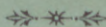

זכרונות מרת גליקל האמיל

מישנת ת"ז עד תע"ט.

הגיל

דוד ב"ר יהודה קויפּמאנן.

דרוק פאן אדאלף אלקאלאי, פרעסבורג.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

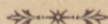
B. 239.

זכרונות מרת גליקל האמיל

משנת ת"ז עד תע"ט.

הדיל

דוד ב"ר יהודה קויפּמאנן.

דרוק פאן אדאלף אלקאלאי, פּרעסבורג.

השער לה' צדיקים יבואו בו

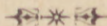
הספר הלו איזט אונט באית מנוף הכתב של הצדיקי' אמי זקנתי
 גליקל ע"ה תהא נשמתה צרורה בצרור החיים טראנצלאדיהרט
 ווארדן, ע"י אדוני אבי האלוף התורני הרבני מופלא ומפלג מוהרי"ר
 משה האמיל סג"ל נרו יאיר לנצח, אב"ד דק"ק פייארשדורף
 והמדינה וכאשר זכינו לסדר אותו בן נובה לעשותה, ולמען ידעו
 דורותיכי עשיתי זאת לכבוד בית אבא

וזאת היא מאתי

הקטן חיים האמיל בן הרב הג"ל
 מק"ק פייארשדורף

לפרט למען תספר באוני בנך ל'פ'ק'

זאת לזכרון אתי מאת דודי מוה"ר חיים האמיל סג"ל הנ"ל מפ"ד
 הלך לעולמו ושכב לנו ולכל ישראל חי זקן ושבע ימים ביום ש"ק
 ד"ו א"ש תקמ"ח ל'פ'ק' ושני חייו היו ששה ושבעים, וזאת כתבתי לזכרון
 הקטן חיים האמיל בן כ"ה יוסף סג"ל זצ"ל מפייארשדורף
 פה קעניגסבערג.

שנת תנ"א אתחיל לכתוב זה מרוב דאגות וצרות
ומכאובי לב וויא ווייטר פולגין ווערט, וה' ישמחנו
כימות ענותינו וישלח משיחינו וגואלינו במהרה אמן.

כל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו, והעולם
בחסד יבנה מיר ווישין דאז המקום ב"ה וב"ש אליש בישאפין
אונ' גיטאן מיט אייטיל חסד ורחמים כי המקום ב"ה האט
ניט נויטיג אייניש פון זיין בישעפנים, אביר דאש הש"י זוא
פיל ארלייא האט בישאפין איזט אליש צו זיינר גרושי ער¹⁾
אונ' האט אליש מיט חסד ורחמים בישאפין דאז עש אונש
זינדיגע מענשן אליש צו נומץ קומט, דאן אליש וואז בישאפין
איזט קומט אונש מענשן אליש צו נומצין, דאז מיר מענשן
שונט ניט ביגרייפין אודיר ביטראכטן קענין, אליש וויא דוד
המלך ע"ה גיפראנט האט וואר צו איין נאר אונ' איין
וועשפא אונ' איין שפן איזט בישאפין ווארדין, דען איהם האט
גיטאכט וואז קומין דיא דרייארלייא צו נומץ אין דער וועלט,
אביר ער איזט ענטליך גיוואר ווארדין דאז איהם זעלבירט אלי
דרייארלי זענן צו נומץ קומין אונ' איהם זיין חיות גאט
צו פאר ערהאלטן אלש וויא אין ספר מלכים בישריבן איזט,
ווער ווישין וויל קאן אין עשרים וארבע²⁾ לייאין, נון איזט אויך
ווישיקליך³⁾ וויא פיל טריפזאל אילינד ווידרווילין דאז מיר
זינדיג מענשן אין דיזיר פרגענקליכי וועלט האבין צו דעם
פינדין מיר וויא פיל פרוימי לייט זיינן אין דער וועלט דיא
עש גאר איבל גיט אונ' בעולם הזה גאר אילינדליך לעבן,
קיגן דעסן פינדיש מאן ווידרום כמה רשעים דיא אין גרויש
וואול טעגן אונ' עשירות לעבן אונ' עש גיט אינן איר קינדר
גאר וואול, דאר עש נעביך דען גירעכטן גאטישפערכטיג גאר
איביל אים אונ' זייני קינדיר גאט נון וואלטן מיר אונז

1) Ehre 2) h. Schrift 3) wissiglic = bekannt.

גידאנקין מאכין וויא קאן דאז זיין גאט דער אלמעכטיג איזט
 יוא איין גירעכטיר ריכטיר, איך האב מיר אביר גידאכט גם
 זה הכל דען דיא מעשים פון הש"י ב"ה זענן און מיגליך
 אויז צו טראכטן אודיר אויז צו גרינדן, משה רבינו ע"ה
 האט עש גערין וואלין אונ' גזאגט הודיעני נא את דרכיך,
 אביר דאך ניט דאר צוקומין, דארום זאלין מיר דאז ניט טראכטן
 דיזש איזט עכ"פ גוויש דאז דיזיר עולם איזט פון ניקש
 אנדרשט וועגן ווארין בישאפין אליש פון עולם הבא וועגן, אונ'
 דארום האט אונש המקום ב"ה אך ברוב חסדיו אין דיזין
 עולם בישאפין דער ניקש און פאר גענקליך איזט, זוא מיר
 נון וואול טון אונ' אונזרין גרוישן הערין וואול דינן ברענגט
 ער אונש און ערגענקליך¹⁾ אינז איביג אויז דער בישוועהר-
 ליכי מא זעליג²⁾ וועלט אין אייטיל רויאינג³⁾ אונ' זענפטקייט
 אונ' בישטיט אל אונזרא איבל אונ' וואוללעכן אין דיזיר וועלט
 נור אויף איין קלייני צייט דאז מענשין לעבן איזט גזעצט
 שבעים שנה וויא בלד זיין דיא הין, וויא פיל הונדירט טויזנד
 מענשין זענן דיא לנג דאר צו ניט גרויכין, אביר עולם הבא
 דאז איביג אונ' אימיר גיווערט, ומה רב טובך אשר צפנת
 ליראך, וואול דעם דער המקום ב"ה שכר גיבט בעה"ב דער
 איביג אונ' ניט פאר גענקליך איזט, דען אלי צער זורג אונ'
 פורענות דיא דער מענש אויף דיזיר וועלט האט איזט נאר
 איין צייט לנג, ווען דער מענש נאך אל זיין צרות אונ' אלי
 לייט אונ' אליש ווידר ווערטיג אויז גישטאנדין האט אונ'
 זיין שעה איזט אויז גילאפין דאז ער שטערבן זאל, אלזו
 שטערבט ער מיט דענן אלי צו גלייך וועלכי כל ימיהם אין
 גרוישן וואול לושט גילעבט האבין, אררבה יענער אביון דער
 נעביך זיין טאג אין צרות אונ' לייט האט צו גיבראכט
 בוודאי שטערבט ער גירושמ⁴⁾, דען על אותו יום קויתי ער

1) unergänglich = unbedingt 2) mühselige 3) Ruhung
 = Ruhe 4) gerüst = ruhig.

איזט נעביך אלי יום גישטארבן, אלזו האט ער אלי צייט זיין
הבטחה להמקום ב"ה גיהאבט דאז ער איהם ווערט בעה"ב
בעשיר גין, אונ' האט אין זיין הוה אמינא דאז ער אצל
המקום ב"ה אין גרוישן חוב האט, דאן אל זיין תענוגים אונ'
אל זיין תנחומה בעה"ז איזט אליש אויף עולם הבא מתי
אבוא ואראה פני אלהים אלזו האלט איך לפי קט שכלי דאז
עש אים ניט זוא שוואר אונ' אין אונ גידולט אן קומט משא"כ
אביר דער רייכי רשע דער אל זיין וואול לושט מיט גוט
אונ' געלט גינומן האט אונ' זיכט ניקש אנדרשט פאר זיך
אלז אליש גוטן, עש גיט איהם אונ' זיין קינדיר גנן וואול
עש הינדרט איהם ניקש, אביר ווען דען זיין צייט אך קומין
טוט דאז ער זאלי פון דיזיר וועלט הין וועק גיהן, דאס ער
זוייס וואז פאר לושט אונ' פרייד אונ' גוטיש ער אין דיזיר
זועלט גיהאבט ובפרט וואן ער זיך ווערט בפנידן אונ' אין
זיין לעטשטין ביטראכטן וואז פאר גוטיש אליש איהם השי'
אין דיזיר וועלט האט גיגעבן, אונ' ער דען העכשטין ניט
רעכט מיט גדינט אונ' זיין גבאות ניט רעכט פאר זעהן
בוודאי ווען ער גידענקט פון אל זיין רייכטום הין וועק צו
גיהן אונ' צו שידן פון דיזיר וועלט אונ' צו גין אין דער
אנדרי איביגע וועלט דאז ער מוז זיין גבאות נידר ליגן אונ'
חשבון געבן וויא ער זיך בעה"ז פאר האלטין האט, אלזו
איהם דיא ריז פיל שוואריר אונ' זוואריר אן קומט אליש
דען אביונים נעביך, מה לי להאריך מיין ליבי קינדיר איך
האבי דיזש אן גיפאננין בס"ד צו שרייבן נאך דען טוט פון
אייער פרומן פאטיר דאז עש מיר איזט גיוועזין לקצת לנחת
רוח, ווען מיר דיא מאלקוליש¹⁾ גידאנקן זיינען גיקומין אונ'
פון שווארי דאגות שהיינו כצאן בלא רועה אונ' מיר אונזרין
גיטרייאין הירטן האבין פר לאהרין, אלזו איך מעניכי לילה

¹⁾ melancholisch.

שלאף לאו צו גיבראכט אונ' איך ביזורגט דאז איך ח'ו אין
מאליקולי גינדקן זולמי קומין, אלזו איך אופט בלילה אויף
נישטאנדין אונ' דיא שלאף לוזין שעות דאר מיט צו גיבראכט,
מיין ליבי קינדר איך בין אך ניט אויזין¹⁾ אייך איין ספר מוסר
צו מאכן אונ' צו שרייבן, איך בין ניט קפאביל דאר צו
דעם זענין אונזרי חז"ל דיא כמה וכמה ספרים פון גימאכט
האבן, אונ' מיר האבין תורתנו הקדושה דאר מיר אליש
אויז זעהן אונ' ביגרייפן קענין וואז אונז ניצליך איזט, אונ'
פון עה"ז לחיי עה"ב ברענגט אונ' אן אונזיר ליבי תורה
קענין מיר זיך פאשט האלטן למשל עש איזט איין שיף מיט
לייט אים ים גיפאהרין האט אייניר אויף דען בארטיין²⁾ פון
שיף גאנגן אונ' זיך זער אין ים איינין גיבוקט איזט ער אין
ים היינין גיפאלן אונ' ווער פאר זאפין, דער שיפיר האט
דאז גיזעהן אונ' כמה שטריק צו גיווארפן אונ' מזהיר
גיוועזן זאל זיך פאשט אן דיא שטריק אן האלטן זוא ווערט
ער ניט פאר זויפין, אלזו מיר זינדיג מענשין זענין אין דויר
וועלט גלייך אליש ווען מיר אין ים שווימיטן, מיר ווישן
אונש יא קיין רגע עין³⁾ זיכיר דאז מיר ארזויפן, אביר גאט
דער אלמעכטיג דער אונז מיט הכד ורחמים בישאפן גנין
אהן זינד מיר זולטן זיין, אביר מפני חטא של אדם הראשון
האט דער יצר הרע בעו"ה אן אונש שולט גיוועזן, נון האט
המקום ב"ה בישאפן כמה חילות מלאכים אלי טון רצונו
של המקום ב"ה אונ' האבין קיין יצר הרע במילא⁴⁾ טונן זיא
אליש גוטיש הייסט זיא ניקש, נאך האט המקו' ב"ה בישאפן
בהמות וחיות ועופות ושאר בישעפניש, דיא האבין אייטיל
יצר הרע אונ' ווישן פון קיין גוטיש צו טוהן, נון האט המקום
ב"ה אונש מענשן בצלמו בישאפן אונ' האבין שכל אליש⁵⁾
דיא מלאכים, אביר אונז מענשן דיא ברירה גיגעבן דאז

1) darauf aus 2) Bord 3) Augenblick 4) folglich 5) wie.

מיר מיגין טון וואז מיר וואלין ביז¹⁾ ח"ו אודיר גומיש, אביר
 דער גרוישי גינעדיגי גיטיגיר גאט מיט זייני גרושי בארימ-
 הערציגקייט האט אונז שטריק אויז גיווארפן וואראן מיר
 זיך פאשט האלטן זאלין דאז איזט תורתנו הקדושה דיא
 אונש אויף אלין מזהיר איזט דאז מיר ניט פאר זויפן אונ'
 גזאגט וויא וואול מיר מאכט האבין וואז מיר וואלין אביר
 אין אונזיר ליבי תורה אליש גישטעלט דאז מיר זולין פרום
 זיין אונ' טון אליש גומיש אליש דיא מלאכים אונ' אין דער
 תורה אן גישריבן דען שכר אונ' עונש פון מצות אונ' עבירות
 ובחרת בחיים, ח"ו דאז מיר אונזיר בישעפיר ניט זולטין דינין
 אונ' זולטין נאך אונזיר ביזין הערטצין לושטין לעבין אליש
 וויא דאז און פארניפטיגי פיך, דאז קיין שכר אודר עונש ניט
 בעה"ז אודיר בעה"ב האט, ווען מיר ח"ו זוא טעטין זוא
 זוערין מיר פיל ערגיר אליש דיא בהמות, דען דיא בהמה
 פאלט נידיר אונ' שטערבט הויף קיין חשבון צו געבין אביר דער
 ארמי מענש זוא בלדי ער שטירבט מוז ער חשבון געבין
 פאר זיין בישעפיר, וואול נון צו אונז מענשין דא מיר אונזיר
 חשבון היפש פערטיג מאכין דארווייל מיר נאך לעבין, דהיינו
 מיר ווישן וואול דאז מיר זינדיג זיינין אונ' דער יצר הרע
 אן אונש שולט איזט כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב
 ולא יחטא אלוז זאל זיך דער מענש נוהג זיין, זוא בלדי ער
 איין קלייני אודיר גרושי עבירה גיטאן דאר קיגין מתחרט צו
 זיין אונ' תשובה צו טוהן וויא אונזרי חכמי מוסר גישריבן
 האבין כדי דאז דיא עבירה אויז זיין פנקס גימעקט²⁾ ווערט
 אונ' אליש דען אפי' מצות דארפיר אן גישריבן ווערין אביר
 ווען דער זינדיגי מענש זוא הין לעביט אליש דיא בהמה אונ'
 קיין גומיש אונ' אפילו אליש ביז טוט אונ' אין זייני זינדין
 אלוז הין שטערביט אוי וויא ווערט ער אויף יעניר וועלט

1) böse = Böses 2) gelöscht (מחק).

זיין בוך מיט אייטל חובות וועלכיש דא עבירות זיין גפינדיק אונ' קיגן איבר אויף דען בלאט דאר דער פרען ביליך¹⁾ זולט שטיין דאז איזט תשובה ומעשים טובים איזט עש לדין אלזו בלייבשטו זינדיגר מענש אליש חייב אונ' וואר מיט ווילשטו דיינין בישעפיר ביצאלין דער דרך זוא טרייאליך האט לאזן ווארנין, נון וואז זאל איך אלי צרות אונ' ענוים שרייבן דא דער זינדיגי מענש מוז אויז שטיהן, אונ' מיט וואש אנגשט אונ' ביטרי נויט אונ' קוואל אונ' וויא לנג ער איבר זיין חובות בעה"ב צו ביצאהלין האט, דאר דאך הש"י ב"ה זוא דארבארטיג איזט אונ' נעמיט פון אים זייני חובות אפ אויף דיזיר וועלט ווען דער מענש אים איינציג ביצאהלט דהיינו דאז ער תשובה תפילה צדקה אונ' מעשים טובי היפש איינציג ווייז²⁾ טוט זוא קאן ער זיין חובות בעה"ז ביצאהלין דען גאט ביגערט ניט מאן זאל זיך מיט דער תשובה אומש חיות ברענגן, ניין אליש היפש וויא אונזרי חכמי גישריבן אונ' אין אונזיר תורה שטיט אונ' וואן דער מענש דען זולכיש מיט זוא מאכט ער זיין פנקס קלאר אויף דיזין עולם זוא האט ער בעה"ב קיין פאר ווארנין³⁾ השבון אונ' קאן אליש דען מיט פריידן צו זיין בישעפיר קומין, דען דער גרושי גאט איזט בארימהערטציג, וואז איזט הש"י זונשטין אן גילעגין אויב דער מענש גוט אודיר ח"ו ביז איזט אך ורק מרב צדקותיו ומדותיו הרחמים האט ער אונש דאש גיטאן כרחם אב על בנים, מיר זענין זייני קינדר, המקום ב"ה האט רחמנות איבר אונש, ווען מיר נור זעלברט וואלין מיר ביטין כרחם אב על בנים, ח"ו ווען זיך המקום ב"ה ניט זולט יותר מרחם איבר אונש זיין אלש עלטירן איבר קינדר, דען איין מענש ווער איין ביז קינד האט טוט בייא איהם אונ' העלפט איהם ב' ג' פעמים ענטליך ווערט איין מענש אליש מיד אונ' פאר שטוסט זיין ביז קינד פון זיך אונ' לאט⁴⁾ עש גיהן ווען ער אך

1) billig 2) einzelweise 3) verworrenen 4) lässt.

ווישן זאלט דאש עש זיך זאלט פאר רעקן, אביר מיר ארמי
 קינדיר מיר זינדיגן קיגן אונזר הימילשן פאטיר אלי צייט
 אלי שעה אלי רגע, אביר דער גרוישי גיטיגי הימילשי פאטיר
 לאט אונש דאך דורך זייני גרוישי בארימהערמציקייט ווישן
 ווען מיר שוין זערמיט עבירות ביזלפירט¹⁾ זענין, אונ' דאז
 מיר אים מיט גאנטצן הערטצן אן רופן אונ' תשובה אויף
 אונזר עבירות טונן נעמט ער אונש פיל איאר²⁾ ווידר אן
 אליש איין מענשליכר פאטיר זיין ביז קינד, דארום מין
 הערץ ליבי קינדיר זייט אייך ניט מייאש ח'ו פון תשובה
 תפילה וצדקה צו טון דען דעם גרוישן גאט זיין בארימהער-
 ציקייט איזט גאר גרוישי י"י אל רחום וחנון ארך אפים אלזו
 וואול צו דען רשעים אליש צו דען צדיקים באם³⁾ זיא איר
 ביזי מעשים לאזין אונ' ביא צייטן תשובה טונן, בוודאי
 זאל זיך איין זינדיגר מענש וואול פיר זעהן דאז ער ניט
 זינדיגט זוא פיל אלש איהם מיגליך איזט בי ידועה לכל בני
 אדם וואש פאר איין עבירה עש איזט דער ווידר זיין פאטיר
 זינדיגט, אונ' וואש פאר איין מצוה עש איזט דער פאטיר
 אונ' מוטיר מכבד איזט מכ"ש⁴⁾ דאז מאן זאל. אין אכט נעמן
 דאז מיר אונזירן הימילשן פאטיר דער אונש אונ' אונזרי
 עלטירן בישאפין האט ניט זולין ערצירנן דען דער גרוישי
 גיטיגי גאט האט אונש זינדיגי מענשין בישאפין נאקט אונ' בלוז
 ער גיבט אונש דאז לעבין עסן אונ' טרינקן קליידיר אונ'
 אל אונזר בידערפיניש האבן מיר פון זיניר הייליגי מילדי
 האנד אויב עש שונט אייניר בעשיר אליש דער אנדרי אויף
 דער וועלט האט קענין מיר ניקש פון יודיצירן איזט
 אופט מעניכים זיין זכות אויף דיין עולם מעניכין זיין זכות
 ביהאלטן בעה"ב אונ' זייט פאר זיכרט דאש ביא דען גרוישי
 גיטיגן גאט ניקש פאר לארין איזט אויב עש דען גירעכטין

1) besülwert = beschmutzt 2) eher 3) wenn = באם
 4) geschweige = מכל שכן.

שונט אויף דיזיר וועלט ניט וואל גיט זוא זיאי ער דאך
 פאר זיכרט דאש אים זיין גירעכטיגקייט אויף עולם הבא
 ווערט גינוגין רווחים טראגין אונ' אליש דען ווערט ער זיין
 עושר זיין תענונים אליש וואו ער נעביך אין דיזיר וועלט ניט
 גיהאט האט אונ' מוזין צו זעהן דאז פיל רשעים אין דיזיר
 וועלט זענן דיא גרויש גוטיש גרושי תענוגי' בעולם הזה
 האבין אונ' דער פרוימי מענטש אופט זו פיל ניט האט דאז
 ער זיך קאן דאז ליבי ברויט זאט עסין, נעמט ער עש אלו
 פאר ליפ, אונ' זיין בישעפיר פאר אלן לויבט אונ' דאנקיט
 אונ' ער אלו מיט זינר גידולד אונ' פרוימקייט ענטליך אויז
 זיין טריפואל פאר דען היכשטין ריכטיר קומט אלו ווערט ער
 פינדין ווארום עש אויף דיזיר וועלט דעם גירעכטין אונ'
 פרויטין איביל גיאט, אונ' פיל אויף גיבלאזיני גוהתני רשעים
 וואל גיט, זוא ווערט ער זעהן וויא זיין פרוימקייט אונ' זיני
 אמונה זוא גירעכט גיוועזין אונ' דען העכשטין לויבין אונ'
 דאנקין, ווען נון השי' וואו אויף דען מענשין שיקט, טוט ער
 אליש צו רעכטיין, דען מיר זינדיגו מענשין זענן ביזי קינדר
 דיא דער גרושי גינעדיגו גאט וואלט גערין ציאין דאז מיר
 גוטי קינדר אונ' קנעכט אונזירן גינעדיגין הערין אונ' פאטיר
 ווערין, דארום שטראפט ער אונש כדי מיר זולין פון דער
 שטראף קלוג ווערין אונ' לערנין דאז מיר אין גאטיש וועג
 זולין גען, דען אלי דאש גוטיש וואש אונש גאט דער אל-
 מעכטיגי גיביט דאז האבין מיר ניט אום אין פאר דינט דען
 מיר קענן אים ניט גינוגין דינין פאר דען אלום וואש ער
 אונש טוט, זולכיש ווער מיר אך צו פיל צו שרייבן אביר
 מיר מוזין ווישין אליש וואו מיר האבין דאז איזט אליש פון
 זיניר גרוישי גינאד אונ' בארימהרציקייט אונ' מתנת חנם,
 אביר דאז מיר אופט גישטראפט ווערדין דאז גשיכט אויף
 אונזיר מעשים צו ביצאלין אונ' וואל דעם, דען גאט אויף
 דיזיר וועלט שטראפט וועלכיש מאן אליש זאל מקבל באהבה

זיין גלייך איר ווערט לייאין פון דען מעשה מיט דען רופא,
 מצאתי מעשה בספר של הגאון מהור"ר אברהם בן מהור"ר
 שבתאי לוי שכתב בספרו מוסר באם המקום איינים ח"ו
 צרות ויסורים צו שיקט איזט דיזיר טראנק גנץ גומ, עש איזט
 גיוועזין איין מלך וועלכיר האט בייא זיך גיהאט איין רופא
 דער איזט גאר איין גרוישר חכם גיוועזין אונ' איזט גאר הויך
 אן גיזעהן גיוועזין בייא דען מלך, איין מאלט האט דער רופא
 וואש ווידר דען מלך גיטאן זוא האט דער מלך גאר זער
 איבר איהן גיצערניט אונ' האט ביפאהלין מאן זאל¹⁾ איהם
 קעשטיגין²⁾ אונ' פייניגין מיט אייזין אום זיין האלז אונ' אום
 זיין פיס אונ' מאן זאל איהם זיין גוטי קליידיר אויז טון אונ
 מאן זאל איהם גראבי שטאכילדיגי קליידיר אן טון, מאן זאל
 דען רופא ניקש אנדרשט צו עסין געבין אליש איין שטיקבן
 גערשטין ברויט אונ' איין מעסכין וואשיר צו טרינקן, דער מלך
 האט זייני קנעכט דיא איבר דער תפיסה גיזעצט זיין ביפולין דאז
 זיא זאלין וואול אכטונג געבין, וואז דער רופא ווערט רידן
 אונ' זאלין אין עטליכי טאג ווידר צום מלך קומין אונ' עש
 אים זאגין וואז זיא פון דען רופא גיהערט האבין, אלזו זיינין
 דיא שומרים צו דען מלך גיקומן אונ' גיזאגט מיר האבין
 ניקש פון דען רופא קענין הערין, דען ער האט גאר ניקש
 גירעט, אלי צייט האבן מיר וואול גישפירט דאז ער איין
 גרוישר חכם איזט נאך לגני צייט אליש דער רופא זוא תפוס
 גיזעסין האט דער מלך גישיקט נאך דאז רופא זייני קרובי
 זיא זאלטין צום מלך קומין אלזו זענין דען רופא זייני קרובים
 מיט גרוישי זורג אונ' ציטורניז פאר דען מלך קומין דען זיא
 זענין זעהר ביזורגט גיוועזין פאר איר קרוב דען רופא זיין
 לעבין דאז אינין דער מלך דען רופא זיין טויט מייכט אן
 קינדיגין, וויא זיא פאר דען מלך קומין זיין האט דער מלך

F: דען רופא אין איין גאר ביזי תפיסה ליגן אונט האט ¹⁾
 züchtigen (castiger) ²⁾ ניכאטיין

אינין ביפולין זיא זאלין צו אירן קרוב דען רופא אין דער תפיסה גיהן אונ' זאלין אים ביזוכין אונ' מיט איהם רידן, פילייכט ווערדן אירי ריד אים אן גינעם זיין אונ' אין זיין אירן גין. דיא קרובים זענן צו דען רופא אין דער תפיסה גנגין אונ' האבין אלזו מיט איהם אן גיפאנגין צו רידן אונזיר הער אונ' פריינד עש איזט אונש זער לייט דאז מיר זעהין דאז זיין לייב אין גרוישן צרות אין דער תפיסה איזט דען מאן קעשטיגט אונ' פייניגט דען הערין מיט אייזין אום זיין האלז אונ' פיס אונ' אן שטאט דאז אונזר הער פלעגט צו עסן אליר האנט גוטי שפיז זוא איזט איצונדיר¹⁾ זיין עסקן איין שטיקן גערשטין ברויט אונ' אן שטאט דאז ער פלעגט צו טרינקן דען אליר בעשטין וויין קריגט ער ניקש מעהר אליש איין מעסכין וואשיר, אונזיר הער אונ' פריינד איזט זיין קליידונג גיוועזין אין סאמיט אונ' זייד איצונדירט זעהן מיר וואול דאז ער ניקש אנדרש אן האט אליש גראבי וואולני שטאכילדיג קליידיר אונ' דאז פאר וואונדרין מיר אונז גאר זעהר בייא דען אלין איזט דען הערין זיין פנים ניט פאר ענדירט זיין פלייש פון זיין לייב איזט אים ניט גימינדירט אונ' זיין קראפט איזט נאך פולקומליך וויא אונזיר הער אונ' פריינד מיט אלין איזט אין זייני גוטי צייטונג²⁾ גיוועזין אלזו פינדן מיר אים איצונדירט אך מיר ביטין אונזיר הערין ער וואלי אונש דאך זאגן וויא ער בייא אלי דען דאזיגין³⁾ אונ' זייני גרושי יסורים אליש קן אויז שטיהן אונ' דאך איהם ניקש שאט אודיר אן צו זעהן איזט, אלזו האט דער רופא צו זייני קרובים ווידר גיענפירט⁴⁾ אונ' גיזאגט, מיין ליבי פריינד דאר איך אין דער תפיסה בין גיקומין האב איך זיבן ארלייא קרייטריך גינומין אונ' האבי זיא אונטיר אנאנדיר גימישט אינ' וואול צו שטויסן אונ' מיר איין טראנק פון גימאכט אונ' פון דען זעלבין טראנק טרינק איך אלי טאג איין וויניג אונ'

1) itzunder = jetzt 2) Zeiten 3) dermaligen 4) geantwortet.

דאז הילפוט מיר דאז מיר מיין פנים איזט ניט פאר ענדירט
 אונ' דאז מיין פלייש ניט אויף מיר גימינדירט אונ' דאז איך
 בייא מיין כה בין, אונ' קן דיא יסורי' אויז שטיהן, אונ' בין
 גנץ וואל צופרידיק, אלזו זאגן דען רופא זיין קרובים צו דען
 רופא אונזיר הער אונ' פריינד מיר ביטן דיך גאר זעהר זאג
 אונש וואז דאז פאר קרייטיר זיינן דיא דער הער אין זיין
 טראנק גיטאן האט פילייכט מויכט עש זיך טרעפן דאז איינר
 פון אונז אך זולכי גרושי יסורים אונ' צרות העט אליש וויא
 דער הער האט אונ' דאז מיר מויכטין אונז אך זוא איין
 טראנק מאכין אונ' דאר פון טרינקן דאר ווארטין¹⁾ דאז מיר
 אין אונזרי יסורי' אונ' צרות אך ניט שטערבין, אלזו זאגט
 דער רופא מיין ליבי פריינד איך וויל עש איך זאגן דאז
 ערשטי קרייטיך איזט דאז איך מיין פאר זיכרונג, אויף הקב"ה
 ב"ש האבי דער מיך פון אל מיין יסורים אונ' צרות ווען זיא
 אך נאך זוא ביו ווערין בישערמין קאן אונ' אך פון דען מלך
 זייני האנט דען דאז לב פון דען מלך איזט אין גאטיש האנט
 וואש הש"י האבן וויל מוז ער טון, דאז אנדיר קרייטיך איזט
 דיא האפינונג אונ' גוטי עצות דיא איך מיר זעלבשטין גיב
 דאז איך אליש פאר גוט אן נעם אונ' אל מיין יסורי' באהבה
 מקבל בין אונ' דאז איזט מיר איין גוטי עצה דאז איך אין
 מיין צרות ניט פארלארין ווער, דאז דריטי קרייטיך איזט דאז
 איך וואל ווייז דאז איך גוינדיגט האב אונ' וועגן מייני
 עבירות בין איך אין דער תפיסה גיקומין אונ' אין דיא גרושי
 יסורי' וצרות, נון ווייל דאז אליש וועגן מייני עבירות גישעהן
 אלזו האבי איך יוא זעלבשטין שולד דראן ווארום זולטי איך
 דען אונגידולדיג אודיר מתרעם זיין אלזו וויא דער פסוק זאגט
 אייער זינד האבין אפגישידין צווישן אייך אונ' אייער גאט
 אונ' דאר אויף האבין אונזרי חכמי זיל אך גיזאגט עש קומין
 קיין יסורי' אויף דען מענשין דען דער מענש מוז עבירות

1) erwartend.

האבין גיטאן, דאז פירדי קרייטריך איזט דיזש ווען איך יוא
און גידולדיג ווער אונ' וואלטי עז ניט ערליידן אונ' מתרעם
אין מיין יסורי' אונ' צרות זיין וואז זולטי אודיר קענטי איך
טון, קענטי איך עש דאר מיט אנדרשט מאכין עש שטיט
איך נאך פיל ערגיר דרויף דען וואן דער מלך זולטי גביטין
דאז מאן מיך זולטי טיטין מוזטי איך יוא שטערבין איאיר
מיין צייט קומיט אונ' אליש דען ווער יוא אליש פאר לארין
אליש וויא שלמה המלך ע"ה האט גזאגט טוב כלב חי
מארי' מת דאז איזט טייטש עש איזט בעשיר איין לעבנדיגר
הונט אליש איין טויטר ליב, דאז פינפט קרייטיך איזט דיזש
דאז איך ווייס דאז מיך השי' ב"ה צו מיינין גוטין שטראפט
ביסורי' קשים דאר ווארטין דאז איך פון מייני עבירות פטור
ווער אויף דיזין עולם אונ' ווער זוכה זיין לחיי עולם הבא
אליש וויא דער פסוק גיט וואול דען מענשין דען גאט
שטראפט מיט יסורים, אלזו בין איך מיך מיט דען יסורי'
משמח אונ' מיט דער שמחה דאז איך מיך משמח בין ברענג
איך איין גרושי טובה אין דער וועלט שנאמר אל דער זיך
פרייאט מיט זייני יסורי' ברענגט דיא גאולה אין עולם, דאז
זעקסטי קרייטיך איזט איך בין מיך משמח בחלקי אונ' לויב
אונ' דאנק השי' ב"ה דארפיר דען איך קענטי נאך מעהר
מיט אייזירני בענדיר יסורים האבין אונ' מאן קענטי מיך
שלאגן אונ' קעשטיגן מיט שטעקן אונ' רוטן אודיר נאך
מיט אנדרי יסורי' דיא ביטריר אליש דער טוט ווערן, איך
עש איצונדיר גערשטין ברויט, ווען דער מלך וואלט געב מאן
מיר גאר ניקש צו עסן ניט גערשטין אודיר וואטצין ברויט,
איצונדיר לאט מיר דער מלך געבין וואשיר מיט איין מעסכן
וואן דער מלך וואלט געב מאן מיר גאר ניקש צו טרינקן,
איצונדיר זיין מייני קליידיר פון גראבי שטאכילדיג וואול וואן
דער [מלך] וואלט מוזט איך גאר נאקדיג גין זומיר אונ' ווינטיר
אונ' עש קענטי גיזיין דאז מאן מיר זאלכי יסורי' אן טעט

דאז איך ווינטשי ווען עש מורגינז וועהר ווער וואלטי עש
 מויכט נאכט זיין אונ' ווען עש נכט איזט ווער וואלטי עש
 מויכט טאג זיין אלזו נעם איך דיא יסורים פרליפ, דאז
 זיבינדי קרייטיך איזט תשועת ה' כהרף עין דאז איזט טייטש
 גאטיש הילף קאן קומין אין איין אויגן בליק, דען גאט איזט
 ארבארמיג אונ' לייטזעליג אונ' טוט זיך בידענקין אויף דען
 ביזין, וואז ער איין מענשן צו שיקט אונ' הש"י ב"ה קאן דען
 מענשן אויז זיין צרות ארויז ציאין אונ' קאן אים היילין פון
 זיין וויטאג אונ' יסורים אלזו מיין פריינד האב איך דיא זיבן
 קרייטיך גיפונדין אונ' גיברויכט דאז זעלבי האט מיך בייא
 מיין פנים אונ' בייא מיין כח ארהאלטן דארום איין אידיר
 מענש דער גאטיש פארכיט אין זיך האט זאל דיא שטראף
 מן המקום ב"ה וויליג ובשמחה אן נעמין דען דיא יסורים
 זיינין איין ארלזונג צו זיינין גוף אונ' זיין זכיות בעה"ב דיא
 איביג איזט אונ' איזט מובטח אן זיין בישעפיר דאז ער אים
 ווערט אליש גוטיש געבין דען ער פארלאזט זיך אויף זיין
 בישעפיר ע"כ זו מעשה לראות, ליבי קינדר איך מאגי מיך
 ניט ווייטר איין לאזין דען איך קעם זונשטין אל צו טיף הנין
 אונ' ווערין מיר '1 ביכר ניט גינוגין, לייאט¹) אים טייטשין
 בראנד שפיגיל אים לב טוב, אודיר דער לערנין קאן אין
 ספרי מוסר פינדיט מאן אליש אין, דיזוש ביטי איך מייני
 ליבי קינדיר זייט גידולדיג, שיקט אייך המקום ב"ה איין
 שטראף נעמט אליש מיט גידולד אן אונ' הערט ניט אויף צו
 ביטין אולי ירחם ומי יודעה וואז אונז זינדיגי מענשן גוט
 איזט, אויב עש אונז גוט איזט דאז מיר בעה"ז אין גרויש
 עשירות לעבין אונ' פיל וואול טעג האבין אונ' אין אלי וואול
 לושט אונזיר צייט אין דיזיר פאר גענקליכין וועלט צו ברענגין
 אודיר אויב עש אונזר בעשיר איזט דאז אונז דער הימילשי
 פאטיר אלי צייט אין זינר גינאדין (רויט) [הוט]²) האלט אויף

1) leset 2) Gnadenhut.

דיזר זינדיגן וועלט כדי מיר אונזר אגן אלי צייט קיין
 הימיל האבן אונ' אונזרין גינעדיגן פאטיר אלי צייט מיט
 גנטצן הערטצן אונ' אונזרי היישין טרערין אן רופן זוא בין
 איך מובטח דאז זיך דער גיטרייא גיטיגי גאט אונזריר ווערט
 מרחם זיין אונ' אויז דען לנגין ביטריפטין גלות ארליוין, זייני
 בארימהערציקייט איזט גרויש זייני גינאד איזט פיל וואז ער
 אונש פארשפראכן ווערט בוודאי קומין לאזין מיר נור מיט
 גידולט ערווארטן מיין ליבי קינדר זייט פרום אונ' גוט דינט
 גאט דען הערן מיט גנטצן הערטצן זוא וואול ווען עש אייך
 וואול גיט אליש ווען עש אייך ח"ו איבל גיט כשם שמברכין
 על הטובה כך מברכין על הרעה, שיקט אייך המקום ב"ה
 וואש צו זייט אייך גיט צו זעהר מצער גידענקט עש קומט
 אליש פון דען הערין שיקט אייך המקום ב"ה איין שטראף דאז
 אייך ח"ו קינדר נאהנטי¹⁾ פריינד אפ שטערבין זייט אייך גיט
 יותר כדאי מצער דען איר העט זיא יוא גיט בישאפין דער
 גרושי גאט דער זיא בישאפין האט ווען עש איהם גיפאלט
 נעמט ער זיא ווידר צי זיך, וואז זאל אודיר קאן דער לאמינדיגי²⁾
 מענש דער צו טון דער דאך זעלבשטין דען וועג גין מוז,
 אלזו אך שיקט אייך גאט איין שטראף דאז איר געלט
 פאר ליריט דער העכישטי דער גיבט אונ' נעמיט מיר זיין
 נאקיט גיבארין אונ' מוזין נאקיט ווידר דאפון גין, אלי דאז
 געלט העלפט אונש ניקש, אלזו מיין ליבי קינדיר אליש וואז
 דער מענש פאר ליריט אודיר אום קומט זאל ער גידולט
 האבין דען עש איזט אליש זיין גיט³⁾, עש איזט נור גילינט⁴⁾,
 וואר איבר זאל זיך דער מענש דען מצער זיין, ווען איין יום
 פארבייא גיט אונ' ער קיין מצות גיטאן האט, מכ"ש זאל ער
 זיך מצער זיין ווען ער ח"ו עכירות גיטאן האט, דען מיר
 מענשין זענן צו ניקש אנדרשט בישאפין אליש גאט צו דינין

1) nahe 2) unmündige = hilflose 3) nicht 4) geleht
 = geliehen.

אונ' זייני מצות צו האלטן אונ' זיך פאשט אן תורתנו
הקדושה צו האלטן כי היא הייך ואורך ימיך צוואריך¹⁾ איזט
עש אך קיין עבירה דאז זיך דער מענש מיאומט²⁾, דאז ער קן
אשתו ובניו בכבוד קאן מפרנס זיין עושה צדקה בכל עת
איזט גימיינט דער זייני קינדרכיר ובני ביתו קאן מפרנס זיין,
בישערט אים המקום ב"ה דאר בייא דאז ער קאן צדקה אן
עניים געבין אשרי לו זולכי עמל ויגיעה איזט אך איין מצוה,
דען דער גרוישי הימילשי פאטיר אונ' איינציגער גאט אליש
זיא בחכמה גישטעלט איין פאטיר ליביט זיין קינד דעסן
גלייכין דיא נעגשטי אן פארוואנטן איינר דען אנדרין זונשטן
קענט דער עולם יוא קיין קיום האבן, וואור צו זולטי זיך לאזן
איין מענש זויאר אום זייני קינדר ווערין, איין אידיר מענש
זולטי זיך לאזן וואול זיין אונ' פאר זייני קינדר אונד נעגשטי
פריינט ניט זורגן, אביר דער גרוישי גיטיגי גאט האט דאז
אליש נאך זייני בארימהערציקייט גיטאן דאז דיא עלטירן
ליבין אירי קינדר אונ' זיא צו רעכט העלפין אונ' דען דיא
קינדר זולכיש פון אירי עלטירן זעהן אונ' זולכיש ווידר אן
אירי קינדר טון, למשל עש איזט איין מאהלט איין פאגיל
גיוועזין האט דרייא יונגי פיגליך גיהאט אונ' זיך אן בארטן
דאז ים מיט איהנן אויף גיהאלטן, מיט איין מאלט זיכט דער
אלטי פאגיל דאז איין גרוישר ווינד קומט אונ' דאז ים ווערט
גרעשיר אונ' אן דען בארטן קומין זוא זאגט ער צו זייני
קינדר ווען מיר ניט באלדי אויף יעניש זייט דאש ים ליגן
זוא זיינין מיר פאר לאהרין, אביר דיא יונגי פיגליך האבין נאך
ניט פליגן קענן אלזו נעמט דער פויגיל דאז אייני פיגליכי צווישן
זייני פיס אונ' פליגט מיט אים איבר דאז ים וויא זיא מיט
אין ים זיין זאגטי דער אלטי פאגיל צו זיינין זון מיין קינד וואז
צרות איך מיך מיט דיר גניט³⁾ אונ' וויא איך מיין חיות אום
דיינט האלבין וואג ווען איך נון ווער אלט זיין ווילשטי איך

1) zwaren = jedoch 2) mühet 3) genöthet.

וואל ביא מיר טון אונ' אין מיין עלטיר ארנעהרין, זאגט דאז יונגי פעגילכן מיין הערטיץ ליבר פאטיר ברענג מיך נאר איבר דאז וואשיר איך וויל אין דייני עלטיר אליש ביא דיר טהון וואז דוא פון מיר פארלנגשט, דער אלטי פוגיל ווערפט זיין זון אויף דיזי רידן אינש ים דאז עש פר זויפט אונ' זאגט אלזו זאל מאן עש איין שקרון אלזו דוא ביזט מאכין אלזו פליגט דער אלטי פאגיל ווידר הניבר אונ' הוליט דאז אנדרי פיגילכן וויא זיא מיטן אין ים קומין רעט דער אלטי פאגיל ווידר צו דען פיגילכן וויא ער מיט דען ערשטיין גירעט האט דאז פיגילכן זאגט אים אך אליש גוטיש אין דער וועלט צו טוהן גלייך דאז ערשטי גירעט האט אביר דער אלטי פאגיל נעמט עש אך אונ' ווערפט עש אין ים היניין אונ' זאגט דוא ביזט אויך איין שקרן אונ' פליגט ווידר אן בארטין דאש ים אונ' הוליט דאז דריטי פעגילכן וויא ער אך מיט דעם דריטין פעגילכן מיטן אין ים קומט זאגט ער אך צו איהם מיין קינד זיך¹) וואש איך פאר צער אונ' וויא איך מיין חיות פון דייניט ווענין וואג וואן איך נון אין מיין עלטיר קוט אונ' מיך ניט מעהר רירין קאן ווילטו אך גוטיש ביא מיר טוהן אונ' מיך אין מיין עלטיר ארנעהרין וויא איך דיך אין דיינר יוגינט טוא, אלזו ענטפירט דאז יונגי פעגילכן זיינין פאטיר מיין ליבר פאטיר עש איזט וואר אליש וואז דוא זאגשט דאז דוא גרושי צרות אונ' זורג פאר מיר האשט איך בין זולכיש אך שולדיג אן דיר ווידר אפ צו געבין ווען עש מיגליך ווערט זיין אביר גוויש קאן איך דיר עש ניט צו זאגן אביר דאז וויל איך דיר צו זאגן ווען איך אך איין מאלט ווערט יונגי קריגן זוא וויל איך ביא מייני יונגי קינדר טון וויא דוא ביא מיר טושט זוא זאגט דער פאטיר דוא רידישט רעכט אונ' בישט אך קלוג דיך וויל איך לעבן לאזן אונ' איבר דען וואשיר העלפין דאר זיכט מאן יא וואל דאז גאט האט

¹) sieh.

דען און פאר נינפטיגן פוגיל אין גיגעבין דאש זיא אירי יונגן
 ארציאין אונ' זיכט מאן אך וויא איין אונטר שיד איזט וויא
 עלטירן זיך אום אירי קינדר במיאין אונ' זיא מיט גרושי זורג
 פעלט ערציאין, אביר ווען דיא קינדר אלזו פיל צרות אונ'
 זורג פון אירי עלטירן זולטין האבין וויא בלד זולטין זיא עש
 מיד ווערין, נון ווידר צו אונזרין ציועק צו קומין דאז מיר
 מענשין איינר דען אנדרין גיהערט צו ליבן כמו שנאמר
 ואהבת לרעך כמוך וועלכיש צווארן איין הויפט פונקט איזט
 אביר מיר פינדין עש בדורות הללו זער וויניק אונ' גאר
 זעלטין דאז איין מענש דען אנדרין פון הערטצין ליביט אדרבה
 ווען איינר דען אנדרין קאן אין גירונד פאר דערבין גשיכט עש
 גערין, דאז עלטירן איר קינדר ליבן דאז איזט קיין וואונדיר
 דאש זעהן מיר אונ' בפינדין מיר פון דען אונפערניפטיגן
 טירין דיא אירי יונגין האבין אונ' זעהן זיא צו ארנעהרין
 ביזקין¹⁾ זוא לנג זיא זיך זעלבירט קענין ארנעהרין, אונ' דאר
 נאך ווערין זיא פון אירן עלטירן פאר לאזן מיר מענשין זעני
 נון אין דען שטיק בעשיר אונ' פארשטענדיגיר ניט אליינד
 דאז מיר זוכן אונזיר קינדיר צו ארציאין צו ארנעהרין זואלנג
 זיא גרויש זענין אונ' אונזריר מיסין²⁾ קענין אך ורק מיר מענשין
 מיר זורגין אונ' טראכטין אויף אונזיר קינדר וואולנגג זוא
 לנג מיר לעבין אוב מאן שוינט מיינט מעניכי צו פינדין דער
 זאלט זאגין אייא וואו זאל מיר דאז איך איביג זאל טראכטין
 אונ' זארגן פאר מייני קינדר, איזט עש ניט גינגין דאז איך זיא
 ארציא אונ' פאר זיא זארג אונ' טראכט דאז איך זיא אויז
 גיב אונ' אינין ערליכי נדוני' נאך גיב אונ' צו עהרליכי לייט
 ברענג ווייטר מיגן זיא פאר זיך זעלבשטין זורגין דאז זיא אן
 איר ברויט קומין, בוודאי איזט דאז דער רעכטי דרך אונ'
 ווער אך גנץ רעכט אונ' גוט אונ' ביליך דען ווערט דען דער
 מענש איביג איין שלאף³⁾ זיין יוא דאז קאן וואול אן גין אונ'

1) bis gen = bis gegen 2) missen 3) Sklave.

איזט אך איין רעכטיר דרך בשעת עש זייני קינדר אונז
 נעגשטי פריינד נאך וואונש וואול גיאט אביר גיאט עש היז
 קונטרארי וועלכיר מענש דער איין פאר נופטיג הערטיץ אין
 זיך האט קאן לאזין ניט דען לאשט פון זייני קינדר אונז
 נעכשטי פריינט צו טראגין רחל מבכה על בניה, אני הגבר
 ראה את עניי בוודאי איזט עש איין גרעשיר צער אן זיין
 קינדר אילינד צו זעהן אליש אן זיך זעלבשטיין ובוודאי לפי
 שכלי המעט ווער עש אבינו זקינ[ג] אברהם ניט זוא שוועהר
 אן קומין ווען עש וועהר אום גיווענט¹ גיוועזן דאז מאן איהם
 העט זולין שחטן אליש דאז ער בנו יחידו יצחק האט זאלין
 שחטן כי מי יוכל לראות באבדן מולדתו דאך האט דער
 ליבי אברהם אליש גיטאן מאהבת של המקום ב"ה אונז אין
 אויף אלים ניקש קשה גיוועזן, ווען מיר היז בעולם ניקש
 אנדרשט העטן אליש דאז עקסעמפיל ווער עש גינוגין וויא
 מיר זולטן המקום ב"ה באהבה דינין אונז ניקש וועלטליכש
 אודיר פר גענקליכש צו אכטן דען דער גרושי גאט האט
 אליש גיגעבין אונז ווען עז אים ביליביט מאג ער ווידר נעמין
 מיר קענן אויף זייני מעשים ניקש רידן, גיאט פיל רשעים
 בעה"ז וואול, דעסן גלויבין גיאט עז אך פיל צדיקי וואול וכן
 להיפך גיט עש אך פיל צדיקי בעה"ז איכיל אונז פיל רשעים
 ג"כ, אלזו ניקש בעשירש מיין ליבי קינדר דינט גאט מיט אל
 אייער הערטצין אהן אלי פאלשקייט אונז הייכלי, דאז איר
 אייך וואלט פאר לייטן זוא שמעהלין² אונז היז אנדרשט אין
 אייער הערטציר האבין, אייאיר תפילה בכוונה באיט ובירא
 טון אונז ניט בשעת התפילה שטין אונז אנדרי שמועו זאגן,
 האלט זאלכיש פאר איין הויפט עבירה דאז מאן זיין תפילה
 צו דען גרוישן בישעפיר טוט מיטין דרין אין דער בעסט
 תפילה זאל מאן מיט איין בשר ודם רידן גנץ איין אנדרי

1) gewährt = zugemuthet 2) stellen.

שמועה זאלי דען המקום ב"ה אויף איהם ווארטין זאלנג ער מיט יענים פערטיג איזט, נון דאר האבין אונזר הו"ל גניגן פין גישריבן וויא שונט גידאכט דאר קענט איר אין לייאנין, דאר נאך היפש איין שיעור תורה לערנן זוא גוט ער וויש אונ' קו, אונ' אליש דען פלייסיג אויף זיין מחי' זיין דאז מאן זיין ווייב אונ' קינדר ערליך מחיה איזט וועלכיש אך איין גרושי מצוה איזט, ובפרט דאז מאן זיין מ"ו ערליך טרייבט הן עם ב"ו או אינס ב"י דאז ח"ו קיין חילול השם קומט, האט מאן מעות או סחורות פון אנדרי לייט אין הענדין מוז מאן מער זארג פיר האבין אלז פאר דאז זיינני זעלבשטין דאז מאן ח"ו קינים קיין עולה או און רעכט טוט דען דיווש איזט דיא ערשטי שאלה בעה"ב דיא מאן פראגט אויב מאן אך האט נושא וניתן באמונה גוועזין, אויב מאן זיך בעה"ז שונט פיל במיאוט אונ' פיל געלט ח"ו מיט גוילה וגינבה גוזאמילט אונ' זייני קינדר גרושי נדונשט פון נאך גיביט אונ' אינין גרושי ירושה נאך זיין טויט לאזט וויא אונ' ווינד¹⁾ דען רשעים דיא פון אירי קינדר רייכטום וועגן עה"ב פאר לירן אינ' דאר זוא דאך ניט ווישן אויב זולך גינבת אונ' גינזלת מעות בייא אירן קינדר בישטאנד האט, ואלמלא עש שונט בישטאנד העט, זוא גווארט²⁾ עש דאך איין צייט אונ' ניט איביג אונ' ווארום זאל דען דער מענש דאז צייטליכי פאר דאז איביגי פאר קאפין, ווען איין גרוישר בערג מיט זאנט זאל אויז גיגראבין ווערין אונ' מאן נעמט אלי יום נור איין וויניק דאר פון איזט דאך דיא האפינונג דאש מאן אין קאן ענטליך הין וועק מאכין, אביר דיא איביגקייט ח"ו צו פאר לירן דאז איזט עה"ב דאז איזט צו ביטראכטן אונ' צו ביאמרין, דאז מיר ניט זאלין ביאפאכטין³⁾ ווער וואלט דאז מיר קאנטין זוא לעבין אליו וויא טאן פינט אין דער בישרייבונג פון אלכסנדר מוקדון דאז דאר לייט אין איין לאנד גוואונט האבין דיא

1) Weh und Wind 2) währt 3) beobachten.

מאן פאר גרושי חכמי האט גיהאלטן וועלכי פון דער גנטצי
 וועלט ניקש גיהאלטן אונ' ניקש אנדרשט גיגעסין אליש וואו
 דיא נאטויר האט וואקסין לאזין, דעסין גלייבן ניקש אנדרשט
 אליש וואשיר גיטרונקין אונ' קיין צאנק קיין שנאה צווישין
 אינן גינועזין אונ' קיין קליידר אן גיהאט אלכסנדרוס מוקרון
 וויא וויסנמליך האט דען גנצין עולם כובש גיוועזין האט גאר
 פיל פון דיא לייט איר לעבין אונ' חכמה גיהערט, אלזו האט
 ער זייני משולחים צו זיא גשיקט זיא זולן צו איהם קומין
 אונ' פאר איר הערן אונ' מלך הן נעמין ווערין זיא דאז ניט
 טון וויל ער זיא אלי פאר טילגין האבין זיא איהם צור תשובה
 געבין מיר קומין נירגינץ הין אונ' גיאין נירגינץ הין אונ'
 גיאין ניט אויז אונזיר לנד דאן מיר גלושטן ניקש קיין זילביר
 קיין גאלד מיר בניגין אונש מיט דעם וואו אונש [גאטט] גיביט
 אונ' דיא נאטויר ארפאר ברינגט נון דאז אייער מלך ווען מיר
 ניט קומין צו אונש קומין וויל אונ' אונז אלי טיטן וויל מאג
 ער וואול טון דאר צו הויף ער קיין גרושי רישטונג, דאן
 מיר ווערדין אים קיין ווידרשטאנט טון אונ' מיר פראגין אך
 ניקש נאך אונזיר לעבין דען ווען מיר טויט זיין זוא לעבין
 מיר ערשט וויל אביר אייער מלך אין פרידן צו אונז קוכין
 אונ' אונזיר זיטין אונ' חכמה אן הערין זאל עש אונז ליפ
 זיין אלזו זענן דאז קיניגש אלכסנדרוס זיין אפ גיזאנטין ווידר
 צום מלך גיקומין אונ' אים אליש גיזאנט האט זיך דער קיניג
 אלכסנדרוס תקף מיט זייני פירנעמישטי לייט אויף גימאכט
 אונ' צו איהנן גיצאגין בייא זיא עטליכי טאג גיבליבן אונ'
 גרושי חכמית פון איהנן גיהערט אונ' גילערנט פון אינן דאז
 ער גר וואול פרידליך מיט אינן גיוועזין אונ' אינן וואלין
 גרושי מתנות שענקין אביר זיא האבין ניקש האבין וואלין
 אונ' גיזאנט מיר ברויכן קיין געלט קיין זילבר קיין גאלד
 דיא נטויראר גיבט אונש גינוגין אלזו זאגט דער קיניג אלכסנדר
 זוא ביט דאך פון מיר וואו איר האבין וואלט וויל אייך עש

אליש געבין, פֿננין זיא מיט אננדיר אן צו דופין אדוני מלך
גיב אונש דאז איביגי לעבן זאגט דער מלך וויא קאן איך
איך דאז געבין הלוואי איך דאז צו פאר געבן העט וואלט
איך מיר עש זעלבשטין געבין זוא זאגין דיא חכמי' נון אדוני
המלך פריף אין דיניי אייגיני גידאנקין דאר ווייל דוא יוא
וויסט דאז אליש וואש דער קיניג טוט כל עמל ויגיעה זוא
פיל לייט אונ' לאנד האט ער מהריב גיוועזין אונ' דאז אליש
ביהאלשטו נאר אויף איין קלייני ווייל אונ' ניקש אויף איביג
וואור צו האט דעם קיניג דאז אליש גיזאלט, האט דער מלך
ניקש גיוואושט צו ענטפרין, דאך צו אינין גיזאגט איך האבי
דען עולם אלזו גיפונדין זוא מוז איך אין אך זוא לאזין דער
קיניגש הערטציר קאן ניט אהן ביוועגונג דאז קריגשוועזין זיין,
דיוי גשיכט שרייב איך ניט פאר איין אמת עש מאג נאך
איין היירישער¹⁾ פאביל זיין איך האבי עש דרום היר אן גישטעלט
דיא צייט מיר צו פאר קירטצין אונ' זעהן דאז לייט אין דער
וועלט גיביט דיא קיין רייכטום אכטין אונ' זיך אויף אירן
בישעפיר אלי צייט פאר לאזין, נון מיר האבין תיל אנדרי
ספרי מוסר דאז מיר אליש גיטיש קענין פון לערנין איך שרייב
איך דיזוש אך ניט פאר קיין ספר מוסר גשיכט נור וויא
שוין גידאכט, דאז אויבניטש²⁾ דיא לנגי נאכט דיא מאלקולישי
גידאנקין מיט צו פאר ברענגין, בכז תבכה בלילה אלזו דיזוש
פאר דיא האנט גנומין אונ' זוא פיל מיר ביוואוסט אונ' זוא
פיל עש זיך טון לאזט, פון דיא בישרייבונג פון מייניר יוגנט
וואז מיר נאך אין גידענק איזט וואז פאסירט איזט, ניט דאז
איך מיך זולטי אויזשליסין אודיר מיך ה"ו פאר פרוים בישרייבין
אודיר האלטין ניין בע"ה גדול עוונות מלהנשאה איך בין
איין זינדיגריין דיא אלי יום אלי שעה אלי רגע עין ממש פול
עבירות אונ' בין בע"ה פון וויניק עבירות אויז גישלאסין על

1) heidnischer 2) des Abends.

זה אני בוכה ועיני יורדה מים ומי יתן דאז קענט בוכה ומתחנן אונ' רעכטי תשובה כראוי טון על עוונותי אביר הטילטול ממני ומבניי ודאגותי בעו"ה שנשאר לבד אצל בני ובנותי היתוכי אונ' דאז וועלטליכי וועזין לאזין מיך ניט צו מיין שטאנט וויא איך גערין וואלט אונ' זולט, איך ביט גאט מיין בישעפיר ער וואלי זוא גינעדיג זיין און מיר העלפין אויז אל מיין צרות ודאגות דיא איך אויף מיר האבי, כי במסתרי תבכה נפשי, ומטתי בדמעותי דען מיר האבין ניימיץ¹⁾ על מי נשעון ורק על אבינו שבשמים, דען מיר מענשן וויזן אייניר פון דען אנדרין זייני גרושי זארג ניט צו זאגן, אונ' איין אידיר מענש מיינט דאז זייני זורג דיא גרעשטי איזט, עש איזט אין פילוסופא אויף דער גאס גנגין איזט אים זיין גוטיר פריינד אייניר ביגענינט אונ' אים זער גיקלאגט וויא ער זוא גרושי דאגות אונ' בישווערניש העט, זוא זאגט דער פילוסופ' צו זיינין פריינט קום מיט מיר לאזין אויף דער הינט²⁾ אויף דען טאך שטייגן, אלזו איזט ער מיט זיינין פריינט אנויף גישטיגן, דאר האבין זוא אלי הייזר אין דער גנצי שטאט זעהן קענין, אלזו זאגט דער פילוסופ' צו זיינין פריינד נון קום הער מיין פריינד, איך וויל דיר דאר אלי הייזר אין דער גנצצי שטאט וויזן אונ' זיך אין דעם הויז שטעקט דאז לייך אונ' און גליק אין יענים הויז איזט ווידר דיא בישוועהרניס אונ' זורג אין סומ³⁾ דער פילוסוף האט זיינין פריינד גיוויזן דאז אין אלי הייזר דער שטאט אין איין אידרין הויז אפ זונדירליך זייני גיווישי זורג אונ' בישוועהרניס שטעקט, נון מיין פריינד נעם נון דיין בישוועהרליכקייט איני זורג אונ' ווערף עש מאנק⁴⁾ דיא הייזר אונ' ארגרייף דיר אייניש פון דזי הייזר פאר דיין בישוועהרניש, אביר ער האט אליש וואול אפזארפירט⁵⁾ אונ' איברליגט דאז אין דיא יעניגי הייזר

1) niemand 2) Höhe = ? היכט 3) in summa 4) mang = unter, zwischen s. Grimm WB. VI, 1539 5) observirt.

אך זוא פיל אונ' פאשט מעהר ווידרווערטיגקייט אונ' זורג
 שטעקט אלז ער ליברשט דאז זייני וואלן ביהאלטן, אלזו
 איזט אך דאז גימייניש שפריכווארט דיא וועלט איזט פול פיין
 איין אידריר פינדיט דאז זיין, נון וואז זאל מאן טוהן, זוא
 מיר השי' ב"ה מיט גנטצין הערטצין אן רופן ווערט ער
 אונש ניט פאר לאזין אונ' אין אונזר הילף אונ' אין דיא הילף
 פון כל ישראל זיין אונ' אונש מבשר לאזין זיין בשורות
 טובות ונחמות, וישלח לנו גואלינו משיח צדקינו במהרה
 בימינו אמן וכן יהי רצון.

סליק פון מיין ערשטין בוך.

ספר שני בס"ד.

דאר ווייל איך דיזוש אונ' וואז שונט גישריבן אונ' וואש
 איך שרייבן ווער אויז גרוישן ביטריפטין הערטצין גישעהין.
 נאך אפ שטערבין פון מיין ליבן מאן ע"ה וועלכיר איזט
 גיוועזן אונזיר גיטרייאיר הערט, נון בוודאי פון אונזיר עבירות
 וועגן האט אין המקום ב"ה צו זיך גינומן כי מפני הרעה
 נאסף הצדיק, נון וויל מיך היר ניט לנג אויף האלטן דען
 איך בין גיזנט אי"ה אייך דיזוש צו לאזין אין שבעה קטנים
 ביכליר אם יגזור ה' בחיים, אלזו פאר מיין איך ווערט עז
 זיך אן בעשטין שיקין דאז איך זאלכיש פון מיין גיבורט אן
 פאנג, מיין גיבורט מיין איך איזט גיוועזן בשנת ת"ז בק"ק
 האמבורג דאז מיך מיין כשרי פרומי מוטיר האט צור וועלט
 גיבראכט מיט הילף אונ' בארימהערציקייט דען גרוישן גאט
 אונ' אויב אונזיר חז"ל שונט גיזאגט טוב שלא נברא משנברא
 ווייל דער מענש אלזו פיל אויף דער זינדיני וועלט מוז אויז
 שטיהן, זוא דאנק אונ' לויב איך דאך מיין בישעפיר דאז ער

מיך נאך זיינן ווילן אונ' וואול גיפאלין בישאפין האט אונ'
 ביט דען גוטין גיטיגן גאט, דער וויל ער מיך יא נאך זיין
 הייליגן ווילן בישאפין האט מיך דאך אין זיין הייליגן שוטין
 צו נעמן אונ' מיך פאר דען . . . . .¹⁾
 הונגריג איזט גיוועזן בביתו גאנגן, איזט זאט ווידר ארויז
 גאנגן, זייני קינדיר זא וואול זין אלש טעכטיר לאזין לערנן
 בכילי דשמיא ובמילי דעלמא, איך בין אין המבורג גיבארין
 אביר כאשר שמעתי פון מייני ליבי עלטירן אך אנדריי איך
 בין קיין ג' שני' אלט גיוועזן, אליש אלי בר ישראלים האבין
 איין גירוש מהמבורג²⁾ גיהאט אונ' אלי מוזן לאלטנה ציאין
 וועלכיש המלך מדעני מארק יר"ה גיהעריט אונ' ב"י גוטי
 קיומי' ממנו האבין דאז אלטנה איזט קוים איין רביעי' שעה
 מהמבורג תוך אלטנה האבין עטליכי ב"ב גיוואונט לערך
 כ"ה הויז האלטונג אונ' לשם האבין מיר אונזיר ב"ה אונ'
 בית ההיים גיהאט, אלזו האבין מיר גיוואונט תוך אלטנה
 איין צייט לאנג אונ' ענטליך תוך המבורג משתדל גיוועזן
 דאז מאן דיא ב"י באלטנה האט פאסן געבין דאז זיא האבין
 מעגין תוך מקו' גיהן אונ' מו"מ טרייבן איין אידיר פאס האט
 גיהאלטן על ד' שבועות דען זעלבין האט מאן פון דען
 ריגירינדין ראש עצה מהמבורג ביקומן אונ' האט גיקאשט א'
 הגר³⁾, אונ' וואן דער פאס איזט אויז גיוועזן האט מאן ווידר
 איין נייאין מוזין נעמן אביר אויז דען ד' שבועו' זענן אופט
 ח' שבועות גיווארין דאז לייט קונשאפט מיט דען ראש עצה
 או שוטרי' גיהאט האבין עש איזט דען לייטן נעביך גאר
 שוועהר גיפאלין דען האבין איר מו"מ אליש מוזן אין
 מקום זוכין ובפרט דאז נעביך עניים ואביונים זיין גיוועזן
 מעניכי זיך אופט ארוועגט⁴⁾ אהן פאס אינו מקום צו שלייבן
 ווען זיא דען זענן מן שוטרים ארטאפט גיווארין האט מאן

¹⁾Hier fehlt ein Blatt ²⁾am 16. August 1648 s. Schudt,
 Jüdische Merckwürdigkeiten I, 373 ³⁾Dukaten ⁴⁾erkühnt.

זיא תפוס גילגמ, האט אליש דען גרויש מעות גיקאשט אונ' צרות גיהאט דאז מאן זיא ווידר האט פטור קראגן למחרת בהשכמה זוא בלדי זיא נעביך אויז דער שויל זיינן גיקומין זיינן זיא תוך מקום גנגין, אונ' קיגין לילה אליש מאן דאז טויר האט וואלן צו מאכין ווידר לאלטנה גנגין אונ' ווען זיא נעביך הרויז זיין גנגין דאז חיות אופט ניט זיכר גיוועזין פון רשעות וועגן מן בוז לייט ריקים ופוחזים אונ' לומפן גזנד דאז איין אידר אשה נעביך האט גאט גיראנקט דאז זיא אירן מאן ווידר בשלו' ביא זיך גיהאט האט, אונ' זענן צור זעלבי צייט קיין מ' ב"ב מיט דען זעלבין דיא מהמבורג לאלטנה קומין זיין, זענן אך אין דער זעלביג צייט קיין גרושי עשירים גיוועזין דאך איין אידריר זיך ערליך ארנערט דיא גרעשטי עשירים אין דער זעלבי צייט איזט גיוועזין חיים פירשט ע"ה איזט איין מאן גיוועזין מן עשרת אלפים ר"ט אבי זצ"ל איזט איין מאן גיוועזין מן ה' אלפי' ר"ט אנדרי מן ו' אלפי ר"ט אך מן ב' אלפי' אביר זיך זער שין גיפירט אונ' גאר באהבה ובחיבה מיט אנאנדיר גילעביט, אביר אינשיענרי¹⁾ האבן בעשיר גילעבט אליש לע"ע דיא גרעשטי עשירים אונ' חאטשי"ז דער נור האט ת"ק ר"ט זיין אייגינש גיהאט האט זיך לאזן גנץ וואול זיין אונ' איין אידריר זיך לאזן משמח בחלקו זיין פיל מער אלש לע"ע אין דיזו דורות דאז דיא עשירים ניט צו ערזעטיגין זיין ועליהם נאמר אין אדם מת וחצי (טוב) [תאן]תו בידו עכ"פ גירענקט מיך נאך דאז מיין פאטיר זוא איין בעל הבטחה איזט גיוועזן אליו ער קיין גילייכיניז גיהאט האט ואלמלא ער ע"ה ניט זוא גאר מיט דען ציפירלי"ז ווער ביהאפט גיוועזן העט ער עש דאך גאר ווייט גיבראכט אונ' האט זייני קינדר גאר וואול אונ' ערליך בישטאט דיזוש איזט גיוועזן אין מיינר קינדהייט לערך עשרה שני' אלט גיוועזן דאר

¹⁾ allgemein (in genere) ²⁾ selbst ³⁾ Zipperlein.

האט דער שוויד מלהמה גיהאלטן מיט המלך מדעני מרק
יר"ה איך קן ניט פיל חירושי שרויבן ווייל זאלכיש בילדותי
נישעהין אונ' אליש איין קינד דאז אין הדר האט זיטצין מוזין,
אלוז באותו זמן זענן מיר תוך אלטנה גיזעסן אין אייטיל
דאנות דען עש איזט גאר איין קאלטיר ווינטר גיוועזין דאז
אין נ' שני' זוא קיין ווינטר איזט גיוועזין, מאן האט אין דען
שווידישן ווינטיר גיהיישין אלוז האט דער שוויד אליר וועגן
קענן איבר קומין ווייל עש זוא הארט גיפרארין איזט גיוועזין,
מיט איין מאלט אס שבת קומט דיא צעקה דער שוויד קומט
איזט נאך למחרות גיוועזין זענן נאך אים בעט גילעגן זענן
מיר נעביך אלי אויז דען בעטן גישפרונגן אונ' נאקדיג אונ'
בלויז מיט אונז קינדיר אין מקום גילאפן אונ' לקצת אצל
ספרדיים לקצת אצל בערגיר זיך מוזין ביהעלפן אלוז זענן
מיר זמן מעט זוא גיזעסן אליש ענטליך אבי ז"ל האט משתדיל
גיוועזין, אונ' ער איזט דער ערשטי ב"י גיוועזין דער זיך ווידר
תוך המבורג גיזעצט צו וואונן, דאר נאך אליש נאך גראד
האט מאן ווייטיר משתדיל גיוועזין דאז יותר ב"ב זענן אינש
מקום קומין צו וואונן, אונ' אלוז פאשט אלי ב"ב אינש מקום
גיזאגן צו וואונן, מלבד דיא פאר דען גירוש תוך אלטנה
גיוואונט האבין דיא זענן תוך אלטנה וואונן בליבין, תוך
אותו זמן האט מאן גאר וויניק מסיס אן דער שררה גיגעבן
איין אידריר האט פאר זיך עצמו מיט דען זעלביגן דיא דאר
צו זיין גיזעצט גיווארין אקורדירט, אביר מיר האבין קיין בית
הכנסת גיהאט במקום המבורג אונ' אך גאר קיין קיוטי'
גיהאט, אך ורק זענן זוא גיזעסן על פי ההסד מן עצה יר"ה,
ב"י זענן דאך צו זאמין גאנגן אונ' מנין גימאכט אין חדרים
זוא גוט זיא נעביך גיקענט האבין, אויב זאלכיש העצה יר"ה
שונט לקצת גיוואושט האבין זיא דאך דורך דיא פינגיר גערין
גיזעהין אביר באס עש גייסטליכי האבין גיוואר גיווארין האבין
זיא עש ניט ליירן וואלין אונ' אונש נעביך פאר יאגט אליש

דאז שיכטרין שאָף האבין מיר מוזין נאך אלטנה שולין גין, דיזיש האט איין צייט לנג גיווארט זענן מיר נעביך ווידר אין אונזירי שלכיר גיקראכין אלזו איזט עש גיוועזין דאז מיר לעתים האבין מנוחה געהאט ולעתים זיינן ווידר פאר יאנט גווארין עד היום הוה, ודואג אני דאז זאלכיש זוא ווארין ווערט זוא לנג מיר בהמבורג זענן אונ' זוא לנג דיא בערגרייא תוך המבורג ריגירין¹⁾, המקום ב"ה ברחמי וברוב חסדיו ירחם עלינו וישלח משיח צדקינו ולעבדו המקום ב"ה וב"ש בתם לבבינו דאז מיר מויכטין אונזר תפילה טון בבית מקדשינו בירושלים עיר הקודש אכן, אלזו זענן זיא גיזעסין בהמבורג ואבי זצ"ל זיין מו"מ איזט גיוועזין עם אבנים טובות ושאר זאכן וויא איין ב"י דער פון אלים וואש נאשט, המלחמה עם דעני מרק ושוויר הולך ומתגבר והמלך שוויד האט גרושי הצלחה גיהאט דאז ער אליש האט המלך היין וועק גינומין אונ' קומין פאר דאז מלך זיין הויפשטאט דאר ער זיין ריזידענטשטאט אין גיהאט אונ' זעלביגי בילעגירט²⁾ אונ' ניט פיל גיפעלט דאז ער זיא אין ביקומין העט ווען ניט דער מלך זוא גיטרייא יועצי' אונ' אונטירטאנין גיהאט העט דיא המלך יר"ה מיט גוט אינ' בלוט זענן ביא גישטאנדין, דאז ער אליש בס"ד ארהאלטין האט אביר בוודאי אליש מן המקום ב"ה וב"ש דער אין האט ערהאלטין דען ער איזט איין מלך חסיד אונ' גירעכטיר פרומיר מלך יר"ה גיוועזין³⁾ אונ' מיר ב"י זענן וואול אונטיר אין גיזעסין, האטש⁴⁾ מיר האבין תוך המבורג גיוואונט האט דאך איין אידריר ב"ב מוזין ו' ר"ט מס געבין וויטיר ניקש, לאחר זה האבין האלענדיר המלך ביא גישטאנדין אונ' מיט אירי ספינות דורכים זונט⁵⁾ קומין אונ' איין לאך אין דער מלחמה גימאכט דאז שלום איזט גיווארין אביר דענימארק אונ' שווידין זענן זיך נימר גוט האטשי זיא זיינן פריינט

1) Vgl. Schudt I, 376 2) belagert - 3) Friedrich III
4) obgleich 5) durch'm Sund.

אונ' זיך מתחתן זיין יחדיו פיקין דאך אלי צייט איינר אויף
דען אנדריין, בזמן הזה איזט אחותי הענדילכי ע"ה איין כלה
גיוועזין עם בנו של מהור"ר גומפיל מקליב אונ' איר ח"י מאו'
ר"ט נאך געבין דאש איזט צו דער זעלביג צייט גאר פיל גיוועזין
אונ' איזט קיינר בהמבורג גיוועזין דער ביו צו דער זעלביג צייט אזו
פיל האט נאך געבין, דאר קיגן איזט עש אך דער פרינציפאלשטי
שידוך אין גנץ אשכנז גיוועזין אונ' כל עולם זיך איבר דער גרושי
נדוני אונ' גומין שידוך פאר הירושת¹⁾, אביר אבי זצ"ל איזט אין
זיין מו"מ גזעסין אונ' איין גרושיר בעל הבטחה גיוועזין דער
זיך אויף השי" ב"ה פאר לאזין האט דאז ער אים ווערט
העלפין זיין אנדרי קינדר אך בכבוד אויז צו געבין, דען ער
האט זיך ע"ה אין זיין הויז האלמונג אונ' מיט געשמונג²⁾ מיט
אליס בעשיר גפירט אלש לע"ע דיא עשירים דיא ל' אלפי ויותר
אין איר אייגינש האבין, אונ' זאלכיש אך עד יום מותו אויז
גפירט נון זאלל איך שרייבין פון דער חתנה דיא ער לאחותי
ע"ה גימאכט, האט אונ' דיא וואקירי חשובי לייט דיא עם
מחותני מהור"ר גומפיל קומין זיין, אונ' וואש פאר איין איש
קדוש ע"ה ער גיוועזט איזט קאן איך ניט גינוגין בישרייבין,
אביר ער האט ניט גיגליכן דיא לע"ע זיינן וויא ערליך ער
גליפירט האט אונ' וויא מאנפויז³⁾ עז אויף דער חתנה איזט צו
גאנגן, קען איך ניט ארשרייבין אונ' העיקור וויא ער ע"ה
עניים ואכיונים האט משמח גיוועזין זאלין מיר אלי זיין זכות
גניסין, אבי זצ"ל איזט ניט זוא גרושיר עושר גיוועזין אביר
וויא שוין גידאכט זיין הבטחה על המקום ב"ה גיהאט איזט
קיינים ניקש חייב גיוועזין אלזו האט ער זיך ערליך ע"ה מחיה
גיוועזין אונ' זיך גאר זויאר לאזין ווערין דאז ער אשתו ובניו
בס"ד האט מחייה גיוועזין, ער ע"ה איזט מדוכא ביסורין
גיוועזין אונ' איזט שוין איין מאן צו זייני יארן גיוועזין משום

1) verwundert 2) Gästen 3) pompös?

זה ער גאר זעהר גיאילט מיט זייני קינדר אויז צו געבין, ער ע"ה האט אמי תי' גינומין איזט איין אלמן גיוועזן וואול ט"ו שני' ויותר איין אשה גיהאט אונ' קין קינדר עמה גיהאט וויא זיא ע"ה גישטארבין איזט לאחר מותה האט אבי ע"ה אמי תי' גינומין זיא איזט נעביך איין פארלאזין יותם גיוועזין אונ' מיין ליבי פרומי מוטר מיר אופט פארצילט וואש זיא זיך נעביך אין איר יותם שטאנט גיניט¹⁾ האט מיט אירי פרומי מוטר הצדיקות מטה ע"ה דיא האב איך נאך גיקענט איזט קיין פרומיר קלוגיר פרא גיוועזין אלש זיא ע"ה, מיין עלטיר פאטיר ע"ה האט גיהיישין ר' נתן מעלרייך האט גיוואונט במקום דעטמול איזט איין גרוישר עושר אונ' וואקריר פאר נעמיר מאן גיוועזין ענטליך האט ער לשם איין גירוש ביקומין דאז ער מיט אשתו ובניו משם הין וועק גימוזט אונ' האבין זיך נאך אלטנה ביגעבין, צור זעלבין צייט האבן קיין עשרה ב"ב לשם גיוואונט אונ' זיך ערשט אן גיפאנגן לשם מיישב צו זיין, אין דער זעלביגי צייט איזט אלטנה איין גראף שאפט גיוועזין דאז דען שר משאמבערג צו גיהעריג גיוועזין אונ' נתן שפאניער ע"ה איזט דער ערשטי גיוועזין דער עש האט אויז גריכט דאז ב"י תוך אלטנה גיוואונט האבין, אונ' צו דער זעלביגי צייט האט אלטנה אונ' דיא גנטצי גראף שאפט פיניבארג²⁾ נאך ניט צום מלכות דעני מארק גיהערט אביר לאחר זה איזט דער זעלביגי גראף זונדיר³⁾ זרע גישטארבין אלזו איזט עש דען מלכות דענימארק אהיים גיפאלין, אלזו האבן זיך אליש איינציג ווייס דארהין גיזעצט, דער נתן שפאניער האט חתנו מהור"ר ליב ג"כ תוך אלטנה גיזעצט, דער ר' ליב איזט איין הילדסוטר גיוועזין איזט צוואהרין קיין עושר גיוועזין אביר דאך איין עהרליכיר מאן ע"ה גיוועזין דער זיין קינדר האט עהרליך אויז געבין, וויא עש אין דער

1) in Nöthen gewesen 2) Pinneberg 3) ohne.

זעלבי צייט איזט דער סידר גיוועזן, אשתו אסתר ע"ה איזט גאר איין וואקרי פרוימי עהרליכי פרא גיוועזן אונ' זיך גאר וואול אויף מו"מ פאר שטאנדין האט ממש דאו גנטצי בית מחייה גיוועזן אונ' אלי מאהלמ ליריד קיליר אום שלאק¹⁾ גירויזט מיט סחורות דהיינו ניט פיל סחורות מיט גינומן דיא לייט האבין זיך באותו פעם בניגן לאזין, זיא האט גאר וואול גירעט המקום ב"ה האט איר חן געבין בעיני כל רואיה, קעהרתות²⁾ תוך הוילשטיין³⁾ האבין זיא זעהר וואול פאר מויכט⁴⁾, אלזו האבין זיא איר קינדר ג' עד ד' מאות ר"ט נאך געבין אונ' דאך איידימיר⁵⁾ גיהאט דיא גרושי עשירי זיינן גיוועזן אליש ר' אלי' באלין ע"ה איזט איין גרוישר עושר גיוועזן מן ל' אלפי ר"ט ור' משה גאלדציהר⁶⁾ איין גרושיר עושר אונ' דעהרי מער בנו מהור"ר משה איין גרוישר עושר אונ' וואקריר מאן עד יום מותו גיוועזן, בנו ר' ליפמאן צווארן זוא קיין גרושיר עושר גיוועזן האט זיך דאך היפש ערליך מחיה גיוועזן אונ' דערי זייני קינדר יותר, דאו איך זולכיש דארום שרייב דאו עו עבין ניט אן דיא גרושי גדונית גילעגן איזט אליש וויא אין דיא זעלביגי צייטן צו ארזעהן איזט גיוועזן דאו לייט אירי קינדר האבין וויניק נאך גוגעבין אונ' גרושי עשירים גיווארין זיין, נון ווידר צו אונזיר צוועק צו קומן דאר מיין עלטיר פאטיר ר' נתן מעלדיך ע"ה איין גירוש ביקומין וויא גיראכט האט ער זיך אצל ר' ליב חתנו של נתן שפניר בביתו ביגעבין אונ' גרויש עשירות מיט גיבראכט דאו מיר אופט דיא אסתר אשת של ר' ליב הנ"ל מיר חידושי פון דען עשירות פארצילט האט גנצי קיסטין פול גילדני קעטין ושאר תכשימות אונ' גנצי גרוישי בייטלין מיט מרגליות דאו אין דער זעלבי צייט אויף מאה פרסאות זוא קיין עושר

1) Kellerumschlag 2) adelige Damen 3) Holstein 4) gemocht
5) Eidame 6) S. Cod. 335 der Stadtbibliothek zu Hamburg in
Steinschneiders Catalog p. 162.

גיוועזין וועלכיש אביר בעו"ה ניט לנג גיוועהרט איזט ב"מ¹)
 דבר אויז גיקומין איזט מיין גרויש פאטיר אוני' עטליכי קינדר
 גישטארבין מיין גרויש מויטר זעליג האט נאך איבריג גיהאלטן
 ב' לידניג בנות איזט מיט אינין בעירום ובחוסר כל ארויז
 גאנגין אוני' מיר פאר צילט וויא זיא זיך נעביך מוזין גיניטן,
 קיין בעט ניקש גיהאט אויף האלטן אוני' שטיין איר נאכט
 לעגיר האבין מוזין, אויב זיא שונט צווארין איין טאכטיר גיהט
 אויז געבין, אביר האט איר נעביך ניט קענין צו הילף קומין,
 האט איין זון ג"כ גיהאט אויז געבין בשמו ר' מרדכי איזט
 עש גאר וואול גנגין איין גרוישר עושר אביר דער זעלבי
 איזט ג"כ באותו זמן הוא ואשתו וילד אין דבר ב"מ גישטארבין,
 אלזו האט זיך מיין ליבי גרוישמוטיר מיט אירי בידי יתומי'
 גרוש צרות גניט אוני' ממש פון איין הייז צום אנדרן מוזין
 קריכן עד כי יעביר הזעם דאך דער דבר האט לקצת אויף
 גיהערט האט זיא איר בית וואלין ווידר ביוואונג אוני' לאזן
 אויז וועטרין איר זאכין, אביר דאר האט זיא וויניק גיפונדן
 איר בעשטי זאכין זענין הין וועק גיוועזין שכנים האבן ביא
 זיא גיוואונט אוני' דיא ברעטיר אויז דיא בעדים²) אויף גיהויבן
 אוני' אליש אויף גיבראכין אוני' מיינשט אלי דיא איריג הין
 וועק גינומין אוני' גאר וויניק פאר איר אוני' אירי יתומים נעביך
 איבר גילאזן נון וואז האט זיא נעביך טון זאלין, מיין פרוימי
 גרוישמוטיר ע"ה נאך איין וויניק משכנות גיהאט דאר זיא
 זיך מיט אירי יתומי' פון ארנערט, דיא בידי יתומי' זענין
 גיוועזין דודתי אולק אוני' אמי מורתי מרת בילה תי' ענטליך
 האט דיא גוטי פרא אמי זקיני ע"ה זוא פיל צוזאמין (גישראפט)
 [גישפארט] אוני' גיבראכט דאז זיא היתומה אולק האט אויז גיגעבין
 אוני' זיך משדך גיוועזין צו ר' דוד העני ע"ה איזט איין גדול הדור
 גיוועזין אוני' דיא מרינה גיהאט אוני' כמדומה לי אבי' תוך
 פרישלאנד גיוועזין, דאר נאך איזט ער תיך אלמנה קומן

1) Pest, Gott bewahre uns = 2) Böden. בר מנן

האבין זיא אים לשם פאר איין אב"ד אויף גינומין דער חתן
האט גיהיישן אלי' כהן ע"ה האט איהם ת"ק ר"ט נאך
גיגעבין דער זעלבי איזט בקרוב ימי' צום גדול עשירות
גיקומין אונ' איין גרוישר איש מוצלח גיוועזין, אביר ער איזט
בעו"ה בנערותיו גישטארבין איזט נאך קיין בן ארבעי' שנה
גיוועזין, באם אים המקום ב"ה העט זיין לעבין גילאזין וועהר
איין גרוישר מענש אויז אים גיווארין כי ה' מצליח בידו ווען
ער ע"ה¹⁾ אשפה בידו גינומין איזט ממש זהב דרויז גיווארין אביר
דיא מערכה²⁾ אים גאר צו גישווינד גיקומין ובאותו פעם ג"כ
גיצענק גיוועזין, איבר פרנסות אבי זצ"ל איזט פרנס כמה
וכמה שני' גיוועזין אונ' דער אלי' כהן ע"ה האט זיך לאזין
דונקין³⁾ איזט איין יונגיר מאן גיוועזין אונ' זיין עשירות הולך
ומהגבר בכל יום ויום איין חכם אונ' איין בן טובים אביו
איזט מהוריר דוד העני גיוועזין דאז ער זיך כמה וכמה
פעמי' פאר לויטן לאזין ווארום זאל איך ניט זוא וואול פרנס
זיין אליש מיין שוואגיר ליב איזט בין איך ניט זוא קלויג
אליש מיין שוואגיר ליב איזט, בין איך ניט זוא רייך אלש
ער איזט בין איך ניט מבני טובים אלש ער איזט. אביר
המקום ב"ה דער זיין צייט אונ' ציל אלזו פאר זעצט אונ'
אורדנירט האט, אין באותו פעם הין וועק גינומין, בחייו זענין
קהל באותו פעם ג"כ אין מחלוקות גיקומן אונ' וויא הסידר
עולם איזט דער דיזו דער אנדרי יעני פארטייא גיהאלטין אלזו
איזט עש באותו פעם גאר איביל אין אונזיר קהילה בעו"ה
גאנגין, בראשון גישטארבין פייכלמן ע"ה פרנס גיוועזין, דאר
נאך איזט גישטארבן חיים פירשט ע"ה דער גרעשטי עושר
בקהילה גיוועזין, ג"כ פרנס גיוועזין דאר נאך האט זיך אברהם
שמש נידר גיליגט אונ' גישטארבין וקודם יציאת נשמתו ער
גיזאגט מאן האט מיך בירופין בישיבה וב"ד של מעלה זאל

1) mit Verlaub = עמכם הסליחה 2) Schicksalswendung

3) dünken.

עדות זאגן, חיים פירשט ע"ה האט איין זון גיהאט האט ר' זלמן גיהיישן איזט גבאי גיוועזן ג"כ גישטארבן איזט איין אדם חשוב גיוועזן ע"ה איין גרושיר למדן ושאר ב"ב וואש מיר איזט פאר געסן אלוו האט המקום ב"ה דען שטרייט עם פרנסי' גיענדירט, נון ווידר צו אמי זקנתי מטה ע"ה צו קומן דאר זיא נון האט דודתי אולק ע"ה אויז געבן לא נשאר לה מאומה אונ' האט היתומה אמי ת' גיהאט איזט איין בתולה מן י"א שני' גיוועזן האט זיך עמה ביגעבן בבית של בתה גלוק¹) ע"ה וועלכי גיהאט האט יאקב ריא ע"ה, נון דער יאקב ריא ע"ה צווארין קיין גרושיר עושר גיוועזן אביר דאך איין עהרליכר מאן דער זיין קינדיר האט נאך געבן ת' עד ת"ק ר"ט אביר אייטיל אויז בינדליכי שידוכים מיט זייני קינדר גיטאן אונ' אייטיל פייני בחורים אין גיעצט אונ' זיך לבן טובים מדביק גיוועזן ווען נון אמי זקנתי זמן מה בייא איין גיוועזן אונ' האט עניקליך יתומי' ג"כ גיהאט זעלבי לעתים אפשר צו פיל גיקומן אודיר זונשטין וואו ווידריגיש פיר גיפאלן וויא וואול בייא עלטרין אונ' קינדר פלעגט צו זיין זוא איזט זיא געביך צו דודתי אולק מיט איר יתומה גנגין אונ' זיא האבין זיך אליש עצמו ספרנס גיוועזן דהיינו אמי ת' האט גאר וואול קניפלין²) קענין כסף וזהב שפיצין זוא האט המקום ב"ה איר הסד גיטאן דאו סוחר' תוך המבורג איר האבין כסף וזהב צו קניפלין געבין אונ' יאקב ריא ע"ה איזט דאו ערשטי מאלט ערוב פאר איר גיוועזן דאר נאך האבין דיא סוחר' גיזעהין דאו זיא עהרליך האלט אונ' דען סוחרים דאו איריגי צו רעכטיר צייט ווידיר ליפירט האבין זיא איר לבד נישטרויאט אמי ת' האט אך כמה מאטכיר³) גיהאט אצלה דיא פאר איר גיקניפילט האבין אונ' אמי ת' איזט איר לער מיישטרין גיוועזן דאו זיא גילערניט האבין

1) In F. verbessert in אולק 2) klüppeln 3) Mädchen.

אונ' דאז זיא זיך אונ' אירי מוטיר ענטליך דא פון ערנערט האבין אונ' זיך היפש אונ' ריינטליך דאר פון אך קליידין קענין, אביר האבין נעביך ניט פיל איבריג גיהאט דאז אמי ת"י זיך אופט האט דען גנטצין יום מיט איין שטיק לחם ביהאלפין אונ' אליו פאר ליפ גינומין אונ' איר הבטחה אויף הש"י ב"ה גיהאט וועלכיר זיא עד הנה ניט פאר לאזין אונ' זיא דיא זעלבי הבטחה אך עד היום הזה ביהאלטן ומי יתן איך ג"כ זולכי נטויאר¹⁾ אן מיר נעמין קענט נון המקום ב"ה וב"ש גיבט איינים אידרין מענשין ניט גלייך, נון אבי זצ"ל וויא שונט גידאכט האט צו פארין אייר²⁾ ער אמי ת"י ביקומן איין אשה גיהאט זעלכי רייצא גיהוישן, זאל גאר איין וואקיר מענש אונ' גרושי גברתנית גיוועזין זיין אונ' גרושי חשובי היוזהאלטונג גפירט ענטליך גישטארבין אונ' קיין קינדר עם אבי זצ"ל גילאזין, דיא זעלבי האט צופארין איין איינציגי טאכטיר גיהאט אלש אבי זצ"ל עם אשתו ראשונה איין שטיף טאכטיר ביקומין וועלכי קיין גלייכניז גיהאט הן ביופ' ובמעשיה פראנצעזיש אליש איין וואשיר גיקענט וועלכי אבי זצ"ל אך פעם אחת זער צו נוטץ קומין דען אבי זצ"ל האט איין משכון מן ראש גיהאט מן ת"ק ר"ט אלזו קומט הראש לאחר זמן מה מיט נאך ב' ראשים אונ' וויל המשכון ליזין³⁾, אבי זצ"ל איזט ניקש קשה גיוועזין גיאט הינויף אונ' לנגיט המשכון, בתו חורגה שמיט בייא דער קלאף צימיר⁴⁾ אונ' שפילט דרויף כדי דאש דען ראשים הזמן זאל ניט לנג ווארין

1) Natur 2) zuvoren eher = bevor 3) auslösen 4) beim Clavier; Klaffzimmer, offenbar eine deutsche Volksetymologie für clavicymbalum, woraus auch das franz. clavecin entstanden ist; Grimm D. W. V, 899 kennt nur die Form Klaffenzimmer; über den Familiennamen Klaffzimmerer = קלאפצימיר s. meine Bemerkung zu S. Hoek, die Familien Prags 319 n. 1.

אלוז שטינן דיא ראשים בייא איר אונ' בירדין זיך יהדיו ווען דער יהודי ווערט קומין מיט אונזר משכון וואלן מיר עז נעמין זונדר געלט אונ' דאר פון גיהן דאז האבין זיא אויף פראנצעזיש גירעט אונ' ניט גידאכט דאז עש דיא בתולה פאר שטיט, אלוז איזט אבי זצ"ל מיט דען משכון גיקומין אלוז היבט זיא הויך אן צו זינגין בחיית לא המשכון היום בכאן ומהר ויברח האט נעביך אין דער האשט¹⁾ ניקש קענין אנדרשט הרויז ברענגין אלוז זאגט אבי זצ"ל צום ראש מיין הער וואור איזט דאז געלט, זאגט דער ראש געביט מיר דאז פפאנד זאגט אבי זצ"ל איך גיב קיין פפאנד איך מוז דאז נעלט ערשט האבין אלוז היבט דער אייני ראש צו דיא אנדרי ברדייר מיר זיינין פאר ראטין דיא הור מוז פראנצעזיש קענין אונ' לאפין מיט טרייא ווערטיר²⁾ צום הויז הרויז, דען אנדריין טאג קומט דער ראש לבד צו גין אונ' גיבט אבי זצ"ל זיין קרן ורבית פר המשכון אונ' זאגט איר העט³⁾ עש פיל צו גינישין גיהאט, אונ' אייער געלט וואול אן גיליגט דאז איר אייער טאכטיר העט פראנצעזיש לאזין לערנין אונ' גיט דאר מיט זיין וועגיש, נון אבי זצ"ל האט דיא שטיף טאכטיר אצלו גיהאט אונ' זיא ניט אנדרשט אליש זיין אייגין קינד פון זיין לייב גיבורין גיהאלטין זיא אך אויז געבין אונ' גאר איין גוטין שידוך מיט איר גיטאן האט גיקראגין⁴⁾ מן אוריג⁵⁾ בן ר' קלמן אוריג אביר זיא איזט אין ערשטין קינד גישטארבין ע"ה אונ' איזהו ימי' דער נאך האט מאן זיא ביגולת אונ' אירי תכריכי אויז גיצאגין איזט זיא צו חלום גיקומין אונ' עז מגלה גיוועזין האט מאן זיא אויף קובר גיוועזין אונ' זאלכיש ביפונדין זענין דיא ווייבר פלוקש גאנגין אונ' האבין איר אנדרי תכריכי גיניט וויא זיא זיטצין אונ' ניאין קומט דיא פילציל⁶⁾ אין דער

1) Hast 2) Drohworten 3) habt 4) gekrogen = gekriegt, bekommen 5) Aurich 6) Pulcelle = die Magd s. Grünbaum, Jüdisch-deutsche Chrestomathie p. 175 n. 1.

שטויב צו גין אונ' זאגט אומיש גאמיש ווילין איילט אייך מיט אייער ניאין זעכט איר ניט דאז מת צווישן אייך זיצט אביר דיא ווייבר האבין ניקש גיזעהין, וויא זיא פערטיג זיין גיוועזין, האבין זיא דעם מת זייני תכריכים געבין זוא איזט זיא אך איר לעביש טאג ניט ווידר קומין אונ' אין איר רוא גיבליבן, נון וויא אייך שונט גידאכט וויא אבי זצ"ל אמי גינומין אונ' קצת מה וויא עש אין גנגין האט זוא בלדי אבי זצ"ל עם אמי תי' האט התנה גיהט האט ער תכף מיין גרויש מויטר מטה ע"ה צו זיך גינומין אונ' איבר זיין טיש גיזעצט אונ' כל ימי חייה זיא בייא זיך גיהאלטין אונ' איר כל הכבוד שבעולם אן גיטאן אליש ווען עש זיין אייגני מוטר וועהר גיוועזין, דאז בעט העמדיר¹⁾ דאז מיין גרויז מויטר נעביך אן מיין מוטר געבין האט דאז זעלביג האט איר מיין מוטר אליש ווידר געבין אונ' אליש מיט ווישן שאפט פון מיין פאטיר ע"ה לקצר זיא איזט זוא וואול גיהאלטין ווארין אליש ווען זיא אין איר אייגין בית וועהר גיוועזין הש"י זאל דען זכות אן אונש אונ' אונזרי קינדיר גנישין לאוין, איזט יותר אלש טויב שנים בייא איהם גיוועזין אין אלין כבוד, לאחר זה איזט ער גיוועזין אלז דיא ווילנר²⁾ זענן אויז פולין גילאפין אונ' פיל להמבורג קומין אונ' איין אן שטעקינדיגי קרענק אן זיך גיהאט אונ' צור זעלבי צייט האט מאן קיין הקדש אודיר זונשטין הייזיר גיהאט דאר מאן האט קראנקי לייט קענן איין ליגן אלזו האבין מיר וואול י' קרנקי לייט אויף אונזיר באדים³⁾ גיהאט ליגן דיא אבי זצ"ל אלי האט לאזין אויז האלטין קצת מהם זענן גיוונד גיווארן קצת מהם זענן גישטארבין, אייך ואחותי עלקלי תי' זענן אך באותו פעם אין דער קרענק

1) Das Bett Hemden = die Anzahl 2) Wilnaer s. Kaufmann, die letzte Vertreibung der Juden aus Wien p. 62 n. 5 3) Bodem = Boden.

גילעגן, מיין פרוימי גרוש מוטר ע"ה איזט בייא אל דען קראנקן גיוועזן גנגן אונ' גיזעהין דאז קיינר קיין מנגיל גיהאט האט, הגם אבי ואמי עש ניט גערין ליידין וואלין האט זיך דאך ניט וועהרין וואלין לאזין אונ' אלי יום ג' או ד' פעמ' אופים באדים גאנגן בייא דיא קראנקן ענטליך איזט זיא אך קראנק גיווארין אונ' י' יום גילעגין דער נאך בשם טוב ובשיבה טובה גישטארבין איזט ע"ד שני' אלט גיוועזן אביר איזט נאך זוא פריש גיוועזן אלש וואן זיא איין בת מן ארבע' שנה ווער, דאש רידן אונ' דיא ווידוים דוא זיא גיזאגט איזט אין להגיד אונ' דען שבח דען זיא אן אבי זצ"ל האט געבין אונ' דיא דאנק זאגונג דיא זיא קיגן איהם גיטאן האט איזט ניט צו בישרייבן אבי ואמי איר אלי שבוע געבן פעם אחת חצי ר"ט פעם אחת ב' שוק¹) דאז זיא זיך זאל וואש פיר²) צו גוט טון אונ' דאר פיר קאפין וואש זיא וויל אך איזט אבי זצ"ל אין קיין ירד³) גיריזט אודיר ווידר היים קומין האט איר כל פעם וואש מיט גיבראכט דאז זעלביג האט זיא ע"ה אליש צוזאמין גישפארט אונ' אויף קטנים משכנות פארליניט⁴), דאר זיא נון האט שמערד בין זאלין האט זיא לאבי ע"ה גיזאגט מיין זון איך גיא איצונדיר דען וועג פון אלי מענשיק, איך בין זוא לנג אין אייער הויז גיוועזן אונ' העט מיך גיהאלטן אלש ווען איך אייאיר לייפליכי מוטיר וועהר גיוועזן, ניט דאז אליינט דאז איר מיר העט דאז בעשטי עסין אונ' טרינקן גיגעבין אונ' מיך בכבוד גיקלייט איר העט מיר נאך געלט דער צו גיגעבין, וואז האב איך מיט דען געלט גיטאן דאז האב איך מיר צו זאמין גיהיגט⁵) אונ' גישפארט דאז איך ניט דאר פון גינומין אונ' אליש זוא נאך גיראד אויף קלייני משכנות פאר לענט דאז איך און גיפער איין ר' ר"ט ווער בייא אזמין⁶) האבין, נון וועהם זולטי

1) Schock Heller 2) dafür 3) Messe 4) verlehnt = ver-
liehen 5) gehegt = gehalten 6) beisammen.

דיווש בליכר גיהערין אלש מיין ליבר איידים, דען עש איזט
 אליש פון דען זייניגן, אביר ווען מיין ליבר איידים וואלטי דאר
 אויף מוחל זיין, אונ' עש מיין צווייא ארמי עניקליך דען יתומים
 פון בני ר' מרדכי לאזין איך שטעל עש אין זיין בליבן וויא ער
 וויל אונ' דארבייא האט מוזין ר' יודה אונ' ר' אנשיל אונ' אל
 איר קינדר אונ' איידימיר זיין אלזו האט איר אבי זצ"ל
 גיענטפרט, מיין ליבה שוויגר אונ' מוטיר איך ביט אייך זייט
 גירושט¹⁾ גאט ווערט געבן דאז איר נאך לאנג בייא אונש
 בלייבן ווערט אונ' דאז איר דאז געלט מויכט זעלבירט אויז
 טיילין אן וועס איר וואלט איך בין עז אייך פון הערטצין מוחל
 אונ' [ווען]²⁾ הש"י ב"ה ווידר אויף העלפט זוא וויל איך אייך נאך
 מאה ר"ט דאר צו שענקין כדו איר מער רווחי' פון קריגן
 קענט אונ' דען מיט מכין קענט וואש אייך בלייבט, אליש
 נון מיין גרויש מוטיר דיווש מאבי ז"ל גיהערט איזט זיא
 נעביך פול שמחה גיוועזין אונ' אין אונ' אמי ת"י אונ' זיין
 קינדיר אן גיפאנגין מיט אלי ברכות שבעולם צו בענשין אונ'
 פאר אלי לויט מספר בשבחה גיוועזין אונ' דען אנדרין טאג
 רוהיג אונ' זאניפט איין גישלאפין אונ' מיט גרושין כבוד צו
 קבורה קומין אלש וויא זיא אך וואול ווערט איזט גיוועזין
 איר זכות זולין מיר אונ' אונזרי קינדר ורע זרעינו גיניסן
 ווידר צו קומין פון אבי זצ"ל דאש ער אחותי הענדלה ע"ה
 האט חתנה גימאכט האב זולביש בקצרה גידאכט כי מה לי
 להאריך ניר גישריבן לקצת וויא אמי ת"י נעביך זוא איין
 פאר לאזין י(ות)[תו]ם גיוועזין אונ' איר הבטחה אויף הש"י ב"ה
 גיהאט דער איר זו הערליך אונ' רייכליך גיהאלפין וויא
 פולגינדי מעשה אויז ווייזט אויב עש שונט איר קינדר איינין
 ניט זוא וואול אליש דען אנדרין גיט עש דאך דען מיינשטין
 ת"ל וואול אונ' האבין איר ברויט דארום ווער זיך מיט

1) ruhig 2) nach F.

גנטצין הערטצין אויף המקו' ב"ה פאר לאזט דען ווערט דער העכשטי ניט פאר לאזין בטחו בי"י והי' ה' מבטחו גילובט זייא ער אימיר אונ' איביג, דיווש איזט גאר איין שין מעשה און איין טרושט פאר אלי ביטריפטי ביזורגטי הערטציר דאז מאן זיך נואמאליש זאלי מייאש זיין פון דער הילף מן המקום ב"ה גלייך דיוון חסיד אך גישעהין איזט, אויב שוין ארמוט ווידר ווילין אונ' פילרלייא צרות אויף אים זענן קומין זוא האט ער דאך אליש מיט גידולט אן גינומין אונ' פון זיינים גאט ניט גוויכן וועלכיר אים אך זוא גינעדריגליך בייא גישטאנדין אונ' גיהאלפין וויא איר פולגיניש¹⁾ לויאין ווערט, עש וואר איין מאלט איין חסיד אונ' דער זעלבי האט צווייא קלייני זין²⁾ אונ' איין פרומיש ווייב ער האט אך עטוואו געלט דאר פון ער צעריט, אביר ער וואוזט קיין מו"מ צו טרייבין ניקש אנדורשט אליש צו לערנין אונ' דער חסיד וואלט זיך דאך אליז מיט גיוואלט גערין ארנערין כדי דאז ער זיין ווייב אונ' קינדיר זונדיר דער לייטין גיפט אונ' גאב ארנערין קינט, אביר דאז גליק וואלטי אים ניט וואול אונ' ער וואר זיך נעביך איין שולדיגין³⁾ דאז ער דיא לייט ניט ביצאלין קונט אונ' האט אך קיינים דער פאר איהם וואלט ערוב זיין אונ' דיא לייט דיא ער שולדיג וואר דיא פאר קלאגטין אין פאר דען ריכטיר, אלזו שפראך דער ריכטיר דען פסק אויז דאר ווייל ער ניט ביצאלין קונט אונ' קיין ערוב אך ניט זוא זאלטי מאן איהם תפוס ליגין וועלכיש אך גישאך, נון [זיין]⁴⁾ פרום ווייב ווייניט איין גרושי וויינג אונ' זיא וואושט זיך ניט מיט אירי צווייא קלייני קינדר צו ארנערין ובפרט דאז איר ארימיר מאן אך תפוס זאם דאש דאר זיא נעביך אך מוזט פיר זורגין, אליש זיא נון אין אירין יאמירין אונ' [וויינין]⁴⁾ וואר קאם צו איר איין

1) folgendes 2) Söhne 3) hatte sich eingeschuldigt; vgl. noch bei Lessing: ich war vermuthen 4) nach F.

אלטיר מאן אונ' פראגט זיא ווארום זיא זוא ווייניטי אונ' זיא זאך דאז עש זוא איין היפשיר ערבארער אלטיר מאן וואר דא ארצילטי זיא אים אל אירי נוט דאר זאגט דער אלטיר מאן הער אויף צו וויינין דען גאט ווערט דיר ווידר העלפן דאר ווייל דיין מאן דיא תורה לערניט זוא ווערט גאט דייןר ניט פאר געסין דען גאט לאשט קיין תלמיד חכם פאר פאלן העלפט ער אים ניט אין דער יוגנט זוא העלפט ער איהם אין דיא עלטיר אונ' איך ווייו דאז דוא דיך פיל גיניטין ווערשט אונ' ווערין דיר אונ' דיין מאן אונ' דיין קינדר פיל ווינט אונטיר אגין גין אביר גאט ווערט אייך אליש צו גוטין טון ווען איר גידולד טראגין ווערט אונ' ער טרישט זיא נאך מעהר אונ' גאב איר איין ראט דאז זיא איין וועשרין¹⁾ זולט ווערין אונ' דיא לייט אים לון אירי העמדיר וועשין זוא ווערשטו דיך מיט דיין מאן אונ' קינדר ארנערין קענין ווען רוא דיך נור ניט שעמשט איין אידרין אן צו מויטן²⁾ דאז מאן דיר וואז צו וועשין גיבט, נון דיא פרא לאזט זיך טריסטין פון דען אלטין מאן אונ' זיא דנקיט אים זער פריינטליך אונ' זאגט זיא וואלט אים פאלגין נון דער אלטי מאן גינג זייניש וועגש, אונ' זיא זאך אים ניט מער, אונ' זיא גינג אין איר הויז אונ' מאכט דען מאן עטוואז עסין אויף דער נכט, אונ' זיא טרישטיט אירן מאן ער זאלטי זיך דאך ניט און גידולדיג ווערין אונ' נור בייא זיין לערנן בלייבין זיא וואלטי ערביטין³⁾ טאג אונ' נכט דאש זיא אין אונ' אירי קינדרכיר ארנערט, דא הויב דער חסיד ערשט אן ביטירליך צו וויינין אונ' זיין פרוים ווייב מיט אים דאז עש וואול גאט אין הימיל מוכט ארבארמן אביר דיא קלויגי פרומי פרא ארמאנטי⁴⁾ זיך אס ערשטין ווידר אונ' שפראך מיין ליבר מאן דאז שרייאין אונ'

1) Wäscherin 2) anmuthen = angehen 3) arbeiten

4) ermannte.

היילין וויל¹) אונז אונז אונזיר קינדיר קיין ברויט ברענגן איך וויל גיהן אונז זעהן וואז מיר גאט ווערט בישערין צו ערביטן דאז איך וואז פאר דינג אונז דיך מיט דען קינדר קן מחייה זיין, זוא זאגט דער חסיד נון גיא הן מיין ליפ ווייב גאט וויל אין אונזיר הילף זיין אלזו איזט זיא הייס גאנגין בייא איר קינדר שלאפן, צו מארגנש איזט זיא גאר פרויא אויף גישטאנדין וויל²) איר קינדיר נאך שליפן אונז זיא גינג אין דער שטאט אין דיא הייזיר אונז בעמיט מאן זאל איר צו וועשן געבין אונז דיא שטאט לייט ארבראמיטן זיך איבר איר אונז גאבין איר צו וועשן אונז זיא וואר איין וועשירין נעבך, דיא שטאט וואר אן בארטין דאז מעהריש אונז זיא גינג אלי טאג הרויז מיט איר צווייא קינדיר אן מער אונז זיא וועשט דאר אונז שפרייטיט דיא וועש אויף דען גראז צו טריקנין³), נון וואר עז איין מאלט דאז זיא זוא וועשיט זו פאריט איין שיף פאר בייא אונז דער שיף מאן פאריט אויף איר צו אס לאנד אונז ער זאך דיא פרויא אן דאז זיא זוא היפש וואר אונז ער פאר וואונדירט זיך איבר דיא שונהייט, זוא שפריכט דיא פרויא מיין הער וואז וואונדירט איר אייך איבר מיר אלזו זער זוא ענפירט דער שיפיר איר מיין ליבי פרא איך ארברארים מיך זער איבר אייך, זאגט מיר וואז גיבט מאן אייך פון איין העמיט צו וועשן זוא זאגט דיא פרויא הער מאן גיבט מיר פון איין מאניש העמיט⁴) צווייא גראשין צו וועשן, דאן איך מוז עש זויבר וועשן זוא זאגט דער שיף מאן מיין ליבי פרויא איך וואלט אייך גערין פיר גראשין געבין זו איר מיר מיין העמיט היפש זויבר וועשן וואלט דא שפריכט זיא הער גאר גערין וויל איך עז וועשן, אונז זיא נאם דאז העמיט אונז וועשטי עש גאר זויבר אונז שפרייטיט עז אויף דען גראז צו טריקנין אונז דער שיף מאן ווארטיט אלדאר אויף זיין

1) wird 2) während 3) trocknen 4) Manneshemd.

העמיט אונ' ער זאך איר צו וועשן אונ' זיא טריקניט דאז
העמיט אונ' ליגט עז גאר היפש צו דער שיפיר קאנטי מיט
זיין שיף ניט אן בארטיין פאהרין אונ' ער הילטי דאז שיף
איין איל¹⁾ ווייט פון בארטיין אונ' ער ווארף איר דיא פיר
גראשין אין איין פאפיר איין גוויקילט אניבר אונ' זיא נאם זיא
אונ' ער שפראך לנגיט מיר מיין העמיט היא הער אונ' זיא
בראכט עז אונ' לאנגיט אים דאז העמיד אן דאז שיף אונ'
ער טאפיט זיא אן איר הנט אונ' צאך זיא אין איין צויק אין
זיין שיף אניין אונ' פארטי שטראק²⁾ פורט אונ' זיא שרייא איין
גרושי שרייאונג פון אינין דאז שיף אונ' דיא צווייא קלייני
קינדר פון הויז³⁾, עז וואלטי אביר אלז ניקש העלפין אונ' זיא
וואר שוינט ווייט אין מער אונ' מאן קונט זיא ניט מער
הערין שרייאין, נון וויא דיא צווייא קינדר ניקש מעהר הוריטן
אודיר זאכין⁴⁾ פון אירי מוטיר זוא ליפטן זיא צו אירין פאטיר
אין גיפענקנים אונ' זיא ווייניטן ביטירליך אונ' זאגניטן אים
אלי גשיכטינים פון אירי מוטיר נון אליש איר פאטיר הערויט
דיא ריד דיא דאזיגין אונ' ער היבט אויף זיין שטים אונ' ער
ווייניט איין ווייננג איין גרושי אונ' ער שריא אונ' שפראך
גאט מיין גאט ווארום פאר לאזטו מיך אין זאלכין אילינד
אונ' איך האבי זיא איצונדירט קיינן מער אויף ערדין דער
מיך ארנערין ווערט אין מיין גיפענקנים אין זאלכין גרוישן
וויינין אונ' יאמיר איזט ער איין גישלאפין דא טרוימט איהם
איין טרוים וויא דאר וואר איין גרויש וויסטנייא אונ' דיא
וויסטנייא וואור פויל מיט ווילדי טירין אונ' זיא שטונדין
איבר אים אונ' וואלטן איהם צו רייסן אונ' זיין פלייש וואלטן
זיא עסן אונ' ער וואר ציטרין פאר פורכט אונ' אנגשט אונ'
ער זיכט אום הין אונ' הער אין זיין אילינט אונ' ער זאך
וויא דא קומין איין גרושי הירט מיט שאף אונ' רינדיר אונ'

1) Elle 2) stracks 3) von aussen 4) sahen.

אליש דיא חיות רעות דיא זעלבי זאכין לישין אים שמיין אונ' לאפיטין דיא בהמות נאך אונ' ער אנטליף אונ' קאם צו איינים שלאם דאז בייא איין וואשיר וואר דא הירומט פיל שיפין ווארין אונ' ער קאם אין דאז שלאם אונ' מאן זעצטי אין אויף איין שטויל דער מלוכה אונ' ערפרייאט זיך מיט זייני שיף לייט זער זער, אונ' נון ער אנטוואכט פון זיין שלאף אונ' בידענקיט דען טרוים אונ' זאגט צו זיך זעלבירט דער טרוים ווייסט אויז דאז נון ווערט פאר בייא זיין מיין אילינד אונ' גאט ווערט מיר ווידר העלפין אונ' ער ווערט מיר דורך שיף לייט ווידר ארפרייאן ווייל איך דורך שיף לייט בין ווארדין ביליידיגט נון אין דער זעלביגי צייט וואר דער קיניג אין דיא שטאט גישטארבין, אונ' דיא לאנדש לייט זעציטין זיין זון צו איינין קיניג אין דער שטאט אן זיין פאטיר שטעל, אונ' דער יונגי קיניג מאכט דיא שטאט פרייא פון מס אויף דרייא יאר דאר מיט דאז ער זיך איין גוטין נאמין ביקעם אונטר זיינין פאלק אונ' ער מאכט אך לאז אלי גיפאנגני לייט אין דער שטאט, אונ' ער וואר אך לאז גימאכט דער גוטי ת"ה מיט זייני צווייא זין אונ' ער גינג אויף דען מארק הין אונ' הער אונ' וואשט ניט איין טפעניג צו פאר דינין דען קינדרין ברויט צו קאפין אונ' ער היבט אויף זיין אגין אונ' זאך איין שיף שטיהן, דאז עש וואלט פארין נאך אושטיניא¹), זוא זאגט ער צו זייני צווייא קינדיר קומט נון ווייל אייער מוטיר פון דען שיף לייטין איזט הין וועק גיפירט ווארדין זוא וואלין מיר אך אין שיף גיהן פיל לייכט מויכטין מיר אייער מוטיר ארקענין אונ' מויכט אונש גאט ווידר צו אנגדיר העלפין אונ' ער גינג צום שיפיר אונ' בעטיט אים ער זאל אים מיט זיין צווייא קינדיר אין זיין שיף מיט נעמין דאר ווייל ער זוא ארים איזט דאס ער ניט האט איין ביסי

1) Ostindien.

ברויט צו קאפין, אונ' ער ערצילט דעם שיפיר אליש וויא עש
 אים גנגין האט, אונ' ער ארבארומט זיך איבר אין דער שיפיר,
 אונ' ער נאם אין מיט זיין צווייא קינדיר אין זיין שיף אונ'
 ער גאב זיא צו עסן אונ' צו טרינקן נאך איר בליבן, אונ'
 עש וואר אלז זיא קאמין מיטין אין דאז ים, זוא לים גאט אין
 גרוישן שטורים ווינט וויאין אונ' ער צו שמעטירט דאז שיף
 אונ' זיא דארזויפין אלי דיא אין דאז שיף ווארין, זונדרין דער
 תלמיד חכם אונ' זייני צווייא קינדיר אונ' דער שיפיר דער
 זיא גישפייזט האט אין דען שיף דיא ווארין ניט ערטרונקן,
 דען זיא ביגרייפן איין ברעט פון שיף איין אידריר אונ' הילטין
 זיך דראן אונ' דיא צווייא קינדיר הילטין זיך אן מיט אננדיר
 אן איין ברעט פום שיף, אונ' דאז מער ווארפיט זיא אויז אין
 אנדרי לענדיר, אונ' דער תלמיד חכם וואר אויז גיווארפן
 אין איין גרושי וויסטנייא אין איין אורט וואור זיך דארטין
 דיא ווילדי לייט אויף האלטין אונ' דאז קיניגש טאכטיר פון
 דיא ווילדין ארזאך¹⁾ אין, דען זיא וויידיט דיא שאף אונ'
 רינדיר אין דער וויסטנייא אונ' זיא וואר גאנץ נאקיט מיט
 האר פאר וואקסן אונ' אום גיגערט²⁾ מיט פייגן בלעטיר צו
 בידעקן איר שנד, אונ' זיא גינג צו איהם אונ' בוויזט איהם
 ליפשאפט אליש זאלט ער זיא נעמין פאר איין ווייב, אונ'
 אויז גרוישר פורכט וויזט ער איר אך ליפשאפט אונ' איר
 צו פאר שטיהן גאב דאז ער זיא נעמין וואלט אונ' עש
 ארזאכן עש דיא אנדרי ווילדי לייט אונ' זיא טפייפטיין³⁾ דאר
 קומן דיא ווילדי לייט יונגי אונ' אלטי צו שפרינגן אויז דיא
 לעכיר וואור זיא אירי וואוננג האבן אין דאז גיבערג, אונ'
 זיא לופטין אלי אויף אים, זיין בלויט צו טרינקן אונ' זיין
 פלייש צו עסן אונ' איר קיניג וואר אך דאר ביא אונ' דער
 תלמיד חכם ארשראק איין גרושי ערשרעקניש, אונ' עש וואר

1) ersah 2) umgürtet 3) piffen.

בלדי קיין אטום אין אים אונ' זיא זאך עש דאז קינגש
טאכטיר אונ' זיא וויזט אים דאז ער זיך ניקש פערכטין זולט
אונ' זיא גינג צו דען קינג אירן פאטיר אונ' באט אין גאר
זער דאז ער דען מענשין זולט לעבין לאזין, דען זיא וואלט
אין נעמין פאר איין מאן, אלזו פאלגט ער איר אונ' לים אין
לעבין אונ' דער ת"ח מויזט זיך בייא דער נאכט בייא איר
ליגין אונ' ער וואר נון איר מאן אונ' זיא וואר זיין ווייב, וויא
וואול ער אופט מאליש אין זיך זעלבשט אן זיין היפש פרום
ווייב גידאכט דאז זיא אילינד גלייך¹) פון אים קומן איזט זיא
וואר אליש דאך ניט צו ענדרין אונ' נאם אליש מיט גידולד
אן אונ' האט דיא האפינונג נאך אליש דאז אים השי' צו
זיינן פרוימן ווייב אונ' ליבי קינדר העלפין ווערט, אליש ער
נון צייט לנג מיט איר גיהויזט דא ווארד זיא פון אים טראגין²)
און גיוואגין³) איין קנעבלין איין ווילדיש, נון ער הימט פון טאג
צו טאג דאז פוך אין דער וויסטינייא אונ' ער וואר בייא אינן
שונט צווייא יאר אוי' ער מוזט מיט זיא עסין דאז פלייש
פון דען ווילדין מוילאזולין אונ' טירין אונ' ער לאג אין דיא
ליכר אין דען גיבערגין מיט זיין ווילדיש ווייב ער אונ' דאז
ווייב ווארין גניץ מיט הארין ביוואקסין אונ' ער זיכט איין
ווילדין מאן גלייך נון שטונד ער איין מאלט אין דער מדבר
אויף איין קלייניש בערגליין ניט ווייט פון דאז מער, אונ'
בידענקט זיך אן אל דאז לייט דאז אים זיין טאג צו הנדין
קומין זייא אונ' וויא ער פאר לארין האט זיין קלוג פרום
ווייב אונ' קינדר אונ' דאז נאך דאז אליר שווערישטי איזט
דאז ער זיין איביגע יארן זאל פאר שלייסין⁴) אונטר און פאר
שטענדיגי ווילדי טירין אונ' דאז זיא דאך ענטלך מיט דער
צייט ווען זיא זיינר ווערין מיאד⁵) זיין, זיין פלייש ווערין עסין

1) elendgleich = elendiglic 2) schwanger 3) gebar s.
Grünbaum a. a. O. p. 116 4) verbringen 5) müde.

אונ' זיין גיבין צו ברעכין אונ' ער ווערט ניט ביא אנדר
 גוטי יהודים ביגראבין ווערדין אונ' אליש איינעם פרוימן יהודי
 גבירט אלזו איזט דאך ניקש בעשירש¹⁾ אלז דאז איך איין צו
 לאף²⁾ נעם פון דען בערגליין דאר איך אויף שטיא אונ' לאף
 ביז אין דאז ים אונ' ארטרענק מיך אלש וויא מיין צווייא
 ליבי קינדר אך ארטרונקין זיין ווארין, דען ער וואושט ניט
 דאז זיא דאז ים העט ארויז גיווארפין זוא ווערט ער צו אינין
 קומין אונ' ווערט זיך פרייאין מיט אינין אין עה"ב, אלזו ביקענד
 ער זייני זינד פאר גאט מיט הייסי ביטרי טרענין אלז ער נון
 זייני ווידויס אויז האט, זוא פאנגט ער אן צו לאפין אויף
 דאז ים צו, אין ווילין זיך צו ערטרענקין, אלזא קאם איין
 שטים צו אים [דאס רופט אין ביא זיין נאמין אונד זאגט
 צו אים]³⁾ דוא פאר צווייפילטיר מענש ווארום ווילשט
 פר צווייפלין אונ' דיין נשמה צו פאר דערבין, זוא גיא מאן⁴⁾
 ווידר צורוק אויף דאז בערגליין דאר דוא בישט אויף גישטאנדין
 אונ' גראב דאר אויף זוא ווערשטו דארין פינדין איין קשטין
 מיט געלט אונ' אבנים טובות איין רייכטום איין גרוישי זער
 זער אונ' צייך⁵⁾ דען קאשטין ביז צו בארטין אן דאז מער אונ'
 בלייב שטין איין וויל, זוא ווערט קומין איין שוף מיט מענשין
 דינגש גלייכין צו פארין נאך אנטיוכא⁶⁾ זא שרייא אויף אינין
 דאש זיא דיך זולין מיט נעמין אונ' דיך מיט דען קאשטין
 מציל זיין אין איר שוף זוא ווערשטו ענטליך איין קיניג ווערין,
 אונ' ווערט דיר וואול גין אונ' דוא ווערשט נון זעהן דאז
 ענד פון דיין ליידין, אונ' פאנג זיך נון אן דיני פריידין, אליש
 דער תלמיד חכם זולכיש גיהערט האט איזט ער צורוק אויף
 דען בערגליין גנגין אונ' אן פנגין צו גראבין וויא אים דאז
 שטים ביפוהלין האט אלזו גיפאנד ער דען קאשטין מיט גאלד
 אונ' אבנים טובות אונ' ער שלעפיט⁷⁾ דען קאשטין ביז אן

1) Besseres 2) Zulauf 3) nach F. 4) einmal 5) ziehe
 6) Antiochien 7) schleppt.

בארטין דאז מער אונ' ער היבט אויף זיין אנין דא זאך ער וויא איין שיף מיט לייט אין דאז ים גראט, זוא שרייאט ער אויף זיא מיט גרוישר שטים זיא זולטן דאך היא הער פארין אונ' אין מיטנעמין, דען ער ווער אך איין מענש וויא זיא, אונ' זיא הערטיין זיין שטים אונ' דאז ער רידט וויא זיא לייט רידן, זוא פארין זיא אויף אים צו אונ' ער ערצילט זיא וויא עש אים גנגין איזט, אונ' זיא נעמיטין אין גישווינד אין דאז שיף מיט זיין קאשטין אליש ער נון אין דאז שיף וואר אונ' זיא העריט זיין ווילדיש ווייב זיין גישרייא אונ' זיא קענט זיין קול, זוא קענטי זיא זיין קול אונ' האט דאז ווילדי קינד אויף אירי הענד אונ' זיא לופט גאר שנעל צו אים, אונ' זיא ארוואך אים אין דאז שיף אונ' זיא רופט אויף אים, ער זולטי זיא דאך אך מיט נעמין אביר ער שפאטיט אויז איר אונ' זאגט וואז האבי איך מיט דיא ווילדי טיר צו שיקן איך האבי שוין איין בעשיר ווייב אלז דוא בישט אונ' ער רידיט דיא ווארטין נאך פיל מער צו איר אליש דיא דאזיגין ווארטין, וויא זיא זוא העריט זיין ווארטין דאז ער ניט מער צו איר קאמין וואלט, אונ' עז גרימט אין איר דער צארן אונ' זיא נאם דאז ווילדי קנעבליון בייא דיא פיס אונ' צו רייסט עש אין דיא העלפט אונ' ווערפט אים דיא העלפט אין דאז שיף אניין אונ' דיא אנדרי העלפט פרעסט זיא אניין אין רוגו אונ' לויפט דאר פון אונ' דער ת"ה פארט¹⁾ מיט זיין לייט דאר פון, נון ער קאם אין איין לנד דאר וואר איין אינזיל אים מער אונ' זיא שטיגין ארויש, אונ' ער נאם דען קאשטין אונ' מאכט אין אויף אונ' זיא וואר פויל מיט גאלד אינ' אבני' טובות דיא קיין שאטין האבין²⁾, אונ' ער גאב דען שיף מאן זיין לוי³⁾ מיט פריידן אונ' ער לים זיך דען קאשטין טראגין אין דיא הערברג אונ' ער לאג בייא דער נאכט אויף זיין שטרייא, אונ' דענקיט

1) fährt 2) die unschätzbar sind 4) Lohn.

ווען איך דיא אינזיל פון זיען מלך קענטי קאפין זוא וואלטי
איך איין שלאס אונ' איין שטאט דאר הער בוואן, זוא העטי
איך מיין אין קומניש¹⁾ אונ' דורפט מיך ניט צו פירכטין דז
מיר מיין געלט גינגבט וואורד, אונ' עש וואר צו מארגניש
פריא זא גינג ער צו דען מלך אונ' ער קופט אים אפ דיא
אינזיל אין דאז מער וועלכי עטליכי מייל לנג וואר אונ' ער
בוואט זיך דאר איין שלאס אונ' איין שטאט, אונ' ווערט
ענטליך איין גנץ לנד אויף דער אינזיל גיבוואט, אונ' דיא
לייט אויף דער אינזיל נעמין אין פאר זיין פערשטין אן אונ'
עש וואר אליש ער קיניגש, זו גידאכט ער אן זיין ווייב אונ'
קינדר דאז ער זיא זוא יעמורליך פאר לארין האט, אלזו קאם
אים אין זין, ווייל זיין ווייב דורך איין שיפיר הין וועג גינומין
ווארין איז, אונ' ווייל נון אלי דיא שיף לייט פאר מיין שלאס
דאז איך היר גיבוואט האבי פאר ביא מוזין פארין, זוא וויל איך
אין מיינין לנד לאזין אויז רופן, דאז קיין שיף זאל פאר ביא
פאהרין, זונדרין זאל זיך ערשט ביא מיר אן מעלדין ביא פאר
לוישט זיין גנץ שיף אונ' גוט אונ' ער טעט אלזו אונ' עש גישאך
אלזו, אונ' זיא מעלדיטן זיך אלי שיף לייט ביא אים אן אונ'
שפיזיטן מיט אים, נון עש וואר איין צייט לנג אונ' ער קאנט
פון זיין ווייב אונ' קינדר ניקש ארפאהרין אונ' עש וואר איין
מאלט אן פסה אונ' דער ת"ח זיצט אונ' עסט צו מיטאג
אונ' וואר גאר לוישטיג, דא קאם זיין קנעכט אונ' מעלדיט
אים אן וואקרין רייכין שיף הערין, אונ' ער לים ביטין מאן
זולטי אים ניט לנג אויף האלטיין, זוא זאגט דער ת"ח היינט
איזט יום טוב איך דערף אים ניט פראגין וואו ער פירט ער
מוז ווארטין ביז נאך י"ט ער זאל ארויף קומין אונ' זאל מיט
מיר שפיזין אונ' ער זענדיט נאך אים, אונ' דאז ער קאם
אמפינג ער אים אונ' ליז אים זיטצין, אביר דער שיפיר ביטט

1) Einkommnis = Einkommen.

דער מאן זולטי אים פאסירן לאזן, עש וואלט אביר ניקש
 העלפן, ער מוזט דארט בלייבן אונ' מיט אים שפייזן, אלזו
 פראגט ער אים פון וואנ'ן ער איזט, אויב ער אך ווייב אונ'
 קינדר האט אלזו זאגט אים דער שיף מאן פון וואנ'ן ער איזט
 אונ' ער האט צווייא ווייבר דיא אייני איזט צו הויז מיט דער
 זעלביג העט ער דרייא קינדר דיא האלטי איך פאר איין
 הויז ווירטי, דיא אנדרי אביר איזט גאר צארט טויג ניט צו
 דער הויז ערביט אביר זיא איזט גאר פאר שטענדיג ווא פיר
 איך זיא אלי צייט מיט מיר אכט צו האבן אויף דאז שיף
 אונ' זיא נעמט פון לייטן מיין געלט איין אונ' שרייבט עש
 אויף אונ' פאר ווארט מיר אל מיין זאכן, אונ' איך האב זיא
 אל מיין טאג ניט בישלאפן, דא פרעגט דער ת"ח מיין ליבר
 שיפיר זאגט מיר דאך ווארום איר זיא ניט בישלאפן העט,
 זוא ענפירט אים דער שיפיר דיא פרא האט צו פארין¹⁾ איין
 מאן גיהאט וועלכיר גאר זער פאר שטענדיג איזט גיוועזן
 אונ' זיא האט פון אים גילערנט איין רעטונש זוא ווער דאז
 רעטיניש טרעפט דער איזט מיין מאן גלייך אין פאר שטאנט
 זוא לאזי איך אין ביא מיר שלאפן וואר אביר ניט, לאז
 איך מיך ארשלאגן איאר דען איך איינים לים ביא מיר
 שלאפן אודיר ברעכט מיך זעלבשט אומש לעבין, דען עש
 איזט ניט בלייך דאז דער פויאר פלעגיל אויף דאז קיניגש
 פפערט זאל רייטן, זוא שפריכט דער ת"ח ליבר שיפיר איך
 ביט אייך ארציליט מיר וואש דאז רעטונש²⁾ איזט, זוא זאגט
 דער שיפיר דיא פרא גיבט פאר וויא איין פויגיל וואר פליגן
 פון הימל ביז אויף דער ערדין אהן פליגיל אונ' זעצט זיך
 אויף איין קלייניש ביימליין גאר היפש אונ' גאר פיין, ער
 ווענדיט אונ' קעריט דאז ביימליין הין אונ' הער, מאן זיכט
 דען פויגיל נימר מער, ער קרעפטיגט דאז ביימליין ביז עש

1) vorher 2) Räthniss = Räthsel.

טוט בליאין דיא שענשטין בלוימן, עש ציאט אן זיך אלי
קרעפטין דיא עז נור קאן ביקומין, אום פאר זונין¹⁾ (דעריט²⁾
דאז בומליין אונ' ווערט גניץ פאר גיפט דער פוגיל פליגט פון
אים אין דיא לופט, היבט אן צו זינגן אונ' צו ברומן שרייאט
אייא דוא ביטריפטיש כומליין ווער האט דיר דיין קרעפטין
גינומין, דאר דוא זיא גערן גיהאט העשט, קנשטו זיא ניט
ביקומן נון האשטו זיא ביקומן דורך מיך, זוא פאר דערישטו³⁾
וואש הילפט עש דיר, נון מיין קינג דאז איזט איר רעטיניש
וועלכיש מיר ניט מיגליך איזט צו טרעפן, אונד אליש דער
ת"ח העריט דאז דעטיניש, אונ' ער אנטזעטן זיך גאר זער,
דען ער וואסט דאז עש זיין רעטיניז וואר אונ' מערקט
דאז דיווש זיין ווייב זיין מוזט, אונ' ער זאך דער שיף מאן
דאז דער ת"ח זו ארשראק, זוא שפריכט ער צו אים ליבר
הער ווארום ערשרעקט איר אלזו אונ' ער ענטפערט אונ'
זאגט איך פאר וואונדיר מיך אויף דען הערליכן פאר נופטיגן
רעטיניז, איך מויכטי עש פין דער פרויאן, ועלבשט גערין הערין
פיל לייכט האכט איר וואז פאר געסין אודיר מער צו גיזעצט
אונ' ווען זיא עש אך אלזו ארצילן ווערט, זוא וויל איך עש
אין בידאכט נעמן פילייכט מויכט איך עש אראטין, וישלה
אונ' ער זענדיט דער ת"ח איין באטין פון זייני קנעכט נאך
איר אונ' דער קנעכט לויפט גאר גישווינד אונ' זאגט צו איר
ביריט אייך אן, איר זולט מיט צום פירשטין גין, אונ' זולט
מיט אים עסין אונ' טרינקן מיט אייארן מאן אלש דיא גוטי
פרא דאז הערטי, קלאפיש איר דאש הערין דען זיא וואשט
ניט ווארום זיא דאר הין גפירט ווערט, אונ' זורגיט דאז
זיא ניט אויז און גליק אין איין אנדירש דאז גרעסיר איזט קומין
זאלט, וואז זאלט דיא גוטי פרא אביר טון זיא מוזט גין
וואר מאן זיא הין פירט, נון זיא ביקליידיט זיך אונ' ציריט זיך

1) unversonnen = unverhofft 2) dorrt 3) verdorrest du.

אליש וויא אייני דיא פאר איין קיניג גין זאל, נון זיא קאם
אין דאז שלאם אונ' מאן זאגט זיא בייא דען קיניג אן, אלזו
שפריכט ער מאן זאל זיא אריין לאזן אלזו וואר זיא אנײן
גפירט אונ' מאן גאב איר איין שטויל דרויף צו זיצן אן
מיש נעבן דען שיפ'ר אונ' דער ת"ח אמפנגיט זיא, אונ' ער
צווייפלט עטוואז אן איר אן גויכט אונ' ארקענט זיא ניט רעכט,
אונ' זיא ארקענט אין גאר ניט דען עש ווערן שונט פיל
'ארין דאז זיא פון אזאמין ווארין אונ' זענין גנין פאר ענדירט
גיווארין אן איר אן גויכט, אונ' קליידונג, אונ' דער ת"ח שוויג
שטיל אונ' זיא אסין אונ' טרינקן אונ' ווארין לושטיג, אביר
דער ת"ח קאנט ניט לושטיג זין, אונ' ער זאס אליש אייניר
דער דא זיצט אין גרושי גידאנקן דא שפריכט דער שיפ'ר
צו דען ת"ח מיין הער ווארום זייט איר ניט לושטיג אונ'
זיצט זיא אין שווארי גידאנקן, איזט אייך לייט דאז מיר זיא
לנג עסין אונ' טרינקן, זיא וואלין מיר אויף הערין אונ' אונז
בידאנקן אונ' אונזרין וועג ווייטיר נעמין, זיא שפריכט דער
ת"ח נין איר זייט מיין ליבי געשט אונ' איך בין נור ביטראכט
וועגן דאז רעטיניז, איך מויכט עש פאן דער פרויאן זעלבשט
גערין הערין, אונ' ער גבוטי דער שיף מאן אן זייניר פרויא
דאז זיא דאז רעטיניז זולט זעלבשטין דען פירשטין פאר צילין,
אונ' זיא ארצילט אים דאז רעטיניז וויא אויבן גידאכט, אונ'
ער זאגט צו איר פון וועס האבט איר דאז רעטיניז, זיא
שפריכט הער איך האבי איין פרומין מאן גיהאט איין גרוישן
ידישן ראביניר אונ' ערצילט מיר אלי צייט זולכי אלטי
גשיכטיניז אונ' רעטיניז אונ' פון דיזין רעטיניז ווייס קיין מענש
דאר פון וואז דיא בישוידנים¹⁾ איזט, זיא אנטווארט דער ת"ח
אונ' ווען אייך נון אייניר דען בישויד זאגן מויכט וואלט
איר דיא ווארהייט ביקענין, זיא אנטווארטיט אים מיין ליבר

1) Lösung.

הער עז איזט קיינר אויף דער וועלט דער דזיש רעטיניז
 מיט דער ווארהייט בישידין קאן זונדרין מין פאריגיר מאן,
 אונ' דער ת"ח ענטפערט, נון בין איך דער בישידיר דער
 עש בישידין קאן, דער פאגיל דער דא פליגט פון הימל ביו
 אויף דער ערד דאז איזט דיא נשמה פום מענשן אונ' זיא
 זעצט זיך אויף איין בומליין, דאז איזט דער גוף פון דען
 מענשין דער איזט גיגליכן צו איינים באם דער דא אויף וואקסט
 גאר היפש גרין אונ' צווייגהאפטויג דאז איזט דיא יוגנט
 דיא איזט גיגליכן צו איינים היפשין לושט גארטין אונ' דאז
 דער פוגיל קערט אונ' ווענדיט דען בוים דאז איזט דיא נשמה
 דיא רגירט קעריט אונ' ווענדיט מאכט גענקליך¹) אלי גלידר
 אביר קיינר זיכט דען פוגיל, דען דיא נשמה איזט פאר בורגין
 אין גוף אונ' דאז דער בוים אן זיך ציאט אלי קראפטן אונ'
 פאר דעריט דער נאך דאז איזט דאז זיך דער מענש אן דאז
 זייניג ניט בניגין לאזט אונ' וויל אליש וואש ער זיכט אן
 זיך ציאין אונ' פאר לירט אופט דאז זייני דאריבר, דאז דאש
 אום רעכט דאש רעכטי פרעסט אונ' אום פאר זונן שמערבט
 דער מענשט אונ' פאר לאזט אליש הינטר זיך זוא פליגט
 דער פוגיל אין דיא לופט דאש איזט דיא נשמה אונ' זיא
 קלאגט אויף דען גוף אונ' זיא זגט ווייל דוא גילעבט האשט
 וואר אליש ניט גינגין אונ' האשט ניט גירויאט נאך נישלאפין
 ביז איך דיר האב גיאכט²) איין רייכטום, נון איטצונד פאר
 דערישטו מיר אונ' לאזט אליש הינטר דיך נון שמירבשטו
 וואו הילפט עז מיך אודיר דיך העשטו ליבר פון דיין רייכטום
 גוטיש גיטאן זוא ווערין מיר וואול אן קומין, אונ' נון דאז
 איזט דיא בישידונג פון דאז רעטיניז מיט דער ווארהייט
 וואלט איר דיא ווארהייט ביקענין זוא ווער איך דיך אך
 ווידר אן נעמין, אונ' זיא היכט איר אויגן אויף אונ' זיכט

1) gänglich = gelenkig 2) ?

דען ת"ה רעכט אן אונ' זיא ערקענט אין דאז ער איר מאן
 וואר אונ' זיא שפראנג אויף אונ' זיא פאלט איהם אום זיין
 האלז אונ' זיא ווייניט מיט איהם איין וויינונג איין גרושי,
 אונ' זיא ווארין דאר ארפרייאט אונ' מאכטן איין גרושי מאלצייט
 אונ' דער שיף מאן פיל פאר שרעקן אויף זיין קניא אונ' ער
 באט פאר זיין לייב אונ' ער זאגט דער ת"ה ווייל דוא מיין
 ווייב ניט בישלאפן האשט זוא שענק איך דיר דיין לעבן
 אביר דער ווייל דוא גינומין האשט וואז ניט דיין איזט זוא
 נעם איך דיר דאז דיין ווידר אונ' ער נאם אים אל זיין
 רייכטום אונ' לים אין לאפן אונ' זיא פאר בלייבטן דאר אין
 איר פרומקייט אין גרוישן פריידן מיט גרוישן רייכטום נון
 זיא ארצילטן איינר דען אנדרין וויא עז אינין גאנגן וואר
 אונ' זיא ווארין זיך אביר זער מצער וועגן איר קינדר דען
 זיא מייניטן זיא ווערין ארטרונקן, נון עז וואר איין מאלט
 איין גרושי היץ דאז מאן בייא דער נאכט ניט שלאפן קעניט,
 אונ' עז ווארין דאר פיל שיפן אונ' זיא גינגן אל דיא קנעכט
 אויז דיא שיפן אין דיא לופט צו רידן איינר מיט דען אנדרין
 דאר מיט דאז זיא זיך וואלטן בייא דער נאכט דיא צייט
 פאר טרייבן אונ' דיא צווייא זין ווארין אויך אינטר אינן
 וויסטן ניט דז איר פאטיר אונ' מוטיר דאר ווארין אונ' זיא
 זאגטן דיא צווייא קנאבן מיר וואלין נון איין אנדיר וואז
 אויז צו ראטן געבן דאר מיט דאז מיר דיא נכט דורך
 ברענגן, נון זיא ווארין אלי צו פרידן אונ' זיא מאכטן צווישן
 זיך ווער איינר דען אנדרין זיין בישניד טרעפן ווערט אויף
 זייני רעטיניז דער זאל צעהן גולדין האבן אונ' ווען קיין
 בישידיר זיין ווערט אויף זיין רעטיניז זוא זאל דער רעטיר
 צעהן גולדין האבן אונ' זיא זאגטן לאזן¹⁾ דיא צווייא קנאבן
 פאר אויז צו ראטן געבן, דאר ווייל זיא פאר שטענדיגר

¹⁾ lassen = mögen.

זיין אלש מיר אונ' זיא פינגין אן דיא קנאבין אונ' זאגטיק, מיר האבן גיזעהן גאר איין קעסטליכי שיני יונג פרויא אונ' זיא זיכט ניקש אויף איר אויגין, זיא ווייסט¹⁾ איין היפשיין צארטין לייפ אונ' ער איזט אביר ניט פאר האנדין, דיא יונגי פרויא שטיט אויף אלי מורגינז פרויא, זיא ווייזט זיך ניט דען גנטצין טאג אויף דער נכט קומט דיא יונג פרויא ווידר גצירט מיט גרושי צירונג²⁾ וועלכי צירונג דיא ניט איין מאל בישאפין זיין אונ' גאר ניט אויף דיא וועלט זיין, מיט צו גיטאני אויגן זיכט מאן זיא מיט אופני אויגן פאר שווינד זיא, נון דאז איזט דאז רעטיניז בישידיש איר נון איצונדיר דיא בישידונג, אונ' זיא פאר וואונדירטין זיך אלי אויף דאז רעטיניז אונ' זיא זאגטיק עש וועהר זוא שוועהר דאז ניט מיגליך איזט צו בישידין זוא וואר דאז מאלט אונטר אינין איין אלטיר קאף מאן אונ' וואלט עש דער זעלבי מיט גיוואלט בישידין, אונ' דיא קנאבין וואלטיין דען בישיד ניט אן נעמין דען זיא זאגטיק עש וועהר דיא וואהר הייט ניט אונ' זיא צאנקיטין דערינט וועגן ביו עש טאג וואר אונ' מאן וויסט נון ניט וועהם מאן דיא צעהן גולדין געבין זולטי, זוא שפריכט דער שיף מאן הערט מיר צו איר זולט אלי אויף דאז שלאס גיהן צום פירשטין אונ' ער זאל ארקענין דאז רעכט צווישן אייך, אונ' זיא ווארין צו פרידין אונ' גינגין צום פירשטין, זוא שפראך דער פירשט צו אינין וואז וואלט איר גומיש זוא פריא אונ' זיא ארצילטיין אליש וואז פאר גאנגין איזט, צווישן אינין אונ' איר קינשטליך אויז רעטיניז אונ' דיא בישידונג פון דען אלטין קויף מאן, דאר נון דער פירשט דאז רעטיניז העריטי דא ארשראק ער איין גרושי ערשרעקנים אונ' ער זיכט דיא קנאבין אן אונ' ער ארקעניט זיא דען זיא ווארין ניט זער גרויש גיוואקסן אונ' ער זאגט צו זיא וויא וויסט איר דען דיא בישידנים פון דען

1) weist = zeigt 2) Zierung.

אלטן קויף מאן דאז זיא ניט וואר איזט זיא ענטפירן ליבר
 הער אונזיר פאטיר וואר איין וואל גילערניטיר מאן אונ' דער
 האט זיך דיא רעטיניס ארדאכט אונ' דיא בישידונג דרויף
 גישטעלט אלזו קן עש קייניר רעכט בישידן אלש מיר אודיר
 אונזיר פאטיר. ווא שפריכט דער פירשט ווען איך עש נון
 בישידן זולט ווער איך דען דארום אייער פאטיר זיא ענט-
 זוארטן אים ווען אייניר דאש רעכטי בישיד מיט דער ווארהייט
 זוא מוז ער אונזיר פאטיר זיין דען ער האט דאז רעטיניז זיין
 טאג קיין מענשן גיזאגט זונדרין צו אונז קנאבין אונ' מיר
 האבין עש ניט אויז געבין ביז איצונד ווא שפריכט דער פירשט
 נון פאר נעמט דאך איין מאלט מיין בישידונג פיליכט מויכט
 אויך דיא ווארהייט שפרעכין ויאמר אונ' ער זאגט דער קייניג
 נאך מיינים פאר שטאנד ווא איזט דיא שיני יונגי פרויא דיא
 יוגנט פון דיא קנאבין זיא דענקין דען גנטצין טאג ניקש
 אנדירשט אליש אויף די שיני יונגפרוואן, אלזו זעהן זיא בייא
 דער נאכט אין טרוים אליש פאר אינין וואר אייני שיני יונג
 פרויא אביר זיא זיכט ניקש אויף איר אויגן דאר ווייל זיא
 זיך אין דער פינשטרי נכט ערצייגט אין טרוים. זוא העלפי
 דיא אויגן ניקש דען ווען שונט דיא אויגן אויפן זיין זו זיכט
 מאן אויך ניקש דארום קאן דיא שיני יונג פרויא אויף איר
 אויגן ניקש זעהין, זיא גיאט צו מארגינטש הין זעק ווען דער
 מענש אויף וואכט צו מורגינטש זו גיט דער טרוים הין וועק
 אונ' בלייכט אויזן דען גנטצין טאג ביז אויף דער נכט ווייזט
 זיא זיך ווידר מיט הישוי צירונג דיא ניט בישאפין זיין אודיר
 פאר האנדין אין דיא וועלט זיין דאז איזט גוט צו פאר שטיהן
 דאר ווייל ער זאלכיש נור אין טרוים גיזעהן זוא זיין דיא
 צירונג ניקש בישאפין אודיר פר האנדין, נון האכט איר דיא
 בישידונג וואלט איר דיא ווארהייט ביקענין זא וויל איך אייך
 פאר מייני קינדר אן נעמין, אונ' דיא קנאבין פאר וואונדירטין

זיך איבר דער בישוידונג אונ' זיא לוגיטין¹⁾ איינר אויף דען
 אנדרן אונ' זיא ארקענטין דאז דיזיש איר פאטיר איזט אונ'
 זיא הויבן פאר גרושי פרייד אן צו וויינין אין ווייננג אין
 גרושי אונ' זיא קונטין ניט רידן פאר גרושי שרעקן אונ' איר
 פאטיר אונ' מוטיר שפרינגין אויף פון אירי שטולין דאר זיא
 אויף זאסין אונ' זיא האלזטין²⁾ אונ' קושטין דוא קנאבין אונ'
 זיא ווייניטין מיט אנאנדיר איין שטים איין גרושי דאז מאן
 עש זוא ווייט גיהעריט האט אונ' מאן העריטי דאז דוא קנאבין
 זייני קינדר ווארין אונ' לנג דער נאך ארמאנטין זיך דיא
 קנאבין אונ' זיא פינגטין אן צו רידן מיט אינן אונ' זיא ארצילטין
 זיך איינר דען אנדרין וויא עז דיא צייט הער ארגאנגין אונ'
 זיא ווארין אל צו גלייך ארפרייאט אונ' דער קיניג מאכטי
 איין גרושי מאלצייט צו אל זייני לייטין אונ' זיא פרייאין זיך
 מיט אינן איין פריידונג איין גרושי אונ' ער וואר נון איין
 פירשט אונ' זייני קינדור פירשטין אונ' ער גביטיט זייני קינדר
 זיא זאלן פרוים זיין אונ' גאט פלייסיג דינין זוא ווערט ער
 זיא אלי צייט העלפין אונ' ווען גאט איינים איבילש טון וויל
 זוא ווערין זייני פריינד אלי שווייגין שטיל, זיא ווערין אים
 ניט העלפין נאך ראטין, זיא ווערין אפ ווייכין פון אים אונ'
 ווערין זאגין ער איזט איבל גיראטין זוא בלייבט דער זעלביג
 מענש אליין, אונטיר טוויזנד זאגט קיינר דוא בישט מיין,
 זוא אביר גאט דען מענשין וואול וויל, זוא ווערין זייני פינד
 שווייגין שטיל, אונ' ווען דיא פינד ווערין נאך זוא פיל, נון
 דיא שיף לייט זאכן אלי דיא דאזיגי זאכן אונ' העריטין דיא
 ריד דיא דאזיגין אונ' עז ווארן זיך פיל פון אינן מגייר אונ'
 עש וואורד דאר איין היפשי קהילה, אלזו איזט דאר אויז צו
 נעטין דער מענש מוז גידולד טראגין אונ' זאל אליש פאר
 ניט אן נעמן און אך דיא ארמין טרישטן ווען ער אין שונט

1) lugten = sahen 2) umarmten.

נקש געבין קאן, זוא ווערט גאט זיינר אך צו גומן גידענקין
 אונ' אין בהיטן פאר אלן ביזן אונ' אונז אונזרין שווארין
 לנגין גלות ארלויזן, אונ' אונש ברענגן אין ארץ הקדושה
 הינין, זוא ווערן אלי טרויאריגי הערטציר ארפרייאט זיין,
 זולכיש שוא איך שרייביר ביגעהרין, איך האף השי' ווערט
 זיך מרחם זיין אונ' איין מאלט אונזר ביט גיווערן, אונ'
 ווען מיר ווערן פרוים וויא מיר זאלטין, זוא טעט גאט וויא
 מיר וואלטין, אביר דאר ווייל אונזר זינד זיינן נאך צו
 גרויש אונ' אונש נאך ניט רעכט לייט, זוא מוזן מיר וואול
 ווארטן פון גאט דיא גיזעצטי צייט, דיזוש מעשה האב איך
 אין איין ספר גישריבן וועלכיש איין אדם חשוב האט גימאכט
 איין פרעגיר בשמו. . ווידר צו אונזרין צוועק צו קומן אונ'
 ווייטיר פון אבי זצ"ל צו שרייבן ווערין מיר ד' ¹⁾ בעגן [ניט] צו
 פיל ער ע"ה האט שטעטש גיטראכט זייני קינדריה אויז צו געבין
 מיט עהרליכי לייט אונ' דאריבר מער כפי יכלתו גיטאן אונ'
 אך דיא חשובשתי שידוכי צור זעלביגי צייט גיטאן וויא שוינט
 אין מיין ערשטן בויך לקצת גידאכט איזט לנגי צייט פרנס
 תוך הקהילה גיוועזן אונ' איזט בייא זיין פרנסות גאר גליקליך
 צו גאנגן אונ' הקהילה בכל דבר בטעמוד הטוב גיוועזן
 דאז זיא ממש גיזעסין זיין איש תחת גפנו ואיש תחת תאנה,
 קהל איזט ניט פרוטה אחת חייב גיוועזן, הגם דאז מיך
 גידענקיט מנעורי דאז זיא האבין גרושי אן שטיש ²⁾ גיהאט וויא
 בעו"ה גימיינליך בקהילה איזט דאז זיך רשעים אויף שטעהלין ³⁾,
 אלזו אך בשעת אבי זצ"ל פרנס גיוועזן בינעבין זייני חברים
 האבין גרושי רשעים איבר זיך גיהאכט, דיא פיל ביו האבין
 אויף קהל וואלין אן ריכטין אונ' שונט אירי ב' ⁴⁾ זיך האבין
 כתבי' כן המלכות יר"ה אויז גריכט דאז זיא זאלן פרנסי'
 זיין דהיינו המלך זיין פרנסי' מאחר זיא אל טוט זיין אונ'

¹⁾ Nach F.: ק' = 100 Bogen ²⁾ Anstösse ³⁾ auf-
 stellen ⁴⁾ ihrer zwei.

איר משפט פאר דען היכשטין מוזין אויז שטיהן, זוא וויל
 איך זיא אך ניט נענין עש איזט גינונין מפורסמי אין אונזיר
 קהילה ווער זיא גיוועזין זיין, אביר ה' הפר עצת רשעים
 זאלהי' נצב בערת אל, אלזו האלופי פרנסי' ומנהיגי אליש'
 בס"ד גידעמפט אונ' לקאפין האנין להמלך יר"ה גיצאגין אונ'
 איהם אליש בריכט והמלך יר"ה איזט איין גרושיר חסיד
 גיוועזין אונ' אוהב מן הישר דז אליש ת"ל וואול איזט פאר
 ריכט גיווארין אונ' המקום ב"ה רשעים משפיל גיוועזין אפי'
 ניט פיל מעות גיקאשט דען זיא האבין איר קהל אונ' יחידים
 גישוונד¹) כבבת עיניהם, דאז זיא ניט אין חיובה זענין גיקומין
 האבין זיא איזהו מאות ר"ט ניטיק גיהאט האט הפרנס אויז
 גיטאן²) אונ' אחת לאחת ווידר ביקומן, כדי עש קהל איזט
 ניט בישוועהרליך גיפאלין מיין גאט ווען איך מיך רעכט
 בידענק זוא איזט דאז זעלביגי מאלט זוא איין גליק זעליג
 לעבין גיוועזין, פאר³) דען איציגין צו שטאנד אויב דיא לייטכיר
 שונט באותו פעם ניט דיא העלפט גיהאט האבין וואו זיא
 לייט גאט גין זיא⁴) לע"ע האבין, המקום זאל עש איהנין מערין
 אונ' ניט מינרין⁵) בימיהם ובימינו תושיעה יהודה וישראל
 ויגאלינו, לאחר זה בין איך נאך איין בת ניט י"ב שני' אלט
 גיוועזין האט מיך אבי זצ"ל פאר קנסת אונ' לערך ב' שני'
 אין קנס גנגין מיין חתנה איזט תוך האמיל גיוועזין אבי ואמי
 זענין מיט מיר על החתנה גיצאגין, מיר זענין עם ב' מנינים
 גיוועזין באותו פעם איזט נאך ניט גיוועזין דז עש זוא מיט
 דען פאשטיג⁶) גיוועזין איזט אלזו האבין מיר מוזין פון כפרים
 עגלות הייארין⁷) בזו קין הנוביר, אונ' מיר האבין תכף אלזו
 מיר זיינין להנוביר קומין להאמיל גושריבן זולין אונש וועגן
 שיקן להנוביר אמי ת"י האט פאר מיינט, דאז מן תוך האמיל

1) geschont 2) ausgelegt 3) im Verhältniss zu 4) Gott
 gönn' sie = ihnen 5) mindern 6) Postwagen 7) miethen.

קאן זוא קוטשין האבין אלז וויא אין המבורג אויף וויניגשטין האט זיך אמי ת"י גידאכט דאז חמי שי' ווערט אין קוטש שיקן דאז הכלה מיט איר לייט אין¹⁾ קאן פארין אביר דען דרויטין טאג זענן דרויא פיר פויארין וועגן גיקומין דיא האבין פפערט גיהאט דאז ניטיג ווער גיוועזן מאן העט זיא אויף דען וואגן גיליגט, נון אויב אמי ת"י איזט לקצת ברוגז גיוועזן האט זיא עש דאך ניט ענדרין קענן אלזו האבן מיר זיך בשם אלהי ישראל אויף דיא פויארין וועגלכיר גיזעצט אונ' להאמיל גיקומין, לעת ערב האבין מיר אין גנצי סעודה גיהאט, וויא חמי זצ"ל וחמותי וואקרי לייט גיוועזן זיין אונ' וויניק ר' יוסף האמיל זצ"ל גלייכניש גיהאט, אלזו האט חמי זצ"ל איין גרויש גלאז מיט וויין אמי ת"י צו גיטרונקן אמי ת"י האט נאך אליש קמן רוגז גיהאט דאז מאן קיין קוטש אנטקויגן גשיקט²⁾, חמי זצ"ל האט דען רוגז גיוואושט אונ' וויא ער ע"ה איין ליפליכר³⁾ וואקריר מאן גיוועזן אונ' גרושיר קטוב⁴⁾, אלזו זאגט ער לאמי ת"י הערט צו מיין ליבי מחותנת איך ביט אייך זייט ניט ברוגז האמיל איזט ניט האמבורג מיר האבין היר קיין קוטשין אונ' מיר זענן שלעכטי לאנדיש לייט⁵⁾, איך וויל אייך פאר צילין וויא עש מיר גאנגן איזט, דאר איך בין איין התן גיוועזן אונ' אויף מיין חתנה גיצאגן, מיין פאטיר האט גיהיישן שמואל שטאקירט⁶⁾ איזט פרנס תוך גנץ העסן גיוועזן אונ' איך בין איין התן גיוועזן מיט מיין פריידכן נתן שפאניערש טאכטיר האב צור נדוני' גיקראגן ב' אלפי ר"ט אונ' אבי זצ"ל האט מיר ט"ו מאות ר"ט פאר שפראכין

1) darinnen 2) entgegengeschickt 3) löblicher 4) Witzling von קטבות = Scherzräthsel vgl. Zunz, Literaturgeschichte der synagogalen Poesie p. 497, Kaufmann in Berliners Magazin XVI, 58 f. und Perles, Beiträge zur Geschichte der hebr. Sprache 177 5) schlichte Landleute 6) Stuttgart.

דאז איזט צור זעלבי צייט איין גרושי נדוני גיוועזן אלזו איזט עש קיגן חתנות גנגין זוא האט אבי זצ"ל איין שליה גידונגין דען האט מאן דען פיש גיהיישן, דעם זעלבין האט מיין פאטיר מיין נדוני אויף זיין פוקיל¹⁾ געבין צו טראגין נאך שטאט הגין²⁾ דאר האט מיין שוועהר³⁾ נתן שפאניער ע"ה גיוואונט אונ' איך אונ' מיין שליה פיש האבין אונש אויף אונזיר פיס גימאכט אונ' נאך שטאט האגין גנגין, באותו פעם איזט ר' ליב וועלכין איך אין מיין ערשטין בוך גידאכט תוך שטאטהאגין גיוועזן דען ער איזט ג"כ חתנו של חמי זצ"ל גיוועזן, וויא איך גון ניט ווייט פון שטט האגין בין גיקומין, אלזו איזט הצעקה גיקומין דאז דער חתן ניט ווייט ווער אלזו ר' ליב ע"ה מיט זיין חברות ארויש גריטן דעם חתן אנטקיגן אונ' דער ר' ליב איזט פון הילדסום⁴⁾ גיוועזן פון לייט דיא זיך אלי צייט גאר פרעכטיג גיהאלטין האבין, וויא ער גון צום חתן קומט טרעפט ער אין מיט זיין שליה דען פיש בירי⁵⁾ צו פוס אן, אלזו קומט ר' ליב ע"ה ווידר היניין צו רייטין אונ' זאגט דער כלה דאז בעטין ברויט⁶⁾ פריידכן זיין התן קומט אויף איין פיש צו רייטין, דאר איך לע"ע וואול קען אויף גומי פפערט רייטין דארום ביט אייך דאר איבר ניט און גידולדיג צו זיין דאז אלזו דיוור רוגו אין אייטיל גילעכטיר אונ' פריינט שאפט אפ גילאפין אונ' החתנה תוך ששון ושמתה איזט נגמור גיווארין, לאחר חתנותי איזט אבי ואמי ווידר אהיים גיצאגין איך בין איין קינד נאך ניט י"ד שני' אלט גיוועזן אונ' מן אבי ואמי אין פרעמדי לנד בייא פרעמדי לייט זיין מוזין, אביר איזט מיר אליש ניט שוואר אן קומין דאר איך זוא גאר

1) Buckel = Rücken 2) Statthaggen 3) Schwiegervater
4) Hildesheim 5) beide 6) das Botenbrod = die Nachricht s. Zunz, Ges. Schriften III, 288 und Grünbaum a. a. O. p. 99 f.

גרויש נחת רוח מן חמי החסיד זצ"ל גיהאט האבי אונ' מן חמותי
 ע"ה זענין זוא גאר חשיבי פרומי לייט גיוועזין אונ' מיך זער
 וואול גיהאלטין מער אליש איך בין ווערט גיוועזין וואו קאן אודיר
 זאל איך פיל שרייבן מן החסידות וצדקו' של חמי וחמותי ז"ל
 אונ' וואו פאר איין וואקריר מאן ער ע"ה גיוועזין איזט כמלאך
 אלקי', עו איזט ידועה לכל בני אדם וואו האמיל קיגן המבורג
 איזט אונ' בין איין יונג קינד גיוועזין דאש אין אלין וואול
 לושט איזט אויף ארצאגין אונ' אין מיינר יוגנט פון מיין
 עלטרין פריינד אליש ביקאנטין, אויז זוא איין מקו' אליש
 המבורג איזט אויף איין ישוב דאר נאר שני ב"ב גיוואונט,
 אונ' האמיל אן זיך זעלבשטין איין לומפין און לושטיג¹⁾ אורט
 איזט, אביר דאז אליש ניט גיאכט, דען נחת רוח וואו איך
 גיהאט האבי מחמי זצ"ל ווען ער למחרת אום קלאג ג'2) איזט
 אויף גישטאנדין אונ' אין זיין שול ראק איזט גיוועסין אונ'
 גיברומט זולכיש איזט דיכט אן מיין שלאף קאמיר גיוועזין
 האבי איך גנין המבורג פאר געסן וואו דאז פאר איין איש
 קדוש ע"ה גיוועזין איזט, זיין זכות זאלין מיר אלי גניסן אונ'
 זאל זיך דאך פאר המקום ב"ה במיאין³⁾ דאז ער אונש ווייטיר
 קיין צרה זאל צו שיקן אונ' דו מיר ניט זולין לידי הרפות
 ובזוי ועבירות קומין, עו איזט אך צו זעהן גיוועזין אן זיין
 פרומי חשובי קינדר דיא ער ע"ה גיהאט האט, זיין עלשטיר
 זון איזט איין בחור חשוב גיוועזין האט ר' משה גיהיישן
 איזט מיין חתן גיוועזין אלזו איזט ער מיט מהור"ר משה איין
 אדם חשוב אונ' איין משרת האט גיהיישן דער גישאסני
 יאקב נאך זיין חתנה גיצאגין אונ' איר נדוני' מיט גינומן וויא
 זיא זיין גאהנט בייא ברעמיר טפערט⁴⁾ גיקומין זענין גולנים
 איבר זיא גיקומן אונ' ביגולת אונ' אל דרייא אויף דאז חיות

1) lumpen unlustig = armseliger, freudloser Ort;
 über lumpen als adj. s. Grimm VI, 1295 2) um 3 Uhr 3) be-
 mühen 4) Bremervörde.

פאר וואונט, מאן האט זיא אין מקום היניין גיבראכט תכף דאקטורים אונ' באלבירירש הולין לאזין, אלזו דיא רופאים דען חתן אונ' דען מהור"ר משה פאר לעבינדיג אן גינומין אונ' דען משרת גישאסין יאקב פאר טויט גיפארליך גיהאלטין אביר לאחר ב' ימים זענן זיא בידי גישטארבין אונ' דער גישאסני יאקב דאר פון גיקומין, וואור פון ער דען שם ביקומין דאז מאן אים דען גישאסנין יאקב האט גיהייסן, וואו נון פאר צער אונ' אילינד בייא דען ביטריפטין עלטרין ווערט גיוועזין זיין איזט לייכט צו דענקן, נון אויב מאן שוין פיל אן גישטעלט אן פילין בלאטצין¹⁾ דאז מאן גימיינד איין נקמה צו טון איזט עש דאך אליש בחנם גיוועזן אונ' קיינן נקמה ניט גישעהן הש"י ינקום את דמם, דער אנדרי זון האב איך גיקענט איזט מלא תורה גיוועזין כפלה הריטון, חמי זצ"ל האט איהן כחור ווייז לפולין²⁾ גשיקט האט גילערניט אונ' איין מעכטיגן שם גיהאט אלזו ער לשם איין חתן גיזוארין אונ' תוך פונזה איין חשובן שידוך גיטאן עם ר' חיים בועז מפונזה זיין בת, לאחר חתנותו גאר פלייסיג גילערניט אונ' הולך ומתגבר גיוועזין דאז ער איין גרושיר חשוב בק"ק פונזא איזט גיווארין אביר לאחר איזהו שנים אליש המלחמה עם חאמעל³⁾ גיוועזין דאז גניץ פולין אונ' אלי קהילות אונ' גרושי גזיר' גיוועזן איזט ער עם אשתו ובת אחת בעירום ובער' ובחוסר כל הרויז לחמי קומן דיא טאכטיר דיא ער גיהאט האט איזט ממש בנס גיבוהרין דען ער האט י"ז שני' עם אשתו חתנה גיהאט אונ' קיין קינדר עמה גיהאט אלזו איזט חמותו קראנק גיוועזין אונ' זולין

1) Plätzen 2) Menachem Mann Amelander שארית ישראל אין דיא צייט ווארן c. 32 ed. Amsterdam f. 124 b berichtet: אין פולין זער גרושי לומדים דארום איז דיא גואנהויט נקומן דש מן דיא קינדר אויש אלי מדינות האט גשיקט נאך פולין צו לערנן 3) Bogdan Chmielnicky, s. Perles, Geschichte der Juden in Posen p. 58 n. 87.

שטערבין האט זיא בתה אשת של גיסי מהור"ר אברהם לאזין צו זיך הולין אונ' גיזאגט, מיין ליבה טאכטיר איך ליג אין גאטיש גיוואלט אונ' ווער שטערבין ווען איך איין זכות ווער פאר הש"י האבין זוא ווער איך אויז בעמן דאז דוא ווערשט קינדר האבין, אלזו איזט זיא גישטארבין איזט גאר איין חשובי פרומי פרא גיוועזן לאחר מותה איזט גיסתי סולקה אשת מהור"ר אברהם טראגין ווארין אונ' צור רעכטיר צייט איין בת גיוואונן אונ' זעלבי נאך איר מוטר שרה לייאין¹⁾ לאזין ד' שנים דאר נאך האט זיא איין זון גיקראגין, וועלכיר שמואל גיהייסן עש וועהר פיל פון דען מאן צו שרייבן, חמי זצ"ל האט אין להנביר גיזעצט איזט דאר גאר וואול גיזעסן אביר איזט פון הנוביר הין וועק גינארט²⁾ גיווארין להאמיל צו וואונן דאר זיין אונ' זייני קינדר כליון בעו"ה פון³⁾ קומין איזט מאן האט אים פיל צו גיזאגט אונ' חברותה מיט אין גימאכט אביר ניקש גיהאלטין ווארין, הש"י זאל עש דען יעניגי מוחל זיין, גיסי מהור"ר אברהם איזט ע"ה איין גרושיר למדן גיוועזן אונ' חכם מחוכם אביר גאר וויניק גירעט אביר ווען ער גירעט האט איזט דער הבל שיוצא מפיו לויטר חכמה גיוועזן האט מאן פרייא מעגן צו הערין ווען ער וואז גירעט האט, ווער אפשר נאך יותר פון אים מזכיר זיין, דאר נאך האט ער איין טאכטיר גיהאט זעלבי האט גיהייסן יענטה חמי זצ"ל האט זיא בנעורה פאר קנסת⁴⁾ עם בנו של ר' זוסמאן גנו וועלכיר גיוואונט האט תוך מינדין אן דער וועזיר, דאז זעלביג טאלט דער ר' זוסמאן גנו ע"ה איין שם גיהאט דאז ער מאה אלפי איזט רייך גיוועזן אונ' חמי זצ"ל אונ' דער זוסמאן גנו איבר דער צעך גיזעסן אונ' שידוך אין שכורת גימאכט אונ' דען אנדרין יום דאר דער ר' זוסמאן גנו ווידר ניקטירן גיוועזן

1) nennen 2) getäuscht 3) davon 4) verlobt; vgl. Güdemann, Geschichte des Erziehungswesens und der Cultur der Juden in Deutschland 119 n. 2.

האט ער חרטה גיהאבט אביר חמי זצ"ל זוא גאר איין וואקריר
 מאן גיוועזן אונ' וואו גישעהין איזט ניט צו ענדרין אלזו עש
 זיין פאר בלייבן דאר ביא גיהאט, דער חתן אונ' כלה זענן
 נאך גאר יונג גיוועזן אלזו האט דער ר' זוסמאן גנו זיין זון
 אין פולין גשיקט צו לערנין, קורטץ דאר נאך איזט דער ר'
 זוסמאן גנו ע"ה גישטארבן אונ' קייני פריינד גיהאט דיא נאך
 זיין עזבן גזעהן האבן אלזו זיין עושר צו קול אונ' ניכט¹⁾
 גנגין דעם ר' זוסמאן ע"ה זיין אלמנה האט איין אנדרין מאן
 גינומין האט גיהיישן ר' פייבש²⁾, נון לאחר איזה שני' איזט
 דער חתן ווידר אויז פולין גיקומין אן שטאט דאז חמי וחמותי
 ע"ה האבן גיטיינט דאז איר חתן זאל האבן כמה אלפי' האט
 ער ברוחק איזה מאות גיהאט, נון האט חמי זצ"ל השירוך
 וואלין לאזן אפ גין אביר חמותי תי' עז ניט ליידן וואלין,
 היתום ניט וואלין בחרפה מאכין, אונ' התנה גימאכט אונ'
 תוך מינדן גיוואונט איזהו שני' דאר האט ר' פייבש זיין
 פרא איין זון אויז געבן וועלכין זיא מוט ר' פייבש גיהאט
 אלזו זענן זיא אויף דען שפין האלטיץ³⁾ גיוועזן זענן מעכטיגי
 כלים על השולחן גישטאנדין⁴⁾ אונ' גרויש עשירות זעהן לאזן
 דער ר' זלמן גנו חתנו של ר' חמי זצ"ל האט גיזעהן דאז
 גרויש עשירות אונ' אפשר פיל כלים גיקענט דיא אביו ר'
 זוסמאן גנו גיוועזן זיין אונ' ער האט פון אל זיין פאטיר

1) zu Kohle und Nichte 2) Phöbus b. Senior, nach dem Memorbucho von Minden gestorben 1682, s. Löwenstein in Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland I, 195 3) Ueber Spinnholz, den Freitagabend vor der Hochzeit, s. Zunz, gottesdienstliche Vorträge 2 457 n., Berliner, Aus dem innern Leben der deutschen Juden p. 26 n. 127. Isidor Loeb in Annuaire de la société des études juives I, 89 n. 1 = Güdemann a. a. O. 119 n. 8. 4) über dieses Aufstellen s. Schudt IV, 3, 84.

עשירות וויניק ביקומן אלוו ער תוך קנטור¹⁾ גנגין אונ' גיזעהין ער ביקומן האט קיסטכן מיט שטרות כ"י דען ער האט גימיינט העט רעכט דאר צו אביר מה לי להאריך ווערין מיר כ' ביגין פאפיר ניש גינגין וואן איך אליש וואלט שרייבן וואו היראינין פיר גאנגין איזט, ר' פייבש האט למחרות זיין קיסטכן מיט כתבי גימיוט, אונ' תכף אויף בנו חורגו גיטראכט אלוו האבין אן גיפאנגין צו צנקין אונ' חמי זצ"ל אי'ט מיט אין צאנק גיקומן אונ' עש האט חמי אונ' ר' פייבש ג"כ איין אידרון יותר אליש ב' אלפי ר"ט גיקאשט דען האבין כמה שני' גיצענקט אליש פאר שררות אונ' ממש איינר דען אנדרין אויף דאז חיות גנגין פעס האט דער ר' פייבש חמי זצ"ל תפוס ביקומן אונ' אופט האט חמי זצ"ל דען ר' פייבש תפוס ביקומן²⁾ דאז האט זוא לנג גיווארט³⁾ דאז זיא בידי האבין קיין מעות גיהאט, דאך האט עש חמי זצ"ל קענין בעשיר אויז שמין, לבסוף האבין זיך לייט דרין גליגט אונ' האבין רבני' אונ' דייני' מק"ק פרנקפורט לאזין קומין דיא זולין דיא זאך אויז מאכין, נון דיא זענין קומין אונ' זמן ארוך דיא צייט צו גיבראכט אונ' דאך ניקש אויז גריכט אך ורק גרויש מעות דאר פון גיבראכט איזט איינר פון דיא דיינים גיוועון פון דיא גאלהייזיר⁴⁾ האט זיך פון דען מעות דאז ער מיט גיבראכט האט איין שין חדר לאזין מאכין אונ' דארין לאזין איין גנו מאלין אונ' ביא דער גנו זענין וואול דרייא אודיר פיר רבנים מיט הארטין קאפין גישטאנדין אונ' איין אודיר האט דער גנו איין פעדיר אויז גירישן, דאר נאך האט חמי זצ"ל חתנו ר' זלמן גנו ובתו יענטי פון מינדין הין וועק גינומן אונ' זיא וזוך הנובר גיזעצט אונ' נאך פאר איין קינד ג"כ

1) Kantor = Comptoir 2) Vgl. die ausführliche Darstellung dieser Vorgänge in Anhang 1 3) gewährt 4) Gelnhäuser; vgl. Horowitz, Frankfurter Rabbinen II, 1 n. 2.

קיומ' אויז גריכט, דאז הנוביר איזט איין מעכטיג ישוב גיוועזן דאז זיך דער ר' זלמן גנו זער משמח גיוועזן אונ' אין גרויש עשירות קומין, אביר דיא שמחה האט ניט לנג גיווארט אונ' ער אין זיין בעשטי יונגי יארין גישטארבן איזט איזוהו שני' אלמנה גיועסין אונ' קיין מאן ווידר נעמן וואלין, ווייל זיא איין יונגי וואקרי פרא גיוועזן אונ' גיסי הקצין ר' ליפמאן¹⁾ דיא מערכה גיהאט דאז פאר אים ר' זלמן גנו האט ווייבן מוזין אונ' דאז ער גיסי יענטה גיקראגין האט איז ער דער מאן ניט גיוועזין דער ער איצונדיר איזט, אביר דער גרושי גאט דער מרי' ומשפיל איזט אליש אין זיינר גיוואלט, אונ' חמי זצ"ל דעם דאז [ישוב] הנוביר כמה מאות גיקאשט אונ' גרושי טרחה גיהאט ער זעלבי צו וועגין גיבראכט אונ' גימיינט זולכיש [זולטי] פר זייני קינדר זרע זרעו אויף עולמות זיין אביר פאר וועם האט דער גומי מאן כל עמל ויגיעה גיטאן פאר פרעמדי שנאמר ועזבו לאחרים חילם נון מה לי לכתוב עש איזט אליש וויא [עש] דען ליבן גאט גיפעליג איזט נון ודי בוז, חמי ז"ל זיין דריט קינד האט גיהייסן מהור"ר שמואל האט אך תוך פולין גילערינט, אך איין אשה גינומין איין גרושי מיוחסת איין גרוישן רב זיין טאכטיר אביו האט גיהייסן מהור"ר שלום איזט תוך לעמבורג אב"ד גיוועזין לקצר איזט אך תוך פולין גיוועזין אונ' ג"כ אין דער מלחמה הרויז גיקמן אונ' אך ניקש מיט גיבראכט, אלזו אין חמי זצ"ל ג"כ זמן מה עם אשתו ובניו אויז גיהאלטין דאר נאך איזט ער פאר איין אב"ד תוך הילדסום אויף גינומין ווארדין וואז זאל איך פיל שרייבן וואז דאז פאר איין חסיד אונ' איש קדוש גיוועזין איזט קאן איך ניט בישרייבן האט ממש הרגע מן מיתתו גוויסט דאר ווייס נון גניץ הילדסום פון צו זאגין, דאר נאך איזט זיין פירד

¹⁾ Leffmann Behrens; vgl. Kaufmann, Samson Wertheimer 86 n. 1.

קינד גיוועזן מהור"ר איציק זצ"ל וועלכן איך ניט גיקענט האט בק"ק פרנקפורט גיוואונט וואו דאז פאר איין נשמה טהורה איזט גיוועזן אונ' וואו פאר איין למדין וויל איך דיא לאזן פון יודיצירין¹⁾ דיא אין גיקענט האבין לא קס כמותו איזט אך ניט אלט גיווארן איבר נ' שני' ניט איזט אין עושר וכבוד גישמארבין ובשם טוב האט ממש יום ולילה גילערנט ומקיים גיוועזן והגית בו יום ולילה, זיין פיניפט קינד איזט גיוועזן בתו אסתר²⁾ ע"ה וואו דאז פאר איין אשה חשובה וצנועה גיוועזן איזט ניט לכתוב אונ' וואו זיא זיך ע"ה גניט האט אונ' ניט מתרעם גיוועזן. אליש מיט גידולד ארליטין עד שיצאת' נשמתה הטהורה ווער וואול פון דער אשה צנועה פון אירי מעשי' אונ' גידולט פיל צו שרייבן אביר יפה שתיקתי מדיבורי גינגין דאז עש וועלטקונדיג איזט וואו זיא פאר איין אשה חשובה גיוועזן איזט, זיין זעקסט קינד איזט גיוועזן ר' ליב בון איין אדם חשוב דער זעלבי צוואר קיין גרושיר למדן גיוועזן אביר דאך איין שינור יודע ספר גיוועזן אין וואקריר מאן איזט לנגי צייט פרנס אין דער קעלישי³⁾ מדינה גיוועזן האט צו בון גיוואונט אביר גאר יונג גישמארבין תוך עושר וכבוד, זיין זיבינד קינד איזט בתו חנה⁴⁾ ע"ה גיוועזן איזט וואול בייא⁵⁾ חנה צו פאר גלייכן גיוועזן גאר איין וואקיר פרום מענש אך בנערותיה בעו"ה גישמארבין אביר קיין עשירות גילאזין, דאז אכטי קינד איזט אייער ליבר גיטרייאר פאטיר זצ"ל גיוועזן וויל מיך היר ניט פיל פון אים אויף האלטין ווערט זולכיש שוין במקומו פינדין, מיין ליבי קינדר שרייב איך דאז אויב היינט אודיר מארגין ווערן קומין אייאיר ליבה קינדר אודיר עניקליך אונ' אירי משפחה ניט קענן זוא האב איך זיא איך דאר אין קארטצין אויף

1) darüber urtheilen 2) verheirathet an Löb Hannover

3) kölnische 4) verheirathet an Jakob Speier 5) = zu.

גישמעלט כדי איר ווישן קענט פון וואש פאר לייט איר הער זייט. נון לאחר התנותי בין איך עם בעלי זצ"ל א' שנה בהאמיל גיוועזן אונ' אונזיר טוניש¹⁾ לשם גאר וויניק גיוועזין, דען האמיל איזט קיין אורט פון האנדיל שאפט גיוועזין, האבין מיר מו"מ מיט כפרי' אונ' משכנות גיהאט וואר אין זיך בעלי זצ"ל ניט לאזין וואלין, אונ' זייני גידאנקין זענין פון דער ערשטי שעה אלזו מיר חתונה גיהאט ניט אנדרשט גיוועזין אליש להמבורג צו וואונין ציאין כשנאמר²⁾ בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, דער גרושני גיטיגי גאט העט אונש אך רעכט אונ' וואול גפירט, וואן מיר נור עטרת ראשינו העטין ביהאלטין, נון הי נתן והי לקה וואש ניט צו ענדרין איזט מוז מאן זיך גידולדין, אליין נון דאז שנה לאחר חתנותיני איזט אויז גיוועזין האט בעלי זצ"ל ניט לענגיר בהאמיל בלייבן וואלין הגם חמי וחמותי ז"ל אלי בידי גערין גיזעהין דאז מיר ווערין תוך האמיל גיבליבן אונ' אונז איר הויז אונ' הויף וויא עש דאר שטיט אן פרויזנטירט אביר בעלי זצ"ל ניט גיוואלט אלזו זענין מיר ברצון הטוב מחמי ומחמותי ז"ל לכאן המבורג גיצאגן, מיר זענין בידי נאך יונגי און גיניטי³⁾ קינדר גיוועזין דיא וויניק אודיר ניקש פון מו"מ גיוואוסט וואז אין המבורג דינליך גיוועזין אביר דער גרושי בארימהערציגי גאט דער בעלי זצ"ל גיפירט האט מבית אביו ומלדתו איזט אים אלי צייט טרייאליך בייא גישטאנדין אונ' גיהאלפין ברוך הי על כל הטובות שעשית עמנו, וויא מיר נון זענין בהמבורג קומין זוא האט אונש אבי זצ"ל ב' שני' מזונות פאר שריבן אונ' מיר זיינין אצלו גיוועזין, נון בעלי זצ"ל אלש איין פרעמדיר מאן דער אין איין אורט קומיט אונ' גאר פון ניקש ווייס זוא האט ער זיך [דאך] אום גיזעהין וואז פאסירט, ובאותו זמן

1) Thuniss = Geschäft 2) Maccoth 10 a 3) unerfahren.

איט המו"מ מן יובלאטציא¹) ניט זוא שטארק פורט גאנגן אליש איצונדר אונ' בערגיר ותתנים אצל אינם ניטולים האבין ווינק אודיר גר קיין יובלאטציא גיטראגן אונ' איזט דיא מודי גיוועזין דאז זיא גיטראגן האבין אייטיל גאלדיני קעטין אונ' ווען זיא האבין וואלן שענקין איזט זאלכיש אן גאלד גיוועזין, אויב זאלכיש צווארין ניט זוא גרוישן ריווח אליש אן יובלאטציא גיוועזין, זוא איזט דיזוש בעלי זצ"ל זיין ערשמיר מו"כ גיוועזי דאז ער מיט זהב גיהאנדילט אונ' הרומיר גילאפין²) מבית לבית אונ' זוא אויף גיקאפט אונ' דאר נאך ווידר אן צורפי' געבין אודיר אן סותרים דיא התנים זענן גיוועזין ווידר פאר קאפט אונ' שינן ריווח אן³) גיוועזין, אונ' וויא וואול בעלי ז"ל ווינד אונ' וויא גיטאן ממש דען גנטצין יום נאך זיין מו"מ גילאפין האט ער דאך ניט פאר פעלט אלי יום זיין שיעור צו לערנן אונ' לנגי ליבי צייט אלי קריאת התורה גיפאסט, ביזקין⁴) ער אן גיפאנגן גרושי ריזין צו טון אונ' זיך בעו"ה זער אן גיפאנגן אפ צו מארטירן⁵) דאז ער ע"ה בימי נעוריו גאר קרענקליך גיוועזין אונ' פיל גידאקדירט⁶), אונ' דאר בייא זיך נערגניץ אין גישונט אונ' גרושי טרוואליא⁷) גיטאן דאז ער אשתו ובניו האט בכבוד מפרנס גיוועזין אונ' איזט זולכיר ליבר גיטרייאר פאטיר פאר אשתו ובניו גיוועזין דיא מאן ווינק גלייכענס פינדיט, אונ' אשתו ובניו זוא אויז דער ווייז גליבט דאז פיל [ווער] דאר פון צו שרייבן אונ' דער מזג טוב האט קיין דמיון גיהאט איזט כל ימיו נאך קיין מנהיג' שבעולם גישטאנדין אדרבה זיך גנץ דאר פון מונע גיוועזין אונ' דען גנטצין עולם אויז גילאכט ווען ער גיזעהן האט וועלכי לייט דיא זוא זער נאך זאלכי זאכין זענן גישטאנדין לקצר ער איזט איין רעכטיר אויז בונט⁸) פון איין פרוימן יהודי גיוועזין

1) Juwelen 2) umhergelaufen 3) daran 4) bis gen = bis
5) abzumarten 6) gedoktert 7) travail = Mühe 8) Ausbund.

וויא זיין פאטיר אונ' ברידר אך גיוועזין זיין, אך ווייס וויניק ווען ער אך שונט גרושי רבני' זיין גיוועזין דיא איר תפילה זוא בכונה גיטאן גלייך ער וויא מיר וואול ביוואושט איזט ווען ער ע"ה אין זיין הדר גיוועזין אונ' זיין תפילה גיטאן אונ' ווער אימיץ¹⁾ גיקומן אונ' אין וואור הין גירופן דאז איין גרושי מציאה ווער גיוועזין העט אך אודיר מיין גנץ הויז גזינד קינד דאז לב גיהאט אונ' צו אים גנגין אונ' אים וואור פון גיזאגט דאז אים באטת פעם אחת וואז פאר זוימט דאז כמה מאות הויק גיוועזין אביר ער ע"ה אליש ניט גיאכט אונ' זיינים גאט זוא טרייא גדינט אונ' פלייסג אן גירופן דער איהם אך אליש האט כפל כפליים ווידר אין גיבראכט שנאמר בטחו בה' והי' מי' מבטחו, וואז דער ליבי מאן [ע"ה] פאר איין עניו וסבלון גיוועזין איזט פינד מאן זיינש גלייכן ניט וואו אים אופט פון פריינד אונ' פרעמדי גישעהן אונ' אן גישטעלט איזט גיווארין, אונ' אליש מיט גידולד אן גינומן דאז אך אופט בעו"ה מיין מענשליכיש שוואכהייט דאריבר גן לאזין אונ' אופט און גידולדיג דאריבר גיוועזין האט ער מיך ע"ה אויז גילאכט, אונ' גיזאגט דוא ביזט איין נערין, אך פאר טרויא גאט אונ' אכט דער מענשין ריד²⁾ וויניק, זיין זכות זאל אונש בייא שטיין בעה"ז ובעה"ב, וויא מיר נאך המבורג קומין זיין בין אך שטראקו מעוברת גיווארין אונ' אמי תי' מיט מיר צו גלייך, הש"י האט מיר צו רעכטיר צייט גינעדיגליך מיט איין יונגי טאכטיר גיהאלפין, אך בין איין יונג קינד גיוועזין אויב מיר זולכי און גיוואונטי זאכין שונט זענן שוואר אן קומין, זוא בין אך דאך היכליך דיפרייאט גיווארין דאז מיר דער היכשטי איין היפשיו גזונד קינד געבין, מיין גיטרייא פרומי ליבי מוטיר איזט אך אויף דער צייט גנגין אונ' אויז גירעכניט האט איין גרושי שמחה גיהאט דאז אך בין ערשט

1) Jemand 2) Rede.

אין קינד בעט קומין כדי זיא מיר נאך אליש זוא איין יונג
 קינד איין וויניק אכטונג קאן געבין, ה'1) יום דער נאך איזט
 אמי תי' גיב מיט איין יונג טאכטיר אינו קינד בעט קומין
 אלזו איזט קיין קנאה אודיר פיר ווארף צווישן אונז גיוועזין
 אונז זענן בייא אנאנדיר אין איינר שטויב גילעגן, מיר
 האבין קיין מנוחה גיהאט פאר פאלק זענן קומין צו לאפן
 אונז דאז חידוש וואלין זעהן דאז מוטר אונז טאכטיר אין
 איין חדר אין קינד בעט ליגן, איך מוז דאך פאר דוא לנג
 ווייל שרייבן איין היפשוין שפאז וואז אונש גישעהן איזט אום
 דאז בוך איין ביזילכן מיט²⁾ צו פאר לענגירן וויא אמי תי' און
 איך זענן ביחד אים קינד בעט גילעגן איזט איין קלייני שטויב
 גיוועזן אונז ווינטירש טאג געוועזן אונז אבי זצ"ל איין
 גרויש גיזנד גיהאט דאז עש אונש גאר ענג אין דער שטויב
 גיפאלן איזט דען נאך אליש עלטרין אונז קינדיר איינר מיט דען
 אנדרין גערין פאר ליפ נעמין, איך בין ח' יום איאר אויז דער
 קינד בעט גנגין אלש אמי תי' אליש אום דיא שטויב איין
 וויניק גרוימיר³⁾ צו מאכן בין איך הינויף אין מיין קאמיר גנגין
 ליגן אביר מאחר איך נאך גאר יונג בין גיוועזן, האט אמי
 תי' ניט ליידן וואלין דאז איך בייא דער נאכט מיין קינד
 זאלט מיט מיר נעמין אין מיין קאמיר, אלזו האבי איך דאז
 קינד אין איר שטויב דאר זיא גילעגן איזט, אונז דיא מייט
 בייא זיך גיהאט האט ליגן לאזן, אמי תי' צו מיר גיזאגט
 זולט מיך ניקש אום מיין קינד בקימרין, ווען עש היילין ווערט
 זולטי מיר עש דיא מייט הרויף ברענגן דאז איך אים צו זויגן
 גיב, אונז עש דען ווידר פון מיר נעמין אונז אין דיא וויג ליגן
 וועלכיש איך וואול בין צו פרידן גיוועזן, בין אלזו עטליכי
 נכט גילעגן דאז מיר דיא מייט אלי צייט דאז קינד זוא פאר
 מיטרנכט גיבראכט צו זויגן, איין מאלט בייא דער נכט, וואך

1) F.: ד' 2) ein bisschen damit 3) geraumer = ge-
 räumiger.

איך אויף און גיפעהר אום דיא קלאג דרייא, זאגי איך לבעלי
 זצ"ל, וואו מאג דאז בטייטן דאז מיר דיא מייט דאז קינד
 נאך ניט גיבראכט האט, מיין מאן ע"ה גיזאגט דאז קינד
 ווערט גוויש נאך שלאפן איך אביר האב דאר מיט ניט צו
 פרידן גיוועזן אונ' בין אראפיר¹⁾ אין דער שטויב גילאפן אונ'
 נאך מיין קינד זעהן וואלין אונ' גיא איבר דער וויג פינד
 מיין קינד ניט אין דער וויג איך בין זער ארשראקן אונ'
 האב דאך קיין צעקה מאגין אן פאנגין דאז אמי תי' ניט זאל
 אויף וואכין אונ' זיך ארשרעקן אלזו האבי איך דיא מייט
 אן גיפאנגין צו שיטלין אונ' העט זיא גערין אין שטילים אויף
 גיוועקט אביר דיא מייט איזט זער פער פאפין²⁾ גיוועזן איך
 האב הויך מוזין אן פאנגין צו צעקנין אייר איך האב זיא
 קענין אויז דען שלאף קריגן, אלזו פראג איך זיא וואור האשטו
 מיין קינד דיא מייט ווייס ניט וואו זיא רעט אויזים שלאף
 אמי תי' ארוואכט אך דאר איבר אונ' זאגט צו דער מאט
 בעו"ה וואור האשטו גליקליכיש קינד³⁾, אביר דיא מייט איזט
 זוא פאר שלאפן גיוועזן דאז זיא קיין אנטווארט האט קענין
 געבין אלזו זאגי איך צו מייני מוטיר מעמה תאמר האשטו
 מיין קינד בייא דיר אין בעט זוא זאגט זיא ניין, איך האבי
 מיין קינד בייא מיר אונ' האלט עש זוא פעשט אן זיך אליש
 ווען מן איר דאז קינד וואלט אין וועק נעמין, אלזו פאלט
 מיר איין דאז איך איבר איר וויג בין גאנגן אונ' נאך איר
 קינד גיזעהין איזט איר קינד אין דער וויג גילענין, אונ'
 זענפט⁴⁾ גישלאפן זאגי איך מעמי גיב מיר מיין קינד הער דיין
 קינד ליגט אין דער וויג, האט זיא עש דאך ניט גלאבין
 וואלין, אונ' איך האב איר איין ליכט מוזין ברענגין אונ' איר
 קינד ברענגין דאז זיא עש רעכט ביזעהין האט אלזו האב איך

1) hervor 2) verpoffen = verschlafen 3) Glückelchens
 Kind 4) sanft.

אמי תי' איר קינד געבין אונ' מיינש גינומין דאז גנטצי בית
 איזט דאריבר וואך גיווארין אונ' אין שרעקניש קומין, אביר
 דער נאך איזט דיא שרעקניש אין גילעכטיר פאר קערט
 גיווארין אונ' גוזאגט בלד העטן מיר שלמה המלך ע"ה נישק
 גיהאט, אלזו זענין מיר א' שנה אצל אבי ואמי גיוועזן אונ'
 מיר האבין צווארין ב' שנים קאשט גיהאט, אביר מאחר עז
 אונז גאר זער ענג גיפאלין בבית אבי זצ"ל האט בעלי זצ"ל
 ניש לענגיר בלייבין וואלן אונ' ניש פון מייני עלטערין פרושה
 אחת האבין וואלן פאר דען שנה מזונות, אלזו האבין מיר
 זיך איין יפה בית גיהיארט אונ' נ' ר"ט הייאר¹⁾ דאז שנה
 געבין אונ' זענין [למו"ט] מיט מייט אונ' קנעכט אין אונזיר בית
 גיצאגן, וואור אונש אך דער היכשטי ווא גינעדיגליך דאר בייא
 ארהאלטן ביז דאטי אונ' ווען גאט דיא מכה ניש אויף אונש
 גשיקט העט דאז ער זוא גאר פריא עטרת ראשי פון מיר
 גינומן האלט איך ניש²⁾ דאז איין גליקליכר אונ' ליבר פאר
 פאלק³⁾ אים עולם ווער גיוועזן אלזו מיר מאן מוז מיט אלן
 גידולט פראגן נור צו ביטן הש"י זאל זיך ווייטר מרחם זיין
 אונ' אונז מיט גינאדין אונ' בארימהערציקייט שטראפן דען
 זיין געטליכי גינאר איזט גאר גרויש, אלזו האבין מיר אין
 אונזיר אייגיניז גיוואונט אליש יונגי לייט אונש קצת קארג אונ'
 גינא ביהאלפין דאך אליש רעכט צו זיינר צייט אונ' איין
 היפשי ערליכי הויז האלטונג גיפירט, אונזיר ערשטיר משרת
 דען מיר בייא אונז גיהאט האבין איזט אברהם קנטור מהילדסום
 גיוועזן וועלכין מיר פאר ערשט בייא אונז גיהאט די קינדיר
 צו ווארין⁴⁾ איזה שני' לאחר זה איזט ער איזהו שני' פון אונז
 גיוועזן אונ' איין וויניק פאר זיך גיהאנדילט דאר נאך כאן
 איין אלמנה גיוועזן זאלכי גינומין, וועלכי ער ניש לנג גיהאבט
 אונ' גישטארבין, ווידר איין בתולה מאמשטארדאם גינומין

1) Miethe 2) glaube ich nicht 3) Paar Volk = Ehe-
 leute 4) pflegen.

אונ' תוך המבורג גיוואונט מיר האבין אים מעות פאר שאסין¹⁾ אונ' לקאפינהאגין גשיקט, לקצר איזט היינט איין מאן וויא מאן זאגט מן עשרת אלפים ר"ט ויותר וויא בתי ציפור איזט נון ב' שני' אלט גיוועזין בין איך ווידר אין קינד בעט קומין מיט מיין נתן ש"י וואז פאר איין שמחה אליש בעלי זצ"ל גיהאט האט איזט ניט צו בישרייבן הש"י זאל געבין מיר פיל שמחות אן אלי קינדר ארלעבין זולין, אונ' וואז פאר איין חשובי ברית מילה בעלי זצ"ל גימאכט האט איזט ניט צו בישרייבן²⁾, אונ' דאר וויל איך נון מער בעו"ה קיין ישועה ונחמה מער האבי אליש וואז איך האף אן מיני קינדיר צו ארליבין זא ביט איך דען גרוישן גאט זיין גינאד אונ' בארימעהרציקייט דאר צו געבין היר מיט וויל איך נון מיין אנדיר ספר אך בשליסן אונ' ביט דאך אל דיא דאז לייאין³⁾ מיר מיין שטות אין גוטין אויז צו ליגן וויא שונט גימאכט פון צרות אונ' זורג גישעהן, נון מיט דער הילף דאז גרושי גאט דער מיר נאך בייא אל מיין זורג גיביט דאז איך עש קאן אויז שטיהן, ברוך הנותן ליעף כח אלזו וויל איך מיט הילף דאז העכשטין מיין דריט בוך אן פאנגין.

סליק ספר שני.

ווער קאן אודיר דערף אליש שרייבן אודיר זאגן וואז אונז זינדיג מענשין אליש בייא אונזרין לעבין פאסירט אונ' וואז פאר וואונדירליכי זאכין [אינז] אליש פיר קומט, איך בין לערך כ"ה שני' אלט גיוועזין אלזו איזט בעלי זצ"ל גאר פלויסיג אין זיין מו"ט גיוועזין אונ' איך אויב איך שונט נאך יונג בין גיוועזין

וואז פאר איין שמחה אליש בעלי 1) F.: vorgeschossen 2) זצ"ל גיהאט האט אונד וואז פאר איין חשובי ברית מילה בעלי זצ"ל גימאכט האט איז ניט צו בישרייבן הש"י זאל געבן מיר פיל שמחות אן אללי קינדר ארלעבין זאלין 3) alle, die das lesen s. Grünbaum a. a. O. 43 f.

דאז מייניגן אַך ביא גיטאן אונ' שרייב מיר עש ניט צום רום
 דאז בעלי זצ"ל קיין עצה פון קיינים גינומין אליש וואו מיר
 זיך יחדיו אונש ברעט¹⁾ האבין, באותו זמן איזט איין יונגיר
 גיוועזן תוך הנוביר בשמו מרדכי הי"ד איזט אצל גיסי ר'י
 ליפמן גיוועזן דער זעלביג יונגיר איזט קומין להמבורג אונ'
 ביא אונש גאשט גיוועזן, לקצר דער יונגיר האט אונז וואול
 אן גישטאנדין, מיר האבין אין צו אונש גינומין דאז ער פאר
 אונז רייזן זאל אונ' וואר מיר מיינין אין הין צו שיקן דאר
 וואש מו"ט צו טון איזט דער יונגיר איזט אויז פולין גיוועזן,
 אונ' גאר נוט פולניש גירעט אלזו איזט ער גיצאגין לדנציק,
 מאחר מיר גיהערט האבין דאז לשם זאל פיל אונצין²⁾ מרגליות
 צו קאפ זיין ובאותו פעם איזט דער עיקר מו"ט פון יובלאטציא
 אין אונטצין מרגליות בישטאנדין אלזו האבין מיר אים איין
 קרודיט כתב³⁾ מן איזה מאות ר"ט מיט געבין לדנציק אונ'
 אים אונטר וויזן לקצת וויא ער זאל מרגליות אין קאפין,
 אונ' ווען מיר באותו פעם זוא גיטראכט העטין בדנציק אין
 יובלאטציא צו פאר קאפין אליש אין צו קאפין העטין מיר
 פיל מער טון קענן אביר מאן איזט זוא גאר זער אויף המו"ט
 מן אונטצין מרגליות גיהאנגין דאז מאן קיין מו"ט זונשט
 גידאכט האט, אלזו איזט דער מרדכי הי"ד נאך דנציק גיצאגין
 אונ' אן גיפנגין מרגליות צו קאפין אונ' זיא לכאן גשיקט אונ'
 אַך גאר וואול אין גיקאפט דאז שינר ריווח איזט אן גיוועזן,
 דער מרדכי הי"ד איזט איין יונגיר צו זיינע יארן גיוועזן אונ'
 ניט לענגיר וואלין תוך דנציק בלייבין האט וואלין איין
 פרא נעמין אונ' איזט לכאן גיקומין אונ' זיך לאזין תקף איין
 קנס ליגין עם בת של לנג נתן ז"ל אונ' הקנס נור חצי שנה
 לאזין אויף שלאנגן, בעלי זצ"ל האט האבן וואלין ער זאלי
 דאר ווייל עד לזמן התנתו ווידר לדנציק ציאן אביר בעויה

1) besprochen 2) Unzen 3) Creditbrief.

איזט איין גזר מן השמים גיוועזן דאז ער ניט גיוואלט לרנציק ציאין אונ' גיזאגט עש איזט קיין חצי שנה מער צו מיינר חתנה איאר איך הין אונ' הער ציא גיט דיא צייט הין וועק איך וויל ציאין אין מייטש לנד אונ' וויל יין קאפין, זוא זאגט מיין מאן ע"ה וויא פאלשטו אויז אויף יין צו קאפין איך ביגער קיין חלק צו האבין אן דיין מו"ט מיט יין, זוא זאגט דער מרדכי הי"ד וואלט איר קיין חלק האבן דראן וויל איך לבר פאר מיין מעות קאפין, אויב בעלי זצ"ל זולכיש שונט ניט גערין גיהאט אונ' אים אליש אין גירעט מיט גוטין אונ' ביזין אביר בעויה אליש ניקש העלפין וואלין אונ' ער זיך דיא ביטריפטי ריזן זוא פאשט פיר גינומן דאז אים קיין מענש האט קענין פון אפהאלטין, בעלי זצ"ל האט זיין צו קומינדין שוועהר¹⁾ אן אים גשיקט אום מיט אים צו רידן פון דער שלימולדיגי ריזן אפ צו האלטין אביר אליש ניקש העלפין וואלין האט זיך דאז זוא פעשט אין זין גישמעלט דאז אים קיין מענש דאר פון האט ברענגין קענין אונ' עז שיינט דאז דער גוטי מענש אנדרי האט מוזין אויז ריימן²⁾ דען ווען אים גאט זיין לעבין גילאזין העט זוא וועהר אפשר ר' יוד' אונ' יששכר כץ צו איר עשירות ניט גיקומין וויא ווייטיר פאלגין ווערט, אלזא וויא שונט גישריבן זיך מרדכי הי"ד ניט וואלין לאזין אפ רידן אונ' בעלי זצ"ל אך ניט וואלין שותפות עמו אויף דען וויין האנדיל מאכין אלזו איזט ער פאר זיין רעכנונג לבר גיצאגין אונ' לערך ת"ר ר"ט מיט גינומין וויא ער תוך הנוביר גיקומין איזט האט ער זיין מעות לגיסי ר' ליפמן געבין זאל אים המעות איבר מאכין אן דען אורט דאר ער האט וואלין הין ציאין אונ' יין קאפין, וויא ער נון מן הנוביר האט וואלין הין וועק ציאין האט ער אויף הילדסום צו גימוזט אונ' הי"ד

1) seinen zukünftigen Schwiegervater 2) Raum machen.

איזט גאר איין קארגיר מענש גיוועזן דאז ער זיך ניט ניצעמט¹⁾
האט פון הנובר אויף הילדסום אויף דער פאשט צו פארין
אודיר פיל מעהר דאז עש המקום ב"ה ניט האט האבן וואלן
אלזו איזט ער צו פוס גנגן דען הנוביר איזט נור ג' מייל
וועניש פון הילדסום אלזו איזט ער לבד צו פוס גנגן
להילדסום, וויא ער פאר הילדסום קומט קיין תחום שבת
דארפן, ביגעניט אים איין כפרי איין ווילדשיטץ אונ' זאגט
צו אים יוד גיב מיר איין טראנק געלט²⁾ אודיר איך ארשים
דיך דער מרדכי הי"ד לאכט אים אויז דען צווישן הנוביר
אונ' הילדסום איזט עש זוא זיכר אליש צווישן המבורג אונ'
אלטנה אלזו זאגט דער שיטץ ווידר צו אים דוא יהודישיר
נבילה וואש בידענקשטו דיך לנג זאג יוא אודיר ניין ענטליך
נעמיט דער שיטץ זיין גיווער אונ' שיסט דען מרדכי הי"ד
גלייך אים קאפף הנן דאז ער שטראקס נידיר פאלט אונ'
טוט איזט, נון איזט עש אויף דען וועג קיין רביעי' שעה
שטיל, אונ' דאך האט עש בעו"ה זוא צום שלים מזל שיקן³⁾
מוזן דאז קיין עוברי' ושבים דאר זענן גיוועזן אלזו דער
ערליכי וואקרי רעדליכי יונגיר זיין ענד אונ' יונגי יארין דאר
נעמין מוזין, אונ' אן שטאט זיין חתנה אונ' ערין טאג⁴⁾ אין
דער פינשטירני ערד מוזין קריכין אונ' זוא שענט לוז⁵⁾, מיין
גאט ווען איך נאך דראן גידענק שטינן מיר מיין האר צו
בערג, דען איזט איין רעכט פרום גוט גאטיש פערכטיג קינד
גיוועזין, אונ' העט אים גאט זיין לעבין גיגנט ווער ער צו
גרושי דינגן גיקומין אונ' ווער פאר אונש אך וואול גיוועזין
גאט דער ווייס וויא הערטצליך עז מיר אונ' בעלי זצ"ל
גישמערצט האט, אונ' וואז פאר צער מיר גיטריבן וויא
ווייטיר פאלגין ווערט וויא ער נון ניט לנג דאר גילעגן איזט

1) gezähmt = über sich gebracht hat 2) Trinkgeld
3) = sich schicken, fügen 4) Ehrentag 5) und noch dazu
so schuldlos.

אונ' אין זיין יונגן בלוים גיוואלצט האט, זענן לייט פון הילדסום ארויז גאנגן אונ' אין זוא אילינדיגליך בעו"ה גיפונדין אונ' האבין אין תקף ארקענט דען ער גאר ביקאנט אין דער גנצי מדינה גיוועזן איזט אלוז האבין זיא משתדל גיוועזין אונ' תקף צו קבורה גיטאן וואש פאר צער אונ' וויא קלאגין¹⁾ אין דער גנצי מדינה גיוועזין איזט קאן מאן ניט גינוגן ארשרייבן אביר וואו מאג דאז אליש העלפין זייני יונגי יארין זענן הין וועק גיוועזין, מאן האט עש פון הנוביר אונ' הילדסום אן אונש תקף גישריבן דען זיא האבין וואול גיוואושט דאז ער הי"ד האט חברות' מיט אונש גיהאט אונ' פאר מיינט דאש ער פיל פון אונש האט בייא זיך גיהאט, אביר ער האט ניקש בייא זיך גיהאבט אליש עמליכי ר"ט צער מעות²⁾, נון דאר מיר הכתבים ביקומין האבין בין איך מעוברת גיוועזין עם בתי מאטי ע"ה נון קאן מאן וואול גידענקין וואו בעלי זצ"ל אונ' איך האבין פאר שרעקין אין גינומין אונ' וואו פאר צער מיר גיהאט האבין, דען וויא שוינט גידאכט גאר איין פרומיר ערליכיר מענש גיוועזין אונ' מיר העטין גרושין מו"מ קענן מיט אים אן שטעלין, נון אלי דינגן וואו גישעהין איזט שטיט ניט צו ענדרין ובפרט וואו טוט פעל³⁾ זיין מוז מאן אליש דען העכשטין אהיים שטעהלין, אויב מאן שונט בהנוביר גם בהילדסום פיל חקירה גיהאט דאז מאן גימיינט איין נקמה צו טוהן אביר איזט ניקש פאר ריכט גיווארין, דאן דער רוצה ימ"ש איזט הין וועק גילאפין אך דאר זינטר⁴⁾ ניט ווידר גיזעהן ווארדין ה' ינקום את דמו עם שארי קדושים וחסידים, אלוז האבין מיר קיינין גיהאט, דען מיר צו זולכין מו"מ קענטין גיברויכן, אביר עש איזט זמן קציר אן גישטאנדין, אלוז איזט הקצין ר' יודא ברליניר לכאן גיקומין עם ר' יעקב איברין קירכהאן⁵⁾, דער ר' יעקב איזט

1) Wehklagen 2) Zehrgeld 3) Todesfalle 4) = seither, seit damals 5) ? Kirchhain.

איין שדכון גיוועזן אונ' האט לר' יודא הנ"ל גירעט בת של פנחס הארבורג, נון זאלכיש איזט יוא מן המקום ב"ה ניט בישערט גיוועזן, אן וועמין עש אפ גאנגן האט ווייס איך ניט אלזו איזט דיזיר ר' יודא זמן מה בביתי גאשט גיוועזן דען איזט מחותן עם בעלי זצ"ל גיוועזן דער ר' יודא איזט שני בשני עם גיסי ר' ליפמן¹⁾ גיוועזן וויא ער נון איזהו שבועות אצלינו גיוועזן אלזו האט ער אונז בכל דבר [זעהר] וואול גיפאלין איזט איין היפשיר ידען²⁾ גיוועזן אונ' אך היפש אין מו"ט ווישין צו רידין אונ' אך גאר קלוג גיוועזן אלזו זאגט בעלי זצ"ל צו מיר גליקליכי וואו דיכט³⁾ דך ווען מיר דען יונגן צו אונש נעמין אונ' שיקטן אין לדנציג, איך זיך אין פאר איין קלוגן יונגן אן, זוא זאגי איך לבעלי זצ"ל איך האבי איך שונט איזהו פעמי דרויף גידאכט מיר מוון דאך איינן ווירר האבין, אלזו האבין מיר מיט אים... גירעט איזט ער אך תכף פרידליך גיוועזן אונ' קיין ח' יום דאר נאך איזט ער לדאנציק גירויזט, וואו ער אצלו גיהאט האט דאז זעלבי איזט גיוועזן כל אשר לו איזט בישטאנדין אין בארין שטיין לערך פאר ד' או ל' ר"ט, דאז זעלבי האט ער לבעלי זצ"ל גילאזין זאל עש אים פאר קאפן אודיר פאר ווארן נון מיין ליבן קינדר זעכט ווען דער גיטרויאר גאט איינים העלפן וויל וויא ער אויז וויניק קאן פיל מאכן אונ' אויז דען קטן קאפיטאל דאז ממש ניקש גיוועזן, אלזו ר' יודא צו זולכין

1) Jost Liebmann, der Hofjuwelier des grossen Kurfürsten, war der Vetter des hannöverischen Kammeragenten Leffmann Behrens, d. i. Liepman Cohen, da Lea, Liepmans Mutter, eine Schwester von Josts Vater Elieser Liepman aus Göttingen war, s. Landshuth השם p. 2.

2) über das Lehrhaus, das nachmals Jost Liebmann in Berlin erhielt, s. Kaufmann, die letzte Vertreibung 217 n. 2

3) däucht.

גרויש עשירות ג'קומין אונ' זאלכיר גרושיר מאן ג'ווארן איזט
אלוז איזט ר' יודא זמן מה בדנציק ג'וועזין אונ' גוטי מו"מ
גיטאן דהיינו אליש אונטצין מרגליות ג'קאפט אביר איזט
ניט זער גילאפין נאך מו"מ צו דעם תוך המבורג הקורדיט
נאך ניט זוא גרויש ג'וועזין אלש לע"ע אונ' מיר זענן נאך
יונגי לייט ג'וועזין דיא זוא גרויש עשירות ניט ג'האט האבין,
דאך האבין מיר אים פאר זעהין מיט קרודיט כתבי' אך לפעם
ח"כ¹) גשיקט דאז ער אן מעות קיין מנגיל ג'האט האט, אלוז
ער אין ב' שני' לערך דרינן ג'וועזין אונ' ווידר הריוז ג'קומין,
בעלי זצ"ל מיט אים ג'חשבות אונ' אים ח' או ט' מאות
ר"ט רווחי' על חלקו ג'געבין איזט דאר מיט ג'יצאגין להנוביר
אונ' זיך דאר הרומיר²) אויף ג'האלטן אונ' וואלין איין שידוך
טון, צווישן דעסין בין איך אין קינד בעט קומין עם בתי מאטי
ע"ה איזט גאר איין שין קינד ג'וועזין וויא ווייטיר פאלגין
ווערט, אין דער זעלביג צייט האט מאן אן ג'פאנגן צו רידן
פון שבתאי צבי אביר אוי לנו כי הטאנו אונ' דאז מיר עש
ניט ארלעביט האבין אונ' וויא מיר ג'הערט האבין אונ' וויא
מיר זיך פאשט איין גבילט האבין, ווען איך ג'ידענק אן דער
תשובה וואז פון יונגי אונ' אלטי ג'שעהין איזט דאז ניט צו
ערשרייבן וויא עש ידועה ומפורסם איזט דורך דען גנצין
עולם אָה רבש"ע אין דער צייט דאז מיר ג'האפט האבין
דאז דוא דיך בארום הערציגיר גאט דיך ווערשט איבר דיין
ארום פאלק ישראל מרחם זיין אונ' אונש ארליוין, אלוז האבין
מיר וואול ג'האפט אליש וויא איין אשה דיא דאר זיצט אויף
דען גוויין שטויל³) אונ' ערביט זא מיט גרושי שמערטצין אונ'
וויא טאג אפ, אונ' פאר מינט נאך אל איר שמערטצין אונ'
וויא טאג ווערט זא מיט איר קינד ארפרייאט ווערין אביר

1) = Wechselbriefe 2) da herum = in
dieser Gegend 3) Gebärstuhl s. Grünbaum a. a. O. 116.

נאך אל איר שמערטצין אונ' וויא טאג קומט ניקש אנדרשט אלז דאז זיא איין ווינט גיהערט, אלזו מיין גרוזר גאט אונ' קיניג איזט אונש אך גישעהן מיר האבין גיהערט אונ' אל דיין ליבו קנעכט אונ' קינדיר האבן זיך זער גימיט מיט תפילה תשובה וצדקה דורך דער גנצי וועלט אונ' דיין ליפ פאלק ישראל זענן אויף דען גיווין שטויל גזעסן אונ' גימינט נאך אל איר שווארי תשובה תפילה וצדקה דאש זיא ב' ג' שנים זיינן אין גיווין שטויל גזעסן איזט דאר נאך ניקש אליש ווינט הריוו גיקוסין לא די דאז מיר האבן דאז קינד ניט זוכה גיוועזן צו זעהן, דאר מיר זיך זוא זער אום גמיט¹⁾ האבן אונ' זוא ווייט זענן גיקומן דאז מיר אונש גנץ פאר זיכרט האבן גיהאלטן זענן מיר בעו"ה שטעקן בליבן, מיין גאט אונ' הער דערניט האלבין פארצאגן דיין פאלק ישראל דאך ניט אונ' האפן טאגליך אויף דיין באריקהערציקייט דאז דוא זיא ארלויזן ווערשט אפי' שיתמהמה אחכה בכל יום שיבא ווען עש דיין הייליגור וויל ווערט זיין, זוא ווערשטו דיין פאלק ישראל שונט גידענקן, דיא שמחה וואז גיוועזן איזט ווען מאן כתב' האט ניקראגן דאז איזט ניט צו בישרייבן, דיא מיינשטי כתב' דיא קוכן זיין, האבין דיא ספרד'יי ביקומן, זוא זענן זיא אלי צייט מיט אין איר בית הכנסת גנגין אונ' לשם גילויאט זענן טייטשי יונג אונ' אלט אך אין איר בית הכנסת גנגין אונ' דער פורטיגזיין יונגי גיזעלין האבן זיך אלי מאלט אין איר בעשטי קליידיר אן גיטאן אונ' איין אידריר האט זיך איין גרינן בראטיין²⁾ זיידן באנד אום זיך גיבונדין דאז איזט שבתאי צבי זיין ליברייא³⁾ גיוועזן אלזו זענן זיא אלי בתופ' ובמחולות אין איר ב"ה גנגין מיט שמחה כשמחות בית שאיבה דיא כתבים גילויאט,

1) darum gemüht 2) breites 3) Livrei = Livrée.

טייליש האבין נעביך אל דאז איריגי פאר קאפין¹⁾ הויז אונ
הויף אונ' אליש גיהופט²⁾ דאז זיא אלי יום זולין ערליזט ווערדין,
חמי ע"ה האט צו האמיל גיוואונט אלזו האט ער משם עוקר
דירה גיוועזין אונ' זיין הויף אונ' הויז וכלי בית מלאה כל
טוב אליש שטיהן לאזין אונ' איזט לק"ק הילדסום גיצאגן צו
וואונן אונ' האט אונש לכאן המבורג ב' גרושי פעסיר מיט
אליר הנט ליינן צייק גשיקט אונ' דרין איזט גיוועזין פון אליר
הנט עסין שפיז כגון ערבזיין [בונין] דערפלייש³⁾ אונ' זונשטיין
אנדרי גראמפילשפיז פון קוועטשיך שניץ⁴⁾ אליש זיא וואש
זיך ווארין⁵⁾ קאן, דען דער גוטי מאן ע"ה האט גידאכט מאן
ווערט כפשוטה מן המבורג לארץ הקדושה פארין, דיזי פעסיר
זענין וואול יותר אליש א' שנה בביתי גישטאנדין ענטליך
האבין זיא מוראה גיהאט דער פלייש ושאר זאכן ווערין
מכולה גין האבין זיא אונש גישריבן זולין דיא פעסיר אויף
מאכן אונ' וואש עסין שפיז איזט הרניז נעמין, דאש דאש
ליינן ניצייק ניט מכולה ווערט אלז עש וואול ג' שני
גישטאנדין אונ' אליש גימיינט זולטי עש צו זייניר ריז ברזיבן
אביר דעם היכשטין האט עש נאך ניט גיפאלן, מיר ווישן
וואול דאז עש אונש דער היכשטי צו גזאגט אונ' ווען מיר
גגין פרום ווערין פון גרונד אונזיר הערטיג אונ' ניט זיא ביז
ווערין, זיא ווייס איך גוויז דאז זיך המקום זולט איבר אונז
מרחם זיין, דאז מיר נור זולין האלטין ואהבת לרעיך כמוך,
אביר גאט זאל זיך ארכארמין וויא מיר דאש האלטין דיא
קנאה דיא שנאות חנם דיא מנקן אונש⁶⁾ איזט דאז קאן קיין

1) Vgl. Schudt II, 41, נחלת שבעה II RGA. 81,
Kaufmann a. a. O. 93. 2) gehofft 3) Erbsen, Dörrfleisch
4) Grämpel [= Kram] — Speise von Quetschich, d. h. wohl
Pflaumenmus und Schnitz = geschnittenem Backobst 5) wahren = halten 6) unter uns.

גיט מון, דען נאך דוא ליבר הער גאט וואו דוא אונש האשט
 צו גזאט דאז ווערשמו קיניגליך אונ' גינעדיגליך האלטין
 אויב עש זיך שונט ווענין אונזרי זינד ווילין זוא לנג פאר
 ציאט זוא ווערין מיר עש דאך גוויש האבין, ווען דיין
 גוועצטי צייט איזט אונ' דרויף וואלין מיר האפין אונ' ביטין
 צו דיר גרושין גאט דאז דוא אונש איין מאלט מיט דער
 גאולה שלימ' זולשט משמח זיין, אלזו פאר דאז מאלט פון
 דער מאטעריא¹) בישליסין אונ' ווידר אן פאנגין וויא איך נון
 עם בתי מטה תוך קינד בעט גילעגין איזט תוך המבורג
 האט מאן אן פאנגין צו מומלין אליש ווען ל"ע דבר ב"מ²)
 תוך מקום ווער האט ענטליך איבר הנט גינומין דאז ג' או
 ד' יהודי' הייזיר בעו"ה זענין טמא גיווארין אונ' ממש אלי
 דיא דרין גיוועזין זיין אויז גישטארבין דאש דיא זעלבי בתים
 פאשט זיין לעדיג גישטאנדן איזט איין גרושי עת צרה אונ'
 אילינד גיוועזין ווען מאן רחמנא ליצלן מיט דען מתים זוא
 אילענד איזט אום גאנגין אלזו זענין דיא מיינשטין ב"ב
 מהמבורג לאלטנה גיצאגין אונ' דיא לייט האבין גיהאט פאר
 איזה אלפי' ר"ט וואור אינין מנקין גיוועזין משכנות מן ה'
 ר"ט עד ל' ר"ט וגם ק' ר"ט דען ווען מאן תוך מו"ט איזט
 גיוועזין עם משכנות האט מאן מוזין זוא וואול לינין משכנות
 מן ה' שי' אליש משכנות מן ד' ר"ט אלזו איזט דער דבר
 ב"מ אים גנצין מקום גיוועזין אונ' מיר האבין קיין מנוחה
 גיהאט פאר דען פאלק האטשי דאז דאז מיר גיוואושט האבין
 דאז טמא זענין האבין מיר דאך אינין מוזין אירי משכנות
 צו ליזין געבין אונ' ווען מיר שוינט ווערין לאלטנה גיצאגין,
 ווערין זיא אונש דאר נאך קומין, אלזו האבין מיר זיך

¹) von der Materie = von diesem Gegenstande ²) mummeln [= munkeln], als wenn, behüte (= לא עליכם) die Pest מן מן.

ריזילפירט אום נאך האמיל צו ציאין מיט אונזיר קינדרכיר
 דען חמי זצ"ל האט באותו פעם לשם גיוואונט אלזו זענן
 מיר תכפ אס(ור)[רן] חג מן יום כיפור מהמבורג הין וועק גיצאגן
 אונ' זענן א' יום פאר חג הסוכו' בהנוביר אן גלנגיט זענן
 בבית של גיסי מהור"ר אברהם גאשט גיוועזן וועלכיר צור
 זעלבי צייט נאך בהנוביר גיוואונט האט אלזו האבין זיא אונש
 ניט וואלין ציאין לאזן ווייל עש זוא נאהנט¹⁾ אן י"ט איזט
 גיוועזן אלזו זענן מיר סוכות בהנוביר גיבליבן איך האב אזלי
 גיהאבט בתי צפור ת' איזט איין קינד מן ד' שני' גיוועזן
 אונ' בני נתן שי' ב' שני' אונ' ילדי מטה ע"ה ח' שבועות
 לערך, גיסי ר' ליב הנובר האט אונש דיא ערשטיי טעג סוכות
 גיפרייאט²⁾ גיהאט אונ' אין ר' ליב הנ"ל זיין הויז איזט דיא
 ב"ה גוועזן, אס י"ט וויא בעלי זצ"ל למחרתו אים ב"ה איזט,
 זוא בין איך אונטן אין דער שטויב גיוועזן אונ' בתי ציפור
 וואלין אן טון³⁾ איך מוז שרייבן איין קליינין אן שטויס וועלכיש
 בחייו של בעלי זצ"ל גיהאט האבן אונ' זונשטין אנדרי שווארי
 דאנות דאר ביא דיא מאן אופט ניט קאן פון זיך זאגן
 ובפרט לע"ע בעו"ה וועם זאל איך עש קלאגן אודיר וועם
 זאל איך עש לע"ע זאגן מיר האבין נימוין⁴⁾ על מי שנשען רק
 על אבינו שבשמים שהוא יהי' בעזרינו ובעזר כל עמו ישראל
 ושמתנו כימות ענותינו, צווארון בחייו של בעלי זצ"ל אך הין
 אונ' וידר גינגן דאנות גיהאט עם צער גידול בני' טייליש
 מן זאגן קן אונ' טייליש דאז מאן ניט זאגן דערף או זאגן
 קן, אביר אל מיין צרות האט מיר דער ליבה פריינד קענן
 אויז רידן אונ' ווען איך אל מיין צרות גיהאט האבי איזט
 מיר אליש מיט זיינין צו שפרעכין גרינג אן קומין, אביר נון
 ווער איזט מיין טרישמיר ווער שפרעכט מיר נון מייני שווארי

1) nahe 2) gepreit eingeladen s. Grünbaum a. a.
 O. 35, 111 3) ankleiden 4) Niemand.

גידנקן אויז מיין ביטריפטין לב אליש וויא¹) מיין ליבר הערציגור
 פריינד אך אין ויין טוטיש ניט²) גיזאנט האט קיין חצי שעה
 קידם יציאת נשמתו הטהורה דאז מיין פרומי מוטר איזט
 איבר זיין בעט גיפאלין אונ' מוריד דמעית גיוועזן אונ' צו
 אים גיזאנט מיין ליבר אדים וואלט איר מיר ניקש זאגין
 אודיר ביפעהלן האט ער משיב גיוועזן מיין ליבי מוטר אך
 וויס ניקש צו זאגין אודיר צו ביפעהלן אליש טרישט מיין
 ביטריפט גליקליכן דאר מיט האט ער ווייטיר קיין דברי'
 בעלמא ווייטיר רידן וואלן וויא אין זיין אורט שונט ווערט
 ווייטיר פאלגין ווער איזט נון מיין טרישטיר וועם זאל איך נון
 מיין ביטרי נויט קלאגין אונ' וואר זאל איך מיך הין קערין
 אודיר ווענדין בעו"ה לע"ע פאר זויף איך ממש אין מיין צרות
 אונ' שווארי גידנקן מיר האבין יא מעניכי אן שטיש גיהאט
 גלייך דיווש פולגנדי אך איין גרוש צרה גיוועזן דיא דער
 גרושי גיטיגי גאט בהסד וברחמי באלרי פון אונש גיווענט,
 אונ' ווידר אן צופנגין וואיר איך אויז גילאזין האבי דאז איך
 בתי ציפור תי' האב אן גיצאגין אלזו האט זיך דאז קינד
 זער גיקרימט ווען איך האבי עש אן גיריגט³), אלזו זאג איך
 ציפור לעב וואש שאט דיר⁴), זאגט דאז קינד מעמה לעב
 אונטיר מיין ארים טוט עש מיר זער וויא, זא זיך איך צו
 וואש דעם קינד שאט, האט דאז קינד איין שוועהרין⁵) אונטיר
 דען ארים, איך האבי מיין משרתת ביא מיר גיהאט אלזו
 בעלי זצ"ל האט איין קטן גישווירכין אן זיך גיהאט, האט
 אים איין באלביריר תוך הנוביר איין פלעשטירכין אויף גיליגט
 זא זאג איך צו דער מייט גיא נאך היים איזט אויבן אין דער
 שול אונ' פהאג איהם ביא וואש פאר איין באלביריר ער
 גיוועזן איזט אונ' וואר ער וואונט גיא מיט דען קינד הין

1) als wie 2) Todesnöthen 3) = angerührt 4) = was
 fehlt dir? 5) Schwär = Geschwür.

אונ' לאז אים איין פלעסטיר אויף ליגן איך האב אויף ניקש
 ביזיש גידאכט דיא מייט גיט אין דער שול אונ' פראגט
 בעלי זצ"ל וואר דער באלביריר וואונט זאגט ער עיה וואר
 ער וואונט אונ' דיא ווייבר שול מוז מאן דאר דורך גין ווען
 מאן אין דער מאנין שול גין וויל, וויא דיא מייט וויל הרויז
 גין זיצט גיסתי יענטה סולקה אסתר ע"ה תוך ב"ה אונ' פראגן
 דיא מייט וואש האשטו אין דער מאנין שויל גיטאן זאגט דיא
 מויט אך כפשוטה אונ' ג"כ אויף ניקש ביזיש גיטראכט
 אונזר קינד האט איין שוועהרין אונטרים ארים האב איך
 מין ב"ב גיפרעגט בייא וואש פאר איין באלביריר ער זיין
 שוועהרין האט היילין לאזין וויל איך מיט דען קינד אך הין
 גיהן, דיא ווייבר ארשראקין זיך תכף מעכטיג זער מאחר זיא
 אהן דעסין¹⁾ גרושי פחדנים זענן אין זולכי דינגן גיוועזן אונ'
 דאר ווייל מיר מן המבורג אויז זולכין חשש קומין זיין אלזו
 האבין זיא דיא קעפף זער צו זאמין גישטויסן אונ' גירעט
 דאר פון, אלזו איזט ג"כ תוך ב"ה גיוועזן איין געשטין איין
 אלטי פלעקיין²⁾ דיא הערט ג"כ דיא שמועה אונ' זיכט דאז זיך
 מין שוועגירש הנ"ל אלזו ארשרעקן אלזו זאגט זיא צו דיא
 ווייבר ארשרעקט אייך ניט עש ווערט ניקש זיין איך בין וואול
 ד' שני' מיט זאלכי עסקים אום גאנגין ווען איר עש האבין
 וואלטיט זוא וויל איך הנאפ גין אונ' וויל דאז מיידלי ביזעהין
 אונ' אייך תכף זאגן אויב עש ח"ו מסוכן איזט אונ' ווער
 אייך זאגן וואש איר טון זאלט דיא זאגן יוא למען הרחמים
 גיט אראפיר³⁾ אונ' זעכט וואול צו דאז מיר זיך ניט ח"ו מסכן
 זיין איך האב פון דיא שמועות אליש ניקש גיוואוסט דיא
 אלטי פאלעקין קומט אראפיר אונ' זאגט וואר איזט דאז
 קלייני מיידיל, איך זאג ווארום אייא זאגט זיא איך בין איין
 רופאנית איך וויל דעם מיידיל וואש ברויכן זאל בלדי בעשיר

1) ohnehin 2) Polakin 3) hervor.

ווערדין, איך דענק אויף קיין בוי, פיר דאז קינד צו איר דיא
 בזיכט דאז קינד אונ' לאפיט פון דען קינד הין וועק אונ'
 לאפיט ווידר הנויף צו דיא ווייבר אונ' מאכט איין צעקה
 אונ' זאגט צו דיא ווייבר פליגט אלי הין וועק ווער נור פליגין
 אונ' לויפן קאן דען איר העט בעו"ה דען רעכטיין דבר אים
 הויז, דאז מיידלי האט בעו"ה דען רעכטיין איפוש¹⁾ ב"מ אן זיך,
 גון קן מאן זיך וואול גידענקן וואז דאז פאר איין בהלה איזט
 גיוועזין אונ' וואז פאר איין יללה מנקין דיא ווייבר גיוועזין
 איזט, ובפרט ביא זולכי גרושי פחדנים, נשים ואנשים איזט
 אליש אויז דער שויל גילאפין אונ' בעו"ה אין דיא בעשמי
 תפילות ארויז גילאפין אן הייליגין י"ט אונ' תכף דיא מייט
 מיט דען קינד גינומין אונ' פאר דער טיר גישטויסן אונ' זיא
 קינד וואלין אים בית נעמין אודיר גין לאזין מאן קען זיך
 וואול מ(ס)[ש]ג זיין וויא אונש צו מוט מוז זיין גיוועזין, איך
 האבי אליש גיהיילט אונ' גישריאן אונ' אום גאטיש ווילין
 גיבעטין אונ' גיזאגט רבותי זעכט גאט אן וואש איר טוט
 מיין קינד שאט ניקש איר זעכט יוא וואול דאז מיין קינד
 ת"ל פריש אונ' גיזונד איזט דאש קינד האט נעביך אינן
 פליסנדיגין קאפף גיהאט קודם נסיעתי מהמבורג האב איך
 עש גישמערט האט זיך דער פלוס פום קאפף צום גישווייר
 גיצאגין ווען ח"ו אייניר זוא וואז אן זיך האט ער י' ארלייא
 סימנים אן זיך זעכט מיין קינד לאפיט דאך אויף דער גאס
 הרומיר אונ' עסט איין שטויטין²⁾ אויז דער האנד, אביר דאז
 אליש האט ניקש העלפין וואלין אונ' גיזאגט בעו"ה ווען דאז
 זאלטי לאור קומין דאז עש אונזיר דוכס יר"ה זולטי גיוואר
 ווערדין דאז מאן אין זייניר רעזידענט שטאט זולכין ווערק
 ח"ו זיין זולט וואש פאר איין אילינד זולטי עש געבין, אונ'
 דיא אלטי איזט מיר אין מיין פנים גישטאנדין זיא וויל איר

1) עיפוש = Pest 2) Stute = Weissbrot.

הלז געבין ווען דאז קינד ניט וואש ביז¹⁾ אן זיך האט, וואש
 האבין מיר טוהן זאלין איך האב גיבעטן למען הרחמים לאט
 מיך בייא דען קינד בלייבן וואור מיין קינד בלייבט וויל איך
 אך בלייבן לאט מיך נור הרויז צו אים דאז האבין זיא אך
 ניט ליידן וואלין, לקצר תכף האט זיך גיסי מהור"ר אברהם
 סג"ל אונ' גיסי ר' ליפמן וגיסי ר' ליב עם נשותיהם אין
 קונסיליא יחדיו גיזעצט וואש צו טון איזט, וואור מאן דיא
 מאט מיט דען קינד הין טוט, אונ' דאז אליש בסוד בלייבט
 פאר השררה יר"ה דען שטינד אונש ח"ו גרושי סכנה דרויף
 ווען ח"ו הדוכס זולטי וואש גיוואר ווערדין, אלזו איזט עש
 דאר בייא גיבליבן מאן זאל דאז קינד מיט דער מאט אן טון
 אין אלטי צוריסני קליידר אונ' זאלין אויף איין דארף גין דאז
 קיין תחום שבת מן הנוביר איזט דאז זעלביגי דארף האט
 גיהיישן פיאין האלטיק²⁾, אונ' זאלין זיך אין איין כפרי בית³⁾ אין
 געבין אונ' זאלין זאנין, דאש דיא יהודי' בהנוביר ווס טוב ניט
 האבין וואלין ביהערבי(גר)[רג]ן, ווייל זיא שוינט זוא פיל ארמי
 לייט העטין אונ' העטין זיא ניט וואלין אין הנוביר איין לאזין,
 אלזו וואלטיין זיא אויף דען דארף דיא פיאר טעג איביר
 האלטיק⁴⁾ בייא אינין בלייבן אונ' אינין פאר איר מיא ביצאלין,
 אך ווישין מיר גיוויש דאז זיא אונש פון הנובר ווערדין עסין
 אונ' טרינקן שיקן, דען זיא ווערין אונש איבר דיא פיאר טעג
 ניט אהן גיגעסין אונ' הונגיר ליידן לאזין, בהנוביר איזט איין
 אלטיר מאן איין פאלאק גיוועזין גאשט דען האבין זיא גידונגן
 אונ' דיא אלטי פאלעקין הנ"ל דיא זעלבי ביידן זולין איזהו
 ימי' בייא זיא בלייבן ביזקין מאן זיכט וויא עש אפלאפט⁵⁾,
 דיא ביידו האבין אביר ניט אויז דער שטעל גין וואלין מאן
 זאל אינין לר"ט מעות געבין דאז זיא זיך אין זיא אייניר סכנה

1) etwas Böses 2) Peinholz 3) Bauernhaus 4) halten
 = also 5) abläuft.

טעטן אלזו האט זיך גיסי מהור"ר אברהם אונ' גיסי ר' ליפמן
 וגיסי ר' ליב אין קונסיליא גיזעצט אונ' דען מלמד בהנוכיר
 וועלכיר גיכ איין גרושיר למדן גיוועזן האבין דרויז גילערניש
 אויב מאן דערף מחלל י"ט זיין דאז מאן אים אס י"ט געלט
 גיביט אלזו האבין זא ביחד מסכים גיוועזן מאן זאל אינן
 דאז מעות געבן דען האבין גיזאגט עש איזט בשעת סכנה,
 אונ' ממש סכנות נפשות אלזו האבין מיר מוזן אונזיר ליב
 קינד אס הייליגן י"ט מוזן פון אונש שיקן, אונ' אונז מוזן
 לאזן איבר רידן אונ' איין בילדין לאזן אליש וואן דאש קינד
 ח"ו וואש אן זיך העט, איך וויל דערינט וועגן¹⁾ איין אידריר
 פרויס פאטיר אונ' מוטיר וודיצירין לאזן וויא אונש איזט צו
 מוט גיוועזן בעלי זצ"ל האט זיך אין איין ווינקיל גישטעלט
 אונ' בוכה ומתחנן גיוועזן אונ' איך אים אנדרין ווינקיל
 בוודאי מיין פרומין מאן ע"ה זיין זכות גיוועזן, דאש אים
 המקום ב"ה ארהערט שנאמר ויעתר לו, איך האלט ניש
 דאז אברהם אבינו איזט וויאר²⁾ גיוועזן ביא דער עקידה
 אליש אונש באותו פעם גיוועזן איזט, דען אברהם אבינו האט
 זאלכיש גיטאן בצוה של המקום ב"ה ומאהבתו אליו אלזו
 ער זיין צרה מיט שמחה פאר בראכט, אביר אונש איזט זא
 איין סיבה אונטר פרעמד צו קומין³⁾ וועלכיש אונש גאר זער
 איזט צו הערטצין גנגין, נון מה לעשות מאן מוז זיך אין
 אלין גידולדין כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה
 האב מינר מייט איר קליידיר אום גיווענט אן גיטאן אונ'
 דעם קינד זיין גיצייק אין פינטילכן גיבונדין אונ' דער מייט
 איין פינטיל גלייך איין געשטין⁴⁾ אויף גיבונדין דעם קינד נעביך
 אך אלטי צו ריסני הודילכר⁵⁾ אן גיטאן אונ' אלזו מיין גיטי
 מייט מיט מיין ליב קינד אונ' דער אלטי מאן אונ' פרא הין

1) derentwegen 2) weher 3) zugekommen 4) wie einer
 Bettlerin 5) Hudelcher = Lappen, Hadern.

וועק מארשירט נאך דען דארף, מאן קאן וואול דענקן וואו פאר איין ברכת כהני' מיר דען ליבן קינד האבין נאך גיזאגט אונ' וויא פיל מיט הונדירט טרענין מיר עש האבין פון אונש גשיקט, דאז קינד אביר איזט לושטיג אונ' פריליך גיוועזן אליש איין קינד דאז נעביך נירגיניץ פון ווייס אביר מיר בכלל זוא פיל אונזריר אין הנוביר גיוועזן אלי בוכה ומתחנן גיוועזן אונ' בעו"ה דען הייליגן י"ט אין אייטיל צער צו גיבראכט, נון דיא זענין נאך דען דארף גנגין, זענין אך וואול אין אירי הערבערג אין איין כפרי בית אן גינומין ווארין דען האבין מעות ביא זיך גיהאט, אונ' זוא לנג מאן דאז האט מאכט זיך עש דער זעלבי צו נוטצין, דער כפרי האט זיא גיפראגט עש איזט זוא אייאר י"ט ווארום זיא ניט ביא יהודים ווערין האבין זיא צור תשובה געבין דאז שונט פיל ארמי לייט אין הנובר ווערין אלזו העט מאן פארבאטין זיא ניט אין צו לאזן אביר זיא מיינין דאך דאז דיא יהודים פון הנוביר ווערין אינין איבר דיא פיארטעג עסן הרויז שיקן, נין זענין מיר צווארין יחדיו ווידר אין ב"ה גנגין אביר מאן האט אל אויז גיאורט¹⁾ גיהאט, ובאותו פעם איזט בהנוביר גיוועזן ר' יודא ברליניר איזט נאך לידוג גיוועזן האט שוינט מיט אונש גיהאנדילט גיהאט, גם איזט לשם אייניר גיוועזן בשמו ר' מיכיל איזט איין יונגיר אויז פולין גיוועזן האט מיט דיא קינדר גילערונט דאר נאך האט ער איין אשה מן הילדסום גינומין אונ' וואונט לע"ע בהילדסום תוך עושר וכבוד איזט פרנס תוך הילדסום, דער זעלביגר ר' מיכיל האט זוא פאר איין האלבין משרת ג"כ גיוועזן וויא דער סידר אין אשכנז איזט ווען זיא זוא בחורים האבין ביא זיך צו קנעלין²⁾ וויא מאן נון

1) zu Ende gebetet 2) unterrichten s. Güdemann, Quellenschriften zur Geschichte des Unterrichts und der Erziehung bei den deutschen Juden 264 n. 1.

אויז דער שול איזט גיוועזן האט ר' ליב אונש רופן לאזין
 צו דער סעודה וויא שוינט גידאכט דאז ער אונש עי"ט האט
 לאזין פרייאין אביר מאן קאן וואל דענקן וויא אונש איזט
 צו מוט גיוועזן בעלי זצ"ל גיזאגט איאיר מיר וואז עסין מוז
 איך מיין קינד אונ' דיא אנדרי וואז צו עסין ברענגן עש
 איזט י"ט זיא זאגן יוא פשיטה, דוא האשט אך רעכט מיר
 וואלין קיינר ניקש עסין בזקן דיא דרוין וואש האבן דען
 עש איזט גאר נאהנט אן הנובר גיוועזן אלש וויא אלטנה
 אצל המבורג, אלזו האט מאן צו זאמין גיבראכט עסין, איין
 אידריר האט וואז אויז גיטאן ווער זאל עש נון ברענגן איין
 אידריר האט זיך גישייאט אלזו האט ר' יודא גיזאגט איך
 וויל עש אינגן ברענגן ר' מיכיל האט גיזאגט איך וויל ג"כ
 מיט גין אונ' בעלי זצ"ל ג"כ מיט גנגן, דען ער האט ע"ה
 דאז קינד גאר זעהר ליפ גיהאט האט אלזו האבן דיא הנוברשי
 בעלי זצ"ל ניט טרויאן וואלין דען האבן גידאכט ווערט בעלי
 זצ"ל הרויז גין מויכט ער עש ניט לאזין בייא דען קינד צו
 גיהן, אלזו האט גיסי ר' ליפמן ג"כ מוזין מיט גין אלזו זענן
 זיא יחדיו גנגן אונ' דאז עסין הנויז גיבראכט אלזו איזט דיא
 מייט מיט דעם קינד אונ' איר חברותה יחדיו פאר רעב
 נעביך אויף דען פעלד שפאצירין גנגן פאר גרוישן רעב אליש
 דאז קינד נעביך בעלי זצ"ל גיזעהן האט איזט עש נעביך
 מלא שמחה גיוועזן אונ' צום פאטיר וואלין צו לאפן אליש
 איין קינד, אלזו האט גיסי ר' ליפמן גיזעקנת מאן זאל דאז
 קינד צו רוק הלטין אונ' דער אלטי מאן זאלטי קומין אונ'
 דאז עסין הולין, בעלי זצ"ל האבן זיא ג"כ ממש אליש בייאם
 שטריק מוזין הלטין דאז ער ניט צו דען ליבין קינד קומין
 איזט, אלזו האט ער אונ' דאז קינד גיהיילט, דען בעלי זצ"ל
 גיזעהן דאז קינט ת"ל פריש אונ' גיזונד גיוועזן אונ' ניט
 דערפין צו אים קומין, אלזו האבן זיא דאז עסין אונ' טרינקן
 נידר גישטעלט אויף דען גראז אונ' דיא מייט מיט אירי

חברותה האבין עש גיהולט דאר בעלי זצ"ל מיט זיין חברותה
 זענן ווידר הין וועק גנגין, נון דאז האט גיווערט ביוקן שמיני
 עצרת, דער אלטיר מאן אונ' פרא האבין בייא זיך גיהאט
 פלאסטיר אונ' זאלב וואו צו איין שוועהרין גיהערט צו היילין
 האבין דען קינד דען שוועהרין אך היפש אויז גיהיילט אונ'
 דאז קינד איזט אך פריש אונ' גזונד גיוועזין אונ' אויף דען
 פעלד אליש איין יונג הירשכין הירומיר גישפרונגין, אלוז
 האבין מיר צו דיא הנובירשי גזאגט וואו ווערט אויז אייער
 שטות ויערין איר זעכט יוא דאז מיין קינד ת"ל פרוש אונ'
 גזונד איזט אונ' דאז ת"ל קיין סכנה בעולם מער האט לאט
 מאן דאז קינד נעביך לאזין ווידר הרין קומין, אלוז האבין
 זיא ווידר קונסיליא גיהאלטן אונ' גיבליבין מאן זאל דאז
 קינד איאיר ניט אלש שמחת תורה מיט זיין חברות' לאזין
 אין הנוביר קומין, נון וואו האבין מיר טון זאלין האבין אונש
 זאלכיש אך מוזין גיפאלין לאזין, אלוז איזט ר' מיכיל אן
 שמחת תורה הנויז גנגין אונ' דאז קינד מיט דען לייט ווידר
 אין הנוביר גיבראכט דער באותו פעם ניט גזעהן האט פון
 מיר ובעלי זצ"ל אונ' אלי אן וועזינדי דיא שמחה דיא מיר
 יחדיו גיהאט האבין דז מיר אלי פאר גרושי שמחה האבין
 מוזין שרייאין עין בוכה ולב שמח איין אידיר מענש האט
 דאז קינד גערין אויף גיפרעסין דען גאר איין שין לייטיש¹⁾
 קינד גיוועזין דאז קיין גלייכניש גיהאט האט אלוז האט מאן
 דאז קינד לנגי צייט ניט אנדרשט גיהיישין אלש דיא יונגפיר
 פון פיין האלטין, אלוז מיין ליבה קינדר איזט דיזו צו שיקונג
 ת"ל גליקליך אפ גילאפין אונ' הסוף תוך ששון ושמחה
 גיוועזין וואר פיר דען היכשטיק ניט גינוגין לויבן אונ' דנקין
 קענין, דער אן מיר אליש זיין און ווירדיג מיט זוא פיל
 גוטיש אונ' בארים הערציקייט ארצייגט דאז ווען איך י' ביכיר

1) liebes.

פול שריב ניט אליש ארשרייבן קאן, דען אליש וואו מיר דער גרוישי גינעדיגי גאט צו שיקט שפיר אונ' זיך¹) איך דאך זייני גרושי גנאד אונ' בארימהערציקייט ביא איזט²) איך וויל פאר שווייגין וואש פאר גרושי חלא' ליע אופט מאלש מיט מייני ליבי קינדיר בין אויו גישטאנדן דאז מיר אופט גיוואונשן ווען איך דיא העלפט פון דען מייניגין העטי קענין פיר געבין, אונ' מיין קינט צו זיינר גיוונדהייט העט קענין העלפין, אביר דער איינציגי גירעכטיג גאט מיט זייני בארימהערציקייט בהרף עין ממש, זוא גינעדיגליך גיהאלפין דאז איך ניט גיוואושט האב וואור עש גיבליבן איזט דאר מיר זיך כמה שני' מיט גישלעפט אונ' גיאנגשט האבין אונ' גיפלאגט, האט דער גרעכטי גאט מיט איין מאלט פון אונש גינומן אונ' אונש איין גיוונד פריש קינד געבין וואור פיר דען היכשטין אימיר אונ' אויבג זייא גידאנקט דער גרושי גאט וויל³) עש דאר ביא ארהאלטין, זעכט גון וואש דער גיטרייא גאט טוט ווען מיר מיינן דאז מיר גנץ הילף אונ' טרושט לויז זיין זוא שיקט ער זיין הילף אס ערשטין דאז מיר ניט דרויף דענקין, אונ' אויב זולכיש שונט ניט נאך אונזיר פאר דינשטין זיין זוא איזט עש דאך פון דען הימילשין פאטיר זיין בארימהערציקייט, דען איך בפינדי מיך זינדיגרין אונווערדיג גינונגין חסד פון אונזרין גיטרייאן גאט דאז ער מיר דאז לעבין גיביט אונ' מיך ביז דאטי בכבוד גישפיזט האט אהן אנדרי טוויזנד חסדים דיא ער דער גרושי גאט זוא מילדיקליך גיגעבן ווען איך אלי טאג פיל אויף מייני קניא אונ' דען בארים הערציגין גאט אן רופטי איזט עש דאך אליש ניקש פאר דעם, וואש ער אן אונש זינדיגי מענשין טוט אונ' אויב עז שונט לעתים ניט נאך אונזיר ווילן גיאט אונ' מיר מענשליכי פאר דרויז האבן זוא וואול מיט קינדיר אליש מיט פרעמדי זוא בילד איך מיר איין

1) spür' und sehe 2) dabei ist 3) = wolle.

דאז זאלכי הובות אויף אונזרי מעשים זיין דען מיר זינדיגן
אלי יום אלי שעה אלי רגע עין אונ' דינין דעם העכשטין ניט
וויא מיר גיהערין אונ' זולטין דען נאך טוט אונש המקום
ב"ה אליש גוטיש וואר פיר מיר אים אימיר איביקליך דנקין
אונ' ביט דען גרושין בישעפיר ניקש מער אלש אום גומי
גידולך, דאז מיר ארמי זינדיגי מענשן אל אונזיר צו שיקזאלש¹⁾
מיגין באהבה אן נעמין אונ' דען גרוישן גאט פאר אלין לויבן
אונ' דנקין, דען עז קומט אליש פון דען הערין, גאט גיביט
אונ' גאט נעמיט דער הער זייא צו איביג גילויבט אונ'
גיפרייזט, היר בייא איזט איין היפש מעשה צו זעהן וואש
איין קיסרתי גישעהן איזט אונ' זוא גידולדיג זיא איר אילינד
האט אן גינומין אונ' וואז ארפאלגט, קיסר קאריל מאנגני²⁾
איזט איין מעכטיגיר קיסר גיוועזין וויא מאן אין אלי טייטשי
ביכר גישריבן פינדיט, אלזו האט ער צור זעלבין צייט קיין
גימאלין גיהאט אלזו האט ער אונ' זייני רעט פאר גוט אן
גיועהן דאז ער מיט דער קיסרתי אירעני וועלכי קיסרתי אין
דיא מורגין לענדיר גיוועזין אונ' דיא זעלבי האט קיין מאן
גיהאט אונ' דאש גנצי מארגין לאנדיש קיזירטום אליינט
גפיהרט, אלזו האט דער קיזיר איין גאר אן זעהנליכי
גיזאנדשאפט נאך דער קיזירין גשיקט אונ' זיא פאר איין
גימאלין ביגערט, דאר ווארטין³⁾ דאז דיזוש אריאנטאלישי אונ'
טייטשי קיזירטום צו זאמין אין ליב אונ' פריינדשאפט אונ'
אייניקייט זיין מאג אלזו זענן דאז קיסר קאריל מאנגני זיין
קעסטליכי גיזאנטין נאך קונשטאנטינאפיל אן דער קיסרתי
גשיקט אונ' פון זיינטוועגין אן פודרין לאזן אונ' זיא פאר איין
קיסרתי ביגערט, אונ' איין בישטענדיגין פרידן מיט ביידן
רייבן זולטין אן ריכטיין, אלזו איזט דיא קיסרתי גנץ ניט אן

1) Zuschicksale = Verhängnisse 2) Magne, der Grosse
3) in der Erwartung.

גנייגט גיוועזן, אונ' גיזאגט וואלט אינן אין עטליכי טאג [גוטי] בישיר זאגן, דיא אפ גיזאגטין פון דען קיזיר זענן גאר פריליך איבר דיא אנטווארט גיוועזן אונ' זיך גריכט אויף גוטיר אנטווארט דאז זיא אירן קיזיר באלדי ווערדין זיא איין גרוישן שאץ צו פירן, אונ' פאר מיינט אין דער שטאט קונשטאנטינאפיל גרושי פריודין צו ריכטין, אונ' דאש זעלבי זיא אך פון דער גנטצי שטאט ווידרום אמפאנגן ווערין, אלוז זיא אויף דער שלויס אנטווארט פון דער קיזירין גיווארטשט אביר מין גאט וויא איין גרויש פאר ענדירונג האט זיך אין קארצין טאגן מיט דער פרומין קיזירין צו גיטראגן, אונ' אן דער שטאט דאז דיא גיזאגטין מיינטין דען שלויס פון דער פאר האבינדין הייאראט צו ערווארטין, אביר היר קיגן מיט איר אגן איין גאר טרויאריגן צו פאל זעהן מוזן וויא נאך בייא אירן אן וועזינהייט דיא קיזירין אירעני פון אירן קיזירליכן שטול גיהאבן וואורד אונ' דאש רעגומענט גענטצליך אנטזעצט וואורד דען איין פאר נעמיר הער אויז דען פוטריציוס¹⁾ צו קונשטאנטינאפיל ניקי בורש²⁾ גינאנט דער זיך זעלבירט צום קיסר אויף גיווארפן, אונ' זיך איין גרושן אן האנג גימאכט אל דיא קיזירליכי דינר אויף זיינו זייט גיבראכט אונ' זיך אין גרושי אייל צום קיסר לאזן קרינין, שטראקס נאך פאר ריכטיר קרינונג האט ער דיא קיסרתי אירעני פארשענליך³⁾ צו גישפראכין אונ' איר אויז פאלשן הערטצין גוטי ווארט געבין אונ' זיך גאר ווייטליפטיק⁴⁾ אן גיפאנגן צו אנטשולדיגן אונ' גיזאגט דאז אליש וואז היר אינן פאר גאנגן ווער, ווידר זיין ווילין גישעהן ווער, אונ' ווער איהם ניקש ליבירשט גיוועזן דאז ער אין זיינר פארדיגן נידריגן שטאנט גיבליבן ווער אונ' איר אלי צייט אליש איין גיטרויאן דינר גבירט איר אויף ווארטין קענין, ווייל אביר דיא פאר

1) Patricier 2) Nikephoros 3) persönlich 4) weitläufig.

נעמשטי הערין דאז רייך זאמפט אלי דען פאלק, זיא דער
 בישועהרליכי קיזירליכי רגירונג גערין בינעמין¹⁾ וואלין
 אונ' זיא אין רואיגין שטאנט צו זעטצין היר קיגן אין מיט
 דען בישועהרליכן רייכיש זורגן וויא וואול ער זיך גאר און
 ווירדיג דאר צו ארקענטי צו בילאדין צו זאמין בישלאסקין
 האבין זיא האטי ער ענטליך גרויז און גליק אונ' אלירהנט
 און גילעגין הייט צו פאר היטין זיינן ווילן אך דרין גיגעבין,
 אונ' דיא אויף גיטראגיני הויכהייט²⁾ אן נעמין מוזין פאר האפטי
 אך ניט דאז זיא היר אן אייגיניש מיספאלין העטי אודיר
 עטוואז פון דאז רייכיש היימליכקייטין אונ' דען קיזירליכן
 שאטצין אים פאר בורגין אודיר פיר אנט האלטין וואורדי,
 ביפאר אב ווייל ער ארביטיג³⁾ ווער איר אים גרינגשטן קיין
 און גימאך צו פיגין לאזין זונדרן פיל מער זיך אלי צייט בייא
 זיינר גנצי רגירונג קיגן איר אלוו צו פאר האלטין דאז זיא
 זונדיר בארי בליבונג אונ' וואול גיפאלין טראגן זולט הירוויף
 האט אים דיא קיזירין אירענא מיט גאר ביוועגליכי ווארטין
 גיאנטווארט, ליבר ניקיבור נאך דעם דער היכשטי דער איבר
 אלי מענשליכי קיניגרייך גיוואלט⁴⁾ האט אונ' זיא גיביט וועם
 ער וויל אן נאך זיין וואול גיפאלין קיניג אפי אונ' קיניג איין
 זעצט, צו פארין מיך אליש זיין און ווירדיג דינרין אהן אל
 מיין פאר דינסט אין דיזין העכשטין ערין שטאנט גיזעציט
 אונ' ביז אל הער גינעדיג דארין ארהאלטין, אביר נון מעהר
 וועגן מיין פילפעלטיגי זינד אונ' מיססאטין דאז רייך זאמפט
 אלי גיוואלט פלאטצליך פון מיר גינומין זיא מוז איך אלי
 צייט זיין נאמין דעש וועגן לויבן אונ' אליש איין רעכטשאפני
 מיטרוין⁵⁾, מיט דען גידולדיגין איוב זאגן דער הער האט עש
 גיגעבין דער הער האט עש גינומן דער נאמין דאז הערין

1) überheben 2) Hoheit 3) vor Allem, weil er erbötig
 4) gewaltet 5) Matrone.

זיין גיפרייזט, אוב אביר היר קיגן זולכי הויכהייט ארינטליכר וויין¹⁾ אן דך ניקומין שטיט צו דינר פאר אנטווארטונג אונ' ווערשטו גאט דערניטוועגן צו זיינר צייט רעכין שאפט געבין מוזין וואו מיר אביר דאז וועגן אונטערשידליכי מאלט איזט פאר גיקומן ווייס איך אם בעשטין עז העט מיר אך אן מיטלין ניט גימנגילט בייא גוטיר צייט דיין פאר נעמין צו הינדרין אונ' מיט דינר פרשון אלזו אום צו גיאין וויא אירי פיל דיא זיך דעזין גלייכין אונטר שטאנדין פאר דיזין ביגענינט איזט, דען נאך אביר דוירך מיין גלינדיקייט איך מיר זעלבשט צו דיזיר ענדירונג אורזאך געבין אונ' דאז איך אלזו זעלבשטין האב ביפאדרין²⁾ העלפין וואו איך פאר אגין זעה, אונ' נון מער ניט צו ענדרין איזט, זא ביט איך דך צום פלייסגשטין דא זאלשט מיין פירשון שונין אונ' מיר פאר גינין דאז איך דיא איבריגי צייט מייניז לעבינש אין דעם פון מיר ארבוטיין פאלאשט אין פריד אונ' רוא צו ברענגין מאג, ניקיבורו ארקלארטי זיך צוואר איר ביט אונ' ביגעהרין רוים אונ' שטאט צו געבין³⁾ וואור פערין זיא אים איין לייפליכן אייט שוועהרין ווערט דאז זיא אלי קייזירליכי שאטץ אויפין בארין אונ' אים איין הנדיגין וואורדי אונ' אים גרינגשטין ניקש דראן פאר לאקנין⁴⁾ וואלט⁵⁾ אליש זיא אביר דען אייט גיטאן אונ' אים דיא קייזירליכי שאטץ אלי צו גישטעלט האט ליס ער זיא בייא דאז קייזירש קארלי מאנגני אפ גיזנטין אן וועזינהייט איניז עלענד⁶⁾ פאר וויזין אונ' אין דער איניזל לויפן⁶⁾ שיקן, דארין זיא אך אלזו באלד אין פולגינדין יאר אויז גרוישר ביקימירניש גישטארבין אלזו צו זעהן זוא איין הויכי קייזירן זולכיש גישעהן איזט אונ' מיט גידולט אן גינומין היר פון צו לערנן דאז איין אידריר אין זיין ליידין זאל גידולדיג זיין אונ' אליש [וואש איינים השב"ה צו שיקט גידולדיקליך] אן

1) ordentlicher Weise 2) befördern 3) Raum — und stattzugeben 4) verläugnen 5) in die Fremde 6) Lesbos.

נעמין וויא איך שונט גישריבן האבן, נון וויל איך ווידר אן פאנגן פון מיין יומפיר¹⁾ פון פיין האלטן אלזו האבן מיר ת"ל גאר איין גוטן שמחת תורה גיהאט אונ' אונש משמח גיוועזן דאז אונש הש"י אויז אונזיר צרה גיהאלפן האט דער וויל אונש אונ' כ"י ווייטיר אויז אלן צרות העלפן אמן, מיר זענן נאך ביז קין ר"ה חשון תוך חנוביר גיבליבן דער נאך זענן מיר מיט אונזיר קינדרכיר אונ' מאט להאמיל גיצאגן אונ' אונש פאר גינומן בהאמיל לבד צו בלייבן ביז קין עש ווידר במעמוד הטוב תוך המבורג ווערט, נון האבן מיר דאך קיין גרויאטי²⁾ שעה גיהאט, דען מיר זענן אין גרושי מו"מ גישטאכין³⁾ אונ' האבן איינין תוך פולן גיהאט דער האט גרין משה גיהיישן דאר האבן מיר כתב' פון גיהאט דאז ער ביא אנאנדיר גיהאט יותר אליש ת"ר לויט אונצין מרגליות אונ' דער זעלביר איזט דאר מיט להמבורג קומן אונ' אן בעלי זצ"ל גישריבן דאז ער זוא איין פארטייא⁴⁾ מרגליות מיט גיבראכט האט, בעלי זצ"ל זול ניט אנדרשט טון אונ' תכף להמבורג קומן, אלזו איזט בעלי זצ"ל ניט תכף הין וועק גיצאגן אונ' נאך ד"י ימי לערך בהאמיל גיבליבן דען עש איזט גאר שלעכט בהמבורג גישטאנדין אונ' חמי וחמותי האבן ניט ליידן וואלין דאז בעלי זצ"ל זאל זיך מסכן זיין אונ' להמבורג ציאין אפילו ניט ליידן וואלין דז מיר איין כתב זולטן אן נעמן, ווען מיר יוא איין כתב ביקומן האבן, האט מאן איהם ב' ג' פעמי' ביראכירין⁵⁾ מוזין, אונ' ווען מיר אין קום גילייאט⁶⁾ האבן האט אין מוזין אין דאז וואשיר דיא לאין⁷⁾ גוהיישן ווערפן, פעם א' זיטצן מיר זוא ביא אנאנדיר אונ' שמועתן⁸⁾ קומט גרין משה אין דער שטויב ניין צו גין

1) Jungfer 2) geruhte = ruhige 3) gestochen = gesteckt 4) Partie 5) beräuchern 6) kaum gelesen 7) Leine 8) sprechen.

איזט אים קאלטן ווינטר גיוועזן אונ' האט איין קורפוטז¹) איברים קאפף גיהאט גיצאגין מיר האבין אים שטראקו ארקענט אונ' גיוואונקין ער זאל הרויז גין, דען עש איזט קיינר אין דער שטויב גיוועזין, דער אין גיועהן האט אליש (ער) [מיר] ובאם חמי וחמותי ז"ל העטין גיוואושט דאז איינר פון המבורג ווער צו אונש גיקומין זוא העטין זיא אונש מיט אין הין וועק גיאנט, ובאמת איזט עש איין גרושי סכנה פאר דער שררה גיוועזין, ממש חיות זאבין גיוועזין ווען מאן איינים פון המבורג העט בייא זיך גיהאבט אונ' אויף אלי פלאטצין אונ' אונטר אלי טאר אלי ריווינדי לייט גאר שארף עקסאמנירט גיווארן, מיר האבין דען גרין משה גיפראגט וויא בישטו אים מקום קומין האט ער גיזאגט איך האב גיזאגט איך בין איין שרייבר בייא דען אמטמאן פון האכים²) איזט איין דארף ניט ווייט פון האמיל, נון וואש האבין מיר טון זאלין ער איזט נון דאר גיוועזן אונ' האט אלי דיא מרגליות בייא זיך גיהאט, נון האבין מיר דאך ניט קענין נערגיניץ³) פאר שטעקין דאש עש חמי וחמותי ניט גיוואושט העטין, מיר האבין עש איינין זאגין טוויין אויב עש איינין שונט ניט גיפאלין עש איזט ניט צו ענדרין גיוועזין, נון האט דער גרין משה ניט וואלין נאך לאזין בעלי זצ"ל זולט מיט אים ציאין אונ' דיא מרגליות פאר קאפין כדי ער קן ווידר הין וועק ציאין אונ' וואש פרישי סחורות קאפין, נון וואש האט בעלי זצ"ל טון זולין עש איזט אך גרויש מעות דרין גישטאכין אונ' זולכי סחורה לנג ליגין צו לאזין דינט אך ניט דען איזט קיין גרושי רווח' דראן אונ' ווען זיא לנג ליגין פרעסט דער ריבית דיא רווח' אויף, אלזו ער זיך ריוילפירט, מיט גרין משה להמבורג צו ציאין אונ' צו זעהן דיא פארטייא מרגליות צו פאר קאפין אונ' אך צו זעהן וויא עש אין המבורג שטיהן טוט, דאז איך מיט דען קינדרין קענט ווידר

1) Kapuze 2) Hochheim 3) nirgends.

אין מיין נעשטמין¹⁾ קומין דען בין עש גאר מיד גיוועזין, אויב מיר שוין קיין מנגיל אין קיינרלייא זאך גיהאט האבין זוא בין איך דאך נון בהמבורג גיוואונט גיוועזין אונ' אין אונזיר מו"מ גיוועסין, אלוו איזט בעלי להמבורג גיקומן אונ' תכף מיט זיין מרגליות וועלכי וואל ששה אלפי' ר"ט בנקי²⁾ אן גיטראפין אצל סוחר' מושקאפא פארירש³⁾ גנגין אונ' זיין מרגליות זעהן לאזין, איזט וואל בייא ו' סוחרים גיוועזן אביר אים אלי ניט וואל גיבאטין דאז וויניק ריווח ווער דראן גיוועזין, זולכיש איזט גיוועזין אין שבט, נון האט בעלי זצ"ל ניט גיוואוסט וואש ער טון זאל, ער האט ח"כ צו ביצאלין גיהאט [דאס מאן צו המו"מ המרגליות האט נטיג גיהאט], נון אין אפ [I. אב] ציאין דיא מושקאפאשי שוף אלי מהמבורג הין וועק זוא איזט אין תמוז דיא בעשטי צייט צו פאר קאפין, ווייל נון איזט שלעכטי פרייזין גיבאטין ווארין אלוו האט זיך בעלי זצ"ל ריזילפירט אונ' דיא פארטייא מרגליות פאר זעצט אונ' ו' אלפי' ר"ט דרויף גינומין ביז ר"ה תמוז אונ' גידאכט ווערט דערנאך בעשרי פרייזין ביקומן, אביר עש האט אים ווייט גיפעלט דען עש זענן כתב' גיקומין אויז מושקאפא⁴⁾ דאז גרושי מלחמה לשם איזט אלוו סוחר' אן גיפאנגן אונ' איר מוט עם מרגליות צו קאפין צו פאר לירין, נון וואש האט מאן טון זאלין האט מוזין פאר קאפין אונ' יותר אלש ת' ר"ט וויינגר ביקומן אלש אום מקדמת⁵⁾ איזט גיבאטין גיווארן מלבד איין חצי שנה ריבות מוזין צלון, דארום איזט אלי צייט דער ערשטי סוחר דער בעשטי וועלכיש מאן זאל אין אכט נעמין אונ' איין סוחר מוז ווישן זוא באלד יוא אליש ניין צו זאגן, נון איזט בעלי זצ"ל תוך המבורג גיוועזין אונ' זיך אינקורירט⁶⁾ וויא עש שטיט, אלוו האט אים כל עולם גיזאגט עש ווער שטיל, ובאמת איזט עש אך זוא גיוועזין אלוו האט מיר בעלי

1) Nestchen 2) Banco 3) (Moscavia =) Moskau-Fahrer
4) = Russland 5) als früher darum 6) enquéirt.

זצ"ל איין ב"ב גשוקט האט גיהיישן יאקב ע"ה איזט נאר איין
 גיטרייאר מאן גיוועזן אביר דען חסרון גיהאט דאו ער גערין
 גיטרונקין האט, אונ' זיך ממש ניט קעגן אנט האלטין אלזו
 איזט מיין גוטיר יאקב גיקומן נאך הנוביר אונ' לשם ליגן
 בליבן אונ' מיר גישריבן דאו איך זולטי מיט מיין קינדר
 להנוביר קומין דען משם נעמט מאן דיא פאשט להמבורג
 אלזו האבי איך תקף להילדסום גשריבן אן הנער אברהם
 קנטור וועלכיר סקדמת ביא אונש גדינט האט דאו ער זאל
 תקף צו מיר להאמיל קומין אונ' מיט מיר להמבורג ציאין
 זאל אלזו זעגן מיר גיצאגין להנוביר אונ' אונזירין גישאסיגין
 יאקב דאר גיפונדין, נון איזט ער תקף נאך דען שלוח גאנגין
 וועלכיר זיין גישווארניר זויף ברודיר גיוועזן איזט, אונ' אונש
 יהדיו אויף גידונגין אן פרייאטאג אונ' מיר זעגן שבת צו
 הנוביר גיבליבן, עש איזט גאר איין מיאום וועטיר גיוועזן
 אונ' האבי ג' קלייני קינדר ביא מיר גיהאבט, גנץ שבת האט
 גיסי ר' ליפמן וגיסתו יענטי מיט דען יאקב גירעט אונ'
 גיבעטן זולט דאך וואול אכטונג אויף אונש געבין אונ' השמר
 והזהר זיך ניט שיכור זויפין וויא זיין סידור גיוועזן איזט,
 האט ער ר' ליפמן אונ' יענטי מיט האנד אונ' מויל צו גיזאגט
 זיך ניט שיכור צו טרינקן, נור צו טרינקן לפי ספוקו, אביר
 וויא ער עש גיהאלטין האט ווערט איר ווייטיר פאר נעמין,
 אם זונטאג פריא זעגן מיר פון הנוביר הין וועק גיצאגין איך
 אונ' מיין קינדר גבי¹⁾ גם מייט ומשרת אונ' מיין גשיקטר שלוח
 יאקב, נון ציאט אלי מאלט דער שלוח דער דיא פאשט פאר
 וואלט, עצמו מיט, אונ' וויא שונט גידאכט דעם יאקב זיין
 זויף ברודיר גיוועזן אלזו האט אונש דער יאקב אויף דיא
 וועגן גיהאלפין אונ' אליש צו רעכט גימאכט אונ' ער אונ'
 השלוח זעגן ביא דיא וועגן הער גאנגין, איך האבי גידאכט

¹⁾ Gott beschütze sie.

דאז זיא גין ווערן ביזקין אויזס טור¹⁾ דער נאך ווערדין זיא זיך בייא אונש אויף דיא וועגין זעטצין, וויא מיא נון אויזס טור זענין זאג איך צו יאקב ער זול זיך נון מיט דען שליה איך זעטצין כדי מיר אונש ניט זיימין אונ' בייא צייטן אין דיא הערבארג קומין, אלזו זאגט דער יאקב פארט איר מאן אין גאטיש נאמין פאר איך איך אונ' דער שליה וואלין אום דאז דארף גין אונ' דער שליה וויל נור איינין אין דאז דארף שפרעכין, מיר וואוליין זוא האשטיג גין אלש איר פארט, אונ' תכף ווידר בייא איך זיין איך האבי אביר דען סוד ניט גיוואוסט, דאז דארף ליגט דיכט בייא הנוביר הייסט לנגין האגין²⁾ איזט איין גנצי מייל לנג אונ' אים גנצין לנד איזט קיין בעשיר ברייא האגין³⁾ אליש אין דען זעלביגין דארף אלז מיין גוטיר שליה יאקב אונ' דער פאסט שליה זיך היפש אין לנגין האגין דען גאנטצין יום אונ' איין גוט שטיק פון דער לילה זיך גיזעצט זויפין וויא וויטיר פולגין ווערט, איך האב דאר אליש ניקש פון גיוואושט, מיר זענין פאר אונש גיפארין, אונ' איך האב מיך אלי אגין בליק אום גיזעהין נאך מיין יאקאב אביר דער ניט קומין איזט יאקב גיוועזין⁴⁾ אלזו זעני מיר פורט גיפאהרין ביז קין איין פאסט⁵⁾ איזט ב' פרסאות מהנוביר דאר מאן מוז מיכס⁶⁾ געבין אלזו זאגט דער פאשטיליאן דער דיא פאשט פירט היר מוז מאן מיכס געבין אלז האב איך מיכס ביצאלט אונ' דען פאשטיליאן גיזאגט ער זולט פארט פארין דאז מיר בייא צייטן אין הערבארג קעמין דען עש איזט איין וועטיר גיוועזן דאז מאן קיין הונט זולטי אויז יאגין עש איזט גיוועזן קיגן פורים צייט האט עש זוא קליין גירענינט אונ' גישניט אונטר אנאנדיר אונ' וויא עש פום הימיל אויף

1) bis ausser dem Thor 2) Langenhagen 3) Breihahn, Weizenbier 4) aber wer nicht gekommen, ist Jakob gewesen 5) Einpass 6) Mauth.

אונש גיפאלין איזט עש גיפרארין, קינדר נעביך האבין גרוישן צער גליטין אונ' איך זעלבשטין, האב דען פאשטיליאן נאך איין מאלט גיבעטין זולט דאך פארט פאהרין ער זיכט יוא וואל וואו דאו פאר איין וועטיר איזט דאו מיר דאר אונטירם בלוישן¹⁾ הימיל זוא שטין מוזין, אלזו זאגט דער פאשטיליאן איך דערף היר ניט וועק פאהרין ביזקין אליש דער פאשט באט קומיט, דער האט מיר ביפוהלין איך זאל היר זוא לנג ווארטין ביז דאו ער מיט יאקב צו אונז קומיט, וואש האב איך טוהן זאלין מיר זענן זוא נאך ב' שעות גיזעסן ביזקין דער מוכסין²⁾ קומין איזט אונ' איבר אונש רהמנות גיהאט אונ' אונש לאזין פום וואגין שטייגין אונ' אין זיין ווארמי שטויבן גינומן דאש זיך דיא קינדר נעביך האבין ווידר דורך גיווארמיט, נון דאר האבין מיר אך א' שעה צו גיבראכטי, זוא זאג איך צו דען מוכסין איך ביט דיך אדוני מאך דאש דער פאשטיליאן פארט מאך אונ' דאו מיר פאר נכט אין דער הערבוערג קומין מיט טייגן קלייני קינדר, דען דער הער זיכט יוא וואל וואש דאו פאר איין וועטיר איזט דאש מאן בייא טאג ניט קאן פארט קומין וואור זאל מאן דען אין דער פינשטירני נכט הין, ווען גאט פאר זייא³⁾ אין דער נכט איין וואגין זאלט אום שלאגין וועהר עש יוא אייטיל האלז ברעכין ערביט⁴⁾, אלזו זאגט דער מוכסין צום פאשטיליאן ער זולט שטראקס פארט פארין דער פאשטיליאן זאגט אדוני ווען איך זולטי פארט פאהרין דער שליח פיטירשין⁵⁾ דער צו ברעך מיר מיין האלז, אונ' איך קריג קיין טפעניג פאר מיין פוהר לון, אביר דער מוכסין איזט גאר איין וואקריר גוטיר מאן גיוועזין אונ' דען פאשטיליאן כופה גיוועזין דאש ער מיט אונז איזט פורט גיפארין אונ' גיזאגט ווען דיא בידי פאר זופני שעלימש⁶⁾

1) blossen 2) Mauthner 3) Gott sei davor 4) eitel halsbrecherische Arbeit 5) Petersen 6) Schelme.

קומין מיגין זיא איין אידריר איין טפערד¹) נעמין, אונ' נאך רייטין, איר בלייבט דאך אין דער הערבערג איבר נכט ליגין, נון וואש האט דער פאשטיליאן טון זולין האט מיט אונז מוזין פארט פארין, אלזו זענן מיר צווארין אין דען בעזין וועטיר פארט גיפאהרין, אביר זענן היפש ביא גוטיר צייט אין דער הערבערג גיקומין, דאר מיר איין גוטי ווארמי שטויב גיפונדין אונ' אלן גוטין ווילן אין גיהאט האבין אוב צוואהרין דיא שטויב פול אן גישטעקט גיוועזין מיט פור לייט אונ' אנדרי עוברי' ושבי' דאז עש גאר ענג אין דער שטויב איזט גיוועזין, אביר דיא לייט אונש אלן גיטין ווילן ארצייגט אונ' רחמנות איבר דיא קינדר נעביך גיהאט, האבין נעביך קיין טרוקנין פאדים²) אן זיך גיהאט, האב זיא איר קליידריכיר הן גיהענקט דאז זיא האבין גיטריקניט, אונ' דיא קינדר נעביך זענן ווידר צו זיך זעלבשטין קומין, מיר האבין גוט עסין ביא אונש גיהאט, אונ' אין דעם ווירטש בית איזט גאר גיטיר ברייא האן גיוועזין, אלזו האבין מיר אונזיר מיא זעליגי ריז ווידר אונש ארקוויקט מיט גוט עסין אונ' טרינקן אונ' זענן גיזעסין נאך גאר לאנג אין דער נאכט אונ' פאר מיינט דאז אונזיר בידי זויף ברידר זולטין קומין, אביר עש איזט גימיין קומן אלזו האב איך מיר לאזין איין שטרייא מאבין אונ' מיך מיט מייין קינדרכיר דרויף גיליגט, איך האב נאך ניט שלאפן קענין, האב איך גאט גידאנקיט דאז איך מייין קינדרכיר האב אין דער רוא גיקראגין³), אלזו בין איך זוא אין גידאנקן גילעגן ביז לערך אום מיטיר נאכט, קומט אין צעקה אין דער שטויב, אלזו איזט גיוועזין דער שליה קומט שיכריר הייט מיט איין בלוזין דעגין אין דער שטויב צו לאפן איבר דען פאשטיליאן הער, אונ' וויל אים הרגין אונ' ראטצין⁴) דאז

1) Pferd 2) keinen trockenen Faden 3) in Ruhe gekriegt = gebracht 4) tötten und morden (רצח).

ער פאר זיך גיפאהרין איזט דער פאשטיליאן טוט זיין פאר
ענטפירונג¹⁾, זוא גוט ער קן, דער ווירט קומט אך הרין אונ'
מאכן דאז זיך דער שליה ענטליך צו פרידן גיביט, איך בין
נעביך גזעסין אין ווינקילכן אונ' גיטאשט²⁾ אליש איין מייזכין,
דען דאז איזט איין שיכור אונ' משוגעה גיוועזין, אונ' איך בין
דאך אין אייטיל אנגשט גזעסין, דאז איך דען יאקב ניט גיזעהן
האב, איין וויילכן דער נאך האט זיך דער שליה גזעצט
פרעסין האב איך גיזעהן דאז אים דער רוגז עטוואז פאר
גנגין איזט, בין איך צו איהם גנגין אונ' גיזגט הער פיטירשין
וואר העט איר דען מיין יאקופ גילאזין, וואר זולט איך אין
גילאזין האבין, ער האט ניט ווייטיר קענן פורט קומין איזט
ער אן איין צוין דיכט אין איין וואשיר ליגן בליבין אויף דער
שטונד מאג ער אל פאר זאפין זיין, נון דאש האט מיך זער
ארשרעקט האב ניט גיוואושט וואז איך טוהן זאל איזט איין
ב"י אונ' איין נפש גיוועזין אונ' בין אליינט גיוועזין, האב דען
ווערט גיבעטין זול מיר ב' כפרי' שיקן דיא זולין זעהן דאז
זיא אין פינדין אונ' הער ברענגין אלזו זיינין דיא ב' כפרי'
גיריטין אונ' איין חצי שעה פום דארף האבן זיא מיין גוטין
יאקב אליש איין הורג גיפונדין אפ גימארטירט גיוועזין פום
וועג אונ' שכורת, האט איין גוטין מנטיל אן גיהאט אונ' נאך
לקצת מעות בייא זיך גיהאט אליש הין וועק גיוועזין, אלזו
האבין דיא כפרי' אין אויף איין סום גזעצט אונ' אין דער
דער הערבארג גיבראכט, אוב איך שונט זער ברוגז איבר
אים בין גיוועזין, זוא האבי איך דאך גאט גידנקט אלש
איך אין האב ווידר צו זעהן ביקומן, האט מיך איבר ו' ר"ט
גיקאשט, נון האב אים וואש צו עסן געבין אונ' מיין שינין
משרת דער דא האט זאלין אויף מיך אונ' מייני קינדר פאסין³⁾

1) that seine Verantwortung = vertheidigt sich
2) getastet? oder geschwiegen 3) aufpassen.

האבי איך אים בדינין מוויין, נון עש איזט טאג גיווארין דאז
דיא פורלייט האבין דיא וועגן גיבראכט דאז מיר האבין ווידר
פורט גיזאלט, אלזו האבי איך מיך מיט מיין קינדר אונ' מיט
ומשרת צו וואגן גיזעצט אונ' צו מיניגן יאקב גיזאגט ער זולט
זיך אך נון זעטצין אונ' עש ניט ווידר מאכין וויא ער עש
שונט גימכט האט זאגט ער ניין, איך וויל מאן אין דער
שטויב גיהן אונ' צו זעהן דאז ניקש איזט ליגן בליבין, איך
מיין עש ווער אלזו אביר מיין גוטיר יאקב זיך היפש ווידר
אין ווערטן הויז גיזעצט אונ' ווידר אן גיפאנגין צו זויפן פון
אבין אראפיר¹⁾, איך האבי דיא פוהר לייט הנן גשיקט זא
זולטין דאך נון הרויז קומין מיר ווערין אין דען מיאוסין וועטיר
זא לנג שוין אויף דיא וועגן גיזעסין, דיא פורלייט האבין
אך אן גיפנגין צו צעקנן וואש דאש ווערי אירי טפערט
ווערדין מכולה דאז זיא זא לנג אין דען וועטיר שטין מוויין,
אביר דאז האט אליש ניקש העלפן וואלין, דען דער שלוח
איזט מינישטיר²⁾ גיוועזין אונ' דיא פור לייט וואול ווארטין
מוזין אלזו זענן מיר ווידר ב' שעות גיזעסין אונ' ניט איאיר
הין וועק גיפארן ביזקין דיא בידי גנין שיכור זיין גיוועזין אונ'
זיך ענטליך צו וואגן גיזעצט, נון מה לי לכתוב דיא הענדיל
האבין מיר ממש אין אלי הערבורג גיהאט נון השי האט
אונש בשלום להארבורג³⁾ גיהאלפן, וואור אבי ובעלי זצ"ל
גיוועזין זיין אונ' אונש אנטקיגן קומין וועלכיש נור א' פרסאה
מן המבורג איזט, נון קאן מאן זיכט לייכט אין בילדין דיא
שטחה דיא מיר יהדיו גיהאט האבין אלזו זענן מיר ביחד
צו וואשיר נאך המבורג גיפאהרין אונ' המקום ב"ה גיראנקיש
דאש איך אל אונזיר פריינד גיזונד גיפונדן אך ת"ל זונשטין
וויניק הייזר פון ב"י מטמא גיווארין ווייל⁴⁾ איך בין אויזן

1) von oben herab = von Neuem 2) Herr 3) Harburg

4) während.

גיוועזין, אביר הרעש איזט נאך ניט רעכט גישטילט גיוועזין
 אונ' נאך הין אונ' ווידר לקצת גיצופט¹⁾ אביר המקום ב"ה
 זיין גידאנקט ביא יהודי' אליש גוט גיוועזין אונ' אך גיבליבן
 המקום ב"ה וויל ווייטר אונש אונ' כ"י משמר זיין אונ' אויז
 אלין צרות ארליזין, אלזו זענן מיר ווידר אין אונזיר ליב
 המבורג גיוועזין ותאמן לי מיר זענן חצי שנה זוא פון
 המבורג גיוועזין דאז מיר האבן בירעכנן קענן עם הזיקות
 פון דיא מרגליות וריבותי' אונש איבר י"ב מאות ר"ט גיקאשט
 האט דאך דען היכשטין גילוביש אונ' גידנקט דש מיר פון
 דער צרה מיט אלי אונזיריגי זיין ניצול גיווארין, איזט וויניק
 אן געלט גילעגן תן לי הנפש והרכוש קח לך הש"י האט
 אלי מאלט ווידר בישעריט, לאחר זה זענן דיא לייט וועלכי
 מהמבורג לאלטנה מפני הדבר גיצאגין זיין, ענטצלין²⁾ איינר
 נאך דען אנדרין ווידר זיין אין מקום גיצאגין, אונ' איין אידריר
 אן גיפאנגין זיין מו"מ נאך צו גיאין, דען בשעת הדבר ב"ט
 איזט וויניק מו"מ גיוועזין דען מאן האט נירגיניץ קענן הין
 קומין, זמן מה דאר נאך איזט בעלי זצ"ל ליריד לייפציג
 גיצאגין אונ' איזט בלייפציג זער קרנק גיווארן אונ' באותו
 פעם איזט עש זער מסוכן גיוועזין תוך לייפציג, דען ווען ח"ו
 איין ב"י לשם גישטארבין ווער העט עש אים כל אשר לו
 גיקאשט, באותו פעם איזט ר' יוד³⁾ ג"כ תוך לייפציג גיוועזין
 אונ' אזל בעלי זצ"ל פיל גומיש גיטאן אונ' אים זער אויף
 גיווארט אונ' דאר ער נון לקצת בעשיר עם בעלי זצ"ל גיוועזין
 האט ער עם בעלי זצ"ל גירעט אלש וויא איין גוט פריינד מיט
 דען אנדרן רידן זאל אונ' גוזאגט צו בעלי זצ"ל וואש ער זיך
 גידענקט דאז ער זיך אין זאלכי שווארי ריזין גיבט⁴⁾ ער ווער
 קיין שטרקיר מאן, בעלי זצ"ל זולטי מיט אים אינש יענרי⁵⁾

1) gezuckt 2) einzeln 3) Jost Liebmann 4) biegt
 5) in genere, überhaupt.

חברות מאכין ער ווער איין יונגיר מאן וואלט דיא גנצי וועלט אויז רייזן אונז שוינט געלט גינגיגן פאר דינין דאש זיא ביירי רייכליך פון לעבין קענטיין, בעלי זצ"ל האט אים משיב גיוועזן איך קאן דיר היר אין לייפציק קיין תשובה זאגן, איך בפינד מיך נאך גנץ ניט רעכט איך מאג ניט לענגיר בלייפצוג בלייבין דען איך פערבט מיך עש מעכט ח"ו ערגיר מיט מיר ווערין, אלזו וויל איך מיר איין אייגינין פור¹⁾ דינגן אונז לביתי פארין, ומאחר עש שונט דיא צאל וואך²⁾ איזט דאז אהן דעם ביריד³⁾ ווינק צו טוהן איזט קנשטו בחנם מיט קומין אויף מיין וואגין ווען מיר דען אי"ה לביתי זיין קענן מיר יחדיו רידן, אונז אליש דען איזט מיין גליקליכן אך דאר בייא ווערט זיא אך איר גוט גידאנקן דאר פון זאגן, דען דער ליבן מאן ע"ה האט ניקש גיטאן בלתי ידיעתי, בזו הזמן האט ר' יודא שונט התנה גיהאט, דען בעלי זצ"ל האט גימאכט דאז אים אחיו החסיד מהור"ר שמואל זצ"ל⁴⁾ האט זיין טאכטיר גיגעבין אונז אים חמש מאות ר"ט לנדן גיגעבין, אלזו זענן זיא יחדיו מלייפצוג לכאן קומין, בעלי זצ"ל איזט נאך ניט רעכט בייא זייני קרעפטין גיוועזן, דאך האט ער ניט דערפין אין בעט ליגן, נון מכה גוטי אויף ווארטונג והעיקר סעדי [I. סיעתי] דשמיא דער בייא גיוועזן דאז ער גאנץ בעשיר גיווארין, דיווש האט וואל ח' יום ויותר גווארט⁵⁾ איזט מיר ר' יודא אליש אין אורין גילעגן איך זולטי מאכין דאז בעלי זצ"ל מיט אים חברותי מאכטי, אונז וואז איך מיר דאכטי איך ווער יוא ניט יוצא דאז איך בעלי זצ"ל זוא רייזן לים, ווען אים ח"ו בלייפצוג ווער וואש אן גיקומין זוא ווער ער יוא אום גוף ומטון, נון

1) eine eigene Fuhr 2) Zahlwoche 3) ohnehin auf der Messe 4) Jost Liebmanns erste Frau war Malka, die Tochter Samuels, des Rabbiners von Hildesheim, die Nichte des Chajjim und der Glückel Hameln 5) gewährt.

אים אמת האט מיר דאז ריזין ניט וואל אן גישטאנדין דען
אופט גרושי סכנו אויז גישטנדין דאז בעלי זצ"ל בלייפציג
איזט קראנק גיוועזן אונ' שונט פאר דעם איזט בעלי זצ"ל
מיטין אין דער מעס אהיים קומין אונ' איך האבי קיין אות
דאר פון גיוואשט, זיך¹⁾ אויף מיין מיר הרויז קומט בעלי זצ"ל
צו פארין, קאן מאן זיך וואל מסיג זיין וואז פאר איין בהלה
איך אין גינומין האבי, אונ' זונשטין זאכין יוטר ווער קאן
אליש ארשרייבן, פעס אחר איזט בעלי זצ"ל אין דער קאלטי
לייפציג מעס גיוועזן דהיינו איזט שנה חדשה יריד גיוועזן,
אלוז איזט בעלי זצ"ל אונטר וועגן עם שארי ב"י גיוועזן
דאז זיא האבין זולין לכאן קומין, אביר זענן ניט באותו יום
קומין דאז איך מיין חשבון גימאכט האב, אלוז קומט דיא פרא
דיא בריף אום טראגט אונ' ברענגיט מיר כתבי פון פרנקפורט
זוא זאגט זיא אים קיזירליכן פאשט הויז האבין זיא גאט
בעשיר עש²⁾ ביזו צייטונג גיהאט דען ב' וועגן מיט יהודי
וערלי האבין זיך וואלין צום צאלין שפיקיר³⁾ איבר דיא עלב
זעטצין אונ' איזט אליש פאר זויפן ווייל דאז אייז זוא שטארק
גאנגן איזט אונ' דאז אייז דען פראמין⁴⁾ צור בראכין, נון מיין
גאט כמעט פרחח נשמת, האב אן גיפאנגן צו רופין אונ'
צו צעקנן אונ' צו יאמרין וויא וואל צו דענקן שטיט, אלוז
קומט גרין משה וועלכין איך שונט גידאכט⁵⁾ אין דער שטוב
אונ' פינדיט מיך אין זאלכין שטאנד אונ' פראגט וואז דער
מער איזט⁶⁾, איך פאר ציל עש אים אונ' זאג ביט דיך למען
השם נעם פלוקס איין סוס אונ' רייט נאך דען צאלין שפיקיר
אונ' זיך וואז דער מער איזט, אויב מיר נון שונט גרין משה
ושארי האבין וואלין אויז רידן האב איך מיך דאך ניט קענן

1) sehe 2) Gott bessere es 3) Zollenspiker, elbaufwärts von Hamburg in den sog. Vierländern 4) Prahm, ein flaches Flussfahrzeug 5) erwähnt s. oben S. 98 6) was der Mähr' ist = was vorgeht.

צו פֿרִידן געבין אלזו האט גרין משה הין וועק גריטן איך
 בין נאך¹⁾ איין מאן גילאפין דער סוס' צו הייער גיהאט דער
 זעלבי האט תכף זיין קנעכט גשיקט מיט איין סוס אויף איין
 אנדיר זייט, וויא איך בין בישריפטיר הייט ווידר הייס גנגין
 קום איך לביתי זיצט מיין ליבר מאן אין דער שטויב אונ'
 ווארימט זיך אונ' טרוקינד זייני נאסי קליידיר איזט גאר איין
 שייצליך²⁾ וועטיר גיוועזן אונ' אליש וואו דיא בריף טרעגרין
 גיזאגט האט איזט לוטיר שקר' גיוועזן, דאז איך נון שרייב
 דאש מיר בייא דען ריזין אלי צייט גרושי דאגות אונ' בהלות
 גיהאט האבין אונ' איך יוא גערין גיזעהן העט דאש מיר עש
 העטין זא גישטעלט דאז בעלי זצ"ל העטי קענין בביתו בלייבן
 דערינט וועגן בין איך ניט אין גיניגט גיוועזן החברות' עם
 ר' יודא אלזו ר' יודא ווידר מיט אונש גירעט אונ' זיין בעשטי
 פיר שלאק³⁾ גיטאן זוא זאג איך צו ר' יודא אליש וואש דוא
 רעטשט איזט גניץ גוט אונ' רעכט אך ורק דוא זיכשט⁴⁾ וואול
 דיא גרושי הויז האלטונג אונ' איבר לאשט דיא מיר האבין
 מיר מוזין אלי שנה יותר אליש אלף ר"ט אין אונזיר הויז
 האלטונג האבין, מלכד וואו מיר צו אונזיר מו"ט אן רבותים
 האבין מוזין ושאר הוצאות אונ' איך זיך ניט וואור דאז וויל
 הער קומין, והישב ר' יודא זורגשטו דאר פיר דאז וויל איך
 מיך פאר שרייבן ווען ניט לפחות אלף ר"ט בנקי כל שנה
 פאר דינט ווערט זוא זולט איר מכט האבין דאז דיא חברותה
 זאל ניקש זיין אונ' כדברים האלה ויותר הבטחות גיטאן דאז
 צו פיל צו שרייבן איזט, אלזו האבי איך עם בעלי זצ"ל
 גירעט אונ' גיזאגט וואש איך עם ר' יודא גירעט אונ' וואש
 ער פון גרויש שטיק גרימט האט אלזו זאגט בעלי זצ"ל צו
 מיר מיין ליב קינד דאש זאגן איזט אליש גוט איך בין איין
 גרושיר בעל הוצאה זיך ניט וואור דאז וויל עם ר' יודא

1) nach = zu 2) scheusslich 3) Vorschlag 4) siehst

הער קומין אלזו זאג איך לבעלי זצ"ל מאן קאן עש א' שנה
פאר זוכין, איך וויל פעם אחד קמן כתב אויף זעטצין אונ'
וויל עש אייך זעהין לאזין וויא עש אייך גיפעלט אלזו בין
איך לבד כלילה זיטצין גנגין אונ' שטר אויף גיזעצט ור'
יודא אליש גידרונגין אונ' גיזאגט מיר זולטין ניט זורגין
זולטין נור אל אונזיר מו"מ אויף אים שטין לאזין דען ער
וויסט זולכין וועג אונ' שטעג דאז ער גינגין מו"מ וויסטי דו
מאן וואול צו רעכט צו קומין, זוא זאג איך וויא קענין מיר
דאז טון אל אונזיר מו"מ אויף אייך צו שטעהלין אלזו זאגט
ר' יודא איך ווייס וואול דאז איר פאר כמה אלפים יוועלין
האט דיא ווערט איר ניט הין וועק ווערפין, אלזו וואלין מיר
מאכין, דאז איר זעלבי יוועלין מויכט פאר קאפין אודיר פאר
טוישן זוא גוט איר קענט אודיר וועלט, דיווש איזט דיא אייני
פונקט שנית זאל השותפות אויף י' שנים גיוועהרין אונ' אלי
שנה זאל מאן חשבון האלטין באס דאז תוך השותפות ניט
אלי שנה לפחות שני אלפי רייכיש טאליר פאר דינט ווערט
זוא האט בעלי זצ"ל דיא ברירה דאז ער השותפות מאג אויף
זאגין דען מיר האבין זונשט ניט וואלין שותפות מאכין אונ'
ווען השותפות אויף הערט זאל אליש פאר קאפט ווערין דאז איין
אידריר זיין מעות קרוגט, שלישי' זאל בעלי זצ"ל א' או ב' פעמי'
[עס ר' יודא] לאטשטארדאס ציאין אונ' ר' יודא בכל דבר אונטר
ריכטין וויא מאן איין קאפט אונ' ר' יודא זאל אלי סחורות
תחת ידו האבין אונ' פאר קאפין, רביעי' צו ביהויף המו"מ
זאל בעלי זצ"ל ה' או ו' אלפי ריט ליגין וואור ביא ר' יודא
זאל ב' אלפי ר"ט ליגין אונ' אלי סחורות וואו בעלי זצ"ל
אן יוועלין או שארי סחורות גיהאט האט ער מעגן אויף זיין
בעשטין פאר קאפין אודיר פאר טוישן היר אויף איזט איין
שטארקיר שטר גימאכט גיווארין אונ' אויף אלי אופנים וואול
פאר ווארט גיווארדין אלזו איזט ר' יודא ווידר להילדסום גיצאגין
אונ' גיזאגט וואלט זיין מעות יחדיו מאכין וואו ער זיך פאר

שריבן האט אונ' תוך ב' או ג' שבועות יחדיו לאמשטארדאם צו ציאין בעלי זצ"ל זיך פערטיג גימאכט צו זיינר ריז האט זיין מעות נאך אמשטארדאם רימיטירט¹⁾ עש האט ניקש מעהר גיפעלט דאז ר' יודא שי' מיט זיין מעות ג"כ קומין איזט, וועלכיר אך לזמן המוגבל קומין איזט אונ' ח"כ מן ת"ק ר"ט מיט גיבראכט האבין מיר גיזאגט ר' יודא וואש איזט דאש עש זאלי יוא ב' אלפי ר"ט זיין והישב איך האב לאשתי זהב גילאזין זאל פאר קאפין אונ' מהילדסום מיר דען רעשט רימיטירין מיר זענין פרידליך²⁾ גיוועזין אלזו זענין זיא יחדיו בשם אלהי ישראל גליקליך לאמשטארדאם גיקומן בעלי זצ"ל אן גיפאנגין צו קאפין אין קלייני קייט וויא באותו פעס הסידר גיוועזין אלי פאשט³⁾ האט בעלי זצ"ל גיפראגט האשטו דיין ח"כ גיקראגין, לקצר אלי פאשט גיזאגט דאר קריג איך, דאר ווער איך קריגין אביר ניקו דרויז גיווארין האט ניקו ביקומן, נון וואז האט בעלי זצ"ל טון זאלין, ר' יודא אים גוטי ווארט געבין אונ' שמועות פיר גיזאגט בעלי זצ"ל זיין מעות תוך אמשטארדאם נעבין דיא ת"ק ר"ט מר' יודא אן גיליגט גלייך מאן תוך אמשטארדאם באלדי צו⁴⁾ קומין קן מעות אן צו ליגן, דער נאך איזט בעלי זצ"ל ווידר לביתו גיצאגין אונ' ר' יודא להילדסום האט אליש וואז בעלי זצ"ל אין גיקאפט מיט זיך גינומין אונ' הין אונ' ווידיר⁵⁾ גיריזט אום צו פאר קויפין אונ' האט דאר מיט גיהאנדילט כאוות נפשו, דאר נון בעלי זצ"ל איזט לביתו גיקומין האט ער לקצת עמי גירעט אונ' גימורט איבר השותפות עם ר' יודא דאז איך אים צו איבררעט האב דען ר' יודא העט תכף דיא התחלה ניט גיהאלטין וואז ווערט דאר נאך ערשט הרזין קומין וואז ווערט דער סוף זיין, מאן קענט ח"ו ביא זולכי עסקי קריפירין,

1) remittirt 2) zufrieden = einverstanden 3) bei jeder Post 4) dazu 5) hin und her.

אלו האב איך עש אים אויו גירעט זוא גוט אלש איך גיקענט
האב אונ' גיזאגט וויא דער אמת איזט ר' יודא איזט איין
יונגיר מאן וויא פיל האט ער גאר צו נדוני' ביקומין ת"ק
ר"ט אונ' ה' או ט' מאות ר"ט האט ער גיהאט דאר ער פון
אונש קומין איזט, אונ' דאז איזט אל ב' שני' דאז ער און
מיגליך ניט האט קענין ב' אלפי' ר"ט אויף ברענגן לאט אייך
דיכטיין¹⁾ ער העט גאר ניקש אונ' מאן שיקט אים כמקדמות
הין וועק אונ' פאר טרואטי אים כמה אלפי' וויא מיר שונט
ניטאן האבין ער האט יוא אליש בידו ווען המקום ב"ה וויל
מול געבין קאן זוא וואול מיט וויניק אליש מיט פיל געבין,
נון וואש האט ער טון זאלין עש מאג אים יוא אודיר ניט
גישמעקט האבין מיר זענין נון דרין גיוועזן מן האט דאז
באר מוויז אויו באדין אלזו איזט זמן מה הין גנגין ר' יודא
אך לקצת פאר דינט וויא ער אונש כל פעס גישריבן אביר
אין הקומץ משביע את הארץ²⁾ לקצר מה לי להאריך דאז שנה
איזט בלד אום גיוועזן אונ' עז האט אונש בידי ניט גישמעקט,
דען מיר האבין גיזעהין דז ניט זוא פיל פאר דינט איזט גיווארדן
אלו אייני הויז האלמונג קאן פון ערהאלטין ווערין פאר
שווייגן דען³⁾ ב' הויז האלמונג ענטליך לאחר השנה משותפות
איזט בעלי זצ"ל להילדרום גיצאגן אונ' מיט ר' יודא גיחשבונת
אונ' כנ"ל גיפונדין דאז זיא בידי ניט בישטין⁴⁾ קענין אלזו
בעלי זצ"ל עם ר' יודא גירעט כאיש עם אחיו, דוא זיכשט
וואול דז מיר בידי עם זו השותפות ניט בישטין קענין לויט
השטר זאל בשותפות לפחות אלי שנה שני אלפי' ר"ט פאר
דינט ווערדין אונ' דוא זיכשט וואול דאז קיין אלף ר"ט איזט
פאר דינט גיווארין אלזו ר' יודא ג"כ ביפונדין דאז זיא בידי
ניט בישטין קענין אלזו זיך בידי אייניר צו דען אנדרין

1) dünken 2) Berach. f. 3 b 3) geschweige denn 4) be-
stehen.

השותפות האבין מוחל גיוועזין ברצון טוב אונ' אין גנטציר
 גוטיר פריינדשאפט בעלי זצ"ל האט פטור' גישריבן פאר זיך
 אייניש אונ' פאר ר' יודא אייניש וועלכי זיא בידי כנהוג
 אונטר חתכנת האבין, נון איזט נאך איזהו אלפי' ר"ט אן
 טבעתי' ושאר' זבלאציא דאר גיוועזין וועלכי בעלי זצ"ל ר'
 יודא בכלל גילאזין דו ער זיא פולינטליך¹⁾ פאר קאפין זאל
 אונ' בעלי זצ"ל המעו' דאר פיר צו געבין, איזט אך איין זמן
 גיזעצט ווארין וועלכי צייט דיא ביצאלונג זאל גישעהן אביר
 הזמן איזט קומין אונ' התשלוס איזט ניט ארפאלגט, מיר
 האבין ר' יודא ארינטליך אונ' בישידליך²⁾ גישריבן ער וויסטי
 וואול וואז ער זיך פאר שריבן העט הזמן ווער פאר ביא
 ביא מויכט דאך המעות להמבורג רימיטירין ר' יודא ווידר
 אך כהגון משיב גיוועזין העט צווארין נאך ניט אליש פאר
 קאפט וואלט דאך זעהן מיט ערשטין ה"כ לכאן צו רימיטירין
 סוף כל סוף דיווש האט יותר אלש א' שנה גיווערט דו מיר
 ניקש פון ר' יודא האבין ביקומין קענין, בעלי זצ"ל ווידר
 להילדסום גיצאגין אין מיינונג זיין מעות מן ר' יהוד' צו
 ביקומין, אביר אן שטאט דעסקן קריגט ער וואש אנדרשט צו
 ווישין, דען נאך דעם ר' יודא בעלי זצ"ל איזהוימי' אום גפירט³⁾
 קומט הירוויז דאז ר' יהודא לבעלי זצ"ל גיזאגט איך גיב
 דיר ניט א' פשוט מעות, אונ' עז וועהר מיר ליפ ווען איך
 נאך שני פעמי' זוא פיל פון דיר ביהאלטין העט דען אונזיר
 שותפותמוזין ווארין לויט אונזיר שטר עשרה שנים אונ' האט
 נאר גיווארט א' שנה איך פריינטיר⁴⁾ ממך כמה וכמה אלפים
 אונ' אל דאז דייניגי וואז דוא האשט איזט מיין דוא קענשט
 מיך מיט אל דען דייניגין ניט ביצאלין בעלי זצ"ל איזט זער
 ארשראקין גיווארין אונ' גיזאגט ר' יודא וואש רעשטו דאר

1) vollentlich = völlig 2) ordentlich und bescheidenlich

3) herumgeführt 4) präntendire.

איזט דאש דער דאנק על כל הטובות שעשיתי עמך, דוא
 בישט צו מיר קומין ערום וערי' נאך זמן קצר פון מיך
 גיבראכט ט' מאות ר"ט מזומני' איך האב דיר כמה וכמה
 אלפי' גיטרוואט האב דיר מראה מקום אן אלי פלאטצין
 גיוועזין וואור איך נור גיוואושט דאש וואש צו טון איזט
 זבפרט איך האב דיר פאר איינין פיינין בריה אונ' ערליכן
 מענשין אן גיזעהן אונ' גימכט דאז דיר אחי מהור"ר שמואל
 סג"ל בתו געבין האט, ועל כל אלה האשטו יוא השטר עצמו
 גיבראכין אן שטאט דאז דוא האשט זולין שני אלפי' ר"ט
 ליגין האשטו נור ת"ק ר"ט גיליגט צו דעם איזט יוא אין
 אונזרין שטר גישטנדין באם דאז ניט אלי שנה אין דען
 שותפות שני אלפי' ר"ט פאר דינט ווערט זוא איזט אונזיר
 שותפות אויז נון ווייסטו וואול דאז מיר בדוחק אלף ר"ט
 פאר דינט האבין אונ' בשטר שטיט יוא בפירוש באם ניט
 סך הנ"ל פר דינט ווערט האב איך יוא הברירה להתזיר צו
 דעם ענד איזט עש פאר אונש אלי בידי ניט דינליך גיוועזין
 אלז מיר זיך איינר דען אנדרין ברצון טוב ובדעת שלמות
 מוחל גיוועזין לויט אונזר פטורים וואז ווילשטו דוא נון ווייטיר
 האבין איך ביט דיר מאך דען עולם קיין מויל שפיל כי
 אנשים אחי' אנהנו מיר קענין אי"ה יותר יחדיו האנדלין
 וכדבריו' האלה אביר האט בייא מיין גוטן ר' יודא אליש
 ניקש העלפין וואלין איזט בייא זיינר גייג גיבליכן, נון וואש
 האט בעלי זצ"ל טון זולין נאך פילין ווארט וועקסלין אונ'
 צנקין וואז צו דער זאך גיהערט האט האבין זיך לייט דאר
 צווישין גיליגט, אונ' איינר דען אנדרין תקיעות כף געבין
 דאז זיך איין אידריר איין בורר זאל נעמן אונ' להילדסום
 קומין אצל אב"ד צו משפטן אונ' הזמן איזט על ד' חדשי'
 גישטעלט גיווארין בעלי זצ"ל האט זיך מוזין אליש גיפאלין לאזין
 כי מי יוכל לדין עם מי שתקיף ממנו¹⁾ אונ' איזט וויסיקליך

¹⁾ Koh. 6, 10.

דאז קיין גרעשריר תקיף איזט אלו דער אוהו בידו האט אלו
 איזט בעלי זצ"ל מיט זאלכיר פר ריכטונג ווידר לביתו גיקומין
 אונ' מיר אליש ארצילט מיר האבין אונש זער מצער גיוועזין
 דען האבין גיוואושט דאז מיר זוא באמיתות ובאמונה מיט
 דען מאן גיהנדילט האבין אונ' זוא פיל גומיש גיטאן וועלכיש
 אונש המקום ב"ה ביצאהלין זאל בעלי זצ"ל לקצת מיט מיר
 גימורט מאחר איך יוא אורזאך פון דען שותפות גיוועזין בין,
 אבר ה' ידועה [I. יודע] דאז איך עש אומש בעשטין ווילין גיטאן
 אונ' גידאכט דאז בעלי זצ"ל ניט זוא שווארי ריזין צו טון
 דערפטי האב ניט גידאכט דאז עש זולטי אלזו הרויז קומין אונ'
 זאלכיש פון ר' יודא ניט פאר מויטן גיוועזין דען איך האב
 אין פאר איין רעדליכין מענשין גיהאלטין, אויב נון קומין איזט
 דאז ר' יודא בעלי זצ"ל האט הושד גיוועזין דאז ער בלא
 ידיעתו אודיר וואו צום שותפות גיהערט גיהנדילט קאן איך
 ניט ווישין אונ' אפשר אך פולגינדר מו"מ איין צונטיר¹⁾ דען
 פיאייר גיוועזין וויא ווייטיר פאר נעמין ווערט נון מה לעשות
 נאך גישעהני דינגין איזט ניקש צו ענדרין ר' יודא האט
 גרויש שטיק מעות פון אונש בידו גיהאכט עש איזט אונש
 ניט וואול ביא גיוועזין איך האבי לבעלי זצ"ל גיזאגט ווארום
 ער המשפט תוך הילדסום גישטעלט העט עש זאלין אין און
 פארטיישי אורטיר שטעהלין והשיב לי בעלי זצ"ל תוך רוגו
 ווען דוא ווערשט לשם גיוועזין העשטו עש קענן בעשיר
 שטעלין יעניגור האט דאז מייניגי אין הענדין מזו איך וואול
 וויא ער אונ' ניט וויא איך וויל, נון לקצר אונזיר שטרייט
 איזט אך צום ענד גנגין מיר האבין זיך מוזין דרין גידולדין
 אונ' אליש דען ליבן גאט ביפעהלין דער אונש אויז זו פיל
 ביזי עסקי' אונ' צרות גיהאלפין האט, ווערט אונש דאר פון
 אך העלפין, מיר זענן יונגי לייט גיוועזין אונ' ערשט אן

¹⁾ Zunder.

גיפאנגין צו רעכט צו קומין אונ' גאר וואל אין אונזיר טו"מ
 גיזעסן אונ' זאל אונש זוא איין גיווער¹⁾ צו קומן האבין אונש
 ניט וואל דרין פינדין קענין, מעבר לדף לראות דאז בעלי
 זצ"ל פטורים מן ר' יודא גיהאט דאז השותפות אויז איזט
 אונ' בעלי זצ"ל מהילדסום איזט לכאן גיקומן איזט איין צרפות²⁾
 כאן גיוועזין וועלכיר אליר הנט סחורות גיהאט אלזו בעלי
 זצ"ל מיט אים גיטוישט אונ' גוטין מו"מ עמו גיטאן אביר
 וויא סידר מן ב"י איזט ווען מאן ק' ר"ט פאר דינט מאכט
 מאן אלפים דרויז, אלזו צעקה גאנגין בעלי זצ"ל העט כמה
 אלפים פאר דינט אונ' דאז איזט תכף לאחר הפטורים
 משותפות גיוועזין אונ' זאלכיש בוודאי ר' יודא צו אירין
 קומין אלזו ער זיך אפשר איין גבילד אודיר גימכט אין בילדין
 בעלי זצ"ל זו מו"מ גיוואושט דאז ער נאך בחברות' עם ר'
 יודא גיוועזין, ובפרט דאז מאן גיזאגט ווער" כמה אלפים אן
 זו מו"מ פאר דינט גיווארין אויב דאז ר' יודא זוא פויל
 הערטציג גימאכט אודיר אויב ער חרטה גיהאט דאז ער עם
 בעלי זצ"ל האט אפ גישניטין אודיר אויב ער ניט גערין וואלין
 זוא איין שטיק מעות אויז הענדין געבן מאג אליש גאט ווישין
 וואש דיא אור זאך איזט, דען מיר האבין דען מאן זונשטין
 ניקש און גבירליכיש אודיר און רעכטיש גישפירט אליש דאז
 ער אונש אין דען שטיקין זער פור פולגוט אונ' ניט גערין
 אויז הענדין געבין וואז ער גיהאט האט אדם יראה לעינים
 יה' יראה [ל]לבב³⁾ ער אפשר זיך איין גבילט העט רעכט אונ',
 דארין פאר האריט⁴⁾ אין אדם רואה את חובו לעצמו⁵⁾, אונש
 איזט זאלכיש נאך פיל שוואריר אונ' זוואריר אן גיקומין דען
 מיר האבין אונזיר אמת גיוואושט דאז מיר מיט דען מאן זוא
 באמיתות ובאמונה זענין אום גנגין, אינ' אים זוא פיל גוטיש

1) Gewähr, Wahrnehmung 2) Franzose 3) I. Sam. 16,
 7 4) verharret 5) Sabbath f. 119 a.

גיטאן, אונ' זולין זוא ביצאלט ווערין נון כל מה דעביד
 רחמנא לטב עביד¹⁾, עש איזט גנגין נגד יריד פרנקפורט דמיין
 דאז בעלי זצ"ל האט מוזין ליריד ריזין וויא ער אך אלי יריד
 גיריזט אלזו ער לשם גיוועזן אצל אחיו מהור"ר איציק זצ"ל²⁾
 אלש ער לאחיו כל דבר פאר צילט וואש מיט ר' יודא
 פאסירט אונ' אים גיבעטין זולטי אים איין וואקרין למדן צו
 וויזין דען ער מוזט אום דען זמן תוך הילדסום זיין אונ'
 מוזט איין אידריר זיין בורר מיט ברענגין באיבוד זכיות אלזו
 גיסי החסיד מהור"ר איציק זצ"ל תכף לבעלי זצ"ל גיזאגט
 דוא בישט אום דאז דייניגי דאז דוא ווילשט מיט אים משפטן
 אין זיינר קהילה, בעלי זצ"ל גיזאגט וואש האב איך טון
 זאלין האב עש ניט בעשיר מאכין קענין, נון בעלי זצ"ל האט
 לגיסי ר' איציק זצ"ל אלי זיין זכיות אונ' טענות פאר צילט
 והשיב יוא ברודיר דוא האשט אליש רעכט אונ' קענשט אך
 וואול רעכט האבן אונ' קריגן ווען איר אונפארטייאשי דיינים
 העט אונ' און פארטייאשין אירט משפטיט, זוא זאגט בעלי
 זצ"ל דאז איזט נון ניט צו ענדרין עש מאג גין וויא דער
 ליבי גאט וויל איך מוז דאר פון קומין, ווייז מיר נאר איין
 גוטין מאן צו, נאך לקצת בידענקין זאגט גיסי זצ"ל היר איזט
 איין יונגיר וואקריר מאן בשמו ר' אשר איזט דיין בקהלתינו
 דער זעלבי איזט גוט גינגין, אביר וויא שונט גידאכט, נון
 בעלי זצ"ל איזט צו דעם גאנגין אונ' זיין שטרות ופטורים
 אליש גוויזן אלזו ר' אשר צו בעלי זצ"ל גיזאגט זורג ניט
 דוא האשט איין גירעכטי זאך איך וויל מיט דיר ציאן וויא
 זיא אך לאחר יריד גיטאן האבין, תוך יריד האט בעלי זצ"ל
 עם אחיו גירעט אויב ער אים וויסטי איין וואקרין יונגין צו
 צו וויזין דען ער קענט צו זיין מו"ט ברויכן, לקצר האט

1) Berachoth f. 60 b 2) Isak Hameln in Frankfurt am
 Main.

אם יששכר כהן צו גוויזן וועלכר איזט גיוועזן בעו"ה דער רעכטי הורדום צו מיינין גנטצין הויז וועלכיש צו זייר צייט אונ' אן זיינים אורט וותר מעלדונג זאל גישעהין, היריד איזט אויז גיוועזן בעלי זצ"ל איזט מיט זיינים בורר להילדסום גיצאגין צו משפטין, לקצר מה לי להארך ווער מאה ביגין מזו מטערי' לכתוב וואש אליש היר אינין¹⁾ פאר גנגין איזט, אונזיר בורר האט ניט פארט גיקענט דען ער איזט לבד גיוועזן אונ' האט צווייא איבר זיך גיהאט אונ' דער ר' אשר האט זיך אך וואלין קיין כח טון לאזין דאז ער העט זאלין מסכים זיין מיט איין דין שלא כהוגן אונ' האט גוויסט ווען ער מיט זיא ניט זולטי אייניש ווערין זולט ער תפוס ווערין אודיר צום ווינגשטין אים דאר מיט גידרייאיט²⁾ גווארן אלזו מיין גוטיר ר' אשר אים סוד מהילדסום הין וועק גיצאגין אביר צו רוק גילאזין אונ' גישריבן גרושי שאלות ותשובות לזכות בעלי זצ"ל אביר דאז אליש ניט העלפין וואלין לקצר אב"ד מהילדסום ופרנס אחד וויל אביר קיינים ניט נענין זענין אלי אין דער ווארהייט³⁾ זענין מיט לייב אונ' לעבין ר' יודא בייא גישטאנדן אונ' מיט גיוואלט האבין וואלין בעלי זצ"ל זאל פשרה מכון אונ' זוא איין פשרה דיא בעלי זצ"ל איזט צו שוואר גיווארן, נון בעלי זצ"ל האט זאלכיש ניט וואלין אין גין⁴⁾ אונ' ווער עש גאר ווייט ליפטיק⁵⁾ בדיניהם גיקומין אביר חמי זצ"ל באותו פעם להילדסום גיוואונט וויא זולכיש אך אן זיין אורט זאל גידאכט ווערין ווא ער לשם איזט צו וואונין גיקומין אלזו האט חמי זצ"ל בעלי זצ"ל גיבעטין דאז⁶⁾ מיט וויינדיגין אויגן אונ' גיזאגט מיין ליבר זון דוא זיכשט ווא וואול וואש היר דאר מער איזט איך ביט דיך אום גאטיש ווילין גיב דיך ווייטיר אין קיין ווייט ליפטיגקייט גיב

1) hierinnen 2) gedræuet 3) in der Wahrheit = Ewigkeit 4) eingehn 5) weitläufig 6) F. טמש.

דרך אין גידולר אונ' מאך פשרה זוא גוט דוא קאנשט הש"י
 ב"ה ווערט דיר עש ווידר בישערין וויא אך גישעהן איזט,
 אונ' ווייטיר פאלגין ווערט וואש האט בעלי זצ"ל טון זאלין
 ר' יודא האט דאז זייניגי תחת ידו גיהאט איזט שוואר להוציא
 צו זיין גיוועזן האט בעל כרחו מוזין פשרה מאכין נון קאן
 מאן וואול גידענקן וואש דאש פאר איין פשרה איזט הרויז
 גיקומין, דאז איזט אביר ווישיקליך דז מיר ניט שני פעמי'
 זוא פיל אונזיר אייגניש גיהאט אליש עש אונש אין אל'ים
 גיקאשט, גיב¹) ר' יודא ניט זוא פיל שולט אליש דיא אים
 דאר צו גיהאלפין האבין כי אין אדם רואה את חובו לעצמו,
 נון לקצר איזט פאר בייא מיר האבין עש אינין אלי מוחל
 גיוועזן זוא וואול ר' יודא אלש זיין העלפיר אונ' האבין קיין
 תרעומת אודיר ווידר ווילין אויף ר' יודא דען ער בוודאי
 גימיינט העט רעכט אונ' גבירט אים פון אונש זונשטין העט
 ער עז אפשר ניט גיטאן נון האט עז בעלי זצ"ל צווארין זער
 וויא גיטאן אביר ווער האט אים העלפין קענן הצועק על
 מה שעבר הרי זה תפילה שוא²), דער ליבי גאט אביר דער
 אונזיר און שולט אן גיזעהין האט אונש איאיר³) ד' שבועות
 זענין הין וועק גאנגין איין מו"מ בישערט דאש מיר פאשט
 אונזיר הויק זענין נאך קומין אונ' בעלי זצ"ל האט נאך דעם
 עס ר' יודא אין גומיר אייניקייט אונ' פאר טרויליכקייט
 גילעביט, גלייך איך אך נאך בריכטין ווער בהיותי תוך ברלין
 וואש מיר מן ר' יודא ואשתו פאר כבוד גישעהין איזט אונ'
 אך שטעטש מיט מייני קינדר מו"מ גיהאט דאש מיר זיך
 עליו זונדירליך ניט צו בישוועהרין קענין באם נור המרימ עם
 גומי רווחים ווערין פורט גנגין זוא האלט איך ניט דאש מיר
 וואש ווידריגש יחדיו גיהאט העטין, אביר דזוש שיינט צו זיין

1) ich gebe 2) Berachoth IX, 1 3) bevor.

יששכר זיין מ(רע)[ער] כה דאז מיר האבין מוזין מיט ר' יודא אפ
שניידן אונ' יששכר זיין מ(רע)[ער] כה אן גיפאנגן צו בליאין
גלייך שונט ווערט בריכט ווערדין, אוב שונט אן דען עסק ניקש
גילעגן וויא אך אן מיין ננצין בויך, אלזו זאלכיש דאך גישעהן
מייני מיסיגי מאליקולישי גידאנקן דאר מיט צו ברענגן, ווען
מיך דיא ביטריפטי גידאנקן זוא גיפלאגט אונ' איזט אך היר
אויז צו זעהן וויא זיך אלי מענשליכי דינגן מיט דער צייט
פאר קעריט והמקום ב"ה עשה סולמות זה משפיל וזה ירים¹⁾,
ר' יודא איזט צו אונש גיקומן אונ' ממש גאר ניקש גיהאט
והמקו' ב"ה אין גיהאלפין דאז איך וואול האלטי דאז ער
זיך היום ניט לאזט אויז קאפין מיט מאה אלפים ר"ט בנקי,
אונ' זיצט נאך אין זולכין מו"ט ואישטימצוא²⁾ אצל קוהר
פירשט³⁾ יר"ה דאז איך האלט באם ער זוא פארט אונ' המקו'
ב"ה אים ניט צו ווידרין איזט ווערט ער דער רייכשטי מאן
אין גנץ אשכנז, לזמנו שטערבין, איזט אך צו זעהן וויא מיר
כמה וכמה גאט צו פאר⁴⁾ האבין צו רעכט גיהאלפין אונ' אלי
דיא מיט אונש מו"ט גיהאט האבין זענין עשירים מלכי גיווארין
אביר דיא מיינשטי זונדיר פאר געלטיניש⁵⁾ כסדר העולם אדרבה
כמה דיא מיר האבן אליש גוטיש, האבין אונש אודיר אונזירי
קינדר מיט ביזין ביצאלט גאט דער אלמעכטיגי איזט גירעכט
מיר זינדיגי מענשין קענן ניקש זאגן ואפילו ווישן מיר ניט
וואש אונז גוט אודיר ביז איזט, איין מענש מיינט אופט ווען
אים וואש ווידר ווערטיגש אן שטויזט⁶⁾ דאז אים דאז זעלבי
גאר ביז זיין עש קען זיין דאז אונש דאז זעלבי וואז מיר
מיינן גאר ביז צו זיין אונש גראד לטובה איזט, נון ווער דער
ערליכי רעדליכי מרדכי הי"ד⁷⁾ לעבין גיבליבן ווער אפשר

1) Gen. r. sect. 68 2) Aestimation 3) Friedrich Wilhelm
von Brandenburg, der grosse Kurfürst 4) Gott zuvor!
5) ohne Vergelten 6) züstöst 7) s. oben S. 78 Z. 18 f.

מענכים דיא לאג ניט אופים קאפף גיקומין¹⁾ אונ' ווער דער זעלבי בוודאי אך צו איין גרוישן מאן גיווארין, דאר נאך האבין מיר גרין משה גיהאט מיט זעלבין האט מיר צווארן ניט זא פיל מו"מ מיט גיטאן אביר דאך וויא שונט גידאכט היפשי פארטייאין אן אונטצין מרגליות עמו גיטאן ער איזט גאר למרחקים גירייזט אונ' האט אשתו ובניו לכאן גיהאט האבין מיר מוזין אשתו ובניו מפרנס זיין דאר מיר דאך ניט גיוואושט האבין אויב הרווח' זא פיל ווערין איבר שיסין על זא נאמר שלה לחמך על פני המים ברוב ימי' תמצאנה²⁾, לקצר מיר האבן עבין אך קיין גרושי רווח' אין³⁾ גיהאט אביר דאך אין אלין גוטן פון אזאמין קומין⁴⁾ אונ' ווערין אך גאך לענגיר יחדיו גיבליבן באס ער ניט העט עוקר דירה גיוועזין מהמבורג אונ' האט זיך ביועצט על שאטלאנד⁵⁾ זעלבי איזט דיכט אצל דנציק איזט לשם ניט איבל גיפארין אונ' אים זער וואול גנגין, אברהם קנטור מקאפין האגין וועלכין איך שונט גידאכט⁶⁾ פאר איין יונגין בייא אונז גדינט זיך ערליך אונ' וואול גוהאלטין לאחר זא האבין מיר אים איזא פעמי' לקאפין האגין גשיקט ולשם התעשר, דען איזט לאחר זא עס אשתו ובניו גיצאגין צו וואונין דאר נאך האבין מיר קיין חברות' יותר עמו גיהאט וויא דער מאמר גיט איזט ער היינט איין מאן מן ט"ו אלפי' ר"ט אונ' זיצט אין זיין גוטין מו"מ גיביט זייני קינדר אלפים נאך ווער פיל פון צו שרייבן וואש מיר בייא אים גיטאן האבין אביר ווער ערקענט עז מיר מענשין זיינין און דאנקבארי בישעפניש⁷⁾, ש"ב מרדכי כהן איזט איין יונגיר מאן גיוועזין אונ' ליב בישערי האבין זא עס

1) = getroffen 2) Kohel. 11, 1 3) daran 4) auseinandergekommen 5) Schottland bei Danzig auf dem Gebiete des Bischofs von Cujavien; vgl. Frankel'sche Monatschrift VI (1857), 242 6) s. oben S. 73 f. 7) Geschöpfe.

בעלי זצ"ל חברותה גימאכט אונז בעלי זצ"ל זיא לענגילאנד
 גשיקט אונז אינין קורדיט כתבי¹⁾ אך מעות מיט געבין אביר
 דיא ריז איזט ניט פורטיג גנגין דען האבין ניט לענגילאנד
 קומין מחמ' מלחמה, אלוז אירי ריז נאך ענגילאנד נאך
 גיבליבן האבין דאך שטיק מעות תוך אמשטארדאם עם גוטי
 רווחי אן גיליגט פון דען מאלט אן האט ש"ב מרדכי כהן נאך
 האלאנד ובראוואנד²⁾ גיריזט אונז נאר גוטי רווחי גימאכט,
 אונז דיזי ריז איזט זיין ערשטיר אן פאנג פון מו"מ אונז
 עשירות גיוועזין הקצין ר' יודא האבי שונט גידאכט דאז ער
 בס"ד דורך אונש צום מאן גיווארין גיסי ר' אלי' סג"ל³⁾ איין
 יונגיר אונז גניטיר מאן גיוועזין אונז קיין מו"מ פאר שטאנדין
 האט אים בעלי זצ"ל תקף גרושין קורדיט געבן אונז אים ענטליך
 לאמשטארדאם גשיקט אונז קורדיט על כ' אלפי ר"ט געבין
 פיל היזיגי ב"ב דיא לע"ע עיקורים⁴⁾ ממש זענין האבין גאט
 גידאנקט ווען מיר אינין קורדיט האבין געבין וואלט נאך
 פיל מער נענין העלפט מיך אביר אליש ניקש אביר
 וואור איזט החסד דאז דוא ערליכר וואקריר מאן ר' חיים
 האמיל זצ"ל גיטאן האשט אן כל עולם אונז גערין איין אידריר
 פארט גיהאלפין אונז מיט איין אידרין גומל הסד גיוועזין
 לפעמים עם רווחי ולפעמי' עם היזק ולפעמי' דאש ער ע"ה.
 גיוואושט האט דאז אים קיין רווחי גאר אויף שטיין קאן
 אונז דאך גמילות חסד של אמת גיטאן נון זענין אביר דיין
 ליבי פרומי קינדר באם דיא זעלבי לקצת אן שטויז האבין
 אונז זענין דאך זוא ערליך דאז זיא ליבירשט שטערבין זולטין
 אליש אימיץ צו קורטץ טונין, אביר אלי דיא מיר גרויש
 גוטיש גיטאן האבין דענקין דאז אלי ניט אונז קענטין לעתים

1) Creditbriefe 2) Brabant 3) Elia Ries in Berlin,
 s. Kaufmann, die letzte Vertreibung der Juden aus Wien
 p. 211 4) Hauptmitglieder der Gemeinde.

מייני קינדר זולכי יונגי לייט דא אירן פרומן פאטיר בעו"ה
 זא פריא פאר לארין האבין אונ' זענין נון כצאן בלא רועה
 מויכטין אינין איין וויניק פארט העלפין, יוא דאז זיך זאל
 גאט ארבראמין גראד דאז ווידר שפיל¹⁾, הלוואי מיר מויכטין
 קיין גוטיש נאך ביו פון זיא האבין אדרבה מייני קינדר אים
 אלפים גיבראכט אונ' גימאכט דאז מיין קינדש מעות בני
 ר' מרדכי האט מוזין אונטר דאז גימייני פאלק קומין, דאר
 ראש עוצה אונ' דאז גנצי משפט גיזאגט האבין דאז עש איין
 ערליכר מו"מ איזט אונ' מאן ניט נייטיק האט דען סוחר'י
 עשוואז פון אירי סחורה ווידר צו געבין, דען האט עש ערליך
 אונ' רעדליך גיקאפט האט מאן אים דאך וואלין קיין מנוחה
 לאזן אן ע"כ מוזין דאז זייניגי ממש הין וועק ווערפן אונ'
 מיט דען סוחרים מוזין פשרה מאכין וואר דורך בעו"ה זיין
 עיקור כליון איזט פון הער קומין וויא מיר אונ' אים נון צו
 מוט גיוועזין זאל דער גרושי גאט נאך פאר זיך נעמן אונ'
 זאל איין כפרה פאר אונזיר עוונות זיין, נון איזט זאלכיש לשם
 שמים גישעהין דאז מאן בני זוא נוגש האט גיוועזין ישלם
 ה' להם כמעשיהם איך קאן דען זעלביגין מאן דאר איך
 גידאנקין אויף²⁾ האב ניט בישולדיגין דען איך ווייס זייני גידאנקין
 ניט אדם יראה לעיני וכו', אביר דאז ווייס איך וואול מיין
 קינדר זענין יונגי לייט גיוועזין אונ' לקצת קורדיט נייטיק
 גיהאט כסדרה של מו"מ דאז זיא אייניגי ח"כ פאר קאפין
 וואלין אונ' סוחר'י הח"כ פון אינין גינומין אונ' זיא הייסין
 נאך דער בערש צייט³⁾ ווידר קומין אונ' נאך מיין גידונקין⁴⁾
 דער זעלבי סוחר אן ביי גיפראגט דאז ער זער פיל אויף
 גיהאלטין⁵⁾ אביר דאר מיין קינדר נאך דער בערש צייט להסוחר
 צו גין אונ' מיר מעות נגד גוטי ח"כ עם גוטי אטומענטין⁶⁾

1) gerade das Gegenteil! 2) auf den 3) Börsezeit
 4) Bedünken 5) auf den er sehr viel gehalten 6) Endosse-
 ments.

תוך בנקי צו אמפאנגן האט זיא הסוחר ה"כ ווידר געבין, אונ' דאר איבר זיך אופט מאלט ניט צו העלפן גיוואושט, נון דוא גרושיר איינציג גאט איך ביט דיך פון גרונד מייניש הערטצין וואלשט מיר עש מוחל זיין כי יכול להיות איך דען זעלבין און רעכט גיטאן דאר מייני גידאנקן אויף גיוועזין זיין, אונ' קאן וואול זיין וואש ער גיטאן האט דאש אליש לשם שמים גיוועזין איזט אלוו מוו מאן אליש דען גרוישן גאט כיפעהלין אונ' זיך גידענקן דאז דיוור עולם הבל באלד פאר איביר גיאט וויא וואול דוא גרוישר גאט דוא וויסט עש וויא איך מיין צייט אין גרושן זארגין אונ' ביטריפטניס מייניש הערטין צו ברענג, איך בין איין פרא גיוועזין דיא אין גרושן אישטימציא אצל בעלי החסיד זוא לנג גיוועזין איזט, אונ' פון אים גיוועזין כבבת עינו אביר מיט זיין אפ שטערבין איזט מיין עושר מיין כבוד אליש מיט הין וועק גאנגין וועלכיש איך כל ימי ושנותי צו ביאמרין¹) אונ' צו ביקלאגין האבי, הגם דאז איך וואול ווייס אונ' מיין שוואכהייט אונ' דאז איך איין גרוישן פעליר בגיא ביקענין מוו דאז איך מיין צייט אין זולכין אילינד אונ' יאמיר צו ברענג פיל בעשיר ווער עש דאז איך אלי טאג אויף מיין קני פאלטי אונ' דען גרוישן גינעדיגן גאט לויביט אונ' דאנקיט פאר דען גרוישן חסד דען ער מיר און ווירדיג טוט, איך זיטן נאך ביז דאמי איבר מיין טיש, עיס²) וואו מיך גילושט ליג מיך צו אובינטש אין מיין בעט, האב נאך איין שילינג צו צערין זא לנג עש דען גרוישן גאט ביליביט, איך האבי מיין ליבי קינדר אוב עש צו צייטין דען איינין אודר דען אנדרין ניט גיט וויא עש גין זאל זוא לעבין מיר דאך אונ' ארקענין אונזרין בישעפיר, וויא פיל לייט זיין אין דיוור וועלט דיא בעשיר פרומיר אונ' גירעכטיר אונ' וואר האפטיר זענין אליש איך אונ' האבין

1) bejammern 2) esse

פיל וויניגר אפי' ניט מזון לסעודה אחת אונ' דא איך עצמי קען דאש עש אויז בונטי פרומי¹⁾ לייט זיינין וויא זולטי איך מיין בישעפיר גיננדיגן לובין אונ' דאנקן קענין פאר אלי חסדים דא ער אן אונש טוט, אהן אונזר פאר געלטיניש וויא שונט גישריבן ווען מיר ארמי זינדיגי מענשין נור דא גרוישי בארים הערציקייט ארקענין מיגין דאז דער גרוישי בישעפיר אונש אויז איין שטיק לאס²⁾ צו מענשין גימאכט האט זיין גרוישין פארכט זאמיין³⁾ הייליגין נאמיין אונש צו ארקענין געבין דארום דאז מיר אונזרין בישעפיר מיט גנטצין הערטצין דינין זולין, דען מיין ליבין קינדר זעכט דאך וואש טוט איין זינדיגר מענש דאז ער קאן אן קומין אום צו ערלאנגין דאז מלך זיין גינאד דער דאך ניקסן מער איזט אליש בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר אונ' ווישין ניט וויא לנג אלש דער מלך בשר ודם לעביט, דאז מאן ממנו טובת מקבל איזט אודיר וויא לנג דער זעלבי מענש לעביט דער. דא טובות ביקומיט אונ' וואש איזט עש דאז ער מקבל איזט פון איין מלך בשר ודם פאר טובות ער קאן אים חשוב מאכין ער קאן מאכין דאז ער פיל געלט ביקומיט, אביר דאז איזט אליש אויף איין צייט לנג אונ' ניקש אויף איביג ווען ער אליש שונט האט בידו עד יום המיתה איזט דאך אליש ניקש דען דער ביטרי טויט מאכט אליש פאר געסין אונ' העלפט אים אל זיין עושר וכבוד ניקש, כי אין שלטון ביום המות אונ' דער מענש ווייס דאז אליש אונ' דאך טראכט ער דאז ער דען מלך בשר ודם וויל וואול דינין כדי ער דאז צייטליכי ביקומיט, על אחת כמה וכמה גיהערין מיר טאג אונ' נכט צו טראכטין וויא מיר הקב"ה מלך מלכי המלכי' שהוא חי וקים גיהערין צו דינין דען ער איזט דעריעניגי אליש וויא מיר טובות פון איין מלך בשר ודם האבין קומט אליש פון אים אונ' המקי' ב"ה

1) ausbündig fromme 2) Lehm 3) furchtbaren.

דער איזט דער זעלבי דער דען מלכים אליש גיבט אונ' אים בלב גיבט להיטב מיט וועם דאז זיין הייליגר וויל איזט כי לב מלכים ביד ה' ¹⁾, אונ' דיא מתנות פום מלך בשר ודם איזט אליש ניקש קיגן דעם וואש המקו' ב"ה זייני פארכטיר ²⁾ גיבט דאז איזט דיא איביגקייט דאס קיין מאס נאך ציל אודיר פאר ³⁾ גאנג האט, אלזו מיין הערטציליבה קינדיר זייט גיטרושט אונ' גידולדיג אין אייער ליידין אונ' דינט גאט דען אלמעכטיגין מיט גנץ הערטצין זוא וואול ווען עש אייך ה"ו איביליג אלש וואול גיאט דען אויב מיר שוין מיינן דאז אונש דער גרוישי גאט אויף ארליגט גאר צו שווער איזט דאז מיר עש פאשט ניט ארטראגין קענן זוא מוזין מיר דאך וויסן דאז דער גרוישי הער זיין קנעכט ניט מער אויף ערליגט אליש מיר ארטראגין קענן אונ' וואול דעם מענשן דען גאט וואז צו שיקט זוא וואול אן זיך זעלבשטין אליש אן זייני קינדר דאז ער אליש מיט גוט אונ' גידולד אן נעמיט וואור פיר איך מיין בישעפיר אך ביט ער וויל מיר נור דיא גירולט געבין אונ' אליש וואש אונש אין דיזר וועלט קונטרארי גיט גשיכט נאך אונזרי ווערקן זולכיש דארום אך מיט גידולט אויז צו האלטין כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה ⁴⁾, איין גיטרייאר דינר ביא איין מלך בשר ודם וואגיט לייב אונ' לעבין אום זיין הערינט האלכיר צווארין דאז אים זיין הער קאן בילונין מיט רייכטום אונ' וואול האבינדי גיטיר אין דיזר פאר גענקליכי צייט וויא שוין גידאכט דאש מאן דאך ניט ווייס וויא לנג עש גיווערט אביר דיא בילוננג פון אונזרן גאט ווארט ⁵⁾ אימיר אונ' איביג אלזו וואול אליש ער איזט חי וקים איזט אלזו אך זיין גרושי בארימהערציקייט, נון וואלין מיר אליש גאט ביפעהלן אונ' ווידר אן גיפאנגין

1) Prov. 21, 1 2) denen, die ihnen fürchten 3) Vergänglichkeit 4) Berach. IX, 5 5) währt

וואור איך גיבליבין בין. בתי מטה ע"ה איזט נון אין דאז דריטי יאר אלט גיוועזין איזט קיין שינור קלוגיר קינד ניט ארזעהן ווארין ניט אליינט דאז מיר עש זער גיליבט האבין זונדרין אלי מענשין דיא דאז קינד נור גיזעהן אונ' גיהערט האבין איין וואול גיפאלין אן דען ליבן קינד גיהאבט, אביר דער ליבי גאט האט עש נאך ליבר גיהאט אונ' אליש עש אין דען דריטן שנה איזט גנגין איזט דעם קינד ארבלעצלויך¹⁾ הענט אונ' פיס גישוואלין אויב מיר נון שונט פיל רופאים גיהאט אונ' אליר הנט ארטצינייאן גיברויכט זוא האט עש דאך דען ליבן גאט אלזו גיפאלין דאז עש נאך דעם אין דיא ד' שבעות אין זינר קרענק מיט גרושי בישווערניס אונ' יסורים האט צו גיבראכט המקו' ב"ה עש צו זיך גינומין אונ' זיין חלק צו זיך גינומין אונ' אונזיר חלק צו אונזיר גרושי ביטרפניש אונ' הערץ לייט פאר אונש ליגין לאזין וואור איבר מיר זיך אהן בישרייבליך זוא וואול בעלי זצ"ל אליש איך האבין מצער גיוועזין אונ' פורכט איך זער מיך אן דען היכשטיין גאט זער פאר זינדיגט אונ' ניט ביטראכט דאז מעשה פון ר' יוחנן דאז נאך פולגין ווערט אונ' דאז נאך גרעשרי שטראף זענן פאר האנדין וויא איך אין מיין טייליש גאט ארבארימט וואול בין גיוואר ווערדין, אונ' בעלי זצ"ל אונש זוא מצער גיוועזין דאז מיר אלי ביירי לנגי צייט גרושי קרענקין האבין אויז גישטאנדין דאז האבין מיר מיט אינזרין צער אויז גריכט, איך בין מעוברת גיוועזין אונ' עם בתי חנה שתי' עם קינד בעט גיקומין אונ' משום גרוישן צער וועגן דען ליבן קינד זעליג דאז איך מיך ניט האב קענן צו פרידין געבין, בין איך דיא גנטצי קינדבעט לנג אין איין גיפעהרליכי קראנקהייט גיפאלין דאז אלי רופאים אן מיין ווידר אויף קומשט²⁾ גיצווייפילט אונ' מיט מיר טישפראט³⁾

1) urplötzlich 2) Wiederaufkommen 3) desperat.

שפילן וואלן אביר אין דעם אליש זיא זולכיש האבין פאר גיהאט אונ' זאלכיש מייני לייט צו פאר שטין געבין אונ' ניט אין מיינונג גיוועזין איך עטוואז דרפון וויסטי אודיר פרשטונדי האב איך לבעלי זצ"ל ולאמי שתי' געזאגט איך דיא זעלבי ארצינייא ניט וואלט אן נעמין וועלכיש זיא אן דען דאקטורים גזאגט, אויב נון דיא דקטורים שונט איר בעשטיז גיטאן אום גימיינט מיך צו ברירן זולכיש אין צו נעמין זוא האט אל אירי רידן ניקש גיהאלפין אונ' איך גיזאגט מיגן רידן וואש זיא וואלן איך נעם נון גאר ניקש מער אין וויל מיר דער גיטרייאר גאט העלפין קאן ער זעלבי אהן ארצינייא טון איזט עש דען איין שלויס¹⁾ פון דען גרוישן גאט וואש הילפט דען אלי אורטצינייאן, אין סומא איך האבי בעלי זצ"ל גיבעטין זולמי דאך אלי דאקטורים אפ שאפן אונ' זיא לונין²⁾, וועלכיש אך גישעהן איזט אונ' הש"י ב"ה מיר דיא קראפט געבין דאז איך צו ה' שבועות נאך דעם איך אין קינד בעט קומין בין, שולן גנגין³⁾ וויא וואול זער קימירליך אביר דאך מין גאט זוא גילוביט אונ' גידאנקט עש איזט אלי טאג לקצת בעשיר עמי גיוועזין דאז איך ענטליך מייני ווארטירש מייני זאג אהם⁴⁾ אליש אפ גישאפט אונ' מיט הילף דען היכשטין צור נויט ד(רוי)ויר⁵⁾ וואז צו מיינר הויז האלטונג גיהערט עצמו אין אכט גינומין אונ' ענטליך דאז ליבי קינד פאר געסין מוזין וויא דיא גזירה מן המקום ב"ה איזט נשכחתי כמת מלב⁶⁾ וויא איז פולגינדיז מעשה לראות וואז גרושי חסידו' גישעהן איזט אלזו איזט ביליך דאז מאן זיך אין אלן גידולדין זאל אונ' זיך אין אל זיין לייט מעסיגן ווען ח"ו איין בן אדם איין צרה צוקומט עש זייא אן קינד עש זייא אן גוף אודיר ממון, אונ' אויב

1) ist es jedoch ein Rathschluss 2) honoriren 3) in die Synagoge gegangen 4) meine Wärter, meine Säugamme 5) Nothdurft 6) Ps. 31, 13 und Pesachim f. 54 b; vgl. Raschi zu 1. Mos. 37, 35.

זיך דער זעלבי מענש שונט דיכט¹⁾ זער פרום צו זיין אונ' וואלט זיך דענקן אייא ליבר גאט ווארום שיקשטו מיר דיוש זא יעמירליך צו איך ווייסי יוא ניט וואור אן איך זולכיש פאר זינדיגט האב דאז זעלבי זאל דער מענש ניט טון וויא דען על כל צרה שלא תבוא זאל דער מענש אליש מקבל באהב' זיין אונ' מצדיק הדין זיין אונ' ברוך דיין אמת זאגן אליש וואש דער גרושי גאט טוט, טוט אליש מיט גריכטיגקייט מי יאמר מה תעשה אונ' מאן מוז דאך ווישן אליש וואז המקום ב"ה דען מענשן טוט גשיכט אים אליש צו גוטן ומי יודע אויב אופט דען מענשן ניט בעשיר איזט וויא טאג אונ' יסורים פאר לוישט אן קינדר פריינט געלט ח"ו אונ' כדבר' האלה יותר אליש ווען עש דעם מענשן גנץ וואול גיאט המקום ב"ה איזט איין רחמן ווער קענט זונשטין בישטין פאר הדין בעה"ב נון מה לי להאריך וויא צום אופטערן גידאכט דאז אונורי חז"ל אליש בישריבן אליש וויא ר' יוחנן ע"ה איין גרושר תנא גיוועזן אונ' זיין אים בחיו ניין זין גישטארבין, אונ' ער ביהילמי אויף זיין עלטיר גור איין קליינין זון פון דרייא יארין נון גישאך עש איין מאלט דאז זיין לייט וועשיטין איר גיצייק²⁾ אונ' זיא שטעליטין איין קעסיל מיט וואשיר איבר דען פייר דרויז צו וועשן אונ' ער זידיט אונ' שטרוידילט איבר אונ' דיבר³⁾ אונ' עש וואר איין באנק בייא דען קעסיל דאש מאן דיא וועש וואלט דאר אויף ליגין אונ' זיא זעציטין דאז קינד אויף דער בנק אונ' העטין קיין גידונקן אויף אים אונ' דאז קינד שטונד אויף אונ' וואלט זעהין אין דען קעסיל אליש דער קינדר איר סדר איזט אביר דיא באנק שטונד ניט גלייך זוא, זוא שנאפיט זיא מיט דען קינד אויף אונ' דאז קינד פיל אין דען זידיגין קעסיל מיט וואשיר אונ' דאז

1) dünkt 2) wuschen ihr Zeug 3) sprudelt über und über.

קינד שריא איין ביטיר גישרייא אונ' יעמירליך אונ' זיא
 ארשראקין אל דיא לייט אונ' זיא לויפן אלי צו גלייך
 צו דען קעסיל אונ' דער פאטיר וואלט עש גישווינד הרויז
 ציאין זוא בליב אים איין פינגיר פון דאז קינדיש הענטסין
 אין זיינר הנט דען עש וואר אל שונט צו קאכט¹⁾ אונ' ער
 שלאגט זיין קאפף ווידר דיא וואנד אונ' ער ליף אין דאז
 בית המדרש אונ' ער שריא צו זיינר תלמידים טרווארט אויף
 מיין ליידוגין שטערין דאז איזט נון דאז ביינדיל פון מיין
 צעהנדיש קינד דאז איך אויף גיברויכט האב צום אופפיר
 פאר גאט אונ' פון דאז מאלט אן הענגט ער זיך דאז ביינדיל
 אן זיינן האלו פאר איין גידעכטיניז אונ' ווען איין פרעמדיר
 למדן צו אים קאם זוא ווייזט ער אים דאז ביינדיל פאר איין
 נחת רוח, אליש ווען ער אים זיין קינד ווייזן וואלט²⁾, נון
 מיין ליבי קינדר ווען דאז דען פרומין חשובין ר' יוהנן ע"ה
 איזט גישעהן וואז זאל איינים אנדרין ערשט גישעהין, דען
 דער ר' יוחנן איזט איין גרוישר ת"ח גוועזין האט גילערנט
 מקרא משנה וגמרא האט אן פאר שטאנדן מעשה מרכב'
 אונ' מעשה בראשית קאנט אן משביע זיין דיא מלאכים אונ'
 שידים וואר איין גרוישר בעל קבלה, פאר שטונד וואז דאר
 אויז ווייזן דיא שטערין אים הומל אן פאר שטונד ער וואז
 דאר ביטייט דאז פאר וואגלין פון דיא בלעטיר³⁾ פון דיא
 ביימיר אונ' קאם אים דאך זולכיר צער צו אונ' ער נעמט
 עש אן פאר גוט, אונ' בליב איין חסיד ביוקן אין זיין ענד,
 אלזו מיין הערציגי קינדיר איך ווייס עש וואול דאז עטליכי
 אופט גידרוקט האט מיט געלט פאר לירין אן קינדיר פאר
 לירין אביר וואז הילפט אל אונזיר צער אונ' יאמיר ווען עש

1) schon zerkocht 2) Berach. f. 5 b; vgl. R. Nissim
 ed. Goldenthal und Juchassin ed. Filipowski p. 151 a
 3) das Schwanken der Blätter = שיחת דקלין (was sich die
 Bäume erzählen).

וואז נאך וואז העלפין זולט אביר עש איזט אליש אום זונשט
 מיר קרענקין אונרוין גוף אונ' טונין אונזיר נשמה אך צו
 קורטין מיט דעם דאו מיר זיך זוא מצער זיין שוועבן מיר
 אונזיר גוף אונ' קענין מיט איין טרואריגין גוף דען היכשטין
 ניט רעכט דינן דען דיא הייליגי שכונה רויאט אויף קיין
 טרויאריגין גוף¹⁾ אליש וויא פאר צייטין דיא נביאים האבין
 וואלין דאו דיא שכונה אויף זיא רואין זאל זוא האבין זיא
 גינומין אליר הנט כלי זמרים אונ' האבן לאזין פאר זיך הער
 שפילן דאו דער גוף זאל לושטיג זיין וויא אין אונזרי ספרים
 איין מעהרירש פון²⁾ שטיט, איך אייער מוטיר האב בייא דען
 לעבין מן בעלי זצ"ל איין קינד פון ג' שני' לערך פאר לארין
 וועלכיש קיין דמיון גיהאט וויא איך שוין גישריבן אונ' בין
 ניט זוא פאר שטענדיג גיוועזין אלו איך האב אן החסיד דוד
 המלך ע"ה גידאכט דער זיין ערשטין זון עם בת שבע האט
 קראנק גיהאט ובתוך חולי גרוישן צער גיטריבן מיט תעניתם
 וצדקה ותפילה אביר המקום ב"ה דאו קינד צו זיך גינומין
 וויא דאו קינד טויט איזט גיוועזין, האבין דאו מלך זייני קנעכט
 אליש שטיל גיוועזין אונ' אים סוד גיהאלטין דען זיא זאגטין
 דער מלך האט זוא גרושן צער גיטריבן דאר דאו קינד איזט
 קראנק גיוועזין אונ' איזט נאך האפינונג גיוועזין דאו עש
 מויכט נאך לעבין בלייבין, פאר שווייגין וואז ווערט דער
 מלך נון איצונדירט טון ווען ער ווערט גיוואר ווערדין דאו
 דאש קינד טוט איזט אונ' ווייטיר קיין האפינונג צום לעבין
 איזט אלו האט קיינר ניקש זאגן וואלין אביר דער פרומי
 קיניג דוד האט אן אירן שטיל שווייגין פאר שטאנדין דאו
 דאו קינד טוט איזט אלו פראגט ער אן זייני קנעכט אויב
 דאו קינד טוט איזט, זוא האט אים קיינר גענטפירט אלו
 ער וואל פרשטאנדין דאו זיין ליב קינד טוט איזט אלו איזט

1) Sabbath f. 30 b 2) davon.

ער אויף גישטאנדין אויז זיינר עש¹⁾ אונ' זיך לאזין וואשיר
 לנגין אונ' זייני קנעכט ביפולין זיא זולין אים עסן אונ' טרינקן
 געבין אונ' האט אך גיגעסן אונ' גיטרונקן אלזו האט זולכיש
 זייני קנעכט גאר זער פאר וואנדירט ענטליך האט זיך איינר
 דאז הערטן גינומין אונ' גיזאגט אדוני מלך דאר דאז קינד
 נאך גילעכט האט זוא האשטו זולכין צער גיטריבן ניקש
 גיגעסן אונ' ניקש גיטרונקן בישט טאג אונ' נאכט אין דער
 אשין גיזעסן אביר זוא בלדי דוא גיהערט האשט דאז דיין זון
 גישטארבן איזט האשטו גיזאגט אונ' מצדיק דין גיוועזין וויא
 אך רעכט איזט אונ' גיזאגט ברוך דין אמת ה' נתן וה' לקח
 יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם אונ' בישטו תכף דער
 נאך אויף גישטאנדין אונ' דיר לאזין עסן אונ' טרינקן געבין
 אלזו ווען דאז קינד נאך לעכטי זוא זאגט דער מלך צו
 אינן איך וויל אייך מיין גיטרייא דינר זאגין דאר דאש קינד
 איזט נאך קראנק גילענין אונ' דיא נשמה נאך אין זיך גיהאט,
 האב איך אליש גיטאן גיהיילט גישריאן אונ' תשובה תפילה
 צדקה גיטאן אונ' גידאכט אולי ירחם ווערט השי' זיין רפואה
 שיקן אביר נון דאז אלזו ניקש האט העלפן וואלן אונ'
 המקום ב"ה זיין פקדון האט ווידר צו זיך גינומין וואש העלפיט
 אל דאז שרייאן אונ' וויינין מיין זון קומט נון ניט ווידר צו
 אונש מיר מוזין צו אים אלזו זעכט וויא זיך דער פרומי דוד
 ע"ה האט נוהג גיוועזין²⁾ דאר פון זאלן מיר לערנן אונ' אליש
 דען ליבין גאט אהיי' שטעלין³⁾ אלזו האבין מיר בעו"ה גרושי
 עבירה גיטאן, לאחר זה זוא לנג איך בעלי זצ"ל גיהאט האב
 אליר האנט נאך אונזרי און פאר שטענדיג אין בילדונג אליר
 האנט אן שטויס גיהאט דאז איך זינדיגרין איך פאר צווייפילטי
 ביזי נאטויר האב גימיינט ווען מיר אן געלט אודיר זונשטין
 פאר לושט איין היזק גיהאט, האב איך גימיינט דאז מיר

1) Asche 2) II. Sam. 12, 16—24 3) anheimstellen.

גאר דאר נידר גילעגן זיין דאר אונש דאך דער גרוישי גאט
 אלי צייט אלזו גינעדיגליך אונ' בארימטהערצליך ווידר גיהאלפן
 מיט ר' משה העלימשהטאט¹⁾ וועלכיש איך אין מיין פירדין בויך
 וויל אן פאנגין אונ' אלזו מיין דריט בויך היר מיט בישליסין
 דער גרוישי לעבינדיג גאט דער וויל זיך דאך איין מאלט
 איבר אונש מרחם זיין אונ' אונש אויז דען גלות ארלויזן כדי
 מיר המקום ב'ה רעכט קענין דינין וויא עש גיהערט צו זיין
 אונ' דאז אלי פעלקיר ארקענין אונ' ווישן דאז מיר דיין
 גליפטיש פאלק זיין אונ' דוא גרושיר גאט דוא בישט יוא
 אונזיר פאטיר זוא ארבארים דיך אך אליש וויא איין פאטיר
 זיך ארבארימט איבר איין קינד אונ' בישט אך אונזיר הער
 אונ' מיר זיין דיין קנעכט אונ' מידין²⁾ אלזו וואלין מיר ניט
 אויף הערין צו בעטן אן אונזרין גינעדיגן גאט ביז ער זיך
 איבר זייני קנעכט מרחם איזט אונ' איך דען גרושן גאט
 דיין דינשט מאט ביט³⁾ אליש אייני מייט אן אירי ווערטיין,
 דען אונזרי אויגן אונ' הערטן הענגיט אליש אן דיך.

סליק פון מיינין דריטין בויך

אונ' וואלין אן פאנגין בס"ד אונזיר פירדיש בויך.

נון בתי הנה תי' איזט אויף גיוואקסין אונ' איזט גאר
 איין קלויג קינד גיוועזין אפשר ווייטר פון בריכטין ווער אין
 דער זעלבי צייט איזט איין אושטיניש שוף⁴⁾ וואור אויף גאר
 פיל רויאי דימאנטין גיוועזין המלך מדעני מרק צו הנדין
 גיקומן וועלכיש תוך גליקשטאט גיוועזין אונ' איין אידריר
 בויטש גיזעל⁵⁾ האט דימאנטין גיהאט אלזו זענין ביז לגליק
 שטאט גיצאגין אונ' גיקאפט אך שינין ריווח אן גיוועזין ב'

1) Helmstädt 2) Knechte und Mägde 3) deine Dienst-
 magd bete 4) ostindisches Schiff 5) Bootsgesell.

ב"י האבין גיוואושט דאז איין בורגיר תוך נור וועגין¹) האט
 איין גרושי פארטייא פון זולכי דימאנטין גיהאט, אלזו האבן
 זיא בעו"ה איר עצה רעה יחדיו גיהאט אונ' מיט אננדיר
 חברותא גימכט אויף דען ביית דאר דיא דימנטין זענן אין
 גיוועזן כמדומה לי איזט עש איין בעקיר גיוועזן דען זיא גאר
 וויניק גיקאשט אלזו זענן דיא בידי טרפה חברותה נאך נאר
 וועגן גיקומן אונ' תכף הקירה ודרישה גיהאט נאך דען
 בורגיר דער דיא דימנטין גיהאט אונ' זיך בביתו גימאכט,
 אונ' ענטליך מיט אים ביקאנט גיווארן דאז זיא זיינין גיואר
 גיווארן וואור דער בירגיר זיין אוצר האט אונ' זיינין אים
 דאריבר גיקומן אונ' הכל בכל הין וועק גינומין, דער בורגיר
 האט זיא בביתו גיהערבירגט גיהאט, למחרתו בהשכמה זענן
 זיא אויז דען בית גנגין אונ' זיך איין שיפכן גידונגין אונ' אין
 מיינונג גיוועזן העטין איר זאך גאר וואול פאר ריכט אביר
 גאט דער אלטעכטגער האט זאלכיש ניט האבין וואלין אונ'
 דער בארגיר למחרת אויף גישטאנדן אונ' נאך זייני ב' געשט
 גיפראגט האט דער הויז קנעכט גיזגט זיא ווערין למחרת
 גנץ פריא אוזים הויז גאנגין דען בארגיר האט עטוואו אויף
 זיין לב גילעגן דען דער זוא איין אוצר האט איזט אלי צייט
 ביזורגט דאר פיר אלזו איזט ער איבר זיין קיסט גנגין וואו
 ער זיין אוצר אין גיהאט אביר ניקש גיפונדין אלזו תכף זיך
 וואול גידאכט דאז אים דאש זיין ביירי געשט גיטאן אונ'
 איזט פלוקס אס ים גילאפין אונ' גיפראגט אן ספנים אויב
 זיא ניט ב' ב"י זעהן הין וועק גיפאהרין, אלזו האבין זיא אים
 גיזאגט יוא דער אונ' דער ספון האט זיא פאר איין שעה
 הין וועק גפירט אלזו דער תכף איין שיף גידונגין אונ' דאז
 מיט ד' רודירש ביזעצט אונ' זענן נאך גיפאהרין אונ' ניט
 לנגי צייט האבין זיא דאז שיף מיט דען גנבים אינש גיזכט²)

1) Norwegen 2) in Sicht

ביקומין אונ' דיא גנבים אך גיזעהין דאז מאן זיא פאר פאלגט זענן זיא גנגן אונ' דען גנטצין אוצר אינש ים הניין גיווארפין, לקצד דער בורגיר האט זיא אין גיהולט אלזו האבן זיא מיט אים מוזן צוריק פארין אויב דיא גנבים שונט זער מיט דען בורגיר גיצעקנט האבן גידענק וואש דוא טושט מיר זענן עהרליכי לייט עז ווערט זיך ניט בפנדן דאז מיר פון דען דיניגן וואש האבן אונ' דוא טושט אונש זוא איין שימפף אן מיר ווערן עש ווישן אן דיר צו זוכן דען זיא האבן עש דארום אינש וואשיר גיווארפן דאז זיא פאר מיינט האבן בעשיר צו לייקנין¹⁾ אביר עש שטיט גישריבן אין אונזיר עשרת הדיברות לא תגנב, אלזו האט המקום ב"ה איגן אך ניט גיהאלפן אונ' זענן ווידר אן דען ארט גיבראכט ווארדן וואור זיא זענן הער קומין האבן צווארין אליש גילייקניט נאך דען מאן זיא נאקט אויז גיצאגן אונ' אליש וואול ביזוכט אביר דאז האט אינן ניקש גיהאלפן מאן האט אינן שטארקי עינות אן גיטאן דאז זיא ענטליך האבן מודה גיוועזן דאז זיא עש גיטאן העטין אונ' דאר זיא גיזעהן האבן דאז מאן אינן ווער נאך גיקומין העטין זיא עש אינז ים גיווארפן אין מיינונג ווען מאן זיא ביזוכט אונ' ניקש ביא אינן גיפונדן העט זוא העטין זיא מיט אירין לייקנין קענטין דאר פון קומין, אביר וויא שוין גידאכט גאט האט עש ניט האבן וואלן נון זענן זיא בידי צו דער תלוי' פאר דאמט ווארדן, דער אייני גנב האט זיך תכף דען קריסטין גלויבן אן גינומין, דער אנדרי אביר איזט כל ימיו איין פרוימר מענש גיוועזן אונ' אך פרויס פאטיר אונ' מוטיר גיהאט איזט פון וואנוי בעק²⁾ גיוועזן דער זעלבי האט זיין גלויבן ניט שארשירין³⁾ וואלן אונ' גאר זער מקדש השם ברבים גיוועזן איך האב אין אונ' זיין עלטירן וואול גיקענט אונ' זיך כל ימיו אליש

1) läugnen 2) Wandsbeck 3) changiren.

איין [פרומים] ערליכן מאן גיהאלטין מוז זיין פון דען אנדרין פאר פירט גיוועזן וועלכיר כל ימיו ניקש גומיש גיוועזן אלזו האט זיין סוף בעו"ה זוא זיין מוזין, ובוודאי איזט נשמתו בגיע גיקומין דען ער קונה עולם הבא גיוועזן ממש בשעה אחת איך מאג מפני כבוד משפחתו ניט גענין אביר תוך המבורג וואש מאן וואול דאז גנצי מעשה, המקום ב"ה ווערט בוודאי זיין קידוש השם האבין אן גינומין אונ' דאז ער האט מוסר נפש גיוועזן פאר המקום ב"ה אונ' זוא וואול העט קענין דער פון קומין אלזו זיין חבר אביר מקיים גיוועזן בכל נפשך אלז בוודאי מיתתו איין כפרה על כל עוונותיו גיוועזן, דארום זאל זיך איין אידריר איין עקסעמפיל נעמין אונ' זיך ניט פום יצר הרע לאזין פאר פירין פון וועגן דען ביטריפטין געלט אונ' איזט ניט גינגין דאז מאן גידענקט וויל המקו' ב"ה דינין בכל נפשו ווען עש דער צו קומט מוסר נפש על קדושת המקו' ב"ה צו זיין דאז איזט צווארין גנין גוט אונ' גיהערט אך איין אידריר בר ישראל זולכיש צו גידענקן אונ' צו טוהן כמו שאמר ר' עקיב' ע"ה מתי יבוא לידו ואקיימנו ועכשיו שבא לידו לא אקיימנו¹⁾ אביר עש שטיט אך דער בייא ובכל מאודך דאז איזט דאז געלט דארמיט זאל מאן המקום ב"ה אך דינין דאז איזט ניט אליינט גיזאגט דאז מאן זאל גרושי צדקות געבן פון זיין געלט וואור מיט מאן הש"י דינט אונ' המקום ב"ה גאר ליפ איזט אביר נאך מיין גערישין שכל איזט דיווש בוודאי זוא וואול אליש מאן מוסר נפשו איזט פון הש"י ב"ה זיינט וועגן [אלזו גיהערט מאן אך מוסר ממון צו זיין פון הש"י ב"ה זיינט וועגן] כי יש אדם שחביב ממנו יותר מגופו²⁾ אונ' דאז איזט רעכט גדינט בכל נפשך ובכל מאודך ווען מאן דאז ביטריפטי געלט ניט אכטיט אונ' דעם גאט גיביט עושר דאז ער עש רעכט אן ליגט אונ' זיין גבאות גוט פאר זיכט וויא איך שונט גישריבן ובאם דאז

1) Berachoth f. 61 b 2) ib.

אין דער יצר הרע יוא וויל פאר פירן אונ' ער זיכט ממון
 דאז ניט זיין איזט אונ' דאר דוירך פיל ביז קומין קן אפי'
 סכנות נפשות דרויף שטיט אונ' דער בן אדם איזט זיך
 מסכין זיין גוף ונשמה פון ממון וועגן דאז פינדן מיר בעו"ה
 אלי טאג אלזו איזט אך רעכט דאז אונורי חכמי' גיזאגט
 האבין דאש מעניכיר ליבירשט האט דאש ביטריפטי ממון
 אלש דען גוף אונ' אפילו נשמה הענגט ער אך אן דאז פאר
 פלוכטי געלט, וויא דעם מענשין דעם הקב"ה געלט גיביט
 אונ' אים צום גבאי מאכט אונ' ווייס ניט דאר מיט אום צו
 גין, זיין ביטריפטיש פאר שטאקטיש הערטין אונ' דער ליידגי
 יצר הרע לאזן אים עש בעו"ה ניט צו דאז ער זיין געלט
 בייא זיין לעבין אויף גרושי רווחים טון קאן, דיא קיין שיעור
 וערך האבין אונ' ער ליבירשט האט דאז ער נאך זיינים
 טויט זיין קינדר גרויש עשירות לאזט אליש דאז ער זיך זעלכירט
 איין חלק פאר זיך נעמט דאז דאך שטיט אדם קרוב לעצמו¹⁾,
 נאך איין גרעשרין הבל זיכט מאן אין דען עולם זענן לייט
 דיא גאר קיין קינדר האבין אונ' זענן דאך זוא פאר פיכט²⁾
 אויף דאז מעות אונ' שליסן איר הנט זוא צו פון עניים
 ואביונים אונ' דאז זיא דאך ווישין זיא גרוישן עושר האבין
 דאז זיא אל איר טאג גינגין האבין אונ' דאך זורגן זיא אונ'
 וואלין ניט גערין פון איר ממון נעמין אונ' האבין נימיר גינגין
 ועליהם נאמר אין אדם מת וחצי טובתו [I. תאותו] בידו³⁾ אויף
 דיא זעלביגי לייט האט שלמה המלך ע"ה אך גיזאגט וויא
 אין קהלת שטיט יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין
 קץ לכל עמלו⁴⁾ נון דיזוש איזט גיזאגט אויף לייטן דיא קינדר
 אודיר קיין קינדר האבין אונ' האבין גרויש עשירות, וואז
 זאלן מיר זאגן פון דען דלפנים נעביך אודיר פון דיא לייט

1) Jebamoth f. 25 b 2) erpicht 3) Koheleth r. I, 13.

4) Koh. 4, 8.

דיא עשירות גיהאט האבין און זענן פון אייטיל עשירים אויז
 גישפראצט זולטי כאן מיינין אונ' אירי מעשים ווען זיא
 לפעמים וואז טונן פון מעות וועגן צו פאר שוינן ה"ו דאז
 מאן זולט דרויף גידענקין אך ורק דער דלפון דער אביון דער
 יורד מנכסיו איזט בכלל זולין גידענקין דאש זיא אירין שכר
 וואז זיא בעה"ב גיווערטיג זיין ניט זולין מאכן צור גין מיט
 זיין עבירות בעולם הוזה דאז דער דלפון זיך וואלט גידענקין
 איך וויל דען עושר זיין כמון גנבין ער האט זוא גאר פיל
 אונ' איך האב יא נישט אונ' איך בין זוא וואול איין מענש
 אליש דער עושר איך מוז יא אך לעבין הש"י ב"ה האט
 אונש צו זאמין בישאפין אלזו וואלט זיך נעביך דער אביון
 אך גידענקין איך האבי פיל געלט גיהאט בין דרום גיקומין
 וויל זעהין געלט ווידר צו ביקומין עש מאג מיט רעכטין
 אודיר און רעכטין זיין גאט זאל זיך איבר דיא זעלביגי לייט
 אר בארמין אונ' זיא פון ביזין צום גוטין וועג וווזין דאז זיא
 דאש איביגי פאר דאז צייטליכי אן נעמין, אונ' אליש מקבל
 באהבה זיין וויא איך שוינט גישריבן אונ' גידענקין המקום
 ב"ה זה משפיל וזה ירים אלזו האט זיך איין אידריר וואול
 פיר צו זעהין ובפרט בעלי מו"מ דאז זיא ניט איביגי יום
 ולילה אויף איר מו"מ הענגין אונ' קענן לערנין אונ' דיא
 הייליגי תורה דאריביר פאר געסין גלייך שטיט רבות מחשבות
 בלב איש ועצת ה' הי"א תקום¹⁾ זוא מאכט דיא ה' הלל אונ'
 דיא י' יוסף אונ' דיא א' אליעזר פון דיא דרייא אותיות היא
 האב דען פשט הערין זאגין לעתיד לבוא ווערט המקום ב"ה
 למשפט ברענגין אלזעניים אונ' ווערט זיא פראגין ווארום זיא
 קיין תורה גילערינט האבין אויף דען עולם ענטווערט דער עני
 רבשיע דוא ווייסט יא וואול איך בין איין עני גיוועזן אונ'
 האבי מיך מוזין מיאין דאז איך מיך אונ' מיין פרא אונ'

1) Prov. 19, 21.

קינדיר האבי מחייה גיוועזין זוא זאגט הקב"ה בישטו דען איין
 גרעשריר עני גיוועזין אלזו הילל דאש מיר גפינדן גישריבן
 דאז אלי דיא דאר האבין וואלין אים בית המדרש גין לערנן
 האכטן מיזין דען שמש אלי יום א' גראשין געבין איין מאלט
 אן פרייאטאג האט דער גוטי הילל גיוואלט גערין אין ב"ה
 גין אונ' האט קיין גראשין גיהאט דען שמש צו געבין אלזו
 האט ער זיך אן דיא פענשטייר גיהאנגן דאר ווארטין דאז
 ער וויל דיא הלכה צו הערין לערנן אלזו איזט אויף דען
 גוטין הילל נעביך איין גרויש שניא גיפאלן דער אין גנץ
 בידעקט האט, איזט עש קיגן שבת גיוועזין האבין דיא לייט
 אים ב"ה ניט גוויסט ווארום אליש עש זוא פינשטייר איזט
 גיוועזין זוא האט מאן ארויז אויף דיא גאס גיזעהן האט מאן
 ארזעהן דאש דער גוטי הילל נעביך גנץ מיט שניא צו
 גידעקט איזט אונ' ארפרארין גיוועזין זוא האט מאן גיזאגט
 דער שמש זאל פלוקס פיאר אן מאכין אונ' דען הילל דאר
 בייא ליגן אויב מאן קאן אים ווידר צו רעכט ברענגן, זוא
 האט דער שמש גיזאגט עש איזט שוין שבת האבין דיא היל
 גיזאגט אייא הילל איזט וואול ווערט דאז מאן זיינט וועגן
 זאל מחלל שבת זיין אלזו האט מאן אים ווידר ארקוויקט,
 אלזו איזט דאז ב"ד של מעלה מחייב דיא עניים דיא קיין
 תורה לערנן אודיר ניקש גוטיש טון, דען הילל איזט זוא
 איין עני גיוועזין דאז ער אפילו דען גראשין דען שמש ניט
 האט גיהאט צו געבין אונ' דאך ניט פאר פעלט תורה צו
 לערנן ובפרט הילל איזט זולכין ת"ח גיוועזין ווען ער העט
 וואלין בעה"ז פון זיין תורה וועגן וואש גניסין אונ' פון לייטן
 ניר וואלין מתנות נעמין העט מאן אים זיין הויז פול כסף
 וזהב גשיט¹⁾ דען ער אייניר פון אונזירי גרעשטי תנאים גיוועזין
 כידועה, אביר ער ניקש ביגערט אליש תורה צו לערנן אונ'

¹⁾ geschüttet.

זיין דלות פאר ליפ גינומין אונ' זיך גנץ אויף המקום ב"ה פאר לאזין אלזו הילל מתחייב עניים, דאר נאך ברענגט מאן דיא רשעים דיא זיך בעה"ז היפש גפירט האבין אונ' זענן רועה זונות גיוועזין אונ' זיך היפש קיגן זיא גצירט אונ' זענן אין אלי עבירות ביגריפן ברענגט מאן זיא אך לדין אונ' פרעגט זיא ווארום זיא זוא פיל ביז גיטאן אונ' זולכי רועה זונות זיין גיוועזין, זא זאגט ער רבש"ע איך בין גאר איין היפשיר מענש גיוועזין אונ' דערינט וועגין האט מיך דער יצר הרע אך פאר פירט אונ' ווייבר האבן זער נאך מיר גילושט דאז איך האב מוזין איר רצון טון אלזו זאגט מאן בישטו דען שיניר אלו יוסף הצדיק אונ' האשטו גרעשרין אן רייטצונג גיהאט אליש יוסף הצדיק דאש ער ביא זייניש העריגט ווייב איזט אים הויז גיוועזין דיא אים אבינש אונ' מורגניש זייני ווייסי העמדיר גשיקט אונ' איין גילדינין שטרעל¹⁾ דאר ער זיין האר זאל מיט אויז שטרעהלין ושארני תכשיטו²⁾ מלבד דיא גרושי אן רייצונג אונ' ווארט וואז זיא אים געבין האט אונ' דער גוטי יוסף הצדיק דאך ניט גוואלט אונ' זיין יצה"ר כובש גיוועזין כדי ער זיך ניט האט וואלין מטמא זיין שנאמ' ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה²⁾ דאז איז צו פאר שטין ער האט ניט וואלין ביא איר ליגן אויף דער וועלט כדי ער ניט מיט איר זיין זולט אויף יעניר וועלט אונ' נעביך דאר איבר זוא יעמירליך אין דער תפיסה גיקומן ואלמלא ברוב רחמיו מן המקום ב"ה העט ער קענין אומש חיות אך קומין דאך האט ער אליש ניט גיאכט אונ' זיין יצר הרע ניט קענין אן אים שולט זיין אלזו איזט יוסף הצדיק מחייב דיא רשעים וואז זאל איך לנג דער פון שרייבן כבר כתב(ג)ו הזיל בספרי מוסר הכל, דאר נאך ווערין גיבראכט דיא דיקי פעטי³⁾ עשירים דיא איר צייט אליש פאר בראכט אין גוט עסקן

1) Kamm 2) 1. Mos. 39 10 3) fette.

אונ' גוט טרינקן אונ' אן גאט אונ' זיין גיבאט ניט גיאכט אלזו ווערין זיא אך גיפראגט ווארום זיא האבין קיין תורה גילערנט אונ' זיך ניט במיאים מיט מצות אלזו געבין זיא צור תשובה דאז זיא וועגן אירי גרושי עסקי אונ' עשירו' ניט האבין צייט גיהאט, זוא פראגט מאן זיא העט איר דען גרעשיר עשירות גיהאט אליש אליעזר בן הרסום דער האט זוא פיל שטעט אויף דער יבשה גיהאט אונ' ווידר זוא פיל שטעט אויף דען ים אונ' זוא פיל שיף אופים ים גיין¹⁾ גיהאבט אונ' האט זיך דאך ניקש הינדרין לאזן אין זייער תורה אלזו מאכט דער נומי אלעזר מתחייב דיא עשירים אלזו זיכט מאן וואול דאז אונזרי תירוצים אויף יענער וועלט ווערין וויניק העלפן אונ' דאז בעשטי איזט תמי' תהי' עם ה' אלהיך²⁾, נון ווידר צו אנפאנגן פון אונזרי זאכין איך בין אין קינד בעט קומן עם בני ר' מרדכי סג"ל, ומי יתן דאז סופתו [I. שיבתו] אלזו גליקליך אונ' וואול ווער כמו ילדותו אביר וואש הילפט עש דער היכשטי האט שוין אליש בישלאסין וויא עש זיין זאל, איך האבי שוינט אין מיין דריטין בויך גישריבן³⁾ פון וועגן דער גאולה דאז מיר אויף גיהויפט האבן אונ' שונט גידאכט (ט), דאז חמי זצ"ל אונש ב' פעסיר צו גשיקט אונ' פאר מיינט דאר מיט נאך איי צו ציאין בקיבוץ כל ישראל אביר דאר ער נון גיזעהין האט דאז ניקש דרויז גיווארין איזט האט ער עוקר דירה מהאמיל גיוועזן אונ' זיך ביגעבין צו וואונן עם חמותי תי' לק"ק הילדסום זעלבי איזט איין היפשי פרומי קהילה גיוועזן אונ' נור ה' פרסאות מן האמיל גיוועזן אלזו זיא זמן מה לשם גיוואונט אונ' בעלי זצ"ל זיין עלטירן גאר זער גלייכט אונ' גאר בכבוד גיהאלטן אלזו האט ער מיך ע"ה גיבעטן, מיין גליקליכן לאזן מיר להילדסום ציאין אונ' אבי ואמי בזוכין, דוא האשט זיא תיך

1) gehen 2) 5. Mos. 18, 13. 3) s. oben S. 82.

י"ב שנים ויותר ניש גיועהן איך בין עש צו פרידן גיוועזין
 האבין אונזר מייט אונ' יונג גינומין אונ' ג' קינדר זיינן
 להילדסום גיצאגן איך האב בני ר' מרדכי סג"ל גיוויגט איזט
 נאך קיין שנה אלט גיוועזן דער יונגיר דער מיט אונש גיוועזן
 איזט האט שמואל גיהיישין איזט גאר איין שינר יונגיר
 גיוועזין האט מאן אים דען פיינן שמואל גיהיישין דען מיר
 האבין נאך איין יונגן ביא אונש גיהאט האבין דיא קינדר
 דען זעלבין דען גראבין שמואל גיהייסן אלזו זענן מיר
 להילדסום גיקומין חמי וחמותי זצ"ל האבין גרושי שמחה מיט
 אונש גיהאט דען בעלי זצ"ל זיין יונגשט קינד גיוועזן אונ'
 איזט אונש ת"ל זער וואל גנגן, נון מיר האבין מיט גינומין
 וואז מיר גימיינט האבין דאז איין כיבוד בהילדסום איזט
 גיוועזין אונ' אינן מיט גיבראכט, זענן אין דיא דריטי שבועה
 לשם גיוועזין, אונ' אונש יחדיו משמח גיוועזין דאר נאך זענן
 מיר לחיים ולשלום ווידר אהיים גירויזט, חמי זצ"ל אונש
 איין קענכין גישענקט לערך ד' ר"ט ווערט גיוועזין וועלכיש
 אונש דאך זוא ליפ גיוועזין אליש וואן ער אונש העט מאה
 ר"ט געבין אונ' חמי זצ"ל איזט באותו פעם איין עושר
 גיוועזין וותר אלש ד' אלפים ר"ט אונ' זיין קינדר בכלל גיהאט
 אויז געבין אונ' דיא ריז האט אונש איבר ק"נ ר"ט גיקאשט
 אונ' מיר זיינן זוא פאר גניגט גיוועזין מיט דען קענכין פון
 ד' ר"ט דאז אונש חמי זצ"ל גיגעבין אלזו ווען עש מאה ר"ט
 גיוועזין זוא זענן מיר פאר גניגט גיוועזין ניש אליש וויא
 דיא קינדר לע"ע זיין דיא פון דיא עלטרין גערין אליש הויט
 אונ' האר הין וועק נעמין אליש אונ' פראגן ניש אויב זיא
 עש מון קענן אודיר ניש אלזו זענן מיר ווידר לביתי קומין
 אונ' אונזיר קינדרכיר יחדיו גיוונד גיפונדן חמי זצ"ל האט
 איזהו שני' בהילדסום גיוואונט האט אים תוך ד' או ה' שנים
 ביא עשרת אלפים גיקאשט אויב זיא שוין קיין גרושי הויז
 הלטונג גיהאט האבין, זוא האבין זיא דאך גרושי הוצאה

גיהאט אונ' דא גוטי לייט האבין גיזעהן דאז קיין תכלית
 פאר זיא איזט בהילדסום אלזו זענין זיא מהילדסום להנוביר
 גיצאגין אצל גיסי הקצין ר' ליפמאן בביתו וואור זיא אך
 גיבליבן זענין אונ' אלי בידי בהנוביר בשם טוב ובשיבה
 טובה גישטארבין וואור פון איין מעהרירש בריכטין ווער,
 אלזו זענין אין גוטיין מו"מ גיזעסין מיין עלשט קינד איזט בתי
 ציפור תי' גיוועזין וועלכי נון באלדי י"ב שנים איזט אלט
 גיוועזין אלזו האט ר' ליב בנו של ר' אנשיל באמשטארדאם
 גיוואונט אונ' אונש גירעט השידוך חתני קאשמאן בנו של
 ר' אלי קליף¹⁾ זצ"ל נון מאחר דאז דאך בעלי זצ"ל אלי שנה
 ב' פעמים לאמשטארדא' גיצאגין אלזו האט זיך מקדים
 גיוועזין אונ' איזט וואול ו' שבועות פריאר גיצאגין אלזו ער
 פפלעגט צו ציאין אונ' אם שדכין גישריבן ער מוזטי דאך
 לאמשטארדאם ציאין אלזו וואלטי ער זעהן וואו צו טון ווער,
 ובאותו פעם איזט מלחמה גיוועזין דאז ר' אלי קליף האט
 מוזין עוקר דירה זיין אונ' מיט זיין לייט לאמשטארדאם גיצאגין
 צו וואונן וויא נון בעלי זצ"ל לאמשטארדאם גיקומין איזט
 תקף הקול לבאן גיקומין דאז בעלי זולטי זיך משרך זיין לר'
 אלי קליף דיזוש איזט גיוועזין אם פאשט טאג דאז דיא לייט
 הכתבים על הבערש גיליאנט האבין אונ' פיל לייט דיא עש
 ניט האבין גילאבין וואלין אונ' איזט הרבה מעות אויף דער
 בערש פאר וועט גיווארין זה אומר כה וזה אומר כה דאז
 פיל ניט האבין גלויבן וואלין דאש השידוך זולט גישעהין דען ר'
 אלי קליף איין גרוישר קצין גיוועזין אונ' איין שם גיהאט פאר
 עושר מן מאה אלפי ר"ט ויותר, גלייך אך האמת גיוועזין
 איזט אונ' בעלי זצ"ל איזט נאך איין יונגיר מאן גיוועזין אונ'
 זענין ערשט אויף גיקומין אונ' גאט בהיט זיא איין הייזכין

1) Elia Cleve d. i. Gomperz aus Emmerich.

מיט קינדרכיר גיהאט אביר וואז דער הוכשטי בישליסט דאז
 מוז זיין אונ' מוז דאך גישעהין אויב עש מענשין [שונט] ניט גערין
 זעהן אונ' ווערט ארבעים יום קודם יציאת הולד בשמים אויז
 גירופין דער פלוני זאל נעמן בת פלוני¹⁾ אלזו האט בעלי זצ"ל
 זיך משדך גיוועזין עם הקצין ר' אלי' קליף בעלי זצ"ל האט
 נאך געבין לבתי תי' ד"ב מאות ר"ט האלענדיש מעות אונ'
 האבין דיא חתנה א' שנה וחצי אויף גישלאגין אונ' החתנה
 זולטי בקליף זיין, בעלי זצ"ל מוזין ג"כ מאה ר"ט לסיועת
 החתנה געבין, וויא נון זמן החתונה גיוועזין איזט זענן מיר
 יחדיו לקליף גיצאגין איך ובעלי זצ"ל אונ' איין זייגנדיג קינד
 האב איך גיהאט אונ' בתי ציפור הכלה תי' ר' מאיר מקלוז
 וועלכיר אב"ד דק"ק פרידבורג לע"ע איזט אונ' אונזיר משרת
 דען פיינין שמואל אונ' משרתת אלזו זענן מיר מיט איין
 גרושי שוויד²⁾ נאך דער חתנה למז"ט גיצאגין אונ' מן אלטונה
 תוך ספינה עם חברותה מן מרדכי כהן אונ' מאיר איליוש
 אונ' אהרן טודילכי וואש מיר פאר איין לושטיגי ריין גיהאט
 האבין קאן איך ניט ארשרייבין אלזו זענן מיר בשלום אין
 אליר לושטיגקייט אונ' פאר גניגליכקייט לאמשטארדאם קומין
 עש איזט אביר נאך וואול ג' שבועות פאר החתנה גיוועזין
 מיר זענן גיוועזין בייא גידאכטין ר' ליב האמבורגיר מיר
 האבין אלי שבועה יותר אליש י"ב דיקטון³⁾ פאר צערט אביר
 מיר האבין דאז זעלבי ניט גיאכט דען אין דיא ג' שבועות
 דאז מיר קודם החתנה זענן באמשטארדאם גיוועזין האט
 בעלי זצ"ל דיא חצי נדוני' פאר דינט גיהאט די' יו' קודם
 החתנה זענן מיר בתופי' ובמחולות מיט יותר אליש ב' מנינים
 לייט לקליף גירויזט אונ' זענן וואול ובכבוד אן גינומין ווארדין
 אונ' זענן אין איין בית גיקומין דאז ממש דירת מלך גיוועזין

1) Sota f. 2 a 2) Suite 3) Dukaten.

אונ' אין אלי מאנירין וואול מאבלירט¹) גיוועזין אליש וויא אין שר בית נון דען גאנטצין יום האט מאן קיין מנוחה גיהאט פאר תקיפם שרים ושרות דיא אלי קומין זיין אונ' דיא כלה זעהן וואלין ובאמת איזט בתי תי' גאר שין גיוועזין האט קיין דמיון גיהאט נון איזט גרויש צו רישטונג צו דער חתנה גיוועזין אונ' איזט באותו פעם תוך קליף גיוועזין דער פרינץ²) אונ' באותו פעם האט נאך גילעכט דער עלשטי פרינץ וועלכיר קור פרינץ איזט גיוועזין אונ' דיזיר איזט אין יונגיר הער מן י"ג שני' לערך אן צו זעהן גיוועזין אביר ניט לנג דער נאך זוא איזט דער עלשטי קור פרינץ גישטארבין³) אונ' דיזיר איזט בטקומו קור פרינץ גיווארין גם איזט לשם גיוועזין פרינץ מוריש⁴) ושאר שרים ונכבדים אלי האבין בישטעלט גיהאט דאז זיא בייא דער קופלאציאן⁵) זיין וואלין, אלז[ן] בודאי זיך מחותני ר' אלי' קליף שונט פאר הער אין גריכט אויף זאלכי הויכי געשט אונ' ביום החתנה תקף לאחר החופה צו גריכט אויף איין חשובי קאליטציאן⁶) פון אליר הנט קומפעקטורין⁷) אונ' אליר הנט חשובי פרעמדי וויין אונ' פרעמדי פריכטיק, נון קאן מאן וואול גידענקין וואז פארי איין מהומה אונ' וועזין אליש דאר גיוועזין איזט אונ' דאז מחותני ר"א ע"ה אונ' אל זייני לייט אל איר מחשבה גיהאט האבין אויף זולכי חשובי צו טראקטירין אונ' וואול צו אקומעדירין⁸), אונ' אפי' ניט צייט גיהאט איינר דען אנדרין הנדוני' צו ליפרין אונ' צו צילין⁹) כנהוג אלזו האבין מיר אונזיר נדוני' אונ' מחותני ר' אלי' ע"ה

¹) In jeder Beziehung wohl möblirt ²) Friedrich III, Kurfürst von Brandenburg, geb. am 11. Juli 1657, seit 1701 König von Preussen ³) Karl Emil, Kurprinz, gest. in Strassburg am 7. Dezember 1674 ⁴) Fürst Moritz von Nassau, seit dem 19. October 1647 Statthalter des Herzogthums Cleve ⁵) Copulation ⁶) Collation ⁷) Confituren ⁸) accomodiren ⁹) zählen.

זיין נדוני' תוך כ״ס' גיטאן אונ' פאר חתמנת דאז מאן זיא
לאחר החתונה צילין זולט וויא מאן נון עם התן וכלה שי'
אונטר דיא חופה גיוועזין האט מאן אין דער גרושי מהומ' פאר
געסין דיא כתובה צו שרייבין נון וואש האט מאן טון זאלין
אלי חשובי מיט דען יונגין [פרינציין] זענין דאר גישטאנדין אונ'
וואלין צו זעהין אלזו האט דער אב"ד מהור"ר מאיר¹⁾ גיזאגט חתן
זולט איין ערוב קבלן שטעהלין אונ' מקבל [קנין] זיין דאז ער
תקף לאחר החתנה וואלט לבלתו איין כתובה שרייבין לאזין
אונ' דער אב"ד האט הכתובה אויז איין ספר גיליאיש אלזו
איזט החופה גישעהן נאך דער חופה האט מאן אלי חשובים
אין מחותני ר' אלי זל זיין גרויש פרוגק חדר גיפירט וועלכי
מיט גילדין לעדיר איזט בישלאגין גיוועזין אונ' איזט איין
גרוישר טיש דרינן גישטאנדין וואור אויף כל מעדני מלך
גיוועזין אלזו האט מאן דיא חשובים לפי כבודיהם טראקטירט,
בני ר' מרדכי איזט איין קינד לערך מן... ה' שני' גיוועזין
איזט קיין שינור קינד תוך עולם ארזעהן ווארדין אונ' מיר
האבין אין גאר שין אונ' זויבר גיקליידיש אלי דאז השיבות
האבין אין שיר אויף גיפרעסין ובפרט הפרינץ יר"ה אין
שטעטיש ביא דער האנד גיהאלטין וויא נון דיא חשובי
האבין פון דיא קומפעקטין אונ' פריכטין גיגעסין גם וואול פון
יינות גיטרונקין האט מאן דען טיש לאזין אפ נעמין אונ'
הנויז גיטאן זוא זענין וועלכי פאר שטעלט²⁾ הנין גיקומין אונ'
זיך פרויזינטירט, גאר שין אונ' אליר האנט פאסין³⁾ גימכט, דיא
צו אייניר ארגעצליכקייט גידינט האבין צו לעסט האבין דיא
פאר שטעלטי איין טויטין טאנץ⁴⁾ גימכט איזט זער ראר⁵⁾
גיוועזין אויף דער חתנה זענין אך גיוועזין [פיל פארנעמי
פארטיגזען וואר מנקין⁶⁾ אייניר] האט גיהיישין מוקאטי⁷⁾

1) R. Meir Raudnitz, nachmals in Wesel 2) verkleidet

3) allerhand Possen 4) Todtentanz 5) rar = herrlich 6) Por-
tugiesen, worunter 7) Mocatti.

איזט איין יובליריר¹) גיוועזין וועלכיר האט גאר איין יפה גילדין אוהרכין גיהאט מיט דימאנטין ביועצט איזט גיקומן על ת"ק ר"ט, מחותני ר' אלי' האט דאז אוהרכין פון דען מוקאמי גיפארדירט אונ' עש דעם פרינצין וואלין שענקן אביר איזט דאר בייא איין גוט פרינט גישטאנדין דער זולכיש פאר הינדירט האט, אונ' גיזאנט וואור צו זאל דיר דאש דוא ווילשט זוא איין גרושי מתנה אן דען יונגין פרינטצין געבין ווען עש נאך דער עלשטי קורפרינץ ווער זוא לים עז זיך נאך טוהן אביר וויא שוין גידאכט דאז דער עלשטי קור פרינץ איזט גישטארבין אונ' דער יונגי קור פרינץ אן זיין שטאט גיקומן, וועלכיר נון אך קור פירשט איזט, אביר מחותני ר' אלי' ווען ער בייא דען פרינט קומין איזט דער אים גיווערט²) האט דיא מתנה ניט אן דען יונגין פרינץ צו געבין האט ער עש אים אלי מאלט מיט איין גרושין רוגו פאר וויזין³) ובאמת ווען מחותני ר' אלי' דען יונגין פרינטצין דיא מתנה געבין העט עש אים אפשר אין איביגקייט ניט פאר געסין דען זולכי גרושין הערין דיא פאר געסין זולכי זאכין ניט, נון הצועק על מה שעבר וכו')⁴) אביר דער יונגי פרינץ זאמט פירשט מאריטץ אונ' אלי חשובים זענן בכלל גאר פאר גניגט הין וועק גננין אונ' קיין יהודי אין מאה שנים זאלכין כבוד גיהאבט, אלזו איזט החתנה תוך ששון ושמחה נגמור ווארדין, לאחר החתונה בין איך לעמריך גיפאהרין על קברה של אחותי הענדיל ע"ה, וואש איך פאר צער ושברון לב גיהאט האבי איזט להמקום ב"ה ביקאנד אונ' איזט אימיר מער שאד דאז זוא איין יונג אונ' איז ערמאסין שין⁵) מענש דיא שווארטצי ערד האט קיין⁶) זולין איזט קיין כ"ה שני' אלט גיוועזין, אביר וואז הילפט עז וואז רצונו של המקום ב"ה איזט מוזין מיר זיך גיפאלין לאזין

1) Juwelier 2) verwehrt 3) vorgeworfen 4) Berach. IX, 3 5) aussër = über die Maassen schön 6) kauen.

האט הינטר לאזין א' בן אונ' א' בת דער בן איזט גאר איין
השוב בחור גיוועזין אונ' [גאר] וואול גילערניט אביר בעויה יונג
אונ' נאך בבחרותו גישטארבין וועלכין פרינט אונ' פרעמדי
זער בידויארט האבין, נון יו' א' לאהר החתנה האבין מיר
זיך ווידר אויף אונזיר רוק רייזי מיט אליר פאר גנגליכקייט
ביגעבין אונ' ווידר אויף אמשטארדאם צו גיצאגין כדי דאז
מיר אונזרן דרך ווידר נעמין וואלין וואור מיר זיין הער קומין
כמו שנאמר וילך למסעיו¹⁾, אלזו זענן מיר ווידר גיקומין
לאמשטארדאם אונ' זענן לערך נאך איין דיי יום לשם
גיוועזין דאז בעלי זצ"ל נאך לשם לקצת גיהאנדילט האט
לאחר זה מיר גיצאגין מן אמשטארדאם לדולף זאל²⁾ מוז מאן
איבר ים דאז הייסט דען דוליר³⁾ דען דער שטערקשטי מענש
דער דאז ים ניט גיוואונט איזט מוז דאר טומי קראנק ווערין
דען איזט גאר איין הוליס⁴⁾ אונ' דאז ספינה ווערט זער
גירומפילט⁵⁾ אלזו זענן מיר אין דאז ספינה גיקומן אונ' האבין
אונזיר גינד אין דען רויף⁶⁾ גילאזין דאז איזט אלזו פיל אלז
אים הויז אונ' איך ובעלי זצ"ל האבין אונש פון דען ספין איין
קטן קעמירכין גידונגין דאז מיר דרין וואלטין לבר זיין, אונ'
אין דער וואנט פון דען זעלבין קעמירכין איזט איין לאך אויז
גיוועזין האט מאן קענן אויף אונ' צו מאכין אויז דען לאך
האט מאן קענן אין דען רויף הנ"ל זעהין אונ' הרויז אונ'
הרין טון וואז מאן ביגערין איזט, וויא מיר נון אין אונזיר
קטן קעמירכין קומין זיין דרין ב' בענק גיוועזין דאז מאן זיך
האט אויף ליגן קענן אלזו זאגט בעלי זצ"ל צו מיר גליקליכין
דאר ליג דיך היפש אויף איין בנק אונ' איך וויל דיך וואול
צו דעקן אונ' השמר והזהר ריג דיך ניט אונ' ליג גנץ שטיל
זוא ווערט דיר דאש ים ניקש שאדין, איך בין נא מאלש

1) L. Mos. 13, 3 2) Delfzyl 3) Dollart 4) Walm =
Wasserwirbel 5) gerüttelt 6) Roef = Kajüte.

דריבר גיפארין, אביר בעלי זצ"ל איזט כמה וכמה פעמים
 איבר דען דוליר גיפארין אונ' איזט גניט דרין גיוועזין, איך
 האבי בעלי זצ"ל צווארין גיפאלגוט אונ' מיך שטיל הין גליגט
 אביר אין דען רוף איזט מיין משרתת מיט מיין זייגנדיג
 קינד אין גיוועזין אונ' מיר האבין גאר איין ביז וועטיר אונ'
 קונטרארי ווינד¹) גיהאכט, דאז הספינה זעהר הול גנגין אונ'
 אלי דיא אין דעם ספינה גיוועזין זיין טוטי קראנק גיוועזין
 אונ' אלי במחילה מוזין מקיא זיין, ובאמת איזט זוא קיין
 קרענק בעולם גיוועזין איך האלט ניט²) דאז טוטיש נויט³) קאן
 גרעשיר זיין איך האבי עש צווארין ניט גישפירט זוא לנג
 איך בין שטיל גילעגן איך ורק מיין מייט איזט איך חולה
 גיוועזין האט זיך ניט ריגין קענין אונ' האט מיין קינד נעביך
 בייא זיך גיהאט דאש קינד אפשר איך ניט וואול גיוועזין אונ'
 אן גיפאנגן צו היילין אונ' צו קריישין⁴) דיא מייט האט זיך
 ניט ריגין קענין אונ' דאז קינד נעביך היילין אונ' קריישין
 לאזין אביר איך אליש איין מוטיר דיא רחמנות איבר אירן
 קינד האט האב עש ניט קענין לענגיר צו הערין אונ' האב
 מוזין פון מיין גילעגיר⁵) אויף שטין אונ' דאז קינד צו דעם
 לאך ארין צו מיר גיצאגן אונ' עש בייא מיר אן דער ברושט
 גיליגט אביר מיין גאט וויא איזט מיר זוא וויא גיווארין איזט
 מיר שטראקס טוטיש נויט אן גנגין איך האב מיר גידאכט
 בוודאי ווערט דאר מיין ענד זיין אונ' אן גיפאנגן מתודה
 צו זיין זוא גוט איך גיקענט האב, אונ' זוא פיל איך אויז
 וויניק⁶) גיוואשט האבי, בעלי זצ"ל איזט אויף זיין גילעגיר שטיל
 גילעגן אונ' וואול גיוואשט דאז דיווש קיין שטערבליכי קרענק
 איזט, אונ' זוא בלדי מאן נור דיא פיס אויף דער יבשה
 שטעלט זוא איזט דיא קרענק הין וועק, וויא איך נון זוא

1) conträren Wind 2) ich glaube nicht 3) Todesnoth
 4) kreischen 5) Geläger = Lager 6) auswendig.

מתודה גיוועזין אונ' אל מין אן דאכט להמקום ב"ה גידאכט
אלזו בעלי זצ"ל גילענין אונ' גילאכט, איך האבי דאז גיהערט
אונ' גידאכט איך ליג דאר אין טויטש נויט אונ' מין מאן
ליגט דאר אונ' לאכט אויב איך שוין צווארין דאר איבר זער
ברוגו בין גיוועזין זא איזט עש באותו פעס קין צייט גיוועזין
עס בעלי זצ"ל דאר איבר צו צענקין האב אן דען כח דיבור
ניט גיהאט אין ווארט צו רידן אלזו האב איך נעביך אין
מיינר קרענק מוזין ליגן בלייבן וועלכיש לערך נאך חצי שעה
גיווארט האט דאז מיר זענן אס לנד גיקומן אונ' אויזם ספינה
גישטיגן אלזו אונזיר קרענק ת"ל ביחד הין וועק גיוועזין נון איזט
עש גנץ נאכט גיוועזין אליש מיר זיינין לרעלף זיל גיקומין האבין
אין קיין ווערטן הווי קומין קענין, אך אין קיין בר ישראל זיין
בית אונ' איזט גאר מיאוס וועטיר גיוועזין דאז מיר זיך הבין
גיהאט מייאש גיוועזין מוזטן הלילה ברחוב ליגן בלייבן אונ'
דען אנדרין יום האבין מיר מוזין תענית האבן איזט זכור
ברית גיוועזין מיר זענן דען גנטצין יום אין ספינה גיוועזין
אונ' קיינר קיין ביסן געסן אונ' קראנק אונ' מאט פון דען
ים אלזו האט עש אונז ניט שמעקן וואלן דאז מיר זולטי
זונדיר גיגעסן אודיר גיטרונקן אויף דער גאס ליגן בלייבן,
בעלי זצ"ל איזט ענטליך בלילה אין איין יהודי זיין בית גנגין
וועלכיר זיין ברודר האט גיהאט חיים פירשטין ע"ה זיין טאכטיר
אונ' גיבעטין מויכט אוינש דאך איבר נכט בביתו נעמין
דאז מיר נור מיט דען קינדר אונטר טאך קענין קומין דער
בעל בית תכף גיזאגט קומט אין גאטיש נאמין ביתי איזט
פתוחה פאר איך אין גוט בעט קאן איך אייך געבין אביר
עסן האב איך ניט דען עש איזט אל שפאט גיוועזין אונ'
אשתו איזט ניט בביתו גיוועזין איזט צו עמדין גיוועזין, אלזו
איזט בעלי זצ"ל פרוי¹⁾ גיוועזין דאז מיר נור לינת לילה

1) froh.

גיהאט, אונ' מיט שמחה צו אונש גיקומין אונ' אונש אין דען בית גיבראכט אביר חזיר¹) קיין עסין אודיר טרינקן גיהאבט דען איזט אליש שוין צו בעט גיוועזין האבין נאך איין ביזלכין לחם בייא אונש גיהאט האבין מיר דיא קינדר געבין, נון איך האבי גאט גידנקט דאז בין צו בעט גיקומין האב גאר איין גוט בעט גיהאט, דאז אונש בעסיר אלו עסין אונ' טרינקין גיוועזין למחרת צום זכור ברית האבן מיר איין השכמה גימאכט אונ' זענן לעמדין גיצאגין אונ' גאשט גיוועזין אצל ר' אברהם מן שטאט האגין²) דער זעלבי אונ' בעלי זצ"ל זיינן נאהנד קרובים גיוועזין אביו של אברהם עמדין ר' משה קראמיר משטאט האגין איזט דודו של בעלי זצ"ל גיוועזין אלזו זיינן מיר ראש השנה תוך עמדין גיוועזין אונ' גאר איין גושין יום טוב גיהאט אונ' גאנץ אונ' גאר אן אונזיר דוליר³) פאר געסין, דער ר' אברהם איזט איין אדם חשוב ניט אליינט דאז ער אונש וואול טראקטירט אונ' אלי כבוד שבעולם אן גיטאן האט אך ורק ער האט על שולחנו גיהאט זיטצין ו' פלעטין⁴) געשט דיא האבין מזוין פון אלין עסין אונ' טרינקן גלייך מיר אך אונ' קאן איך וואול זאגין דאז איך זאלכיש פון קיין עושר ניט גיזעהן האב, במוצאי ר"ה זענן מיר יחדיו ווידר מעמדין הין וועק גיצאגין אין מיינונג וואלטין נאך יום כיפור זיין דאר היים גיוועזין אונ' זענן מיר גנץ פריא נאך וויטמונד⁵) גיקומין, צו וויטמונד האבין מיר איין ספינה גידונגין עד המבורג אונ' פון וויטמונד א' יום רייו ליגט איין אורט הייסט וואנגירוד⁶) מזוין דיא ספינות אן ליגין אונ' מכס געבין אך זיך ארפרישין וויא מיר נון נאך וואנגירוד קומן זאגיש

1) Betheuerungsformel = אסור 2) Abraham Stadt-
hagen war als Sohn Mose Kramers, des Bruders von Josef
Hameln, Chajjim Hameln* Vetter 3) Dollart 4) Pletten [=
Billeten] — Gäste, geladene Arme 5) Wittmund 6) die Insel
Wangeroog.

אונש דער שופט וואר וואלט איר לייט הין זאגט בעלי זצ"ל מיר וואלין נאך המבורג זאגט דער שופט השמר והזהר איר קענט ניט פארט קומין דען דאז גנטצי ים איזט פול קאפירש¹⁾ זיא נעמין אליש הין וועק וואז זיא קריגין קענין נון איזט עש נאהנט אן י"כ גיוועזין אונ' מיר האבין דען שיפיר שונט י' ר"ט אויף דען שיף געבין האבין אליש מוזין פאר פאלין²⁾ לאזין אונ' אונש ווידר לוויטמונד געבין אונ' י"כ מוזין צו ווינד מוט [וויטמונד] זיין זענין גאשט גיוועזין אצל בריינלי איזט ג"כ שני בשני עם בעלי זצ"ל גיוועזין אלזו האבין מיר מיט אינין גירעט וויא מיר קענטין פארט קומין דען צו וואשיר האבין מיר ניט קענין פורט קומין ווענין קאפירז אונ' צו לנד וואור מאן הין ניקומין איזט פול ריקות³⁾ גיוועזין אלזו האבין מיר אונש מיט דיא לייט אין וויטמונד בירעט דיא אלמנה בריינלי איזט פון המבורג ר' ליב אלטנה ע"ה זיין טאכטיר גיוועזין אונ' גאר איין קלוגי פרומי פרא ובפרט זוא נאהנדי קרובה עם בעלי זצ"ל אונ' זענין אלי צייט גוטי פרינט אונ' ביקנטי גיוועזין האט גיטאן וואז מיגליך גיוועזין איזט אום אונש פארט צו העלפין ענטליך דאך דער שלויס⁴⁾ גיבליבן דאז מיר לאחר י"כ זאלין צו לנד אהיים פאהרין אונ' בעלי זצ"ל זאל נאך אוריך⁵⁾ אונ' פון דען יענראל בודיטין איין פאס נעמין דען דער יענראל בודיין האט ביא אונטרשידליכי מלכים אונ' דוכסים גדינט אונ' זער גליבט ביא אלין גיוועזין דאז מיר מיט זיינין פאס קענטין זיכר דורך קומין אונ' צום איבר פלוים ווערט מאיר אוריך מאכין דער יענראל בודיין אונש איין וואקרין אופציריר מיט גיביט דער אליש פאר איין זאלוויקווארדי⁶⁾ מיט אונש ציאט אלזו בעלי זצ"ל נאך אוריך גיריזט אס ע"כ אונ' אך ווידר קומין אלז מיר האבין וואלין אן פאנגין צו עסן אונ' אליש לפי בקשתו אויז גריכט אך

1) Kaperschiffe 2) verfallen 3) Militär 4) Schluss
5) Aurich 6) Salvaguardia.

איין קאפיראל¹⁾ איין וואקרין ערליכן מענשן מיט גיבראכט דער מיט אונש ביזקן המבורג גיצאגן איזט, תכף לאחר י"ב האבין מיר מוזין איין וואגן גידונגין²⁾ ביזקן אלטין בורג³⁾ דאר האבין מיר שיר מוזין וואגן אונ' טפערט ביצאלין דען עש האט זיך קיינר וואגן וואלן איין אידריר פוהר מאן האט מור(ה)[א] גיהאבט פאר זייני סוסי' נון איזט בעלי זצ"ל אך אין גרושי דאגות גיוועזין וויא וואול צו דענקן שטיט אונ' גאר און מוטיג גיוועזין איך האב מוזין מיון גוטי רייז קלייד אויז טון אונ' אלטי לומפין מוזין אן טון ר' מאיר וועלכין איך שונט גידאכט איזט אצלינו גיוועזין האט לבעלי זצ"ל גיזאגט מיון ר' חיים ווארום זייט איר זוא און מוטיג אונ' ווארום פאר קליידיט איר אשתך זוא שייטצליך זאגט בעלי זצ"ל ה' ידועה דאז איך מיך ניט אכט גס וואז איך אן ממון בייא מיר פיר ג"כ ניט אך ורק איך האב פאר דאש ווייבשפאלק פאר אשתי ת' אונ' דער מייט, זוא זאגט ר' מאיר דאר פיר הופשטוי⁴⁾ קיין דאגה צו האבן און קטאוות⁵⁾ ר' חיים איר זייט אייך אן אשתך טועה, איר העט זיא ניט הויפן זוא שייצליך ארויז צו קליידן מאן העט איר דאך ניקש גיטאן, בעלי זצ"ל איזט זער ברוגז איבר ר' מאיר גיוועזין דאז ער קטאוות גיטריבן אונ' אים ע"ה איזט זער וויא גיוועזין נון זענן מיר נאך מיטר נכט אויז וויטמונד אויז גיצאגן אונ' דיא בריוני אונ' אלי לייט אין וויטמונד זענן איין גוט שטיק וועגיש מיט אונש נגגין אונ' אירן בעשטין זעגין אונש נאך גיזאגט אלזו זענן מיר בשלום נאך אלינבורג גיקומין וואז הויף איך צו שרייבן וואז מיר בייא ברעמיר טפארט⁶⁾ ושאר פלאטצין האבין אויז גישטאנדין אביר אונזיר גיטרייאר קאפיראל אונ' גוטר פאס גאט צו פאר האט אונז ביז דאר הער גיהאלפן וויא מיר נון צו אלן בורג זיינין אן גיקומין האט דאז גנצי מקום גיקריבילט

1) Corporal 2) gedungen 3) Oldenburg 4) brauchst du

5) ohne Spass s. oben S. 59 n. 4 6) Bremervörde.

אונ' גיוויבילט פון ריקות¹) איזט אונש ווידר ניט וואול גיוועזין אונזיר וואגן דען מיר פון וויטמונד האבין מיט גינומין האט ניט ווייטיר מיט אונש פארין וואלין ווען מיר אך איהן העטין כל הון דעלמא געבין, אלוז איזט בעלי זצ"ל גילאפין אונ' גיזעהין דאז איין וואגן ביקומין אויף ב' פרסאות אויף איין דארף אונ' אין מוזין בדמים יקרים ביצאלין נון זענן מיר אויז אלין בורג הרויז גיצאגן אונ' לעת ערב בשלום אין דען דארף גיקומין אונ' איבר נכט אך דארין גיבליבין אונ' פון דען דארף וואלין איין וואגן ווייטיר נעמין אלוז זיטצין מיר בייא נכט בייא דען פיאר אונ' [אונזיר ווירט ושארן כפרים זיטצין ג"כ בייא דען פיאר אונ'] שמוקין²) טובאק, זוא קומט מאן צו רידן הין אונ' ווידר פון מקומות אונ' איין אונ' אנדיר זוא קומט איין כפרי אך צו רידן פום דוכס מן הנוביר אונ' זאגט זיין הער האט אך צוועליף טויזנד מאן אין האלאנד גשיקט, אלוז איזט בעלי זצ"ל זער פרויא גיוועזין דאש ז"ע גיהערט האט דאז ער אין דען הנובירשין מדינה איזט דען דיא ליניבורגשי דוכסים³) האלטין איר מדינה גאר ריין דערף קיין ריק קיין הון קרע[נ]קן פאר שווייגין דען וואש אנדירשט⁴) אלוז האט בעלי זצ"ל גיפראגט וויא ווייט אליש הנוביר פון דיוין דארף ווער זאגט דער כפרי ה' פרסאות אלוז האט בעלי זצ"ל מיט דען כפרי זיין השבון גימאכט דאז ער נאך גוט צייט האט אונ' פאר סוכות קאן תוך הנוביר זיין ווען ער למחרת אויז ציאט, אלוז האט בעלי זצ"ל תכף איין עגלה גידונגן אונ' זיינן דען אובינט הין וועק גיצאגן בעלי זצ"ל האט זוא איין שמחה דאז עש זיך יושט זוא טרעפן זאל דאז ער עם אשתו ובניו קאן מקיים זיין כיבוד אב ואם אונ' י"ט בייא זיין פאטיר אונ' מוטיר זיין זאל, נאך אל אונזיר

¹) gekribbelt und gewibbelt = gewimmelt von Militär

²) schmecken, schmauchen ³) Lüneburger Herzöge ⁴) es darf kein Soldat ein Huhn kränken, geschweige etwas Anderes.

אויז גישטאנדני און רוא אונ' זורג אונ' צרות, אלזו זענן מיר אין גוטיר פארגניגליכקייט פאר הנוביר גיקומין איזט אונש חמי זצ"ל אנטקען גיקומין אלש איין מלאך וויא אלי הנביא מיט איין שטעקין אין דער הנט אונ' איין שני ווייסן בארט ביזקין אן זיין גערטיל אונ' זיין באקין ריצי רויט¹). לקצר ווען מאן איין אלטין שינן מאן זולטי אפ מאלין העט מאן אין ניט שינר קענין אפ מאלין, וואז מיר נון זעמפטליך פאר איין נחת רוח פון דיזין אן בליק גיהאט האבין אונ' וויא פאר גניגליך מיר דיא ערשטין טעג סוכות גילעכט האבין איזט ניט צו בישרייבן אביר תכף חה"מ זענן מיר ווייטיר להמבורג גיפאהרין, אויב חמי וחמתי ע"ה שונט גערין גיהאט העטין דאז מיר ווערין גנץ י"ט בייא אינן גיבליבן [זוא האט עש אונזיר גילעגינהייט ניט גיגעבין²] אונ' אינן דברוי של טעם גזאגט אלזו זענן מיר גנץ פאר גניגט פון אינן גיצאגן אונ' איך זיא איך אלי ביירי אין דיזין עולם ניט ווידר גיזעהן הש"י זאל מיך לאזין זוכה זיין ווען ער מיך אויז דיזיר זינדיגן וועלט בייא אינן אין גן עדן צו זיין, אויב מיר שוין אונזיר קארפיראל גערין פון אונש גשיקט העטין אונ' אים וואול לונן וואלין אלזו האט ער אונז גאר זער גיבעטין מיר מויכטין אים דאך מיט נאך המבורג נעמין דען ער העט זוא פיל פון המבורג גיהערט אונ' ווער כל ימיו ניט דאר גיוועזין, אלזו מאחר ער זיך זוא גאר וואול על הדרך גיהאלטן האט עש אים בעלי זצ"ל ניט פאר זאגן קענין אונ' אים מיט להמבורג גינומין זענן איך בשלום אן עי"ט להמבורג קומין אונ' ת"ל אלי אונזיר גנצי פומיליא אין גוטיר גיזונדהייט גיפונדין וואור פיר דען היכשטין צו הנקין אביר דיא ריזן טביתי עד בבואי לביתי אונש איבר תי ר"ט גיקאשט אביר האבין עש ניט פיל גיאכט דען זענן ת"ל אין גרושן

¹) ritzroth ²) doch haben es unsere Umstände nicht gestattet.

מו"מ גזעסין וברוך ה' אשר לא עזב חסדו ואמתו מאתנו ויעזרנו עד כה בס"ד נון זענין מיר נאך אויו גישטאנדנר מיא¹⁾ ווידר אין אונזיר הויו גיוועזין אלזו האט איינר גיהיישן ר' משה וועלכיר בהעלימשטאט זמן מה גיוואונד האט איזט כמדומה לי ה' פרסאות מן הילדסום ולשם איזט איין הויכי שויל²⁾ דאז עש איין ביו אורט איזט, אונ' דער ר' משה העלים שטאט האט איין גירוש ביקומין האט מן העלים שטאט הין וועק גימוזט אלזו איזט ער גיצאגן לפאמרין³⁾ אונ' זיך אויו גריכט שטאטין⁴⁾ צום ישוב אונ' מעכטיגי קיומיס⁵⁾ ביקומין אונ' האט אך דיא מטבע ב(י)שטאטין ביקומין דאש ער אונ' זונשט קיינר ב(י)ש[טא]טין דארף ניט ליפרין אונ' דרין גישטאנדן וויא יוקר זיא דיא מארק פיין אן נעמין זאלין אונ' פון דער רעגירונג איין קומיסאריוס דאריבר גזעצט ווארין, נון האט דער ר' משה העלימשטאט ניקש זיין אייגן גיהאבט צו זוא איין גרוישן ווערק אויו צו ריכטן אלזו האט ער אן בעלי זצ"ל גישריבן אונ' זייני קיומי מיט גשיקט אונ' אן גיהאלטן אויב אים בעלי זצ"ל וואלטי מיט כסף פאר זעהין זוא זולטי בעלי זצ"ל חילק האבין אן דער מטבע אונ' אן אלי יובלאטציא דיא ער קאפין אונ' פאר קאפין ווערט איזט איין מעכטיגיר אורט גיוועזין אונ' אפשר תוך מאה שני' ויותר קיין ב"י דארין גיוואונט אביר [זענין] אופט גאר פיל יהודי' הין גירייזט וועלכי גרושי מציאות אן מרגליות ושאר אבני טובות ביקומן האבין, גם פיל מן אבנים טובות פאר קאפט אונ' בעלי זצ"ל האט אך זיין חשבון גימאכט דאז אן דיא דריטילש דיא ב(י)שטאטין נישלאגין ווערדין היפשין ריווח אן איזט, אונ' ווען מאן מאה אלפים זאלכי דריטילש גיהאט העט מאן קענין זוא גוט אליש

1) Mühe 2) Hochschule; die Universität von Helmstädt in Braunschweig, gegründet 1576, aufgehoben 1809

3) Pommern 4) Stettin 5) Schutzbriefe.

נייאליניבורגיר אונ' בראניבורגיר דריטילש¹⁾ קענן פאר חילופין²⁾
 אלזו האט אים בעלי זצ"ל גישריבן ווען ער זיך ערליך אונ'
 רעדליך האלטין וויל זוא וואלט בעלי זצ"ל מיט אים חברות'
 מאכן איאיר ער לשטאטין איזט צו וואונן גיקומין האט ער
 איזהו שני' תוך ברלין גיוואונט אונ' לשם הרבה מעות תייב
 גיוועזין וועלכיש מיר אביר בעו"ה ניט גיוואושט האבין מיר
 האבין וואול גיוואושט דאז ער קיין עושר איזט אך ורק מיר
 האבין גזעהן ער דאר איין מעכטיגן ישוב האט אונ' גאר
 השוכי קיומים האט אונ' דיא גנצי מדינה איזט פאר אים
 אופן דאז ער אונ' זיינר צעהן העטין קענן צום גרוישן
 תכלית קומין אביר מיט אונזרין גרוישן היזק זענן מיר עש
 צו ביפונד³⁾ גיקומין וויא ווייטר פאלגן ווערט בני נתן סג"ל
 באותו פעם איין יונגיר לערך מן ט"ו שני' אלט גיוועזין וועלכין
 מיר לשטאטין גשיקט אום איין וויניק מיט צו צו זעהן אלזו
 האבין מיר אים אן גיפאנגן גרושי פארטייאן⁴⁾ כסף צו שיקן
 אונ' ער האט זוא אך תקף על מטבע גליפורט אונ' אונש
 תקף דיא שטאטינשי דריטיל גשיקט וועלכי מיר אך קענן
 אין איין בערש צייט תקף פאר קאפין איזט אך היפשיר ריווח
 אן גיוועזין לפעמי' ב' למאה אך יותר לפעמי' אודיר לקצת
 ווייניגר נאך דעם דער קורש על הבערש דריטילש גיוועזן
 איזט, האבין אך אונטר שידליכי פרטייכור⁵⁾ מרגליות ביקומן
 איזט ג"כ היפשי רווחי' אן גיוועזן דאז מיר גניץ פרידליך זיין
 גיוועזין, לקצת זמן מה דאר פיר בין איך עם בתי אסתר
 תי' אים קינד בעט קומין לערך א' שנה דאר פיר, נון איזט
 אונש לבני נתן סג"ל כמה שידוכים גרעט ווארדין איזט אך
 דאר מאנקין⁶⁾ גיוועזן היתום מן הקצין פ"ו ר' אלי' באלין,
 איזט אונש אך גרעט ווארדין אונ' ממש נגמור גיוועזין עם

1) Lüneburger und Brandenburger Drittels = 1/3
 Thaler 2) einwechseln 3) zu Befund gekommen 4) Partieen
 5) = 4) 6) darunter.

בת של הקצין ר' שמואל אופנהיים¹⁾ אביר מה' יעכב הדבר דאז ניט גישעהין איזט דען מיר האבין זולין אלי בידי אונזיר נדוניות לק"ק פרנקפורט אן גיסי החסיד מהור"ר איציק סג"ל אין ליגין מיר האבין נון אלי צייט כמה אלפי אצל גיסי הנ"ל אן אבנים טובות ליגין גיהאט אונ' הקצין ר' שמואל הנ"ל האט זולין זיין נדוני' ג"כ לק"ק²⁾ שיקין וויא ער אך גיטאן האט, אביר עש איזט בזמן התורף גיוועזין דאז איין גרויש גיוועשיר איזט גיוועזין אונ' וואול ד"י יום לענגיר אונטיר [וועגין] גיוועזין [אליש דער בישטימט זמן גיוועזין] איזט, צווישן דעסן האבין אונזיר שדכנים זער גימציירט³⁾ אונ' ניט וואלן אפ לאזין עם שידוך מהיתומה הנ"ל, נון בעלי זצ"ל גידאכט איך ביקום קיין כתב"י מאחי ר' איציק מק"ק פרנקפורט דאז ער המעות לויט אקארט⁴⁾ ביקומן האט, בוודאי ווערט הקצין ר' שמואל אופנהיים האבין אנדרי גידאנקן ביקומין אונ' זולין מיר השידוך עם היתומה ג"כ פארין לאזין זא זעסין מיר צווישן צווייא שטיל עם [I. אים] דרעק אלזו האבין מיר זיך רעזולפירט למז"ט דען שידוך צו טון עם היתומה הנ"ל אמו של היתומה האט זיך פאר שריבין ארבעה אלפים ר"ט באנקי נעבין אלי אויז ריכטונג⁵⁾ אונ' מיר האבין לבני נתן סג"ל געבין ך"ד מאות ר"ט בנקי אלזו איזט הקנס גיליגט ווארדין למז"ט, ח' יום דאר נאך קריגין מיר כתבים מן גיסי ר' איציק זצ"ל דאש המעות ווער אן קומין בעלי זצ"ל זולטי תכף ומיד בלי איחור כח והרשא' שיקין אביר איזט צו שפאט גיוועזין בעלי זצ"ל לאחיו גישריבן אונ' זיך עקסקוירט דאז מאחר ד"י יום ווער איבר זמן גיוועזין ער גימיינט דאז הקצין ר' שמואל אנדרשט ווער גוינט גיווארין ומאחר אים דיזי פארטייא ווער אן שטענדיג גיוועזין זוא העט ער אויף ספק ספיקא דיא פארטייא ניט מיגין צו רוק גין

1) Samuel Oppenheimer in Wien s. Kaufmann, Samson Wertheimer 3 n. 1. 2) לקהל ורנקפורט = gedrängt (מצר) 4) laut Accord 5) Ausstattung.

לאזין, ער ווינשטי הקצין ר' שמואל עם בתו אך זיין פארטייא
אין אלי פאר גניגליכקייט זולטי אן טרעפן אביר מין גאט
וואז פאר איין תשובה איזט אויף דיזין כתב גיקומין מן גיסי
ר' איציק זצ"ל וואז פאר איין רוגז האט דער מאן ע"ה בכתבו
ארוויזן דאז מאג איך ניט שרייבן, נון גישעהני דינגין זיין
ניט צו ענדרין מיר זיינן דאך מיט אונזרין שידוך גנץ וואל
צו פרידין גיוועזן דען איזט באמת איין פרינציפאל שידוך
גיוועזן מחותני ר' אלי' ע"ה גאר איין וואקריר ערליכר מאן
גיוועזן דער מנפקן נימולים ואינס נימולים איזט זער פאר
נאהנט גיוועזן כמה וכמה שני' פרנס בקהילתינו עד יום
מותו גיוועזן אונ' ד' אלפי' בנקי מעות איזט אך איין שיני
נדוני' גיוועזן ובאם המקום ב"ה הוזג העט זוא דיא מערכה
געבין דאז זיא ווערין זוא עולה גיוועזן אליש הקצין ר' שמואל
מידי יום ויום איזט אליש יוא מער יוא לענגיר עולה למעלה
גיוועזן זוא ווער אליש גוט גיוועזן אביר דער גרוישי
בארימהערציגי גאט דער טיילט זייני גאבין אונ' זייני מילדיקייט
אויז אן וועם עש זייני הערליכקייט ביליבט וואור פון מיר
און פאר שטענדיגי מענשין ניקש רירן קענן אונ' מוזין דען
גוטין בישעפיר פאר אלן דנקן וויא נון בני נתן סג"ל איין
חתן גיוועזן האבין מיר אים לאזין אהיים קומין דאז ער לכלתו
מתנה גיביט וועלכיש אך גישעהין איזט מיט איינר פרינציפאל
חשובי סעודה אונ' דיא התחלה ת"ל תוך גרושי שמחת
מצידי צדדי' גישעהן איין ד"י יום דאר נאך איזט בני החתן
ווידר לשטאטין גיצאנן מיר האבן אליש פורט ניהאנדילט עם
ר' משה העלימשטאט אביר ער איזט פאלש גיוועזן אונ'
דאש פאלשי הערטין קאן ניט גידולדין ווען זיא מעות האבין
חאטשי עש מאג איינין גיהערין אודיר ניט ווען זיא נור
מיינשטיר דאריכר זיין אונ' זיא עש אין הענדין האבין שרייבין
זיא זיך עש שוינט אין איר איגניש צו וויא מיר גאט ארבארימט
זענין צו ביפונט קומין אונ' האט זיך זיין ערשט שלימול דאר

פון אן גיפאנגין דאש ער דען קומיסארום אודיר קאסיריר
האט וואלין טעות מאכין אלף ר"ט דהיינו דאז זיך דער
קאסיריר האט טועה גיוועזין וועלכיש ער צווארין ניט האט
גישטין¹⁾ וואלין אונ' ביהויפטין וואלין דאז ער רעכט האט,
אונ' מיט דען קאסיריר אן גיפאנגין צו משפטן בייא דען
טריבנאל צו שטאטין²⁾ וועלכיש גרויש מעות גיקאשט דאר
נאך איזט ער איין אויף גיבלאזיניר דיקיר אויז גישטאפטיר
גוותיניר³⁾ רשע גיוועזין האט עשרת אלפים ער י"ב אלפים ר"ט
באנקי שטעטיש⁴⁾ אונטיר האנדין גיהאכט האט ער זיך קיין
חשבון גימאכט דאז זעלבי מעות ניט זיין איזט אונ' ער עש
אך דען יענגין מוז ווידר צו שטעלין דער עש אים קרודישירט
האט וויא זיך איין עהרליכיר מאן גיהערט צו גידענקין אביר
זייני גידאנקין מוזין ניט ווייטיר גנגין זיין אליש דאש ער זוא
פיל מעות פאר זיך גיזעהין אלזו וויל ער זיך לושטיג דאר
מיט מאכין ווייל ער עש האט אונ' זיך צו גיליגט איין חשובי
קלעש⁵⁾ מיט ב' דיא בעשטי סוסים זוא אין שטאטין זענן צו
ביקומין גיוועזין אונ' ב' ג' משרתים אונ' משרתת גיהאכט
גילעביט אליש איין שר אונ' דיא רווהי זענן דאך ניט זער
גרויש גיוועזין ומכ"מ וויא איך שונט גישריבן⁶⁾ האט ער דאר
פיר⁷⁾ איאיר ער לשטאטין קומין איזט תוך ברלין גיוואונט⁸⁾ אונ'
פון חובות אונ' און אייניקייט משם מוזין עקר דירה זיין
אביר דער אויף גיבלאזיני נאר דאר ער דען גוטין ר' חיים
האמיל זיין מעות בידו גיהאט ער זיך ניט לענגיר ענטהאלטין
קענן אונ' אפשר גידאכט איך מוז מייני שונאים תוך ברלין

1) gestehen 2) Stettin 3) hochmüthiger 4) stets 5) Ka-
lesche 6) s. oben p. 158 7) vorher 8) Auf der Gründungs-
urkunde der Berliner Chewra kadischa von Dienstag dem
13. Sivan 1677 ist Mose Helmstädt als Siebenter unter-
schrieben.

ווייזן וואז איך פאר איין מאן גיווארין בין אונ' זיך זיין קלעש
 עם ד' סוס' גינומין אונ' ב' או ג' אלפ' ר"ט אן דריטילש
 מיט גינומין כלומר אן אונש גישריבן ער וואלט תוך ברלין דיא
 דריטילש קיגן טוקאטינש פאר חילפין¹⁾ אונ' אונש מברלין דיא
 טוקאטין שיקן על הפאשט וועלכיש נון גאר שכיח איזט דען
 עש שעלט²⁾ אים א' פראצענטי דאז ער בעשיר טעט מיט
 טוקאטין לשלוח צו דעם ווערין דיא הוצאות על הפאשט
 ביא ווייטיס ניט זוא גרויש אליש מיט דריטילש דאז וואר
 אליש גוט אונ' וואול צו טון גיוועזן אביר אליש מיין גוטיר
 ר' משה העלים שטאט איזט לברלין גיקומין האט ער אן
 גיפאנגין מיט זיין מעות צו קלעפרין³⁾ דען אמיר⁴⁾ אונ' געלט
 לאזן זיך ניט בערגין דיווש האבין זייני קרידוטריש יהודי'
 ואינם יהודי' גיוואר גיווארין אונ' מיינין גוטין ר' משה לאזן
 אין ארעשט נעמין לקצר מה לי להאריך ער האט ניט אויז
 ברלין גיקענט עש האט אים גיקאשט ח"י מאות ר"ט דאר
 מיט איזט דעם גוטין ר' חיים האמיל זיין געלט הין וועק
 גנגין ער איזט ווידר לשטאטין גירייזט אביר האט אן ר'
 חיים האמיל קיין טוקאטין אודיר דריטילש גשיקט, באותו
 פעם האט ער יותר אלש י"ב אלפ' ר"ט בנקי פון אונש
 גיהאט ענטליך האבין טיר ווידר גיקראגן פאר ב' אלפ' ר"ט
 בנקי אן דריטילש אונ' ר' משה אליש גישריבן מאן זאל כסף
 שיקן דיא מטבע מוז ליריג⁵⁾ שטין בני נתן סג"ל האטשי ער
 האט גיזעהין דאז אים העסק ניט אן שטיט האט ער דאך
 ניקש דערפין שרייבין דען אל זייני כתבים אויף גיבראכין
 ווארין האט אונש דאך ענטליך מיט סוחר' אנטביטין⁶⁾ לאזן
 דאז בעלי זצ"ל ניט אנדרשט טון זאל אונ' לשטאטין קומין
 באותו פעם איזט יששכר עבין מן קור לאנד לכאן גיקומין

1) gegen Ducaten einwechseln 2) schelen = differiren
 3) klappern 4) eine Thür 5) müssig 6) entbieten.

אויב איך נון שוין דיא גנצי אשטוריא¹⁾ מן יששכר זולטי פיל
 פריאיר גישריבן האבין דען ער יותר אליש פאר י' שני' ביא
 אונש גיוועזין זוא וויל איך עש שפאהרין אונ' אים אפ
 זונדירליך²⁾ בישרויבן איזט ניקש גילעגן אויב זיינר פריאיר
 אודיר שפאטיר גידאכט ווערט אלזו האט בעלי זצ"ל צו יששכר
 גיזאגט דוא מוזט מיט מיר לשטאטין מוז זעהן וואו דארטין
 דער מער איזט, אלזו זיינין זיא יחדיו לשטאטין גיקומין אונ'
 מיט ר' משה העלימשטאט וואלין חשבנן אביר האט זיא
 אויף גיהאלטין פון איין יום צום אנדרין אונ' בעלי זצ"ל לקצת
 חילופים על המבורג געבין אונ' לקצת מרגליות וזהב, לקצר
 בעלי זצ"ל האט זיך ניט לענגיר וואלין אויף האלטין לאזין ר'
 משה העלימשטאט האט מוזין מיט אים חשבונין, דאר איזט
 גיפעלט ה' אלפ' [ת"ק] ר"ט בנקי דאז ער בחשבונו ניט האט
 קענן ארבייא ברענגין נון קאן מאן וואול גידענקין דאז בעלי
 זצ"ל גאר וויא³⁾ דאר ביא גיוועזין איזט אלזו ער צו בעלי
 זצ"ל גיזאגט הער צו ברודיר איך זיך וואול דיר דער חשבון
 ניט גיפאליט וויא איך דיך איך ניט פאר דענקין קאן, איך
 האב גיפעלט דאז איך דיר דאז דייניני פאר שטאכין⁴⁾ האבי,
 זורג ניט איך וויל דיר ח"כ מידי געבין זאל קיין שנה וחצי
 ווארין זאלשטו דיין פולגיין תשלום האבין אונ' דאר קום מיט
 מיר ארויף אין מיין שויל בעלי זצ"ל ניט מיט אין אנויף אין
 זין שויל וועלכיש ער בביתו גיהאט האט זוא נעמט ער דיא
 הייליגי ס"ת אויז דען ארון הקודש אונ' נעמיט זיא אין זיין
 ארים אונ' שווערט ביא אלי אותיות קדושת ושאר דברים
 דיא איך ניט בחנם שרייבין מאג ער וואלט לזמניהם ווען
 דיא ח"כ פאר פאלין זיין לבעלי זצ"ל ערליך ביצאלין דען ער
 האט וואול צו ביצאלין ער ווער נור פאר שטאכין⁵⁾ אונ' ווען

1) Historie 2) besonders 3) wehe 4) verstoichen =
 verbraucht 5) in Stockung.

בעלי זצ"ל ביצאלט ווער וואלטי ער שונט ווייטער מאכין דו
 ער זולטי וואול צו פרידן זיין וכדברים האלה יותר דיא ניט
 ווערט זיינין דא פאפיר מיט אן צו פילין, אויב דיזוש שונט
 בעלי זצ"ל ניט גישמעקט האט אונ' יששכר לויטר רוגו גיוועזין
 אונ' מיט גיוואלט האבן גוואלט דאז בעלי זצ"ל עמו משפטן
 זאל זוא האט עש דאך בעלי זצ"ל ניט טון וואלין דאז ער
 האט זולין פאר דען טריבונאל תוך שטאטין זולין משפטן
 איזט שווידין איין ביז אורט אלזו איזט בעלי זצ"ל ביטריפטיר
 הייט מיט זיין ח"כ הין וועק גיצאגין אונ' אלזו להמבורג
 גיקומין אונ' מיר דיא ביטריפטוי צייטונג גיבראכט אוב ער
 ע"ה מיר זולכיש שונט ניט גערין האט זאגין וואלין זוא האט
 זולכיש דאך ניט קענן פאר מיר פאר שווייגין בלייבין, באותו
 פעם האב איך עבין גיטראגין עם בני ר' ליב, בין איך מכולה
 גיוועזין אונ' גיפאטירשט¹⁾, מאן קאן וואול דענקין וויא אונש
 צו מיט גיוועזין דען קיין ד"י יום צו פארין האבין מיר פליטה
 תוך פראג ט"ו מאות ר"ט איין גינומין, אן איין סוחר מהמבורג
 אלף ר"ט בני נתן סג"ל איזט איין חתן גיוועזין האט לערך
 תוך חצי שנה זולין חתנה האבין אונש איבר ג' אלפי ר"ט
 גיקאשט, לקצר מיר האבין גירעכינט דאז מיר דיזוש שנה
 יותר אליש י"א אלפי ר"ט בנקי זענין אויז האנדין גנגין אונ'
 זענין צו זאגין²⁾ נאך יונגי לייט גיוועזין האבין ערשט נור איין
 קינד אויז גיהאט געבין אונ' אונזיר הייזכן מיט קינדר גביז³⁾
 גיהאט דאז אונש זער וויא גיוועזין אונזרין עהרליכן נאמין צו
 ערהאלטין אונ' האבין נאך מחזין אליש אין סוד האלטין, איך
 בין גנץ קרענקליך דאר פון פאר צער גיוועזן אביר זולכיש
 איך פאר דען עולם פון מיין טראגן וועגן פיר גיווענדיט,
 אביר אש תוקד בקרבי בעלי זצ"ל האט מיך גיטרישט איך

1) Tendlau, Sprichwörter 626 2) zu sagen = so zu
 sagen, eigentlich 3) = Gott behüte sie.

האב אין גיטרישט זוא גוט מיר גיקענט האבין עש איזט עבין
גיוועזן נגד ירד פ"פ דמיין דאז בעלי זצ"ל דאר האט זיין
מוזין דען ער אלי ירד לשם גיוועזן ער איזט ע"ה אן יו' ה'
למחרות משמאטין גיקומין אונ' תכף יו' ו' האט ער ווידר
פארט גימוזט לפ"פ אלזו ער פון מיר גנגין מיט טרויאריגין
גימיט, איאר ער איזט הין וועק גיצאגין האבי איך יששכר
אומש גאטיש ווילין גיבעטין זולט מיט אים ציאין ווייל ער
ע"ה זוא גאר און מיטיג גיוועזין האב איך אין ניט גערין
וואלין לבד ציאין לאזן, אביר יששכר וויא ער אליר וועגין
זיין רשעות בוויזין ער דאר אך גיטאן אונ' ניט וואלין מיט
ציאין אס לא בעלי זצ"ל אים מוזין פר שפרעכין וויל אים ב'
למאה געבין פון אלים דאש ער איין קאפט אודיר פאר קאפט
וואש האט מאן טון זאלין איך האבי בעלי זצ"ל ניט מיגין
לאזן לבד ציאין משום זה יששכר אל זיין רצון מוזין מאכין
בעלי זצ"ל מיט מיר גירעט אונ' מיך אום גאטיש ווילין
גיבעטין זולט ווייטיר ניט דראן גידענקין דען עש איזט יוא
נון ניט צו ענדרין אונ' איך האבי אים מוזין דיא האנט
געבין דאש איך עש פאר געסן וויל, אונ' בעלי מיר ג"כ צו
גיזאגט וויל ניט מער דראן גידענקין וויא וואול מיר פון דיא
ה"כ וויניג גיהאלטין האבין וויא מיר אך פון אל דען מעות
ניט מער אליש דען איינין ה"כ ביצאלט ביקומן, דיא אנדרי
האט ער אלי זיין יד גילויקניט¹⁾ אונ' האט אונש נאך כמה
מאות הוצאות גיקאשט אלזו בעלי זצ"ל עש"ק להארבורג
גיקומין אונ' שבת לשם גילעגין ביוקין מ"ש דיא פאשט
מחארבורג אפ פארט אונ' האט מיר מהארבורג גישריבן איין
גדול כתב אייטיל הנחומה דו מיך דאך זולט צו פרידין
געבין הש"י ב"ה ווערט אונש אליש במקום אחר ווידר ממלאה
זיין וועלכיש אך גישעהן איזט אונ' בעלי זצ"ל לק"ק פ"פ אן

¹⁾ seine Unterschrift verläugnet.

גילאנגיט אונ' זולכין גומי יריד גיהאט אליש ער כל ימיו ניט גיהאט האט, ובאותו יריד כמה אלפים פאר דינט וואור פיר דען היכשטין גידאנקיט דער זיין גינאד אונ' בארימהערציקייט ניט פון אונש אפ גיטאן אונ' אלי צייט צו דער מכה איין רפואה גשיקט הגם איך מיר באותו פעם גידאכט דאז קיינר בעולם איזט דער מער דאגות אונ' אינרליכי זורג העט אליש איך אונ' ניט ביטראכט דאז דיא גנצי וועלט איזט פול פיין, איין אידריר פינט דאז זיין, גלייך איין פילוסופיא איזט גיוועזן וועלכיר אויף דער גאס איזט גנגן ביגענגיט אים איינר פון זיין גומי פרינט וועלכין ער גריסט אונ' פראגיט וויא עש אים גיט דער פרינט דאנקיט אים אונ' זאגיט מוין ליבר פרינט עש גיט מיר זער שלעכט איך האב מער זורג אונ' אן לעגינש¹⁾ אלש איינר אין דער גנצי וועלט זוא זאגט דער פילוסופיא נון מוין גומיר פרינט ווען דוא ווילט זוא קום מיט מיר אויף דען טאך זוא וויל איך דיר אלי הייזיר אין דער גנצי שטאט וויזין אונ' וויל דיר זאגן וואז איין אידיר הויו פאר צרות אונ' און גליק שטעכיט אונ' ווען עש דיר בלייבט זוא נעם אל דיין צרות אונ' ווערף עש מאנקן אלי דען צרות אונ' נעם דיר אייניש ארויו וואז דוא ווילשט פיל לייכט קאנשטו וואש פינדן דאז דיך פאר גניגט אלזו גינן זיא צו זאמין אויף דען טאך דער פילוסופי' וויזט אן זיין פרינט אין דיזין הויו דאש אונגליק אונ' יענים הויו איזט יענים און גליק טוא נון אלזו וויא איך דיר גיזאגט האב אלזו האט דער זיין פילוסופי' פרינד גיזאגט איך זיך דאך וואול דאז איין יעדיר הויו אונגימאך אונ' צרות שטעקיט זוא פיל אונ' פילייכט מער אלז דאז מייניגי איך וויל דאז מייניגי האלטן אלזו איזט אונזיר מענשליכי גידאנקן דאז איין אידריר מיינט דאז ער אן מיינשטין צו לידן האט דארום איזט ניקש בעשיר אליש

1) Anliegen.

דיא גידולט דען ווען גאט דער אלמעכטיג וויל קאן ער אליש גאר באלד פון אינש אפ נעמין, נאך דער זעלבי צייט איזט אבי זצ"ל גאר קראנק גיוועזין בחולי ציפורלי¹⁾ בטוב תקראו אביר איזט איין קרענק צו זיינן טוט גיוועזין אונ' אן גיפאנגין צו גישוואלין איזט יותר אליש רביעי' שנה מוטל על ערס דוי גלעגין מיר זענן אלי נכט ביא אים גיוועזין אופט ביוקין מיטר נכט דאז מיר אלי מאלט גימיינט האבין אים דאז ענד אפ צו ווארטין לבסוף וויא ער נון בלדי אן דער צייט איזט גיוועזין דאז המקום ב"ה אים האט אויז דען צייטליכן אינש איביגי נעמין וואלין אלזו פעס אחד בלילה דאז מיר בעלי זצ"ל אונ' איך ואמי תי' יחדיו זיטצין איזט עש גאר שפאט אין דער נכט גיוועזין אונ' איך בין הויך מעוברת גיוועזין זוא האט אמי תי' גימאכט דאש איך עם בעלי זצ"ל זענן אהיים גנגין וויא מיר און גיפער איין שעה זיין גילעגין קומט אימיץ²⁾ אויז אבי ז"ל זיין בית צו קלאפין בעלי זצ"ל זאל דאך תקף לבית אבי ז"ל קומין, נון זענן מיר גיוואונט גיוועזין דאז זאלכיש גאר אופט גישעהן איזט אלזו האט בעלי זצ"ל ניט ליידן גיוואלט דאז איך זולטי מיט גין אונ' מיך איבר רעט דאז איך זולט ליגין בלייבן ווען ער זעך דאז עש חי' נומ³⁾ העט וואלט ער נאך מיר שיקן איך האב מיך איבר רידן לאזין אונ' בין ליגין גיבליבן אונ' תקף הארט אין גישלאפין וויא נון בעלי זצ"ל לבית אבי קומט איזט ער לזו הרגע פאר שיידן גיוועזין עש איזט לערך אום מיטר נאכט גיוועזין בעלי זצ"ל האט ניט ליידן וואלין דאז מאן מיך זאל אויף וועקן אונ' גיזאגט ווער צייט גינוגין ווען מן מיך אין ב' או ג' שעות [ערשט] אויף וועקט אביר וויא איך אין מיין בעשטין שלאף בין גיוועזין קומט עטוואש ג' פעמי' אן

1) Zipperlein = Podagra 2) Jemand 3) Noth.

מיין מיר צו קלאפן אליש ווען דאז גנצי בית זולט אום
 פאלין איך שפרינג תכף אויזם בעט הריוז אונ' פראג תכף
 ווער דאר קלאפט אביר אין קול ואין עונה איזט קייניר דער
 ענפירט זוא ווערף איך תכף מיין ראב¹⁾ איבר אונ' לאף בבית
 של אבי זצ"ל וואר איך גיפונדין וויא שונט גידאכט נון קאן
 מאן וואול דענקן וויא מיר איזט צו מוט גיווען אונ' וואז
 פאר צער מיר יחדיו גיהאט האבין אביר וואש האט אליש
 גיהאלפן האב מיין ליבן פאטיר מיסין²⁾ מוזין וועלכיר אביר
 בשם טוב ובשיבה טובה גישטארבין איזט ד'ד טבת גיוועזן
 ושבק היים לנו ולכל חי האב מיך לפני צייט ניט קענין צו
 פרידן געבין בזקין דאז מיר המקום ב"ה לאחר שלושים איין
 יונגן זון בישערט האט אונ' זיין נאמין ליב איזט ווידר גיבארין
 ווארדין אביר שיינט זיין גיבורט אן גיציגט פיל ווידר
 ווערטיקייט דען אליש ער אויף דיא ביטרופטי וועלט גיקומן
 ביז ד'ד שעות אליש גילענין אונ' גיקרעכטיש³⁾ דאז המילדות
 אונ' אלי ווייבר ניט אנדרשט גימיינט דאז מאן דאז קינד
 ווערט ניט קענין אויף ברענגין, אביר דען ליבין גאט דען
 האט עש זוא גיפאלין דאש דאז קינד אלי טאג זיך גיבעשירט
 אונ' אויף גיוואקסן דאז איך מיך אלזו מיט דען קינט אלזו
 אן שטאט מייניש ליבן פאטיר גיטרישט האב, אונ' בין זער
 ארפרייאט מיט דען זון גיוועזן, מייני ליבי מוטיר איזט מיט
 ג' יתומים זיטצין בליבן אבי זצ"ל האט דאך אמי תי' איין
 כתובה מן ט"ז מאות ר"ט אונ' איין אידריר יתום לערך ד"י
 מאות ר"ט אונ' דיא יתומי העטין כער גיהאט אך ורק זענן
 יותר אלש אום אלף ר"ט גיקומין וויא איך אפשר נאך שרייבן
 ווערדי, בעלי זצ"ל גיסי ר' יוסף סג"ל האבין ניקש ביגערט
 צו ירשון וויא וואול זיא איין אידריר שטר חצי חלק זכר
 גיהאט האבין דאך זיך דאר נאך ניט ביגערט אום צו זעהן

1) Robe = Kleid 2) missen 3) gekrächzt = gestöhnt.

אונ' אליש פאר אמי תי' אונ' אירי יתומי' שטיין לאזין אונ' בעלי זצ"ל וגיסו ר' יוסף סג"ל האבין אחי ר' וואלף א' שנה דאר נאך אליש אבי זצ"ל גישטארבין איזט איין קנס גיליגט עם בת של אברהם [יאקב 1] ליכטיין שטאט איזט גאר איין חשוביר וואקריר מאן פאר נאנט¹⁾ גיוועזין איזט עד יום מותו פרנס המדינה גיוועזין אונ' מופלג בעשירות גיוועזין אביר לבסוף האט ער מחלוקת גיהאט עם בנו חורגו ר' אברהם ל"ש²⁾ דאז ער סוף ימיו יורד מנכסיו גיוועזין גיסו ר' יוסף סג"ל איזט עם אחי ר' וואלף אויף דען קנס מאלט³⁾ גיצאגן אונ' בעלי זצ"ל איזט עמו דיא אנדרי לייפציגער מעס אויף זיין חתנה גיצאגן עם יששכר וועלכיר באותו פעם משרת אצלינו גיוועזין אונ' גיסו ר' יוסף סג"ל ובעלי זצ"ל אליש אויף איר אייגני און קאשטיין גיצאגן אונ' אמי תי' קיין פרוטה הוצאות לחשבון גיבראכט. גיסו ר' יוסף סג"ל בבואו עם החתן מקנס מאלט פלאים פאר צילט פון דען קנס מאלט וויא חשוב אליש אלי דינג גיוועזין אונ' וויא הערליך אליש הער גנגן איזט דען באותו פעם איזט ר' יאקב ליכטיין שטאט ע"ה נאך אין זיינר מעלה גיוועזין, נון איזט בעלי זצ"ל מיט החתן על החתנה גיצאגן וועלכיש ג"כ מיט אלי כבוד איזט פורט גאנגן אונ' בעלי זצ"ל ויידר אהיים גרייזט אונ' אחי עם אשתו נאך זמן מה לשם פאר בליבין, דאר אבי זצ"ל גישטארבין איזט האט ער אל דאז זייניגי אליש פאר שטעקט גיהאט אין יובלאטציא האט זיך בעלי זצ"ל וגיסו ר' יוסף סג"ל מטריח גיוועזין אונ' אויז רויף⁴⁾ גימאכט אונ' הכל פאר קאפט דאז אמי תי' האט קענין דיא יתומי' אויז געבין ווען איר וואש גוטיש איזט פיר קומין וויא אך ניט לנג דאר נאך האבין זיא אחותי מטה תוך לייפציג פאר קנסת עם בנו הקצין מיז

¹⁾ bekannt ²⁾ vgl. Hoek-Kaufmann, die Familien Prags 192 n. 1 ³⁾ Verlobungsmahl ⁴⁾ Ausruf = Licitation.

מהור"ר מאדיל דיינ¹⁾ זיין בן אונ' החתנה כאן המבורג גיוועזין איזט וויסנמליך וואו דער ר' מאדיל דיינ פאר איין איש חשוב גיוועזין איזט ואשתו פעסלי²⁾ הצנועה אשר אין דוגמתה בכל העולם בוודאי זינטר אמהות שרה רבקה רחל ולאח זיין גיוועזין ממש קיין אשה גיוועזין דיא אירש גלייכין גיהאט האט אין פרומקייט וחסידות ובפרט דאו זיא איין אשת חיל גיוועזין אונ' המו"מ גפירט ובעלה ובניו רייכליך מתיח גיוועזין זוא וואול תוך ווינ³⁾ אליש דאו זיא צו ברלין גיוואונט האבין דען הקצין מהור"ר מאדיל איזט אלי צייט איין בעטליגדיגיר מאן גיוועזין דער וויניק מו"מ האט טון קענין דאך איין חכם מחוכם ע"ה גיוועזין דאר דיא גנצי וועלט האט ווישן פון אים צו זאגן אונ' איזט אך זער אן גינעם גיוועזין אצל הקורפירשט יר"ה מבראניבורג⁴⁾ וועלכר פעס א' גיזאנט באם דען מאן זיין פיס זוא ווערין אליש זיין קאפף איזט זוא העטי ער קיין גלייכיש, ער אונ' זיא זענן תוך ברלין תוך עושר וכבוד גישמארבין עש איזט חירושי' צו לייאן גיוועזין אין דער צוואה דיא זיא ע"ה גימאכט האט, מאג ניקש דער פון שרייבין דער זיא לייאן וויל קאן זיא נאך בייא אירי קינדר פינדין דען זיא בוודאי זעלבי ניט האבין הין וועק גיווארפן, נון איזט נאך מיין יונגשטי שוועסטיר רבקה נעביך איבר גיבליבן וועלכי צווארין אך גאר איין גוטין שידוך גיטאן אונ' ניקראגין בנו של גיסי ר' ליב בון וועלכיר ע"ה גאר איין וואקריר מאן גיוועזין אונ' כמה שנים פרנס תוך המדינה גיוועזין אונ' אך איין היפשן עושר גיהאט וועלכיר ר' ליב הנ"ל עם בנו ר' שמואל סג"ל לכאן גיקומין אונ' החתנה כאן גימאכט אונ' אליש בכבוד תוך ששון ושמחה נגמור

1) s. Kaufmann, die letzte Vertreibung 211 2) Ib. 212 n. 2. 3) Vor der Vertreibung von 1670 s. ib. 87 n. 2. 4) Ib. 211.

גיוועזן, מאן האט מיינר ליבי פרומי מוטיר ניט אן גיועהן
 אן איר חתנות מאכין דאז זיא נעביך איין אלמנה גיוועזן
 איזט אך ורק האט אליש זוא בכבוד אונ' הערליך צו גאנגן
 אלש ווען אבי זצ"ל נאך גילעביט העט אונ' איזט קיינר מן
 עיקורי' הקהילה אויז גיבליבן דער ניט איר לכבוד גיקומין
 ווער, לאחר החתנה איזט גיסי ר' ליב סג"ל ווידר לביתו
 גיצאגן אונ' קיין חצי שנה דאר נאך הולך בדרך כל אדם
 איזט צווארין אין עשירות ובשם טוב גישטארבין אביר דאר
 נאך איזט גיסי ר' שמואל בון עם אחותי לבון גיצאגן צו
 וואונין לשם בנחלת אביו זצ"ל אונ' אך וואול לשם גיוואונט
 אונ' איין אידרין גרויש גמיש גיטאן, האבין אים אך צום
 פרנס במקום אביו ז"ל גימאכט אביר איזהו שנים דאר נאך
 מלחמה עם מלך צרפות יר"ה קיסר יר"ה והאלאנד גיוועזן
 זענן צרפתים פאר בון גיקומין אונ' בון אין גינומין¹) אונ' זיין
 הויו נחלה מאביו ז"ל עם שארי הייזר אליש פאר שרפת אונ'
 גיפלינדירט גיווארין אלזו ער נעביך אום כל אשר לו גיקומין
 אונ' האט זיך ניט לענגיר לשם קענן אויף האלטין אלזו ער
 להמבורג גיקומין ווער פיל פון צו שרייבין וויא ער ווידר
 צו רעכט קומין איזט, אונ' ווידר בעו"ה צורוק קומין איזט
 ניקש נוטץ לכאן צו שרייבן ער איזט נעביך איין רעכטיר
 פרוימר מענש אונ' איין גרושיר ירא אלהי' הש"י ב"ה וויל
 אים אונ' כ"י אויז אל אירן צרות העלפין אונ' זייני קינד
 אך דיא תוך עושר וכבוד זיין גיבארין אונ' ארצאגן אך אויז
 געבין גיווארין, אונ' טייליש בעו"ה דאז גליק גאר ניט גיוואלט
 הש"י ב"ה ברחמיו וברוב חסדיו וויל זיך דאך ווידר איבר
 אינן אלן מרחם זיין על זה נאמר עש זאל זיך קיינר גליקעליג
 נענן ביזקין דאז ער גישטארבין איזט וויא איין מעשה הירוף
 פאלגן ווערט עש איזט איין מאלט איין מעכטיגער מלך גיוועזן

1) 1689 im dritten Raubkrieg.

דער האט בייא זיך גיהאט אן זיין הויף אלי צייט איין פילוסופיא
 דער האט גיהייסן סאלען¹⁾ דער מלך האט פון דען פילוסופיא
 גאר פיל גיהאלטן וויא דער זעלבי אך באמת איין גרושיר
 חכם גיוועזן איזט איין מאלט גיט דער קיניג קרעזיש²⁾ הין
 אונ' לאט זיך אן טוהן בבגדי המלכות אונ' לאט זיין גנצין
 הויף האלטונג אין גרוישר פראכט בייא אים קומין אויף צו
 ווארטן אלי אין אירי בעשמי קליידר אונ' לאט זיין בעשמי
 אבנים טובות דאר הין ליגן אונ' אל זיין אוצרות עפנין אלזו
 לאט ער זיין פילוסופיא סאלען אך רופין דאז ער זאל צום
 מלך קומין וויא נון סאלען צום מלך קרעזיש קומט איזט ער
 כורעים ומשתחווים פאר דען מלך וויא זיך דאש גבירט אלזו
 זאגט דער מלך צו דען פילוסופיא מיין ליבר סאלען האשטו
 אך וואל אפזורפירט³⁾ אל אונזיר עושר אונ' כבוד אונ' זאלכי
 גרושי הערליכקייט, אויב האשטו וואול דיין לעבי טאג איין
 גליקליכירין מענשין גיזעהן אליש איך בין זוא זאגט דער
 פילוסופי צום מלך מיין גינעדיגר קיניג איך האב אליש וואול
 אופסערפירט אביר איך קאן דיך דאך גיט זוא גליק זעליג
 שעטצן אליש איין בורגיר צו אטען גיוועזן איזט דער זעלבי
 גיהאט צעהן קינדר וועלכי ער בייא זיין לעבין וואול ערצאנגן
 אונ' איזט גאר איין רייכיר מאן גיוועזן אונ' זייני קינדר אלי
 מיט ערין צו גרושי לייט גיגעבין ער אונ' זייני קינדר האבין
 דען פאטיר לנד גרושי טרייא אונ' דינשט גיטאן אלזו גיט אליינט
 דאז זיך דער בורגיר צו אטען האט אין גרושי אישטימציא⁴⁾
 גיזעהן דעסין גלייכין האט ער זייני קינדר בזקן אין זייניר
 הויכו עלטיר אין גרוישן הערליכקייט אונ' רייכטום אונ' ער⁵⁾
 גיזעהן אונ' אלזו גליקליך גישטארבין דען זעלבין שאטין⁶⁾ איך
 גליקליכר אליש אירי קיניגליכי מייאשטאט, עש איזט צוואהרין

1) Solon 2) Crösus 3) observirt 4) Aestimation 5) Ehre
 6) schätze.

ניט אהן¹), דער קיניג בויצט גרושי רייכטום הערליכקייט אונ' ער, אביר אירי מייאשטאט זענן נאך איין יונגיר קיניג מאן ווייס ניט וויא זיין ענד ווערט זיין, עש קענט זיין דאש איין אנדיר קיניג אודיר אנדיר פירשט מיט דען קיניג איין מלחמה פיריטין אונ' אין ביצוואונגן אונ' אים פון זיין רייכטום לנד אונ' לייט הין וועק יאגייטין אונ' אין פילייכט גאר אום זיין לעבין ברעכטיטין ווא²) ער עש דען פאר גליקליך דאר זיין ענד דאך גאט פאר זיין, זער מיסראביל אונ' און גליקליך ווער, ווא זאגט דער קיניג קרעזיס סאלען וואו גידענקיט איר איך דאז איר איין פרוואט פירשון מיט זיניר גליקליכקייט פאר אונזרי מייאשטאט ארפאר ציאט איר קיניגליכי מייאשטאט זאגט סאלען ווייל יעניר גליקליך גישטארבין איזט אונ' עש זאל זיך קייניר ריטין ביז דאז ער זיין ענד זיכט, עש קאן זיין אונ' איזט צו ווינשין דער קיניג אין זיין גליקעליגקייט קאן ביז אין זיין ענד בלייבין עש קאן אויך זיין דאז עש גין קאן וויא איך דעם קיניג שוין גזאגט האב אלזו ארצירנט זיך דער קיניג זער אונ' נעמיט זיין גילדינין שטאב אונ' שטויסט סאלען דאר מיט הין וועק אונ' ביפעלט אים נימיר מער אן זיין הויף צו קומין, אלזו איזט דער גוטי סאלען הין וועק גאנגין, עש איזט איין עטליכי יאר אן גישטאנדין דאז דער קיניג קרעזיס אין זיניר הערליכקייט אונ' גליקעליגקייט איזט אלזו פארט גילעביט אונ' אן זיין [גוטיין] קלוגין פלוספיא ניט מער גיראכט אביר צייט לנג דער נאך האט דער קיניג קרעזיס איין שטרייט ביקומן פון וועגין עטליכי גרענץ ליידונג אביר עש האט ניט לנג גיווארט דאז דיזיר שטרייט איזט צום בלוטיגין קריג אויז גישלאגין וועלכיר איין עטליכי יאר גיווערט אביר ענטליך קרעזיש דען קורצין ציאין³) מוזין אונ' דיא שלאכט פאר לארין אונ' זיין קיגן פארט⁴) איין אנדיר קיניג

1) nicht ohne 2) F. ויש = weiss 3) den kurzen = den kürzeren ziehen 4) Gegenpart.

דען קרעזים [גיפאנגין גיגומין נאכדעם דער זעלביגי קיניג
קרעזים] זיין גנץ לנד האט אין גיגומין אונ' אליש וואל
בוזעצט איזט ער מיט דען גיפאנגין קיניג קרעזים ווידר אין
זיין לנד גיצאגין אונ' זייני ראט אונ' קריגש אייברשטין האבין
ראט גיהאלטין איבר דען קיניג קרעזים וואו מאן זאל אים
פאר איין טויט אן טון אלזו האבין זיא ענטליך אים אלי איין
טרעכטיג צום פיאר פאר דאמיט, דאז מאן אים פאר ברענין
זאל אלזו איזט אלי צו ריסטונג צו איין זולכין גרוישן ווערק
גימאכט גיווארין אונ' גאר פיל פאלק פון ווייט אונ' זייט דאר
צו גיקומין צו זעהין דאז מאן דען מעכטיגין קיניג קרעזים
פאר ברענין זאל, אלזו איזט איין גרוישר שייטיר הויפין פון
האלטין גימאכט גיווארין אונ' דאר בייא אליר הנט גיפאלסימירטי
אילין¹⁾ אונ' וואל ריכנדי זאכין גישטאנדין דיא צו גלייך מיט
דען קיניג קרעזים זולטין פאר ברענט ווערין דאר ווארטין²⁾
ער קיניגליך זולטי פאר ברענט ווערין אונ' דער אנדרי קיניג
דער קרעזים האט איבר וואונדין דער איזט אס פענשמיר
גילעגין אונ' צו גיזעהין דאז מאן דען קרעזים צו זיינר פאר
ברענונג גפירט האט, וויא מאן נון דען קרעזים אלזו פירט
זוא ווערט ער זיינין גיטרייאין קלונין פיליסופיא אין גידענק
דאז ער אים גיזאגט האט עש זאל זיך קיינר גליקזעליג
שעטצין אי ער גישטארבין איזט, אלזו פנניט ער ביטירליך
אן צו רופין אונ' צו שרייאין אה סאלען וויא וואר האשטו
גיזאגט דאז זיך קיינר פאר זיין ענד זאלי גליקליך שעטצין,
דער קיניג דער אים דאז ווארטי באד זונדיר וואשיר האט
לאזן צו ריכטין איזט אים פענשמיר גילעגין אונ' גיהערט
דאז קרעזים זוא ביטירליך גירעט אונ' גיטרייאין אלזו זייני
דינר וועלכי בייא אים גישטאנדין גירופין דאז זיא פלוקס³⁾ לאפין
אונ' זאגין מאן זאל אלזו בלד דען קרעזים נאך איין מאלט

1) gebalsamirte Oele 2) derwarten = erwartend =
da 3) flugs.

פאר דען קיניג ברענגן וועלכיש אלזו פארט¹⁾ גישעהן איזט,
וויא נון קרעזיס פאר זיין איבר ווינדיר קומט פאלט ער אויף
זייני קניא דער קיניג הייסט אין אויף שטין ער העט וואש
מיט אים צו רידן אונ' פראגט אים מיין קרעזיס מאן האט
דיך אין דינר טויטש נומ²⁾ גפירט וואז האשטו גירעט אונ' זוא
ביטירליך גישריאין אלזו פאר צילט ער אים אליש מיט זיין
פילוספיא סאלען, וועלכי ריד ער אביר אלי פאר אכטיט אונ'
אין פון זיך גישטויסן אונ' אין זינר הופארט אונ' ביז ווערקן
פאר בליבין, ביז אין דיזור אגין בליק דאז איך דיא טויטיש
נויט האב פאר מיר גיזעהן דאר האב איך אן מיין גיטרייאן
קלוגין פליסופיא גידאכט דאז זיך זאל קיינר גליקזעליג פאר
זיין ענד שאטצין אונ' אויז גרושיר טויטיש אנגשט דווי
עטליכי ווארט אים צו גירופן דער קיניג האט זולכיש גינעדריגליך
אונ' ארבארימליך אן גיהערט אונ' גידאכט קרעזיס איזט איין
מאלט אך איין גרוישר קיניג גיוועזין אונ' גאט האט אין
מיינר האנט גיגעבין ווער ווייס איך בין דאך אך נאך ניט
גישטארבין עש מויכט מיר אך איין מאלט זוא גין אונ' האט
דען קיניג קרעזיס ווידר ביגנעדריגט אונ' אים זיין לעבין אונ'
לנד אונ' לייט ווידר געבין, דארום ווען עש אונש מענשין
שונט גנץ וואול גיט זולין מיר זיך ניט איבר נעמין אונ'
אינש גידענקין דאז מיר ניט ווישין וויא אונזיר סוף איזט
אודיר זיין ווערט אלזו וויא מיר אויז דען מעשה גילויאייט
האט, נון אמי תי' האט איר קינדר אלי נון גיהאט אויז געבין
תוך עושר וכבוד אונ' אין אלי פאר גיגליכקייט דאז אבי
זציל גישטארבין איזט אמי תי' לערך מ"ד שני' אלט גיוועזן
אויב איר צווארין אונטרשידלוכי גוטין פארטייאין זענן פיר
גי'קומין דאז זיא העט ווידר איין מאן נעמין קענן דאז זיא
ווידר אין גרויט עשירות גיקומין ווער אביר דיא ליבי פרומי
פרא זיך ניא מאליש דרין ביגעבין וואלין אונ' ליבירשט אלזו

1) allsofort 2) Todesnoth.

זיטצין בלייבן אונ' מיט דען וויניק וואו זיא נעביך נאך האט
 איבר ביהאלטין זיך אליינט אין אירי שטיליקייט ביהאלפין
 אונ' זיך מיט דען וויניק זויבר אונ' שען ארנערט אונ' דאך
 אין איר אייגין הייסכין גיוואונט אונ' איר גרושי מייט בייא
 זיך גיהאט אונ' גירואיג אונ' וואול גילעביט אונ' איזט צו
 ביטין דעם גאט 'וא שטראפיט דיא זעלביגי פרא דאז זיא
 אירן ערשטין מאן ח"ו פאר לירט דער זעלבי וואלי דאך דער
 גיטיגי גאט אך זוא איין דיעה אין געבין, זוא פאר גניגליך
 אליש דיא ליבי פרא לעביט אונ' זוא פיל גוטיש אליש זיא
 פון דען ביזילכן טוט אונ' וויא גידולדיג זיא אין אליס איזט
 וואש איר השי"ב צו שיקט ווער פיל פון צו שרייבין אונ'
 איזט זוא בכבוד זיטצין בליבין השי" זאל געבין דאז זיא עש
 זאל אויז פירן עד ביאת משיחנו דיא פאר גניגליכקייט דיא
 מיר קינדר אונ' איר עניקליך פון דער ליבי פרא האבין איזט
 ניט צו רידין השי"ב וייל זיא עד מאה שני' גיזונד לאזין,
 לאחר זוא האבין מיר בתי הנה תי' פאר קנסט עם בנו של
 גיסי מהור"ר אברהם סג"ל¹⁾ זצ"ל אויב מיר דען שידוך נון יוא
 גערין אודיר ניט גערין גיטאן האבין זוא איזט עש דאך פון
 השי"ב ב"ה בישערט גיוועזין, דען חמותי ע"ה האט עש האבין
 וואלין, נון איזט עש גנגין נגד יריד פ"פ אן מיין אלזו איזט
 בעלי זצ"ל לשם גיצאגין גם ר' יוחנן אונ' ר' מענדיל אונ'
 ליב גאשליר²⁾ אלזוא וויא היריד אויז איזט גיוועזין אלזו האבין
 זיא תכף מפ"פ אויף לייפציג גיטוטט וויא זיא נון נאך ק"ק
 פולדא זייגין גיקומין אלזו איזט ר' יוחנן דאר קראנק גיווארין
 אונ' אין ד' ה' ימים גישטארבין בעלי זצ"ל אונ' ר' מענדלי
 גם ליב גאשליר האבין וואלין יחריו בייא איהם בלייבין אביר
 דער פרומי חשובי ר' יוחנן ע"ה האט עש ניט לירדן וואלין

1) Samuel, Sohn des Abraham Hameln 2) Ueber die
 Familie Goslar in Halberstadt vgl. Auerbach, Geschichte
 der isr. Gemeinde H. 100 f.

אונ' זענן אלזו נאך לייפציג גיצאגן בנו ר' אהרן איזט אצל אביו גיבליבן וועלכיר מיט אים לקי¹⁾ גיצאגן אביר איאיר זיא ללייפציג קומין זיין האבין זיא בעו"ה הבשורה רעה פאר נומין דאז ר' יוהנן ע"ה טוט איזט, נון קאן מאן וואל גידענקן וואש פאר איין ארשרעקניס מנקין דיא לייט גיוועזן איזט, אלזו האט זיך אך תכף תוך לייפציג גיליגט ר' מענדלי בן מהור"ר מיכיל שפיאאר מק"ק פ"פ אונ' איין ז' ח' יו' גילעגן אונ' בעו"ה ג"כ גישטארבין, וואש פאר איין בהלה אונ' מהומה אין לייפציג גיוועזן איזט לייכט צו גידענקן מיר האבין אלי דיא ביטריפטי צייטונג להמבורג ביקומין לא די דאז זיא דיא צרה מוזין פאר זיך זעהן דאז דער יונגי וואקרי מענטש וועלכיר נאך קיין ד"ד שני' אלט איזט גיוועזן זוא לידירליך פון דער וועלט גיקומין איזט, אך ורק חמיו ר' משה בר"נ איזט ג"כ תוך לייפציג גיוועזן אונ' ניט גיוואושט וויא ער אין צו קבר ישראל קריגט דען איזט זער ביז אונ' מסוכן תוך לייפציג גיוועזן לקצר מיט גרושי מיא ושתדלנות אונ' גרויש ממון האבין זיא משתדיל גיוועזן דאז מאן המת האט הין וועק גפירט, אלזו האבין זיא המת נאך דעסויא גפירט וועלכיש דיא נעגשטי קהילה מלייפציג גיוועזן איזט ו' פרסאו' מלייפציג האט יותר אליש אלף ר"ט גיקאשט אונ' האבין נאך גאט גידאנקיט דאז זיא אין האבין אויז לייפציג ביקומין, צווישן דעסין האט זיך בעלי זצ"ל אונ' ליב גאשליר ג"כ בלייפציג ממש צום טוט גיליגט אונ' גאר קראנק גיוועזן אלזו איזט ליב גאשליר ובעלי זצ"ל מיטין אויז דער מעס זיך פירן לאזין קראנקירהייט נאך האלביירשטאט בעלי זצ"ל האט בייא זיך גיהאט משה שנויטהאן אונ' יששכר וויא זיא זענן נאך האלביירשטאט גיקומין איזט בעלי זצ"ל גאר קראנק גיוועזן דאז מאןאין האט מייאש גיוועזן אלזו האטיששכראן מיך גישריבן אונ' גישרישט איך זולט מיך ניט ארשרעקן עש ווער זוא גיפהערהליך

¹⁾ Frankfurt.

נים אונ' יששכר האט בעלי זצ"ל זוא לנג גימיצרט¹⁾ דאז ער
 הכתב האט מוזין חתמן אביר דאר האט איינר זולין איין חתימה
 זעהין, קיין מענש דער איין אות האט ארקענין קענין נון קאן מאן
 וואול דענקין וויא מיר אונ' מייני קינדר זיין צו מוט גיוועזין דען
 בריף האב איך אן ערשטין טאג שבועות ביקומן אן עי"ט
 זענין אל אונזיר ב"ב מלויפציג אהיים קומין אונ' בעלי זצ"ל
 נים, קאן מאן וואול דענקין וואש מיר פאר בהלות האבין אין
 גינומין אפי' קיין בריף ביקומין אלי ב"ב וויא זיא קומין זיין
 איאיר זיא אין אירי הייזר קומין זיין זיא אלי צו מיר קומין
 אונ' מיך גיטרישט זולטי מיך צו פרידין געבין עש ווערט
 אליש גוט ווערין אונ' איר בעשטיז גירעט דאש זיא מיך
 האבין וואלן צו פרידין שפרעכין אביר וואש האט עש מיגין
 העלפין, מאן קאן וואול דענקין וויא מיר איין יום טוב גיהאט
 האבין, נון עש איזט י"ט גיוועזן האב ניקש טין קענין אביר
 תכף איסור חג מיו"ט האבי איך תכף גינומן בני ר' מרדכי
 סג"ל אונ' יאקב בנו של ר' חיי' פאלאק אונ' חוה דיא האב
 איך להאלבירשטאט גשיקט אויב זיא בעלי זצ"ל נאך לעבינדיג
 פינדין מויכטיין, איך האבי גאט זייא עש און פאר ווישן לאזין
 פאשטיין לערנין ושארין זאכין מיט תשובה תפילה וצדקה
 גיטאן זוא גוט איך גיקענט האבי, המקום ב"ה האט זיך אך
 מרחם גיוועזין אונ' בעלי זצ"ל גיהאלפן דאז ער איין ביזלכין
 איזט צו רעכט קומין אונ' האט איין וואגין פאר זיך לאזין
 דינגן ער איזט אצל ר' איציק קירך האן בהאלבירשטאט
 גיוועזין האט אים איין בעט מיט גיגעבין דאז ער זיך אים
 וואגין האט ליגין קענין אונ' נאך איין וואגין דאר זייני ווארטירש
 זענין אויף²⁾ גופארוק, בייא אים אין זייגין וואגין איזט ניקש
 מעהר אליש איינר גיזעסין דער נאך אים גיזעהין האט אלזו
 איזט בעלי זצ"ל קראנק אונ' קימירליך לביתו קומין אביר

1) s. oben p. 159 n. 3 2) darauf seine Wärter gefahren.

מיר האבין דאך אלי דען ליבן גאט היכליך¹⁾ גילובט אונ' גידאנקיט שנתן לנו ולא לעפרא המקום ב"ה האט אים זיין לעבין נאך ו' שני' פאר לענגירט אונ' נאך ב' קינדר אויז געבין וויא פאלגט ווערט אביר איך האב פאר געסין אונ' העט זולין פיל פריאר שרייבן מן מיתות של חמי זצ"ל וועלכי פיל פריאר איזט גיוועזן אליש בעלי זצ"ל פון זינר קרענק מלייפציג גיקומין איזט וואול ג' שני' ויותר צו פארין²⁾ אליש חמי זצ"ל איזט קרנק גיווארין אן וועלכיר קרענק ער אך גישטארבין איזט אלזו האט מאן לבעלי זצ"ל גישריבן הנה אביך חלה³⁾ אלזו איזט ער תקף זיך פונה מכל עסקיו גיוועזן אונ' איזט להנזכיר בעצמו גיצאגן לבקר אביו בחלו אונ' איזט וואול ג' שבועות לשם גיוועזן חמי זצ"ל אליש איין מאן פון שמונים שנה דעם זייני כוחות אני דעם פאר גננין זיין האט גימיינט ווערט שטראקס שטערבין ווען ער נור בעלי זצ"ל זעהן ווערט דען בעלי זצ"ל זיין יונגשט קינד גיוועזן אונ' אים זער גיליבט כי בן זקוני' הוא לוי⁴⁾ אביר אליש חמי זצ"ל גיזעהן דאז בנו ר' חיים ג' שבועות איזט אצלו גיוועזן אונ' עש האט המקום נאך ניט גיפאלין דאז ער אין העט צו זיך גינומין זוא זאגט חמי זצ"ל מיין זון איך האב דיך לאזין היר הער קומין בין אין מיינונג גיוועזן דוא זאלשט בייא מיי ענד זיין, אביר דוא בישט איין גרושיר בעל מו"ט אונ' בישט שונט ג' שבועות בייא מיר גיוועזן דוא האשט דאז דייניגי גיטאן, איך ביפעל מיך צו גאט ציא דוא אין גאטיש נאמין ווידר אהיים לביתך אויב בעלי זצ"ל שוינט זיך דרין גיוויגירט האט אונ' אצל אביו בלייבן זוא האט דאך אביו אויף אים גוזר גיוועזן דאז ער האט מוזן אהיים ציאין דיא אנדרי קינדר דיא אצלו גיוועזן זיין זענין אך ווידרום לביתם גיצאגן איאר בעלי זצ"ל איזט לביתו גיקומין איזט דיזוש גישעהין מיין

1) höchlich 2) zuvor 3) 1. Mos. 48, 1 4) ib. 37, 3.

בעט דאר מיר זענן אין גילענין גלייך קיגן איכר איזט נאך
 איין קליין בעט גיוועזן דאר מיין קינדר זענן אין גילענין,
 אלזו איזט בתי הנה תי' דארין גילענין איזט איין מאטכין
 מן י"א שנים לערך גיוועזן אלזו בין איך למחרת צו שומר
 לבוקר אויף גישטאנדין אונ' שולין גאננין¹⁾ אלזו קומיט דאז
 קינד בתי הנה תי' פון דער קאמיר אראפיר²⁾ צו לאפן
 ארשראקניר הייט אונ' זיך נעבןך פאר גרושי ארשרעקנים ניט
 ריגנין³⁾ קאן, דאז גזינט פראגין, הנה וואש שאמ⁴⁾ דיר ווארום
 זיכשטו זוא ארשראקין ארויז זאגט דאז קינד אך גאט איך
 בין אויף גיוואכט אונ' האב וואלין זעהן אויב דיא מעמה נאך
 ליגט האב איך גזעהן איין אלטין מאן אין דעם בעט ליגן
 מיט איין גרושין בארט איך האב מיך זוא זער ארשראקין
 אונ' אויז דען בעט גישפרונגין אונ' דיא טרעפף אראפיר
 גילאפן אונ' מיך דאך נאך דען בעט אום גזעהן האט דער
 אלטי מאן זיין קאפף אויף גיהויבן אויז דען בעט אונ' אליש
 נאך מיר אום גזעהן, איך קום אויז דער שול אהיים איזט
 נאך איין גילישפיר אונ' גישמועת⁵⁾ מנקין מיין גזינט גיוועזן,
 איך האב זיא גיפראגט אונ' ווישין וואלין וואז דער מער איזט
 אביר האט מיר קייניר ניקש זאגין וואלין ב' יום דער נאך
 איזט בעלי זצ"ל אהיים גיקומין אונ' קום ח' יו' בביתו גיוועזן
 אלזו ער כתב' ביקומין שאביו ר' יוסף הצדיק מת⁶⁾, נון זאל
 איך שרייבין פון דער צער ובכיה דיא בעלי זצ"ל גיטאן האט
 איזט ניט צו בישרייבין תקף לאחר השבעה זיך עשרה רבני
 גידונגין אונ' איין אייגינין חדר בביתו גינומין, דאז מאן ניקש
 אנדרשט אין גיטאן האט אליש מנין גימאכט אונ' יום ולילה

1) Schulen = in die Synagoge 2) hervor 3) regen
 4) schadet = fehlt 5) Gelisper = Gelispel und Geschmuse
 6) Nach dem Memorbuche von Hannover starb Josef Hameln
 Sonnabend den 27. Schewat 437 d. i. den 23. Januar 1677.

ניקש אנדרשט גיטאן אליש דרינג גילערניט, בעלי זצ"ל איזט דאז גנצי שנה ניט חוץ לביתו גיקומין אליש אפ גיווארט דאז ער קיין קדיש פאר זוימט האט, י"ב שבועות לאחר מיתות של חמי זצ"ל איזט גיסי מהור"ר איציק זצ"ל לוויזיל¹⁾ גיוועזין בנו ר' שמואל לשם חתנה גימאכט אלזו איזט ער אויף קבר אבות להנוביר גיצאגן אונ' זענן אלי ברודר ג"כ להנוביר גיקומין אונ' לבעלי זצ"ל גישריבן זאל תכף ג"כ להנוביר קומין אלזו איזט ער למחרת בהשכמה אויף גישטאנדין אונ' להארבורג גיפאהרין האט זוא פיל לייט גיהאט דאז ער מנין גיהאט לקצר ביזקן הנוביר קיין קדיש פאר פעלט אויב עש אים שונט הרבה מעות גיקאשט האט וויא ער בהנוביר גיקומין האט ער דיא צוואה גילייאנט איזט הידוש צו זעהן גיוועזן וואז פאר איין צוואה מיט יראה וחכמה אליש דאש גיוועזין איזט אלזו האבין זיא פאר צילט וויא חמי זצ"ל איין מיתה אין גינומין מיט גרושי חכמה וממש בנשיקה, וויא אל זיין פרומי קינדד זוא גישטארבין זיין, דען עזבון וואז חמי זצ"ל גילאזין האבין זיא אליש לפי הצוואה מהלק גיוועזין קיניר האט קיין און גבירליך ווארט ווידר דען אנדרין גירעט, בעלי זצ"ל איזט נור ח' יום בהנוביר גיוועזין אונ' זייני ליבי מוטר גיטרשט זוא גוט ער גיקענט האט אוב ער צווארין זער אן אמו אן גיהאלטין אונ' זיא גערין מיט זיך להטבורג גינומין אביר דיא פרומי פרא קיין דיעה ניט גיוואלט אונ' זיך פון אירין צדיק וחסיד ניט וואלין פורש זיין בחייו ובמותו, ב' שני' דאר נאך איזט זיא אך גישטארבין אונ' אצל חמי צו קבורה גיקומין איזט איין בת פון פ"ב שני' גיוועזין לקצר דאז איזט זוא איין ליפ גיבענשט פאר פאלק²⁾ גיוועזין אליש מאן איריש גלייכין ניט פינדין הש"י וויל אונש דאך איר זכות גיניסין לאזין אונ' ווער וואלט דאז מיר אונזיר יאר אלזו אין

1) Wesel 2) Paar Volk = Ehepaar.

גוטי אלטיר העטין צו גיבראכט, אביר עש האט דען העכשטין אנדרשט גיפאלין, נאך דעם איזט בעלי זצ"ל לאמשטארד' גירויזט אונ' איזט אים גירעט ווארין השידוך עם חתני משה קרומבאך¹⁾, נון בעלי זצ"ל האט זיך אל צו גישווינד גירויזלפירט לזו שידוך וויא נאך פולגין ווערט, וויא נון הקנס איזט גליגט גיווארין האט עש מיר בעלי זצ"ל גישריבן, הקנס איזט תוך קליף²⁾ אצל מחותני ר' אלי קליף³⁾ גיליגט ווארדין דען דער זעלבי האט כח והרשאה מן הקצין מחותני ר' אברהם קרומבאך⁴⁾ גיהאט, אביר איאיר איך דיא כתבים מבעלי זצ"ל גיקראגין דאז בתי אסתר תי' איין כלה גיוועזין האבי איך מצידי צדדים כתבי' גיהאט דאז מאן אונש האט מזהיר גיוועזין דען שידוך השמר ניש צו טון דען הנער העט כמה וכמה הסרונות אביר קיין יום דאר נאך קבלתי כתבי' מבעלי זצ"ל דאש ער הקנס גיליגט אונ' זיך תכף על הדרך לכאן צו ביגעבין, נון קאן מאן זיך גידענקין וואול וויא מיר איזט צו מוט גיוועזין אונ' וואש פאר שמחה איך מיט דעם שידוך גיהאט האב, נון איך האב ניקש טון קענן ביזקין דאש בעלי זצ"ל לביתו גיקומין דיא אנדרי שבועה איזט בעלי זצ"ל לביתו גיקומין אונ' אין מייננג גיוועזין ווער אים מיט גרושי שמחה מקבל זיין אונ' ווערין אונש יחדיו מיט דען שידוך זער משמח זיין, אביר בעלי זצ"ל האט עש קונטרארי ביפונדין אן שטאט דעסן בין איך אים מיט גרושיר שווארמוט⁵⁾ אנטקיגן גאנגין אונ' קום מיין מויל קענן אויף טון בעלי זצ"ל האט מיר

¹⁾ Mose Sohn des Abraham Grumbach d. i. Krumbach-Schwab in Metz ²⁾ Cleve ³⁾ Elia Emmerich-Gomperz ⁴⁾ Abraham Grumbach-Schwab, der Gründer der Metzger Talmudklausen (s. Revue des études juives 8, 260), war durch seine Frau Agathe der Schwiegersohn des Elia Gomperz in Cleve; seine Tochter, die gelehrte Gattin Samuel Weissbach's, des Rabbiners von Colmar schrieb 1706 cod. Gunzbourg 765-⁵⁾ Schwermuth.

קענין וואול אן זעהין דאז מיר וואש שאט דאך ער אונ' איך
אונזרי גליקליכי צו זאמין קומשט¹⁾ ניט וואלין פאר שטערין
אלוז עטליכי יום הין גאנגן דאז מיר אייניר דען אנדרין ניש
פון דען שידוך גוזאנט צווישין דעסין קריגט בעלי זצ"ל ג"כ
כתבי' פון זיין גאר גיטי פריינט וועלכיר אים ג"כ שרייבט
וויא ער גיהערט העט דאז מיר וואלטין דען שידוך טון,
אלוז זולטין מיר אים השמר ניט טון אודיר מיר זאלטין ערשט
הבחור זעהין, בעלי זצ"ל איזט דאר איבר זער ערשראקין
אונ' זאגט צו מיר בעו"ה גליקליכן דוא מוזט אך דאר פון
וויסיק, דען איך האב עש אן דיין און מוט פאר מערקט
אלוז האב איך בעלי זצ"ל אלי כתבי' גוויזן וועלכי איך קודם
ביאתו לביתו ביקומין האבי בעלי זצ"ל זיך זער ארשראקין
אונ' מצער גיוועזין דען מאן האט אויף דען מענשין גאר צו
פיל גישריבן דען קיין חסרון בעולם האט מאן אן דען יונגן
בישריבן, מיר האבין אינש ניט גיוואושט קיין עצה צו געבין,
השידוך איזט גישעהן גיוועזין אלוז האבי איך אן מיינר
מחותנת²⁾ יאכט גישריבן גידענקיט מיך נאך ממש בזה הלשון
האב איר אונ' אלי פריינטליך מול גיוואונשין נאך דעם גישריבן
מאחר עש ווערין אונש מצדי צדדי' כתבי' צו גיקומין וועלכי
אונש שרייבין דאז החתן כמה חסרונות האט וועלכיש מיר
האבין וואלין עש זאל שקר זיין ובאם כן הוא זוא ביטן מיר
זער זיא וואלין החתן על הקנם מאלט כנהוג לכלתו שיקין,
ובאם דאז מיר זעהין דאז זולכי אנשי מלשיני' ורוכלים שקר
האבין וויא מיר ניט, אנדרשט האפין זוא ווערין מיר החתן
אין ששון ושמחה אונ' אלי פאר גניגליכקייט מקבל זיין אונ'
ווערט אן חשובי מתנות אונ' כל הכבוד ניט פעלין, זולטי
עש אביר ח"ו זיין דאז עש יוא אמת איזט זוא ביטי אין

1) Zusammenkunft = künft 2) Jachet oder Agathe Schwab starb nach dem Todtenregister des Metzger h. Vereines am 19. Kislew 470 d. i. Donnerstag den 20. November 1709.

ניט צו שיקן דען ווערין אונזיר קינד ניט זוא שייצליך¹⁾ מרמה
 זיין, אונ' שמא תאמר זיא וואלטיין זיך גידענקין בנה דאך
 צו שיקן מאחר מיר אהן דעסין זוא נאהנטי פריינד אונ'
 מחותני' שונט זיין זולכיש ניט צו אכטין אונ' דאך גישעהן
 לאזין וואש שונט גישעהן איזט, אביר זולכיש טונין זיא יוא
 ניט וואש זולטי מאן טון ווען עש ח"ו יוא אמת איזט מוזטי
 מאן עש מצדי צדדים פאר שמערטצין אונ' זיא קענטין אלי
 חסרונ' שבעולם אן בתי תי' הענגין, [אונד דערי שמועות יותר
 נין קאן מאן זיך וואול גידענקען] דאר מחותנת [הקצינה] יאכיש
 דען כתב ביקומין האט וויא איר דער זעלביגי אין דער נאז
 גיגריבלט²⁾ האט נון מה לי להאריך זיא האט ווידר זילזולים
 אונ' רוגז גישריבן אונ' העט בדיעה גיהאט בנה תקף לכלתו
 צו שיקן אביר נון זיא זעהן וואז מיר שרייבין ווען מיר בנה
 וואלין זעהן זולין מיר זעלבורט קומין אונ' אינים למיצש³⁾
 שיקן נון איזט דיא צייט לנג מיט אייטיל פאר דריסליכי כתבי
 וועקסילין היין וועק גנגין אונ' דאז מיר צו קיין שטאנד האבין
 קומין קענין ובפרט איזט גדול מלחמה בין מלך צרפות יר"ה
 ואשכנז גיוועזין דאז ניט [וואל] אייניר צו דען אנדרין קומין קענין,
 צווישין דעסין האבין חתנה לבתי הנה תי' גימאכט מיט אלי
 פאר גניגליכקייט, גם האבי איך פאר געסין לכתוב דאז החתנה
 של בני נתן סג"ל עם היתומה מרים בת ר' אלי' באלין ז"ל
 איזט לנג תוך ששון ושמחה צו פארין גיהאלטין ווארין אונ'
 חתני קאשמאן עם בתי צפור תי' ג"כ לשם קומין אונ' מיר
 האבין אינין אל איר הוצאות ווידר געבין אונ' נאך מתנות
 דאר צו געבין, גם איזט ר' יעקב הנוביר ע"ה עם זוגתו זיסה
 ג"כ על החתנה גיקומין אונ' זונשטיין פיל פרעמדי לייט דאש
 עש גאר איין חשובי חתנה גיוועזין, דאש מיר אין דען זעלבין
 שנה יותר אלש עשרת אלפי ר"ט בנקי איזט אויז הענדן

1) scheusslich 2) gekribbelt 3) nach Metz.

גנגין, וברוך ה' אשר לקח ונתן אונ' דער גיטרייאר גאט
אונזיר הזיקות אלי מאלט זוא רייכליך ווידר ארועצט אונ' ווער
וואלט דאז המקום כ"ה העט עטרת ראשי גילאזין ווער קיין
גליקליכר פאר פאלק [בעולם] גיוועזין, אביר מרוב עונות אונ'
אלי צרות וואש דער גרושי גינעדיגי גאט אויף אונש בישלאסין
האט ער בעלי צו זיך אינ' דאז איביגי אין אלן פאר גניגליכקייט
גינומין אונ' אונש אין דיא פאר גענקליכי מיא זעליגי וועלט
גילאזין אונ' איזט דען בישעפיר צו ביטן דאז אונזיר ענד
נאך זיינין ווילן אונ' וואול גיפאלן זיין זאל אונ' ווען עש
דעם היכשטין דען ביליבט אונ' וואול גיפעליג איזט אונ' צו
אים אין גן עדן צו ברענגין אמן, נאך דעם דאש בעלי וויא
איר גיהערט ווידר מן הנוביר גיקומין אונ' עובין גיטיילט
מאביו ז"ל איזט לערך י"ב שבועות לאחר מותו גיוועזין, זוא
בין איך מעוברת גיוועזין עם בני ר' יוסף סג"ל דיא גנצי
צייט דאש איך גיטראגין האב האט בעלי זצ"ל אליש גיהאפט
איך ווער איין זון האבין כדי ער זיין פאטיר נאמין ווידר
ביקומיט וויא אך ת"ל גישעהן איזט אונ' וויל מיני ליבי
קינדר היר בייא איין עקסעמפיל שרייבין דאז אמת איזט באם
יונגי ווייבר טראגין אונ' זעהן וואש פון פירות אודיר זונשטין
וואש יהי' מה שיהי' וואש זיא זעהן וואש דבר מאכל איזט
אונ' זיא נור איכטשים¹⁾ איין גידאנקין דרויף האבין זולין זיא
ניט דאר פון גין אונ' זאלין דאר פון עסין אונ' ניט איר
שמות קעפף וואלן פאלגין אייא²⁾ עש ווערט איר ניקש שאדין
אביר עש קען ח"ו סכנות נפשות דרויף שטין מלבד דאז
קינד אין מוטיר לייב ח"ו קענן אך גישענט³⁾ ווערין גלייך וויא
איך אן מיר עצמו ביפונדין האב איך האב כל ימי אוין דען
ווייביר גישפאט⁴⁾ אונ' גילאכט ווען איך גיהערט האב דאז איין
אשה וואור נאך גילושט האט אונ' עש הזיק גיטאן גיהאט

1) ichtsicht = etwas, irgend s. Grimm IV, 2037

2) oi! 3) = entstellt 4) gespottet.

האב גנץ קיין גלאבין דראן האבין וואלין אדרבה כטה וכמה פעמים ווען איך גיטראגן האב דאז איך בין איבר דען מארק גנגן אונ' אלי שני פירות גזעהין האב איך זיא וואול גימארקיט, אביר ווען זיא מיר צו יוקר גיוועזן שטיין לאזין ובאמת מיר אך קיין הויק גיטאן אביר אין כל העתים שוות¹⁾ דאש בין איך לע"ע אליש איך עם בני ר' יוסף [גיטראגן האב פיל אנדרשט גיוואר ווארדין דען עש האט זיך צוגיטראגן אליש איך בין עם בני ר' יוסף] אים ניינטיין חדש גיטראגן דאז אמי תי' וואש צו טון גיהאט בייא איין אטפיקאט²⁾ דער אופים פפערט מארק גיוואונט האט זוא ביט מיך אמי תי' אויב איך ניט קענטי מיט איר גיהן וויא וואול זולכיש גאר איין דרך רחוק מביתי גיוועזן אונ' איזט סמוך למנחה גיוועזן איזט תהלת כסליו גיוועזן האב איך עש אמי תי' דאך ניט פאר זאגן קעננין דען איך בין גנץ פריש נאך גיוועזן אלזו בין איך עם אמי תי' תוך מקום גאנגן וויא מיר בלדי בייא דען אטפיקאט זיין בית קומין קיגן איבר וואונט איין פרויא האט ווישפלין³⁾ צו קאפ איך האב דיא ווישפלין אלי צייט גאר גערין געסן אלזו זאג איך צו אמי תי' מעמה פאר נעם דאך ניט ווען מיר ווידר צו רוק גיין, וויל איך וועלכי פון דיא ווישפלין קאפין נון מיר גינגן פארט בייא דען אטפיקאט אונ' פאר ריכטיג וואש מיר האבין צו טון גיהאבט, וויא מיר אביר פערטיג זיין איזט עש זער שפעט גיוועזן אונ' שיר נאכט גיוועזן דאש מיר אלזו אונזיר וועגיש זייגן פאר זיך גנגן אונ' בידי⁴⁾ אן דיא ווישפלין פאר געסן האבין וויא איך נון לביתי קום פאנג איך אן צו גידענקן אן דיא ווישפלין אונ' דענק אין מיר זעלבירט אונ' טוט מיר בנג דאש איך האב פר געסן אן דיא ווישפלין צו קאפן דאך האב איך עש עבין ניט גרויש גיאכט⁵⁾ ניקט מער אליש ווען אייניר עטוואז גערין עסט דאז ער ניט האט, צו אוכינדיש

1) Tamid I, 2 2) Advokat 3) Wispeln = Mispeln
4) beide 5) = sehr beachtet.

האב איך מיך גוט אונ' וואול מוטיש גיליגט אביר לאהר הצות
האב איך חבלי לידה ביקומין אונ' דיא מילדות מוזין הולין
לאזין אונ' איין יונגין זון ביקומין, מאן האט בעלי זצ"ל תבף
דאז בעטין ברויט¹⁾ גזאגט וועלכיר איין גרושי שמחה גיהאט
[ראש ער חשם מאביו החסיד זצ"ל ווידר גיהאט] האט
אביר דיא ווייביר דיא אצלי אין קינדישניטין זיין גיוועזין
האב איך אן גיזעהן דאז זיא דיא קעפף האבין מעכטיג צו
זאמין גישטויסין²⁾ אונ' מעכטיג זער גיסודתת³⁾ איך האבי ניט
וואלין נאך לאזין אונ' ווישן וואלין וואז דער מער איזט
ענטליך האט מאן מיר גזאגט וויא דאז קינד איבר זיין גנצין
לייב אונ' קאפף פול ברויט⁴⁾ פלעקין ווער, האבין מיר מוזין
איין ליכט בייא מיין בעט ברענגין דאז איך עש גיזעהן האבי
ניט אליינט דאש דאז קינד איזט פול זאלכי פלעקין גיוועזין
עש איזט דאר גילענגן אליש איין שפיל לומפין אונ' ניט הנט
נאך פויס גירירט אליש ווען אים ח"ו תבף זולטי דיא נשמה
אויז גין אונ' ניט וואלין זויגין אודיר זיין מויל אויף טון בעלי
זצ"ל האט זולכיש אך גיזעהן האבין אונש גאר זער מצער
גיוועזין זולכיש איזט גיוועזין בליל ד' אליש ביום ה' דאר נאך
האט זולין דיא ברית מילה זיין, אביר מיר האבין קיין אפירענץ⁵⁾
דאר צו גוועהן, דען דאז קינד איזט אלי יום שלאפיר גיווארן
אלוז איזט גיקומין שבת האבין צווארין זכר צו נכט גימאכט
אביר קיין בעשירונג⁶⁾ אן דען קינד גישפירט מוצאי שבת אליש
בעלי זצ"ל האט הבדלה גימאכט איזט אמי תי' אצלי, זוא
זאג איך לאמי תי' מיין איך ביט דרך לאז מיר מיין שבת
פרווא⁷⁾ צו מיר קומין איך וויל זיא הין וועק שיקין אלוז פראגט
מיך אמי תי' וואור איך וויל זיא הין שיקן זאג איך לאמי

1) s. oben p. 60 n. 6 2) F. גישטאכין = gesteckt 3) ge-
flüstert (סודות) 4) braune 5) appearance = Wahrscheinlich-
keit 6) Besserung 7) Vgl. über die »Samstags-Weiber«
Schudt a. a. O. II°, 267 ff. und IV, 2, 359 ff.

תי' איך האב מיך דיא גנטצי צייט בידאכט וואש דאז דאך
 מיט דען קינד מיט דיא פלעקין אונ' דאש עש זוא שלאף
 איזט זיין מאג זוא האב איך מיך מיר גיטראכט אוב עש ניט
 דיא שולט איזט דאז איך בין מיט לושטין גיוועזין נאך דען
 ווישפולין אונ' האב זיא ניט ביקומן קענן אונ' באמת בין
 איך יוא דיא זעלבי לילה אים קינד בעט גיקומין איך וויל
 דיא פרויא הין שיקן זאל מיר פאר איין פאר שילינג דער
 ווישפולין הולין איך וויל דעם קינד איין ביזילכן אים מויל
 דאר פוין שטרייבן אולי ירחם ווערט השי' זיין הילף געבין
 דאז עש בעשיר ווערט, אמי תי' איזט זער ברוגז עלי גיוועזן
 אונ' גיזאגט איביג האשטו זאלכי פראטצין¹⁾ אין דיין קאפף
 עש איזט איין וועטיר אליש ווען הימיל אונ' ערד וואלט צו
 זאמין גין אונ' דיא פרויא ווערט גוויש אין דען וועטיר גיט
 הין גיהן אונ' עש איזט אך מאן איימיל שיבושים אלזו זאג
 איך מיין ליבי מוטיר טוט מיר דען גיפאלין אונ' שיק דיא
 פרויא הין איך וויל איר געבין וואש זיא פאר לנגיט נור דאז
 איך דיא ווישפולין ביקום מיין הערטיץ איזט זונשטין ניט
 גרויאיט אלזו האבן מיר דיא פרויא רופן לאזן אונ' זיא
 הין גשיקט זאל איין עטליכי ווישפולין הולין נון דיא פרויא
 איזט הין גילאפן איזט איין דרך רחוק אונ' איין וועטיר אין
 דער לילה גיוועזן דאז מאן קיין הונט זאל אויז יאגין, דיא
 צייט האט מיר גאר לנג גיווערט איאיר דיא פרויא איזט
 ווידר גיקומין וויא דער סידר איזט ווען מאן איין דינג גערין
 האט איינים אידריר רגע עין איין שעה לנג ווארט²⁾ ענטליך
 איזט דיא פרויא קומין אונ' דיא ווישפולין גיבראכט נון ווייס
 מאן וואול דאז דיא ווישפולין קיין עסן פאר זוא איין קינד איזט
 דען זיא שמעקן זיארליך אלזו האב איך מיין ווארטיש פרויא
 ביפולין זאל דאז קינד אויף וויקלין אונ' זיך מיט דעם קינד

1) Fratzen = Possen, Grillen. s. Grimm IV, 1. 69

2) währt.

פאר דען אופן זעטצין אונ' אים איין ביזילכן פון דיא וואכיל¹⁾
ווישפילין זאל אים מויל שטרייכין, אויב מיך שונט כל העולם
מיט מיין שטות האט אויז גילאכט זוא בין איך דאך דרויף
פאר בליבין אונ' מוזין כנ"ל טון וויא דיא ווארטיש פרויא
דעם קינד פון דיא ווייכי ווישפילן אים מיילכי שטרייכט טוט
דאז קינד זיין מיילכין זוא ביגיריג אויף אלש ווען עש אליש
מיט איין מאלט וויל הננין שלוקין אונ' זוגיט אלזו ביגיריג
הנאפ דאש ווייכי פון אייניר גנצי ווישפיל דאר עש דאך צו
פארין ניט וואלין זיין מיילכין עפנין אים איין טראפין מילך
אודיר זונשטין איין צוקיר פעפכין²⁾ וויא מאן דען קינדרין מאכט
צו זיך ציאין לאחר זה גיבט מיר דיא ווארטיץ פרויא דאז
קינט אויף מיין בעט אום צו זעהין אוב עש זוגין וויל אלזו
בלד אלז דאש קינד אן דער ברושט קומט פאנגיט עש אן
שטראקס צו זוגין אליש וויא איין קינט פום רביעי' שנה
אונ' פון דען מאלט אן ביזקין צו דער ברית מילה זענן אים
אלי דיא פלעקין פון זיין גוף אונ' פנים הין וועק גאנגין מלכד
א' פלעקין איזט אים אין זיין זייט שטיין בליבין דער זוא
גרויש איזט אלז אין ברייטי לינז איזט אונ' דאז קינט קיגן
דער ברית מילה פריש אונ' גיזונד אונ' איין וואול גישטאלט
קינד גיוועזין וועלכיש מאן ת"ל צו רעכטיר צייט גיודישט
אונ' גאר איין חשובי ברית מילה גיוועזין דיא אין לגני צייט
אין המבורג ניט זוא גיוועזין איזט אונ' אויב מיר באותו פעם
שונט איין פליטה מן אלף שוק בנקי האבין איין גינומין
באותו יום מן ספארדי איזאק פאס, זוא האט זולכיש דאך
בעלי זצ"ל אליש ניט גיאכט פאר דער שמה דאז אים דער
זון איזט גיבורין גיווארין אלזו מייני ליבי קינדר לראות דאז
עש ניט לויטר שיבושים איזט מיט ווייביר גילושטיין אונ'
מאן זול עש ניט אלי צייט פאר אכטין, נאך דער צייט בין

¹⁾ weich ²⁾ Peppchen = Pappchen, Brei s. Grimm VII, 1422.

איך ווידר מיט איין קינד טראגן ווארין וואר מיט עש מיר
 זער איבל גאנגן דען אליש איך בין אין זיבנדין חודש
 גיוועזן זוא האכי איך בײַט לײַע איין קדחת ביקומין וועלכיש
 איזט שלא בטבע העולם גיוועזן ווען איך עש למהרות
 ביקומין האב איך ד׳ גנצי שעות קעלט גיהאט לאחר זה
 ד׳ שעות היטץ ביקומין דאר נאך האב איך ד׳ שעות במחילה
 שווייס ביקומין וועלכיש מיר נאך ערגיר אליש היטץ אונ׳
 קעלט גיוועזן איזט נון איזט וואול צו גידענקן וויא מיך דאו
 אפ גימארטירט האט עסין האב איך קיין ביסין גיקענט אויב
 מאן מיר שוינט אלי מעדני מלכים גיבראבט האט, פעם א׳
 ביט מיך בעלי זצ״ל איך זולטי דאך עמו איין וויניק אופים
 וואל גין וועלכיר ניט ווייט מביתי גיוועזן איזט מאחר עש
 זומיר טאג אונ׳ גאר שין וועטיר גיוועזן אום מיך איין וויניק
 צו דופרדירין¹⁾ אויב מיר דער נאך דאו עסין איין וויניק שמעקן
 ווערט אלוו זאג איך איר ווישט יוא וואול דאו איך דען כח
 ניט האב צו גין זוא זאגט דער ליבי מאן איך אונ׳ דיא
 ווארטירן וואלין דיך פירן אלוו האבי איך מיך איבר רידן
 לאזן אונ׳ האב מיך זוא אויף דען וואל פירן לאזן אונ׳
 מיך אין דען גרינגן גראו נידר זעמציין לאזן אין צווישן דאו
 מיר זענן אויז גיוועזן האט בעלי זצ״ל בישטעלט גיהאט
 טודרום וועלכיר איזט קוך אצל דישער²⁾ גיוועזן אונ׳ האט
 לאזן איין מאכל מאכין דאו ראוי איזט גיוועזן על שולחן של
 מלכים אונ׳ ביפולין ווען עש פערטיג איזט אונש הייס צו
 רופן וועלכיש אך גישעהין איזט אונ׳ בעלי זצ״ל גידאכט
 ווען איך ווער לביתי קומין אונ׳ מיין טיש גאר שין בלתי
 ידיעתי גידעקט גיוועזן אונ׳ ווער פינדין זולכן חשוב מאכל
 ווער איך אפטיט קריגין צו עסן אביר מיין גאט אונ׳ הער
 זוא באלדי איך בין לביתי קומין אונ׳ אין דאו חדר דאר דאו
 עסין גישטאנדין איזט גיקומין בין איזט מיר תכף הלשות אן

1) divertiren 2) die Scheere, Name des Gasthauses?

נננין אל'ש איך עש נאר ג'ראכין האב אונ' למען הרחמים
 גיבעטין מיך אודיר דאז עסין אויז דען הדר צו טוהן, זוא
 האבי איך מיך גנצי ב' חדשים ג'ניאט¹⁾ דאז איך קיין קראפט
 אודיר מאכט אין מיר ג'האט אונ' מיר אופט ג'דאכט ליבר
 הער ווען מיין צייט קומין ווערט דאז איך מיין קינט האבין
 זאל זוא האבי איך יוא וועדיר קראפט אודיר מאכט אום
 מיר צו העלפן אביר אליש עש צו דער צייט ג'קומין איזט
 דאש איך מיין קינד האבי זולין צו דער וועלט ברענגן זוא
 האט מיר דער ג'טרייאר גאט זוא ג'נעדיגליך ג'האלפן דאז
 איך דאז קינט פאשט זונדיר שמערטצין ג'האט האב, אליש
 ווען עש פון מיר ג'פאלין ווער אוב נון זאלכיש דיא גרושי
 היטץ ג'טאן האט דיא איך שטעטץ אין מיר ג'האט האב
 אונ' דאז ליבי קינט זוא בלדי פון מיר ג'טריבן דאז נון דאז
 ליבי קינד אויף דער וועלט ג'קומין איזט עש צווארין איין
 שין וואול ג'שטאלט קינד ג'וועזין אביר דאז קינד נעביך האט
 תכף דאז קדחת ל"ע גלייך וויא איך ג'האט אויב מיר נון
 שוינט דאקטורים אונ' אלי מענשליכי הילף גערין אן ג'ווענט
 העטין זוא האט זולכיש דאך אליש ניקש העלפן וואלין אונ'
 זיך אלזו פירצעהן טאג אין דיזיר וועלט ג'קוועלט אונ' דאר
 נאך האט עש המקום ב"ה צו זיך ג'ינומין אונ' זיין חלק צו
 זיך ווידר אן זיין אורט ג'בראכט אונ' אונש אונזיר ביטריפט
 ליימינדיג חלק²⁾ פאר אונש ליגין לאזין אונ' מיך איין ביטריפטי
 קינד בעטרין זונדיר קינד ג'לאזין איך האב ב' או ג' פעמים
 נאך אן שטויס פון דען קדחת ג'האט אביר קודם איך בין
 אויז דער קינד בעט קומין פריש אונ' ג'זונד ג'וועזין לאתר
 זה בין איך עם בתי הענדילכן אין קינד בעט קומין ב' שני
 דער נאך עם בני זנוויל גם בני ר' משה סג"ל בתי פריידכן
 ובתי מרים וועלכי בידי יונגשטי אירן פאטיר ניט פיל ג'יקענט

¹⁾ genöthigt = gepeinigt ²⁾ lehmendigen = d. i. irdischen Theil.

האבין וואש זאל איך פיל שרייבן וואש צווישן דער צייט
פאסירט איזט דען אלי ב' שני' האב איך איין קינד גיהאט
אונ' מיך פיל גניט אליש דער סדר איזט דער זוא איין
הייזבין מיט קינדר גב'ז יחדיו האט אונ' מיר אלי צייט
גידאכט דאז קיין מענש שוואריר לאש[ט] אונ' זיך מער מיט
קינדיר גניט אליש איך אביר איך און פאר שטענדיג האבי
ניט גיוואושט וויא מיר זוא וואול גיוועסט ווען איך מיין
קינדרכיר האב אום מיין טיש גיהאט זיטצן כשתילי זתים
סביב לשלחניך נון מה לעשות את חטאי אני אזכיר נון מיין
הערטצי ליבי קינדיר דאר זעכט איר התולדה מאביכם הר"ר
חיים האמיל סג"ל זצ"ל מה טוב ומה נעים ווער עש גיוועזן
ווען אונש המקום ב"ה העט יחדיו גילאזן דאז מיר אונזיר
קינדרכיר העטין מכנים לחופה גיוועזן [אביר] מה אומר ומה
אדבר עונותי גרמו זאת איך זינדיגרין האב עש ניט זוכה גיוועזן
אלו אליש המקום ב"ה ביפעהלין וויא ווייטיר פאלגן ווערט
בני ר' מרדכי סג"ל איזט אויף גיוואקסן גאר איין שינור
בחור גיווארין אונ' גאר איין גיראטין פיין קינד גאט דער
זאל [עז] אים ביצאלין וויא ער האט כבוד אב ואם גיהאלטין אין
סומי אין אלי זאכן וואול גיראטין גיוועזן ער איזט עם בעלי
זצ"ל תוך לייפציג גיוועזן האט ער חולי קאליקא ביקומין
האט כל עולם דיא תוך לייפציג גיוועזן ניט גיוואושט חידוש
גינגין צו זאגן וואש ער אצל אביו גיטאן דיא גנצי לילה
איבר אים גילעגן ממש ניט גישלאפן ניט גיגעסין אודיר
גיטרונקין איזט צווארין זיין שולדיקייט גיוועזן ביא זייני'
פאטיר זוא צו טון, אביר בני איזט נאך גאר יונג גיוועזן נון
הש"י ב"ה האט אין גיהאלפן דאז זיא יחדיו מיט שלו' אונ'
גיזנד זיינן ווידר אהיים גיקומין, נון בעלי זצ"ל איזט קיין
שטארקיר מאן גיוועזן משום זה זער גיאילט דיא קינדר שי'
ות' אויז צו געבין אונ' דען יום ביזורגט דער אונש בעו"ה
ביגעגניט איזט אלוו איזט בני ר' מרדכי סג"ל פאר קנסת

גיווארין עם בת של פ"ו הקצין ר' משה בר"נ¹⁾ בעלי זצ"ל
 האט אים נאך געבין ב' אלפים ר"ט דענישי קרוינין אונ' ר'
 משה בר"נ האט לבתו געבין ג' אלפים רייכיש טאליר אין
 דענישי קרוינין החתנה האבין מיר יחדיו אויף אונזר בידי
 הוצאות גיכאכט האט אונש יחדיו יותר אליש שלשה מאות
 ר"ט גיקאשט מיר האבין אינין ב' שני קאשט געבין אונ'
 אין אצלי גיהאט עם אשתו אביר קיין חצי שנה דאר נאך
 בעו"ה בעלי זצ"ל זיין צייט גיקומין אונ' אונזר מאס פון
 עבירות פול גיוועזן דאש המקום ב"ה שלקה בעלי החסיד
 זצ"ל ממני עטרת ראשינו בשנת תמ"ט יבא עלינו חרון אפו
 מן המקום ב"ה ולקה כל מחמדי דאו בעלי זצ"ל בעו"ה איזט
 גישטארבין אונ' מיך מיט ה' יתומים האט לאזין זיטצין גס
 דיא ד' אויז גיגעבני קינדר איר גיטרייאין פאטיר אך נאך
 גאר ניטיג גיהאט, נון מה אומר ומה אדבר אלהי מצאה
 עוונתו זוא איין ליבן מאן אונ' מיין קינדר זוא איין חשובין
 כשרין פרומין פאטיר צו פאר לידן אונ' אונש גילאזין כצאן
 בלא רועה, איך האב מיר אליש גידאכט איך ווער זוא
 גליקועליג אונ' דער ערשטי זיין דען גאט ווערט מיך אן
 ערשטין צו זיך נעמין דען בין אלי צייט בחייו של בעלי
 זצ"ל קרענקליך גיוועזן אונ' ווען מיר וואש גישאט²⁾ האט,
 האט זיך דער פרומי מאן אלי צייט גיוואונשן דאז ער
 מויכטי דער ערשטי זיין דען אלי צייט גיזאגט וואז זולטי איך
 מיט דען ליבן קינדרין טון וועלכי ער זוא גאר איבר אויז
 הערטצליך גיליביט, אביר עז איזט שיינפארליך צו זעהן דאז זיין
 פרומיקייט איזט גיוועזן דאזאין השי' האט פריאיר פון דער וועלט
 גינומין דאז ער ע"ה איזט גישטארבין אין עושר וכבוד אונ'
 ניקש ביויש פאר זיך גיזעהין ער האט גרויש עשירות גיהאט
 אונ' זייני קינדר דיא ער האט אויז געבין תוך עושר וכבוד

1) Mose b. Nathan s. oben p. 177 2) gefehlt.

אויזגעבן אונ' ער ע"ה אן זיך זעלכירט אין וואקריר פאר נאנטיר
 מאן גיוועזין אונ' אלז פון דיזיר וועלט אין עישר וכבוד
 גישידין איזט זייני קינדיר גלאזין דאז זיא האבין קענן ערליך
 צו רעכט קומין אונ' קאן מאן אויף אים זאגן דאז ער גליקליך
 גישטארבין איזט, וויא סאלען אין זיין מעשה גוזאגט האט¹⁾
 אונ' מיך בעו"ה גלאזין אין אילענד אונ' מיר צו קומין חדשים
 לבקרים וועלכיש איך ארינטליך²⁾ אליש אין מיין פיניפטין בויך
 ווער אן פאנגין וועלכיש בעו"ה איין בויך פון איכה איזט
 אונ' איין ביטיר שרייאונג בוך³⁾, אויב מיר בעלי זצ"ל שונט
 האט געלט אונ' גוט גינגין גלאזין זוא איזט דאך אליש
 קיגן דען גרוישן לושט⁴⁾ ניקש צו רעכנן גיוועזן נון וואלין
 מיר דאז פיורדי בויך שליסיין הי' ישמחנו כימות עניתנן אונ'
 דוא אינציגר גאט ווילש דיך איבר מייני יתומים מרחם זיין
 אמן ואמן.

סליק ספר רביעי.

נון וויל איך דאז פיניפטי ספר אן פאנגין צו מיינין
 גרוישן ביטריפטוניש⁵⁾ מיין הערצי ליבה קינדיר נון וויל איך
 איך פאר צילין דען אמפאנג ביו צום ענד דאז אייער ליבר
 פאטיר איזט קראנק גיווארין אונ' גישטארבין עש איזט גיוועזין
 י"ט טבת תמ"ט איזט בעלי זצ"ל אייער ליבר פאטיר לעת
 ערב תוך מקום גנגין האט אים איין סוחר בישידין האט
 מיט אים וואלין וואש האנדלין וויא ער נון באלדי בייא דען
 סוחר זיין בית קומט איזט דאר איין שפיציגיר שטיין דאר
 ער בעו"ה איבר גיפאלין איזט אונ' בעו"ה זיך זולכין
 מכה גיגעבין דאש מיר אלי נאך דריבר צו קלאגין האבין

1) S. oben p. 172 2) ordentlich 3) Buch der Weh-
 klagen 4) Lust = Verlust s. Grimm VII, 1327 5) Betrüb-
 niss.

אלו איזט ער ע"ה אילענדליך אהיים קומין, איך בין בבית של אמו תי' גיוועזן האט מאן מיך אהיים גירופן וויא איך לביתי גיקומין בין איזט בעלי זצ"ל אם אובין גישטאנדין אונ' גיקרעכציט איך האב מיך ארשראקין אונ' גיפראגט וואז אים שאט זאגט ער איך בין גיפאלין אונ' האב מור¹⁾ דאז עש מיר ווערט פיל צו שיקן געבין, אלו האט ער זיך בעו"ה ניט ריגין קענן אונ' האב אים מוזין אליש אויז דיא טעשין²⁾ נעמן דען ווען ער ע"ה איזט אין מקום גאנגין האט ער בייא זיך גינומין אלי טעשין פול מיט יובלאטציא אונ' מיר האבין בעו"ה זיין מכה ניט פאר שטאנדין דען ער האט בעו"ה שוין כמה שנים איין ברויך³⁾ גיהאט אונ' וויא ער גיפאלין איזט זוא איזט ער בעו"ה אויף דיא מכה גיפאלין אונ' דיא בני מעים בעו"ה זיך אין אנדר פאר שלונגין, נון מיר האבין איין בעט אלי צייט אין דער שטויב ליגין אביר ער האט ניט גיוואלט אונ' האבין אין מוזין הנויף ברענגין אויף דער קאמיר ובאותו הפעם איזט עש איין קעלט גיוועזין דאש הימיל אונ' ערד האט וואלין צו זאמין פרירין מיר זענן דיא גנצי לילה בייא אים גיוועזין אונ' אים גיטאן וואז מיר גיקענט האבין אביר האבין עש ניט לענגיר קענן צו קומין אונ' איזט אים אך זער שעדליך גיוועזין אין דער קעלט צו ליגין ענטליך האט ער ע"ה עצמו גיזעהן עש אים ניט גוט איזט האבין מיר אים ארונטיר גיבראכט איזט שונט נאך מיטיר נאכט גיוועזין דאז מיר זיך זוא גיפלאגט האבין אונ' בעו"ה אליש קיין בעשירונג גיוועזין איך האבי מיין ביטריפטי מכה וואול פאר מיר גיזעהן דאז דיווש קאן קיין גוט טון האב אים אומש גאטיש ווילין גיבעטין זאל זיך לאזין איין דאקטיר רופן אונ' לייט לאזן צו זיך רופן האט ער ע"ה גיזאגט איאיר איך עש וואלט לייט מגלה זיין איך וואלט ליבר שטערבין איך בין פאר אים גישטאנדין

1) מורא = fürchte 2) Taschen 3) Bruch.

אונ' גיהויאלט אונ' גישריאן אונ' גיזאגט וואש רעט איר דאר
ווארום זאלין עש ניט לייט ווישן איר העט עש יוא ניט פון
זינט אודיר שנט ביקומין אליש זאגין האט אליש ניקש מיגין
העלפין דען ער ע"ה האט זיך איין נערישקייט אין גבילט
דאז זולכיש זייני קינדר מויכט הויק טון דאז מאן זולטי זאגין
דאז זולכיש בירושה ווער, דען ער זייני קינדר זוא גאר זער
גליבט אלזו האבין מיר זיך דיא גנצי לילה אלזו מיט אין
גיפלאגט אונ' אליר הנט זאכין אויף גיליגט אביר אליש בעו"ה
צו זעהנדיגיר צייט¹⁾ ערגיר גיווארין אלזו איזט עש טאג גיווארין
האב איך צו אים גיזאגט גילובט זייא גאט דאז עש נון טאג
איזט איך וויל נון נאך איין דאקטיר אונ' איין ברויך שניידיר
שיקן האט ער עש ניט ליידין וואלין אונ' גיזאגט מאן זאל
רופין לאזין אברהם לאפוס²⁾ דאז איזט איין ספרדיא איין
בלביריר³⁾ אונ' איין דאקטיר דאר בייא אלזו האב איך נאך דען
זעלבן גשיקט, וויא ער קומין איזט האט ער דיא מכה בעו"ה
גיזעהין אביר גיזאגט זורגט ניט איך וויל אים וואו אויף ליגן
דאז עש באלדי ווערט בעשיר ווערין איך האב זולכי לייט
כמה מאות גיהאבט אונ' אינין גיהאלפין דיווש איזט גיוועזן
י' ד' למחרת אלזו האט ער דער אברהם לופיס אים פון
זייני זאכין אויף גיליגט אין מיינונג עש זולטי אים העלפין
אביר דאז זאל גאט מרהם זיין וויא עש אום חצות היום
גיקומין האט דער לופיס גיזאגט איך זיך וואול מייני קור
וויל אים ניט העלפין איך וויל הין גיהן אונ' וויל איין ברויך
שניידיר הולין דער איין גרושיר אומן איזט אלזו איזט דער
ברויך שניידיר גיקומין אונ' דען גנצין יום אויף גיליגט אין
מיינונג דיא מכה צו ארווייכן אביר בעו"ה אליש יוא לענגיר
יוא ערגיר גיווארין אן יום ה' האב איך נאך א' ברויך שניידיר
אונ' ב' דאקטורים הולין לאזין אלזו איזט דער בייא גיוועזן

1) = zusehends 2) Lopez 3) Barbier = Chirurg.

דאקטיר פאנזעקי¹) זוא זאגט עש צו מיר אליש איך מיט אים גירעט האב אונ' אים אלי אום שטענט פארצילט האב יוא וואש זאל איך פיל זאגן מיר האבן היר איין קארטצין פראצען, דען בעו"ה דיא גידערים זענן אלי אין אנדיר גישלונגין אלזו קאן ער קיין אופין לייפ האבן אונ' וואש דאר האט זולין אונטן אויז גין, דאש האט ער זיך בעו"ה אובין אויז מיק²) גיוועזן, אליש וואש מאן גיברויכט האט אליש ניקש העלפין וואלן אונ' דאך האט ער ע"ה ניקש פרעמדיש וואלן ביא זיך האבן אונ' אונש פאר באטן אליש אים סוד צו האלטן אביר איך האב מיין מכה וואול פאר שטאנדין אונ' פאר מיך גיזעהן דאז איך ווער זוא ביטריפט ווערן אלזו איזט יו' ה' דער טאג אונ' נכט אך אין זאלכי ביטריפטי צרות הין וועק גאנגין, אן יו' ו' ברענגט דער לופיס איין רופא וועלכיר פון ברלין איזט אונ' כמה שני' דען קורפערשטין זיין דאקטיר גיוועזן אונ' גיבט אים אך וואש אין אונ' ליגט אים פלאשטיר אויף אביר גאט זאל זיך ארבארימן אליש ניקש גיהאלפן אס שבת למחרת האט עש גיסי ר' יוסף סג"ל ערשט גיוואר ווארין וועלכיר באותו פעם איזט מיט אים ע"ה אום אייניש³) גיוועזן איזט בביתי גיקומין אונ' גיבעטן מאן זולטי אים דאך אין דער שטויב⁴) אנון לאזין אלזו בין איך לבעלי זצ"ל גנגין אונ' גיזאגט גיסי ר' יוסף סג"ל איזט דרויזן וויל גערין הרין צו אייך גין האט ער ע"ה גיזאגט לאשט אין ארין קומין וויא ער אין דער שטויב אנון גיקומין האט ער בעו"ה תכף זיין צו שטאנד גיזעהן אונ' גיסי זיין קאפף ווידר דיא וואנד גישטויסן אונ' זיך הענט פויל האר אויז זיין קאפף גרישן אונ' ביטיר אן גיפנגין צו רופן וויא⁵) מיר דאז איך זוא איין שוואגיר זאל פאר לירין אונ' איבר זיין בעט גיפאלן אונ' אין מיט ביטרי טרערין מחילה גיבעטן אלזו האט אים

1) Wohl Abraham de Fonseca, der Verf. von de peste (Leyden 1712) 2) מקיא = erbrochen 3) uneins 4) Stube 5) weh!

בעלי זצ"ל מיט פרישין הערטצין ממש משיב גיוועזן אונ' גיזאגט
 מיין ליבר שוואגיר איך בין אייך מוחל אונ' אלי מענשן איך
 פרייא¹) אייך אך מהילה גיסי ר' יוסף סג"ל נאך דעם אין
 צו פרידין גירעט אונ' גיזאגט זולט זיך גידולדין הש"י ב"ה
 ווערט זיין הילף שיקן זוא האט ער גיזאגט ער ווער אליש
 צו פרידין וואש הש"י ב"ה טוט ער האט זיך קיגן מיר בעו"ה
 ניט האלב זייני קרענק אויז גיטאן אונ' בני ר' ליב זצ"ל
 איזט איין בחור מן ט"ז שנים לערך גיוועזן דער האט אליש
 מוזן ביא אים זיין, אונ' ווען איך בין ארויז גאנגן האט ער
 דען יונגן צו זיך גינומן אונ' מיט אים גירעט אונ' מייסר
 גיוועזן זוא האט דער יונגיר מעכטיג זער גיווינט אביר זוא
 בלדי אלש בעלי זצ"ל גימערקט דאז איך אין דער שטויב
 בין גיקומן האט ער צו בני ר' ליב גיזאגט שווייג למען
 הרחמים דיא מעמה קומט ארין דאז זיא דיך ניט זיכט
 היילין אביר וואז הילפט עש ער איזט בעו"ה אין טויטיש נויט
 גילעגן אונ' נאך זורג פאר מיין צער גיהאבט אן שבת צו
 מארגנש נאך עסינו איזט אמי תי' צו אים גיקומן אונ'
 איבר אים גיפאלן אונ' גיקושט²) אונ' גירוקט מיט טרענין
 אונ' גיזאגט מיין זון וואלט איר אונש דען זוא פאר לאזן
 וואלט איר מיר ניקש ביפעהלן זוא זאגט ער מיין ליבה
 שוויגיר איר וויסט איך אייך אליש איין מוטר גליכט האב
 איך ווייס אייך ניקש צו ביפעהלן ערשט מיין גליקליכי דאז
 איזט ע"ה זיין לעצט ווארט גיוועזן דאז ער עם אמי תי' גירעט
 האט דאר נאך זענין יותר דאקטורים אונ' ברויך שניידירש
 גיקומן אביר בעו"ה אליש אום זונשט מוצאי שבת איזט
 קייגיר מער ביא אים גיוועזן אליש איך אונ' דען אברהם
 לופיס דען ער ע"ה האט קיינין וואלן ביא זיך האבין בתצות
 הלילה האט אברהם לופיס נאך דען ברויך שניידיר גשיקט

1) frei = bitte 2) geküsst.

דען ער גימיינט דאז זיך דיא מכה זולט שיקן¹⁾ וויא דער
ברויך שניידיר גיקומין איזט האט מאן תכף גיזעהין וואז דער
מער גיוועזין איזט אלוז דער ברויך שניידיר הין וועק גנגין
אונ' גיזאגט דאש בעו"ה קיין תרופה מער ווער אלוז זאג איך
צו אים מיין הערץ זאל איך אייך אן גרייפן דען איך בין
טריפה גיוועזין זוא זאגט ער צו מיר הי' מיין קינט עש ווערט
יזא זוא לנג ניט גיוועהרין דאש דוא ווערשט טבילה גין,
וועלביש ער בעו"ה ניט ארלעביט אלוז בין איך נאך איין
וויניק בייא אים שטין גיבליבן אונ' מיט דען אברהם לופים
גירעט וועלכיר גיזאגט מאן זאלטי ר' פייבש לוי רופן לאזין
וועלכיר ע"ה איין וואקריר מאן בייא חולאים גיוועזין וויא דער
זעלבי קומט האב איך גאר איין וואקרין מלמד בביתי גיהאט
דען לאז איך אך אראפיר רופן איזט און גיפעהר גיוועזין
אום קלאקי צווייא במ"ש וויא ר' פייבש קומט זוא גיט ר'
פייבש צו אים ר' חיים וואלט איר ניקש ביפעהלין זאגט ער
ע"ה איך ווייס ניקש צו ביפעהלין מיין פרא דיא ווייס פון
אליס לאז זיא טון וויא זיא האט פאר²⁾ פלעגין צו טוהן
אונ' זאגט צו ר' פייבש מאן זאל אים געבין מהור"ר ישעי'
זיין ספר³⁾ וואור אויז ער לערך חצי שעה גילערנט דער נאך
ווידר אין וועק געבין לאחר זה צו ר' פייבש אונ' אונזיר ר'
אן גיפאנגין וויסט איר ניט וואש דער מער איזט לאט מיין
פרא אונ' קינדר ארויז גין עש איזט הויך צייט, נון ר' פייבש
אונש ממש מיט גיוואלט ארויש גישטוסין נון וויל איך אלי
ביטריפטיר הערטציר דען אפ שייד צו ארקענין געבין, דאר
נאך האט ר' פייבש נאך איין אונ' אנדיר⁴⁾ מיט אים רידן
וואלין אביר האט אים קיין אות וואלין משיב זיין אונ' אליש
אין זיך גירעט דאז מאן נור גיזעהין האט דאז זיך זיין כשרה

1) schicken = [zur Operation] eignen 2) vordem
3) שני לוחות הברית, das Werk des R. Jesaja Hurwitz 4) das
Eine und das Andere.

לעפצין¹⁾ גריגט האבין דאז האט לערך איין חצי שעה גיווארט
אלוז זאגט ר' פייבש צו אברהם לופיס מיין אברהם ליג דיין
אור²⁾ איין מאלט אויף ר' חיים זיין מויל אוב דוא קענשט
הערין וואש ער זאגט אלזו דאז אברהם לופיס זיין אור
נאהנט אן זיין מויל גליגט אונ' וויא ער זוא איין קלייני ווייל
שטיל גילעגן אונ' הערין וואלין וואש בעלי זצ"ל זאגן ווערט
זוא האט ער גיהערט דאש ער האט גיזאגט שמע ישראל ה'
אלהינו ה' אחר דאר מיט איזט אים דער אמיס בישטין
גיבליכן ויוצאה נשמתו הטהורה אלזו ער בקדושה ובטהרה
גישטארבין אונ' האט מאן גיזעהן בסופו וואש ער ע"ה
גיוועזן איזט נון וואש זאל איך מייני ליבי קינדר פיל שרייבין
פון אונזרין ביטערין צער, אלזו איין מאן צו פאר לירין בין
אין זולכן גרושין ווערדין³⁾ אצלו גיוועזן אונ' בין מיט ה'
יתומי וואור מנקין בתי אסתר תי' איין כלה גיוועזן איזט
זיטצין בלייבין, אך וואש קאן אודיר זאל איך קלאגן אודיר
זאגן גאט זאל זיך אונזיר ארבארמין אונ' זאל דער פאטיר
פון מייני יתומי זיין, דען דוא איינציגיר גאט דוא ביזט יוא
דער פאטיר פון יתומי נון איך וויל מיט מיין היילין אונ'
יאמירין שטיל שווייגן איין וויניק דען איך זורג איך ווער דען
ליבן פריינד וואול כל ימיו בוויינין מוזן אלזו איזט ער יו' א'
ך"ד טבת תמ"ט⁴⁾ בשם טוב לקבורה קומין עש איזט אלזו
איין צער ובהלה אין דער גנטצי קהילה גיוועזן דאש עש
אי אפשר איזט לכתוב דען דאז איזט בעו"ה זוא איין אור
בליצליכני⁵⁾ מכה גיוועזן אלזו האב איך מיך מיט מייני קינדרכיר
רונד אום מיר הער אין דיא ביטריפטי שבעה גיזעצט אונ'
גידענקט וואש דאש פאר איין ביטריפטר צו שטאנד אונ'
איין אן בליק גיוועזן איזט איך ביטריפטי אלמנה בין דאר

1) Lippen 2) Ohr 3) Würden 4) d. i. Sonntag den
16. Januar 1689 5) urplötzliche.

מיט מייני י"ב יתומים לנג מיט ליפ¹) פון אזאמין גישיידן זיין,
 מיר האבין תכף מנין קבועה גיקראגן נון מלמדים דיא מיר
 דאז גנצי שנה בישטעלט האבין צו לערנין בביתי יום ולילה
 ושאר זאכן דיא מיר גאט זיאי עש און פאר ווישן מין
 קינדר האבין פלייסג קדיש נאך גיזאגט עש איזט קיין איש
 או אשה גיוועזן דיא ניט אלי יום זענין גיקומין אונ' מנחם
 אבלים גיוועזן נון אן אונזרי טרערין האט עש אך ניט גיפעלט,
 דיא שבעה האבין מיר פאר בראכט וויא מאן וואול דענקין
 קן אכלתי לחם דמעה ותשקימו בדמעות שלי²) מי אדמה
 לך ומי אשוח לך בת ציון³), בין בעו"ה משמים על הארץ
 גיווארפין ווארין, מין קינדר גישוויסטריג⁴) אונ' אנדרי פרינד
 מיך גיטרישט זוא גוט זיא גיקענט האבין, אביר איין אידריר
 איזט מיט דען ליבן זייניגן אין זיין הויז גאנגן אונ' איך מיט
 מייני יתומי אין צער אונ' זורג זיטצין בליבין איך האב דען
 ליבן מאן לי שני גיהאט אונ' אליש גוטיש ממנו גיהאט וואש
 זיך איין ערליכי פרא ווינטשין מאג אודיר קאן אונ' מיך אפי'
 נאך זיין טויט וואול בידאכט, דאז איך העט וואול בכבוד
 קענין זיטצין בלייבין אביר וואש הילפט עש, וואש דער
 געטליכי שלויס איזט ניט צו ענדרין, נון מין הערציגי ליבי
 קינדר אונזיר גיטרויאר פרינט איזט אליש איין צדיק גישטארבין
 נור די יום גילעגן אונ' אל זיין שכל גיהאבט עד שיצאה
 נשמתו וואש ער נון אין דער קארטצי צייט עמי גירעט ווער
 פיל פון צו שרייבין מי יתן שיהי סופי ואחריתי כמוהו זכותו
 יעמוד לנו ולבני ולבנותי שי ותי כפרחה נשמתו פרחי
 ממני כל הדרי וכל עשרי וכבודי אונ' ער האט הזכות גיהאט
 תוך עושר וכבוד פון דיזיר זינדיגן וועלט צו שיידן ולא
 ראה שברון לב או רעה בבני ובבנותיו ועל זה נאמר מפני

1) Liebe 2) Ps. 80, 6. 3) Thr. 2, 13 4) Geschwister.

הרעה נאסף הצדיק¹⁾, אביר איך מיט מייני לידיגי אונ' אויז
 גיגעבני קינדר גילאזין אין צער יגון ואנחה, והוסף צער ויגון
 בכל יום ויום שבר על שבר, ואוהבי וקרובי יעמדו מרחוק אביר
 מה אעשה ומה אקונן עונותי גרמו זאת ועל זה אני בוכה
 ועיני יורדה מים אונ' ווער אין ניט פאר געסין כל ימי חי
 כי הקוק בלבי, נון מיין ליבי מוטיר אונ' גישוויסטריג מיך
 גיטרישט וויא שונט גידאכט אביר מיט זאלכי טרישטונג איזט
 מיין מכה בעו"ה אלי יום גרעשיר גיווארין אונ' איזט נור
 מיט זאלכי טרישטונג איל²⁾ אין דאז פיאר גינאסין גיווארין,
 כדי דיא פלאם³⁾ מער גובר גיוועזין אונ' מייני ענוים ושברין
 לב פיל גרעשיר גיווארין זולכי טרישטונג אונ' צו שפרעכין⁴⁾
 גיווארט ב' ג' שבועות לאחר זה האט מאן מיך ניט מער
 גיקענט, אדרבה דעם מיר האבין גרוישי טובות גיטאן אליש
 משלם רעה גיוועזין כסדר עולם צום וויניגשטין איזט זולכיש
 נאך מייניר אין בילדונג גישעהן דען דאז גמיט אונ' גידאנקן
 פון אייניר ביטריפטוי אלמנה דיא זוא איין מלכות פאר ליהרט
 פתע פתאום וויא קאן מאן דאש פאר געסין אלזו בילדיט
 מאן זיך בעו"ה אפשר צו און רעכטין איך, דאז איין אידריר
 ניט וואול ביא איינים טוט גאט וויל עז מיר מוחל זיין, נון
 מיין הערצי ליבי קינדר דען טאג דאז איך דען הערציגין
 ליבן פריינד נאך האב טויטרהייט גיהאט פאר מיר ליגין איזט
 מיר ניט זוא וויא גיוועזין אליש נאך דער האנט איזט מיר
 כל יום ויום וויאר גיווארין אונ' אלי יום מייין גרוישי ביטריפטויניש
 אונ' חורבן ביטראכט אונ' מיין מכה אלי יום גרעשיר גיווארין
 אביר וואש האב איך טון זאלין דער גרוישי גוטיגי גאט מכות
 זיין גרוישי רחמנות אונ' השגחה פרטיות ער אויף אונש ארמי
 פאר לאזני מענשין האט דער זעלבי מיך ברוב רחמיו וברוב
 חסדיו צור גידולד גפירט דאז איך מייני יתומכור שי' ותי'

1) Jes. 57, 1 2) Oel 3) Flamme 4) = Zureden.

בין בס"ד פיר גישטאנדין זוא פיל זאלכיש פון איין שוואכי
 פראדיא בעו"ה פוליר בראשט¹⁾ אונ' דאגות איזט זיך טון לאזט,
 לאחר השלושים איזט קיין ברודיר קיין שוועסטיר קרוב או
 גואל צו אונש גיקומין דער אונש גיפרעגט העט וואש מאכט
 איר אידיר וויא קומט איר צו רעכט זענן מיר לעתים יחדיו
 קומן איאיר השלשים זענן אויז גיוועזין איזט איר רידן אייטיל
 שבושים גיוועזין, מיר אודיר מייני יתומים צו אונזרין צוועק
 וויניק העלפין קענין, אפטרופס' האט בעלי זצ"ל ניט וואלין
 זעטצין וויא שונט גידאכט, וואש ער ע"ה ר' פייבש גוזאנט
 נון לאחר שלושים בין איבר מיין פנקס גנגן אונ' נאך
 גיזעהן האבי איך גיפונדין דאז מיר כ' אלפים רייכישטאליר
 זענן הייב גיוועזין וועלכיש איך צווארין וואול גווישט [האב אונ'
 מיר ת"ל אך ניט באנג גיוועזין ביא דען²⁾ האב וואול גווישט]
 דאז בכלל צאלין קאן אונ' נאך זוא פיל איבריג איזט דאש איך
 ובניי היתומים קענין צו רעכט קומן עש איזט אביר דאך
 פאר איין ביטרפטי אלמנה איין שווארי זאך זוא איין סך
 עצום הייב צו זיין אונ' קיין מאה ר"ט באר מעות בביתי
 גיהאט בני נתן ובני ר' מרדכי סג"ל זענן מיר אלש עהרליכי
 קינדר צו הילף קומן אביר זענן נאך יונג גיוועזין אלזו האב
 איך בכלל צו זאכין גימאכט אונ' מיין בילאנש³⁾ גימאכט אונ'
 מיר גידאכט וויל איין אויז רויף מאכין גלייך אך גישעהן איזט
 נון מיין ליבי קינדר שי' ות' העט איר גיליאנט וויא אייאר
 ליבר פרומיר פאטיר זצ"ל זיין אפ שייר פון דיזיר זינדיג
 וועלט גינומין, אייאיר הירט אייאיר פריינט נון ליבן קינדר
 גידענקט נון איין אידריר אויף זיך זעלבשטון, דען איר העט
 קיין מענשן קיין פריינט דאר איר אייך אויף פאר לאזן
 קענט אונ' אויב איר שוינט פיל פריינט העט אונ' איר זוא
 ח"ו אין דער נויט ברויבן זולט זוא קענט איר אייך דאך אויף
 קיין פריינט פאר לאזן דען ווען מאן דיא פריינט ניט ברויבט

1) Brest = Gebrechen 2) bei = dabei, denn 3) Bilanz.

זא וויל איין אידריר איינים זיין פריינט זיין אביר האט מאן
דען פריינט נישט זא גיט עש אליש וויא פולגנדיש מעשה
אויז ווייזט וויא פולגט אום דיא צייט צו פאסירן¹⁾, עש וואר
איין מאלט איין מלך דער שיקט זיינים זון אויז אין ווייטן
לנד אליר הנט חכמות צו לערנן אונ' דער זון בליב דרייאצעהן
יאר אויז אלזו שריב דער מלך אן זיין זון עש וועהר צייט
ער זולט ווידר צו הויז קומן, דער זון דער טעט אלזו אונ'
ער צוג אהיים צו זיינן פאטיר אונ' דער מלך שיקט אים
פיל פאלק אנטקיגן אונ' אמפפינג זיין זון גאר ערליך מיט
גרושי פריידן דער מלך שטעלטי פאר זיין זון איין גרושי
סעודה אן אונ' מאכטין זיך זער לושטיג אליש עש נון וואר
איבר²⁾ דער מאל צייט שפריכט דער מלך ליבר זון האשטו
אך פיל פריינט גיהאט אין דער שטאט דאר דא אין גילערניט
האשט דער זון ענטפירט³⁾ הער קיניג אונ' פאטיר דיא גנצי
שטאט ווארין מייני פריינט דער מלך שפראך מייין זון וואור
אהער זענן זא דיני פריינט גיווארין זא ענטפירט דער זון
איך האב אלי טאנ סעודות נימאכט אונ' זיא ווארין אלי גוטי
טרינק ברידר אונ' איך האב זיא אלי צייט גוטיין וויין געבין
דאר דורך ווארין זיא אלי מייין גוטי פריינט אונ' ער העריט
דער מלך דיא ווארטין פון זיינים זון אונ' ער זיפציט⁴⁾ אונ'
שיטילט מיט זיינן קאפף אויף אים אונ' דער מלך זאגט
איך האבי פר מיינט דוא האשט פיל חכמות גילערניט אונ'
נון איצונד האב איך קיין חכמה פון דיר גיהערט אונ' דוא
האלישט⁵⁾ דיין זויף ברידר פאר אוהבים אונ' דאז איזט פעל⁶⁾
דען דיא טרונק ברידר זענן פאר זאפני לייט עש איזט קיין
טרויא אודיר גלויבן אן זיא זא לנג דער טרונק גיווערט
ווערין קיין בעשרי פריינט אויף ערדין זיין אליש זולטין זיא

1) = pour passer le temps 2) nach 3) antwortet
4) seufzt 5) haltest 6) fehl.

פון אין מוטיר גיבורין זיין ווארדין אביר ווען דיא מאל צייט
 אויז איזט זוא גינין זיא דאר פון אונ' ווישין¹⁾ דאז מויל אפ
 אונ' דענקין ווערשטו מיך מער רויפן זוא גיבט עש קיין
 צארין רופשטו מיך ניט מער זוא האב איך דיך גישורין אונ'
 ווען דוא זיא ניט רופשט אודיר זיא ביקומין בעשרי צעך
 ברידיר זוא ווערין זיא דיך ניט מער אכטין וויא אך דיין
 טרינקין אונ' עסין אונ' ווערין אך דיין ברידרשאפט גנץ פאר
 געסין, זוא ענטפירט דער זון צום קיניג הער פאטיר זאגט
 מיר נון וועלכיש הייסט איין פריינד דאז איך מיך אויף אים
 פאר לאזין קאן זוא שפריכט דער קיניג דוא זאלשט קיינים
 פאר קיין פריינט האלטין זונדרין דוא האשט אים²⁾ פאר הער
 פראבירט דער זון ענטפירט דען מלך מיט וואש זאל איך
 אין דען פרובירין, דאר מיט איך זיין זין אונ' גידאנקין ווייס
 אונ' אן זיינר פריינטשאפט פאר זיכירט בין, דאר זאגטי
 דער קיניג צו זיינים זון נעם דוא איין קאלב אונ' שלאכט
 עש דאז קיינר ניקש פון ווייס אונ' טוא דאז קאלב אין איין
 זאק אנין אונ' קום אין דער נאכט אונ' טראג עש איבר
 דיין אקסיל אונ' גיא דאר מיט פאר דען הווי פון דיין הויף
 מיישטיר אונ' קאטיר דינר אונ' שרייבר אונ' רוף אים צו
 דיר הראפף בייא דער נכט אונ' זאג צו אים אייא וואז איזט
 מיר נון גישעהין איך האב דען גנצין טאג גיטרונקין ביז אל
 הער זוא בין איך צארניק גיווארין אין טרונק איבר מיין
 פאטירש הויף מיישטיר ווייל ער זוא הארט ווידר מיך גירעט
 האט אונ' איך קאנט זיין ווארט ניט גידולדין אונ' איך בזונט
 מיך ניט לנג צאך³⁾ אויז מיין דעגין אונ' שטאך אים טויט,
 נון פירכט איך מיך פאר מיין פאטיר פיל לייכט מויכט ער
 עש גיוואר ווערדין אונ' ער איזט איין צארניגיר מאן פיל
 לייכט מויכט ער זיך אין זיין גישווינדין צארין אן מיך רעכנין⁴⁾

1) wischen 2) = du habest ihn denn 3) zog 4) rächen.

זוא האבי איך נון דען טויטן אין איין זאק גיטאן וויא דוא דאר זיכשט זוא ביט איך דיך העלף מיר נון אין איצונד בייא דער נכט ביגראבין אלזו ווערשטו בלד פאר מערקן וואש דוא פאר פריינט אן אינין האשט, אונ' ער גינג דער זון אונ' טעט אלזו אונ' ער קאם מיט זיין טויטן אין זאק פאר זיין הויף מיישטירש טיר אין דער נכט אונ' ער קלאפיט אן, זוא קוקיט זיין הויף מיישטיר צום פענשטיר ארויז אונ' פראגט ווער קלאפיט זוא שפאט אין דער נכט, אן מיין טיר דער קיניגש זון ענפירט איך בין עש דיין הער דעש קיניגש זון אינ' דער הויף מיישטיר לופט גישווינד אונ' מאכט דיא טיר אויף אונ' זאגט אייא וואש מאכט מיין הער אל היא זוא שפאט אין דער נכט, דער קיניגש זון ארצילט אים אל דיא ריד דיא דאזיגן אונ' זאגט צו אים ווייל דוא מיין גיטרייאר הויף מיישטיר בישט זוא העלף מיר דאך דען טויטן ביגראבין איא עש טאג ווערט דאר עש נון דער הויף מיישטיר העריט זוא זאגט ער ווייך אפ פון מיר מיט זולכי זכין, אונ' דער קיניגש זון באט זיין הויף מיישטיר גאר זער ער זולטי אים דאך העלפין דען טויטן ביגראבין, זוא ענטפירט דער הויף מיישטיר דעם קיניגש זון מיט גרושין צארין איך האב מיט קיין פויל זוופיר¹⁾ אונ' מערדיר עטוואז צו שיקן אונ' ווען איר מיך ניט האלטן וואלט פאר אייער הויף מיישטיר זוא זיינין מער הערין פאר האנדין אונ' ער שלוג דיא הויז טיר פאר אים צו אונ' לויז אים דרוישן שטין, דער קיניגש זון גיט ווייטר פאר זיין שרייבירש טיר אונ' ער אנטווארטי אים אך אלזו, אונ' ער גינג אך פאן דאנין אונ' קאם פאר זיין קאמיר דיגרש הויז אונ' ער ארצילטי אים אך אל דיא ווארטן אונ' ער ביגערטי פון אים דאז ער אים זולטי העלפין ביגראבין דען טויטן קורפיל אונ' ער ענטפירטי אים דער קאמיר דיגר

1) Vollsäufer.

עש איזט צווארין וואר דאש איך בין דיר שולדיג צו דינין
 דאר ווייל דוא מיין הער בישט אביר איך האבי מיך ניש
 אין דינש געבין פאר איין טויטין גרעביר, אונ' איך טעט עש
 דיר אך צו גיפאלין גערין אביר איך פערכט מיך זער פאר
 דינין פאטיר דער זוא געך צארניג¹⁾ איזט פיל לייכט מויכט
 ער עש גיוואר ווערדין אונ' ארשלאגט מיך אונ' דך דאך
 ביגראב דוא אין זעלבשט אויף דען ביגרעפטיניש דאז נאהנט
 היר ביא איזט אונ' איך וויל דיר שילט וואכן שטין צו
 זעהן אויב אימנט קומן מויכטי דך אלש דען צו ווארנין
 אונ' זיא טעטין אלזו אונ' ער ביגראביט דאש קאלב אין זאק
 אויף דאז ביגרעפטיניש אונ' עש גינג איין אידיריש ווידר צו
 הויז, צו מארגניש קומן דיא דרייא צו זאמין זוא ארצילט דער
 הויף מיישטיר פון דען ביזין שטיק וואז דאז קיניגש זון
 ביגעגניט האט אונ' וואלט פון אין האבין דען טויטין ארמארטין
 קורפיל²⁾ ביגראבין, אונ' ער מוזט אים זוא אפ ענטפרין, זוא
 זגטין דער שרייביר אונ' קאמיר דינר ער איזט ביא אונש
 אך גיוועזין אונ' מיר האבין אך קיין טייל דראן האבין וואלין
 אונ' ער ביגראבינט אים אליינט אויף דען ביגראפטיניש, אונ'
 זיא ביראטיטין זיך צו זאמין דאז זיא עש דעם קיניג אן צייגין
 וואלין, דען זיא דורפטין עש ניש פאר שווייגין אונ' דער קיניג
 זולטי אונש דאז ניש פאר גוט האלטין אונ' אויז ליגין אונ'
 ווערט דען איביל אונגיזאגנין זון ארשלאגין אונ' אונש פאר
 גיטרייא דינר אן נעמין, אונ' זיא טעטין עש אלזוא אונ' צייגטין
 עש דעם קיניג אן זוא שפראך [דער קיניג] ביא מיינר קרון ווען
 דאז מיין זון גיטאן האט זוא זאל עש אים זיין לעבין גילטין
 אונ' דער קיניג ליש רופן זיין זון אונ' הילטי אים דיא ווארטין
 אליש פאר אביר דער זון וואלטי עש ניש גישטין זוא שפראכין
 זיא צו אים דוא האשט אים יוא אין איין זאק גיטאן אונ'

1) jähzornig 2) ermordeten Körper.

אויף דען ביגרעפטיניש ביגראבין וויא דאז דער קיניג העריט
 זוא שפראך ער איך וויל גישווינד מיין קנעכט דאר הין
 שיקן אונ' גיט איר אך מיט אונ' ווייזט אינין דאז גראב
 אונ' זיא טעמין אלזו אונ' זיא בראכטין דען זאק פאר זיגילט
 מיט דען זון זיין הותם צו פאר דען קיניג זוא שפריכט דער
 קיניג צו זיינים זון וואש זאגשטו נון דער צו זוא ענטפירטי
 דער זון ליבר הער פאטיר איך האב איין קאלב גיהייליגטי
 צו איין אופפיר אונ' וויא איך עש גישלאכט האב זוא איזט
 עש גיט גיראטין זוא איזט עש פאר שטויסן פון איין אופפיר זוא
 איזט עש אך גיט ביליך דאז מאן עש אויף דיא גאסין ווערפיט
 דאר ווייל איך עש גיהייליגטי האבי [זוא האבי] איך עש פאר
 גראבין אין דיון זאק אונ' דער קיניג גביטיט כאן זולט דען
 זאק אויף מאכין אונ' אלזו ארויש שיטלין אונ' זיא טעמין
 אלזו אונ' שיטליטין איין טוטיש קאלפ ארויז אונ' זיא ווארין
 פאר שעמיט דיא דרייא דינר פאר דען קיניגש זון אונ' ער
 גביטיט מאן זאל זיא אין גיפענקיניש זעמטין אונ' מאן טעמ
 אלזו נאך דיון לים דער קיניג זיין זון רופן אונ' ער זאגט
 צו אים זיך נון איצונד אויב אייניר פאר איין פריינט איזט
 צו האלטין זונדיר פראבירט זוא ענטווערט דער זון, איך האב
 פאר וואר¹⁾ איצונד מעהר פאר שטאנט ביקומין אלש איך אין
 דיא דרייאצעהן יאר גילערניט האבי אונ' איך האב נאר אן
 מייני לייט ביפונדין אליש איינים הלבין אוהב דאז וואר דער
 קאטיר דינר דער שמולט מיר אויף דער שולט וואכט²⁾ נון
 איצונד מיין ליבר הער פאטיר גיבט מיר איין גומין ראט וואז
 איך זאל מיט מייני דינר מאכין ער זאגט דער קיניג איך
 ווייס קיין אנדרין ראט דוא זאלשט אל דיין דינר ארשלאגין
 דאר מיט דאש דיין קאטיר דינר דער דיר אויף דאז וויניגשטי
 שילט וואכט גיהאלטין דיא אום טרייא גיט פון אינין זאל אפ

1) fürwahr 2) der stand mir auf der Schildwacht.

לערנין, זוא שפריכט דער זון וויא זולט איך נון זוא פיל מענשן פון איינין וועגן ארשלאגן זוא זאגט דער קיניג ווען איין חכם אונטיר טויזנד נרין גיפאנגן ווער אונ' עש ווער קיין ראט וויא מאן דען חכם פון דיא נרין זאל מאכן אנטרינג, זו ראטיט איך צו ארשלאגן אלי טויזנד נארין דאר מיט דאז (מאן) דען חכם קאנטי גיהאלפן ווערדין אלזו איזט בעשיר דאז דוא ארשלאגשט אל רייני און גיטריאי דינר דאר מיט דאז דיין קאמיר דינר וועלכיר איין האלכיר אוהב איזט איין גאנטציר אוהב קענטי ווערין אונ' ער טעט אלזו אונ' זיין קאמיר דינר וואר אים איין גנטציר פריינט אונ' ער ביקענט דער זון דאז קיניגש, דאז קיין אוהב איזט צו טרויאין זונדרין ער ווער פראכירט אלזו מייני ליבי קינדר האבן מיר זיך אך אויף קיין פריינט צו פאר לאזן אליש אויף המקום ב"ה, דער זאל אונש בייא שטין אונ' אין אונזיר הילף זיין אונ' אויב איר שוין אייערין גיטרייאין פרומין פאטיר העט פאר לארין, זוא לעביט דאך אייאיר הימילשר פאטיר אימיר [אונד איביג] דער אייך ניט פאר לאזן ווערט ווען איר אים טרייליך דינט אונ' אן רופיט אונ' אוב איך לפעמים איין שטראף ח"ו זולטי צו קומין זוא איזט קיניר שולט דראן אלש איר זעלכירט, דאז איר זולכיש מיט אייערי מעשים מקלקל זייט נון מה לי להאריך מיר וואלין ווידר אן פאנגין וואור איך אויז גילאזן האב איר העט צו זעהן וויא אייאיר ליבר פאטיר גישטארבין בקדושה ובטהרה, נון האב איך אך גישריבן וויא איך מיין בילאנש גימאכט האב אונ' בין לגיסי ר' יוסף ננגין אונ' גיבעטין מויכט דאך מיט מיר לביתי גין דען איך העט מיין בילאנש גימאכט אונ' האב בדיעה איין אויז רויף צו מאכן אלזו זולטי ער אלי זאכן ביזעהין וויא איך זיא גישטעלט¹⁾ העט אוב איך זיא אך צו בזול אודיר צו יוקר גיזעצט האב

¹⁾ = angesetzt.

איזט גיסי ר' יוסף סג"ל מיט מיר גנגין האב איך אים אליש גוויזן וויא איך איין אידריש שטיק גישטעלט האב, זוא האט ער אליש ביזעהין אונ' צו מיר גיזאגט איר העט אליש צו בזול גישטעלט, ווען איך ח"ו מיני סחורת זולטי זוא בזול שטעהלין מוזט איך ח"ו פליטה מאכין זוא זאג איך מיך דיכט¹) דאש עש זוא בעשיר איזט ווען איך בזול שטעל אונ' יוקר פאר קאף אליש ווען איך יוקר שטעל אונ' עש בזול פאר קאף איך האב איין בלאגש גימאכט דאש ווען עש שונט בזול פאר קאפט ווערט וויא איך עש גישטעלט האב זוא איזט דאך איין גוט קאפיטאל פאר מיני יתומים, אלזו האבי איך אן שטאלט גימאכט צום אויז רוף אונ' זולכיש אך גישעהין אונ' גאר גליקליך גאנגין בכלל גאר וואול פאר קאפט גיווארין אונ' אויב מאן שוין אויף חצי שנה זמן גיגעבין האט זוא איזט דאך אליש גליקליך אונ' וואול אין גנגין²) אונ' ת"ל ניקש יאוש גיווארין זוא בלדי אליש וואש מעות איזט אין גיקומין האב איך תכף ביצאלט וועס מיר זיינן חייב גיוועזין אונ' תוך א' שנה גנץ אפ גיצאלט אונ' וואש ווייטיר אן באר שאפטיר³) גיוועזין על רווחי פאר לינט⁴), נון וויא איך שוין גידאכט בתי אסתר תי' איין כלה גיוועזין אונ' שוין לנג עם קנס גנגין דאז מיר ניט אפ אודיר צו גיקענט, לאהר השלושי האב איך אן מיין מחותנת יאכיש למיץ גישריבן אונ' אינן מיין ביטריפטין שטאנד פיר גישטעלט אונ' גשריבן מאחר איך נון בעו"ה איין אלמנה ובתי הכלה איין יתומה אלזו מויכטין מיר זיך איינר דען אנדרין ניט לענגיר אויף האלטין אונ' החתן לכאן לכלתו שיקין לראות ולהראות וויא איך שונט גידאכט אונ' גישריבן לראות, אביר התשובה איזט

1) dünkt s. Hildebrand in Zeitschrift für den deutschen Unterricht III, 6, 545 ff. 2) eingegangen 3) Barschaften 4) verlehnt = ausgeliehen.

גיוועזין מאחר איך זוא פיל על בנה גישריבן אונ' לייט מיר
 אלזו פיל מלשיני' על בתי גזאנט וועלכיש איך גלאבין צו
 שטעלט זוא וואלטין זיא החתן ניט שיקין אויב איך מיינטי דאז
 זולכי הולכי רכיל ובעלי מלשיני' אמת העטין זוא מויכט איך
 אימיץ פון מייני פריינט ל'מיץ שיקין אונ' החתן ביזעהין לאזין
 אונ' צו דעם מאחר גרויש מלחמה בין מלך צרפת יר"ה
 אונ' טייטשי גיוועזן אלזו קענטין זיא החתן ניט שיקין דען
 ווער אינין איין גרושי סכנה אלזו איזט עש לענגיר אלש א'
 שנה הין גנגין מיט זולכי פאר דריסליכי שרייבין הין אונ'
 ווידר וויא איך ווייטיר שרייבן ווער' צווישן דעסקן איזט בני
 ר' ליב איך איין גרושיר היפשיר בחור גיוועזין אונ' אים כמה
 חשובי שידוכי' גירעט, גיסי ר' יוסף סג"ל מיט מיר עצמי
 גירעט וואלט אים בתו געבין זולט פאדרין וואש ער האבין
 וואלט אביר בני ר' ליב קיין חישק צו גיהאט אונ' מער
 חישק גיהאט צו השידוך לברלין וועלכיש בעו"ה מיין אונ'
 אונזיר אליר אונגליק גיוועזין איזט, דאך בישולדיג איך נימיץ¹⁾
 אלז אונזיר עבירות אונ' דער היכשטי זאלכיש איבר אונש
 בישלאסין אונ' מיין פרומין מאן ע"ה פון דיזיר [זינדיגן] וועלט הין
 וועק גינומן כדי ער ניקש ביזוש אונ' קיין און פאל אן זייני
 קינד ארלעבין זאל אונ' קיגין דעסקן מיך אין דיזין גרושין
 יאמיר טאל גילאזין, נון מה לי להאריך בני ר' ליב איזט
 איין יונג קינד גיוועזין אונ' פון אנשי בלועל ורשעים בעו"ה
 פאר פירט גיווארין דאז ער פיל מעשה נערות ושמות גיטאן
 אלזו האב איך מיר גידאכט גיב איך בני להמבורג דאר איזט
 דיא פאר פירונג גאר גרויש אונ' איך בין איין אלמנה צו
 דעם איך מיך כאן גיב²⁾, דיא לייט זענן גרושי בעל מו"מ
 אונ' קענין זוא ניט אכטונג על בני האבין אלזו האט מיר

1) Niemand 2) = an wen ich mich hier auch wende,
 so sind es grosse Kaufleute.

גיסי ר' אלי' סג"ל גירעט השידוך עם אחיו ר' הירש מברלין¹⁾ דער זעלבי שידוך איזט מיר בעו"ה תקף אין גנגין אונ' גידאכט דער מאן האט וויניק קינדר אונ' האט זיין מו"מ מיינשט בביתו אונ' איזט איין שארפיר מאן דער ווערט בוודאי וואול אכטונג על בני געבין, אלזו האבי איך בני עם בתו הנ"ל פאר קנסת אונ' גימיינט העט עש גאר וואל גיטראפין, נון איזט נגד ההתנה גנגין, בין עם בני החתן אונ' בני ר' זנוויל סג"ל וגיסי ר' אלי' ויששכר כהן לברלין לחתנה גיצאגין אונ' אצל ר' בנימין תוך ברלין גאשט גיוועזן זאל איך שרייבין כל הכבוד דען איך מן מחותני ר' הירש ומן דודו מהור"ר בנימין²⁾ אונ' אלי' לייט תוך ברלין האב אין גינומין קאן איך ניט ארשרייבין, ובפרט מן הקצין ר' יודא³⁾ ואשתו הגם דאז ר' יודא מיט אלי' ווינירש איזט און אייניש גיוועזין⁴⁾ דאך האט ער מיר גישענקט שבת פון אלי' חשובי קומפעקטורין⁵⁾ דיא מאן צו ארועהן האט גיהאבט אונ' מיר איין מעכטיגי סעודה גימכט, לקצר מה לי להאריך האב מער כבוד איין גינומין אליש איך בין ווערדיג אונ' ווערט גיוועזן אלזו איזט דיא חתנה תוך ששון ושמחה וכבוד נגמיר גיווארין, איזהו ימי נאך דער חתנה זענן מיר ביחד ווידר להמבורג גיצאגין בשמחה ובלב טוב אונ' קודם נסיעתי מברלין עם מחותני ר' הירש גירעט אונ' גיבעטין זולט דאך וואול נאך בני זעהן דען ווער איין יונג קינד דאש קיין מו"מ פארשטונד אלזו זולטי ער נאך דען זייניגין זעהן איך העט מיך דארום צו אים משדך גיוועזין דאש איך אין מיינונג בין דאש בני שי' ווידר איין פאטיר אן אים האבין ווערט, מחו' ר' הירש מיר אך משיב

1) Vgl. über Hirschel Ries Kaufmann, die letzte Vertreibung 212 2) Benjamin Mirels war als Bruder Pessel Neumarks, der Mutter des Hirschel Ries, dessen Onkel s. ib. 211 und 213 3) Jost Liebmann 4) s. Kaufmann a. a. O. 217 n. 1 5) Confituren.

גיוועזין איך זולטי פאר בני ניט זורגין איך זולט ווינטשן
 דאז איך פאר אלי מיין קינדר אלזו פיל צו זארגן העט
 אליש פאר דען זון, אביר מיין גאט אונ' הער וויא איזט דאז
 בלאט זוא און גליקליך אום גישלאגן מחו' ר' הירש האט
 תוך תנאים פאר שריבן גיהאט ער וואלטי ערוב זיין דאז בני
 תוך ג' שני' דאש ער קאשט האט אצלו אלי שנה זאלטי ת'
 ר"ט אויף ליגין אביר איניש זוא פיל אלז דאז אנדרי גיהאלטן
 וויא נאך מעהרירש זאל בישריבן ווערדין נון וויל בני ר' ליב
 תוך ברלין לאזין אונ' ווייטיר מבתי אסתר ת' שרייבן וויא
 שונט גידאכט כמה כתבים גיוועקסילט אונ' ניט צום צוועק
 קומין קענין ענטליך מיר זוא ווייט גיקומין מאחר ער עם
 החתן ניט וואלין אודיר קענין להמבורג קומין אונ' איך עם
 בתי הכלה אך ניט למיץ גיוואלט ציאין אלזו מיר אונש
 משווה גיוועזין דאז מחו' הקצין פ"ו ר' אברהם קרומבאך בנו
 החתן זאל לאמשטארד' קומין ולשם וויל איך עם בתי הכלה
 ת' ג"ב קומין ולשם ווערין זיך חתן וכלה איינר דען אנדרין
 זעהן אונ' חתנה נאך בידיר גוט ביפינדונג לשם צו מאכין,
 נון וואש האב איך טוהן זאלין, בין זולכיש אין גאנגן אונ'
 גישריבן דאז איך וויל מיך אום דיא זעלבי צייט וויא מיר
 יהדיו בישטימט האבין תוך אמשטארדאם עם בתי הכלה תין
 זיין וויל, האב מיך אך תכף פערטיג גימאכט אונ' עם בתי
 הכלה ובני נתן סג"ל לאמשטארדאם גיריזט האבין גאר גומי
 חברות' גיהאט אונ' איין שיני פאר גניגליכי רייו גיהאט, מיר
 זענן אצל חתני קאשמאן שי' באמשטארדאם¹⁾ גאשט גיוועזין
 אביר החתן איזט איזה ימים פריאיר תוך אמשטארדאם גיקומין
 אונ' אצל ר' משה עמריך גאשט גיוועזין, לעת ערב אחר

¹⁾ Kossmann Gomperz, damals Buchdrucker in Amsterdam, vgl. Steinschneider in Ersch und Grubers Encyclopädie II, 28 p. 68 n. 77.

מנחה קומט מיין חתן אין אונזר הויז צו גיין, איך האבן
 מיך זער משמח גיוועזן אונ' עמו גירעט אונ' מיר בכ"ד¹⁾
 גאר וואל גיפאלין דאז איך פון אלן חסרונות וואו לייט פון
 אים גיזאגט ניקש גיזעהן, מיר זענן ב' ג' שעות יחדיו גיוועזן
 אונ' המקום ב"ה אין מיין הערטצין גילובט אונ' גידאנקט
 אונ' בין גאר וואל צו פרידן גיוועזן, בני נתן סג"ל אונ'
 איך מיר האבן תוך אמשטארדאם אלי יום גיהאנדילט עם
 אבנים טובות וויא מיר נון ח' יום תוך אמשטארדאם זענן
 שרייבט מרים אשת מחותני ר' אלי' קליף ז"ל מיר זולטן
 איר דאך דען כבוד אן טון אונ' מיט חתן וכלה לקליף קומין,
 ווייל זיא ווא דיא שדכנים גיוועזן זיין אונ' פיל ווידר ווילן
 גיהאט האבן אלזו זאל מאן איר דאך דען נחת רוח געבן
 אונ' צו איר קומין אויב מיר שונט וועגן אונזר מו"מ ניט
 וואל האבן קענן אפ קומין האבן איך איר דאך זולכיש ניט
 פאר זאגן קענן אונ' זענן יחדיו לקליף גיצאגן, האבן אין
 ערשטן אן בליק אונש יחדיו צווארין מיט פריידן טרערין
 בינעצט מאחר מיר זיך בידי אין אונזרין ביטריפטן אלמנה
 שטאנט ערשט גיזעהן²⁾, אביר נאך דעם דיא ערשטי ביטריפטיניש
 איזט פאר ביא גיוועזן איזט אליש תוך ששון ושמחה פאר
 ענדירט גיווארין אונ' האבן אייניר פום אנדרין גרוישי פאר
 גניגליכקייט גיהאט, בתי צפור תי' איזט ג"כ מיט גיוועזן
 מחותנת מרים ע"ה האט גיוואלט האבן מיר זולטן החתנה
 תוך אמספורט³⁾ מאכין אביר זולכיש איזט מיין גילעגן הייט
 ניט גיוועזן דען האבן מוזן ווידר באמשטארדאם זיין מיר
 זענן ח' יום תוך קליף מיט אלי פאר גניגליכקייט גיוועזן לאחר
 זה אונזר חתן וכלה אונ' מיר זעמפטליך [ווידר] לאמשטארדאם

¹⁾ = בכל דבר ²⁾ Elia Gomperz war im selben Jahre wie Chajjim Hameln, am 10. Tammus 459 d. i. Dienstag am 7. Juli 1699 in Cleve gestorben
³⁾ Amersfort in Holland.

גיצאנין אונ' זוא בלדי¹⁾ מיר לאמשטארדאם גיקומין זיין אן
 שטאלט צור חתנה למז"ט גימאכט אונ' אן שטאט דאז מיר
 גימיינט האבין איין פאר מניינים לייט צו האבין, היר קיגן
 מיר איבר ת' פירשון גיהאט לקצר מיר האבין זולכי חשובי
 חתנה גיהאט אליש אין ק' שנים תוך אמשטארדאם ניט
 גיוועזן איזט האט אונש אך איבר ת' ר"ט גיקאשט, נון לאחר
 החתנה בין נאך איזהו שבועות תוך אמשטארדאם גיוועזן
 אונ' אונזיר מו"ט אפ גיווארט לאחר זה אונז צו אונזיר ריז
 פערטיג גימאכט איך האב חתני משה גיבעטין זולט מיט
 מיר להמבורג ציאין וויל זיא פרויא האלמין אביר חתני ניט
 גיוואלט אלזו זענין מיר מן אמשטארדאם מיט אלי פר
 גניגליכקייט להמבורג אן גילנגיט אונ' אונזירי קינדר אונ'
 אלי גומי פריינד גיוונד גיפונדין איך האבי אלי פאשט בריף
 גיהאט מבני ר' ליב ע"ה דאש ער וואול האנדילט אונ' אידיר
 מאן אים גרימט²⁾ וויא איין וואקריר האנדילש"מאן ער ווער
 איזט גיצאנין ללייפציג אונ' סחורות אין גיקאפט אונ' האט
 איין גרויש גיוועלב תוך ברלין גיהאט מיין קינדר האבין מיט
 אים גיהאנדילט איך האב כמה פעמים אן מחותני חמיו ר'
 הירש גישריבן אוב ער אך וואול מיט צו זיכט דען איזט איין
 יונג קינד אונ' איזט ביא קיין מו"ט גיוועזן אך ורק אליש
 אים חדר ובית המדרש גיועסין מחותני ר' הירש מיר כ"פ
 גישריבן איך זולט פאר דען קינט נור ניט זורגן, נון האבי
 איך דאר מיט מוזין צו פרידן געבין אונ' גימיינט עש ווער
 עם בני ר' ליב אליש וואול בישטעלט, נון האבי איך גיהאט
 בתי הענדלה ע"ה איזט איין בתולה גיוועזן דיא קיין דמיון
 גיהאט האט הן במעשיה וביופיה אליש האט אונש ר' יאזיל שדכן
 ווידר איין ביטרופטין שידוך מברלין גירעט דהיינו איזט לשם

1) sobald 2) geführt.

גיוועזין איין אלמנה האט גיהאט ר' ברוך מברלין¹⁾ דער ר' ברוך
 איזט איין אדם חשוב גיוועזן אונ' גרושיר עושר איזט
 גישטארבן האט גלאזן ב' בני' אונ' ב' בנות אלזו האט מיר
 השדכן לבתי ע"ה דאז יותם גשדכנת איזט דאז עלשטי פון
 דיא יתומי' גיוועזן אונ' מיר גיזאגט ווער איין פיין קינד אונ'
 לערינט וואול אונ' העט ה' אלפי' ר"ט מעות מזומני' אונ'
 חצי בית ווער אך ט"ו מאות ר"ט שוויי' אונ' נאך כלי קודש
 מכסף ושאר זאכן, אמו וויל אין אצלה האלטן אונ' ב' שני'
 מזונות על שלחנה געבן דען זיא נאך אין דען גאנצן מו"ט
 נזעסין איזט, נון איך האב דען שדכן משיב גיוועזן איך
 שלאג השידוך ניט אויז אך ורק איך וויל עש אין בידענק
 נעמן אונ' אים דען תשובה זאגן, נון איך האבי לגיסי ר' יוסף
 סג"ל ושאר [לייט גוטי] פריינט גיפראגט האבן מיר אלי לזו
 שידוך גראטן אביר דאך אלי גיזאגט דוא האשט דאך בנך ר'
 ליב צו ברלין וואונין דער ווערט דיר אליש שרייבן אלזו האב
 איך לבני ר' ליב סג"ל גישריבן זאל מיר אליש האמת שרייבן
 אלזו האט ער מיר גישריבן אונ' גראטן זולט השידוך טון
 דען דאז יתום העט ה' אלפי' ר"ט גם שארי זאכן וויא
 השדכן גיזאגט האט, אלזו האב איך בני ר' ליב כה והרשאה
 גשיקט וועלכיר דאז קנס תוך ברלין גיליגט האט, צו מיין
 גרויש ביטריפטיניש החתנה איזט כמעט א' שנה וחצי אויף
 גישלאגן גיווארין, איך האב גימיינט ווער אליש גוט אונ'
 גידאכט וויילן איך איין קינט תוך ברלין העט דעם עש וואול
 גינג וואלטי איך דאש קינט אך דאר הין געבן כדי דאש
 אייניר אם אנדרין נחת רוח העט, אביר עש איזט בעו"ה פיל
 אנדרש אויז גישלאגן, דען וויא גידאכט בני ר' ליב נאך גאר
 יונג אונ' קיין מו"ט פאר שטאנדין אן שטאט דאז חמיו האט

1) Wohl Benedictus Veit d. i. Baruch b. Menachem
 Manes Rausnitz ans Wien s. Kaufmann a. a. o. 215 n. 1.

זאלן השגחה פרטיוי אויף אים האבן האט ער אים גין לאזין
 כצאן בלא רועה בני וויא שוין גידאכט גדול מו"מ אן גיפאנגין
 איין גרויש גיוועלב תוך ברלין מיט אליר הנט סחורות גיהאט,
 מחותני חמיו ר' הירש האט בנו ר' מאדיל אויז געבין אוני
 זיך משדך גיוועזין לגיסי ר' יוסף סג"ל דיזיר ר' מאדיל אך
 נאך גאר יוגג אוני ניט וואול גיצאגין גיוועזין מחותני ר'
 הירש גינטיין דיא גנצי נדוני' ד' אלפים ר"ט אוני זאלכיש
 לבני ר' ליב סג"ל געבין אין זיין טו"מ בני האט ר' מאדיל
 הנ"ל אין זיין גיוועלב גיהאט זיטצין כלומר מיט צו צו זעהן
 אביר דאז זיך גאט זאל ארבארמין וויא ער האט צו גיזעהן
 משרתו ומשרתת בעו"ה אליש גיגנבת גם זונשט אנדרי
 אנשי בליעל וויא עש צו ברלין אוני' אומיטום¹⁾ גיבט זיך אצלו
 גימכט אוני' כלומר מיט אים גיהאנדילט אוני' דאש ווייסי אויז
 דען אנין גיגנבת האט כמה וכמה אלפים אן פאלאקין גיבארגיט
 דאז בעו"ה אליש יאוש גנגין, אך אוני' מיין קינדר זאלכיש
 ניט גיוואושט, מיין קינדר אוני' איך גימיינט ער זעס אין
 גרוישן מו"מ ורווחים האבין אים משום זה פיל קרודיטירט
 אוני' איך ג"כ האב באותו פעם איין פובריק פון המבורגיר
 שטרימפף גיהאט דאז איך פאר כמה אלפים עצמו מאכן
 לאזין אלזו האט מיר דער אונגליקליכי זון גישריבן זולטי אים
 שיקין פאר²⁾ אלף ר"ט ויותר שטרימפף וועלכיש איך אך גיטאן
 בין ביריד ברונשוויג גיוועזין זענין לשם אמשטארדאמיר
 סוחרים גיוועזין דיא לערך פאר ח' מאות ר"ט ח"כ על בני
 ר' ליב סג"ל גיהאט בני ר' ליב זצ"ל מיר גישריבן לברונשוויג
 איך זולטי דאך זיין ח"כ בכבוד צאלין וואלטי מיר המעות
 להמבורג רימיטירן נון וויא איך אלי צייט פאר מיין קינדר
 גיוועזין מיר גידאכט וויל אים קיין חרפה לאזין אן טון דאז
 איך זיין ח"כ העט לאזין פריטישטירין אוני' אליש בכבוד

1) um und um 2) für.

גיצאלט וויא איך בין נון מיריד ברונשוויג קומין אין מיינונג
 גיוועזין ח"כ מבני ר' ליב פאר מיך צו פינדין אביר ניקש
 פאר האנדין גיוועזין אויב איך צווארין דאר פון גישריבן האט
 מיר בני אלי צייט תירוצי' גישריבן דיא מיר ניט גיפאלין
 האבין, נון וואש האב איך טון זאלין האב מיך מוזין צו
 פרידין געבין, אין ד"י יום דער נאך איזט איין גוט פריינט
 צו מיר גיקומין אונ' גיזאגט איך קאן עש דיר ניט אנטהאלטן¹⁾
 אונ' מוז דיר זאגין דאז מיר דיא עסקים מבנך ר' ליב סג"ל
 גנץ ניט גיפאלין דען ער שטעקט אין גרושי חובות איזט
 גיסו ר' מאדיל חייב ד' אלפי' ר"ט אונ' דער זעלבי זיצט
 אין זיין גיוועלב דאז ער כלומר זאל מיט צו זעהן אביר ער
 איזט איין קינד אונ' ניט קפאביל²⁾ דאר צו ער נאשט אונ'
 פרעסט אונ' זופט איזט איין אידיר הער אונ' מיינשטיר אים
 גיוועלב בנך ר' ליב איזט צו גוט אונ' פרום לאט³⁾ איין אידריין
 שאלטין אונ' וואלטין, צו דעם זויגין אין דיא ברליניר מיט
 ריבותים אויז אונ' האט ב' וואלף איבר זיך דאש אויני איזט
 ר' וואלף בנו של אב"ד מהמבורג מהור"ר זלמן מירילש⁴⁾ אונ'
 דער אנדרי וואלף איזט גיסו של מהור"ר בנימין דער לעטשטי
 ר' וואלף גיט אים אלי יום אין זיין גיוועלב טראגט אים
 ארויש וואש ער זיכט אונ' וואש ער ניט זיכט, צו דעם האט
 ער זיין מו"מ עם פולאקין דאז איך ווייס⁵⁾ איזט ער אין קורצים
 יותר אליש ד' אלפי' ר"ט יאוש גיווארין אונ' דערי שמועות
 יותר דאז מיר גיוועזין איזט כמעט פרחי נשמתו איך בין
 בעו"ה חליש אויף דער שטאט גיווארין⁶⁾ דער פריינט דער

1) enthalten = verschweigen 2) capabel 3) lässt
 4) Vgl. Kaufmann a. a. O. 219 f. An Wolf Mirels wendet
 sich noch 1716 nach der Zerstörung der Gemeinde Posen
 sein dort wohnender Bruder Dob Beer als Cassier des Hilfs-
 werkes 5) so viel ich weiss 6) auf der Stelle ohnmächtig
 geworden.

מיר דאש גיזאגט האט גיזעהן דאש איך מיך זוא גאר
 ארשראקין האב האט דברי' תנחומי' צו מיר גירעט אונ'
 גיזאגט זולטי מיך ניט זוא זער ארשרעקין ווען מאן בייא
 צייטן צו זעך קענט אים נאך גיהאלפין ווערין איך האב
 זולכיש בני נתן ובני ר' מרדכי סג"ל גיזאגט וועלכי זיך גאר
 זער ג"כ ארשראקין אונ' גיזאגט זיא מוזטן ג"כ איין אידריר
 כמה אלפי' פון אים האבין, נון דוא גרוישר גאט דוא ווייסט
 וויא מיר בייא זולכי עסקי' איזט צו מוט גיוועזן, בני ר"ל
 איזט מיר יותר אליש גי' אלפים ר"ט חייב גיוועזן דאך העט
 איך זולכיש אליש ניט גיאכט ווען מיין בידי פרומי קינדיר
 כנ"ל ניט זוא טיף מיט אין גישטאכין העטן, נון וואש האבין
 מיר ביטרופטי לייטן טון זאלן מיר האבין עש קיין מענשן
 דערפין זאגין, מיר האבין זיך יהדיו בירעט דאז איך מיט
 בני ר' מרדכי סג"ל וויל ליריד לייפציג ציאן אום צו זעהן
 וויא אלי זאכין שטיין, נון קאן מאן וואול דענקין וויא מיר
 אונזיר צייט פאר בראכט האבין, נון בין איך אונ' בני ר'
 מרדכי ללייפציג גיצאגין וויא מיר זענן לשם גיקומין איזט
 בני ר' ליב סג"ל שונט לשם גיוועזן, וועלכיר אלי יריד לשם
 גיוועזן איזט אונ' הרבה סחורות לשם גיהאט אלזו האב איך
 מיט אים גירעט כך וכך גיט דער מאמר גידענק אן גאט
 אונ' אן דיין פרומין עהרליכן פאטיר דאש דוא דיך אונ' אונש
 אלי אין קיין חרפות ברענגשט, והישב איר הופט נירגינץ
 פאר מיך צו זארגין קורטצליך קיין ד' שבועות האט חמי ר'
 הירש גיסו ר' וואלף מפראג אצלו גיהאט וועלכיר מיט מיר
 מוזין חשבונן אונ' ער איך ביפונדין דאש איך ת"ל גנץ וואול
 שטיא אלזו זאג איך צו אים ווייז מיר דיין בילאנש, והישב
 האב עש ניט אצלי טוא מיר דען גיפאלין ציא מיט מיר
 לברלין לביתי וויל איך איך אליש ווייזן דאז איר ווערט פאר
 גנינט זיין, עכ"פ האב איך צו אים גיזאגט קאף לע"ע קיין
 שטיק סחורה אכיר ר' איציק אונ' ר' שמעון בנו של ר' מן

מהמבורג זענן הינטר מיר הער גנגן אונ' האבן אים יותר אליש ד"י מאות ר"ט סחורות פאר קאפט אונ' גיבארגיט, איך בין עש גיוואר ווארדין אונ' צו אינן גאנגן אונ' אומש גאטיש ווילן גיבעטין זאלטין דאך לאזן המקה צו רוק גין דען בני זולטי זיך אויז דען סחור' האנדיל ארויז טון דען עש ווער זיין כליון אביר עש האט מיך אליש ניט העלפן וואלן אונ' האבין בני כופה גיוועזן, האט מוזן דיא סחור' נעמן, נון לאחר יריר לייפציג בין איך ובני ר' מרדכי סג"ל לברלין גיצאגן מיט חמיו ר' הירש אונ' אלי ברלינר וויא איך נון לברלין תוך ביתו של בני (גיוועזן) [גיכומין] בין איזט דען ערשטין אבינט ניקש גישעהן, בין מיר מן הדרך גיוועזן דאך האבין מיר ביחד גירעט האט בני גיזאגט עש פעלט מיר ניקש מעהר אליש דאש איך צו זעהר מיט סחורות פארשטאכין בין אלזו האב איך צו אים גיזאגט דוא בישט מיר איבר ג' אלפי ר"ט חייב איך וויל חאמשי אייטל סחור' דאר פיר אן נעמן וויא זיא דיך גיקאשט האבין, אלזו זאגט בני ר' ליב סג"ל מיין ליבי מוטיר ווען דוא דאש טון ווילשט זוא קאן איך אויז אל מיין נויט קומין אלזו זאל קייניר אן מיך ניט צו קורץ קומן, נון למחרת בין איך מיט בני אין זיין גיוועלב [גנגין] (גיוועזן) [איזט באמת איין רבוי סחורות תוך זיין גיוועלב גיוועזן] אלזו האט ער מיר געבין פאר ג' אלפי ר"ט סחורות וויא זיא אים גיקאשט האבין, נון קאן מאן זיך וואול גידענקין וויא איך איין פנים גיהאט האב אביר אליש גיט גידאכט צו אכטן אונ' גימיינט מיין קינד נור צו העלפן אלזו האבין מיר דיא סחורות אלי תוך פאקין¹⁾ אין גיפאקט דאש זיא האב וואלן להמבורג שיקן נון זענן דיא ב' פעקכיר עם סחורות וועלכי בני ר' ליב מן ר' איציק ור' שמעון בלייפציג גיקאפט נאך אין זיין גיוועלב גישטאנדין צו גיפאקט, אלזו האב איך לבני גיזאגט דיא ב' פאקכיר עם סחורות שיק אן דיא לייט

1) Packen = Ballen.

כנ"ל איך וויל שונט מאכן דאז זיא הסתורות נעמן זאלן ווען עש מיך אך מעות מכיסי קאשטין זעלטימ¹⁾, נון האב איך דאז מייניג לבני גוזאנט וואור קריגט נון בני נתן ובני מרדכי סג"ל דאז איריגי האט ער גיקראגן ח"כ אונ' פולינשי ממרנו²⁾ איבר י"ב אלפים ר"ט אונ' זיא לבני ר' מרדכי געבין דאר פון זאלט איר ביצאלט ווערין, נון מיר זענן יחדיו אהיים גנגין זענן דען גנצין יום אין זיין גיוועלב גיוועזן דאז נכט עסין האט מיר ניט וואול גישמעקט וויא צו דענקן שטיט, למחרות בהשכמה קומט בני ר' ליב סג"ל צו מיר אין מיין קאמיר אונ' זגט חמו ר' הירש העט עמו גירעט ער וואלטי דיא סחורות ניט אויז ברלין לאזין מאחר בני ר"ל אן בני ר' מאדיל ווער ד' אלפים ר"ט חייב דיא זולטי איך אים ביצאלין זוא קענטי איך דיא סחורות הין שיקן וואור איך וואלטי זאלביש האט מיר בני ר"ל מיט שריואינדיני³⁾ אויגן גוזאנט נון וואש פאר איין בהלה אונ' טויטיש אנגשט איזט אויף מיר גיוועזן איך האב ניט קענן אויז דעם בעט אויף שטין אונ' זוא לנג איך אין דען שלימזלדיגין ברלין בין גיוועזן ניט קענן אויז מיין בעט אויף שטין אלזו האבי איך נאך מחותני ר' הירש גשיקט אונ' אים גוזאנט וואש ער מיר דאר טוט אויב ער מיך אונ' מיין קינד אויף איין מאלט שעכטין וואלטיט אביר וואש זאל איך פיל שרייבן י' בויגן קלעקטין⁴⁾ אליש ניקש, איך האב מוזין איין ח"ב געבין אן מחו' ר' הירש דאש איך תוך ד"י יו' בהמבורג וויל צילין כ"ה מאזת ר"ט אונ' מחותני ר' הירש דאר בייא גוזאנט איך האף ניט דאש איינר וואש זאל צו קורץ קומין דען ער ביהאלט נאך זוא פיל סחורת אין זיין גיוועלב איבר, בפ"פ דאדר האט ער אך נאך לערך פאר ב' אלפים ר"ט סחורות שטין מלבד דיא ריבוי

1) sollte 2) Membranen oder Wechsel vgl. Kaufmann a. a. O. 52 n. 1 3) schreienden 4) kleckten = hinreichten s. Grimm V, 1056.

ח"ב אונ' ממרנו' דיא בנד' ר' מרדכי סג"ל אין הענדין האט דאז איר קענט ביצאלט ווערין, נון וואש האבין מיר טון זאלין האבין מיר מוזן אליש גיפאלין לאזין דען ח"ב¹⁾ אונטר שריבן אונ' מיין סחורה וויא שוין גידאכט להמבורג גשיקט, בין מיט מחו' ר' הירש אין זיין גיוועלב גנגן אונ' אים גיוויזן דיא ב' פעקכיר עם סחורות מן ר' איציק ור' שמעון זולט זיא דאך תקף אן דיא לייט שיקן כדי בני אויז זיין חיובה קעם, דיא ח"ב וממרנו' דיא בני ר' מרדכי סג"ל בידו גיהאט זענן אונש וויניק נומץ גיוועזין האבין זיא מחו' ר' הירש געבן דער זעלבי אן בני ר' מרדכי סג"ל ת"כ²⁾ געבין וואש דאר פון אין קומט אונש תקף להמבורג צו ריטיטירין, נון איזט בני ר' ליב אן ליב בישערי אונ' אן ליב גאשליר ב' אלפי' ר"ט לערך חייב גיוועזן האט ער זעלבי ח"ב אן מיך גשיקט אן אינין לשלום, נון איך העט זעלבי ח"ב וואול קענין פאר אונזיר תשלום האלטין, אביר גידאכט ווען איך דאש טוט זוא איזט בני ר"ל פשיט' מכולה האב אלזו אינין הח"ב געבין, נון זענן מיר אהיים גיצאגן מיט טרוואריגן פאר ביטירטין גימיט איך האב קום³⁾ דיא נשמה אין מיר גיהאט מיין ליב פרום קינד ר' מרדכי מיר עז צווארין וואלין אויז רידין אביר גאט דער ווייס דאז אים געביך פיל וויאיר אלש מיר גיוועזין איזט, וויא עש זיך בעו"ה אויז גיוויזן האט, נון איזט נאהנט דאראן גיוועזין היריד מפ"פ דאדר דאר האבין מיר אל אונזיר בטחון גיהאט גאט צו פאר דאז מיר זאלטין משם אנטזאמלן⁴⁾ ביקומין, אביר אן שטאט דעסין איזט עם חמיו אין זיין גיוועלב גיפאלין אונ' כל אשר לו' צו זיך גינומין לא די אל זיין סחורות אל זיין ח"ב דיא ב' פעקכיר עם סחורות ג"כ ולא נשאר לו ולנו פרוטה אחת, אונ' וואש נאך

Hand תקיעת כף = ²⁾ Wechselbrief חלוף בריף = ¹⁾ schlag ³⁾ kaum ⁴⁾ Entsatz.

מער בני איזט אן איין סוחר אלף ר"ט חייב גיוועזן וואר
פיר ער האט אים זאלין ח"ב על המבורג געבן אביר הסוחר
האט דיווש אליש גיוואר גיווארין ניט וואלין פון אים ווייכן
אים וואלין תוך ברלין תפוס ליגין וואש האט בני טון זולין
חמיו העט אין תוך תפיסה פאר ראטין אונ' פאר פולין¹⁾ לאזין,
איאר אים עם ק' ר"ט העט גיהאלפין פאר שווייגין עם אלף
ר"ט האט ער עם הסוחר גירעט דוא זיכשט יוא וואול דאז
היר ניקש צו ביקומין איזט איך וויל מיט דיר להמבורג ציאין
מיון מוטרד אונ' ברידיר ווערן מיך ניט לאזין²⁾ דוא קענשט
מיך דאך אין המבורג אך תפוס נעמין אונ' בני ר' ליב
שרייבט אן מיר תכף איך ווער יו' ו' אצלך זיין, איך קאן
דיר דיא אורזאך ניט שרייבין איך ווער אליש מינטליך דיר
זאגין דען כתב האב איך א' יום קודם ביאתו ביקומין, קאן
מאן וואול דענקין וויא מיר איזט צו מויט גיוועזן אונ' איך
מיר ניקש גוטיש האב קענין איין בילדין, מאחה איך וואול
גיוואושט האב דאש אן חמיו אליש גינומין האט אונ' ער
איזט תוך המבורג חייב גיוועזן אונ' ניקש לשלם גיהאט
אביר איך בין בלדי אויז דען חלום גיקומין אן יו' ו' למחרת
האב איך איין שליח גיקראגין בני ר' ליב סג"ל ווער און דען
סוחר זיין בית איך אודיר אייניר פון מייני קינדר זולטין צו
אין קומין איך האבי מיך ארשראקין גיהאט בלתי שיעור וערך
האב ניט גיקענט אין טריטין גין³⁾, בני ר' מרדכי סג"ל איזט
צו אים גנגין אונ' מיר דיא ביטרי ביטריפטי צייטונג גיבראכט,
נון האבי מיך עם גיסי ר' יוסף סג"ל גיסי ר' אלי סג"ל
מתייען גיוועזן וואש היר בייא צו טון איזט, באס עש לענגיר
ווערט אונ' אנדרי קרידוטרין עש גיוואר ווערדין איזט ער
פשיט' פאר לאהרין, איזט ענטליך גיבליבן זאל אלף ר"ט פון

1) verrotten und verfaulen 2) = verlassen 3) einen
Tritt (= Schritt) gehen.

עובון נעמין אונ' אין מציל זיין אויז סוחר הענדין, אונ' זאל
 בייא דען סוחר בלייבן בביתו עד לעת ערב אונ' דער נאך
 אצלי עד יום א' בלייבן אונ' יו' א' בהשכמה זאל איך אין
 להאמיל שיקן עם גיסי ר' שמואל בון זאל זמן מה אצל
 חתני ר' שמואל בהאמיל זיין ביוקין מאן זיכט וואז מאן עמו
 אן פנגיט, נון זאלכיש איזט גישעהין האט מיך ווידר גרויש
 מעות גיקאשט בני ר"ל איזט בהאמיל גיוועזן אונ' איאיר ער
 איזט להאמיל גיקומן האט ער מוזין אויף הנוביר צו ציאין
 אוב צוואהרין מחותני הקצין ר' יעקב הנוביר¹⁾ גרושי מיטלידין
 מיט אים גיהאט אונ' גרויש רחמנות עמו גישריבן איזט
 זולכיו דאך אביר זונדיר אלי אפעקטין²⁾ אונ' הילף גישעהין
 זיא האבן מיר צוואהרין מהנוביר טרישטליך גישריבן אונ'
 מיך מנחם גיוועזן איך האבי אינן ווידר גיבירליך גיאנטווארט
 אונ' וועגן אירי תנחומה בידאנקיט אביר דאר מיט ווער עש ניט
 גיטאן זיא אין מוטיל צו שפרינגן³⁾ אונ' העלפין וואלפין דאו
 בני ווידר צו רעכט קעם ער איזט איין יונגיר מאן גאט קענט
 אים ווידר העלפין אביר צור תשובה ביקומן מן מחו' הקצין
 ר"י הנ"ל עם וואלטי אים אויזדירין⁴⁾ עם ת"ק ר"ט באם אים
 בני נתן ובני מרדכי סג"ל וואלפין גישריבן געבין דאש זיא
 ערוב פאר זאלך מעות ווערין אלזו איזט צו זעהין גלויך אליש
 אויז המעשה לראות⁵⁾ דאו מאן קיינים פאר קיין פריינט הלטן
 זאל זונדר פראבירט איך העט פאר מיינט דאש ר' יעקב
 וועלכיר מיין קינדר נאהנטיר פריינד איזט אונ' אום בעלי
 זצ"ל זיין כבוד פיל איין מעהרירש גיטאן העט אונ' אלפים
 פון זיין אונקילש⁶⁾ כבוד אן גיווענט⁷⁾ העט, אביר וויא שוינט

¹⁾ Wohl der 1697 verstorbene Moses Jacob, der Sohn
 Liepmann Cohens s. Kaufmann, Samson Wertheimer 86
 n. 1 ²⁾ Effect ³⁾ in Mittel zu springen = sich in's Mittel legen
⁴⁾ assistiren ⁵⁾ s. oben p. 208 ⁶⁾ Liepmann Cohen war
 Glückels Schwager ⁷⁾ angewendet.

גידאכט, נון איזט בני ר' ליב סג"ל חצי שנה בהאמיל גיוועזן, לאחר זה איזט הקורפירשטט מב"ב¹⁾ להנוביר גיצאגן וועלכיש איך תכף גיוואר גיווארין אונ' להנוביר לגיסי ר' ליפמן גישריבן דאו ער דאך מויכט זעהן אזל קורפערשט יר"ה איין זאלוויקונדוקטום²⁾ אויז צו ריכטין כדי ער ווידר קאן לברלין קומין אונ' זיכט דאש ער פון זייני חובות וואש אין ביקומין כדי ער זייני קרידיטירן אך בפרידיגן קענט, דען ער גאר וואול מן יהודי ואינס יהודי [איזט] גיהאלטין ווארין אונ' מאן וואול גיוואושט ער אום דאו זייניג איזט גיקומין דאש אים רשעי' ופוחזי' ימ"ש דרום גיבראכט האבין אונ' בעו"ה פיל צו גוט גיוועזן און איין אידרין מאן מאמין גיוועזן, עש זענן נאך עטליכי קטנים חובות דאר גיוועזן דאר ער האט נאך פון צופין³⁾ קענן אונ' גימיינט הש"י ב"ה ווערט זיך מרחם זיין אונ' אין ווידר צו רעכט העלפן אביר עש שיינט דער הימיל אונ' אונש פיל צו זער ארצירניט איזט גיוועזן, אלזו בני ר' ליב סג"ל ווידר לברלין גיצאגן האט אן גיפאנגן לקצת ווידר צו קוואקלין⁴⁾ אונ' צו האנדלן איין לאך צו דאו אנדרי ווידר אפין גימאכט כסדר' פון זולכי לייט אליש גימיינט זיך צו העלפן, נון וויא גידאכט דאו איך מיין ליבי פרומי טאכטיר איין קנס גיליגט תוך ברלין אין דער צייט דאש איך גימיינט האב דאו בני אין זיין וואול שטאנט ווער גיזעסן, אביר לע"ע דאר עש בעו"ה זוא און גליקליך גיקומין איזט מיר ברלין גאר צו ווידר גיוועזן, צו דעם האט מיר בני ר' ליב גיזאגט דאש החתן זוא פיל ניט העט אלש זיא אים פאר שריבן האבין, אויב ער שוינט העט מעיד דרויף גיוועזן זוא ווער ער באותו פעם שונט אין זיין צרה גישטאכן אונ' דיא מחותני העטין אים עם מעות צו זיין אונטיר ננג בעו"ה אסיסטירט דאו ער האט מוזין אן מיך שרייבן וואו זיא גיוועלט האבין,

1) Brandenburg 2) salveconductus 3) zupfen 4) quackeln
= wackeln.

איך האב זאלכיש מיין פריינט אונ' אונ' אנדרו לויט צו ארקענין געבן דען הזמן פון דער ביטריפטי חתנה איזט גיוועזן אלזו האבין זיא מברלין גשריבן דאז החתן לא יותר האט אליש ג' אלפי ר"ט וחצי אונ' זיין חצי בית, נון האבי איך השידוך ניט טון וואלין מאחר זיא [מיר] ניט גיהאלטן לויט התנאי' אלזו דאש שרייבן אונ' התראות לענגיר אליש איין שנה גיווארט ביזקן איך גאט זיאי עש גיקלאגט ממש מיט דען הארין¹⁾ בין צו גיצוואונגן גיווארין אונ' ענטליך מיך מוויין ריזילפירן לברלין עם בתי צו ציאין אונ' לשם חתנה צו מאכין, בתי ע"ה איר נדוני' איזט כאן המבורג גיבליבן על רווחי' אונ' הנדן מחתן איזט ג"כ תוך ברלין אצל אנשי נאמני' על רווחי' גיליגט גיווארין אוב איך שונט מיט שלעכטי שמהה צו דער ביטריפטי חתנה גיצאגן בין פון בני ר' ליב סג"ל זיינט וועגן, דאר איך גיוואושט דאש [איך שלעכטי פאר גניגליכקייט לשם פינדין ווער צום אנדרין דאש] מיר השידוך גאר צו ווידר איזט גיוועזן אביר בעו"ה סופו מוכיח על תחילתו וויא ווייטיר פולגן ווערט אלזו בין עם בתי ע"ה על החתנה לברלין גיצאגן אונ' בין אצל בני ר"ל גאשט גיוועזן, אויב מיר שונט איזט זער וויא גיוועזן דען איך בעו"ה וויניק פאר גניגליכקייט טבני גיהאט האב איך דאך מעבר על מדותי גיוועזן אונ' מיך ניקש אן גינומין אונ' גידאכט וויל מיר מיין קינד שמחות ניט פאר שטעהרין, זאל איך נון שרייבן מן המעמוד טבני דאז זאל זוך גאט ארבארמין וואז זאל איך פיל שרייבן ער האט נעביך דאז זייניגי גינוג גיטאן גילאפין אונ' גירענט אביר וויא שונט גידאכט אויב מיר מיין הערטיץ אים לייב שונט ממש צו שפרונגן האבי איך מיר דאך קיין אן זעהנליכין צער שרייבן וואלין אלזו איזט החתנה תוך ששון ושמחה נגמור גיווארין מיט אלין כבוד הקצין ר' יודא

1) bei den Haaren.

ברלין ואשתו וכב"ב האבין אונש הכבוד אן גיטאן אונ' על
 החתנה גיוועזין דאז זיך כל עולם איבר האט מתמיה גיוועזין,
 דען זענין ניא מאלש אויף קיין ווינר חתנה¹⁾ גיוועזין, אך לכלה
 איין חשובי מתנה צו איין וואורף²⁾ געבין אונ' לאחר החתנ'
 אונש התן וכלה גיפרייאט³⁾ אונ' גאר איין חשובי סעודה
 גימאכט נון וויא דאז פאר ביא איזט גיוועזין האבין מיר זיך
 ווידר גרישט⁴⁾ לביתי צו ציאין אביר מיט זולכין אילענד אונ'
 שווארמוט ומאחר איך בעו"ה דען שלעכטן מעמוד מבני
 ר' ליב סג"ל פאר מיר גיזעהן דען נאך האב איך מיר דיא
 האפינונג לבד גימכט אולי ירחם ווערט איהם המקום ב"ה
 ווידר העלפין דאש ער ווערט [ווידר] צו רעכט קומין אלזו זענין
 מיר להמבורג גיצאגין אונ' מיין ליבה פרומי טאכטיר תוך ברלין
 גילאזין וועלכי איך בעו"ה נימר מער צו זעהן ביקומין אוב
 עש אונש אלי בודי שונט זולכיש אונזיר ביטריפטי הערטציר
 האט צו גיטראגין, דען עש איזט ניט בישרייבליך דען צער
 וואש מיין ליבי פרומי טאכטיר אונ' איך יחדיו פאר טריבן
 האבין איזט עבין גיוועזין אליש ווען עש פאר אונש גישריבן
 ווער דאז מיר זיך נימר מער יחדיו זעהן זאלין אין דיזיר
 ביטריפטי זינדיגין וועלט אלזו זענין מיר אויף איביג פון
 אזאמין גישיידין נון איך בין להמבורג גיקומין האב אלי פאשט
 צימליכי פאר גניגלויכי בריף מבתי תי' גיהאט, הגם זיא
 גרוישן צער ושברון לב מבני ר' ליב סג"ל גיהאט האט זיא
 מיר דאך אליש איין פרום קלוג קינד ניקש וואלין פון
 גידענקין אונ' מיך ניט ביטריבן וואלין אונ' שיינט זולכי גרושי
 ביטריפטינש אונ' צער אליש אויף אירן פרומין ליבן לב
 אליינט גיזעצט דען חדשים לבקרים אלי יום וואש נייאיש
 גיוועזין דאז ערשט בעו"ה ניט לענגיר תוך בערלין האט

1) Vgl. Kaufmann, die letzte Vertreibung 215 n. 1

2) Einwurf oder Darüberwurf, was noch über der Mitgift an
 Geld gegeben wird 3) gepreit = eingeladen 4) gerüstet.

האלטין קענין אונ' פון ברלין ווידר ווייכן מוזין אונ' איזט נאך אלטונה גיקומין אין שויץ דאז פריזידענטין וואש איך פאר צער דראנג ושברון לב בשביל זה אונ' פון זייני קרידטורין האב אין גינומין זעלכי זאל איין כפרה פאר עוונותנו זיין, נון עש האט מיך אלי יום ויום גרויש מעות גיקאשט, בני איזט קראנק צום טוט גיווארין האב אלי יום ב' רופאים מהמבורג לאלטנה גשיקט אונ' זייני ווארטירש ושאר צורכ' דאש מיך ווידר גרויש מעות גיקאשט איזט ענטליך ווידר בעשיר גיווארין לאחר זה איזט בתי הצנועה הענדלי ע"ה בברלין קראנק גיווארין וועלכי קרענק זיא בעו"ה מיט אירן יונגן בלוט האט צאלין מוזין, צו מיין אונ' אליר מענשן דיא זיא גיקענט האבין אונטיר אליר גרושי הערץ לייט, אה מיין גאט וויא איין הארטי שטראף איזט דאש גיוועזין, אלזו איין ליב וואקיר יונג מענש אלש איין דאנן בוים¹) אונ' אלי וואול קינדיקייט אונ' פרומהייט אן זיך גיוועזין, אליש זיך העט וואול מיגין ביא אונזירי אמהות פאר גן אונ' וואש אלי לייט אין גנין ברלין ובפרט חמותה וועלכי זיא זער גליבט, פאר איין צער גיטריבן שטיט ניט צו בישרייבן אביר וואש הילפיט דאש אליש מיין ביטריפטין מוטירליך לב איזט י"ז שבועות לאחר חתנותה גיוועזין, נון מאג מיך ניט לענגיר היר אויף האלטין אונ' מיני וואונדין אויף דאז נייאי ווידר אויף רייסין לאחר השבעה ימי' האט בני ר' ליב סג"ל צו מיר גשיקט איך מויכט צו אים קומין, וויא איך נון בין אצלו קומין אלון בכות²) ער גיהיילט איך גיהיילט בני ר' ליב מיך זיא גוט גיטרשט אליש ער גיקענט האט, לאחר זה מיר גיזאגט מיין ליבי מוטיר וואו ווערט אויז מיין ביטריפטין שטאנד איך בין איין יונגיר מאן גיא הירום פועל בטל, אחותי הצנועה ע"ה איזט גישטארבין האט קיין זרע

1) Tannenbaum 2) 1. Mos, 35, 8.

בעו"ה גילאזין בעלה מוז איר נדוני' ווידר געבן וועלכיש
 מיין ברידיר גיהערין ווען מייני ברידר וואלטיין רחמנות נאך
 דיזיש מאהל איבר מיך האבין אונ' מיר מיט דען מעות העלפין
 דאש איך פשרה מיט מיין קרידיטורין מאכטי כדי דאש איך
 תוך המבורג קומין קענטי, זוא מיי¹⁾ מיך בס"ד וואול ווידר
 מחייה צו זיין, מיין ביטריפטיש לב איזט מיר שוואהר אונ'
 פול גיוועזין האב אים פאר ביטרי ביטריפטי טרענן ניט
 קענן ענטפריין, אונ' גיזאגט וואש איין רשעות איזט [דאך] דאש
 ממך דוא ווייסט וואש דיין פרומי ברידר אן דיך זענן צו
 קורטין קומין אונ' קענן עש בעו"ה ממש ניט מער אויז שטין
 ולע"ע דאז זיא דאז ביזילכן ביטריפט מעות ווידר איר ווילין
 ביקומין ווילשטו אינן דאז אך אויז אירן ביטירליכן ביטריפטיש
 לב רייסין, אלזו ער אונ' איך אלי ביירי יעמריקליך א' שעה
 גיהיילט אונ' גישריאין אונ' ווייטיר קיין ווארט איינר מיט
 דען אנדרין רידן קענן אונ' מיין רעגין קלייט²⁾ שטיל שווייגנד
 אום גינומין אונ' בין מיט שרייאין אונ' ביטרי קלאגין להמבורג
 לביתי גנגין אונ' מייני קינדר קיינים ניקש גיזאגט אביר בני
 ר' ליב ע"ה ניט נאך גילאזין אונ' אן מייני קינדר גשיקט
 אונ' זיא זוא פיל גיבעטין דאז וויא זיא אהן דעסין זולכי בני
 רחמני' זיין אונ' אים צו גיזאגט דאר מיט צו העלפין וועלכיש
 אך בתוך זמן קציר איזט פאר ריכט גיווארין אונ' ער מיט
 זייני קרידיטורים אייניג גיווארין אונ' איזט אלזו צו מיר תוך
 מקום גיקומין, זולכיש האט מחו' ר' הירש ברלינר גיוואר
 גיווארין אונ' בתו אשת ר' ליב ג"כ צו מיר מיט איין קינד
 להמבורג גשיקט אונ' לבתו אלי שבוע ב' ר"ט געבן צו
 פאר צערין, נון וואש האב איך טוהן זאלין האב מיר אליש
 מוזין וואול גיפאלין לאזין, איך האב באותו פעם גאר שטארק
 עם סחורות גיהאנדילט דאש איך אלי חודש יותר אליש ה'

1) so meine ich 2) Regenkleid, Mantel.

או ו' מאות ר"ט סחורות פאר שליסן האב מלכד בין אלי שנה על יריד ברונשוויג כל שנה ב' פעמי' גירויזט דאז איך אלי יריד כמה אלפי' גילויזט דאש איך ההיזק פאר מיר עם בני ר' ליב העט פאר שמערטצין קענן באם איך מנוחה גיהאט העט, איך האב גאר וואול עם סחורות גיהאנדילט האבי מהאלאנד לאזין סחורות קומין גם האבי בהמבורג פיל סחורות גיקאפט אונ' [ווידר] פאר קאפט האב מיין אייגן גיוועלב עם סחורות גיהאט האב מיך אך ניט גישפארט¹) בין גירויזט תוך קיץ והורף אונ' גנצין יום תוך מקום גילאפין, צו דעם האב איך איין שינין האנדיל גיהאט עם אונצין מרגלויות פון אלי יהודי' גיקאפט אונ' דען אויז גילעוין אונ' סארטירט אונ' ווידר פאר קאפט אן אורטין אונ' ענדין דאר איך גיוואושט האב זיא אן גינעם זיין האב גרוישן קורדיט²) גיהאט ווען איך על הבערש³) אין איין בערש צייט העט וואלין ד' אלפי' ר"ט בנקי האבין העט ביקומין קענן אביר כל זה איננו שוה לי איך האב דאר בני ר' ליב סג"ל פאר מיך גיועהן איין יונגין וואקרין מענשין איין למדון איין פרומיר מענש אונ' זאל אלוז לאבדון גין אלוז פ"א⁴) צו אים גיזאגט הער צו איך זיך בעו"ה קיין תכלית פאר דיר, איך זיטן אין גדול מו"מ עש ווערט מיר לקצת צו שוואר, דוא זאלשט מיר בהילפליך זיין אין מיין מו"מ וויל איך דיר פון אלין וואש איך ווער פאר קאפין ב' למאה געבין, ווער איזט פרויאר גיוועזין אליש בני ר' ליב האט זולכיש מיט גרושי שמחה אן גינומין אונ' איזט אך זער פלייסין גיוועזין אונ' העט אך גאר וואול קענן צו רעכט קומין ווען אים זיין גומיגקייט ניט העט מכלה גיוועזין, נון דוירך מיין קונטשאפט איזט ער זער ביקאנט גיווארין אצל סוחרים אונ' קורדיט ביא אינן גיהאבט אונ' ער האט פאשט

1) gespart = geschont 2) Credit 3) Börse 4) = פעם
 אחת einmal.

אל דאז מייניגי אונטיר הענדין גיהאט, בני ר' יוסף סג"ל איזט באותו פעם איין יונגיר מן י"ד שני' גיוועזן, גאר איין פין קינד אונ' גאר וואול גילערניט אלזו העט איך אים גערין הין וועק גשיקט צו לערנן אונ' ניט גיוואוש וואו הין אליש איך אין שיקן זאל, אלזו איזט איין מלמד אזל איציק פאלאק גיוועזן איין וואקריר יונגיר מאן איזט איין גרוישר למדן גיוועזן פון דער ליסא דער זעלבי האט גיהערט דאש איך בני וויל שיקן צו לערנן אלזו איזט ער צו מיר (גנגן) [גי'קומין] אונ' מיט מיר גירעט מאחר ער גיהערט העט איך וואלט בני יוסף שיקן צו לערנן אלזו זולטי איך אין אים מיט געבין ער ביגערטי קיין פשוט קושט אודיר רבי מעות¹) ביז לאחר ב' שנים וויל ער אים אויז שטעהלין דאש ער הלכה תוספות פאר פעקט²) לייאין זאל, איך האבי נאך אים גיפראגט כל עולם מיר צו גיראטין האב אלזו איין שטר עמו גימאכט אונ' אין בשם אלהי ישראל מיט זיינין רבי (הגן) [הינין] נאך דער ליסא גשיקט האב איך כתב' פון דער [ליסא] ממנו גיהאט פון זיין גליקליכיש אן קומשט וויא איך ממש כל שבוע כתב' גיהאט דאש ער מיט זיינין ר' וואול צו פרידן איזט אונ' ערינשטליך לערניט איך האבי ניקש אנדרשט פאר לאנגיט איין ד"י יום דאך נאך שרייבט בני ר' יוסף סג"ל אונ' ביט מיך גאר זער איך מויכט דאך זיינים ר' פאר איין חצי שנה זמן קאשט מעות אונ' ר' לון³) שיקן, הגם דאז איך עש צו מן ניט שולדיג ווער אביר עש ווער לעיע תוך ליסא איין גרויש יקות דאז זיין ר' מוזט ביזורגט זיין וואור ער מעות נעם אונ' הינדירטי זיא לקצת אין אירן למוד אביר ווען ער דיא דאגה ניט העט זוא קענטן זיא דעסטי פלייסוגר לערנין, ער האט מער קינדר מהמבורג שיקטין אים אלי מעות זוי מויכטי איך מיך דאך איך ניט דאר הינטר האלטיין, נון עז איזט מיר עבין דאר אן ניט

1) Lehrgeld 2) perfect 3) = לון רבי לון.

פיל גילעגן גיוועזן אוב איך המעות פריא אודיר שפאט
 ביצאלט האבי אים זיין מעות פאר איין חצי שנה הנון
 גימאכט, אלזו איזט אלי דינג גוט גיוועזן אונ' האב אך מן
 עוברי' ושבי' פאר נומין דאז זיא פלייסג לערנן אביר וויא דאש
 חצי שנה באלדי איזט אויז גיוועזן קריג איך א' כתב מבני
 ר' יוסף סג"ל אן עש"ק וויא מאן בלדי וויל שולין גין שטיט
 בכתב בזה לשון וויא פולגיש, מיין ליבה מוטריר דוא ווייסט
 [ווא] וואול דאז איך דיר אל מיין טאג בין איין גיטרייא קינד
 גיוועזן אונ' ניאמאליש ווידר דיך גיטאן אלזו ווערשטו אך
 דיין גיטרייא מיטירליך ליפ ניט פון מיר אש טוהן אונ' ווערשט
 יוא ניט לאזין צו, דאז מאן מיך מוסר ביד אינו נימולים זיין
 דען מיין ליבי מוטריר מוז ווישין דאז כאן הקהילה ליסא גאר
 פיל חייב¹⁾ איזט אן פריצים אונ' זיא קעגן דיא פריצים ניט
 ביצאלין קיין קרן אודיר רווחים אונ' דאר ווייל זיך קהל ווייס
 קיין עצה צו געבין אלזו וואלין זיא דיא אשכנזים איר קינד
 דענין פריצי' למשכן געבין דיא אשכנזים מוזן זיא וואול ווידר
 אויז ליוין זולכיש האבין דיא פרנס' בסוד סודות דען רביאם²⁾
 גזאגט דיא אשכנזים קינד האבין, אונ' זאלכיש האט מיר
 איין בחור דער מיין גוט פריינט איזט בסוד מגלה גיוועזן
 ומשום זה האב איך דיר גיט עצמו שרייבן אונ' זולכיש
 דורך דיין בחור טון לאזין, דען מיין ר' גיבט גאר צו פיל
 השגח' פרטיות עלי אונ' לייאט אלי מיני ברוף משום זה
 מיני ליבה מוטריר זיך דאך גאט דען אלמעכטיגן אן אונ'
 שרייב אן טאקליש איידים³⁾ דש ער מיר נ' או ס' ר"ט גיבט

1) Ueber die erdrückende Schuldenlast der Gemeinde
 Lissa vgl. Perles, Geschichte der Juden in Posen p. 108
 n. 1 ²⁾ Plural von 'ר, den Lehrern ³⁾ Vielleicht der Schwieger-
 sohn der Gönnerin R. Mardochai b. Abraham's, nachmals
 Rabbiners in Berlin, der angeblich nach ihr den Namen
 Tockels annahm s. Landshuth a. a. o. 21.

כדי איך מיך מפשר בין מיט מיינים ר' אונ' ער מיך בסוד סודות הין וועק שיקט כדי איך אויז אירי הענדין קום אונ' ביט דיך אום גאמיש ווילין זייא ניט מתרשל דען ווען עש ח"ו זולטי פאר זיימט ווערין אונ' איך זולטי חלילה בידיהם קומין עש איזט פולין עש ווער ח"ו אום מיך גישעהין אונ' זולטי עש אויף געלט דען גיזעהן ווערין קאשט עש יוא י' פעמים זוא הרבה אליש לעת עתה דרום מיין ליבי הערציגי מוטיר פאר לאש דיין קינט ניט אום איין שיבוש¹⁾ מעות אונ' מאך ניט דאז מאן מיך ח"ו מיסר בידיהם איזט דאר נאך שוועחליך איאר מן²⁾ פטור ווערט, וויא איך דען בריף גילויאט האב איזט מיר הלשות אן גנגין³⁾ האב בני ר' מרדכי סג"ל רופן לאזין אונ' אים חכתב געבין דער האט זיך ג"כ זער ארשראקין אונ' איזט שבת גיוועזין, מוצאי שבת האבין מיר יחדיו בישלאסין דאז בני ר' מרדכי תכף זאל נאך דער ליסא ציאין אונ' זעהין בני ר' יוסף מיט זיך היים צו נעמין אלזו בני ר' מרדכי גיצאגין לברלין ומשם לפ"פ דאדר אביר וויא ער צום טאר וויל אויז פ"פ דאדר פארין קומט בני ר' יוסף סג"ל מיט זוא איין פולינש וועגילכן אין שער בפ"פ דאד' אין צו פאהרין בני ר' מרדכי סג"ל ארויכט⁴⁾ אין אונ' הייסט בני ר' יוסף סג"ל אפ שטייגין אונ' רידן יחדיו וואר לע"ע זוא און פאר מויטליך⁵⁾ הער קעם אונ' וואש דאז פאר איין כתב איזט וועלכן ער אים גוויזין האט דאש ער לאמנו תי' גישריבן האט, בני ר' יוסף סג"ל זיכט אונ' לויאט דען כתב אונ' זאגט וואז איזט דאז פאר איין כתב⁶⁾ איך ווייס דאש גרינגשטי ניט פון דען בריף צו זאגין בוודאי האט אין מיין ר' ימ"ש גישריבן אונ' גימיינט שטיק מעות פון מיר צו ביקומין וויא ער דאך שונט פיל מער מעות פון מיר ביקומן

1) Lappalie 2) davon 3) Ohnmacht befallen 4) ersieht
5) unvermuthet 6) F.: בריף.

אלש אים גביהרט האט ער האט מיר אל מיין מטלטלי
 גינומין מיין כסף קנעפף אויו מיין ראק גשניטין אונ' אליש
 פאר זעצט איך האב זאלכיש וואלין ווידר ממנו האבין האט
 ער מיר בלבול צו גווארפין איך העט אליש פאר נאשט
 אונ' פאר פרעסין אונ' בכלל פאר מיך פאר זעצט נון איך
 האבי גיזעהין דאש קאן קיין גוט טון האבי איך גיבעטין
 טאקלים איידים האט מיט אים מוזין פשרה מאכן האט אים
 ל' ר"ט געבין אונ' מיך ממנו גינומין אונ' לכאן גשיקט אונ'
 דאנק גאט דאז איך פון דען רשע קומין בין דען האט דאך
 ניקש מיט מיר גילערניט נון בני ר' מרדכי סג"ל איזט פרוא
 גיוועזין דאש ער אין דאר האט אן גיטראפין אונ' זענין תכף
 צירוק להמבורג גיפאהרין אין אירן קוטש האב גרושי שמחה
 גיטריבן אונ' תכף איין חשובין מלמד בבית גינומן אונ'
 לערנין לאוין, אין דער צייט לערך איזט בהמבורג אך איי
 גרויש מעשה¹⁾ גישעהין איזט אין כ"ב באלטנה גיוואונט האט
 גיהיישן אברהם מיין הי"ד האט גיהאט קרובתי שרה בת של
 אלי כהן ע"ה דער זעלבי האט איאיר ער להמבורג גיקומין
 צו הערפורט גיוואונט האט גיהאט בת של ליב הערפורט ב'
 שני' לאחר חתנותו איזט אים אשתו גישטארבין דאר נאך
 איזט ער להמבורג גיקומין אונ' שרה הנ"ל ביקומין איזט
 איין מאן לערך מן ג' אלפי ר"ט ווותר גיוועזין אביר איזט
 פרעמד גיוועזין, בהמבורג דאס לאנדיש מאנר אונ' מו"מ
 ניט גיוואושט אונ' יורד מנכסיו גיוועזין דאז ער אין עטליכי
 שנים פאשט אום דאז זייניגי גיקומין איזט האט באלטנה
 גיוואונט אונ' איין חלפון אנירט²⁾ איין מאלט למחרת קומט
 אשתו אים מקום צו גין אונ' פראגט אין אל איר פריינט
 הייזר אויב איר מאן איבר לילה ניט ווער בייא אינין גיוועזין

1) S. Anhang II. Das Fragment von Sanwel b. Meir
 Heksher's Aufzeichnung über dieses Ereigniss von 1687

2) den Banquier gespielt, als Wechsler gelebt.

אביר נאך אלין הרוים פראגין האט זיא קיינים גיפונדין דאר
 ער דיא לילה בייא גיוועזין איזט דיא פרא האט אן גיפאנגין
 גרושין צער צו טרייבין יש אומרים זיא העט זיך מיט אים
 גיצענקט זוא ווער ער פון איר גילאפין דאש האט גיווערט
 כמדומ' לי ג' שנים דאו איין אידריר האט גיזאגט וואש אים
 גיפאלין האט, וועלכי האבין פיל ביו ממנו גיזאגט דאו איך
 על הקדוש הי'ד ניש שרייבין מאג, אביר אונזיר מענשליכי
 שוואכהייט בעו"ה איזט אלזו דאו מיר אופט מיט אונזרי
 מויל רידן דאש אונזיר אנן ניש האבין גיזעהין אלזו איזט
 דיא שרה נעביך יותר אלזו ג' שני' אלמנה חיי' גיוועזין¹⁾ מיט
 אירי ביטריפטי יתומי' אונ' דיא לייט נאך איר גיפאלניש²⁾ נאך
 מן בעלה הי'ד רידן אונ' יודיצירין לאזין לאתר זה איזט
 איין בעל בית מן המבורגיר קהל גאר איין עהרליכר מענש
 איזט צוואר קיין עושר גיוועזין דאך זיך ואשתו וארבעה בניו
 ערליך מפרנס גיוועזין ער איין חלפון גיוועזין אלזו איזט דער
 סידר דאו דיא חלפנים נעביך דען גנטצין יום לאפין הרומיר
 נאך איר מחיה אונ' ווען עש לעת ערב קיגין מנחה גיאט
 קומט איין אידריר היים אונ' גיאט שולין אונ' האט איין
 אידריר זיין חברה דאו ער גיט לערנין אונ' גיט דען היים
 לביתו אלזו איזט עש גניץ נאכט גיווארין דיא פרא ווארט
 אויף אירין מאן דאש ער זאל קומין אהיים פון זיין חברה
 כדי זיא יחדיו עסין קענין אביר אל איר ווארטן איזט פאר
 געבינט גיוועזין זיא איזט נעביך הירומיר אין אלי פריינד
 הייזיר גיוועזין אין גיזוכט אביר ניקש גיפונדין אלזו איזט ער
 בעו"ה פאר לארין גיבליבין למחרת איזט דיא צעקה איבר אל
 גיוועזין דער האט גיזאגט מאן האט אין דאר גיזעהין דער
 וואש אנדרשט גירעט³⁾, צו מיטאג זענין דיא לייט יחדיו

1) F. : גיזעסין 2) Gefallniss = Belieben 3) F. ; גיזאגט.

על הבערש גיקומין אונ' דאר פון גירעט האט ר' זנוויל
 בנו של ר' מאיר העקשיר גיזאגט עש איזט איין מענש
 געשטרין אצלי גיוועזין אונ' עטוואו גאלד גיהאט אונ'
 גיפראגט אוב איך ניט ו' או ז' מאות ר"ט העט זוא זאלט
 איך מיט איר גיהן עש ווער איין פרעמדיר ראש בביתו העט
 פיל זאכין צו קאפ פון זהב ואבנים טובות אביר איך האב
 קיין געלט גיהאט אלזו בין איך ניט מיט איהם גנגין אלזו
 איזט אייניר דער בייא גישטאנדין בשמו ליפמן דער האט
 גיפראגט וואש פאר איין מענש עש גיוועזין איזט אונ' וויא
 זיא גנגין איזט, האט דער ר' זנוויל גיזאגט אלזו אונ' אלזוא
 איזט זיא גנגין, זוא זאגט דער ליפמן איך קען דאז מענש
 ווייס אך בייא וועס אלש דאז מענש איזט איך טרויא דען
 הערין דאר דאז מענש בייא דינט ניט פיל גוטיש צו מיט
 זולכין שמועתן גין זיא פון דער בערש אפ אונ' גיט איין
 אידריר לביתו דער ליפמאן קומט לביתו אונ' זאגט צו זייניר
 פרויא מיינשטו וואז איך דיר זאגן וויל דאז מענש וועלכי
 דינט בייא דען ווירט אין דער שיפיר גיזעלשאפט זיין זון דיא
 זעלבי איזט בייא ר' זנוויל העקשיר גיוועזין אונ' האט אים
 וואלין מיט האבין באס ער ו' או ז' מאות ר"ט אצלו העט
 איך האב מורה דאז מענכין דאז מאן פאר לארין האט מיט
 אים גנגין איזט אונ' עש אום חיות גיבראכט, זוא שלאגט
 זיך דיא פרא אם קאפף אונ' זאגט בעוונותינו הרבים
 איצונדירט ארמאן¹⁾ איך מיך דאראן דאז מענש איזט אך בייא
 מיר גיוועזין אונ' מיך אודיר דיך וואלין מיט האבין דוא
 ווייסט וואול וואש דער ווערט פאר איין איבל האבט²⁾ איזט
 אונ' רוצה בוודאי דאז חשובי פרומי מענכי בביתו אומש
 חיות גיקומין זאגט דיא פרא וועלכי איין גרושי בריאה³⁾ איזט

¹⁾ jetzt erinnere ich mich ²⁾ Haupt ³⁾ tüchtige Frau.

גיוועזין ניט רואין אודיר ראשטין אודיר עז מוז אן טאג קומין
 דער מאן זאגט צו איר משוגעתמי ווען עש יוא ווער וואז
 זאלטי מאן טון עש איזט המכורג קיין אות דערפטי מאן צו
 זאגן, אלזו איזט עש עטליכי יום דאר בייא גיבליבין, מאן
 האט אויז גריכט [דאש] דיא עצה האט לאזן מיט איין טרוימיל
 שלאק לאזן אויז רופן אל ווער וויסטי צו זאגן פון דען
 יהודי עש זייאי ער לעביט אודיר טוט ווער זול קומין עש
 זאגן זולטי מאה הגר"י צום רעקומפעץ¹⁾ האבין אונ' זיין
 נאמין אימיר זער פאר שוויגין בלייבין, אביר איזט נימיין
 גיקומין דער וואש גיזאגט האט, אלזו איזט עש פאשט פאר
 געסין ווארין וויא דער סידר עולם איזט, ווען איין זאך נאך
 זוא אייוורייג²⁾ אונ' וויכטיג איזט ווען קיין אפעקטין³⁾ פילגין,
 שטעלט מאן עש אין פאר געשונג, אביר דיא אלמנה חיה
 אונ' אירי יתומי זענין ביטריפטיר הייט גיזעסין, אם שבת
 למחרת אם זומיר האט דעם ליפמאן זיין פרא קיין שלאפין
 קענין, אליש וויא יעניר מלך אין שפאניען גיפראנט האט,
 אן איין ת"ח וואז טייטש איזט הנה לא ינום ולא יישן
 שומר ישראל, האט עש דער ת"ח כפשוטה פאר טייטשיט
 ער שלאפט אונ' שלומט ניט דער היטר פון ישראל זוא
 זאגט דער מלך ניין דאז איזט ניט דער טייטשיש איך כפינד
 דאז עש טייטש איזט גאט דער היטיר ער לאזט ניט שלאפין
 נאך שלומין העט איך דיזי נאכט אלז וויא זונשטין וויא מאן
 איך איין ממזר בילכול האט אן גישטעלט זוא ווערט איר
 אלי פאר לארין גיוועזין אביר גאט דער אייאיר היטיר איזט
 דער האט גימאכט דאז איך ניט האב קענין שלאפין אונ'
 מוזן זעהין דאז מאן דאז קינט אין אייניש יהודית הויז
 גיווארפין ווען איך דאז ניט גיזעהין העט זוא ווערין אלי יהודי

1) 100 Ducaten zum Recompense 2) eifrig 3) Effect.

אומש חיות גיקומין¹⁾ אלוז אך האט דער ליפמן זיין פרא ניט
 קענין שלאפן אונ' זיך אלי מארגין אן דאש פענשטיר
 נישטעלט דען זיא האט גיוואונט אויף דען עלרין שטיין וועג²⁾
 דאז זיא איין פאשאסיא³⁾ דאז איין אידריר דער נאך אלטנה
 ארויז אונ' ארין גין וויל פאר בייא גין עש איזט גיוועזין
 פרייטאג צו נאכט האט דיא פרא גאר ניט שלאפן קענין
 אונ' אליש משוגעה אים הויז גימאכט, דער מאן האט איר
 גיקפילט⁴⁾ וואש דאש פאר איין לעבין איזט זיא ווערט זיך
 יוא גאר משוגעה מאכין אביר זיא האט גיזאגט עש מאג
 ניקש העלפן זוא לנג אלש קיין נקמה גישעך⁵⁾ קענט זיא זיך
 ניט צו רויא ביגעבין דען זיא וויסט גוויש אונ' איר הערין
 טראגט עש איר ניט אנדרשט דאז דער מענש מוזיט דער
 רוצח זיין, אלזוי איזט עש טאג גיווארין איזט זיא ווידר אן
 פענשטיר גישטאנדן אונ' אויף דער גאם ארויז גיזעהין האט
 זיא גיזעהין דען מענש מיט זיין פרויא גין אונ' איין קנעכט
 איזט בייא זיא גאנגין אונ' איין גרושי קישט פאר זיך גיהאט
 וויא זיא דאז זיכט פאנגיט דיא פרויא אן צו צעקנין אה גאט
 זייא בייא מיר איצונדיר האף איך זאל איין אן פאנג צו מיין
 פאר גניגין זיין אונ' לאפיט תבף אונ' ראפיט⁶⁾ איר שורין אונ'
 רעגין קלייט צו זאמין אונ' לאפיט דען זאל אראפיר⁷⁾ דער
 מאן שפרינגיט איר נאך אויזם בעט אונ' וויל זיא האלטין
 זאל ניט הין וועק לאפן אביר אליש ניט העלפן וואלין אונ'
 איזט דען מענש נאך גילאפין, וועלכי נאך אלטונה אן דער
 עלב גאנגין זיין אונ' דיא קישט בייא דען וואשיר נידר
 גישטעלט, דיא רבקה זוא הייסט דיא פרא האט זיך ניט
 אנדרשט איין גבילד דאז דער מענש דען הורג דאר אין דער

1) Aus der jüdisch-deutschen Uebersetzung von Salomo Ibn Verga's שבט יהודה S. 16 2) älteren Steinweg
 3) Passage 4) gekiffelt = gezankt s. Sanders WB. I, 890 a
 5) geschehe 6) rafft 7) hervor.

קישט האט אונ' איזט צו דיא לייט באלטנה גילאפין אונ' גיבעטין אומש גאט ווילין מאן זאל איר העלפין דען זיא וויסט גוויש דאו זיא דען רוצח דאר העט אביר דיא לייט האבין ניט גערין דאראן גיוואלט אונ' גיזאגט מאן קאן וואול בלדי וואש אן פנגין אביר וויא דאש ענט איזט ווייס מאן ניט זיא האט אביר גיצעקנת מאן זאל נאר מיט איר צום פריזרענט גין אלזו זענין ב' בעלי בתים מיט איר צום פריזידענטין גנגין אונ' אים אליש פאר צילט אלזו האט דער פריזרענט אך צו אינין גיזאגט איר פאנגיט וואש אן אביר וואן איר זאלכיש ניט בוויזין קענט וויל אך אל אייער האב אונ' גוט ניט נעמין, דיא רבקה אביר זיך ניט וואלין אפ וויזין לאזין אונ' גיזאגט דו זיא איר האב אונ' מיין בלוט דראן זעטצי אך ביט אום גאמיש ווילין מיין הער פריזידענט שיקט הין אונ' לויט דען מערדיר הולין זאמפט אלין זאכין וואש ער בייא זיך האט אלזו שיקט דער הער פריזידענט שוטרים אונ' ריקס¹) אן דער עלב אום זיא צו הולין אלזו זענין זיא עבין אין דאש שיף גישטיגין מיט אזאמין אונ' וואלין נאך הארבארג פאהרין וועלכיש נאר איין שעה פון אלטנה איזט, אונ' ווערין זיא נאך דער הארבארג זוא ווערין זיא ביפרייאט גיוועזין דען הארבארג איזט איין אנדיר גיביט אביר דיא שוטרים זענין נאך עבין צו רעכטיר צייט קומין אונ' האבין דען רוצח אונ' דיא פרויא זאמט דיא קישט צום פריזידענט גיבראכט דער פריזידענט האט לאזין דיא קישט עפנין אביר ניקש אנדרשט דרינגן ביפונדין אליש דעם רוצח אונ' דיא פרויא גיצייק, נון קאן מאן וואול גידענקין וואש פאר ארשרעקנים אונ' אנגשט אויף דיא ארמי יהודים נעביך גיוועזין איזט, מאן האט דען רוצח בכל אופנים עקסאמנירט אביר ניקסן וואלין מודה זיין אדרבה אליש גידרייאט דאש

¹) Soldaten.

אלי ב"י איין מורה אן גנגין האט, דער רוצה איזט פון אייני גרושי פאמיליא גיוועזין אין גנץ המבורג אלי זענן פליטה גאנגין מלבד דיא רבקה האט אליש גיואגט איך ביט אייך ליכי לייט פאר צאגט דאך ניט איר ווערט זעהן וויא אונש גאט ווערט העלפין, לאפיט זיא אויז גרוישר אנגשט מאלטנה אינש מקום אנן וויא זיא קומיט אויף דאז פעלט צווישין המבורג אונ' אלטנה ביגעגנניט איר דאז מענש וועלכי בייא דען רוצה גדינט האט, וועלכי דיא רבקה גאר וואול גיקענט האט אונ' עש איזט דיא זעלכי גיוועזין דיא בייא דיא ב"י איזט גיוועזין אונ' זיא וואלין מיט אין דען רוצה זיין בית נעמין מיט ו' או ז' מאות ר"ט, אלזו זאגט דיא רבקה צו דאז מענש צו דיין אונ' דיין הערין אונ' פרא איר גליק בישטו מיר ביגעגנניט דען דיין הער אונ' פרא זענן ביירי אין אלטנה תפוס איבר דער רציחה דאז זיא גיטאן האבין אונ' זיא האבין שונט אליש מודה גיוועזין עש פעלט נור אן דיר דאז דוא אך מודה בישט אונ' ווען דיזוש גישעהין איזט זוא שטיט דאז שיף פערטיג דאז דוא מיט דיין אונ' פרא זולשט הין וועק פארין דען מיר יהודים ביגערין נור צו ווישין דאז דער אברהם טוט איזט דאש דיא פרא דערף ווידר איין מאן נעמין זונשטין ביגערין מיר ניקש אנדרשט פון אייך אונ' רעט דערי שמועות מער מיט דאז מענש, אונ' דיא רבקה איזט גאר איין קלוגי פרא בירעט¹⁾, אונ' מיט איר שמועתן לאט זיך דאש מענש בירידן אונ' פנניט אן אונ' זאגט איר אליש מיט אנאנדיר וויא זיא דען אברהם הי"ד העט בייא דער בערש אנגיטראפין נאך דעם זיא אך בייא איר מאן ליפמאן ושאר ב"י גיוועזין ווער אביר קיינים דאז און גליק וואלין ביטרעפין אליש דען ארמין אברהם וועלכור צו זיינין גרוישן און גליק איין גרוישן בייטיל מיט געלט בייא זיך גיהאט העט, אלזו העט זיא אים גיוויזין איין גילדין

1) beredt.

קעטבין אונ' גיזאגט דאש איין אופציריר אין איר הערינש
הויז ווער דער גאר פיל גאלד אונ' דימנשין צו קויף העט
אלו איזט דער אברהם מיט מיר גנגין וויא ער אין אונזיר
הויז גיקומין איזט זיין שלאכט בנק שונט פערטיג גיוועזן
אלו האט אין מיין הער הנונטיר אין זיין קאמיר גפירט אונ'
מיר האבין אין צו זאמין אומש לעבין גיבראכט אונ' אונטיר
אונזיר שוועל מיר ביגראבין, נון זאגט דיא דינשט מאט
רבקה איך זאג איך אליש אין פאר טרויליכקייט איר ווערט
מיך יוא ניט אין און גליק ברענגין זוא זאגט דיא רבקה
צו דער דינשט מאט בישטו איין נערין קענשטו מיין גיטרייאיש
הערץ ניט אליש וואש איך טוא דאש טוא איך פון דיין
הער אונ' פרא וועגין דאז זיא בלדי פון אלטנה זאלין אין
פרייא הייט קומין אונ' זוא בלדי דוא נור קומשט אונ' זולכיש
נאר פאר אונזיר לייט זגשט איזט אליש גוט אונ' וואול אלו
ניט דיא דינשטמאט מיט דער רבקה אין דאש פריזדענטין
זיין הויז, דער פריזדענט פאר הערט דאש מענש אונ' אויב
דיא דינשטמאט שונט אן פאנגיט צו שטומירין¹⁾ אונ' הרטה
האט גיהאט דאז זיא וואש גיזאגט האט זוא איזט עש דאך
הוזין גיוועזן ובפרט דאז זיא גיזאגט וואור דער הורג
ביגראבין איזט, אלו האט זיא צו דען פריזדענטין אליש
גיזאגט וויא [זיא] עש צו דער רבקה גיזאגט האט לאחר זה
האט דער פריזדענט דען רוצח אונ' זיין פרויא כל אחד ואחד
אפ זונדירליך אפ גיהערט וועלכיש אל' בידי גילויקניט אונ'
גיזאגט אליש וואש אונזיר דינשט מאט האט גיזאגט דאש
האט זיא אליש אייני הור ארלאגין דאז איזט מאן נון ווידר
איבל דראן גיוועזן אונ' דער פריזדענט גיזאגט איך קען
איך ווייטיר ניט העלפין זולטי איך דען רוצח אויף זיין
מאטישי ריד²⁾ מענה זיין אונ' ער זולטי מיר אויף דער עין³⁾ נה³⁾

¹⁾ stottern ²⁾ auf die Rede seiner Magd hin ³⁾ Folter.

בישטין אונ' ניקש מודה זיין וואש זולטי דיווש פאר איין שפיל געבין איר מוזט צו זעהן אונ' אייער רעכט אין המבורג זוכן אונ' דאש שטראקס זוא בלדי אליש מיגליך איזט דאש אייך דיא אובריגקייט אין המבורג רשות גיבט דאש איר אין דען רוצה זיין בית נאך דען הורג זוכט ווען איר דען הורג נאך דער מאט איר אויז זאג בפינדין העט זוא לאט מיך ווייטיר זארגן פרנסים זענין תכף גילאפין אונ' משתדיל גיוועזין זולין איין ד' רקים נעמן אונ' אם זאלכין אורט וואור דיא דינשטמאט גיזאגט אויף גראבין אונ' אינין רשות געבין באם זיא אין פינדין לאלטנה לקבר ישראל ברענגן אביר אינין דער ביא גיזאגט זעכט אייך וואול פיר זולטי איר דען הורג ניט פינדין עש ווער אום אייך אלי גיטאן דען איר וויסט וואול פון דען פיביל¹⁾ וואש היר אין המבורג איזט עש וועהר אונש און מעגליך צו ווערין, נון מיר זענין אלי בצרה גדולה גיוועזין אביר דיא רבקה איזט אליר וועגן הינטין אונ' פארין גיוועזין, אונ' גיזאגט מאן זאלי ניט פאר צאגן זיא וויסט גויש דאש מאן דען הורג דאר פינדין ווערט דען דיא דינש מייט העט יוא אום איר תיות גירעט אונ' אלי גוישי אותות ומופתים גיזאגט דרויף האט מאן גינומין עשרה ביהערצטי אנשים אונ' עטליכי בוז לייט דיא מאן גיוואושט דיא ביהערצט אונ' גיטרייא זיין גיוועזין אונ' איזה שוטרם דער ביא אונ' זענין אין גאטיש נאמין אין דאש רוצה זיין בית הנין גננין וועלכיר ניט ווייט פון אלטין שרנגין ביא דער בערלייא²⁾ גיוואונט האט, בין כך איזט די גיצעקה אים גנטצין מקום גיקומין זענין אליר הנט ווע[ר] קיש לייט אלי קנאלי³⁾ ששים ריבוא זיך פאר זאמילט [אונד] פאר דעם רוצה זיין מיר גיקומין והסכימו כולם באחד ווערין דיא ב"י דען הורג דאר

1) Pöbel 2) die alte Schranne [= Fleischbank] bei der Berlei (?) 3) Canaille.

פינדין מוטב ואם לאו לא נשאר פרסה אחי מבני ישראל
 חיו אביר המקום ביה דער אונש ניט לנג אין אונזרי צרות
 גילאזין ווא בלדי אונזרי לייט אין דאז ביית גיקומן זיין האבין
 זיא דאז בישטימטי אורט גיעפניט אונ' גיפונדין וואש זיא
 פאר לאנגיט האבין אביר עין בוכה והלב שמה, זיא האבין
 גיווינט דאז זיא דען פרומין יונגין מאן מן ד"ד שני' לערך
 זוא אילינדיקליך גיפונדין אונ' ווידר משמה גיוועזין דאז דיא
 קהילה אויז דער סכנה גיוועזין אונ' דאז מאן ווערט בלד
 נקמה זעהין אלזו האט מאן לאזין דיא גנצי עצה הולין אונ'
 אינין דען הורג גוויזין אונ' אן וועלכין אורט מאן אין נאך
 דער טייט איר אויז זאג נאך גיפונדין האט זולכייט דיא עצה
 אך פראטאקלירט אונ' אטעסטאטום¹) פון געבין אלזו מאן דען
 הורג אויף איין וואגין גיליגט אונ' אין לאלטנה גפירט איזט
 איין מענג לייט ביא גיוועזין פון בויז לייט פון האנט ווע[ר]קש
 בארשוין²) איזט ניט בישרייבליך אפשר מאה אלפי מענשין
 אביר דאך קיינר קיין ביז ווארט גירעט, הגם עש איין ביז
 פאלק איזט אונ' מאן בשעת שלוה פיל צרות ורשעות מהם
 האט איזט דאך בזמן הזה אליש שטיל גיוועזין אונ' איין
 אידריר ווידר אין זיין אורט גנגין, דען אנדרין יום דאר נאך
 האבין הקציני' פרנסי' דאז אטיסטאטים גינומין אונ' עש דען
 פריזידעטין לאלטנה גיבראכט וועלכיר דען הורג אונ' דאש
 יושטיטציא אין הענדין גיהאט האבין, צו דעם ב"י באותו
 פעם ליבר גיהאט עש באלטנה זאל גמשפט ווערין אלזו האט
 דער פריזידענט דען רוצה ווידר פיר גישטעלט אונ' אים
 פיר גיהאלטין אונ' גוויזין³) וואש פאסירט איזט, האט ער
 אליש כודה גיוועזין האלמנה אך לקצת פון המעות וואש בעלה
 הי"ד גיהאט אונ' וואש נאך [איזט] פאר האנדין גיוועזין ווידר
 ביקומין אלזו האט מאן דען רוצה נאך תפוס גיהאלטין ביוקין

1) Attestatum 2) Handwerksburschen 3) gewiesen.

מאן אים זיין משפט גימאכט האט, צווישן דעסין איזט דיא שרה נעביך נאך איין אלמנה חייה גיוועזן גלייך איך גישריבן¹⁾ אביר ניקישן²⁾ [קענין] מבעלה הי"ד גיוואר ווערין אונ' וויא שונט גידאכט פיל גיריד³⁾ לירין מוזין מאחר נון דיווש פאסירט מיט דיזין הורג בעו"ה אונ' כל עולם דען רוצה וואול גיקענט אונ' איאיר ער איזט אין דען בית גיקומין צו וואונין ביא דען אלטין שראנגין האט ער צו פארין בבית של אביו גיוואונט וועלכיר אין דער שיפור גיזעלשאפט גיוואונט, וועלכיש דאש פרינציפאלישטי ווירטץ הוין אין גנץ המבורג איזט, הארט אן דער בערש אונ' יהודי ואינם יהודים סותרים יחדיו וואש צו טוהן אודיר צו חשבונן האבין גינין זיא אל דארין טרינקן אויו זילבירני כלים דאז דער רוצה בנו של הווירט גאר ביקנד מאנק ב"י גיוועזן איזט, וויא נון דאז איזט ארויו גיקומין דאש דער זון דער רוצה איזט אונ' דער שרה איר מאן איזט איין חלפון גיוועזן אונ' חלפנים זענין אך אלי צייט אין דען ווירטש הוין גיוועזן אונ' מעות עמפפאנגן פון וועגן זיא גיחילפת אך לשם צו גיצילט דען איזט גאר איין ערליך פאר נעם ווירטץ הוין אלזו האט דיא שרה וואול גוויסט דאז בעלה הי"ד גאר וואול מיט דען זון ביקאנט גיוועזן אלזו איזט זיא גנגין אונ' אירי פרינט גיזאגט איר וויסטי דאז בעלי פאר איזחו שני' זוא איזט פאר לארין גנגין⁴⁾ אונ' איזט דיזין נון ארויו גיקומין בעלי איזט אך גאר פיל אין דען הוין אויו אונ' איין גאנגין איך האלט ניט אנדרשט דער רוצה האט בעלי ג"כ אומש חיות גיבראכט, העלפיט מיר אולי ירחם ווערט מאן [גיוואר] דאז בעלי זצ"ל ג"כ על ידו איזט אומש חיות קומין נון מה לי להאריך זענין גנגין צום פרוידענט אונ' אים זולכיש פיר גיהאלטין דער פרוידענט האט דען רוצה מיט גוטיין אונ' ביזין פאר גיקראנק אונ' מיט גרושי עינות

1) s. oben p. 35 2) Nichts 3) Gerede 4) F.: גיווארין.

גידרייאט ער זאל מודה זיין דאש ער דען אברהם מיין אך
האט אומש חיות גיבראכט האט לנג ניט דראן גיוואלט אונ'
גיזאגט ער העט דען אברהם מיין וואול גיקענט אביר אויף
זאלכיר מאניר ניט לבסוף האט דער פרוידענט זוא לנג מיט
איהם גירעט דאז ער האט מודה גיוועזן דאר ער נאך בבית
של אביו אין דער שיפיר גזעלשאפט ווער גיוועזן דאר האט
ער דען אברהם מיין הי"ד ג"כ ממית גיוועזן אונ' אין תוך
קטן קעמירכין וועלכי זיא פאר איין קעז קעמירכין האבין איזט
זוא איין טיף לאך אין, דאר אין העט ער אין גישטאכין¹⁾ אונ'
מיט קאליך צו גיווארפין אונ' צו גימאכט וויא מאן דאז נון
גיהאט האט זענין פרנסים תכף לעצה לחמבורג גנגין אונ'
אום הרשות גיבעטין כמקדמת ווידר צו זעהן לקצר זענין
ווידר צו דער סכנה גיקומין כמו מקדמת אונ' נאך פיל ערגיר
דען זוא איין חשוב פאר נעם בית זאל מאן למקום רצהני'
מאכין חלילה ווען הורג ניט ווער גיפונדין ווארין לקצר מאן
האט אין גיפונדין ער האט נאך איין רויט פוטיר העמיד מיט
עטליכי כסף קנעפכיר אונ' זיין ארבע כנפות אן גיהאט אלוו
האט מאן אים ג"כ הרויז גינומין אונ' צו קבר ישראל
גיבראכט אויב צווארין גרויש צער בקהילתינו גיוועזן איזט
דען איזט באותו יום גיוועזן עבין אליש ווען ביד²⁾ הרונים
באותו יום ווערין אומש חיות גיקומין, דיא פריינד פון קרובתי
שרה האבין דען הורג איאיר זוא אין לאזין צו קבורה טון
וואול בזיכטיגן דען אשתו שרה איזהו סמני' בגופו גיזאגט
כדי מאן דאר אויז לערנין קאן³⁾ דאז זיא קיין אלמנה חיו'
בלייבין זאל וועלכיש אך גישעהין איזט אונ' זיא התרה
ביקומין איין מאן צו נעמין לאחר זה איזט דעם רוצה זיין
משפט גימאכט גיווארן דאז מאן אום זאל ראד ברעכין אונ'
דאז לייב אויף איין טפאל⁴⁾ שטעקן אונ' אין אייזירני באנד
גישלאגן כדי דאז לנגי צייט צום עקסעמפיל צו ער זעהן

1) gestedt 2) beide 3) F.: זאל 4) Pfahl.

זיין זאל, אביר דיא פרויא אונ' דינשט מייט זיין פטור ארקענט¹ גיווארין אך ורק המדינה פאר וויזין ווארין באותו יום אליש דער רוצה איזט נידון גיווארין איזט זוא איין [מהומה] תוך המבורג גיוועזין אליש אין מאה שנים איבר קיינים דען מאן האט דן גיוועזין ניט גיוועזין איזט, אביר ב"י בכלל זענן תוך סכנות נפשות גיוועזין דען האט זיך גרויש רשעות מתעורר גיוועזין, לקצר ביום הגדן הרוצה זענן מיר תוך גדול סכנה גיוועזין נון המקום ב"ה שגדול רועה ומרוב חסדיו דאש ער אויף אונש זינדיגי מענשין האט אונ' כל יום ויום מתקיים איזט בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתי² וכו'²) זולכיש האבן מיר באותו יום ער פאהרין וברוך ה' אשר לא עזב חסדו ואמתו מאתנו ווען מיר זינדיגי מענשין נור קענטין ארקענן דיא גרושי נסי' ונפלאו' דיא המקו' ב"ה מיט אונש ארמי מענשין אלי טאג טוט אלזו איזט דיזוש אליש צו גומין אפ גילאפין, אונ' און³) יהודי' שאדין אפ גנגין, נון ווידר אן צו פאנגין וואור איך גיהאלטין האבי, בני ר' יוסף סג"ל זענן נון כמה שידוכים גירעט גיווארין וואור מנקין⁴) קיינר נגזר מה' גיוועזין אליש השידוך עם מתותני מאיר שטאט האגין וועלכיר בקאפין האגין וואונט אלזו עמו משדיך גיוועזין אונ' הקנס בהמבורג גיליגט אונ' זמן החתנה לערך אי שנה אויף גישלאגין וויא עש נון קומין איזט לזמן החתנה האבין מיר זיך גריכט דען החתנה תוך קאפין האגין זיין זולין אלזו איך מיך מיכן גיוועזין אונ' עם בני נתן סג"ל לשם גיוואלט ציאין, מאחר נון בני נתן סג"ל גדול מו"ט עם הקציני ר' שמואל ובנו ר' מענדלי גיהאט אונ' גאר פיל ח"כ פאר אינן אקצעפטירט אונ' הח"כ זענן בלדי פעליג גיוועזין ובני ובני נתן קיין רימיסיא⁵) מן הקציני הנ"ל גיהאט כזי לשלום איר אויז גיגעביני ח"כ כסדרם וועלכיש ביא ד' אלפי ר"ט

1) freigesprochen 2) 3. Mos. 26, 44 3) ohne 4) worunter
5) Rimessen.

אן גיטראפין לא די בני נתן סג"ל קיין רימיסיא¹⁾ אפילו קיין כתב"י מהם ניהאט מפני מה שלא שלחו הרמיסיא נון בני נתן סג"ל האט זולין מיט לקאפין האגין על החתנה ציאין אביר מטעם הנ"ל ניט קענן מיט ציאין ער האט מוזין זעהן זיין כבוד וכבוד פון זייני קרושפענדענטין צו ביאופאכטיין, מאן קאן וואול גידענקן אין וואש פאר צער ושברון לב מיר יחדיו גיוועזין זיין אלזו האבי איך מוזין לבד עם בני ר' יוסף סג"ל על החתנה ציאין ה' יודע מרת נפשי מיט וואש פאר צער ואגמת נפש איך ממנו גיצאגין בין, דען איך ניט גיוואושט האב וויא עש מיט הקצינים בוויין איזט אלזו בין איך מהמבורג עם בני החתן ר' יוסף סג"ל ומחותני משה בנו של מחותני מאיר שטטהגין חתנו של ר' חיים קליף לקאפין האגין גיצאגין אונ' זענן אך גליקליך לקאפין האגין גיקומין, וויא איך תוך קאפין הגין גיקומין בין האב איך גימיינט כתב"י פאר מיר צו פינדין מבני נתן סג"ל דאש ער מיר שרייבין ווערט דאש ער מן הקציני' מוויין כתב"י אונ' רימיסיא ביקומין האט, אביר האב צווארין כתבים מבני נתן סג"ל גיהאט וועלכיר מיר שרייביט אליש איין פרוים קינט וויא ער איזט ער העט צווארין נאך קיין כתבים מוויין גיהאט אביר איך זולט בשביל זה קיין דאגה האבין זולטי מיך נור לושטיג על חתנות של בני שיי מאכין עש העט אליש קיין דאגה ניט, נון אויב מיר שוינט ניט וואול בייא זולכי עסקי' גיוועזין איזט האב איך דאך זולכיש אליש להמקום ב"ה ביפולין אונ' מיך ניקש אן גינומין, מיר האבין איינר דען אנדריין הנדוני' גליפירט אונ' החתנה זולין דיא אנדריי שבוע זיין צווישן דעסין במסתרים תבכה נפשי אונ' פון איינר פאשט צור אנדריי פאשט גיהאפיט דאז גוטי כתב"י מבני נתן סג"ל קומין זולין וועלכי אך ת"ל א' יום קודם [החתנה] גיקומין זיין דאש אים הקצין ר' מענדלי גשיקט האט גוטי רימיסיא אונ' כמה אלפי' יותר

¹⁾ F.: גיהאט.

אלש בני נתן סג"ל גבירט האט אונ' זיך בכתבו עקסקוויזט
ווער ניט בביתו גיוועזין זונשטין איאיר גשיקט אלזו האבין
מיר החתנה בשמהה ובלב טוב גימאכט אונ' זענן זער
פאר גניגט מצדי צדדים גיוועזין, נון לאחר החתנה האב
איך זער גיאילט דאז גערין ווער¹⁾ לביתי גיצאגן ווער אונ'
האב קיין אנדרי חברות' גיהאט אליש משה בנו של מחותני
מאיר וועלכיר ניט זוא זער גיאילט מאכיו ומאמו צו ציאין
אליש איך אלזו מוזין בעל כרחי וואול ד"י יום לאחר החתנה
לשם בלייבין אוב איך נון שונט אלי גומי טראקטימענטין
וכבוד שבעולם האב גיהאט, איזט מיר דאך אליש ניט אין
נגגן אונ' ליבירשט בביתי ביא מיין קינדרכיר גיוועזין ווער,
ענטליך משה הנ"ל זוא פיל גימצרת דאש ער זיך רזילפירין
מוזין מיט מיר אהיים להמבורג צו ציאין אלזו האבין מיר
זיך גירישט אום אונזיר ריז פערטיג צו מאכין אונ' זענן
אלזו להמבורג גיצאגן אונ' ת"ל גליקליך אונ' וואול אן
גיקומין, איך האב חשבון מכני ר' ליב סג"ל גינומין פון
מייני סחורות דיא איך אים גילאזין האבי האט מיר מכ"ד²⁾
גומין חשבון גיגעבין דאש איך גנין בין פאר גניגט גיוועזין
אלזו האב איך נאך גיהאט ד' יתומי בני ר' זנוויל ע"ה ובני
ר' משה סג"ל בתי פריידכן ובתי מרים שי' ותי' אויב מיר
נון צווארין כמה וכמה פרינציפאל[ן] שידוכי זענן גירעט
גיווארין דאש איך העט ווידר קענן תוך עושר וכבוד צו
זיטצין קומין האב איך דאך גידאכט דאז זאלכיש מייני
קינדערין צו ווידרין ווער אונ' אליש לאזין צו מיינין גרוישן
און גליק לאזין צו רוק גין וויא ווייטיר ווערט צו פאר נעמין
זיין, לאחר זה איזט בני ר' זנוויל ע"ה אך גרויש גיווארין
האב אים לעתים מיט ליריד ברונשוויג גינומין מאחר ער ניט
לערנין וואלין מסוגל צום סוחר זיין זאל, בני ר' משה סג"ל
האט גאר וואול גילערנט, אלזו האב איך בני ר' משה סג"ל

1) F.: ווידר 2) = מכל דבר von Allem.

גשיקט לק"ק פרנקפורט צו לערנן אין דער קלויז ובני ר' זנוויל סג"ל עם סחורות ג"כ לשם גשיקט, וויילין בני ר' זנוויל ע"ה בק"פ¹) איזט קריגט גיסי ר' יוסף סג"ל כתבים מן ר' משה באמבערג²) וועלכיר גיסי ר' יוסף סג"ל זיין אוהב נאמן גיוועזין איזט, אלזו שרייבט דער ר' משה אן גיסי ר' יוסף סג"ל אונ' פראגט אים [אום] עצה בשביל שידוך ער עם בתו בהמבורג טון זאל, אותו כתב ביקומט גיסי אן שבת זוא לאזט ער מיך רופין לביתו איזט ער תוך גארטין עם אחותי עלקלי שפאצירן גנגין וויא איך צו אים קום זאגט ער צו מיר מ"ט בנך זנוויל איזט איין חתן איך לאך אונ' זאג ווען ער אין חתן איזט גיהער איך דאך ביליך ג"כ פון צו ווישין אלזו ווייסט ער מיר הכתב מן ר' משה באמבערג וועלכיר באותו פעם צו ויין גיוועזין איזט אונ' הגאון אב"ד מהור"ר שמשין שרייבט ג"כ אן גיסי ר' יוסף דאז ער אויף זיין אמיתות כ"ד האמת שרייבן זאל וואש אים בייא דזון שידוך דיכט³) גיראטין צו זיין אלזו לייא איך הכתבי אונ' זאג לגיסי ר' יוסף היראויז זיך איך נאך ניט דאז בני זנוויל איין חתן איזט, זוא זאגט גיסי ר' יוסף איך וויל אייך ערוב זיין על כתבי דאז איך ווער לויין שרייבין ווערט בנך זנוויל סג"ל איין חתן זיין עם בת של ר' משה באמבערג, דער ר' משה באמבערג איזט גיוועזין גיסו של הגאון מהור"ר שמשין מוויין אלזו האט גיסי ר' יוסף תקף מבני ר' זנוויל גישריבן אלזו אייט השידוך עם ב' כתבי נגמור גיווארין אונ' הגאון מהור"ר שמשין האט גישריבן מאן זאל אים בני זנוויל סג"ל תקף לויין שיקין זאל אצלו זיין עד החתנה, דען החתנה איזט ב' שני אויף גישלאגין גיווארין וואש פאר גרושי הבטחות נון

1) = 2) Mose Brilin in Bamberg, Sohn R. Isak's, des Rabbiners von Hammelburg und Mannheim, war der Schwager Samson Wertheimers in Wien s. Kaufmann p. 79 n. 2 3) däucht.

הגאון מהור"ר שמשין אן מיך גיטאן אונ' גישריבן האט אונ' מבטיח גיוועזין למחי' שלחני¹⁾ דאז אים אונ' אל זיין ברידר זאל וואל זיין, ולאחר זה כמה וכמה כתבי מן הקצין מהור"ר שמשין הנ"ל גיהאט אונ' זיך גאר פריינטליך נגדי ארצייגט, באותו פעם איזט בני זנוויל תוך פ"פ אן מיין אין דער מעס גיוועזין אלוו האב איך אים גישריבן דאז ער איין חרן איזט עם בת של ר' משה ב"ב ער זאלטי תכף לאחר יריד פ"פ לוויין ציאין אונ' לשם זיין ביזקין החתנה ווערט אלוו איזט בני זנוויל מפ"פ לוויין גיצאגין אונ' גליקליך אן גיקומין הקצין אב"ד מהור"ר שמשין אים אך בכבוד מקבל גיוועזין און אן מיך גישריבן וויא ער גאר וואול עמו צו פרידין ווער אונ' אים תכף איין ר' גידונגין, נון איזט בני זנוויל תוך וויין גיוועזין איזט [ז]ער יונג גיוועזין אונ' מעשה נערות גיטאן אונ' הגאון מהור"ר שמשין אך ניט פיל אויף זיכט עליו גיהאט גאר פיל מעות אין דיא ב' שני' פאר טון צווארין בני ר' זנוויל אליש גישריבן אונ' גיבעטין מאן זולטי אים דאך חתנה מאכין דען ער האט קיין חישוב יותר אין וויין צו בלייבין אביר מאחר כלתו נאך גאר יונג אונ' קליין גיוועזין איזט ער בייא ג' שני' אין קנס גנגין לאחר זה איזט חמיו ר' משה תוך וויין גיוועזין אונ' אויף מיין פילפעלטיגיש שרייבין זיך מרצה גיוועזין דאז זיא ר"ח תמוז תוך באמבערג [וואלין] החתנה מאכין אונ' בני ר' זנוויל מיר גישריבן דאז ער עם חמיו ר' משה מוויין ציאט, אונ' זולטי מיך דער נאך ריכטין דאז איך ר"ח תמוז תוך ב"ב ווער, וועלכיש איך אך גיטאן אונ' בין אהן דעסין ליריד לויפציג גיצאגין ומשם האבי איך וואלין לבאמבערג ציאין, נון האט מיר הקצין אב"ד מהור"ר שמשין גישריבן מאחר תוך המבורג גדול רשעות גיוועזין אלוו ער מיר גישריבן איך זולט מן החתנה לוויין קומין אונ' זולטי

1) 1 Mos. 45, 5.

אצלו בביתו זיין אונז וואלטי מיר ב' פון זייני בעשטי חדרים
 אין געבוי, גם אלן מו"מ דען איך טון וואלטי זולטי מיר
 פרייא שטיק, צו דעם ענד האב איך ממנו איין מעכטיגין
 קיסירשן פאס ביקומין¹ אלוו האב איך מיך דאר צו גיריכט
 אונז ניט אנדרשט לדעתי גיהאט פון דער חתנה לוויין צו
 ציאיין, צו דעם ענד האבי איך וואול נ' אלפי' ר"ט יובלאטציא
 אצלי גיהאט דיא איך האבי וואלין מיט נעמן לוויין, אביר
 רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום², אלוו בין איך
 עם בני נתן סג"ל ובני ר' משה סג"ל וועלכיר נאך איין
 בתור גוועזין ללייפציג גיצאגין, וויא מיר תוך לייפציג זענן
 אלוו קריגט בני נתן סג"ל כתבי' מהמבורג דאש מאן אים
 גישריבן ער מויזט לאחר יריר לייפציג תכף לביתו קומין אום
 אייניגי עסקים ווילין אלוו איזט מיין ווינר רייו גנץ צו רוק
 גנגין, דען איך האב אהן בני נתן סג"ל ניט לוויין ציאיין
 וואלין, אלוו האב איך אל מיין יובלאציא ווידר מיט להמבורג
 געבין, נור פאר איזהו אלפים אצלי גיהאלטין אונז איך בין
 עם בני ר' משה סג"ל גנץ אליינט מלייפציג לבאמבערג
 גיצאגין, האבי מיך גרושי צרות גיניט דען איזט גאר איין
 ביזיר וועג אונז איך בין איין אשה גוועזין ובני ר' משה נאך
 גאר יונג איין קינט מן ט"ו שנים דען נאך ווען מאן מעות
 האט קאן מאן אליר וועגן צו רעכט קומין האט גרויש מעות
 דיא רייו גיקאשט, נון בין לבאמבערג גיקומין אום מיטיר נכט
 למחרת איזט מיין מחותן ומחותנת וכלה מיך אמפאנגין
 אלוו בין איך אין מיינונג גוועזין תכף ר"ח תמוז חתנה צו
 מאכין אביר איזט איין גרושיר קלקול דארין גיקומין, מאחר
 גיסי ר' יוסף סג"ל בלתי ידיעתי האט לאזן בתנאי שרייבן
 הנדן מבני ר' זנוויל סג"ל ה' אלפי' ר"ט אונז ער האט

1) Vgl. Kaufmann a. a. O. 77 2) Prov. 19, 21.

לא יותר גיהאט אליש ד' אלפי ר"ט הגם מיר תוך המבורג זולכיש תכף גיוואושט אונ' איך תכף אן הגאון אב"ד מהור"ר שמשין גישריבן דאש ער מיט דען ה' אלפים ר"ט טעות ווער אונ' בני לא יותר העט אליש ד"א טייטש מעות אביר הקצין מהור"ר שמשין האט גישריבן עש ווער ניקש דראן גילעגין מאן זולטי התנאים נור זוא לאזין ווער נאך לקצת מער כבוד צור חתנה ווערט זולכיש קיין פילפול זיין אביר לע"ע האט מחו' הקצין ר' משה ב"ב פיל אנדרשטיר צו גזאגט ער קעריט זיך נירגיניץ אן לויט זייני תנאים אלו האבין מיר גרושי פילפולים יחדיו גיהאט דאש אליש החתנה ניט האט קענין ר"ח תמוז ווערין מחותני ר' משה משום זה ערשט לווין גישריבן הגאון אב"ד מהור"ר שמשין מווין האט ניקש אנדרשט אלש האמת גישריבן, צווישן דעסן איאר הכתבי גיקומין זיין האט מחו' הקצין ר' משה גימיינט פון מיר נאך לקצת ארויז צו קוועטשין, אביר דאר ער גיזעהן דאש ממני ניקש צו קוועטשין איזט אונ' הכתבי מווינא זענין אך גיקומין דאז איך רעכט האב אלו איזט החתנה חצי תמוז גיווארין מיט אלי כבוד אונ' הערליכקייט זוא פיל מיר ב"י האבין קענין אונ' מצדי צדדי פיל פאר נעמי לנדיש ב"ב הין גיקומין אויף דער חתנה וואר מנקין ב' בני מן מחו' מהור"ר שמשין פיארשדארף עם השדכין גיוועזין זיין, דען בהמבורג איזט מיר לבני ר' משה סג"ל גירעט גיווארין בת של ר' שמשון ביארשדארף¹⁾ ומאחר ביארשדארף נור ג' פרסאות מב"ב איזט אלו האבי איך אן השדכין תשובה גיגעבין מאחר איך דאך לבאמבערג מוז על חתנות בני ר"ז סג"ל אלו וויל איך בני ר' משה סג"ל מיט נעמן כדי לראות

¹⁾ Ueber Samson aus Baiersdorf, den Hofjuden des Markgrafen von Bayreuth s. H a e n l e, Geschichte der Juden im ehemaligen Fürstenthum Ansbach 80.

ולהראות אלזו האבין דיא בידי זין¹⁾ וועלכי שונט אויז גיגעבין
 זיין גיוועזין עמי גירעט אונ' גזאגט וואש אביהם וויל לנדן
 געבין, אלזו אינן צור תשובה געבין איך האב בני הבחור
 ר' משה דארום מיט גינומין, כדי לראות כנ"ל נאך דער
 חתנה וואלין מיר איין שפאציר רייו טון לק"ק פיורדא וועלכיש
 ב' פרסאות פון ביארשדארף איזט אלזו וואלין מיר זעהן צו
 רעכט צו קומין, בני איזט נאך איין שידוך תוך ב"ב גירעט
 גיווארין גם א' שידוך בפיוורדא אלזו האב איך מיך בירעט
 עם מחו' ר' משה באמבערג דאז מיר יחדיו איין שפאציר
 רייו וואלין לפירט נעמין מיר האבין נון הקרן גיועהן תוך
 באמבערג וואלין אך זעהן וואש תוך פירט אונ' ביארשדארף
 איזט אלזו זענן מיר דהיינו מחו' ר' משה ואשתו אונ' איך
 ובני ר' משה סג"ל דיא לושטיר רייו אן גינומין אלזו זענן
 מיר לכיארשדארף גיוועזין אונ' בת של מחותני ר' שמשין
 גיועהן ער האט בני ג"כ גיועהן אונ' זענן אך גאר נאהנט²⁾
 דראן גיוועזין אביר אום אלף טארק ניט קענן יחדיו קומין³⁾
 אלזו זענן מיר יחדיו לפיוורדא גיצאגין אונ' איבר לילה תוך
 פירד גיוועזין איך קאן ניט ארשרייבן דען כבוד וואז אונש
 גישעהן איזט, דיא פרינציפאלשטי בעלי בתים עם נשותיהם
 זענן אין אונזיר ווערטן הויז⁴⁾ גיקומן אונ' אונש מיט גיוואלט
 מיט זיך אין אירי הייזיר וואלין נעמין, ענטליך האט עש ש"ב
 מן בנו של ש"ב מרדכי בהן ניט פאר זאגין קענן אונ'
 מוזין יחדיו מיט אים גין, נון מיר זענן דיא לילה גאר וואול
 אין אלים טראקטירט גיווארין ומאתר מיר בדיעה גיהאט
 גלייך אך גישעהן דאז מיר למחרת ווידיר הין וועק ציאין
 וואלטיין אלזו מיר אך אודות שידוך בפיוורדא זונדיר עטוואש
 צו פאר ריכטין זענן הין וועק גיצאגין אונ' ווידר לבאמבערג

1) Söhne 2) nahe 3) eins werden 4) Wirthshaus.

ג'יקומין דאר איך מיך תכף האב פערטיג גימאכט אום ווידר
 עם בני ר' משה סג"ל להמבורג צו ציאן, נון השדכן דער
 השידוך גירעט האט בפ'ורדא גיוואונט איזט דיא גנטצי צייט
 תוך באמבערג גילעגין אונ' גערין גיזעהין דאז השידוך
 מפי'ארשדארף גישעהן זולט, אביר איך האבי אים מיין
 דיזלומטציא¹) גיזאגט זוא אונ' אלזו מוז עש זיין אונ' אנדרשט
 ניט, לקצר דער שדכין האט גיזאגט נון איך זיך וואול דאז
 איר ניט אנדרשט וואלט אונ' איר זייט ריין פערטיג זוא ביט
 איך איך טוט מיר דען גיפאלין אונ' בלייבט היר ביוקין נאך
 מיטאג אום קלאקי צווייא איך האבי אינין אליש לבי'ארשדארף
 גישריבן איך ווייס גיוויש מיר ווערין נאך מיטאג פאר צווייאין
 תשובה ביקומין דאז אליש ווערט ריכטיג זיין, קומט אביר
 דיא קלאקי צווייא קיין תשובה וויל איך יותר ניט אויף
 האלטין בין זולכיש צו פרידין גיוועזין אונ' אונש אליש
 פערטיג גימאכט מחו' ר' משה אונ' בני ר' זנוויל מיט אונש
 על איזה פרסאות לכבוד וואלין מיט ציאן, אין מיטלשט²)
 איזט איין סעודה פאר פירטיגט גיווארין כסעודת שלמה
 בשעתה איך קאן אך ניט ערשרייבן וואש דער ר' משה
 פאר איין וואקריר מאן איזט איין חכם מחובס אונ' דער
 אלי מענשין כל הכבוד שבעולם אן טוט, נון וויא מיר וואול
 גיגעסין אונ' גיטרונקן איזט עש שוין דרייא אוהר גיוועזין
 אביר איזט ניקש מן בי'ארשדארף צו זעהן אודר צו הערין
 גיוועזין, אלזו האבין מיר זיך מיט אונזיר זעמפטליכי חברות' אויף
 גיזעצט אונ' אום גיפעהר קלאקי פיניף אויז באמבערג אויז
 גיצאגין אוב שונט מחו' הקצין ר' משה ב"ב זער אן מיר
 מפציר גיוועזין מאחר עש נגד לילה גיט זולטין מיר אצלו
 בלייבין אונ' למחרת בהשכמה אונזיר דרך פורט נעמין אביר
 איך האב קיין דיעה גיוואלט אונ' אלזו אין נאמין דאז הערין

1) Resolution 2) mittlerweile.

פארט גיפאהרין, אביר זענין קום איין רביעי' שעה פון דען
 מקום גיוועזן, קומט נעביך דער שדכין נאך צו רייטן אונ'
 ביט [אונש] אומש גאטיש ווילן מיר זולטן ווידר נאך ב"ב קומין
 דען בנו של ר' שמשון בייארשדארף ווערין לשם אונ' וואלטן
 אליש ריכטיג מאכין, אביר איך האב זולכיש ניט טון וואלן
 אונ' ניט צו רוק פארין אלזו זאגט מחו' ר' משה [זעכט]¹⁾ היר
 ליגט איין היפש דארף פאר אונש דאר איזט איין היפש ווערטן
 הויז אין עש איזט דאך נון באלדי נאכט דאז מיר ניט ווייטיר
 פארן וואלן אלזו וואלן מיר איבר נכט אין דען ווירטש
 הויז בלייבן אונ' ווען ר' שמשון בייארשדארף זיין קינדר
 וואלן צו אונש קאמין מעגן זיא טון, נון איך בין דאר מיט
 צו פרידן גיוועזן אונ' דער שדכין ג"כ איזט פרויא גיוועזן
 דאז ער אונש צום שטאנט גיבראכט אונ' איזט תכף צורוק
 גיצאגן נאך ב"ב האט קיין שעה גיווארט איזט בייא אונש
 אין דער הערבערג גיקומין אב"ד מהור"ר מענדיל רויט שילט²⁾
 מבאמבערג אונ' בנו של מהו' הקצין ר' שמשון בייארשדארף
 אונ' איין ב"ב מבאמבערג בשמו ליב ביביר ואחיו ר' וואלף
 אייטיל וואקרי לייט אונ' מופלג' בעשירות לקצר מיר האבן
 ניט לנג פילפולים גיהאט אונ' הקנס למז'ט גיליגט דיא ב'
 זיין הנ"ל זענין אליש גישטאנדין בכה אביהם אונ' אליש פאר
 שריבן אלזו מיר דיא נכט אין אייטיל ששן ושמה צו
 גיבראכט למז'ט נון איזט מחו' ר' שמשון בייארשדארף ניט
 בביתו גיוועזן אך ורק איזט תוך ברייט³⁾ אצל המארגראפין
 מברייט יר"ה גיוועזן בייא וועלכין ער זער תקוף אונ' זיין
 הויף יוד גיוועזן כידועה לכל אלזו האבן אונש דיא זין
 זער גיבעטן מיר מויכטין דאך דען גיפאלן טון אונ' עש

1) Seht 2) Menachem Mendel b. Salomo Salman Rothschild, gestorben 1731 als Rabbiner von Worms s. Lewy-
 s o h n נפשות צדיקים Nr. 41 3) Bayreuth.

אירין פאטיר לכבוד טון אונ' מיט זיא נאך ברייט ציאין וועלכיש
 מיך גידוכט גאר שווער צו זיין, אביר מיר האבין אונזיר
 קוטשיר גיהאט גידונגין ביזקין האלבירשטאט אלזו האבין
 מיר אים גיפראגט אונ' מיט אים אויז גימאכט דאז מיר
 האבין אים ב' ר"ט יותר געבין דאז מיט אונש על ברייט
 גיפארין ומשם על נואימבורג¹⁾ איזט באותו פעם יריד לשם
 גיוועזין זעקלי ווינר איזט ג"כ אצלינו גיוועזן אונ' מיך דאר
 צו בירעט, מחותני הקצין ר' משה ב"ב צו מיר גיזאגט ווען
 עש מיר איין פריינט שאפט ווער וואלטי ער ג"כ מיט מיר
 נאך ברייט ציאין אויב איך זולכיש שוין מיט היפליכי
 קומפלימענט וואלן אפ לינין אונ' אים זולכי גרושי טרחה
 [אונזר] ניט אנזינן זיין²⁾ זוא איזט דאך דיא הסכמה גיבליבן דאז
 מיר מיט זעמפטליכי חברות זיינן לברייט גיפאהרין אונ' אלזו
 לשם קומין וואור מיר מחו' הקצין ר"ש הנ"ל אן גיטראפין וועלכיר
 איין גרושי שמחה מיט אונש גיהאט, הגם איזט תחילת אב
 גיוועזין ומשנכנס אב ממעטי בשמחה דערינט וועגין מיר
 איין גרינגי אבינט מאהלצייט גיהאט האבין דען איזט ניקש
 צו ביקומין גיוועזין אביר למחר' האט מחו' הנ"ל שלוחים
 אויז גשיקט אונ' לאזין כמה מינים חשובי דגים הולין אונ'
 זונשטין מאכלים מן חלב לאזין צו ריכטין וואש מאן אין
 דער האשט האט פאר פירטיגין קעגין דען איך האב מיך ניט
 לענגיר וואלן אויף האלטין לאזין, נון מחו' הנ"ל מיר אך צו זאגין³⁾
 מיך ניט לענגיר אליש קלאק איין אויף האלטין נאך דעם עסין
 האבין מיר אייניר פום אנדרין אפ שייד גינומן אונ' איך
 ובני החתן ר' משה אונ' זעקלי ווינר אונש צו זאמין גוועצט
 אונ' ממש מיט נאשי טרערין מן מחו' הקצין ר' משה אפ'
 שייד גינומן אלזו האט מיך דזוי גליקליכי צו זאמין קונפט
 פאר ערשט טרענין מוזין אונ' זענין ווידר גליקליך נאך

1) Naumburg 2) ansinnen sein = zumuthen 3) zusagen.

המבורג גיקומן אונ' מייני קינדר אונ' זעמפטליכי פאמיליע
 ת"ל גיוונד גיפונדין וועלכיש אונש נאך מצירי צדדים נאך
 דעם איך י"ב שבועות בין אויזן גיוועזין גאר זער ארפרייאט
 האט, נאך דעם האט השי" ב"ה קרובתי בילה ע"ה אשת
 מהור"ר בער כהן אהיים גיווכט מיט אייני משוני קרענק
 דאז זיא לע"ע איר מים ניט האט לאזין קענן וועלכיש וואול
 ד' שבועות גיווארט האט אוב נון מחו' הקצין מהור"ר בער
 כהן שונט אלי טרייא אן אשתו אונ' אלי רופאים גיברויכט
 האט עש דאך אליש ניט העלפין וואלן דען שיינט דאש
 זולכיש בייא גאט דען אלמעכטיגן בישלאסן גיווארין אלזו
 האט זיא זיך ע"ה לערך ג' שבועות זוא מיט אקזידענט¹⁾
 גיקוועלט, נון קאן מאן וואול דענקן דאש מאן אליש אין
 דער וועלט גיברויכט אונ' גיטאן האט הן אין רפואות וסגולות
 הקצין מהור"ר בער כהן קיין מעות גישפארט עש זי"א מעט
 או רב אביר אליש ניקש גיהאלפין וויא נון קרובתי בילה
 גיזעהן האט דאז עש אלי יום מיט איר ערגיר ווערט אונ'
 דאז אלי רפואות ניקש אן שלאגן אלזו האט זיא גינומין גיסי
 ר' יוסף סג"ל אונ' מהור"ר שמואל ארגליש שי' אונ' דאז
 בעלה מהור"ר בער כהן לאזין צו זיך רופין אונ' גאר
 בוועגליך עמו גירעט אודות היתום גליקכן וועלכיש זיא בייא
 זיך האבין אונ' ארצאגן איזט לערך י"ב או י"א שני' אלט
 גיוועזין אונ' האבין בידי דאז מייטכין און בישרייבליך ליפ
 גיהאט אלזו האט זיא לבעלה מהור"ר בער גאר זער גיבעטין
 ער מויכט איר דען נחת רוח טון איאיר זיא שטערביט אונ'
 איר ת"כ²⁾ געבין ווען זיא שטערביט דאז ער קיין אנדרין נעמין
 וואלטין אליש דאז יותם גלוקכן בת ר' פייבש כהן שי' וואור
 איבר מהור"ר בער איזט אונקיל גיוועזין אלזו האט ר' בער
 כהן זאלכיש מיט שרייאנדיגי אגין צו גיזאגט, אונ' ת"כ אן

1) Accident, Zufällen? 2) = Handschlag תקיעת כף

ר' יוסף אונ' מהור"ר שמואל הנ"ל גיגעבין אונ' מקבל קנין דרויף גיוועזין אלזו האט זיא זיך ע"ה דרויף צו רוא גיגעבין אונ' אך גיזאגט זיא וואלט נון גערין שטערבין דאר ווייל זיא נון זויסטי דאז זיא איר גלוקכי וואול פאר ווארט העט אביר מיין גאט וויא קומט דאז זיא נישט וויא מיר מענשן עש גידענקין זיא האבין גישריבן אן ר' זעליק להנוביר וועלכיר איזט אה מן היתום גלוקקין גיוועזין אונ' האבין אין גיב ארצאגין אונ' האבין זיך עמו עם הקצין ר' הירץ הנוביר¹⁾ משדך גיוועזין ער זולטי לדורתו בילה קומין וועלכי גיפעהרליך קרנק ווער אונ' אין גערין קודם מיתה זעהן ווייל דען זיא האבין דיא בידי קינדר הנ"ל גאר זער גיליבט צווישן דעסין האבין דיא רפואות איר ווערקין גיטאן אונ' זענן כמה עמיר מים פון איר גיקומין אלזו דאז מאן האט גימיינט זולכיש ווער צו איר גינעזונג אביר קונטרארי זולכיש בעו"ה גראד איר מיתה מקרב גיוועזין ר' זעליק מהנוביר איזט גיקומין אונ' זיא צוואהרין גיפונדין אין מיינונג צור בעשירונג אביר וואש זאל איך מיך פיל מזו מטערי' אויף האלטן ער איזט קיין יום בייא איר גיוועזין זוא האט זיא המקום ב"ה צו זיך גינומין צו אירן מאן אונ' אונזיר גנצי פריינדשאפט אונ' דער גנצי קהילה גרוזיש לייט וועזין דען זיא איזט גאט זיא איר גנעדיג איין וואקרי פאר שטענדיגי פרא גיוועזין דיא דאז לב מבעלה גאר וואול צו ריגירין גיוואושט, נון וואש מאג דאש אליש העלפין אל איר געלט אונ' גוט אונ' אליש גוטיש וואש בעלה הקצין מהור"ר בער כהן בשבילה גיטאן האט ניקש וואלין העלפין האט פיל לאזין בשבילה לערנין גרושי צדקות אויז גוטיילט אביר שיינט איר צייט איזט דאר גיוועזין אונ' דער ר"ה מי יחיה ומי ימות אם זעלבין בישלאסין גיווארין.

¹⁾ Wohl Juda Naftali Hirz, der am 13. Adar 1709 in Hannover verstorbene Sohn Leffmann Behrens' s. Kaufmann, Samson Wertheimer p. 86 n. 1.

אלו איז זיא בשם טוב גישטארבין אונ' נקבר גיווארין בעלה מהור"ר בער אונ' אלי פריינט גרושין צער גיטריבן וויא צו דענקין שטיט ובפרט מחותני ר' אנשיל ואשתו מטה וועלכי בת אחותה גיוועזין איזט אונ' ראובן [בן] אחותו של מטה וועלכיר ג"כ בבית מהור"ר בער כהן איזט מגדל גיווארין אונ' זענין אך מיט היתום גלוקכי איזט מטה אשת ר' אנשיל ע"ה מימלי¹⁾ גיוועזין ואחיו ראובן איזט דודו של גלוקכין גיוועזין דאו זיא זיך לאחר השבעה האבין לקצת ווידר מנחם גיוועזין אונ' גידאכט דאו הבית של הקצין ר' בער כהן דאך ניט אנט פרעמט ווערט קומט איר נאהנדי קרובה גלוקכי ווידר דרין אלוז איזט איין צייט לנג נאך דער שבעה הין גאנגין דאו דיא קרובי הנ"ל מן גלוקכי האבין אן הקצין מהור"ר בער כהן גידרונגין ער זאלטי עש אופן באר מאכין דאו ער היתומה גלוקכי ווידר נעמט כדי ער מנוחה פאר דיא שדכני האט אונ' זיא פון זיך פטרת וויא ער אך באמת קיין מנוחה גיהאט דען איין אידריר דער איין בת גיהאט העט זיך גערין עם מהור"ר בער מתחתן גיוועזין ווען ער זיך אך העט זולין מכלה זיין, נון מהור"ר בער כהן האט הקרובים דוחה גיוועזין פון איינר צייט צור אנדרי אונ' פאר גיבראכט ווער נאך צו פריא לבסוף אביר איזט הרויז גיקומין עש ווערי אימי אי אפשר דאו ער היתום נעמין קענטי דען ער העט היתום בביתו ארצאגין אליש איין קינט אונ' אך עמה אום גאנגין אליש וויא מיט איינים קינט זוא איזט עש אים און מיגליך זוא איין קינד פאר איין פרא צו נעמין, זולת זה איזט ער איין מאן דער חשוכי בני' איזט אונ' איזט קיין קינט מער וויא זאל ער איין אשה נעמין דיא תוך כמה שנים קיין בת בניס איזט זולטי ער נון איזהו שני' ווארטין על בתולה הנ"ל דאש זיא איין בת בני' ווערט מי יודעה וויא

1) Mämmele = Muhme, Tante.

לנג דער מענש נאך לעביט דאז ער ניט יוצא איזט ער
ווארטין זאל זולכיש האט דיא פריינט בכלל הנ"ל זער ארשרעקט
אונ' אין מיט גרויש גימיט ביוועגניש צו גימיט גפירט דאש
ער לאשתו אין אירי טויטיש נוט אונ' אנגשט האט ת"כ געבין
אונ' פאר עדים מקבל קנין גיוועזין דאז ער גלוקבי לאחר
מותה נעמין וויל, האט מתור"ר בער כהן גיזאגט יוא עש איזט
אמת אוביר איך האב זולכיש גיטאן מיין פרא ע"ה צו איר נחת
רוח, צו דעם בין איך [בעו"ה] אין זוא איין צרה גישטאכין¹⁾
דאז איך ניט גיוואושט וואש איך טון זאל, איך ביט לאז מיר
גלוקבי מיין ת"כ מוחל זיין איך וויל אים איין גרויש שטיק
געלט צור נדוני נאך געבין דאז עש קאן איינין פיינין בריה
ביקומין אליש איך בין, צו דעם איר פערעכט איך דאז מיין
הויז זאל ניט פון איך פאר פרעכט ווערין העט איר זונשטין
איין בתולה אונטיר אייאר משפחה דיא ראוי לנשואין
איזט וויל איך דיא זעלבי נעמין אונ' דאך בייא גלוקבי טון
וויא גידאכט, אביר דיא אליש אויף גלוקבי גיהאלטין איזט
גיוועזין וויא שונט גידאכט, ר' אנשיל ואשתו מטה ואחיה ר'
ראובן רויטשילט דיא האבין קיינים קיין אנדרין השידוך גיגינט
אליש גלוקבי דען אפשר מורא גיהאט באם איין אנדריר
שידוך גשען האטשי ג"כ פון אירי משפחה ווערין זיא ניקש
מער נחשוב בבית של הקצין הנ"ל ובאמת זענן הנ"ל גאר
חשוב אצל מהור"ר בער כהן גיוועזין ממש על פיהם יצאו
ויבואו, באותו פעם האב איך בתי פריידכן גיהאט איזט
צווארין נאר י"ב שנים אלט גיוועזין אביר פאר זיינר עלטיר
גאר גרויש גיוועזין אונ' גאר איין שין מענש גיוועזין דאז
קיין דוגמה גיהאט, אלזו איזט אחי ר' וואלף צו מיר קומין
אונ' גיזאגט וואש טושטו וויא זיצטו שטיל ר' בער כהן
נעמט גלוקבי ניט אלזו וויל אים בתך רידן, איך האבי אחי
אויז גילאכט אונ' דאר בייא מולול גיוועזין וואש רידישט דוא

1) = gesteckt.

דאז איך זולמי דען יותם גלוקכי היזק טון אביר אחי מיר
 גיזאגט אונ' גישווארין ער וויסט גיוויש דאז ר' בער גלוקכי
 ניט נעמט אונ' נעמיט ער בתי ניט זוא נעמיט ער איין ווילד
 פרעמדי זוא איזט דאז גנטצי בית אנטפרעמט, נון ווער וואלט
 זיך ניט גערין עם מהור"ר בער כהן האבין מתחתן גיוועזין
 דאר אלי מעלות בעולם אן זענן¹⁾ אלוו איזט אחי'לר' בער
 הנ"ל גנגין אונ' השידוך גירעט והישוב ער קענט בתי תי'
 ניט דאך מאן זאלטי מיט ר' אנשיל אונ' אשתו ור' ראובן
 רידן באם ער מאכין קענטי דאז זיא מאכטין דאז גלוקכי אים
 זיין ת"כ מוחל ווער וועלכיש ער אן דודתה בילה ע"ה גיטאן
 האט ווער ער פרידליך²⁾, אביר דאר אחי מיט הקרובי הנ"ל
 גירעט זענן זיא מלא חימה גיוועזין אונ' וויא מאן זאגט
 זולטי מטה רויטשילט גיזאגט האבין איאיר זיא וואלט לידן
 דאש בתי תי' זולט ר' בער נעמין פיל ליבר וואלט זיא האבין
 דאש איין ווילט פרעמדיר ר' בער נאם אלזו האבי איך דיזוש
 גיהערט אונ' מיך ווייטיר ניקש אין גיקריט³⁾ צווישן דעסין
 האט מהור"ר בער כהן עם גלוקכי גירעט אונ' גיבעטין זולט
 אים הת"כ מוחל זיין ער וואלטי אים גרושי נדוני' נאך
 געבין אונ' איין פיינין חשובין בחור געבין, אביר אליש קיין
 דיעה גיוואלט אלזו האט זיך ר' בער כהן אצל רבנים גישריבן
 אונ' העסק פיר גיבראכט אונ' אום התרה אן גיהאלטין דאש
 ער מויכט איין פרא נעמין הגאון אב"ד בקלויז באלטנה⁴⁾
 האט אים וואלין קיין התרה געבין אביר וויא מאן גיזאגט
 האט ע"י רבני' אחרים התרה ביקומין ר' אנשיל דאז ער
 גיזעהן האט דאז קיין דיעה איזט דאש מהור"ר בער גלוקכי
 נעמין ווירט אלזו העט ער גערין גיזעהן דאז מהור"ר בער
 כהן העט דיא זעלבי גינומין אביר עש שיינט דאז מהור"ר

1) da [= an dem] alle Vorzüge der Welt an sind
 2) zufrieden 3) daran !gekehrt 4) R. Zebi Aschkenasi s.
 Kaufmann, die letzte Vertreibung p. 220 n. 2.

בער כהן שונט לענגשטוי זיין הערמץ על בת של ר' מעבלי
 שיף גיזעצט האט וועלכי ער אך גינומין אונ' איאיר השנה
 צום ענד גיוועזין איין יונגין זון עמה גיהאט מאן קאן זיך
 וואול גידענקין וואש פאר איין שמחה מהור"ר בער מיט דען
 זון גיהאט, קורץ צו פארין איזט ר' אנשיל ב"מ איין האשטיגין
 טוט איין גינומין איזט בלילה פריש אונ' גיוונד צו בעט גנגין
 קיין שעה תוך בעט גילעגין יצא נשמתו הטהורה איזט פון
 דער גנצי קהילה גאר זער ביקלאגיש גיווארין דען איזט גאר
 איין אדם חשוב וירא אלקי' גיוועזין אשר לא הי' דוגמתו
 לאחר זה בין איך תוך יריד לייפציג גיוועזין לערך א' שנה
 וחצי דאז מהור"ר בער כהן האט חתנה גיהאט קומין כתבי'
 ללייפציג דאז אשת ר' בער כהן זער קראנק איזט דיא אנדרי
 פאשט קומין כתבים דאש זיא טוט איזט, וואש דיוזש פאר
 איין בהלה תוך לייפציג גיוועזן איזט אי אפשר לכתוב נון
 ניט לנג דער נאך האט ר' בער אחותו של אשתו ע"ה גינומין
 אין אלין זאכין איזט מהור"ר שמואל ארגילש יד באמצע
 גיוועזין דען ער גאר הויך אצל מהור"ר בער כהן איזט
 אשטימירט גיוועזין זמן מה דאר נאך איזט מהור"ר שמואל
 הנ"ל תוך ב"ה גנגין אן עש"ק אונ' ב"מ איין חולשה אן גנגין
 אונ' שטראקס טוט גיוועזין מאן קאן וואול גידענקין וואש
 פאר איין ארשרעקנים אין דער קהילה איזט גיוועזין אלזו
 בעו"ה אין אייניר קארצי צייט ר' אנשיל מהור"ר שמואל
 ארגילש ואשת ר"ב כהן גישטארבין, אויב נון קרובתי בילה
 ע"ה איזט צו קורץ גישעהין עם הת"כ מן מהור"ר בער אונ'
 הנ"ל זענן עדים גיוועזין איזט אליש להמקום ב"ה ביקאנט
 אונ' בין איך אונ' אלי מענשין פיל צו שוואך דאז מיר דרויף
 זולטין גידענקין אך ורק להמקו' ב"ה וב"ש צו ביטן ער
 ווייטיר מיסיר חרון אפו מעלינו ומכ"י זיין זאל, לאחר זה
 האט מהור"ר בער כהן גלוקכי תוך עושר וכבוד איין געבין

אונ' זיך משדך גיוועזין להקצין מחור"ר יהוד' מבערלין¹) אונ' גאר פיל בייא אלי אירי גישוויסטריג גיטאן וויא ידועה, ומפורסם איזט לכל בני אדם איך העט זולכיש גאר ניט בפנסקי גישריבן אך ורק ווייל מיך דוכט דאז זולכיש איין זאך איזט דיא ניט גימיין איזט אונ' היר אויו צו זעהן איזט וויא דאז מענשליכי גליק זוא פאר ענדירליך איזט אלווא האבי איך [מיר] דיא מיא גינומן אונ' זאלכיש דאש פרינציפאלשטי מיט היר אין גיזעצט דען קרובתי הצנועה בילה ע"ה קודם מיתתה גימיינט זיא זעס אויף דער העכשטי שטאפיל פון איר גליקזעליקייט וועלכיש אך נאך מענשליכי נאטויר גיוועזין איזט זיא האט מהור"ר בער כהן צום מאן גיהאט וועלכיר איין גרוישר למדן איין כהן איין בן טובים איין מופלג בעשירות איין לב טוב גיהאט ג"ח גיוועזין בין עניים ולעשירים, האבין זער וואול יחדיו גילעביט אויב זיא שונט קיין זרע קיימא גיהאט האבין יחדיו זוא האבין זיא בייא זיך גיהאט בנוו של ר' פייבש כהן זעליגמאן ואחותו גלוקכי האבין זיא קיין הפרש גיוואושט אונ' דיא ביירי קינדיר גיליבט אליש ווען זיא פון איר אייגין לייב גיבורין ווערין קרובתי בילה ע"ה אל איר טראכטין אונ' זורגן איזט אליש פאר דיא ביירי קינדיר גיוועזין ענטליך האט זיא [זוא] לנג ע"ה לפי חכמתה גיערביט²) אביר פיל מער מרצונו של המקום ב"ה גיוועזין דאז זיא דען זעליגמאן³) צום התן גימאכט האט עם בת של הקצין ר' הירץ הנוביר האב עש אויו אירן מויל גיהערט ע"ה דאז זיא גיזאגט דאש איר דער יונגיר איבר ט"ו אלפים ר"ט גיקאשט האט, וואש איזט דאז פאר איין לב מן מהור"ר בער כהן זיך זוא פיל געלט קאשטין לאזין אן איינין קינד דאר ער דעראיבר אונקיל איזט גיוועזין [אונד בילה ע"ה איזט זיין מימלה

1) Jost Liebmann. 2) gearbeitet 3) Ueber Seligmann Berend, den Sohn Bär Cohens aus Hamburg, den Schwieger-
sohn Samson Wertheimers s. Kaufmann p. 98 f.

גיוועזין] אונ' האבין זיך דאז מאטכי גלוקכי אך זוא פיל
 זיך וואלן קאשטין לאזין אליש נון דער בחור הנ"ל איזט
 איין התן גיוועזין אונ' עש לרצונה גנגין איזט זוא איזט
 דיא שמחה און בישרייבליך אצלה גיוועזין אונ' אין זאלכן
 כבוד אונ' אישטימציא גיוועזין דאש קיין אשה אין גנץ אשכנז
 גיוועזין איזט אביר בעו"ה ווען דאז זאל אן שטרענגשטין
 איזט זוא ברעכט עש¹⁾ אין קרובתי בילה ע"ה אירי בעשטי
 צייט אונ' בעשטי יארין האט זיא פון אלן איריגין הין וועק
 גימוזט הגם וויא שונט גישריבן ע"ה אין איר טויטיש נויט
 האט זיא גימיינט נחת רוח צו האבין דאז בעלה מהור"ר
 בער כהן זולטי גלוקכי גינומין האבין וועלכיש אך ניט גישעהן
 איזט, נון וואש הילפט דער גוטי פרא אל איר עשירות אל
 איר כבוד אליש נישט אין שלטון ביום המות²⁾ דאש ווערט
 איר בייא שטין איר גרויש עניוות אונ' פיל גוטיש גיטאן
 דאז איזט איר איבר גיבליבן פון אל איר עשירות זיא איזט
 לערך נ"א שנים אלט גיוועזין האבין ווינק מעות צו זאמין
 ניבראכט קיין ט' מאות ר"ט אונ' דער היכשטיר האט זיא
 זוא מילטרייך גיזעגניט וויא עש וויסנמליך איזט אונ' דער
 העכשטי האט להקצין מהור"ר בער כהן גרויש עשירות געבין
 אונ' האט אים געבין זרע קיימא וואור בייא אים המקום ב"ה
 וייל עד ביאת הגואל ארהאלטין אונ' מרחיב גבולו זיין דען
 ער איין רחב לב האט אונ' מאן פינדיט ווינק זייניש
 גלייכיק, היר הער ווערט זיך שיקין וואש איך האב גיפונדין
 בספר יש נוחלין עם הגהה מן הגאון מהור"ר ישעי'³⁾ וועלכיש
 מאן מיר אויף טייטיש פיר גיזאגט האט, א' רעה האב איך
 גיזעהין אונטיר דער זונן דיא גאר גרויש איזט אויף דען בן
 אדם ווען הש"י האט איינים געבין גרויש עשירות ונכסים

1) Wenn das Seil am Strengsten [= Straffsten] ist,
 so bricht es 2) Koh. 8, 2 3) Abraham b. Sabbatai Hur-
 witzens Testament, Prag 1615.

וקרקעות פון אל רער זעלביגי טובה ווערט ער ניט זאט בעה"ב דהיינו ווען דער בן אדם שטערבין זאל קרוב למיתתו אונ' זיכט דיא מיתה זעלברט פאר זיך אונ' ער לאזט גרויש ממון אנדרי לייט אודיר זייני קינדר צו דער זעלביגי צייט איזט אים דאז ממון נאך ליברשט אליש זיין פאר שניטני נשמה אונ' גירענקט ניט אן איר דאז ער ביגערט איר צו געבין וואש איר פעליט אונ' פאר לנגיט דען ער איזט פון זיין ממון ניקש מפזר פאר צדקות אונ' הקדשות אונ' זונשטין מתנות לעניי ולאביונים נאך דען קאמעל לאט מאן אים זיין לאשט¹⁾ דהיינו נאך זיין פאר מעגין דאר ווארטין אליש דיא צדקה זאל פאר אים הער גין אונ' אין משמר זיין אויף דען דרך צו בהיטין פאר אלי כיתות וכיתות מלאכי חבלה ב"ט אונ' פון אלי חיילות מלאכי אף וחימה ומשחית דיא דאר זענין באוויר מן הארץ ער רקיע אונ' בהכרח מוז זיין נשמה צווישן אל דיא חיילות וכיתות השומאה דורך גיהן אונ' ביגענין אן אים אונ' פאר הינדרין אים על הדרך אונ' זענין אים מיצר מיט אלי ענוים וצער'י רחמי ליצלן ווען ער אביר צדקה גיביט אז צדק לפניו יהלך ולשמרו בדרך אונ' ברענגין אים במקומו דאז אים אן ברייט²⁾ איזט בלי עינוי ומיצר וצער, נון זענין רוב בני אדם בעו"ה דיא דאש אליש ניט משים על לב זיינין ווען זיא זעהין דאש זיך דאש לעבין פון אים שייט מחטו בן אדם ניט זיין דער גרעשטי נר³⁾ פאר וועס האשטו גיערביט אונ' דיך בימאיט כל ימי חיך פאר איין עולם דער ניט דיין איזט אונ' איצונדירט בוו הרגע דאז דוא זיכשט דאז דיין נשמה פון דיר גיט אונ' קנשט עולם הבא קאפין אין איינר שעה אונ' דיין שכר איזט גאר גרויש ווען דוא צדקה גיבשט נאך דענוך ווילטו ניקש ברעכין פון

1) Nach dem Kameel ladet man ihm seine Last; s. Kothuboth f. 67a 2) anbereitet 3) Narr.

דיין געלט וויא וואול דוא זיכשט דאש פרעמדי לייט אונ' דיא זעלביגי דיא זיך ניט במיאט האבין דען מוזטו עש בעל כרחיך געבין אונ' דוא גיאישט לער הין וועק וואור איזט זוא איין פרעמדי זאך מער ער הערט¹⁾ גיווארין וויא וואול דוא וואלשט דיר אין דיין הערטצין גידענקין דוא האשט שוין פיל צדקה גיטאן בייא דיין לעבין פאר מייד דיך פון דיזי גידאנקין דען אין הקומץ משביע את הארץ²⁾ אונ' בוודאי איזט דאש ניט מספיק צו דען גרוישין ווייטין וועג וואור דוא הין גין מויזט וויא מיר אך גפינדין אין דער גמר' פון כתובות³⁾ פון דען תנא הגדול מר עוקבא ע"ה וועלכיש וויסקליך איזט לכל בני אדם וואש פר גומיש ער גיטאן האט בחייו נאך דענוך בשעת מותו האט ער גזאגט וואו פאר איין ווייטין וועג האב איך צו גין אונ' וויא וויניג צערונג האב איך מיט צו נעמן זוא איזט ער אויף גישטאנדין אונ' האט פון כל אשר לו דיא העלפט אין צדקה גימאכט, וויא וואול אונזיר חז"ל זאגין דאז דער בן אדם זאל ניט מער פון דען זייניגין הין וועק געבין אליש דאז חמישי' דאז איזט גירעט ווייל דער בן אדם זיך בייא לעבין אונ' פריש אונ' גיוונד איזט אביר בשעת מיתתו טאג ער אפילו כל אשר לו הין וועק געבין כי אדם קרוב לעצמו, נון דענק זיך דער בן אדם דער מר עוקב' איזט איינר גיוועזין פון דיא שטערקשטין טענן בוים⁴⁾ בתורתנו הקדושה דער האט אלזו גיטאן וואו זאל נון אין דיזי דורות גימייני מענשין טון דארום זאל איטליכר קלוגיר ביזונינר מענש זיין אונ' זאל זיך בוחר זיין איין היפש חלק פאר זיך אונ' זיינר נשמה, דען הייך קודמים דען וואו הילפט אונ' באט דאז דער ביטריפטי נשמה ווען ער לאזט כל אשר לו זייני קינדר וואור אום ער זיך לנג גיערביט אונ' גימיט האט, אונ' ער ווערט גיווארפין בכור

1) erhört 2) Berachoth f. 3 3) f. 67 b 4) Tannenbäume.

תחתיה ובעפר יסודה, ולמשחת נהפך הודו, אונ' זייני יורשי
 בלייבין זיטצין אין זיין גרושי היפשי הייזר אונ' פאלאשטין
 אונ' זיטצין ברווחי אונ' זינגן בקול זמרים ושבתים אונ'
 ער זיצט אלייניג אין דער ביטריפטי גרויב ביליל ונגוחים,
 אונ' זיין קאפף נידירט אין טירויאריג קייט ובקול בוכים,
 זיין יורשים עסין פון זיין ממון לויטר מעדנים אונ' זיין שפייז
 איזט לויטר ערד על כן דעם הש"י האט חכמה ודעת געבין
 זאל זיך אליש צו הערטצין נעמין כי אם אין הוא ל[י] [ו] מי לו
 ואם לא עכשיו אימתי עד כאן, הגם החכם הגדול נאך פיל
 מער תוכחה ושאר זכין הממתיקים כדבש שרייביט, זוא
 וויל איך עש דאך דער בייא בירואין לאזין אונ' ווער וואש
 ווייטיר דאר פון ווישין וויל מאג אין ספר הנ"ל לייאין ושאר
 ספרים, ליבן קינדר אום גאטיש ווילין העט יראה שמים אין
 אייאיר הערטציר וואש איר בעולם הזה ניט העט ווערט
 אייך המקום ב"ה כפל כפלים בעה"ב געבין, וויא ווען איר
 המקום ב"ה בכל לבבכם ובכל נפשיכם דינט וויא איך שונט
 צום עפטרין גידאכט מאג אויף דיזין ניט יותר פון שרייבין,
 ווידר צו אונזיר צוועק צו קומין לאתר זה האב איך בתי
 פריידכן תי' פאר קנסת עם בנו של הקצין פי' ר' משה
 בר"ל¹⁾ צווישן דעסין האבין מיר ווידר איין אן שטיסכ²⁾ גיהאט
 וועלכיש המקום ב"ה נאך איך מיט גנאדין אפ גיווענט האט,
 דהיינו וויא שוין גידאכט דאז בני נתן סג"ל האט קרושפידענין
 מיט הקציני' ר' שמואל ובנו הקצין ר' מענדלי, באותו פעם
 האט בני נתן סג"ל גאר הרבה ח"כ פאר הקצינים הנ"ל
 אקסעפטירט גיהאט טייליש מהם זענן בלדי פאר פאלין
 גיוועזין וקצת מהם האבין נאך צו לאפין גיהאט אלזו איזט
 בני נתן סג"ל גיוואונט גיוועזין קודם דאש דיא ח"כ זענן

1) Mardochai Sohn Mose R. Löbs in London 2) ein Anstüßchen.

פאר פאלן גיוועזן הקציני' די רימיסי לידו גימאכט, אביך
 תוך זו הזמן האט בני נתן סג"ל קיין כתבי' קיין רימיסי
 מהקציני' גיהאט ענטליך איזט הצעקה גיקומין דאש הקצין
 ר' שמואל ובנו תפוס זענין¹⁾ זוא באלדי אליש דיא צעקה
 גיקומן איזט תוך המבורג תכף אל דער קרדיט וואש בני
 נתן סג"ל גיהאט האט אליש הין וועק גיוועזן אונ' דער איין ח"כ
 אויף בני נתן סג"ל גיהאט מן הקציני' הנ"ל או זונשטין האט
 תכף אויף אים עם התשלום גידרונגין נון וואש האט מאן טוהן
 זאלן לא זו בלבד דאז בני נתן סג"ל האט זוא פיל ח"כ
 אופים האלו גיהאט לשלם אונ' זענין נאך כמה ח"כ דאר
 צו גיקומין דיא ער נאך האט מוזין אקסעפטירן אונ' דאך
 קיין ח"כ עם פראטעשט לאזין צו רוק גין, נון איזט עש קודם
 יריד לייפציג גיוועזן אונ' בני נתן סג"ל ללייפציג גימוזט אלזו
 האט ער נעביך גיצאלט וואש ער גיקענט האט אונ' מיט
 ביטרופטים הערטצין ללייפציג גיצאגין נאך דעם ער כל כלי
 כסף וזהב פאר זעצט גיהאט אונ' פון מיר גנגין מיין ליבי
 מוטיר איך גיא איטצונדיר פון דיר גאט ווייס וויא מיר ווידר
 צו זאמין קומין איך האב נאך איזהו אלפים צו צאלין ביט
 דיך זייא מיר בהילפיג וואו דוא קאנשט איך ווייס הקציני'
 הנ"ל ווערין אונש ניט לאזין אלזו איזט בני נתן סג"ל מיט
 זיינר חברות' ללייפציג גיצאגין אן יו' א' תכף אן יום ב'
 האט זיך מיין צרה אן גיפאנגין מיט ח"כ לשלום איך האב
 גיטאן מה דאפשר לי אליש מייניגו פאר זעצט אונ' מיך
 בילן קין איברים ראש הנין גישטאכין²⁾ דאז איך ניט מער גיקענט
 האבי אן יו' ו' האב איך נור נאך ת"ק ר"ט גיהאט צו צאלין

1) Ueber die am 19. September 1697 erfolgte Verhaftung Samuel und Emanuel Oppenheimers s. Kaufmann, Urkundliches aus dem Leben Samson Wertheimers p. 23 f. 2) und mich bis über den Kopf hineingesteckt.

האב איך ניט מער קענן אויף ברענגן אונז האב גוטי ח"כ גיהאט אויף פאר נעמי ב"ב תוך המבורג דא איך אן דער בערש האב פאר קאפין וואלין אונז בין זוא ביטריפטיר הייט דא גנצי בערש הרום גנגן דאז איך דען מאקלירש האב דא ח"כ געבין אביר נאך דער בערש האבין מיר דא מאקלירש מיין ח"כ ווידר גיבראכט דען קיינר קיין ח"כ וואלין אן זעהין, אלזו בין איך ביטריבט גיוועזן אונז ענטליך האט מיר גאט גיהאלפן איך דא ת"ק ר"ט ביצאלט האבן, אן שבת האב איך מיך ריוילפירט דאש איך יו' א' למחרת וויל ללייפציג פארין באם איך ללייפציג פינד דאז הקציני האבין רימיסא ללייפציג גשיקט זוא וויל איך תכף ווידר צו רוק פארין זוא אביר הקציני הנ"ל קיין רימיס שיקן ווערט וויל איך מלייפציג נאך ווין ציאין למחרת הקצין מהור"ר שמשן אב"ד וועלכיר איין אוהב נאמן באותו זמן איזט גיוועזן דער זעלבי ווערט אינש וואול צו דען אונזריגן העלפין אלזו האבן אחי ר' וואלף גיבעטין זאל מיט מיר ציאין אלזו זענן מיר יו' א' מיט הודירוואגין¹⁾ מהמבורג גיצאגן ללייפציג וויא איך פאר לייפציג בין קומין בין איך אויף איין דארף ליגן בליבן אונז איין שליח אין מקום ארין גשיקט אונז מיין קיגדר צו מיר לאזן ארויז קומין וועלכי מיר בריבט האבין דאז הקציני הנ"ל אויזם רעשט²⁾ זיין אונז רימיסי גשיקט אל אירי ח"כ בכבוד צו ביצאלין תכף ומיד וויאדאז גיהערט האב מיך תכף עם אחי [ווידר] אופים וועג גיזעצט אונז צו רוק גיפאהרין אונז זענן יו' ו' עש"ק ביא גוטיר צייט ווידר דאר הייס גיוועזן אלזו בין איך אין ו' יום ללייפציג ומלייפציג להמבורג גיפארין זאל איך נון שרייבן דא שמחה וואש מיין קיגדרכיר

1) Hauder = Miethwagen 1) aus dem Arrest; am 5. October 1697 waren die Oppenheimer bereits enthaftet s. Kaufmann a. a. O. 26.

נעביך גיטריבן ובפרט כלתי מרים אשת נתן דען מיר אין
 זוא איין הויך ביטריפטין שטאנט זענין פון אנאנדיר גיצאגין
 דאז מיר ניט גימיינט האבין אלזו כפשוטה יחדיו צו קומין,
 נון אביר האט המקום ב"ה אונש ממש כהרף עין גיהאלפין
 גילובט אונ' גידנקיט זייא דער העכשטי, הגם הקציני' הנ"ל
 האבין אלי הוצאו' ביצאלט אביר קענין עש דאך אונש כל
 ימיהם ניט צלין וואש בהלות צרות ודאגות מיר גיהאט האבין
 המקו' ב"ה וויל זיך דאך ווייטיר איבר אונש מרחם זיין אונ'
 אונש נור אונזיר לחם חוקים בכבוד מיד ה' געבין אלזו
 דיווש אך ת"ל צו גוטן אפ גילאפין, לאחר זה האב איך
 גימאכט חתנה מבתי פריידכי תי' עם בנו של מחו' מהור"ר
 משה בן מהור"ר ליב אלמנה החתנה איזט באלמנה גיוועזין
 גאר איין חשובי חתנה גיוועזין אלזו החתנה תוך ששון
 ושמחה נגמור גיווארין לאחר זה איזט זמן חתנה מבני ר'י
 משה סג"ל ארבייא גיקומין איך האבי גישריבן למחו' הקצין
 כהר"ר שמשון ביארשדארף דאש איך מיך רישט אום אויז
 צו ציאיין ולחתנה צו קומין אביר מחו' ר'י שמשון מיר
 גישריבן עש איזט אים אי אפשר אין דער צייט חתנה צו
 מאכין מאחר הש"י אים העט מוכה גיוועזן זיין יונגשט קינד
 אויז צו געבין אונ' אלזו קענט ער החתנה ניט אין זיין אלטין
 הויז מאכין אך ורק ער העט אן גיפאנגין איין חדש בית צו
 בוואין זוא בלדו דאש פירטיג איזט וואלט ער מיר שרייבן
 דאז מיר קומין זולטין אונ' תוך עושר וכבוד החתנה מאכין
 אביר הטעם איזט ניט אליש גיוועזין אודות זיין חדש בית
 בוואין אך ורק עש איזט אצל מארגנראף מברייט איין נייאר
 יועץ גיקומין וועלכיר זיך נגד מחו' הקצין כהר"ר שמשון
 גישטעלט ניט אנדרשט אליש דווקא המן אונ' ניקש אנדרשט
 [גיטראכט] אליש לאבר ולהשמד ולהרוג, ובאמת אים אך זער
 וויא גיטאן דאז ער זיך ניט גיוואושט צו ווענדין אונ' צו קערין
 ובפרט דאז כל אשר לו אצל הרוכס יר"ה האט שטין

גיהאט אלזו איזט דרוזש העיקר טעם גיוועזן דאש ער
 החתנה ניט לזמנה גימאכט, אביר המקו' ב"ה דער דאר
 האט אן גזעהן וואש גרויש גומיש מביתו קומט ובפרט מן
 הכנסת אורחים עשירים ודלים אונ' וואש גומיש אליש ער
 גיטאן האט אן ב"י אין דער גנצי מדינה אונ' ממש דיא גנצי
 מדינה ארהאלטן האט אונ' וואש ער להבא נאך טון קן
 אונ' ווערט, אלזו המקום ב"ה ברחמיו וברוב חסדיו מהפך
 גיוועזן כל מחשבתו הרע מזו המן אונ' אלי ביזי מחשבות
 מזו הרשע מהפך לטובה גיוועזן דאו הרשע גנץ שפול איזט
 גיוועזן אונ' מחו' כל יום ויום עולה למעלה גיקומן דאש
 און בישרייבליך איזט איין ב"י זוא פיל חשיבות אצל שררה
 יר"ה צו האבין השי וויל אין עד ביאת הגואל דאר בייא
 ארהאלטן אביר האט דאך נאך שנה תמימה גיווארט איאיר
 מיר האבין קענן חתנה מאכין, נון וויל איך היר מיט מיין
 פיניפט בויך בישליסין.

סליק ספר חמישי.

היר מיט וויל איך מיין זעקסטיש בויך אן פאנגן אין
 וועלכין איך פאר מיינט האב אל מיין פאר גניגליכקייט צו
 פינדן אונ' איך מיך אין זוא איין שטאנט צו זעטצן דען
 איך צוואהרין גנצי פירצעהן יאר גימידיט האב דאר מיר
 דאך פיל פרטייאין¹⁾ זענן פיר גישלאגן ווארן ממש דיא פאר
 נעמשטי אין גנץ אשכנז אביר אלזו לנג איך גיקאנט האבי
 אונ' מיר גידוכט דאו איך מיט דען מייניגן וואש מיר בעלי
 זצ"ל גילאזין מיך קאן מחייה זיין מיר ניט אין זין גינומין
 מיך צו פאר ענדרין אביר אויב דער היכשטי מיין פיל

1) Partieen.

פאלטיגי עבירות אן גיזעהן אונ' מיר ניט לדעתי געבן דאז
 איך איין מאן גינומן העט דאר מיר זענן פארטייאן פיר
 גישלאגן גיווארן דאש איך אונ' מיין קינדר העטן קענן
 דאר דורך גליקועליג זיין אונ' מיך אויף מיין ביטריפטי ערבייט
 זעליגי עלטיר העט קענן און גירואיגין¹⁾ שטאנט זעטצין זוא
 האט זולכיש אליש דעם גרויש גוטיגן גאט ניט גיפעליג
 גיוועזן ובוודאי מכה עוונותי מיך צו דיזיר פולגינדי פרטייא
 ריזילפירן גיטאכט וויא פולגינדו אין מעהרירש פולגין ווערט
 אונ' ביא דעם אלים דאנק אונ' לוב איך דאך מיין בישעפיר
 דער מיר מער גינאד אונ' בארימהערציקייט אין מיין הוכי
 שטראף ביווייזט מער אליש איך און ווערדיגי זינדיגרין ווערדיק
 אונ' ווערט בין אונ' דער גרושי גאט דער מיר דיא גנאד אונ'
 בארימהערציקייט גיביט אונ' ביא (אל) אל מיין צרות מיך
 צור גידולד אן פירט דעם לוב אונ' דאנק איך איביקליך
 אוב איך זולכיש שונט ניט טון קאן מיט פלין גרושן
 פאשטין אודיר זונשטין גרושי תשובת וויא איך וואול שולדיג
 ווער אונ' טון זולטי אביר דיא גרושי דאגות אונ' בארין
 נכריה אך זונשטין מיך עש ניט טון לאזין הגם דאש איך
 וואול ווייס דאז זולכי אנטשולדיגונג גאר וויניק פאר המקום
 ב"ה העלפין ווערין ומשום זה כתבתי זאת מיט ציטרינדיר
 האנד אונ' ביטרי הייסי טרערין דען עש שטיט המקום
 ב"ה צו דינן בכל נפשך ובכל מאדך אלזו גיהערט דער
 זינדיגי מענש זיין גוף וממון ניט צו אכטין הש"י ב"ה דאר
 מיט צו דינן אונ' אלי תירוצים אייטיל שבושים זענן איך
 ביט גאט דען אלמעכטיגן מיר דען חסד צו טון דאז ער
 מיך קריפטטיג אונ' כח גיביט אונ' אין מיין דיעה גיביט
 ניקש אנדירשט אליש להמקום ב"ה צו דינן אונ' דאש איך
 ניט מיט מיין ביזילפירטי בישמירטי קליידיר פאר המקום ב"ה
 קום כמו שנאמר שוב יום אחד לפני מותך²⁾ נון ווישן מיר

1) geruhig 2) Aboth II, 10.

יוא ניט ווען ער דאז דער טאג קומט דאז מיר שמערבין
 זולין אלזו ווייל דער מענש יוא דאז ניט ווייס אלזו איזט ער
 שולדיג אלי טאג תשובה צו טון זולכיש העט איך אך טון
 אונ' ביטראכטין זולין דען איך זאלכיש גאר וואול העט טון
 קענין, הגם איין לומפניר תירוץ פאר מיר האב ערשט וואלין
 מייני יתומכיר בכלל צו רעכט העלפין ולאחר זה בארץ
 הקדושה ציאיין זעלבי איך גאר וואול טון קענין ובפרט דאר
 בני ר' משה סג"ל איין חתן גיוועזין לאחר זה איך ניט מעהר
 גיהאט צו פאר זורגין אליש בתי הקטנה היתומה מרת מרים
 תי' אלזו העט איך זינדגרין זולין קיין מאן נעמין אונ' בתי
 מרים זולין ערשט איין מאן געבין ולאחר זה העט איך טון
 זאלין אליש וויא איין כשרה פרומי יידישי פרא גיהערט אונ'
 אלי הבלי עולם בעולם הזה פאר לאזין זולין אונ' מיך מיט
 דען ביזילכן וואש איך נאך איבריג גיהאט האבי לארץ הקדושה
 ביגעבין זולין דען לשם העט איך קענין אליש איין כשרי ב"י
 לעבין קענין אונ' העטין מיך הדאגות וצרות פון מייני קינדר
 אודיר פרינט והבלי עולם ניט בישוועהרליך גיוועזין, אונ'
 דאר העטי איך להמקום ב"ה בכל נפשי ובכל מאודי דינין
 קענין אביר וויא שונט גידאכט עוונותי גרמו זאת דאש מיך
 המקום ב"ה צור אנדרי מחשבה גפירט אונ' מיר זולכיש ניט
 גיווע[ר]דיגט¹⁾ האט, נון וואלין ווידר אן פאנגן וואור מיר
 גיהאלטין, בין כך ובין כך האט עש איין גניץ שנה גיווארט
 איאיר איך על בני ר' משה סג"ל זיין חתנה האב קומין
 קענין, צווישן דעסין זענין מיר אליר האנד ווידר ווערטיקייט
 אונ' צרות פון מייני קינדר איין טייליש אויף גישטויסין וועלכי
 מיך מקדמת אונ' אלי יום פיל מעות גיקאשט וועלכיש ניט
 נישוג לכתוב עש זענין בכלל מייני ליבי קינדר אונ' אינין אליש
 מוחל זוא וואול דיא מיר גרויש געלט גיקאשט אליש דיא

1) gewürdigt.

מיר ניקש גיקאשט דאז איך אלזו יורד מנכסי גיוועזן בין
 צו דעם איך גרוישן מו"מ גפירט דען האב צווארין נאך
 גרוישן קרודיט בין יהודי ואינם יהודים גיהאט ומשום זה
 מיר גרושי צרות אן גיטאן אין זומיר אין היטן אונ' אים
 ווינטר אין רעגן אונ' שניא על ירידים גיפאהרין גנצי טעג
 בירידים אין מיין גיוועלב בזמן החורף גישטאנדין אונ' ווייל
 איך גאר וויניק פון אלי דען מייניגין האבי איבר גיהאלטן
 מיר גאר זויאר לאזין ווערין דאז איך אליש גיטראכט נאר
 מיט כבוד פורט צו קומין דאז איך ח"ו ניט מייני קינדר זול
 צו טייל ווערין אונ' זול ח"ו ניט ארלעבין עומד ומצפה על
 שולחן של חבירי צו זיין אוב עש שוין מייני קינדר ווערין גיוועזן
 ווער מיר ח"ו וויאר אליש בייא פרעמדי גיוועזן דען קינדר
 העטין ח"ו זיך אפשר דורך מיך פאר זינדיגט וועלכיש מיר
 כל יום ויום ווער ערגיר אליש דער טוט גיוועזן, ועל כל
 אלה האב איך דיא גרושי מיא אונ' ראזין¹⁾ גם תוך מקום גין
 ניט יותר קענין אויז שטיין, הגם איך דאז אליש ניט גיאכט
 מאחר איך תוך גרושין מו"מ גישטאנדין בין אונ' האב קרודיט
 גיהאט וויא שונט גידאכט באם מיר ח"ו פעם א' עמליכי
 פאק סחורות אודיר זונשטין פיל חובות זולטין יאוש ווערין
 זוא ווער איך ח"ו גנץ מכולה אונ' מוזט ח"ו מיין קרודאטאריש²⁾
 אך מרמה זיין וועלכיש מיר אונ' מייני קינדר אונ' מיין
 פרוטין מאן אונטיר דער ערד איין חרפה ווער, באותו פעם
 האב איך אן גיפאנגין חרמה צו האבין אויף אלי דיא גוטי
 שידוכים דיא איך האב פארין לאזין דאר איך העט תוך
 עושר וכבוד מיין עלטיר פאר ברענגין קענין אונ' אפשר
 מייני קינדר דאר דורך אך וואול טון קענין אביר אלי חרמות
 העלפין ניקש איזט צו שפאט גיוועזן גאט האט עש ניט
 האבין וואלין אונ' מיר איין אנדרשט צו מיין און שטערן אין

1) Rasen = laufen, sich abhetzen 2) Creditoren

גיגעבין וויא פולגין ווערט עש איזט זולכיש גישעהין בשנת תנ"ט וויא שונט גידאכט דאז איך לבני ר' משה סג"ל וואלין חתנה מאכין אביר ניט צו קומין וויא שונט גידאכט בין כך ביקום כתביו מחתני משה שי' ממיין וועלכיר גישריבן ט"ו סיון תנ"ט אונ' דרין גידאכט וויא ר' הירץ לוי איין אלמן גיווארין אונ' וואז ער פאר איין חשוביר יהודי למדן אונ' עושר אונ' וואז ער פאר איין הויז האלטונג פיריט לקצר רימיט דען מאן גאר זער וויא דער אמת אך נאך אלין אן זעהין גיוועזין איזט אדם יראה לעינים¹⁾ והמקום יראה בלב, דיזיר כתב מיר גראד צו האנדין קומין אין ביטראכטונג מייני צרות ובפרט איך איין אשה בין גיוועזין מן ג"ד שנים אונ' מייין קינדר אונ' מייין זורג כל ימי האב אויז גישטאנדין באם דעם זוא ווער קענטי איך נאך מייין עלטיר אין זוא איין קהילה קדושה וויא באותו פעם מייין דען שם גיהאט האט צו ברענגין מיט רוא אונ' מייניר נשמה וואול טון אונ' האב מיך פאר לאזין אויף מייני קינדר באם עש פאר מיר [ניט] ווער זולטיין זיא מיר ניט צו ראטיין אלזו האבי איך לחתני תשובה גישריבן איך בין ד"י שנים אלמנה גיוועזין²⁾ אונ' ניא מאליש בדיעה גיהאט איין מאן ווידר צו נעמין וויא וואולין עש ידועה ומפורסם איזט דאש איך דיא גרעשטי חשובי תוך גנין אשכנז ביקומין קענין אביר מיך ניא מאלש צו ריזילפירין³⁾ וואלין ניקש דעסטי וויניגר ווייל ער מיר זוא גאר צו ראטיט ובאם בתי אסתר תי' ג"כ דאר צו ראטיט בין איך ריזילפירט צו, אלזו האט מיר בתי אסתר תי' ג"כ גישריבן אלזו פיל אליש זיא נעביך גיוואושט אונ' פאר זיך גיזעהין האט וועגין סך הנדן האבן מיר ניט פיל פילפולים מיט גיהאט האב לבעלי גיגעבי ממש וואש איך גיהאט האב דען בעלי מיר פאר שריבן באם איך ערשט שטערב קריגן מייין יורשים מייין מעות ווידר אונן

1) 1. Sam. 16, 7 2) F.: גיזעסין 3) dazu resolviren.

באם בעלי ערשט שטירבט קרויג איך ת"ק ר"ט יותר אליש
 מיין נדן איזט האב אים ט"ו מאות ר"ט געבין בתי מרים
 תי' איזט איין קינד מן י"א שנים גיוועזן האט בעלי זיך פאר
 שריבן אצלו בחינם צו האלטיין ביזקין זיא תתנה האט ובאם
 איך נאך הרבה מעות העט יותר גיהאט העט איך עש
 לבעלי ג"כ געבין דען איך האבי מיר גידאכט קאן מיין מעות
 אן קיין אורט פאר זיכירטיר אונ' בעשיר האבן אליש בייא
 דען מאן, צו דעם טוא איך בתי מרים תי' היתומה וואול
 זיא הויף ניקש צו פאר צערין אונ' איר מעות גיט דאך על
 רווחי' אונ' דער מאן האט איין גרושין בירוף על מו"מ מי
 יודע וואש איך מיין קינדר תוך מו"מ ברענגן קאן אביר
 רבות מחשבות בלב איש וכו'¹⁾, יושב בשמים ישחק²⁾ חמקו'
 ב"ה, בעיה אויז אל מיין מחשבות אונ' אן שלעק גילאכט
 אונ' שוין לענגשטוי בייא דען היכשטין מיין פאר דערב אונ'
 צרות בישראלסין אונ' מיך לקצת על עוונותי צו שטראפן
 דאז איך מיך האב מבטיה גיוועזן על בני אדם דען איך
 העט מיר ניט זולין בלבי נעמין איין אנדרין מאן צו נעמין
 ווידר, דען קיין רי' חיים האמיל העט איך קענן ווידר ביקומין
 אונ' זולין בייא מיין קינדרכיר זיטצין בלייבן אונ' גוט אונ'
 ביז וויא עש המקום ב"ה האבין וואלין פאר ליפ נעמין אונ'
 יתומה מרים אויז געבין אונ' דאז נאך וויא גידאכט מיך לארין
 הקדושה ביגעבין, נון דאש זענן אליש דינגן דיא פאר בייא
 זיינין אונ' וואש גישעהין איזט ניט צו ענדרין עש איזט מיר
 נון ניקש מער מן המקום ב"ה צו ביטין איך נור אליש
 גוטיש פון מייני קינדר שי' ותי' הערין אונ' זעהן מאג וואז
 מיר אן בילנגיט בין אליש מקבל באהבה מן המקום ב"ה
 וב"ש הגדול, נור דער גרושי גירעכטיגי גאט וויל מיר נור
 דיא גידולד געבין וויא ער מיר ביז אל הער גיטאן האט,

1) Prov. 19, 21 2) Ps. 1, 4.

אונ' אליש לאזין איין כפרה אויף מייני עוונות זיין דען איך
 נעם גאר אופט פון דעם רופא זיין טראנק איין, וועלכיש אין
 ערשטין בויך שטימט¹⁾, נון איזט הקנס גיליגט גיווארין אביר
 בסוד גדול דען האב עש נישט וואלין מפרסים זיין ווער מיר
 סכנה דרויף גישטאנדין אודות אפ צויק מעות מן עצה העט,
 מיך כמה מאות גיקאשט, דען בין פאר נאנט²⁾ תוך המבורג
 גיוועזין אלי סוחר' דיא מיט מיר גיהאנדילט האבין נישט
 אנדרשט גימיינט איך כמה וכמה אלפי' אין אייגינש העט
 צווישן דעסן האב איך גיועהין מיין סחורות ושאר זאכן צו
 געלט צו מאכן אונ' צו ביצאהלין וועם איך הייב בין גיוועזין
 דאז איך דאנק אונ' לוב להמקום ב"ה דאר איך אויז המבורג
 גיצאגין בין קיין בן אדם הן יהודי ואינם יהודי' א' ר"ט בין
 הייב גיוועזין וואור פיר איך שבת והודיה להמקום בין דאז
 ער מיר זולכין גרוישן חסד גיטאן, מייני קינדר שי' ותי'
 האבין אליש איאיר השירוך גישעהן איזט גם מיין גישוויסטריג אונ'
 פריינט גיוואושט איך מיך עמהם מתייען גיוועזין אונ' אויב
 זיא מיר צוואר אלי האבין דאר צו גיראטין איזט דאך זולכיש
 גאר און גליקליך אויז גישלאגין וויא ווייטיר פאלגין ווערט כי
 כאשר יגורתי יבוא אלי³⁾, דאר איך האב זולין השירוך טוהן
 האב איך טורה גיהאט באם איך נאך לענגיר זוא זיטצין
 ווער קום איך גאר אום דאש מייניגיל אלזו קעם ת"ו לידי
 חרפות דאז איך אנדרי לייט יהודי' ואינם יהודי' מוזט צו
 קורטין טון אונ' לאחר זה אין מיין קינדר הענט פאלין אביר
 דאש אלי האט מיר נישט גיחאלפין איך האב מוזין בעו"ה אין
 איין מאניש הנט פאלין דאז איך דיא זעלביגי חרפה ארלעביט
 דאר איך מיך פיר ביזורגיט האב⁴⁾ אויב איך שונט ניקש דרצו
 קאן זוא איזט עש דאך מיין מאן דאר איך [האב] גימיינט תוך

1) s. oben p. 9 ff. 2) berühmt 3) Job 3, 25 4) vor
 der ich gefürchtet.

עושר וכבוד מיט צו לעבין צו דעם לע"ע איך אין תוך זאלכין מעמוד פינד דאז איך ניט ווייס אוב איך לעת זקנתי לינות לילה או פת לחם לאכול האב, אונ' וואר מיך פאר גזורגט דאז מיין קינדר ח"ו ניט זאל צו טייל ווערן מיר ערשט לע"ע קענט צו קומין, איך האב גמיינט מיט דעם דאש איך איין מאן נעם זוא איין בריה אונ' גרוישן בעל מו"ט מיין קינדר מיט צו העלפין אונ' דאז זיא דורך אין תוך גרושין מו"ט קומין זאלטין איזט בעו"ה גראד קונטרארי גישעהן דען בני נתן סג"ל אום כמה מאות קומין דאז אים בעלי נאך חייב איזט אונ' האלב על ידו של בעלי ריגנירט¹) ווארין אודות זייני הילופים אלי פראטעשטירט גיווארין באם ניט המקום ב"ה אים שיינפארליך²) ביווארט אונ' גיהאלפין העט, בתי מרים היתומה האב איך גימיינט גנץ וואול צו טון דאז זיא נעביך פון איר מעות קאן אויף ליגין אלזו האב איך זיא גראד מיט מיר אין דאש אייסירשטי פאר דערב גיזעצט וועלכיש [נון] נאך השיי ב"ה גינעדיגליך אפ גיווענדיט וויא ווייטיר פולגין ווערט אלזו מיין הערטצי ליבה קינדר איזט צו זעהן דאז איך אליש וואול איבר טראכט אונ' איבר ליגט האב אונ' אליש וויא איך גימיינט האב דאז וואול גיטאן איזט גראט צום ארגשטין אויז גישלאגין אלזו קאן איך בעו"ה מיר יוא ניקש אנדרשט טראכטין אליז זאלכיש מיני ביטרי עבירות שולט איזט דרום מיין הערטץ ליבי גיטרויא קינדר וואש זאל איך פיל זאגן אודיר שרייבין אין חדש תחת השמש³) איך בין עש ניט אליינט דיא עש זוא גאנגין האט אך ורק פיל אנדרי מער דיא פרוימר אונ' בעשיר זיינין גיוועזן אליש איך, דאש איך ניט ווירדיג אונ' ווערט בין דערי אירי פויס שטאפין⁴) צו גין גלייך דיזש פולגינדיש מעשה

1) ruinirt 2) offenkundig 3) Koh. 1, 9 4) Fusstapfen.

לייאין ווערט וועלכיש איין מעשה דאז גוויז אמת איזט אונ' גוויש גישעהן איזט זא וואר זול עש מיר אך אויז גין אליש עש דען פרוימן מלך איזט אויז גנגין אונ' ווען איר וואלט קלוג אונ' ביטראכטליך זיין מוזט איר זעלבשטין מודה זיין דאז המעשה אמת, דאר ווייל דער עולם גערין וואש נייאיש האט זא האב איך דיזוש מעשה אוזיס לשון הקודש אויף טייטש אויז גישריבן כדי לראות דאז פאר נעמי פרומי לייט אך אויז שטיהן מוזין אונ' הש"י אינן אך העלפט דער זאל אונש וכ"י אך העלפין ושמחנו כימות עניתנו¹⁾ אמן ואמן, איין מעשה פון איין מלך²⁾ דער האט גיוואונט אין דיא אראבישי לענדיר איין מעכ[ט]יגיר מלך האט גיהיישין ידידיה דער זעלביגי מלך האט זא פיל ווייביר גיהאט וויא דאז זעלביגי מאלט דיא מאניר אין דיא אריאנטאלישי לענדיר גיוועזין ער האט אך פיל קינדר מיט זייני ווייבר גיהאט דיא דער קיניג אלי זער גיליבט אונ' זיא אלי אליש קיניגליכי פרינצין אונ' פרינצעסין ארציאין לאזין, אונטר דען קינדרין האט ער איין זון גיהאט וועלכיר דער שינשטיר אונטיר אלי דען קיניגש קינדר איזט גיוועזין וועלכין דער קיניג אך מער אליש אלי זיין קינדר גיליבט אונ' דערינט ווענין³⁾ אים פיל מוטווילין אונ' ניקש ווירדיקייט איבר זעהן דאר הער פיל ביוזש פון גיקומין וויא איר ווייטיר פאר נעמין ווערט, דער זון האט גיהיישין אבדון דיזיר אבדון האט איין שוועסטיר גיהאט דיא אך איבר אויז זער שין גיוועזין מאן האט זיא גיהיישין דיא שיני דאנילא, נאך האט דער קיניג איין זון גיהאט האט גיהיישין עמוניש דער זעלבי עמיניש האט זיך פאר ליביט אין דער שיני דאנילא אביר ער האט איריר ניט קענין מעכטיג ווערין אונ' האט זולכיש אך קיינים דערפין פאר טרויאין דען ער זיך פאר דאש קיניגש צארין גיפערבט וויא וואיל אין דער קיניג אך

1) Ps. 90 15 2) vgl. 2. Sam. c. 13 3) derentwegen.

זער ליפ גיהאט אונ' דען עמוניש אין הויכן ווערדין גיהאלטן
דען נאך האט עמוניש ניקש זאגן דערפין אלזו איזט עטליכי
צייט הין וועק גנגין, דאז זיך דער עמוניש מיט זיינר ליב
זוא גיקוועלט דאש ער גנץ פאר מאגרט אונ' אפ גיצערט
איזט וועלכיש איינר פון זייני גזעלין אונ' גוט פריינט אן
אים גישפירט אונ' עמוניש זולכיר גישטאלט אן גישפראכין
מיין הער אונ' ליבר פריינט איך שפיר נון איין גירוים צייט
אן אים דאז אים זיין פריידיקייט אונ' אלי' גזעלשאפטין בייא
לייטין איזט פאר גאנגין ער זוכט אלי אפ גילעגני אורטיר
זיין לייפ איזט אים גנץ פאר מאגרט, זיין גישטלט גנץ פאר
ענדירט וואש מאג דען קינגליכן פרינצין עמוניש דאך שאדין¹⁾
ער האט דאך רייכטום אונ' ער²⁾ גינוגין, איך ביט מיין פריינט
זאגט מיר וואש ער אויף זיין הערטצין האט פילייכט ווערט
אים זיין בישווערנים גירינגירט ווערין אונ' אויב איך אים
העלפין קענטי, אלזו ענפירטי עמוניש צו זיינן פריינט אונ'
זאגט מיין פריינד איר האביט אליש מיט ווארהייט אונ'
גרוישן פאר שטאנט גירעדיט אביר וואש מיר שאט קאן מיר
קיין מענש [אין] העלפין אליש דער ביטריטויט דער קאן מיך
פון מיין איבל ביפרייאן אונ' איך דערף עש אך קיינים אפין
בארין אליש דיר גיטרייאר פריינט וויל איך עש דאך פאר
מיין טויט אפינבארין וויא וואול דאז איך ווייס דוא מיר אויז
מיינר גרושי נויט ניט העלפין קאנשט, עמוניש זאגטי נון
הער צו מיין גיטרייאר פריינט וואש פאר איין זעלצייט³⁾
אונערהערטי קרנקהייט אונ' ביקימירניש מיך איבר פאלין
האט אונ' דיזוש איזט מיין איבל אונ' [מיין] קראנקהייט דאז איך
דען גיפט דער שונהייט פון דער שיני דאנילא אין מיר
ניזאגין האבי דיזוש איזט מיני איבל אונ' מיני קראנקהייט

1) = fehlen 2) Ehre 3) seltsame.

איך האב אליש גיטאן אונ' גימיינט מיך פון דער קראנקהייט צו קורירן אביר דאז זיך זאל גאט ארבארמין יוא מער איך מיין דאז איך מיך וויל פון דער שיני דאנליא אנטפערין¹⁾ יוא מער ווער איך פון איר ליפשאפט גיקרענקיט נון מיין פריינט ווען ער מיר ניט מיט זיינן גיטרייאין ראט הילפיט ווא בין איך גנץ פאר לארון, אלזו זאגט דער פרינט, ניקש אנדרשט אליש דיווש ווען ער מיר מיין גיטרייאין ראט וויל פולגין, האף איך אין בלדי צו גינעזין, טוט אלזו ליגט איך אין איין בעט אונ' מאכי זיך קרנג וויא זיין גויכט אך אויז ווייזט אונ' לאט ניקיין בייא איך זיין אליש עטליכי פון זייני גיטרייאישמי דינר דיא א(י)[ו]ם זיין היימליכקייט ווישינשאפט חאבין אך קיין אנדיר דאקטיר צו אים קומין אליש זיין פאר טרויסיר לייב דאקטיר דער זעלבי זאל דאש שפארגיטענט²⁾ מאכין דאש ער זער גיפערליך קראנק ווער אליש דאן ווערט אהן צווייפיל דער קיניג קומין אין צו ביווכין אונ' אים ביפראגין וואז זיין קראנק הייט איזט, אלזו מיין ליבר עמוניש זאלט איר איך פיל קראנקיר אונ' שוואכיר שטעלין אליש איר אן איך זעלבשטין זייט אונ' דען קיניג מיט שוואכיר שטים ענטפרין אונ' זאגין ראז ער גאר קיין שלאף האט אך קיין אפיטיט צו עסין ער העט זיך שונט אן אונטרשידליכי אורטיר עסין לאזין קאכין אביר איזט מיר אליש צו ווידרין קאן ניקס גניסין, דיויש איזט מיר נאך איין גיפאלין דאז אייניגי מיטיל מיר מיין לעבין צו ערהאלטין ווען עש דעם קיניג וואול גיפיל דז ער מויכט גינעדריגש ביפעהלן אן זיינר טאכטיר דיא דנילא דאז זיא מויכט אין מיין קאמיר קומין אונ' איין עסין מאכין דאש איך עש זעך פילייכט ווערט גאט געבין דאש עש מיר שמעקן ווערט אונ' מיין לעבין דאר מיט צו ארהאלטין איך ווייס גוויש דער קיניג ווערט אים זאלכיש

1) entfernen 2) Spargament, ausgesprengtes Gerücht.

נישט פאר זאגן אונ' אים דיא שיני דאנילא שיקן ווען זיא
 נון אין זייני קאמיר קומט זאג ער דאז אלי הרויז גין ער וויל
 זעהן ווען ער זיך אליינד בפינד אוב אים דיא שפייזן ווערין
 בעשיר שמעקן אלש דען מיין פריינד עמוניש ווערט ער
 שוין זעהן מיט גוטין אודיר גיוואלט צו זיין פאר גניגין צו
 קומין אונ' וואש דען גישעהין ווערט נישט צו ענדרין זיין,
 אונ' זייני מוטיר וועלכי דאש קיניגש הערטין אין אירי הענדין
 ווערט שוין ווישין דאז קיניגש צארין צו שמילין, מיין ליבר
 פריינט זאגט עמוניש ער האט מיר זוא איין גוטין ראט
 גיגעבן איך בפינד מיך שוין קרעפטיגיר אונ' זיין גיטרייאן
 ראט מוז פארט גין זולט איד אך דאר איבר שטערבין אלזו
 איזט עמוניש אין זיין קאמיר גניגין אונ' זיך צו בעט גליינט
 אליש ווען ער זער קראנק ווער אונ' זיין גיטרייאן לייב
 דאקטיר בייא זיך גיהאכט דער זולכי קרענק קונט פאר¹⁾
 גימאכט דאז זיא פאר דען [קיניג] קומין איזט וועלכיר דען נישט לנג
 גיזוימט אונ' צו דען עמוניש גניגין אום אים אין זייני קראנקהייט
 צו ביזוכין אונ' מיט אים פריינטליך גירעט אונ' דען אום
 שטאנט פון זיינר קראנקהייט גיפראגט וואור אויף אים
 עמוניש מיט שוואכיר שטים גיענפירט וויא אים זיין פריינט
 גיראטין האט אונ' איר שוין גילייאנט העט אלזו באלדי זאגט
 דער קיניג צו עמוניש גיטרישט מיין ליבר זון עש זאל אים
 ניקש אין מיין גאנטצין קיניגרייך פאר וויגירט וועדין אלזו
 בלד וויל איך אים זייני שוועסטיר צו אים שיקן אונ' ווינש
 דאז אים איר גיקעכטיש זאל וואול אן שלאגן אונ' שמעקן
 דאז ער צו זייני גיזונדהייט אונ' פאריגי קרעפטין ווידר קומין
 זאל, אלזו נאם דער קיניג איין פריינטליכן אפ שייד פון
 עמוניש אונ' שיקט אלזו פורט נאך זיינר טאכטיר דאז זיא

1) kundbar.

אלו בלד נאך אירין ברודיר גין זולט אונ' אים גוטי שפיז
מאכין אויב ער פון איר וואש עסין מויכט, דיא שיני דאנילא
וואר וויליג אירין פאמיר גיהארזאמשט צו פולגין אונ' גינג אין
איר ברודירש עמוניש זיין הויז אונ' פאדירטי פון [דען] גזינד
וואש ניטיג וואר צו אייניר גוטי שפיז צו קאכין וויא נון
עמוניש מערקט דאז דיא שפיזין באלדי פערטיג ווארין היש¹⁾
ער אידיר מאן אויז זיין קאמיר גין, אליש אים נון עמוניש
אליינד ביפאנד מיט זיין שוועסטיר, זאגט ער מיין ליבי
שוועסטר ברענג מיר דיא שפיזין הער אויף מיין בעט דאז
איך זיא אויז דיין האנט עסין מאג פילייכט ווערין זיא מיר
בעשיר שמעקין, אליש אים נון דיא שיני דאנילא דיא שפיזין
בראכטי ביגרייפט ער זיא אונ' זאגט צו איר מיין ליבה
שוועסטיר דוא מוזט בייא מיר ליגין אדיר איך מוז שמערבין
וואור איבר דיא דאנילא זער ארשראק אונ' שפראך מיין
ליבר ברודר טוט זולכין און ארהערטי שאלקהייט ניט, ביטיט
דען קיניג פון מיינט וועגין איך ווייס גוויש ער מיך דיר ניט
פאר זאגין ווערט, יוא אל דאש רידן אונ' ביטן וואלטיין דער
דאנילא ניט העלפן, דער עמוניש צאג זיא צו זיך אונ' לאג
מיט גוואלט בייא איר, דאר נון עמוניש זיין ביזין ווילין
פאר בראכט האט וויא ער זיא צו פארין זוא ליפ גיהאט
אלוז פיינט וואר ער איר, אונ' שטיס זיא פון זיך אונ' היס
זיא הין וועק גין, דיא דאנילא שריא ביטירליך איזט עש ניט
גינגין דאש ער מיך צו שאנדן גימאכט אונ' וויל מיך נאך
פון זיך שטויסן אביר אל איר היילין אונ' שרייאין האט דען
עמוניש ניט ביזאגין ער רופט זייני קנעכט ארין דיא דאנילא
אויז זיין הויז צו שטויסן אלוז איזט דיא דאנילא מיט שרייאין
אונ' וויינין אויז דען עמוניש הויז גנגין וויא זיא נון ארויז

1) hiess.

ג'איט ביגעגניט איר איר ברודר אבדון אונ' זיכט דאז זיא
 זוא שרייאט אונ' איר קיניגליכי קליידיר צו ריסין האט, זוא
 זאגט איר ברודיר אבדון מיין שוועסטיר עש איזט דיר גוויש
 לייט גישעהין אין דין ברודירש הויז שווייג שטיל אונ' גיא
 אין מיין הויז ביז דאז איך מיך ווער אן דין ברודיר גיראכין
 האבין אלזו האט דיא דאנילא נאך דעם זיא אירן ברודיר
 אבדון אליש ערצילט האט מיט שימפף מוזין הין וועק גין,
 אוב דער קיניג שונט דיא זאך גיוואר ווארדין אונ' זער
 דאריבר ארגרימט גיוועזין זוא האט דאך דיא קיניגין דען
 עמוניש מוטיר עש זוא ווייט גיבראכט דז דער קיניג וועגין
 דער גרוישי ליפשאפט דיא ער צו איר גיהאט דען עמוניש
 אליש פאר צייאט האט, אביר דאש קיניגש זון דער אבדון
 האט דיא זאך אין זיין הערטצין גיטראנין, נון עש איזט איין
 צייט לנג דער נאך גיוועזין דאש דער אבדון איין גרושי יאכט¹⁾
 אן גישטעלט אונ' אלי קיניגליכי פרינצין וויא אך זיין ברודיר
 עמוניש דאר צו גיפרייאט²⁾, אליש נון צו אויבינד דיא יאכט
 אויז גיוועזין האט ער איין קעסטליכי מאל צייט גימאכט וויא
 זיא נון זענין אס בעשטין גיזעסין אונ' געסין אונ' גיטרונקין
 האט דער אבדון אויף זייני קנעכט גיוואונקין וועלכי איבער
 דען עמוניש גישפרונגין אונ' אין אומש חיות גיבראכט דיא
 האבין זיך אלי קיניגליכי פרינצין ארשראקין אונ' זיך אלי צו
 פפערט גיזעצט אונ' איזט אייניר צום קיניג גיקומין דער האט
 גיזאגט דאז אבדון העט אלי דאש קיניש קינדר ארשלאגין
 וואור איבר זיך דער קיניג זער ארשראקין אונ' גרושין יאמיר
 גיטריבן אביר עש איזט דער בייא גיוועזין דער ביזי ראט
 געביר עמוניש זיין פריינט וועלכר צום קיניג גיזאגט מיין
 הער קיניג ארשרעקט דאך ניט זוא זער עש ווערין ניט אלי

1) Jagd 2) geladen.

דאש קיניגש קינדר זיין אום קומין, איך מיין דאש קינר
 מער ווערט זיין אום קומין אליש עמוניש, דען זיין זון אבדון
 ווערט זיך וועגן זיינר שוועסטיר דאנילא גיראכין האבין וויא
 זא רידן קומין דאז קיניגש קינדיר אלי צו רייטן אביר דאש
 קיניגש צארין איזט איבר דען אבדון זער ארגרימט ניוועזין
 אונ' איהם ביפעהלין לאזן זאל זיך ניטר מער פאר דאז
 קיניגש אויגן זעהן לאזן, אביר דער אבדון האט דאש ניט
 פאר טראגן קענין דאז ער זאלי אליש איין פאר באנטיר¹⁾
 לעבין אונ' האט גיטראכט נאך דאז קיניגש לעבין דאז ער
 דאש קיניגרייך ביקעס, דען דער קיניג האט זיין אנדרין זון
 פאר איין קיניג ארקלערט נאך אים אלזו האט דער אבדון
 יוא לענגיר יוא מער אליש פאלק אן זיך גיצאגן מיט גומין
 ווארטן אונ' אלזו איין גרושי ריבעלירייא קיגן זיין פאטיר
 דען קיניג אן גישטעלט אונ' גאר וויניק אלטי גיטרייא דיא
 נאך בייא דען קיניג גיבליבן אביר אבדון איזט צו זיין פאטיר
 גיצאגן אונ' דיא שטאט איין גינומין גרויש מוט ווילין מיט
 דאז קיניגש ווייביר גיטריבן, אביר דער קיניג מיט זייני
 גיטרייא דינר האבין זיך בייא צייטן אויז דער שטאט גומאכט
 צו בישערמין איר לייביר, עטליכי דינר דיא פאר מאליש
 בייא דען קיניג גיוועזין זיין אונ' נון צו דען אבדון גיפאלין
 זיין האבין דען קיניג מיט שמיינין נאך גיווארפן אונ' גישאלטן
 אונ' גיפלוכט אלזו האבין דאז קיניגש גיטרייא דינר גיזאגט
 צו דעס קיניג אוב מאן זאל צו זעהן דאז דיא טויטי הונד
 דען קיניג זוא שענדין אונ' לעשטרין מיר וואלן איבר זא
 פאלין אונ' ווען מיר אך זולטן אין שטיקן צו ריסין ווערדין,
 אביר דער פרויטי קיניג האט עש ניט ליידין וואלן אונ' האט
 צו זייני גיטרייא דינר גיזאגט דאז ווייל מיר דאש מיין זון

1) Verbannter.

טוט וועלכיר פון מיין לייב איזט גיבאהרין אונ' מיר נאך מיין לעבין שטיט ווארום זולין עש דען ניט אנדרי טון עש איזט אליש פון מייני זינט וועגן אלזוא איזט ענטליך דער שטרייט זער שווער אויף דען קיניג גיוועוין דאז ער זיך מיט זייני מנין אין דיא וועלדיר האבין מוזין ריטירירין דאך האט זיך דער קיניג אין איין פאשטי שטאט ביגעבין אונ' אל זייני גיטרייא קריגש לייט אן גירעט זיינין זון אבדון גיטרישט אונ' ריטירליך אנטסקיגן צו גין, דען קומט אבדון צו אונש אין דער שטאט זוא זענין מיר אלי פאר לארין, דאש קיניגש זיין ראט האבין אל זייני קריגש לייט פאר גוט אן גינומין אונ' דער קיניג האט זיך גירישט אונ' מיט זיין פאלק וואלן גין פארין אין דער שפיץ אביר דאז קיניגל גיטרייא אויברשטין אונ' יענראלשפירשונין¹⁾ האבין זאלכיש דעם קיניג ווידר שפראכין אונ' ניט ליידין וואלן דען זיא האבין גיזאנט דער קיניג זיכט יוא וואול וואז דער גנצי שטרייט פון דאז קיניגש וועגן איזט דען ווען דער אבדון דען קיניג העט ארשלאגין זוא פאר לאנגיט ער קיינין מער דען ביקעס ער דאז קיניגרייך אביר דער קיניג זאל בלייבין אין דיזיר שטאט אין זיינין שטאנט אונ' זאל גאט בעטין דאז ער אונז אונזרין פיינט זאל אין אונזרי הענט געבין, אלזו זאגט דער קיניג נון ציאט הין אין פרידין גאט זאל מיט אייך זיין, אלזו צאגן אלי איר שארין אונ' איר אויברשטין פאר דען קיניג אויז דער שטאט אונ' דער קיניג ביפול דען אויברשטין אונ' אלי ביפעלכיש האביר אונ' באט זיא גאר זער דען אבדון צו פאר שוינין אלזו זענין דאש קיניגש קריגש לייט קיגן דען אבדון גיצאגן מיט אייניר פריידיג מוט אונ' זיך אויף גאט אונ' אירי גירעכטי זאך פאר לאזין אויב זיא שונט דיא העלפט זוא שטרק ווארין

1) Generalpersonen.

אליש דער אבדון מיט זיין קריגשהער אביר גאט דער שיקים
 אייני גרושי פאר טוימילונג¹⁾ אין דאז שאר פון אבדון דאז זיא
 אלי גישלאגין אונ' פאר יאגיש ווארדין פון דאש קיניגש
 זייני קריגש לייט אונ' פיל איין גרושי פורכט אויף אינין דען
 דיא פארכטיש גאטיש אונ' זייני ראכינונג האט דען אבדון
 אונ' זיין שארין פאר טוימילט אונ' אבדון זעלכירט איזט אך
 דורך איין ווישטינייא גיפלויגן אום זיין לייב צו בישערמין אביר
 ער ווארד פון דאז קיניגש קריגש לייט מיט שפיסין ארשטאכין
 אלזו איזט דער שטרייט גישטילט גיווארין אביר נימיץ האט
 דען קיניג זאגין וואלין דאש זיין זון אבדון איזט גיטיט ווארין
 אונ' דער קיניג האט גיפראגט לעביט אבדון אך נאך, קייניר
 אביר האט דען קיניג ניט ענטפירן²⁾ וואלין אונ' האבין זיך אלי
 פון דען קיניג גישליכין, אליש ווען זיא דען שטרייט פאר
 לארין העטין דאש האבין דאש קיניגש גיטרייא אויברשטין
 גיזעהן אונ' זענין צו דען קיניג גיקומין וואש טוט דער קיניג
 דאר, לאט ער אל זייני לייט דיא איר לייביר פאר דען קיניג
 אונ' זיין גאנציו גישלעכט זוא ריטירליך גיוואגיש נון זעהן
 מיר וואול ווען נור דער אבדון לעביט אונ' דאז מיר אלי
 ארמארט ווערין זוא ווער דען קיניג ניקש אן גילעגן, מיר
 שווערין אים ווערט ער זיך ניט אונטר דאז טור שטעלין
 אונ' מיט זיינים פאלק גיטליך רידן דאז זיא אין ווידר אין
 זיין רייך פירין זוא ווערט אים פיל וויאיר גישעהין אליש אים
 זיין לעבישטאג גישעהין איזט אלזו האט דער קיניג זיין
 אויברשטין גיפאלגיש אונ' זיך אונטר דען טפארטין גישטעלט
 אונ' מעניקליך גיטליך צו גירעט אונ' אל דאש קיניגש פריינט
 אונ' פיינט זענין צום קיניג גיקומין אונ' ער האט זיא אליש
 פאר געבין אליש וואש זיא ווידר אין גיטאן האבין אונ' אלזו
 האבין אים פריינט אונ' פיינט מיט גרוישן יובל גישרייא אונ'

1) Vertaumlung = Verwirrung 2) antworten.

מיט פוקן אונ' פיוזנין¹) ווידר אין זיין קיניגרייך גפירט אונ'
 דער פרומי קיניג האט לאזן אין זיין גנצן לבד אויורופן אלי
 דיא דאר זענן פליכטיג גיווארין אונ' ביפורכטן זיך פאר
 דאז קיניגש און גינאד זולן אלי ווידרום קומין אונ' זאלין
 צו גינאדין אן גינומין ווערין דען דער קיניג האט גיזאגט עש
 איזט עבין אליש ווען איך היינט ווער צום קיניג גימאכט
 ווארין דרום זאל אידיר מאן מיין גינאד עמפפאנגן אלזו האט
 דער קיניג מיט זיכרהייט פריד אונ' ער זיין קיניגרייך זער
 גלאר ווערדיק²) ביז אין זיין ענד ריגרט אונ' נאך ביא זיין
 לעבין זיינין זון פריד ליב אן זייני שטאט צום קיניג גיזאלפט³)
 אונ' גיקרינט, נון היר אויז צו זעהן דאז צווארין גאטיש
 שטראף לאנצים⁴) אביר בלייבט דאך ניט אויז אונ' גאט
 ביצאליט אליש דער עמוניש ווייל ער זוא שאלקייט אן זיינר
 שוועסטיר גיטאן האט מוזין זוא שענטליך אין זיינר יונג
 בלוים דורך דיא הנט זיין ברודיר אבדון אים קומין, דער
 קיניג וועלכר זיין זון אבדון פיל פרעווייל אונ' מוטוויילן
 אונ' ביז דאטיין⁵) האט צו גיזעהן אונ' אים וועגן גרושי
 ליפשפט ניט גישטראפט האט מוזין פאר דען זעלבין אנטלופן
 אונ' גאר [פיל] שימפף שאדין אונ' טריפזאל מוזין אויז שטין אונ'
 ווער ניט גיוועזין זיין גרויש ביז פערטיגש⁶) הערין דאש אים
 גאט ביוונדירליך ביוואריט העט ווער ווייס וואש ביזיש אים
 נאך מער גישעהין אונ' אילינדיקליך פון דעם זעלבין ווער
 ארמארט⁷) גיווארין, אבדון דער זוא פיל ביזיש אונ' מארט
 דאטיין⁸) גיטאן זיינין פרומין פאטיר דען קיניג אויף לייב אונ'
 לעבין גנגין זיין פאטיר קעבס ווייביר גישענדיט זולכין אילינדיגן
 שענטליכן טוט אך נעמין מוזין, זולכיש זאל זיך אין אידריר
 צו הערטצין נעמין דען גאט דער גירעכטי ריכטיר ביצאלט

1) Posaunen 2) glorwürdig 3) gesalbt 4) langsam
 5) Uebelthaten 6) bussfertiges 7) ermordet 8) Mordthaten.

אליש וויא שונט אופט מאלש גידאכט דאז מיר מענשין ניט יודיצירן קענן וועם גאט שטראפט אודיר פיל גוטיש גיביט גאט שלאגט אונ' גאט הייליט ווידר זיינן נאמין איזט אלי צייט גילוביט, ווידר צו אונזרין צוועק צו קומין דאר מיר גיהאלטין האבן אונ' דאש איך גימיינט מיט מין מאן נעמן מיך אונ' מייני קינדר אין גירויאיגין שטאנט צו זעטצן אביר קונטרארי וויא שונט גידאכט אונ' ווייטיר גידענקין ווער, אונזיר התקשרות תוך מיץ איזט גישעהן תוך סיון תנ"ט דורך חתני משה אונ' מחו' ר' אברהם קרומבאך ואשתו נון וואש זאל איך פון דיא לייט שרייבן בוודאי בין איך זיא דן לכף זכות דאז זיא אליש גיטאן האבן לש"ש דאז זיא גימיינט האבן איך זער וואול אן קום וויא עש אך אלו דאש אן זעהניש¹⁾ גיחאט האט, אביר איזט אנדרשט בעו"ה אין דער דאט²⁾ ארויזר גיקומין וויא ווייטיר פולגין ווערט, הזמן חתנה איזט גישטעלט גיווארין ל"ג בעומר ת"ס³⁾ איזט אליש אין דער שטיל גיוועזין מטעם איך למעלה גישטעלט⁴⁾, נון צווישן דעסן האב איך דאש מייניגי צו מעות גימאכט כדי דאז ניקס חייב בלייבן בין, אונ' הח"כ אן הקצין מהור"ר גבריאל⁵⁾ בפירדא גשיקט המעות דאר פיר אן צו נעמן אונ' אויף אונזרי אן קונפט צו האלטין צווישן דעסין האב איך עם בעלי כתבים גיוועקסילט אונ' ער אך זייני כתבי גינוגין גישטעלט דאז איך אונ' אנדרי מער דיא זיא גילייאט⁶⁾ האבן אלי פאר זיכרונג אונ' פאר גיגליכקייט דרין גיוועזין איזט אונ' ניקש קענן בעו"ה דרין פאר מערקן דאז זיא איין גרויש ווערק

1) Ansehniss = Ansehen 2) in der That 3) Freitag den 7. Mai 1700 4) s. oben p. 275 5) Ueber Gabriel Levi, den am 26. Juni 1710 verstorbenen Gründer der Talmudklausen von Fürth (Wolf IV, 1176) und Schwiegervater des R. Mose Brandeis s. Kaufmann in Monatschrift 37, 385, 389 6) gelesen.

וואר אין איך בעו"ה קומין בין אונ' נון ניט צו ענדרין איזט דריין שטעקין זולט, לערך טבת ת"ס דאז איך מיך האב וואלין אויף דער וועג געבין עם בני ר' משה סג"ל אונ' אים חתנה צו מאכין ומחתנותו למיץ ציאין, האט מיר המקום ב"ה ל"ע¹) איין קרענק צו גשיקט וועלכי מיך ששה שבועות בעט לעגריג גימאכט וועלכיש בעלי האט ע"י סוחר גיוואר גיווארין, נון דיא טרישטליכי בריף וואש ער אן מיך גישריבן גם אן גיסי ר' יוסף מיט וואש פאר גרושי פיר זורג²) ער מיך אן אים רעקומאנדירט איזט ניט בישרייכליך אביר אויף וואש פר מיינונג זולכיש גישעהן איזט להמקו' ב"ה ביקאנט, אויב עש אויף דען ביזילכן מעות אן גיזעהן גיוועזין קאן איך ניט ווישין, נון וויא מיר המקום ב"ה ווידר צו מיינר פולגיג³) גיזונטהייט גיהאלפין בין איך מהמבורג עם בני ר' משה סג"ל ובתי היתומה מרים לברונשוויג גיצאגן דען איזט יריד לשם גיוועזין האב אך נאך וואש פון רישטאנט מסחורות גיהאט לשם פאר קאפט, לאחר יריד בין איך עם גוטי חברות' לבייארשדארף מיט מיין קינדר הנ"ל גיצאגן אין מיינונג ר"ח ניסן עם בני ר"מ סג"ל חתנה צו מאכין, בין פורים צו באמבערג גילעגין אלזו תכף לאחר פורים איזט בני ר' זנוויל ז"ל מיט מיר לפ"ד⁴) גיפארין, מיר זענן תוך פיארשדארף תוך ווירטץ הויז גלייך קיגן מחו' הקצין ר' שמשון איבר⁵) אין גיפארין דען מחותני הנ"ל זיין חדש בית איזט נאך ניט פערטיג גיוועזין אונ' אין זיין אלטין בית איזט עש צו ענג גיוועזין אביר מיר זענן אלי יו' ג' פעמים אצל מחותני הקצין גיהולט ווארדין צום עסן עם כל הכבוד אונ' פירשטליך טראקטירט גיווארין אביר כל זאת איננו שוה לי דאז איך למחו' הנ"ל ואשתו גיזאגט איך האב צווארין קיין אור זאך פון היר צו איילין, אביר איך האב אך מיין רזואן⁶)

1) = לא עליכם 2) Fürsorge 3) völligen 4) Baiersdorf
5) gegenüber 6) Raison = Grund.

ווארום איך גערין האבין וואלט דאז בני שי' זיין חתנה ר"ח
 ניסן זיין זולט כי ידועה לכם מיין התקשרות דאז איך ל"ג
 בעומר הבע"ל תוך מיץ זיין מוז, אונ' דער מאן האט מיין
 מעות שונט לידו וויא אך דער אמת איזט גיוועזין, דען מיין
 שלימזל זיך זוא גיפודירט אביר איזט פיל גירעט גיווארין
 אונ' פיל פאר גישלאגין גיווארין מחו' הנ"ל גיזאגט איך מויכט
 טון וואש איך וואלטיט עש ווער אים אי אפשר ניט איאר
 חתנה צו מאכין אליש שבועות הבע"ל איך זולטי למיץ ציאין
 חתנה צו מאכין אונ' מייני קינדר לחברותה מיט נעמין ער
 וואלטי מיר מאה הגר"י געבין על הוצאות, נון זולכיש איך
 ניט טון וואלין אך מיר ניט אן גישטאנדין, אלוו מיך ריזולפירט
 וואש ניט צו ענדרין איזט זעלבי מיט גידולד אן צו נעמין,
 אונ' אויב מיר שונט אייניגי ווידר ווילין וועגן הנדן מצדי
 צדדים גיהאט וויא זאלכיש לאחר החתנה אם בעשטין צו
 ביווארין איזט זוא איזט זאלכיש דאך אין אלן גוטין וכבוד
 ביא גיליגט גיווארין אלוו האב איך י' שבועות מיין זמן תוך
 ביארשדארף צו גיבראכט מן פורים עד שבועות ת"ס אלוו
 החתנה תוך סיון ת"ס גיווארין עם כל הכבוד שבעולם אונ'
 מצדי צדדים גאר פיל וואקרי לנדיש לייט גיקומין דאז¹⁾ החתנה
 מיט פאר נניגליכקייט ת"ל אפ גילאפין המקום ב"ה וב"ש הגדול
 וויל אינן מזל וברכה געבן דאז זיא תוך עושר וכבוד עד
 ביאת הגואל פאר ברענגין מיגין אונ' אינן זרע כשר געבין
 העוסקי בתורת ה' ובימיהם ובימינו ישעינו המקום ב"ה וישלח
 משיח צדקינו אמן, לאחר החתנה האב איך [אך] מיין [וועג]
 למיטץ²⁾ גינומין דא איך האב גימיינט לעת זקנותי אין
 גוטין רויאיגין שטאנט מיך צו ביגעבין אונ' אין זוא איין קהילה
 [קדושה] מיין נשמה וואול צו טון אביר מיין גאט אונ' בישעפיר
 אנא הולך ואנא מפניך אברח אלוו האבי איך מיר תוך

1) F: אלוו 2) Metz.

פיארשדארף איינין מאן גידונגין בשמו קאפיל איזט שמש
 לשם גיוועזין דער מיט מיר צי אין עד ק"ק פרנפורט, דען
 האבי כתבי מבעלי גיהאט תוך פ"ד דאו ער מיר לק"ק פ"פ
 וויל אימיץ שיקין ממיץ דער מיך עד מיץ קומפיארין¹⁾ זאל,
 אלזו האב איך מיין רייו עם בתי מרים תי' אונ' דען קאפיל
 לבאמבערג גינומן בני ר' משה סג"ל האט מיט מיר גוואלט
 עד באמבערג אביר האבי עש ניט ליידן וואלין מאחר עש
 טמש נאך אין זיין חתנה וואך גיוועזין אלזו מיר אפשייד²⁾
 גאר שמערצליך גינומן אונ' מצידו צדדי' גרושי בכיות פאר
 בראכט צווארין בין בשמחה גיוועזין דאו איך בני האב
 בכבוד מכנים לחופה גיוועזין אונ' גיזעהין איך אין ת"ל וואול
 אן גיבראכט וממש עין בוכה ולב שמה, דיא נאטויר קאן
 עש ניט אנדרשט מאכין אלזו בין לבאמבערג קומין אונ' נור
 איין נכט לשם גיוועזין למחרות האב איך איין קוטש גינומן
 וועלכו איך שונט לענגשט³⁾ תוך באמבערג בישטעלט גיהאט
 אונ' מיך אויף מיין וועג לק"ק פ"פ ביגעבין איך האבי אביר
 עש ניט ווערין קענין דאו בני ר' זנוויל ע"ה מיט מיר גרויטן
 איזט ביז[ק]ין ווירטצבורג וצו ווירטצבורג האבין מיר יחדיו איין
 איביגן אפ שייד גינומן וויא ווייטיר פאלגן אונ' האט עש
 בע"ה דען מענשין אונ' מיר בידי אויף אונזיר ביטריפטן
 הערטציר גילעגן דש מיר אונש אין דויר וועלט ניט מער
 זעהן ווערין וויא אן זיינין ארט ווערט גידאכט ווערדין אלזו
 בין מייניש וועגיש גיצאגן אונ' בשלוי יו' ו' עש"ק ד' [ד'] סיון⁴⁾
 ת"ס לק"ק פ"פ גיקומין אונ' לשם גיפונדין איין בעל בית
 מק"ק מיץ בשמו ליזר אונ' כתב מבעלי אונ' אונש אויף
 דער וועג גשיקט לעקוכין⁵⁾ ושארן שיבושי' אונ' גאר היפליך

1) accompagniren 2) Abschied 3) längstes = längst
 4) Freitag den 11. Juni 1700 5) Lebkuchen.

ג'שריבן דאז מיר מיין גרויש פאר שטיאינדיש¹⁾ און גליק ניט גיטריימיט האט, מאן האט מיר תוך ק"ק פ"פ כל הכבוד שבעולם אן גיטאן דיא מאן אייניר אשה נור אן טון קאן וויא אך דען גנצין וועג וואור איך גירייזט בין כל הכבוד שבעולם אן גיטאן יותר איך ווערט גיוועזן בין, כפרט בק"ק פיורדא וואש איך פאר כבוד אונ' גוטיש לשם גינאסין דען פיורדא איזט נור ג' פרסאות מן פיארשדארף אלזו האט מיר בני נתן סג"ל המעות מנדן של בני ר' משה סג"ל אונ' דאז ביוולכן מעות וועלכיש גאר וויניק גיוועזן וואש איך נאך איבריג גיהאט לק"ק פיורדא אן הקצין פ"ו מהור"ר גבריאל לידו גימאכט, זאל איך נון שרייבן כל הכבוד דאז איך ממנו פון זיין גנץ ביית האב עמפפאנגין קאן ניט גינגין פון שרייבן לא די דאז דיא ערליכז לייט האבין גרויש טרחה ממנו גיהאט עם המעות פאר ח"ב²⁾ אויף צו נעמין אונ' מיר עש לקצת גינעבין ולקצת נאך מיינר ארדינונג³⁾ אן אנדרי פלאטצין גשיקט, דען האב בני ר' משה זיין מעות אן אונטרשידליכי לייט קודם התנותו על רווחי פאר לינט⁴⁾ אונ' מחו' ר' משה באמבערג מיר צו גיפאלין גיטאן אלף ר"ט על רווחי גינומין הגאון אב"ד מהור"ר מענדיל רויטשילד גם [כן] אלף ר"ט גינומין אונ' ליב ביביר מבאמבערג גם אלף ר"ט, דען רעשט האבין מיר אים תוך בייארשדארף פאר לינט, לאחר זה האב איך עם הקצין מהור"ר גבריאל אפ גיחשבונת אונ' אים וואלין זיין פריוויסיאן⁵⁾ כראוי צאלין האט ער קיין פשוט נעמין וואלין אונ' גיזאגט דאז איזט קיין מעות פון מו"ט דאז איזט איין דבר מצוה אונ' ג"ח האב אים צווארין פיל ריזאן גיבראכט אביר קיין דיעה אפילו קיין פאשט מעות⁶⁾ פאר השבונת השיי ב"ה וויל עש אים ביצאלין, נון ווידר צו אונזיר ריז צו

1) vor = bevorstehendes 2) חלוף בריף Wechselbriefe

3) Ordnung = Ordre 4) verleht = verliehen 5) Provision

6) Postgeld.

קומין בין יו' ב' בהשכמה מק"ק פ"פ אויו גיצאגין מיט
 מיין גלייטש מאן [ליזר] האבי בק"ק פ"פ גיפונדין ר' ליבירמאן
 מהאלבירשטאט וועלכיר איזט מהאלבירשטאט למיץ גיצאגין
 הזקן אביו פ"ו ר' אברהם שפיארא¹⁾ צו ביזוכין גם ר' הירץ
 רופא²⁾ ויעלכי מיט מיר בחברות' למיץ גיפארין אלזו האבין
 מיר גאר איין היפשי רייו גיהאט, ב' פרסאות איאיר מיר
 למיץ קומין זיין האט בעלי זיין שרייביר צו טפערט³⁾ גשיקט
 אונ' ביא אונזיר וואגין גריטין ביז מיר זענן אין דאז אושפיז
 בית גיקומין דאר האט ער אצלו גיהאט פון אליר הנט
 אכילה ושתי' זוא פיל ער אויף זיין טפערט האט קענן פורט
 ברענגין, דיזור שרייביר לעמלי ווימפיין⁴⁾ אצלי זיין קומפלימענטין
 אפ גיליגט בשביל בעלי נאך דעם דאש מיר געסן אונ'
 גיטרונקן זענן מיר לערך נאך ב' או ג' שעות פארט גיריזמ
 אונ' איזט דער אפ גיזאנט לעמלי בלילה אצלינו גיבליבן
 אביר איאיר מיר זיך האבין וואלין צו רוא ביגעבין, פון אונש
 אפ שייד גינומין ער מויזט גוט צייט אין מיטן זיין אונ' דאז
 זעלביגי וואור מיר גילעגן זיין איזט קיין ה' שעות ממין
 גיוועזן דאז איזט המקי' ב"ה ביוואושט אוב איך שוין אליש
 הערליך אונ' גוטש אונ' נאך דען שיין נאך עשירות פאר
 מיר גיזעהן ובפרט הכתבי' מבעלי זענן פוליר יראה אונ'
 פאר גניגליכקייט גישריבן גיוועזן אלזו בין איך דאך ניט אהן
 שווער מויט גיוועזן אוב מיר הסוף מיין ביטריבטיש הערטיץ
 האט צו גיטראגין אודיר אויב מיר דאך וויא גיוועזן דאז
 איך מיך ווידר צום אנדרן מאן ביגעבין זאל אביר דיא

1) Ueber Abraham Speier in Metz s. REJ. 19, 118
 n. 3, 119 ²⁾ d. i. Naftali Hirz Wallich, der Concurrent des
 Dr. Salomon Gomperz aus Lippstadt s. Carmoly, histoire
 des medecins juifs p. 200 und Cahen in REJ. 8, 259, der
 aus Lippstadt irrthümlich Lippschitz gemacht hat ³⁾ Pferd
 4) 1711 wird sein Vermögen auf 18000 L. geschätzt (s. p.
 314 n. 7).

ביטראכטונג איזט פיל צו שפאט גיוועזן אלוז איך מיין און מוט אונ' ביקימירטיש הערץ מוזין גרושין צוואנג אן טון זולכיש צו פאר בערגן אליש מיר נון יו' ו' עשיק כב' סיון ת"ס א' שעה פון מיין קומין זיין זוא זעהן מיר קומט דער שרייביר לעמלי ווימפין ווידר צו רייטן אונ' נאך איינר בייא אים נעבין איין קומטש וואור אין גיזעסין האשה החשובה אשת הרבני ממיץ אונ' אשה החשובה הרבני' אשת אב"ד מהור"ר אהרן¹⁾ אונ' הקצינה מחותנת יאכיש²⁾ וועלכי מיך דאר האבין אויף דאש אליר אן נעמליכשטי מיט אלן כבוד מקבל גיוועזן אונ' איך האב מוזין אין איר קומטש זיטצין אונ' זענן אלוז נאך מיין גיפאהרין, דיזוש איזט צווארין איין גרוישר כבוד גיוועזין זולכי דרייא חשובי ווייבר מיר שפילה אנטקיגן גיקומן אביר דער כבוד מיר זער פאר זאלטצין גיווארין, וויא איך נון ניט ווייט מק"ק מיץ קומין בין איזט אונש בתי הצנועה אסתר תי' אנטקיגן גיקומין וועלכי הויך מעוברת גיוועזן אונ' זיך [אין] איינר זעניפט³⁾ איר מוטיר לכבוד לאזין אנטקיגן טראגין, אלוז בין איך בבית של חתני משה שי' אפ גישטיגן ער האט גיוואונט באותו פעם בבית של בילה קרומבאך חתני שי' איזט ניט לביתו גיוועזן איזט תוך פריז⁴⁾ גיוועזין, נון זענן הנשי' החשובי הנ"ל דיא מיר אנטקיגן גיפארין ווידר אהיים גנגין מיט היפליכי אגטשולדיגונג ווער⁵⁾ סמוך לש"ק

1) Ueber R. Ahron Worms, früher Rabbiner in Neu-Breisach und Mannheim, wo er 1684 זרע אברהם (Sulzbach 1685) approbirt, s. Cahen in REJ. 8, 267 ff. und Kaufmann, Samson Wertheimer p. 90 n. 1. Vielleicht war die ungenannte Rabbinerin Rösel, die am 19. Ijar d. i. am 15. Mai 1713 in Metz verstorbone Wittwe R. Gerson Aschenasi's, s. Kaufmann, die letzte Vertreibung p. 228 n. 1, wahrscheinlich aber die Gattin des R. Gabriel Eskeles, des Rabbiners von Metz ²⁾ d. i. Agathe, die Gattin Abraham Schwabs ³⁾ Sänfte ⁴⁾ Paris ⁵⁾ es wäre nemlich.

איך האב מיין דאנקאגונג פאר זולכי גרושי כבוד אונ' מרחח
אן אינן אפ גיליגט זוא גוט אליש איך עש גיקענט אונ' דיא
אויף ריכטיגי טיטשי אורט¹⁾ מיר עש גילערנט האט, לאחר
זה האט מיר בתי תי' איין זופף²⁾ גימאכט דאז איך עסין זולט
אביר דען היכשטין ביקאנד מיין לב מיר זער בישווערט
גיוועזין דאז זעלכירט ניט גיוואושט וואור אן עש מיר מנגילט,
איך האבי עש זעלבשטין בייא מיר הטילטול הדרך צו
גישריבן, א' שעה דער נאך קומט מיין חתן עם פ"ו הקצין
ר' אברהם קרומבאך אונ' מיך בוילקומיט איין וויניק אזלי
גיוועזין אונ' ווידר איריש וועגיש גנגין מיט דער ערשט³⁾ האב
איך בחיי ניט גיוואושט ווער החתן איזט דען איך בידי כל
ימיי ניט גיזעהין באם ניט מחותני הקצין ר' אברהם אין
קטאוויט⁴⁾ גיזאגט איך זולטי מיך ניט טועה זיין דאז ער החתן
ווער וועלכיש מיט שטיל שווייגין פאר ענפירט⁵⁾ האבי, אלז
איזט דיא צייט הין ויעק גנגן דאז ש"ק גיווארין איזט אביר
איך בין ניט שולין⁶⁾ גיוועזין בתי אסתר תי' איזט שולין גיוועזין
וויא כל העולם עליה מעיד גיוועזין דאז זיא ממש קיין שויל
פאר זוימט האט דעם שם טוב דען זיא פון אידיר מענשין
גיהאט איזט ניט צו בישרייבין וועלכיש אך אל מיין שמחה
ותנחומה במיץ גיוועזן זוא לנג איר הש"י איר גיזונד גילאזין,
אין דער שול צייט זענן מיין שטיף קינדר גיקומין אונ' מיר
שלי' געבין איך האב זיא אביר ניט גיקענט, אך נימיץ קיגן
ווארטיג גיוועזין דעם איך דרום פראגין קענין, אלז זאג איך
צו אינן איך ווייס ניט פון וועמין מיר דיזו ער צו קומיט
דען איך פרעמד בין אונ' קען קיינים, זוא זאגט הענדלי
קענט איר אונש ניט איר זאלט יוא אינזיר מוטיר זיינן, אלז
צו אינן גיזאגט ווען איך זאל אייער מוטיר זיין זוא ווערט

1) die aufrichtige deutsche Art, im Gegensatz zu dem
französischen Metz 2) Suppe 3) mit der erst = Anfangs
4) Scherz, Spott 5) beantwortet 6) Schulen = in der Synagoge.

איר אויך מיין קינדר זיין, נאך¹⁾ עטליכי וויניק ווארט ווייל
 מאן אויז דער שול איזט גיקומין זענן זיא ווידר אין אלי
 היפליכקייט הין וועק גנגן בתי תי' איזט אך מב"ה קומין
 אלוו האבין מיר זיך צום טיש גיזעצט, ר' ישעי' קרומבאך
 אצל בתי תי' גיוועזן וויא מיר נון געסן האבין קומט הנער
 שלמה וועלכיר זוא אליש איין קאמיר דינר אצל בעלי גיוועזן
 אונ' המשרתת אונ' האבין ב' גרושי איבר גילטי פלאטין²⁾ אין
 א' איזט גיוועזן דיא בעשטי אונ' שינשטי קונפעקטין אונ'
 אין דיא אנדרי דיא בעשטי פירות זוא וואול פון אויז לענדישי
 אליש לימוניש אפיל זיניס³⁾ אליש דיא בעשטי אין לענדישי
 פירות אונ' דרויף איין שלשלת של זהב מיט איין שטיק גאלט
 גילענין אונ' ב' גנצי גרושי פאר גילטי בעכיר מיט יין דאש
 איזט מיין שבת אופש⁴⁾ גיוועזן, דיווש איזט גאר ראר גיוועזן
 איך מיר אין מיני שווארי גידאנקן גידאכט מי יתן דאש
 הסוף זוא זיין זאל אלש התחלה איזט אביר מיין גאט אונ'
 הער בעו"ה [אויז] דער גילדיני קעט זענן ממש שטריק אונ'
 אייזירני בנר גיווארין, איין שעה לערך דאר נאך איזט מיין
 התן אונ' הקצינה מחותנת יאכט תי' גיקומין לערך איין חצי
 שעה גיזעסן אונ' ווידר איין אידריר לביתם גנגין, נון איך
 האב צוואהרין גיזעהין דאש אליש הערליך אונ' מאניפיק⁵⁾ צו
 גיאט דאז איך [מיד] העט זולין מער משמח זיין אליש מיין שווארי
 און מוטיגי גידאנקן נאך צו הענגין ובפרט ווייל מיד איין
 אידריר מענש מקנאה גיוועזן ממש אונ' כל עולם בפה מלא
 גיאנט איך מוזט פיל גוטיש גיטאן האבין דאש איך זוא
 גליקליך אונ' צו איין גוטין וואקרין מאן אונ' אין זולכין
 עשירות קום, דען נאך⁶⁾ כל זה איננו שוה ליה⁷⁾ איזט מיר מיין
 ביזורגט לב ניט רעכט רואיג גיוועזן וסופו בעו"ה מוכיח על

1) nach 2) übergültd = vergoldete Platten 3) Apfelsinen

4) Sabbathobst 5) magnifique 6) dennoch 7) Esther 5, 13.

תחילתו נון וואש זאל איך עש צו שרייבן עוונותי גרמו
 זאת, אם שבת למחרת האט מאן בתי היתומה מרים
 לאזין רופן מיט מיין שטיף טאכטיר הבתולה פרומיט אונ'
 איר פאר שבת אופש געבין א' גילדין קעטכין אלזו אליש
 הערליך אונ' וואול צו גננין, אלי כתבו' דיא חתני מפאריו
 גישריבן לבתי תי' איזט אייטיל ריקומאנדאציא¹⁾ גיוועזן דאש
 מיך בתי תי' וואול זאל בווערטיין אונ' הכתבו' אייטיל אהבה
 וחיבה גיוועזן וויא עש ביליך העט זיין זולין אביר דיא אהבה
 ניט לענגיר גיווערט עד שיפוח היום ונסו הצללים²⁾ וויא אן זיין
 אור[ט] אליש פאלגין ווערט, חתני שי' גימיינט אפשר ער גאר
 איין גוט ווערק פאר ריכטיט דאז איך זער וואול אן קומין³⁾
 ווער, דיא וואך איזט זוא הין וועק גננין דאז זונדירליך ניקש
 פאסירט איזט דיא אנדרי וואך אליש יו' ה' ר"ה תמוז ת"ס
 איזט החתנה גיווארין מאן האט מיך למחרת מבית של בתי
 תי' גפירט אין מיין מאן זיין שכן הווי, דא בין איך גיזעסין
 ביוקין לאחר חצות, לאחר חצות האט מיך בעלי מקדש גיוועזן
 מיט איין חשוב ט"ק⁴⁾ מן א' אונץ הרבנית בריונלי והקצינה
 יאכט זיינין דיא אונטר פיריר גיוועזן החופה איזט גיוועזן אין
 אונזרין זומיר היפכין⁵⁾ נאך דער חופה האט מאן מיך גפירט אין
 אונזיר קאמיר פאר דען קאבינעט⁶⁾ וועלכי גאר שין איזט מאבלירט
 גיוועזן אלזו האט מאן אונש גיבראכט עסן אונ' איין חתן
 שאלטיכין⁷⁾ וויא עש תוך אשכנז הסידר איזט אויב איך צווארין
 דען גנצין יום ניקש געסין האב איך דאך ניט קענן איבר
 מיין לב ברענגן דען מיין לב איזט מיר נאך גאר צו פול
 גיוועזן פון דיא גרושי בכיה אלש איך מבתי אסתר גננין
 האבין מיר ביירי זוא פיל דמעות פאר גאסין אליש וויא
 אונש איזט צו מוט גיוועזן בעלי מיך אין זיין קאבינע גפירט

1) Recommandation, Ermahnung 2) Schir Haschirim
 2, 17 3) wohl ankommen = glücklich werden 4) = טבעת
 קדושין Trauring 5) Sommerhöfchen 6) Cabinet 7) Schaletchen.

אונ' איין גרושי שאכטיל מיט אליר הנט קעטין ושאר טבעתו/ זעהן לאזין אביר מיר דאך צור זעלבין צייט ביז אל הער [ניט] דאז גרינגשטי טבעת או מטבעה מכסף וזהב גיגעבין דאש ער זיך אן מיר ניט האט מכולה געבין, נון לעת ערב האט מאן איין חשובי סעודה גימאכט איזט אליש [ווידר] אויף דאז הירליכשטי הער גנגין, משרתים אונ' פילצילש אין מיין בית גינג גיפונדין אונ' אליר וועגן וואר איך נור הין גיזעהן אונ' גיהערט פול אונ' איבר פליסיג גיוועזן, זיין קאנטור¹) פול בסף וזהב גישטאכין דאז מאן נאך דען אן זעהן פיל אנדרשט העט זולין יודיצירין אליש עש בעו"ה גיקומין איזט, ער איזט פרנס אין דער קהילה זוא לנג גיוועזן אונ' ממש על פיו יצאו ועל פיו יבואו²) איין אידריר מענש האט אין גיערט אונ' גיפערכט יהודי' ואינס יהודי', דיא אחר שבוע נאך אונזיר חתנה זענן דיא גרעשטי תקיפי' קומין אונ' מיך בוילקומט אונ' מול גיוואונשין, איך האבי מיר ניקש מער גיוואונשין דאז איך גיקאנט צרפת³) כדי איך איין אידרין קענט ריד אונ' אנטווארט געבין, נון בעלי האט פאר מיר גירעט, אלזו איזט צייט לנג זוא הין וועק גאנגין ממש אין גרושי פאר גינגליכקייט דען עש האט מיר ניקש גיפעלט בעלי האט מיר געבין מעות וואש אין דער הויז האלטונג איזט ניטיג גיוועזן אויז צו געבין, האב גיפונדין דיא פילציל איזט הער אונ' מיינשמיר⁴) אין בית גיוועזן אונ' אליש אין⁵) איר הענדין גיהאט פון אלי מאכלים גנצי היט מיט צוקור ושאר זכין דאש זיא אומש גאר מיך ניט גיפראגט וואש זיא קאכין אודיר מאכין זאל, אוב מיר זולכיש צוואר ניט וואול גיפאלין אונ' בין זאלכיש אין מיינר הויז האלטונג בהמבורג ניט גיוואונט גיוועזין דאש מאן איין משרתת לאט⁶) הער אונ' מיינשמיר

1) Comptoir 2) 4. Mos. 27, 21 3) französisch 4) Herr und Meister 5) F.: אונטיר 6) lässt.

זיין משום זה אופט מאהילש¹) מיט מיין שטיף קינדר וויא אך
 עם גיסתי פריידיל גירעט, אביר מיר אלי גוזאנט דאש בלימכי
 ע"ה זיא איבר אלין הערשין לאזין אונ' אליש איר אונטיר
 הענדין גילאזין דען זיא ניט צווייפלין אן אירי גיטרייאהייט,
 בבואי לביתי הב איך ב' משרתי' אונ' ב' משרתת גיפונדין
 אונ' נאך דער בייא כמה האנט לאנגירש אונ' ליפערש²), אויב
 מיר זאלכיש שונט אליש ניט וואול גיפאלין האט מאן מיר
 דאך זאלכיש אויז גירעט דאז זאלכיש אליש נאך וויניק ווער
 אליש באותו פעם דאש בעלי זיין ערשטי פרא ע"ה גילעביט
 האט ובאמת האבין מיין שטיף קינדר דיא דאר זענין אויז גיגעבין
 גיוועזין זולכיש גאר אופט בזיפציט³) אך מיר גאר אופט אן צו
 הערין געבין וואש פאר טובת והנאות זיא מאמה ע"ה גיהאט
 העבין ממש קצת מהם אירי הויז האלטונג גאר אויז גיהאלטן
 נון איך האב זולכיש ניט טון קענין אונ' ניקש אנדרשט
 אליש וואש אפינטליך גיוועזין מן מאכלים מיין שטיף קינדר
 פון גשיקט ווען מיר איכט שום וואש ביזונדירליכיש גיהאט
 האט ווען איך אן עש"ק פאר איין רביעי' ר"ט או א' ליווער⁴)
 שבת אופש גיקאפט האט מאן מיך מיט אויז גילאכט אונ'
 גיזאנט דאז אלי שבת יוטר אליש פאר א' ר"ט שבת אופש
 גיקאפט גיווארין אונ' אידרין קינט גנצי קערב פול בביתם
 גשיקט האב מיר זאלכיש צייט לנג גיפאלין לאזין אונ' דאך
 השי' גידאנקט דאז איך גימיינט מיין לנג ווארטן אין מיין
 ביטריפטין אלמנה שטאנט וואול אנגיליגט צו האבין, הגם
 איזט מיר אליש גילה ברעדה⁵) גיוועזין וויא שונט גידאכט
 בעלי איין וואקריר מאן גיוועזין אונ' וויא ער פאר געבי⁶) איין
 עושר זיין וואלין אונ' איך אך בייא אים גיועהין זוא פיל
 ראר כסף וזהב דאז איך בייא קיינים עושר אין גנץ אשכנז

1) oftmals 2) Handlanger und Livrées 3) besetzt
 4) Livre 5) Ps. 2, 11 6) vorgegeben.

גיזעהן האב, גם האב איך גיזעהן דאז דער מאן גדול מו"מ
 פירט אונ' גאר ריכטיג אין זייני זאכן איזט אונ' דאש קיינר
 דער מעות פון אים האט האבין זולין איזט ב' פעמים קומין
 דער אין גימאנט האט אליש תכף מיט דען גרעשטין רעשפעקט
 גיצאלט האט אלי דיא לייט יהודי' ואינם יהודי' קורדיט אן
 אלין פלאטצין גיגעבין אונ' גרושי שטיקר מעות אין דער גאס
 פר לינט גיהאט, צו דעם מאן אים פאר זוא איין נאמן ואיש
 בטוח גיהאלטין, דאז וועלכיר וואש גיהאט אונ' זעלבי אן
 זיכרי פלאטצין פאר ווארין וואלין עש אצל בעלי געבן וויא
 אך חתני משה עצמו קודם איך בין לכאן קומין איזוהו
 שבועות צופארין מוזין לפריז ציאין אלזו כל אשר לו גינומן אונ'
 עש בעלי אין זיינר אפוועזנהייט צו פאר ווארין געבין דאש
 ער זולכיש ליבירשט¹) בייא בעלי אליש בייא אביו גיהאט האט
 דען ניט אליינט דאז מאן בעלי פאר איין עושר גיהאלטין
 האט, מאן האט אין אך פאר איין גרוישן נאמן אונ' ערליכן
 מאן גיהאלטין דאז אלזו וויניק צו צווייפלן גיהאט דאש איך
 ניט נאך וואונש ווער אן גיקומין, בעלי גאר פיל בלילה
 גיקרעכטיש, אונ' איך האב אין אינטר שידליכי מאלט גיפרעגט
 וואז אים שאט ווארום ער זוא קרעכטיש האט ער גיזאגט
 עש שאט אים ניקש, עש ווער זוא זיין נטוואר, אונ' גוואון
 הייט איך האב אן דיא קינדר אונ' גיסתי פריידיכי תי' גיפראגט
 וואש דאש ביטייט²), דען איך האב מיר מתחילה איין גבילט
 מאחר וויא כל עולם גיזאגט דאש ער עם אשתו ראשונה
 זוא גאר וואול גילעביט ער זעלבי נאך ניט פאר געסין קענטי.
 אביר זיא האבין מיר אלי גיזאגט דאש זיא זאלכיש וואול
 גיוואונט אן אים ווערין אונ' ער זולכיש בחיי אשתו ראשונה
 ג"כ גיטאן האב מיך צו פרידין געבין אונ' לעתים עש מיך
 פאר דראסין אביר איך האבי ניט גיוואושט דאז זאלכין צרה

1) lieberst = lieber 2) bedeutet.

הינטיר זיין קרעכצין שטעקיט, זיין שלאפין אונ' זיין עסן איזט גאר און רואיג גיוועזין וויא איך נון לערך איין ח' שבועות בין כאן גיוועזין איזט בתי אסתר תי' למז'ט אין קינדבעט קומין עם בן זכר וואור איבר איך זער ארפרייאט בין גיוועזין, דען בתי תי' קיין קינדר מער גיהאט, זענן איר כמה שיני קינדר גישטארבין אלזו מיר זעמפטליך מיט דען ליבין קינד גאט בהיט אין משמח גיוועזין בעלי אונ' איך האבין דאז גיפאטירשאפט גיהאט בעלי אינן אך איין חשוב קפאטירשאפט געבין איין שאל מזהב אויזן אונ' אינוויניק מן ג' אונ' דאר בתי תי' זאלין אויז דער קינד בעט גין איר איין דובלון¹⁾ פאר איין קינט בעט שענק גשיקט דאז איזט גיוועזין סוף אלול דאש בתי תי' איזט אויז דער קינט בעט פריש אונ' גיזונד גנגין אן דער ברית מילה אויף גיוועזין אונ' אליש העלפין פאר זעהן אן דער שלישי מילה זיא עצמו גיקאכט דאז זיך איין אידריר פאר וואונדירט האט איבר איר וואול קאכין אונ' פאר אורדינונג, חמותה יאכט תי' מיר אך כמה וכמה פעמי' גיזאגט איך מוז עש גישטין דאז אסתר תי' בעשיר אליש איך קאן קאכין ובאמת באם יאכט תי' וואש גוטיש וואלין גיקאכט האבין (האט) האט זיא בתי אסתר תי' רופן לאזין האט עש איר מוזין קאכין, אונ' דען שם דען בתי תי' גיהאט האט פון ארים²⁾ אונ' רייך אין פרומיקייט זיטיקייט אונ' אליר טויגינד אין דער וועלט קאן איך ניט ארשרייבין איזט אביר אליש³⁾ און מוטיג גיוועזין איבר דען פאר לושט דער פילי קינדר, זיך דאך איך זולכיש ניט פיל מערקן לאזין אין אירי הויז האלשונג גאר פאר זיכטיג קארג אונ' גינויא דאך ערליך אליש צו גנגין אלי צייט איין ר'⁴⁾ אונ' איין בחור איבר אירן טיש גיהאט אונ' ארים אונ' רייך ציכט אונ' ער⁵⁾

1) Doublon 2) arm 3) alles = immer 4) Hausrabbiner
5) Zucht und Ehr.

אן גיטאן דאש איך אלזו גינגין ארוואך גיהאט העט מיך משמח צו זיין אביר דאו זיך זאל גאט ארבארטין איבר אונזירי שמחה אונ' וואנקיל מוויטיגש גליק וועלכיש דער אן פאנג פון מיין טריפזאל אונ' צער אין מיין גיוועזין איזט דען אן יום כיפור נכדי אלי' ¹⁾ לעב קראנק גיווארין מיט זוא פיל אונ' שווארי אן פאלין אונ' דיזוש וואול ח' יו' גיווארט דאש מיר אן דען ליבין קינד בעו"ה זוא פיל צער גיועהן האבין דאש איך אופט המקום ב"ה בלבי גיבעטין דען ליבין קינט דאך זייני גרושי יסורי' צו קערטצין²⁾, דען קיין רופא אודיר מענש ניט גימיינט דאש עש זאלט דער פון קומין אביר המקו' ב"ה האט זיך בהרף עין מרחם גיוועזין אונ' אים זיין רפואה גשיקט וואור אויז צו ארזעהן דאו המקום ב"ה קאן העלפין ווען אלי מענשליכי הילף שונט פאר לארין זענין אונ' מאכט מיט זיינר הילף אלי דאקטורים וחכמי' צו נרין³⁾ כמו שנאמ' כי אני ה' רופאך⁴⁾, דעם לוב אונ' דאנק איך אלי צייט אונ' דער גרושי גיטיגי גאט וויל דאך געבין דאש אין אביו ואמו שי' ותי' מגדיל זיין לתורה לחופה ולמע"ט אמן, נון קאן מאן וואול דענקין וואש בתי תי' פאר איין שמחה גיהאט אונ' וואש זיא פאר פדיון נפש פאר דען ליבין קינט גיטאן אפין באר אונ' היימליך דען חתני שי' וויא אך דערי מער גאר זער אויף דען ביטריפטן מעות פאר פיקט זיין אונ' אפשר מקיים זיין⁵⁾ יש אדם שחביב ממון יותר מגופו⁶⁾ אונ' זענין ניט צו ארזעטיגין גלייך איין מעשה עם אלכסנדרום מוקדון וויא וויסינטליך ער דען גנצין עולם דורך גירויזט

1) Nach Elia Gomperz aus Emmerich, dem Grossvater des Vaters, benannt; in der amtlichen Zählung von 1717 erscheint nach einer Mittheilung des Herrn Oberrabbiners Isaac Weil dieser Sohn Moise Schwaube's, Eli, als eben verheirathet 2) kürzen 3) zu Narren 4) 2. Mos. 15, 26 5) F. : איזט 6) Pesachim f. 105 a.

אונ' כובש גיוועזין אלזו זיך דער זעלבי גידאכט איך בין
 זוא איין מעכטיגער מענש אונ' בין זוא ווייט גיקומין דאש
 איך ניט ווייט פון גן עדן בין דען ער איזט על נהר גיחון
 גיוועזין וועלכיש איינר פון דיא פיר בעך איזט דיא אום דען
 גן עדן פליסין אלזו ער גרוישי שטארקי שיף גימאכט אונ'
 זיך מיט זייני לייט דרין גיועצט אונ' דורך זייני גרושי הכמה
 אויף דער שפויר גיקומין וואר דאו אורט איזט דאר מאן
 אין גן עדן קומין קאן, וויא ער אביר ניט ווייט דער פון גיקומין
 איזט זוא איזט איין פיאר גיקומין אונ' אל זייני שיף אונ'
 לייט פאר ברענט אהן זיין שיף מיט אים אונ' זייני לייט
 זענן גיבליבין (האט ער זער גיבעטן) אליש נון דער קיניג
 אלכסנדרוס גיזעהן דאו זיין שיף אונ' לייט זיין גיבליבין¹⁾, מאן
 זולטי אין דאך אין גן עדן ארין לאזין ער וואלטי דיא וואונדיר
 אין דיא גנצי וועלט ארצילין אביר עש איזט אים אין קול
 גיקומין דאש צו אים גיזאגט ער זאל זיך הין וועק מאכין
 ער קענט ניט אין גן עדן קומין כי השער הזה צדיקי' יבואו
 בו²⁾, אלזו האט אלכסנדרוס נאך מער גיבעטין ווען ער יא
 ניט ארלאנגין קענט איניש גן עדן צו קומין זו זולטי מאן
 אים דאך עפיש³⁾ אויז דען גן עדן הרויזווערפין דאו ער פאר
 איין צייכין אין דער גנצי וועלט וויזין קענטי דאו ער זוא
 נאהנט אס גן עדן גיוועזין ווער, אלזו האט מאן אים איין
 אג⁴⁾ הרויז גיווארפין וויא ער דאש גיהאט האט ער ניט
 גיוואושט וואש ער דאר מיט טון זאל אודיר אן פאנגין זאל,
 האט מאן אים גיזאגט ער [זאל] נעמין אל זיין זילבר אונ' גאלד
 אונ' אל זיין גוטי זאכין אונ' זאל עש אין איין וואג שאל
 ליגין אונ' זאל דאש אג דער קיגן אין דער אנדרי וואג שאל
 ליגין זוא ווערט דאו אג אליש איבר וועגן דען דאש אג
 ווערט שוואריר זיין אז אליש, דען קיניג אלכסנדר איזט זוא

¹⁾ F.: האט ער זער אנפנגן צו ביטין ²⁾ Ps. 118, 20
³⁾ Etwas ⁴⁾ Auge.

וויסנטיליך איין גרוישר חכם אונ' פיליסוף גיוועזן וועלכיש
 ער פון זיין ר¹) אריסטאטליס גילערניט אונ' גערין אלי חכמות
 ווישין וואלין דאש זוא איין קליין אג זוא פיל כסף וזהב אונ'
 אנדרי זאכין איבר וועגין זאל אונ' האט אן גיפאנגין זולכיש
 צו פראבירן האט איין גרושי מעכטיגי וואג גינומין אונ'
 אויף דער אייני זייט דאש אג גיליגט אונ' אויף דער אנדרי
 זייט כמה וכמה מאות ליטראות כסף וזהב גיליגט אביר אליש
 יותר וואש ער דרויף גיליגט האט אליש ניט קלעקין²) וואלין
 אונ' דאש אג אליש איבר וואגין זולכיש זיך אלכסנדרוס
 גרויש חידוש גינומין אונ' גאר זער גיבעטין מאן מויכט אים
 דאך זאגין וויא דאש קומט דאש זוא איין קליין אג זוא פיל
 כסף וזהב ושאר זאכין איבר וועגין זאל אונ' מיט וואש מאן
 דאך מאכין קענט דאז דיויש אג ארזעטיג[יט] אונ' ניט זוא שוואר
 זייא האט מאן אים צור תשובה גיגעבין ער זאל נור איין
 ביזילכן ערד אויף דען אג ווערפין זוא ווערט גאר איין קליין
 גרינג גוויכט דאז אג איבר וועגין דאש האט דער קיניג
 אלכסנדר גיטאן אונ' אויף דען אג איין וויניק ערד גיווארפין
 האט גאר איין קלייני זאך דאז אג איבר וואגין, אליש דיויש
 אלאכסנדר גיזעהן האט איזט ער נאך מער פר וואונדירט
 גווארין אונ' גיבעטין מאן זולטי אים דאך זאגין וואש דיא
 ביטייטונג פון דיויש ווער האט מאן אים גיענפירט הער צו
 דוא אלכסנדר דוא זולשט ווישין זוא לנג דאז אג לעביט
 בייא דען מענשין איזט עש ניט צו ארזעטיגין דען יוא מער
 אונ' מער אליש דער מענש האט ער דאך אימ[ט]([יר] צו³)
 ניט גינוגין אונ' וויל נאך מער האבין דרום האט דאש אג אל
 דאז זילבר אונ' גאלד איבר וואגין אביר זוא בלדי דער מענש
 שטירבט אונ' דאז מאן ערד אויף זיין אג ווירפט האט ער
 גינוגין דרום אלזו בלדי אליש דוא ערד אויף דען אג גיווערפין

¹) Lehrer ²) ausreichen ³) immer zu = immer fort.

האשט, זוא האשטו עש מיט איין קלייני זאך קענין איבר
ווענין, אונ' זיך דוא אלכסנדר קאנשט דאש אן דיר זעלבירט
זעהן דוא האשט דיך ניט בניגט¹⁾ אן דיין מלכות אונ' דיך
אך ניט בניגט אן דיא גנצי וועלט דיא דוא האשט כובש
גיוועזין זוא האשטו נאך קומין וועלן דאר²⁾ גאטיש קינדר
אונ' דינר זיין אלזו ווייל דוא לעבשט איזט קיין פר גניגליכקייט
בייא דיר אונ' ווילשט קיין רוא האבין אונ' אימיר צו מער
האבין דאר איך דיר דאך פאר גיוויסהייט זאג דאז דוא
ווערשט שטערבין אין איין פרעמדיש לנד אונ' האשט ניט
לנג מער דער צו אונ' אליש מאן ווערט ערד אויף דיך שיטין
ווערשטו פאר גניגט³⁾ זיין מיט פיר אילין לאנד דאז דיר זונשטין
דיא גנצי וועלט צו קליין גיוועזין אונ' עש ווערט דיר אלכסנדר
אן גיזאגט ווייטר ניקש צו רידן אודיר צו פראגין דען מאן
ווערט דיר ווייטר ניקש ענפרין אונ' דיך פלוקס פון דיוין
אורט הין וועק מאכין דאש דיר ניט ביגעגנין זאל וואש דייני
שיף אונ' לייט ווידר פארין איזט אלזו איזט דער קיניג ווידר
מיט זיין שיף צירוק גיפארין אין לנד הודו אונ' ניט לנג דער
נאך איין ביטרן ארשרעקליכן טוט איין גינומין דען מאן האט
אים איין סם המות אין געבין וויא עש ווייט ליפטיג אין זייני
בישרייבונג פון זיין לער מיישטיר אריסטוטליש בישריבן איזט
אלש וויא גידאכט, דאש פיל מענשין זענין דיא אויף דען
מעות גאר זער פאר פיקט אונ' ניט צו ערזעטיגין זיין דאז
אופט מאהל פיל ביז פון קומין קאן, אונ' גאר צו מילד צו
זיין דינט אך ניט דאז מאן דאז זייניגי וואולטיט צו און נומצין
פרטון⁴⁾, דער כשר גראשין דער ערליך גיוואונן ווערט קומט
איינים שוואר אן, אביר מאן מוז אין אלים אונטר שייד ווישן
וויא מאן זיך צו פאר האלטין האט, דען דיוזש איזט איין

1) begnügt 2) dahin, wo 3) zufrieden 4) zu Unnutzen
verthun.

גימיון שפריך ווארט אלי קארגהייט ברייכט¹) ניט, אינ' מעסיגי מילדיקייט פאר ארימט ניט, אליש זיניר צייט געלט אויז צו געבין אונ' אויך אין זיניר צייט געלט צו שפארין, דער האלענדיר זאגט העלט אויט צו העבין אין זיניר טיאיט, דאט מאקט פריפט²), מאן פינד בעו"ה חכמי א"ה דיא גאר פיל פון זולכי זאכין גאר שין בישרייבין, נון איזט דער ערשטי שטארים גיוועזין דאז איך כאן האבי אויז גישטאנדין אביר עש איזט גאט דער בארים זיך ניט דאר ביא גיבליבן דען עש איזט מיר גנגין אליש וויא יענים דער דאר האט וואלין פאר דען מלאך המות אנטלאפין אונ' וואלין נאך לויז³) גן דען דאר שטערבין דיא לייט ניט אליש אין הויכיר עלטיר וויא ער קומט אונטיר דאש טור זאגט דער מלאך המות צו אים דוא בישט מיר דאר רעכט אין מיין האנט גיקומין דאז איך דיך ממית זיין קאן, איך האב נירגיניץ קיין רשות איבר דיך גיהאט אלש דאר, אלזו איזט מיר בעו"ה גנגין איך בין פון המבורג מארץ מולדתי פון מיין קינדר פון מיין פרינט הין וועק גיצאגין אונ' מיר גידאכט וויל זוא ווייט פון אינין ציאין דאש איך ניקש ביז פון אינין זעהן קן, אביר דוא גירעכטיר גאט דוא האשט מיר גוויזן אונ' ווייזט מיר נאך דאז איך פאר דיין צארין רוט⁴) ניט הין וועקלאפין קאן אנא הולך ואנא ספניך אברה אונ' איך זיך וואול דאז איך אן זוא איין אורט קומין בין דאר איך וויניק שמחה ונחת רוה האב, אביר גאר פיל צרות ושברון לב אן מיר אונ' אן מיני ליבי קינדר הערין אונ' זעהין מוז [אונד] אויף דען אלן בין איך מצדיק הדין כראוי דען המקום ב"ה גיבט מיר דיא גידולד דאז איך נאך ביא אל מיין צרות אונ' פורענות נאך מענשין גלייך⁵) בין דאר גאטיש שטראף [ח'ו] נאך פיל ערגיר קענטי זיין גלייך

¹) bereicht = bereichert ²) bringt Profit ³) Succa f. 53a; Sota f. 46b ⁴) Zornesruthe ⁵) menschenfreundlich = ähnlich.

וויא דער רופא גזאנט האט אין מיין מעשה וואש למעלה¹⁾ שטיהן טוט ניט לנג דער נאך האבי איך בעו"ה דיא בשורה רעה ביקומן דאז בני ר' ליב סג"ל ע"ה איזט גישמארבין איין יונגיר מענש נאך קיין ד"ה שנים אלט גיוועזין אוב איך צווארין מיט דען זון פיל ווידר ווערטיקייט אונ' אילינד אויז גישטאנדין האב אלזו איזט מיר דאך זיין טוט זער בישוועהרליך אונ' וויאר אן גיקומין אונ' דאש איזט נאטוירליך פון עלטירן, מאן קאן דיווש לערנין פון דען פרומין קיניג דוד ע"ה דאש אים זיין זון אבשלום האט גאר פיל ביז אונ' הערץ לייט אן גיטאן אונ' דאר מאן האט זולין מיט אים מלחמה האלטיין ער אל זייני לייט ביפולין אים דען אבשלום צו שוינין, אונ' וויא ער גיוואר גיווארין דאש ער אומש חיות גיקומן איזט וואס פאר צער [ער] אום זיין זון אבשלום גיטריבן אונ' זיבן מאלט גירופן אבשלום מיין זון דאר דוירך ער זיין זון אויז זיבן שטאפלין אויזן גיהנם גיבראכט אונ' אינש גן עדן גיבראכט אלזו איך אך פון גרונד מייניש הערטצין דיזין מיינין זון אליש מוחל בין וואש ער מעשה נערות גיטאן האט זיך בעו"ה פאר פירין לאזין ער איזט דער בעשמי מענש אים עולם גיוועזין אונ' וואול גילערניט אך זוא איין יודישליך לב גיהאט פאר ארמי לייט דאש זיין גומיש טון איין שם ווייט אונ' ברייט גיהאט אביר בעו"ה גאר צו לידירליך אין זיין מו"ט גיוועזין אונ' זאלכיש האבין רשעים אן אים גימערקייט אונ' אים בעו"ה אום דאז זייניגי גיבראכט, נון וויל אים רואין לאזין אונ' ביט מיינין גאט וויל אים זכות אבות גניסן לאזין וואש זאל אודיר קאן איך טון איך מוז צו אים ווען עש רצונו של המקום איזט, אונ' ער ניט צו אונש, דען אלמעכטיגן גאט האט עש ניט גיפאלין מיך פריא צייטינג²⁾ פאר מיין פרומין כשרין מאן ר' חיים האמיל הין וועק צו נעמין וועלכיר צווארין נאך

1) oben p. 12 2) frühzeitig.

זיינר עלטיר נאך העטי וואל לעבין קענן אביר מפני הרעה נאסף הצדיק¹) דאש ער ניט האט זולין ארלעבין אלזו פיל זורג אונ' צרות אויז צו שטין ער ע"ה איזט גישטארבין אין עשירות אונ' אל זיין קינדר גיזעהן אליש גוטיש נון וואז זאל איך פיל דאר פון גידענקן האב שוין דאר פון גינוגין גידאכט, אלזו וויל איך מיין זעקסטו בויך הירמיט שליסקין אונ' גאט דען אלמעכטיגין זאל ווייטיר אויף אלי מייניגי אונ' כ"י קיין צרה שיקן אונ' וואז מיר זינדיג מענשין הייב זיין זולכיש מיט זייני גרושי גינאד אונ' בארימהערציקייט אונש מוחל צו זיין אונ' אונש פירין²) בארץ הקדושה ועינינו לראות בבנין ב"ה ותפארתינו, לכפר את כל עונותינו כ"ש זורקתי עליכם מים טהורים וכו'³).

סליק ספר הששי.

נון וויל איך בס"ד אן פאנגין דאז זיבנטי בויך וועלכיש פאר מישט לקצת מער⁴) טריפזאל לקצת מיט פאר גניגין נאך מענשליכי נאטור כסדר של העולם אונ' ווידר אן פאנגין וואור איך אויז גילאזין האבי היר מיט וויל איך מיין זיבנטיין בוך אן פנגין גאט זאל געבין. דאז איך דאך ווייטיר קיין צער מער אן מייני ליבה קינדר ארלעבין דאז איך בעת זקנותי אלי פאר גניגליכקייט אונ' איר וואל גאנג זעהן אונ' הערין מאג נון למעלה גידאכט⁵) וויא איך מבני ר' זנוויל ע"ה איין איביגין אפ שייד גינומין גאט זאל זיך מרחם זיין זוא איין וואקריר יונגיר מענש דיא שווארטצי ערד שונט צו קיין אין בין קיין ב' שנים כאן צו מיין גיוועזן אליש איך בעו"ה דיא בשורה רעה ביקומין דאש ער דאש צייטליכי גיזעגניט אונ' אין דאש איביגי גאנגין איזט, וואז מיר דאש פאר צער אונ' שברון לב גיוועזן איזט להמקום ב"ה ביקאנט זוא איין

1) Jesaja 57, 1 2) führen 3) Ezech. 36, 25 4) F.: מיט 5) oben p. 292.

ליבין זון אין זולכי יונגי יארין צו פאר לירין נון וואש זאל
 איך טון אודיר פיל קלאגין אודיר זאגין, ניט לנג נאך זיין
 אפ שטערבין, איזט אשתו אין קינד בעט קומין אונ' איין
 טאכטיר ביקומין וועלכי ת"ל פריש אונ' גיונד אונ' שין קינד
 גב"ה איזט השי" ב"ה זאל געבין דאש מיר מצידוי צדדים
 זאלין פיל שטחות אן איר ארלעבין זיא ווערט נון לערך י"ג
 שנים אלט זיין זאל גאר איין וואקיר מענש זיין איזט אצל
 אביה זקינה פ"ו ר' משה באמבערג, כלתי אשת ר' זנוויל
 ע"ה האט ווידר איין אנדרין מאן גינומין אביר דען זעלביגין
 ניט לנג גיהאט איזט אך גישטארבין, אלזו דאש גוטי יונגי
 מענש אך איר יוגנט ביז אלהער נעביך מיסראביל צו
 גיבראכט וואו זאל מאן זאגין מי יאמר מה תעשה¹⁾ מאג
 ווייטיר ניקש פון גידענקין דען איזט מיר צו פיל שברון לב,
 נון בין איך כאן לערך א' שנה גיוועזן אונ' פאר מיינט דאש
 איך נון קענטי פאר גניגליך לעבין וויא אך נאך דען אן
 זעהניש לקצת גידאכט, באם בעלי ז"ל ער העטי קענן נאך
 איין שני שנים האלטין, זוא העטי ער זיך ע"ה גינוגין קענן
 ארויז רייסין דען לאחר שני שנים דאז ער ע"ה כל אשר לו
 האט מוזין זייני קרידיטארין געבין איזט תוך צרפות זולכיר
 מו"מ גיוועזין דאז דיא גנצי קהילה זענן עשירים גיווארין
 אונ' ער איזט איין חכם מחוכם גיוועזן אונ' גרוישר בעל
 מו"מ גיוועזן אונ' גאר וואול גיליטן גיוועזן מאנק יהודי
 ואינס יהודי אביר המקום ב"ה האט זאלכיש [ניט] האבין וואלין,
 אונ' זייני קרעדיטארין אויף אין גאר זער גידרונגן דאז ער
 ע"ה האט מוזין איבר זייט גיאין²⁾ אונ' כל אשר לו דען זעלבין
 הינטר לאזין, הגם זיא דאז חצי ניט ביקומן האבין וואו ער
 אינן חייב גיוועזן דען נאך זיא זער מיטב עמו גיוועזן אויב
 איך שוינט אצלו אן גיהאלטין אויף מיין כתובה, אביר האב

1) Job 9, 12; Koh. 8, 4 ²⁾ überseit gehen = ins
 Jenseits gehen.

זעלברט גיזעהן דאז ניקש צו קריגין איזט גיוועזין, ער ע"ה האט מבתי מרים תי' אל איר מעות בידו גיהאט זולכיש אביר איך כמנו ביקומין אן אנדרי כתבים על ב"י אביר וויא זואר אונ' שוואר¹⁾ דאש עש מיר גיווארין איזט דאז ווייס השי" ב"ה, גם האט בני נתן סג"ל איזה אלפים ר"ט האבין מוזין האב איך ג"כ גיזעהן צו ביקומין אונ' בשביל זה ניט אויף מייני כתובה גידאכט אונ' אליש פאר ליפ גינומין, וואש מיר השי" צו גשיקט אונ' גיטאן אליש וויא דער אדליר דער זייני קינדר אויף זייני פליגיל גינומין אונ' גיזאגט עש איזט בעשיר דאז מאן מיך שיסט אליש אין מייני קינדר, וואש האב איך מיך גיניט בעלי ע"ה האט זיך מוזין פאר בארגן אלזו זענן עש דיא קרעדיטארין גיוואר גיווארין אונ' ג' ראקארין²⁾ לביתו גשיקט דיא איין אָפּאנטור³⁾ האבין גימאכט אונ' אויף גישריבן דען נאגיל אויף דער וואנט אונ' אלזו פאר התמנת דאז ער מיר ניט גילאזין מוזן לסעודה אחת איך בין מיט מיין פילציל אין דער שטויב גילעגן זענן דיא [ג'] ראקארין ג"כ דרינן גילעגן אונ' זיא זענן מיינשטיר גיוועזין קיינר דערפין אויז אונ' אין גין האב איך ביום איין מאלט וואלין הין וועק גין האבין זיא מיך ביזוכט אוב איך וואש בייא מיר האב, אלזו איין ג' שבועות אין דען מיסראבלין שטאנט גילעכט ענטליך האט בעלי זצ"ל איין אקארט⁴⁾ מיט זייני קרעדיטארין גימאכט אונ' האבין כל אשר לו אויף גישריבן אונ' אים זעלבי תוך ידו גילאזין דאש ער זאל איין אויז רויף⁵⁾ מאכין איזט קיין ציגין לעפיל⁶⁾ בביתו גיוועזין איזט אליש אויף גישריבן גיווארין דאז ער (האט) ניקש האט קענין מעלים זיין אך ניקש ביגערט מעלים צו זיין דען ער גאט גידאנקיט דאש ער מיט זיין חיות איזט דאר פון גיקומין זייני קרידיטארין האבין גיזעהין דאש ער אינן אליש גיגעבין

1) sauer und schwer 2) Gerichtsdienner 3) Inventur

4) Accord 5) = Crida, ital. Grida 6) zinnerner Löffel.

וואש ער גיהאט האט האבן זיא עצמו רחמנות איבר אין גיהאט דען ער דיא חצי ניט קענין געבין וואש ער עמהם אקורדירט האט, דאך זענן זיא פרידליך עמו גיוועזן אונ' אים ניט שארף גידרענגניט זיא העטין אים וואול קענין תפוס נעמין אביר גיזעהין דאז ער איין ערליכר מאן גיוועזן איזט אונ' דאש ער אינן וואש ער נור גיהאט האט הין געבין ולא נשאר מאומה ער איזט גאר איין וואקריר מאן גיוועזן אונ' אין זיין וואול שטאנט פון אלי גליביט אונ' גפארכיט¹⁾ גיוועזן אונ' איזט פרנס אונ' שתדלין בק"ק מיין גיוועזן ביא לי שנים אונ' אליש גאר שין גפירט דאז ער גרוישן הן גיהאט אזל יהודים ואינם יהודי אביר דאר אים דאז שלימול בעו"ה גיטראפין האט איזט אונש זער מיזראביל גאנגן דאז מיר ממש אופט קיין לחם אים בית גיהאט וויא עש כאן פאר איזה שני' זוא גרויש יקות גיוועזן איך האב נאך קצת מעות פאר מיר גיהאט האב איך לעתים אויז געבין וואש לצורך הבית גיוועזן זוא בלדי ער מעות ביקומין מיר זאלכיש ווידר געבין, חתני הקצין פ"ו משה קרומבאך אים פיל גוטיש גיטאן הגם דאש ער יותר אליש שני אלפי ר"ט אן אים איזט צו קורץ גיקומין, הש"י ב"ה האט זולכיש אך לתתני שיי גניסין לאזין דאז ער ת"ל ממש דער גרעשטי עושר איזט גיוועזן תוך הקהילה אונ' איין איש ישר ולב חדש ביקומין דאש ער פיל גוטיש טוט עם קרובי הן מצידו או מצד בתי אסתר תי, וביתו פתוח לרווחה פאר עניים אונ' לעיע פרנס אלי חשובי אורחים דיא מארבעה פינות עולם זיין אלי ביא אים גאשט אונ' טוט אן אידרין צוכט אונ' ער אן דעסן גלייכין אשתו בתי אסתר תי ג"כ לקצר בידי האבן גוטי לבבות אונ' גשיכט גאר פיל גוטיש אויז איר בית, הש"י ישלם שכרם אונ' זיא מיט איר קינדרכיר עד מאה שני' תוך עושר וכבוד

¹⁾ gefürchtet.

ג'זונד לאזין, לערך תע"כ¹) ר"ח סיון איזט בני אלוי ש"י למז"ט
 איין חתן גיווארין החתנה איזט גישמעלט על סיון תע"ו
 הבע"ל מאחר חתן וכלה בידי נאך רך בשנים זיין ה' יארך
 ימיה' ושנותיהם זיא ברענגן עם מתנות ניט מער צו זאמין
 אליש לערך ל' אלפים ר"ט המקום ב"ה זאל אינין מזל וברכה
 געבין, נון ווידר מבעלי זצ"ל צו שרייבין וועלכיר זיך אין
 זיין אילינט ניט גאר וואל האט שיקן קענן דען זייני קינדר
 באותו פעם נאך ניט אין דען שטאנט גיוועזין דאז זיא אביו
 העטין זאלין פול קומליך העלפין, דאך האבין זיא גיטאן וואז
 זיא גיקענט האבין בנו של בעלי ז"ל בשמו מהור"ר שמואל
 איין גרושיר למדון אונ' גרושיר בריה בכל דבר וחכם מחוכם
 איזט לנג תוך פולין גיוועזין אונ' גילערניט דאז ער דיא
 מרינה²) ביקומין אונ' וויא ער אויז פולין גיקומין איזט לזו
 הזמן בין איך נאך ניט בק"ק מיץ גיוועזין אך ורק איזהו
 שנים דאר נאך אהער קומין האב איך מהור"ר שמואל כאן
 גיפונדין אין זיין אויגין בית בעלי זצ"ל וויא אך הקצי' החסי'
 פ"ו מהר"ר אברהם קרומבאך חטיו של ר"ש הנ"ל האבין
 אים גרושי טובות גיטאן דאז ער האט קענן למודו פארט
 זעטצין אך זוא ווייט פארט גיהאלפין אונ' קצת פון כנ"ל
 בידי עלטריין איר אוטירעטעט גימאכט דאז מאן בני חורגי
 מהור"ר שמואל סג"ל האט פאר איין אב"ד אויף גינומין תוך
 עלזיש וועלכיש ער גאר שין לפי חכמתו גפירט האט איזט
 אך פון אלי מענשין גאר זער גיליבט גיווארין אביר אין
 הקומץ משביע את האר³) דאז זיין סיפוק ניט האט קענן
 גירייכין וואש ער בביתו ניטיג גיהאט דען אב"ד מהור"ר
 שמואל סג"ל זונגתו הרבני מ' קנענדלי תי' בידי אויז גרושי
 הייזר גיוועזין דיא זיך גאר פרעכטיג גפירט אונ' גאר פיל
 גוטיש גיטאן זיא גערין אך אין דען מעמוד זיין וואלין אביר

1) F.: תע"ד 2) Morenu-Titel 3) Berachoth f. 3b.

דאז רבנית זולכיש ניט קענין אויז טראגן אלוז אב"ד מ"ש זיך אנגשירט¹⁾ אצל הדוכס לוטרינג²⁾ וועלכיר באותו פעם זיין הויף האלטונג תוך ליניווייל³⁾ גיהאט דען באותו פעם זיך אן גיפאנגן המלחמה בין מלך צרפות יר"ה והקיסר יר"ה מיט זייני אליערטיין⁴⁾ וועלכיש ניט ניטיק בשמם צו נענין כי ידועה לכל ווער זיא גיוועזן זיין, לעת הזאת האט אב"ד מהור"ר שמואל אן גינומן המטבע מן הדוכס יר"ה הנ"ל וועלכיש לצורך מ"מ הנ"ל ארפארדירט איין גרויש קאפיטאל מעות וועלכיש אב"ד ר"ש סג"ל ניט האט קענין לבד טון, איין חצי שנה דער פאר איאיר מ"ש האט דיא מטבע אן גינומן האט ער איין קראם אן גיפאנגן דאז אך דער זעלבי איין גרויש קאפיטאל האט מוזן צו זיין, דען דער דוכס אונ' דיא גנצי הויף שטאט אליש ביא אים גיקאפט, דען ער האט גרושן חן ביא הדוכס יר"ה גיהאט אונ' ביא אלי יועצים וויא ער אך באמת זוא איין בן אדם איזט שמצא חן בעיני אלהי ואדם⁵⁾ אביר מ"ש הנ"ל דען קראם אך ניט לבד קענין פירן וויא עש גיהערט צו זיין האט ער צו זיך גינומן זיין בידי שוועגורש וועלכי כאן מיין גוואונט בשמם ר' ישי וולשטאט⁶⁾ איין פאר נאנטיר ב"ב גיוועזן וועלכיר האט אחותו של מ"ש סג"ל, דער אנדרי הייסט יאקב קרומבאך⁷⁾ איזט אשת מ"ש

1) engagirt 2) Leopold Joseph, Herzog von Lothringen, Vater Franz Stephans, des Gatten Maria Theresia's, und Karls von Lothringen 3) Luneville 4) Alliierten 5) Prov. 3, 4 6) Vgl. meine Mittheilung aus dem Gemeindebuche von Metz der הספרות III: אוצר הימים p. 6, wo ר' ישי ויש ר' der hier genannte Isac Willstadt ist 7) der durch seinen Process gegen die Gemeinde und das Rabbinat Metz bekannte Jakob Schwabe, s. Cahen REJ. 8, 262—66. Zu dem Kriegsanlehen von 1711 zahlt er nach dem Gemeindebuche von Metz (s. REJ. 19, 115) 650 L., d. i. $\frac{1}{154}$ seines auf 100,000 L. geschätzten Vermögens.

אחותו של יאקב הנ"ל דער זעלבי אך איין גרוישר אונ' וואקריר מאן איזט אח של חתני פ"ו משה קרוכבאך דיא ג' אנשים הנ"ל האבין איר חשובי ג' בת' ברחוב של יהודי' גיהאט אונ' זעלבי שטיין גילאזט¹⁾ אונ' תוך ליניוויל גיצאגן אונ' מיט מ"ש סג"ל [גימאכט] שותפות האבין גרושי שטיקר סחורות גיהאט אין איר קראם וועלכי וואול זענין אפ גאנגן ושארי מ"מ גיהאט דאז זיא גאר וואול זענין לשם גיזעסין, לאחר זה האט ר"ש הנ"ל דיא מטבעה ביקומין וואור אן צווארין ניט ווא גרוישן ריווח גיוועזין אך ורק דיא מענג זולכיש איבר טראגן דאז שיניר ריווח אן גיוועזין איזט, באותו פעם אליש זיא המ"מ מן מטבעה האבין אן גינומין האט מ"ש סג"ל זולכיש לאביו זצ"ל גישריבן, אביר המ"מ בעלי זצ"ל ניט אן גישטאנדין דען ער ע"ה חכם מחוכם גיוועזין אונ' גיוואושט הטבע מן מ"מ דאש דיווש ניט קאן וואול גוט טון ובפרט המלך צרפות יר"ה זעלבי ניט וואיל ליידן קאן דען כאן מיין איזט דיכט אן ליניוויל אונ' ניט מער אלש א' יום ריוז משם איזט אונ' כל המעות מוז אליש כאן פאר קונסימירט²⁾ ווערין אלזו בעלי זצ"ל אליש ביטראכט אליש וויא איין אלטיר גיניטיר האנדילש מאן אונ' זאלכיש בנו מ"ש אליש פיר על כל אופנים גישריבן וואש דאר פאר איין קאפיטאל מעות צו גיהערט אונ' וואש דרויף ענטשטיהן קאן, אביר אלי דרייא הנ"ל יונגי לייט גיוועזין דיא גאר היטציג אויף דען מ"מ גיוועזין זיין אונ' ענטליך עם הדוכס יר"ה גישלאסין כסף סך עצום צו ליפרין אונ' דיא ביצאלונג מן מטבעה צו האבין אן אונטר שידליכי מטבעות זולכיש אליש זמן מה גליקליך גיגאנגן אביר וויא ווייטיר פאלגן ווערט פאר קצת מהם ניט וואול אויז גישלאגן אביר פאר מ"ש הנ"ל זיין פירטון³⁾ גיוועזין וויא פאלגן ווערט, איין חצי שנה

1) verlassen 2) verconsumirt 3) Untergang?

נאך דעם דאז דיא שלשה משותפים איר מ״מ עם סחורות גפירט ושאר מ״מ עם ח״ב או זונשטין וויא סדר מן ב״י איזט האט כאן גיוואונט ב״ב אחר בשמו ר' משה רויטשילט¹⁾ איזט אך איין גרושיר עושר גיוועזין אונ' כמה שנים נאך לוטרינג גיהאנדילט דאש ער גאר ביקאנט לשם אצל תקיפים וסוחרים גיוועזין, ומחמת ששמע וויא זיא זוא גוטי מ״מ טעטין, זיך ג״כ לשם גיזעצט עם בנו וועלכיר איזט גיוועזין התנו של מ״ש סג״ל אונ' זולכיש ע״י יועצים אצל הדוכס יר״ה אויז גריכט אונ' זיך ניט ווייט פון ליניווייל ג״כ גיזעצט צו וואונין וועלכיר אך גאר תקיף אצל הדוכס יר״ה והיועצים גיוועזין, נון לקצר דער ר' משה הנ״ל האט זיך ג״כ אנגשירט אונ' אן המטבע כסף גליפירט וועלכיש בכלל זמן מה גיווערט האט אונ' זענין מיט איר מ״מ פאר גניגט גיוועזין, מהור״ר שמואל סג״ל אך אביו בעלי זצ״ל פיל גוטיש גיטאן בב״ד²⁾ דאש ער קיין מאנגיל גיהאט, זיא האבין המעות משם לכאן גשיקט איזט לעתים אן גיהאלטין ווארין אונ' ווידר ביקומין לעתים אך ניט ווידר ביקומין, צווישן דעסין איזט בעלי זצ״ל תמיד בדאנות גיוועזין דען האט גיזעהן דאש גדול אחריות וסכנה בייא איזט אונ' שונט וועלכי כמה פעמי' לבנו ר״ש גישריבן האט, זולכיש ניקש העלפין קענין דען גישעהני דינגין זיינין ניט צו ענדרין וויא נון דיא מלחמה איזט שטארק עם מלך צרפות יר״ה וקיסר איזט פורט גנגין איזט פאר באט מן מלך יר״ה גישעהן קיין לוטרינגיר געלט איין אודיר אויז צרפות ארויז צו פירן צו דעם האט המלך יר״ה דורך זיין גדול מנישטיר איין כתב לכאן לאזין שרייבין אן אדון לאטאנדי לכאן דאז דער זעלבי זאלט שיקין אן קהל אונ' הכתב אן קהל ש״י זאל פיר לייאנין וואור אין גישטאנדין אונ' בינענט

¹⁾ Zum Kriegsanlehen von 1711 (s. oben p. 314 n. 7) zahlt er 156 L. nach seinem auf 24000 L. geschätzten Vermögen ²⁾ = בכל דבר.

גיוועזין דיא חמשה ב"י המשותפי' דיא בכאן גיוואונט האבין
 אונ' מכאן נאך לוטרינג זענן גיצאגין דאס זיא לשם בלוטרינג
 בלייבין וואלין מוטב זוא זאלין זיא כל ימיהם קיין פוס אין
 גנין צרפות זעטצין בייא אונטרשידליכי חרמות אונ' אלזו
 האבין זיא דיא ברירה אויב זיא וואלין ווידר לכאן מיין קומין
 צו וואונין אודיר בלוטרינג צו בלייבין דאר אויף זאלין זיא
 איזה חדשי' בירענק צייט האבין וויא נון זאלכיש דען זעמפטליכי
 משותפי' צו וויסן גימאכט וועלכי זיך זער דאריבר ארשראקין
 האבין דען זיא ניט גיוואושט וואו זיא פאר איין ברירה נעמן
 זאלין מאחר זיא כאן איין אידריר חשובי בתים שטיהן גיהאכט,
 גם איר ערונית אך ניט גערין [הינדר] לאזין וואלין צו דעם
 האבין זיא המו"ט עם מטבע[ה] גאר שטארק אצל דוכס יר"ה
 פאר שרייבין בייא גדול קנס אלזו זענן זיא גאר איביל דאראן
 גיוועזן המלך יר"ה האט אך גשריבן באס ב"י הנ"ל בלוטרינגין
 בלייבין וואלין זאלין קהל יצ"ו בפנקסיהם שרייבין דאז זיא
 קיין עירנות יותר תוך מיין האבין זאלין לקצר זיא זענן גאר
 איביל דאראן גיוועזין ענטליך הזמן מתקרב וכו' דאז זיא
 האבין זאלין זישובה זאגין אלזו לקצר האט ר' ישי ווילשטאט
 אן ערשטין הברי[ר]ה אן גינומין לכאן צו קומין¹⁾ דעסן גלייבין
 האט יאקב קרומבאך אך גיטאן ואני לא יודע וויא זיא עם
 הדוכס יר"ה זיינן גיפאהרין וואש זיא אן סחורות אין אירי
 קרעם גיהאט האבין זיא יחדיו גיטיילט אונ' זענן מיט פרא
 אונ' קינדר אונ' אל דאז איריני לכאן קומין אונ' [זיך] איין אידריר
 ווידר אין זיין הויז ביגעבין אביר מ"ש אונ' ר' משה רויטשילט
 ובנו האבין זיך ריזילפירט לשם צו בלייבין וועלכיש בעלי
 זצ"ל זער גיקרענקט אונ' זולכיש זיך גאר זער צו הערטצין
 גינומין דאז ער הצער ובראשט²⁾ ניט קענן אויז שטיהן דען

1) Mittwoch den 23. Sivan, d. i. am 6. Juni 1714 unter-
 schreibt er bereits als Mitglied der Gemeinde Metz s. אצור
 הספרות III: ד"ה p. 6 ²⁾ und Furcht.

ער אהן דעסן איין שוואכר מאן גיוועזן אונ' גאר זער עס
 החולי ציפירלי¹) איזט גיפלאגט גיוועזן אונ' דאז אים דרויף
 גיקומין אים גאר נידר גישלאגן, הגם דאז אים בנו ר"ש
 סג"ל קיין סנגיל לאזין ליידן אונ' אים גשיקט כל מה שצריך
 אונ' אן זיין קרושפענדענטין אורדיר געבין דאש מאן לבעלי
 זצ"ל זאל געבין וואש ער פאר לנגיט אביר אליש ניט העלפין
 וואלן אך האט ר"ש סג"ל לאביו גשיקט איין רופא מומחה
 אום אים אייניגי רפואות צו טון אונ' אך עטליכי יום ביא
 אים גיבליבן אונ' לקצת רפואות גיברויכט אביר תכף גיזאגט
 דאז ער איין בן מות איזט וועלכיש זיך אך אויז גוויזן דאש
 אים הש"י ב"ה צו זיך אין דאש איביגי גינומן ובודאי ער
 איין בן עולם הבא איזט מאחר ער זמן ארוך כמה שני'
 (ב) פרנס גיוועזן אונ' הקהילה גאר וואול מיט אים צו פרידין
 גיוועזן אונ' ער ממש זיין חיות גיוואגט וואור פון פיל צו
 שרייבן ווער אביר בפניד זולכיש ניט נטיג ער איזט אין
 זיינר רוא גאנגן אונ' מיך אין אילינד אונ' טריפזאל זיטצין
 לאזין האב וויניק מעות פאר מיין כתובה ביקומין ניט דאש
 שלישי וואז מיר גבירט, דען נאך מה לעשות האב אליש
 להמקו' ב"ה אהיים גישטעלט, באותו פעם בין איך נאך
 בבית של ר' ישו ווילשטט גיוועזן וועלכיש בית האט בעלי
 זצ"ל צו גיהערט אונ' איך פאר מיינט דאז איך בביתו
 קענט בלייבן זוא לנג איך לעבטי וועלכיש מיר אך ר' ישו
 האט צו גיזאגט אביר דאר בעלי זצ"ל גישטארבין איזט אונ'
 ר' ישו מיט זיין פרא אונ' קינדר גם מעביל²) איזט לכאן
 קומין האב איך תכף אויז זיין בית גימוזט אונ' ניט גיוואושט
 וואור איך הין זאל, אצל חתני פ"ו כ' משה קרומבאך האב
 איך אך ניט זיין קענין מאחר ער נאך ניט גיבואיט האט
 וויא ער לע"ע בס"ד גיטאן³) אלזו בין איבל דראן גיוועזן

1) Podagra 2) Möbel 3) Vgl. die Urkunde in Betreff der
 Erweiterung seines Hauses III: אונ' הספרות p. 5 ff.

ענטליך בעל בית בשמו יעקב מארבורג מיר איין קטן קעמירכין
 בוואן לאזין וואר אין איך קיין אובין¹⁾ אודיר שארין שטיין
 גיהאט האב, דאך אויז גינומין דאז איך אין זיינר קוד קאכין
 מאג אונ' אין זיין ווינטר שטויב גיב זיין מאג אביר ווען איך
 האב וואלין צו בעט גיאין אודיר זונשטין אין מיין קאמיר
 גיאין האב איך מוזין ד"ב טרעפין אנויף שטייגין וועלכיש מיר
 גאר שוואר אן גיקומין דאש איך מיינשטי צייט בין לע און
 פעסליך גיוועזין חתני משה הנ"ל איזט אצלי גיוועזין אונ'
 מיך מבקר חולה גיוועזין זולכיש גיוועזין לערך תוך טבת
 תע"ה אונ' צו מיר גיזאגט איך זולטי בביתו קומין ער וואלטי
 מיר איין חדר געבין דאז אן דער ערד ווער דאש איך ניט
 הופט דיא הויכי שטעגין צו שטייגין אביר איך האבי מיך
 דעסין אך גיווייגירט דאש איך ניא מאלש גערין בייא מיין
 קינדר זיין וואלין מכמה טעמים אביר אין דיא לענג האב
 איך עש ניט לענגיר קענין אויז שטין איזט אין שנה גאר
 גרויש יקרות גיוועזין אונ' האב מוזין איין פילציל האלטיין
 אונ' אצל קהל מעות גיקאשט, דאש איך ענטליך וואש איך
 מיך לנג גיווייגירט האב אן גינומין אונ' בין אצל חתני פיז
 משה קרומבאך גנגין זולכיש איזט גיוועזין [לערך] תוך אייר תע"ה
 אונ' דיזוש שרייבי איך תוך תמוז תע"ה חתני ובתי שי' ותי'
 אונ' דיא קינדר גב"ז²⁾ זענין וואל מיט מיר צו פרידן גיוועזין,
 זאל איך נון שרייבין וויא מיך חתני ובתי שי' ותי' האלטיין,
 קאן איך ניט גינגין פון שרייבין, המקום ב"ה זאל עש אינן
 ביצאלין זיא טונין מיר אלי כבוד שבעולם אן אין אלים דאז
 בעשטי אויז דער שיסיל ווערט מיר פאר גיליגט מער אליש
 איך מיר ווינש אונ' ביגער ודואג אני דאש מיר זאלכיש אן
 מיין זכיות באם איך מעט מועיר האב אפ גישלאגין ווערט
 ח"ו, באם איך צו מיטאג צום עסין ניט דאר בין מאחר מאן
 פורציוז³⁾ אום קלאק צוועליף עסט, אונ' לאותו זמן זאגט מאן

1) Ofen 2) = Gott beschütze sie 3) praecis.

תהילי, בב"ה בשביל נשמתה אמו החסודה יאכט ע"ה וועלכיש
 נון גאר לנג קונטיניוירט¹⁾ האט, אונ' אפשר ווארט עד ביאת
 הגואל, דיווש ווארט איין גנצי שעה לאחר זה באם איך
 מבית הכנסת אהיים קום פינד איך מיין עסין ג' או ד' גריכט
 כל מעדני' וועלכיש מיר צוואהרין ניט גבירט, דאו איך לבתי
 תי' אופט זאג לאז מיר נאר דבר מעט שטיין, והישב בתי
 תי' איך קאך ניט מער אודיר וויניגר בשבילך אליש דער
 אמת איזט, איך בין ווייט אין כמה קהילות גיוועזין אביר
 ניט זוא איין הויז האלטונג פירין זעהן ווערט אליש בעין יפה
 ובכבוד איין אידרן גיגעבין אלזו וואול פלעטין געשט אלש
 גנץ עהרליכי געשט הש"י ב"ה וב"ש וויל זיא נור דער בייא
 ארהאלטין דאו זיא זאלכיש עד מאה שנים מיט גיוונד אונ'
 שלום תוך עושר וכבוד אויז פירין זולין, זאל איך פיל שרייבין
 וואז זונשט כאן פאסירט אודיר אוב זיא זיך דיא קהילה
 בדרך הישר פירט אלזו קאן איך ניט אנדרשט שרייבין אליש
 דאר איך בין לכאן גיקומין נאר איין שיני קהילה גיוועזין אונ'
 גאר פרום אונ' איין שיני קהלש שטויב גיוועזין אונ' אייטיל
 פרנסים ממש אלי זקנים וועלכי קהל שטויב ממש גצירט
 אונ' באותו זמן אין קהלש שטויב קיינר גיוועזין דער איין
 פריק²⁾ אויף גיהאט האט אונ' באותו פעם האט מאן ניקש
 גיוואושט דאש אויז הרחוב של ב"י בידיניהם זאל משפטן³⁾
 אוב שונט לעתים איזט לקצת מחלוקין גיוועזין וויא בעו"ה
 הסידר מן ב"י איזט, זא איזט דאך זעלבי אליש עם קהל או
 דיינים גישטילט גיווארין אונ' אך ניט זוא גרויש גוותני'
 גיוועזין כמו לע"ע גם זיך אך ניט אין זוא חשובי מאכלים
 גיווינט כמו לע"ע איר קינדר האבין זיא זער צום לימוד
 גיהאלטין אונ' כ"פ⁴⁾ דיא חשובשטי רבנים בייא מיין צייטן

1) continuirt = gedanert 2) Perrücke 3) Anspielung
 auf den Process Jacob Schwab's 4) = כמה פעמים wiederholt.

איזט אב"ד ור"מ גיוועזין הגאון החסיד מהור"ר גבריאל גר"ו זאל איך פון דען זעלבין זיין חסידות וצדקות שרייבן וועלכיש זולטי מיר צו פיל זיין אביר מאחר דאש דיווש וועלט קונדיג איזט אלזו שטיט מיר ניט אן זייני מעלות צו שרייבן וועלכי איך ניט דיא העלפטי אודיר דאש מעשר¹⁾ בישרייבן קענטי, לקצר אב"ד הנ"ל האט זיך משדך גיוועזין להקצין מהור"ר שמשין מוויץ בנו של הגאון מהור"ר גבריאל האט גינומין בת של מהור"ר שמשין הנ"ל הנדן עם מתנות יותר כמו שלשים אלפים ר"מ גיוועזין²⁾ אלזו איזט אב"ד מהור"ר גבריאל עם הרבני ובנו מהור"ר ליב³⁾ ע"ה וחתן ב"ח מהור"ר בעריש לוויץ גיצאגין אוני' החתנה לשם עם גדול כבוד גימאכט דאו אונטר יהודים נאך ניט אלזו פרעכטיג איזט צו גנגין אביר מה לי להאריך מוזו כטעריא מאחר איך ניט אליש פולקומליך שרייבן קאן, אלזו בעשיר בייא דען וויניק בלייבן לאזין מאחר דאו זאלכיש דאך וועלט קונדיג גינוג גיוועזין איזט אב"ד והחסיד והמופלג בתורה מהור"ר גבריאל גר"ו, האט אצל קהל ש"ן⁴⁾ רשות גיהאט אחד שנה אויז צו בלייבן, אביר מאן האט כאן ניט גימיינט דאו ער ווערט א' שנה אויז בלייבן אויז דען א' שנה איזט קרוב צו שלשה שנים גיווארין דאר השנה איזט אויז גיוועזין האט איהם קהל ש"ן גשריבן בכל הכבוד שבעולם ער מויכטי דאך ווידר בשלו' למקומו קומין לכאן אין זיין רבנות מיץ דען הקהילה ווער כאן כצאן בלא רועה דען זוא איין קהילה קאן ניט וואול אהן אב"ד זיין, הגם דאו כאן וואקרי לייט גרושי לומדים חכמי ונבונים גיוועזין ובפרט בתוכם הגאון הזקן מהור"ר אהרן⁵⁾ איזט וועלכיר גדול למדון וכמה שני' אב"ד תוך מאנהיים ומדינה גם תוך

1) ein Zehntel 2) s. Kaufmann, Samson Wertheimer p. 89 n. 2 3) vgl. Dembitzer יומי כלילת II, סט a 4) = שיחיה נצח 5) s. oben p. 295 n. 1.

עלזים גיוועזין, והוקן מהור"ר אהרן הנ"ל האט זיך משדך גיוועזן להתנו של מהור"ר אהרן הנ"ל בתו האט גינומין בנו של מהור"ר אהרן אב"ד תוך עלזום אלזו האט מהור"ר גיהאלטין דיא פארטייא מן אב"ד מהור"ר גבריאל אונ' כ"פ פאר גיווענט¹) דאז מחו' מהור"ר גבריאל הנ"ל ווערט קומין, דען הגאון מהור"ר אהרן הנ"ל חכם מחוכם מאד איזט אונ' זייני דברים זער נשמעים כי הוא גדול בריה וחכם מחוכם במילי דשמיא ובמילי דעלמא איזט, קהל ש"ן ויידר זמן מה זיך שטילין²) לאזין ענטליך קהל ש"ן אין ארפארונג קומין דאש הגאון מהור"ר גבריאל ווערקליך איזט אויף גינומין פאר איין אב"ד תוך ק"ק ניקילשבורג וואור פון פיל צו שרייבין ווער וואש זיך על זה פאר פילי מחלוקות האבין מתעורר גיוועזין בנו של מהור"ר גבריאל לכאן קומין אונ' גימיינט אליש קהל ש"ן צו איבר רידן דאז זיא נאך לענגיר ווארטין זאלין אביר מאחר זיא כנ"ל גיהערט דאז הרב מהור"ר גבריאל זיך האט לאזין כנ"ל אויף נעמין האט קהל ש"ן בינעבין צירוף מרובה קהילה גיטראכט אויף איין אנדרין אב"ד אויף צו נעמין וואור דורך זיא גרויש מחלוקות האבין מתעורר גיוועזין דען הצדדי' מן מ"ג³) הנ"ל כגון מהור"ר אהרן בינעבין זייני צדדים גאר פיל גיטאן אונ' גרויש מחלוקות גיוועזין דאז זיא גערין פאר ווערט העמין דאש מאן קיין אב"ד זאל אויף נעמין אך ורק אויף החסיד מהור"ר גבריאל צו ווארטין, אביר דאר זאלכיש ניט גישעהין איזט גרויש מחלוקות אנטשטאנדן וועלכיש ניט נוטצליך צו שרייבין איזט ענטליך האט קהל ש"ן מיט איין גדול צירוף מן ב"ב זיך פאשט⁴) פאר שריבן ביא גדול קנס מאחר אב"ד חסיד הנ"ל ניט קומט דאז מאן זאל נאך איין אנדיר אב"ד בוחר זיין, וועלכיש אך גישעהן איזט אונ' אבין איין רבנות בריף בכל הכבוד כראוי אן זוא איין ת"ח

1) wiederholt vorgewendet 2) stillen = beruhigen

3) = 4) fest. מהו' גבריאל =

ג'שריבן להגאון מ"ו אב"ד מהור"ר אברהם¹⁾ נר"ו ר"ג [י] ור"מ בק"ק פראג לזמן הנ"ל אונ' זעלבין כתב מיט איין שליה מיוחד גשיקט. נאך איין אונ' אנדיר זמן אונ' לקצת פונקטין אויז גינומין, וועלכיש כאן קהל ש"ן אן אב"ד הנ"ל בכלל ב"י בוויליגט האאן, אלזו אב"ד הנ"ל בין קהל ש"ן גשריבן דאז ער קומין וויל, אוב נון זאלכיש הגאון מ"ו מ"ג האט צו ווישין קראגין²⁾ אודיר אויב ער ווערקליך [וואלין] אין זיין רבנות לכאן ווידר קימין אונ' איזט אך הגאון אב"ד מהור"ר גבריאל לכאן גיקומין³⁾ אונ' גימיינט זולכיש רבנות מיט זויני צדדים צו ארהאלטן אביר מאג ניט שרייבן וויא עש כאן צו גאנגן איזט, אונ' פיל מחלוקות גיוועזין המקום ב"ה זאל אין אידרין מכפר עוונותיהם זיין איך אליש איין שפלה שלעכטי אשה גבירט ניט בין הרים גדולים צו שרייבן המקום ב"ה זאל אין אידרין מוחל זיין דער וואש ווידירליך אין זוא פארטייא גיטאן עש ווערן גנץ בויך לכתוב דאר פון וואז איין אידרי פארטייא איר התנצלות גיטאן המקום ב"ה זאל אונש הזכות פון אלי בירי ת"ח גינשיין נון אליש הגאון מהור"ר גבריאל צייט לנג כאן גיוועזין אונ' גיועהין דאז ניקש צו ארהאלטן איזט מאחר קהל כאן ניט קענן נוסג אחור זיין אלזו החסיד מ"ג הנ"ל דרכו ווידר מכאן גינומין בכבוד גדול דען דיא גנצי קהילה זענן ניט זיין שונאים גיוועזין אך ורק בכלל זיין אוהבים גיוועזין המניעה דאז זיא ניט האבן קענן נוסג אחור זיין מאחר זיא הרבני' כתב כנ"ל גשיקט אונ' אב"ד הגדול מהור"ר

¹⁾ Der von mir gefundene und REJ. 19, 124—28 veröffentlichte Contract der Gemeinde Metz mit R. Abraham Broda in Prag datirt von Mittwoch dem 17. Cheschan, d. i. 30. October 1708 ²⁾ hat zu wissen krogen = kriegen = bekommen ³⁾ Donnerstag am 19. Siwan 1708 urkundet R. Gabriel, wie aus **אוצר הספרות III: ד"ה** p. 5 hervorgeht, noch als Rabbiner von Metz.

אברהם אך גשריבין ער קומין וויל אלזו וויל איך מיין פעדיר
 אין ציאין נור שרייבין דאז הרב הגדול מהור"ר אברהם הנ"ל
 איזט בשלוי לכאן קומין איך קאן ניט ארשרייבין מיט וואז
 כבוד דאז מאן אים לכאן אין גיהולט וועלכיש וואול ווערט
 וועלט קונדיג זיין דאז איך זולכיש פאר און ניטיג אכט
 לכתוב, מאן האט אים ממש איין חדש בית לאוין בוואין
 מיט זיין ישיבה חדר וכסאו דאז איך לפי קט שכלי האלט
 דאז זעלבי נירגינץ זוא איזט אונ' אונזיר גנץ קהילה בכלל
 הגם דיא קודם ביאתו זיין פרטייא ניט גיהאלטין דאך בכלל
 מיט הגאון אין אליר פריינרשאפט גילעבט דען זיין פרשוין¹⁾
 זיין לימוד אונ' מעשים טובים ווער פיל פון צו שרייבין
 וועלכיש דען גנצין עולם גינגין ביקאנט איזט אונ' וואש פאר
 איין לימוד דאש הגאון הנ"ל אין דער קהילה גיבראכט אונ'
 ניקש ביגערט אלש יום ולילה מתמיד צו זיין בלימודו ולהרביץ
 תורה בישראל צו זיין, קינדר דיא ממש ניקש האבין גילערניט
 האט ער גינמין אונ' מיט אינן גילערניט דאז זיא זענין
 בריות גיווארין, נון מה לי להאריך עש איזט דאך מפורסים
 איבר אל פון זיין תורה, אביר אונזיר שמחה האט בעוה
 ניט לנג גיווערט דען הגאון אב"ד הנ"ל זיך האט לאוין בק"ק
 פ"פ אויף נעמין אוב קהל ש"ץ שונט גאר זער אן אים האבין
 מפציר גיוועזין דאז ער בלייבין זאל אונ' אים וואלין געבין
 מה שחפץ לבו אביר קיין דיעה ניט גיוואלט, מיר האבין
 זינטר²⁾ הגאון איזט מכאן גאר שלעכטי צייטין גיהאט מיט
 גוף אונ' ממון וויא לקצת נאך שרייבין ווער פיל וואקרי
 זונג ווייבר בעוה גישטארבין אונ' דאר מאן קיין ביז פון

1) Schudt IV. 3, 81 sagt von ihm: »R. Abraham Brodt /ein langer/ starcker ansehlicher Mann /der vor etwan 2. Jahr von Metz hieher beruffen worden/ ist bürtig von Pomisla [d. i. Bunzlau], ein Meil oder 4 von Prag in Böhmen gelegen«. 2) seit.

גיהערט האט עש איזט אין גרויש אילינד גיוועזן גאט זאל זיך דאך ווייטיר מרחם זיין אונ' מייסר [I. מסיר] חרון אפו מעלינו זמכי זיין אמן אמן, איך קאן ניט אנטהאלטן צו שרייבן [המעשה] וואש גישעהן איזט בקהילתינו מיץ ביום ש"ק דתג שבועות לפרט תע"ה אליש מיר זיינן גיוועזן בב"ה אנשים ונשים והחזן המשורר הגדול ר' יוקלא מק"ק רישא¹⁾ במדינת פולין האט אן גיפאנגן צו אורין²⁾ תפילות יוצר ומנגן בנעימת קולו מן האל בתעצומת עד שיגיע לברכה יוצר המאורות³⁾ וקודם שהתחיל ברכה הנ"ל האבין רוב אנשים ונשים גיהערט קולות אליש ווען עטוואז אין ברעכט אונ' גאר זער גירומפיל גיוועזן דיא ווייביר אויבן אין דער שול האבין גימיינט דאז גנצי גיוועלב ווערט איין ברעכין אונ' אויף אינן פאלין ומכה הפחד הגדול ואימה דאז דאר איזט גיוועזן על האנשים ונשים וועגן דען גרוישן קול אונ' גרומפיל כגון אבנים אליש ווען אין גרושיר בנן צו ברעכט⁴⁾, איזט דיא פחד גאר גרויש גיוועזן משום זה זענן דיא נשים אויבן אין דער שול זיך גאיילט אונ' וואלן אראפיר גין איין אידריר גערין דיא ערשטי זיין וואלן להציל נפשם זה אומר בכה וזה אומר בכה⁵⁾ ובכה מאנין⁶⁾ אונ' ווייביר ושומעים הנשים המהומה הגדולה שבעורת אנשים ויצאו רחופין ומבוהלין⁷⁾ וסוברים הנשים כמו שאויבים בא עלינו ח"ו וכדי להציל כל אחת ואחת מהן את נפשה ונפש בעלה ושבתם בכי מעט⁸⁾ רק כל הנשים בב"ה והנשים יוצאנים כל אחד בגבורתה חוץ לעזרה שלהם ביו אויף דיא טרעפף⁹⁾ ומכה דאז איין אידרי גערין וואלן פאר גין זענן זיא רחמנא ניצלן איינר איבר דען אנדרין גיפאלן אינ' איינר

1) = Rzeszow in Galizien 2) beten 3) Salomon Lipschütz hat nachmals diesen Vorbeter beschuldigt, durch seinen Gesang die Zeit des Schema versäumt zu haben s. REJ. 8, 270 f. 4) zu = zusammenbricht 5) 1 Reg. 22, 20 6) Männer 7) Esther 8, 14 8) ? 9) Treppe.

דיא אנדרי אומש חיות גיבראכט מיט דיא זולין¹⁾ דיא זיא
ברגליהם גיהאט ונהרגו בזמן כמו חצי שעה ששה נשים
אונ' יותר כמו שלושים נשים דיא גיפלאסירט²⁾ זיין גיווארין,
קצת מהם ביז אויף דען טוט דיא יותר אליש רביעי' שנה
אונטיר דיא באלבריר הענט זיין גיוועזין, ואלמלא דאז זיא
ווערין כסדר אראפ גאנגין ווער קיינין ניקש גישעהין, איין
אלטי בלינדי יודינא איזט נעביך ג"כ אובין אין דער שויל
גיזעסין דיא האט ניט קענן לאפן איזט זיא זימציץ גיבליבן
עד שיעבור הזעם³⁾ איזט איר ניקש גישעהין אונ' בשלוי לביתה
גיקומין אביר מכח דעם גרושין קול דאז זיא האבין גיהערט
האבן זיא דיא פחד אויף זיך גיהאט דאז גיוועלב מן ב"ה
ווערט אויף זיא פאלין וואש דאש נון פאר איין אילינדיר צו
שטאנד גיוועזין איזט ניט צו זאגן אודיר צו שרייבין, דיא
נשים וועלכי זיין ניצול גיווארין מיינשטין אויז דען גידרענג
אראפיר קומין מיט בלויסן קאפף דיא קליידיר פום לייב
גרישין, איין אשה וכמה יותר דיא דאך אויבן אין דער שול
גיוועזין זיין גיזעסין האבין מיר גיזאגט דאז זיא ג"כ וואלין
אראפיר לאפן אביר איזט אינין אי אפשר גיוועזין פורט צו
קומין, האבין ניט קענן פורט קומין זענן ווידר צו רוק אין
דער שול גנגין אונ' גיזאגט ווען מיר יוא זאלין שטערבין
וואלין מיר ליבירשט אין דער שול בלייבין אונ' דאר שטערבין
אליש מיר זאלין אויף דיא טרעפין צו קוועטשט⁴⁾ ווערין דען
עש זענן יותר אליש חמישים נשים אויף דער טרעפף גילעגין
אונ' זיא פאר ווארין⁵⁾ מיט אנאנדיר גיוועזין אליש ווען זיא
איבר אנאנדיר גיפעכט⁶⁾ ווערין אונ' לעבינדיגי אונ' טומי
הטבדיל בין החיים למתים אליש אונטיר אנאנדיר גילעגין
דיא מאנין זענן אלי צו לאפן קומין איין אידריר האט גערין

1) Sohlen 2) blessirt 3) Jos. 26, 20 4) zerquetscht
5) verworren 6) gepicht.

וואלן דיא זייניגן מציל זיין, אביר גאר בקושי מיט גרושי ערבייט דאז מאן דיא נשים וועלכי אויף דער טרעפּף גילעגן זיין האט פון אנאנדיר גיבראכט, דאש האט אליש ממש איבר איין גרוישי חצי שעה ניט גיווארט, דיא אנשים האבן גרושי הילף גיטאן זענין גאר פיל לייט בורגרש אויז דער גאס תוך היהודי גאס גיקומין מיט לייטרין אונ' האקן דאז זיא האבן וואלן גערין דיא ווייביר פון דיא איבירשמי שויל אראפיר דען מאן ניט גיוואושט וויא עש אויבן אין דער ווייביר שול בישמעלט איזט, האנשים תוך ב"ה האבן דען קראך ג"כ גיהערט אונ' ג"כ גימיינט דאש גיוועלב ווערט אויף אינן פאלן משום זה האבן זיא דיא ווייביר צו גרופן זאלן גישווינד אראפיר גין משום זה האבן זיא זיך ג"כ נאך מער גיאילט אונ' אייני איבר דיא אנדרי בעו"ה גיפאלן אונ' ניט פורט גיקענט אונ' זוא אליש אויף דיא טרעפּין לייגן גיבליבן, קענט דענקין וואש דאש פאר איין צער איזט גיוועזן דאש מאן ששה מתים¹⁾ מאנק דיא לעבינדיג ארויז גיצאגן וועלכי נאך פאר איין שעה פריש אונ' גזונד גיוועזן המקו זאל זיך ווייטיר מרחם זיין אונ' זיין צארין פון אונש אונ' כ"י אפטון, אויז דער אונטירשמי ווייביר שול זענין אך דיא ווייבר גילעגן מיט גרוישי גידרענג, איך מויטער בין אויף מיין שמעט אין דער אונטירשמי שויל גיזעסין אונ' מיין תפילה גיטאן, אין דעם הער איך איין גילאף פון דיא ווייביר פראג איך וואש ביטייט דיווש גילאף זאגט מיין שכנתה וואש ווערט

1) Ueber die Namen der Erdrückten s. N. Brüll, Jahrbücher II, 161—65, Neubauer in REJ. 5, 148 und Cahen ib. 8, 269 (nach ihrem Seelengedächtnisse in Metz). Zwei besondere Schriften handeln von diesem Ereigniss: 1) איין נייא קלאג ליד אויף דעם מעשה הגדול והגורא ומהומת 1) אונ' כ"י אפטון, אויז דער אונטירשמי ווייביר שול זענין אך דיא ווייבר גילעגן מיט גרוישי גידרענג, איך מויטער בין אויף מיין שמעט אין דער אונטירשמי שויל גיזעסין אונ' מיין תפילה גיטאן, אין דעם הער איך איין גילאף פון דיא ווייביר פראג איך וואש ביטייט דיווש גילאף זאגט מיין שכנתה וואש ווערט

עש ביטייטן עש ווערט אין טראנינדי פרויא זיין איבל גיווארין,
אלוז האב איך מיך גאר זער ארשראקן מאחר בתי אסתר
תי ג"כ מעובר' גיוועזן וועלכי וואול שמונה שטענדיק¹⁾ פון
מיר גיזעסן אלזו קום איך צו איר אין דען גרוישן גידרענג
דאש זיא וויל זיך אך ארויז דרענגין, אלזו זאג איך לבתי
תי, וואור ווילשטו הין, והשבתי לי בעו"ה דאו גיוועלב וויל
אין פאלין אלזו נעם איך בתי תי' פאר מיר אונ' מאך מיט
מיין הענד דאו איך פלאטץ ביקום דאש איך בתי תי' אליש
פארט ברענג, אלזו מוז מאן אויז דער ווייבר שויל אין ה'
או ו' טראפכיר שטייגין וויא איך מיט בתי תי' אויף דער
אונטירשטי טראפף קום פאל איך נידיר אונ' האב גאר פון
נישט גוויסט אך מיך גאר ניט ביוועגט אודיר גירופן אום
הילף אונ' במקום זה דאר איך גילעגן בין זיינן אלי מאנין
מוזין גין דיא דאר וואלין דיא נשים אויף דער טרעפף פון
דער אובירשטי שול, אונ' וואן נאך ממש רגע אחת גיווארט
העט ווער איך צו טרעטיק²⁾ גיווארין, אביר ענטליך האבין
מיך דיא מאנין גיזעהן אונ' מיר אויף גיהאלפין דאו איך בין
על הרחוב גיקומן האב איך אן פאננין צו צעקנין דאו איך
ניט גיוואושט האב וואור בתי אסתר תי' הין גיקומין האט
מאן מיר גיזאגט זיא ווער תוך ביתה האבי איך אימיץ הין
גשיקט אום צו זעהין אוב זיא לשם איזט אביר תשובה
ביקומין דאו זיא ניט בביתה איזט בין איך ארויטר גילאפין³⁾
ממש אלש איינר דער ח"ו חסר דיעה איזט קומט בתי מרים
תי צו מיר צו לאפין אונ' איזט זיך נעביך משמת, דאש זיא
מיך זיכט זאג איך צו איר וואור איזט בתי אסתר תי' זאגט
זיא מיר בבית של גיסה ר' ראובן⁴⁾ וועלכיש ניט ווייט פום
בית הכנסת וואונט איזט, לאף איך פלוקש⁵⁾ בבית של ראובן

1) Ständen = Sitze 2) zertreten 3) umhergelaufen

4) Ruben Grumbachs Vermögen wird bei der Kriegsanleihe von 1711 auf 68 000 L. geschätzt 5) flugs.

הנ"ל פינד איך בתי תי' זיטצין ממש זונדר קליידר אוני שלייאיר שטיינין כמה אנשי' ונשים איבר איר היא זיא פון איר חולשית לאבין, נון מה לי להאריך ב"ה דאש ער איר מיט גזונד גיהאלפין דאש עש ת"ל איר אוני אירין קינט קיין שאדין גיטאן המקו' ב"ה ובש"ה וויל ווייטיר זיין צארין פון אונש אוני כ"י אפ טון אוני פאר זולכי סיבת רעות ווייטיר משמר זיין, דער נאך איזט מאן אויבן אין דער ווייביר שול גאנגין אוני בורק גיוועזין אוב עטוואז פון דען גיוועלב אודיר בנין גיפאלין ווער פון דער ווייביר אודיר מאנין שול אביר האבין גאר ניקש גיפונדין אוני מיר קענין אך ניט ווישין וואר דיא סיבה רע איזט הער גיקומין מיר קענין זולכיש נירגינין אנדרשט אן הענגין אליש אן אונזיר עבירות אוי לנו שכך עלתה בימינו לשמוע אוון דאבה נפשינו¹⁾ שיקיים בנו הפסוק²⁾ והבאתי מורך בלבבם ורדף אתכם קול עלה נדף ונסו מנסת הרב ונפלו ואין רודף וכשלו איש באחיו כמפני הרב ורודף אין ועל זאת דווה לבינו וחשכו ענינו על החילול שבת וי"ט ועל ביטול התפילה כמאמר הנביא³⁾ מי בקש זאת מידכם, ביום הקדש הזה מתן תורתינו הקדושה ובחר בנו מכל עם ולשון ואלו זכינו היינו שמחים בשמחת מתן תורה מקראי קדש ה', ועכשיו היינו חרפה לשכנינו לעג וקלם לסביבותינו⁴⁾ וכאלו נחרב המקדש בימינו, ועל הריגת עניות ואביונות פלגו מים ירדו עינינו ורוב הנשים מהרוגי הנ"ל הי' ילדות בעו"ה גם אחד הי' מהם מעוברת, המה למנוחה, ואנחנו לצער יגון ואנחת, ולמחרתו אסרו חג הנ"ל הולכים החבר' קברנים לבית עלמין בהשבמה ונקברו הששי הרוגי הנ"ל סמוכים זאת לזאת ודא לדא בשורה, ועתה מוטל על כל אחד ואחד לפשפש במעשיו איש כדרכם וכפרי מעלילותם⁵⁾

1) Aus dem Mussaf des Versöhnungstages 2) 3. Mos. 26, 36 3) Jes. 1, 12 4) Ps. 79, 4 5) Jer. 32, 19.

להגיד כי ישר ה' אל אמונה ואין עול והוא רחום יכפר עון ולא ישחית ולא יעיר כל המתו וחרון אפו, ויאמר למלאך המשיחית הרף ירך וגו' ובעל הרחמים ימלא בקשתינו וישמור צאתינו ובואינו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם ולא יהי עוד פרץ וצווחה ברחובותינו ובכל אחינו בית ישראל ובכל מקומות מושבותיהם אמן, עש ווערט נון פיל אונ' פיל גירעט אביר ווער קאן אליש שרייבין אודיר מאמין זיין, דען נאך וויל איך מוטיר לקצת שרייבין בשמה אסתר בעלה הייסט ר' יאקב איזט אין ב"ב ומלמד כאן, אלזו זיך דיא אשה מיט איר קינט איין בן מן חמש שנים לערך אויף [דיא] איבירשטי שויל טרעפף גיזעצט מנשים, בזמן דאז זיך המעשה האט אן גיפאנגין אלזו העט זיא גיזעהן דאז זעקס ווייביר [מיט קמנים שליארכיר אויף גיהאט זוא זענן דיא זעקס ווייביר] וועלכי גאר לאנג פון פישטור¹⁾ גיוועזן אונ' דיא ווייביר הנ"ל גנגין אונ' דיא אשה אסתר הנ"ל עטליכי שמעגין אראפיר גישטויסין דיא אשה הנ"ל גיצעקנת וועלט איר מיך מיט מיין קינט מיטת זיין האבין זיא דאז קינט אין איין ווינקיל גיזעצט אונ' זיין הין וועק גאנגין, דיא אשה מיט איר קינט איזט ניצול גיווארין, לזו הרגע עין איזט דיא מהומה ופחד זיך אן גיפאנגין דאז אלי דיא ווייביר אין דער איבירשטי שול זענן אראפיר גילאפין אונ' אייני אויף דיא אנדרי גיפאלין אונ' זיך ניט קענן ריגין אלזו בעו"ה אייניר דען אנדרין צו קוועטשט אונ' זענן אויף דער טרעפף גילעגן אליש ווען זיא צו זאמין גיפעכט ווערין, חתני פ"ו כמ' משה קרומבאך אך וואלין גין אונ' צו דיא ווייביר גיזאגט ווארום דאז זיא ניט אראפיר פון דער שמעג גין האבין זיא נעביך גיצעקנת זיא קענטין ניט אראפיר גין דיא טרעפף ווערט אונטר אינין צו בראכין הגם דאז ניקש בעולם אן דיא טרעפין איזט גיבראכין גיוועזן אך ורק דיא אימה ופחד אינין אליש פיר גישמעלט, בעו"ה דיא אשה

¹⁾ Positur.

אסתר מיט איר קינד איזט ניצול גווארין מיט גרושי עמל
 ויגיעה דאז מאן זיא מיט איר קינט האט מאנקין דיא אנדרי
 אראפיר גיקראגין, הגם דיא אשה הנ"ל מער טויט אליש
 לעבינדיג גיוועזין איזט וויא עש זיך אך אויז גיוויזין האט
 דאז זיא האט מפיל גיוועזין אונ' זוא פיל מכות אן זיך ביקומין
 דאז רופאים באלבירירש איבר ג' חדשים איבר איר גנגין
 זיין, מיט דער אשה האב איך מויטיר עצמי גירעט אונ' זיא
 מיר גישווארין עש ווער ניט אנדרשט, אליש וויא זיא מיר
 פאר צילט, האט בעלה אך דרויף מעיד גיוועזין וגם אביה
 ואמה דאז זיא אלזו תקף פאר צילט כנ"ל, גם זענן צו
 איר גנגין חשובי לייט למדני' דאז זיא זאלכיש בייא איר
 שבועה גיזאגט האט אונ' זיא אונ' איר מאן וויא אך איר
 פאטיר אונ' מויטיר פרומי ערליכי לייט, דאר מאן [כאן] בקהולתנו
 קיין שקרים אודיר ווידר ווערטיקייט פון גיהערט האט, ווידרום
 האט מאן לסמוך מעשה זו בלילה איין פאר נעמיר ב"ב כאן
 בשמו הקצין יאקב קרומבאך וועלכיר זיין בית דיכט נעבין
 הב"ה האט, אלזו האט אשתו איין גדול מהומה גיחערט
 בב"ה אליש ווען גנבים בב"ה ווערין אונ' אליש ארויש נעמין
 אונ' אליש ווען לייכטיר בב"ה גיפאלין ווערין, האשה בעלה
 אויף גיוועקט אונ' גיזאגט בעו"ה הערשטו ניט וויא איין
 מהומה בב"ה איזט, עש מוזין גנבים דרינג זיין דיא אליש
 ארויז טראגין, האבין זיא נאך דען שמש גשיקט אונ' דיא
 שול לאזין אויף מאכין אין קול ואין עינה¹⁾, האט מאן ניט
 גיפונדין דאז איין שטיקבי ממקומו איזט פאר רוקט גיוועזין,
 דאז מאן בעו"ה ניט ווייס בשל מי הרעה הזאת²⁾, עש איזט
 בעו"ה איין גדול פר טוימלונג גיוועזין דיא נשים האבין
 גימיינט דיא מאנין שויל פאלט איין אונ' דיא אנשים האבין
 גימיינט דיא ווייבר שול פאלט איין משום זה דיא אנשים

1) I Reg. 18, 46, 2) Jona 1, 7.

על הנשים גיצעקנת זאלטין זיך אויז דער שויל מאכין, לקצר
מאן קאן עש ניט רידן אודיר שרייבן וויא דיא מכה
בעו"ה גיוועזין איזט הרוב מאנשים ומנשים האבין גיהערט
גרוישן שטארקין שלאק אליש וויא איין דונירשלאק¹⁾ אונ' אליש
ווען מאן איין גישטיק לויס שיסט²⁾, הרוב האבין זאלכיש
גיהערט, וכמה דיא גאר ניקש גיהערט האבין וויא איך מויטיר
ג"כ ניקש גיהערט האב, נון האבין מיר דען הייליגן טאג
אין צער ויגון פאר בראכט, דאר מיר זיך זולטין ביליך אן
דען הייליגין י"ט מתנת חורה זולטין ביליך משמח זיין זאלין
איזט בצער יגון ואנחה גיוועזין, החזן ר' יוקלי איזט אהיים
גנגין אויז ב"ה אין דער גרעשטי הפילה האט זיך איין אנדריר
חזן גישטעלט אונ' גיארט³⁾ אביר וויניק אודיר גאר ניקש מנגן
גיוועזין, נשים צדקניות קצת איין חבר' גימאכט אונ' עשרה
למדני' גידונגין דיא אלי יום למחרות אום ט' אוהר זולין
לב"ה גין אונ' תהלים זאגין אך צו לערנן בשעה כדי דיא
יתומים גיווארין זיין קענין קדיש זאגין הש"י זאל איר נשמות
ברצון טוב מקבל זיין אונ' זאל איר מיתה וועלכי זוא משונה
גיוועזין זיין איין כפרה פאר איר עבירות זיין ונשמותיהם
יהיו צרורה בצרור החיים בג"ע זיין אונ' זאלין מוחל זיין
אלי דיא אינן צו נאה גיטאן האבין דאז זיא בעו"ה אום
איר חיות גיקומן זיין אונ' זאלין צו הש"י ב"ה אך בעטין
דאז ער אליש מוחל איזט, איך העט זולכיש ניט אין מיין
בויך גשריבן אך ורק מאחר זולכיש זוא איין און ארהערטי
זאך איזט דיא ניט גשעהן איזט אונ' נימר מער גישעהן
זאל דאז זיך זאלכיש איין אירריר הן איש או אשה בחור
או בתולה זאל זיך צו הערטצין נעמן אונ' הש"י ביטין דאז
זולכי שטראף נימר מער קיין יודין קינט זאל צו שיקן,
אונ' דאז זיך המקום ב"ה זאל מרחם זיין אונ' אינש אויז

1) Donnerschlag 2) ein Gestück = Geschütz los-
schießt 3) gebetet.

דיזן אריכות הגלות ארליוזין זאל אמן ואמן, קאן עש בעו"ה
 נירגינג אנדרשט אויף אויז ליגן אליש אידות החטאים דאש
 גישעהן זיין אן חג שמחות התורה תע"ה דאז אויז גיהויבן
 זיין אלי ס"ת כנהוג, גם לאחר דאז מאן שבעה ס"ת על
 השולחן גישטאנדין האט זיך איין גישלעגש מן נשים אן
 גיפאנגין אונ' בעו"ה אייניר דען אנדריין דיא שלייאיר פום
 ראש גריסין דאז זיא בעזרת נשים זענין באר האפטיג
 גישטאנדין, משום זה דיא מאנן ג"כ אין דער מאנן שול יחדיו
 אן גיפאנגין צו צענקן אונ' צו שלאגן, הגם דאש הגאון
 הגדול מהור"ר אברהם בקול רם גיצעקנת בחדם מאן זאל
 שטיל זיין אונ' ניט ווייטיר מחלל י"ט זיין אביר דאש האט
 אליש ניקש גיהאלפן, אלוז אין דער אייל הגאון אב"ד הנ"ל
 אונ' הקציני' פרנסים אויז דער שול גנגין אונ' גימאכט
 וואז איין אידריר זיין עונש זיין זאלי.

ניסן תע"ט איזט איין אשה אויף דער מויל¹⁾ גישטאנדין
 אונ' כלים גיוויברט ביא דער לילה לערך אום י' אוהר
 איזט ניווארדן העל אליש וויא ביא טאג האט דיא אשה
 גיזעהן אין היממל אונד דער היממל איזט אופי²⁾ גיוועזן
 אליש וויא איין . . . אונ' פונקין זענין דאר פון גישפרונגין אונ'
 דער נאך איזט דער היממל ווידר צו גיגאנגין אליש ווען אייניר
 העט איין פארהאנג צו גיצאגן, אונ' איזט ווידר גנץ פינשטיר
 גיוורדין הש"י ב"ה זאל געבין דאז עש לטובה זיין זאל אמן.

סליק ספר שביעי.³⁾

1) Mosel 2) offen.

3) E.: איך האבע דיא פאנינא ערגענצט פאן דעם אנדערן . . .
 אריגינאהל דא ווא דיא דרייא שטריכלכר שטעהן פעהלט איין ווארט
 וועלכש איך האב נוכט הערוויזבריינגען קענין אינדעם עם אלטערם
 האלכר שאהן זעהר מטושטש אונד צערריסען וואר.
 היום די י"ג כסלו תק"ס לפ"ק.

הקטן ח[יים] בן כהר"ר יוסף האמל סג"ל זצ"ל
 רופא בק"ק פ"ס דמיין.

Anhang.

I.

Aufzeichnungen des Phöbus Gans aus Minden.

(Aus cod. Oxford 9087.)

למען ידעו דור אחר דור את כל התלאות הנעשים
בימים ההם על כן על כל [320] הצרות דעו ועברו
..... כדי שיהיה זאת לכל בני משפחתי למשמרת.

עד דורי דורות, האמת לא יהיה נעדרת.

ראשית הדברים ידועה לכל שני אחים היו דרים בעיר
מינדין¹⁾ ושם אחד זוסמן גנש ע"ה וזוסמן גנש היה משופע....
כמו עשרת אלפים בכל מכל כל. ונפטר בשם טוב שנת שצ"ו
בחולי ה(ט)[ע]יפוש ב"מ ובאותו הפעם מתו מתוך ביתו נפשות
ולא נשאר מלבד אשתו מרת בלוימכן ית"י עם שני בניה
זלמן גנש ובתה חנה, וההוצאה מחמת ה(ט)[ע]יפוש ז... היתה
לערך אלף ר"ט והאלמנה בלוימכן נשמר בביתו עם בתה מחמת
שגם המה היו שוכבים על ערס דוי, רק הנער הקטן זלמן גנש
שלחו למקום אחר עד כי יעבור זעם, לאחר זאת שנטהר הבית
נכנס לביתה זלמן גנש והאלוף ג"י אב"ד ור"מ מ"ו מוהר"ש מק'
הילדרסום אוני' אלס ברשימה כסף וזהב ומטלטלים אויף גשריבן
אוני' זיך דש אפטרופוס אן גינומין, דאך האבן זיא היקרה
בלוימכן לאשן זיצן ונושאה ונותנת בבית.

1) Minden.

בין כך נתעורר התביעה מהבנים של מוהר"ר משה מהם¹) ז"ל אונ' תביע גיהט על שני האחים זוסמן וזלמן גנש והתביעה היתה דש' דיא שני אחים האבן גיהט איין ברודר ושמו איצק גנש אונ' איין שוועסטר גיהט מהאחים הג"ל וועלכי מטופל בבנים איז גיוועזן, האבן איצק ושוינכן הג"ל שני שמרות געבין צו ר' משה מהם זיין קינד באופן זה דאש לאחר מות . . . זאלין דיא אחים הג"ל מיט ירשן לאשן אדר זאלין אים ו' אלפים געבין מחמת איצק גנש אונ' ד' אלפים מחמת שוינכן גנש, והברירה ביד האחים לאחר מיתתם האבין דיא אחים הג"ל אינן קיין חלק ירושה געבין אך דיא אלפים הג"ל ניט געבין ובנים של ר' משה האבן אך ניט תובע גיוועזן דאך האבן דיא אחים דיא בני גיסם ר"ט אויז געבין אונ' גרוישי שידוכים מיט אינן גיטאן וכמה אלפים מפזר גיוועזן דא נון דיא יורשים ובנים של מוהר"ם מהם גיזעהן האבין דש זוסמן גנש נפטר איז גיווארין אך אשת זלמן גנש נפטרת אך האט זיך איין גרוישר קטט בין מוהר"ר מאיר וואלך אונ' זלמן גנש אן גיהאבן, זיין דיא יורשים הג"ל אויך קומין אונ' דיא שמרות תובע גיוועזן זלמן גנש האט משיב גיוועיין זא האבן ביצאלט מכח זיא בני של ר"ט מהם דיא קינד האבן אויש געבין ויורשי הג"ל האבין משיב גיוועזן דש זיא אינן במתנה געבין ונתפשרו יחד דש דיא אחים אינן מחמת התביע[ו] ד' אלפים ר"ט האבן געבין דהיינו זלמן גנש שני אלפים ומן זוסמן גנש עזובן שני אלפים ר"ט ובתוך כך האט זיך זלמן גנש ע"ה אן גינומין בעד יתומה חנה בת אחיו אונ' איר איין קנס גליגט עם בנו של ר' דוד מהילדסום אונ' איר לנדוני" ק"א מאות ר"ט צו גיזאגט אך דיא כלה מיט דעם ברודר תיכף גשיקט להילדסום אונ' כל חדש ח' ר"ט שכר מזונות ר' דוד גיזאלט²).

1) Hamm in Westfalen im Reg.-Bez. Arnsberg.

2) gezahlt.

בין כך וכך עולה הלהב ואש גדול מתלקחת בין זלמן
 גנש ור"מ וואלך אונ' מעזבון זוסמן גנש ע"ה דא צו גינומין
 [320b] . . . . . איין משכן פֿון דיא פֿלויטן האט זוסמאן
 גנש ה' מאות ר"ט אך גיהאט אונ' אלש ר"מ וואלך . . . . .
 אך זא ווייט זלמן גנש רודף גיוועזין דש ער עוקר דירתו
 ממינדן האט מוזין זיין ותקע אהלו בהילדסום . . . . . ר"ד
 הילדסום ובכרחו במינדן האט ער גילאשן זיין שוועסטר הרבנית
 הינדלהא ונ' ר' זויסמן לויבק¹⁾ ע"ה וכאשר ישבו שם בהילדסום
 אונ' ואר מייניט זיין הזיקות ווידר בד"י²⁾ מוציא צו זיין אך ויל
 כתבי חרמות מחכמי פוילין שלש ארצות קומין אויף ר"מ וואלך
 דז ער זאל שטיין לד"י עד לבסוף ער ר"מ כופה גיוועזין דש
 ער האט דוקא בק"ו ציית זיין מוזן בעצמו אביר הדבר נשאר
 מעל אונ' זלמן גנש כמעט נשאר קרח מכאן ומכאן זולת ר"מ
 אים האט ה' מאות ר"ט געבין זיילן ועל שאר התביעות ומקודם
 לזאת האט הר"ר פייבש ממינדן בבית הר"ר דוד מהילדסום
 נכנס ויוצא גיוועזין אונ' ביא הגאון מוהר"ר שמעון ע"ה גילערנט
 ונכנס בברית ובקשורים שישא האלמנה בלוימכן במינדן וקודם
 נסיעתו משם לק' מינדן שלחו אליו מוהר"ש ע"ה וזלמן גנש
 ור' דוד וכך אמרו לו מאחר שמה' יצא הדבר ונגזר דש ער
 איר שוועגריין ומחותנת נעמין זאל אונ' מן האט זיא נאך
 ניט מסלק גיוועזין כדין אלמנה אך זיא נאך נושאה ונותנת
 בתוך הבית אונ' דען עזבון קצת מה שנשאר הכל בידה
 וברשותה אונ' קאנין ניט קומין לכך דש אלש צו ריכטיגקייט
 קומט מכמה טעמים זא זיין זיא וואל מיט צו פֿרידן דש ר"פ
 הנ"ל מאג תקף ציאן נאך מינדן אונ' זיך אליך ענינם אן
 נעמין ולשלוט בעזבון הנ"ל לטובות היתומים זולת ער זאל
 ערשט איין שבועה טון דש ער וויל רעדליך כדין דא ביא
 הנדלין אונ' זוא בילד ער נאך מינדן קומט תקף אין זוסמן

1) Lübbecke in Westfalen im Reg.-Bez. Minden 2) =
 בדין ישראל.

גנש בית גיאן אונ' איין רשימה מאכן מכל מה שנשאר מעזבון אונ' דיא רשימה אינן להילדסום שיקן וויא אך ר'פ הנ'ל ואר אינן שבועה גיטאן אונ' נאך מינדן גיצאגן אלש ברשימה אויף גשריבן אונ' האלוף מוהר"ר זעצקי הי' שם במינדן דיא רשימה אלי דפיס אונטר חתמנת . . . מיך נאך הילדסום גינומין. ואח"כ האט ר'פ הנ'ל במ'ט חתנה גיהאלטין עם זוגתו בלוימכן שתי' איז תקף דער נאך קומין הגאון מוהר"ר גבריאל סיני¹⁾ מק' פראג וועלכר אך איין יורש איז גיוועזין לנכסי עזבון זוסמן גנש ז'ל מחמת ער דיא מאכטר האט גיהט מאשתו ראשונה האט אך ויל שטרות בידו גיהט אונ' וואל ור ווארט גיוועזין דו ער זאל יורש זיין כדין זכר האט מען מיר שלוחות גיטאן דש איך האב מוזן נאך הילדסום קומין אונ' פשרה מיט אים גימאכט אים סך עצום מוזמן געבין. אונ' אלף ר'ט אים חייב גבליבן האט זיך ר'ד וולמן גנש גיגן אים משעבד גיוועזין צו צאלין ואחר שירבו הימים אונ' ר'פ הנ'ל מתעסק גיוועזין בעניני זוסמן גנש ז'ל אך אלש וואש ער צו מוזמנים גימאכט אינן גשיקט להילדסום אלש איין משרת אך כמה פעמים הין גיצאגן אונ' בפני האטרופסים חשבון גיטאן אך קוביע זמן גיוועזין ווען דיא חתונה של הבתולה חנה זאל ווארדן, האט זלמן גנש ע'ה קובל גיוועזין ערשטליך וויא ער מוכבד ווארט דש ער מוז נושא בעול זיין אך [321] מחמת שני יתומים צו אלין נתינות געבין. שנית דש ער . [עו]ק[ר] דירה ממינדן . . . זייא אים דיא עצה חייב גבליבן ו' אלפים שני מאות ר'ט ומשום טעמים ונימוקים האב ער דען זעלכין מו. . . שטעלין אויף ר'ד הילדסום אונ' אים

¹⁾ R. Gabriel, der Sohn des Chajjim R. Sinais, des Neffen des hohen R. Löw, starb 1629 als Rabbiner von Nikolsburg im Alter von 37 Jahren, s. Perls מנילת יוחסין p. 27; vgl. Hoek-Kaufmann, die Familieu Prags p. 390 u. 394.

דיא זעלכי כ"י לידו ליפֿרין אבך עד היום דיא כ"י ניט . . . .
 לידו קומין וייל ווינגר צו זעהין אונ' מיך כנ"ל גיבעמין מיט
 ר'ד צו רידן כאשר עשיתי ודברתי עם . . . . ער דיא כ"י
 ניט ליד זלמן ליפֿרט. השיב לי מאחר ער זיכט אונ' שפיארט
 דש זלמן וייל אינן הברחה מאכן אונ' אלש בחיי להיתום
 הנער בן אחיו געבין והבתולה המשודכת לבנו ביקעם דעם
 ניקש אלש דיא נדוני' דש וואלט ער זא ניט אין גין וקצת
 דברים של טעם משיב גיוועזין. האב איך מיט זלמן גנש ע"ה
 נושא ונותן מענין גיוועזין ובפֿרט זלמן ע"ה קיין רא"י בידו
 גיהט מחמת הכ"י וביררנו האוכל מתוך הפסולת אונ' פשרה
 ביניהם גימאכט מרצון שניהם דש הבתולה היתומה זאל חצי
 חלק זכר בחוב האבן דש האט ר'ד רשימה בחמ' פֿון זיך
 געבין דש ער זא איין כ"י בידו האט אונ' ער קיין חלק או
 נחלה דראן האט. רק הכ"י ובל שיעבודיה זיין ל. . . הנל
 באופן הנ"ל לאחר זמן בא הזמן דש דיא חתנה איז גיוועזין
 שם בהילדסום האט מיר זלמן גנש מגלה גיוועזין איך זאל
 זעהין דש איך דש יתום הנער בסוד נאך מינדן בקום מיר
 אך באותו הפעם מיט גיטאן בערך . . . לוט זהב זאל איך
 מקבל זיין לטובת היתום אונ' זיא אים ואר ווארין אונ' מיר
 מגלה גוועזט דו ער בעצמו אך קיין חשק מער האט צו
 בלייבן זונדר ביגערט ווידר נאך מינדן מיר כך געבין בשבילו
 צו הנדלין . . . אך ווידר נאך מינדן מאג קומין.

וויא נוא זמן החתונה של היתומה קומין איז האט מן
 איר גיליפֿרט כ"א מאות ריש ומלבושים ותכשיט כראוי לפי
 כבודה האב איך גיזעהין דו קיין תכלית איז גיוועזין ואר
 דאש יתום אך ור זלמן גנש לענגר צו הילדסום צו בלייבן
 אונ' ערשטליך גיהאנדלט מיט איינס מטבן (?) ושמו קשפר גיזלר
 דש ער דיא יונגש גנו האט בסוד נאך מינדן גיבראכט אח"כ
 מיר זלמן גנש ווידר מידי יום ויום גשריבן זאל מתבונן זיין
 דו ער ווידר מאג צו מינדן זיין האב איך בידיעתו ערשטליך

מיט ר' מאיר וואלך גיהאנדלט דו ער אים וויל שאפֿן כתב
 חירות מקו' של קוילן¹⁾ דש ער מאג מהילדסום ווידר וועק
 ציאן אונ' נאך מינדן קומין זאל ער ר' מאיר וואלך פטורים
 געבין אויף דיא ה' מאות הנ"ל דיא ער אים חייב איז וועלכי
 דאך מונח על קרן צבי זיין גיוועזין אונ' מיט קהל מינדן איין
 השוואה גימאכט זלמן גנש זאל געבין כל שנה ושנה להקהל
 מינדן חמישים ר"ט זאל ער פטור זיין מכל מסים ועולים
 שבעולם. ובאותו הפעם האב איך גשיקט ר' דוד מהענא
 אונ' איין עגלה מיט ריקים אונ' אינן מהילדסום לאשן נאך
 מינדן בסוד הולן זיין אים יהודים מהילדסום נאך גיוועזין כד'
 לעכב . . . . . נוא זמן מה [321b] ווידר צו מינדן
 גיוועזין מאוכלי שולחני האבן מר חשבון אין אלים . . . קים
 גיוועזין אין בי"א וועזין²⁾ מוהר"ר דוד מהענא ווהר"ר יאקב
 כ"ץ מיטטהאגן הי"ד וש"כ זויסמן . . . . . כל
 דבר ודבר מחמת היתומים ומחמת עצמו אין חשבון גיגעבין
 וויא אך זיין בינינו פטורים . . . . . ווארדן
 האט ש"כ זלמן גנש ע"ה מיך זא ביפונדין דש ער מיך ביחידת
 ממנה לאפטרופוס לאשן . . . על כל אשר לו ועל נכסי אחיו
 זויסמן גנש ז"ל גלייך³⁾ דער שטר אפטרופוס' אוש וויישט
 מאב"ד וב"י י"ץ מק' ורנקבורט.

וויא זלמן גנש גיזעהין דו מחמת צוק העיתים וקטמ
 וריב אך גראשי מכה גליטין בהילדסום כליא קרנא גיוועזין
 ולא נשאר כי אם מעט מזעיר לפי רוב עושרו דער מקדם
 זא איז גיוועזין אונ' יוא גערין גיזעהין דו בן אחיו היתום
 נער זלמן גענזכן זוילט דש זעלכי לאחר מותו האבין והמניע
 ער בעצמו אך ויל שטרות לכניו של ר' משה מהם געבין
 שחלו לאחר מותו וועלכי אלפים האבן אן גטראפֿין אונ' דש

1) = Friedrich Wilhelm, der spätere grosse Kurfürst
 von Cöln am Wasser 2) = im Beisein 3) = wie.

יתום מכל אשר לו ניקש גינומין העט וויא דען מיין שמר אויף ו' אלפים פֿון זלמן גנש בכלל לבניו של ר' משה מהם גיהאט האבן . . . . . איך בעד ג' מאות בחייו האב אין גיהאנדלט האט ער מתבונן על הענין גיוועזן מצדו צדדים עם כל אנשים נכונים אונ' כאשר ברשימה כ"א שורש לאשן אויף שרייבן אונ' מיר זיילכן אלש במתנה געבין כדי לזכות חיתום בן אחיו הנער זלמן וויא אלי שמרות האבן אויש גיוויזן דיא באותו הפעם גימאכט ווארדן אך מכל מה שנשאט מן העזבון זוסמן גנש ז'ל אלש ברשימה בעדים כשרים אונטר שריבן ווארדן אונ' אלי שמרות ליד איש מהימן ש"ב זוסמן לויבא ע"ה בתורת נאמנות אין גיליגט. וויא איך אך בחייו של זלמן גנש ע"ה כמה פעמים חשבון גיטאן הכל כמבואר בפטורים שנת שצ"ד נפטר זלמן גנש ע"ה ושביק חיי לכל בריה איז עבין מלחמה חזקה גיוועזן אין יוצא ואין בא אך לאחר זאת כמו ד' חדשים דש מקום מינדן בילעגרט גיווארין זיינין ערשטליך גראשי נתינות והכבודות קומין כרגילים ושאינן רגילים האב איך מחמת חיתום מויון נושא בעול זיין וויא איכש אפילו בפסק ואר לארין ואפי' מן החובות מויון געבין אדר ואר י' אויש מוזן אין ליגן כדין, אך האט זלמן ע"ה על סך מה צוואה גיטאן האב איך מקיים מויון זיין תקף דיא בעלי שמרות המערערים ע"י ב"י דק' ורנקברט לאשן גיסי זלמן גנש מעכב זיין על ד"י נאך איין מערער נאך מינדן קומין ושמו ר' יאקב מקליב¹⁾ ותביעתו כמעט ט"ו מאות ר"ט אונ' תקף מיך רודף בערכאות גיוועזן ויד היהודים היה במרד ובמעל, דאך האב איכש אזו ווייט גיבראכט דו [322] ער דש משפט מויון ליגן לאשן אונ' מיט אנדרן מערערין צו ק' ורנקברט מויון שטיין.

בין כך וכך נכנסתי כברית עם הריר יוסף האמל אונ'

1) Jacob Gomperz, Banquier in Cleve.

לטובת היתום דש קנס גליגט אונ' מיך ור שר[יבן] . . . .
 יתום איין ערליכה גרוני' דהיינו ב' אלפים מזומן צו ליברין
 ומחמת צוק העיתים כליא קרנא דהיינו פמו . . . . . אך
 ואר גוט מיט אן גיזעהין דו מן דו יתום זאל שיקן למדינת
 פולין צו לערנין כאשר עשיתי . . . . . ובימים מועטים
 עד בערך ד' מאות ואר בראכט להיות בנו של ר"י שטאקרט
 ר' אכרם מפונב[וג] א דאש מיינשט דא פֿון צו גניסן האט גיהט.
 אה"כ איז קומין ר' דוד מהילדסום ובנו ישראל האב[ן]
 אך שטרות ותביעות גיהט על זלמן גנש גיהט האבן אך אורי'
 גיהט דהיינו אלי ספרים וסדר השייכים להיתום אך דיא גוף
 הכי על ו' אלפים ר"ט כמ' מן העצה כמה דיו נשתפך
 וקולמסים נשתברו דש מן האט ואר מיינט לתווך השלום
 ונשאר מעל זולת ישראל האט זיך אך מיט אנדרי מערערים
 נאך ורנקבורט גישטעלט אביר מיט ר' דוד האט מען מוזן
 פשרה מאכן כדי להוציא האוחז לבסוף האב איך מוהרר דוד
 מהענא גשיקט במקומו לק' ורנקבורט צו שטין מיט דיא
 מערערים לד"י וועלך אליש בהוצאה מרובה גישעהין מוזן
 לאחר הטענות והתישובה האט מוהרר'ד גיזעהין שיש לחוש
 מאחר שהדבר תלוי בשיקול הדעת דו הב"ד דיא . . . . .
 מוסין ואר איין הברחה ארקענן האט ער זיך מיט דיא מערערים
 לפשר אן גילאשן אונ' שליח מיוחד למינדן להאמל גשיקט
 האבין האט לערך מאה ביקומין מאחר שכליא קרנא וכמה
 פעמים ר' יוסף שטאקרט צו מיר גיזאגט ער וויל דיא חתונה
 ניש מאכן אים לאז דער חתן זאל אירשט מסולק זיין מכל
 המערערים זאל אים לכל הפחות זי . . . . . ניש ואר צאנקן
 ומוה נראה שכליא קרנא . . . . .
 וויא נוא לאחר זאת דיא גנו ווידור אויש פולין קומין איז
 ונתקרב הזמן דש דיא חתונה האט זיין זיילן אונ' דיא מזומנים
 בצוק העיתים זיינין אוועק גיוועזין אונ' איך מכיס' כמעט
 ששה מאות טלר אין דען עזבון ואר שיסן מוזן האב איך

גינמן מוהר"ר דוד מהענן' וש"ב זוסמן לויבא' אונ' מציע דברי
 לפניהם ולפני היתום גיוועזין אונ' מראה מקום בחשבונ' גיוועזין
 דז מיר סך גדול כזו ארויש חייב איז וכמה וכמה יגיע וטרחי
 שהטרחתי אום משני צדדים ואר גוט אן גיזעהין דש מיר
 אונש זילן אין אלין ענינים משוה זיין כדי שלא ליתן
 פתחון פה לר' יוסף לחלוק לזמן חתונה אונ' דש יתום ניט
 מבייש ווערט האב איך חשבון צדק גיגעבן אונ' בינינו פשר
 גימכט ופטורים גמורים כמשמעות הפשרה והפטורים אונ' מיר
 מיד איש מהימן ר' זוסמן אלי שטרות ווידר אין גליברט וויא
 איך אך על זאת האב ווייטר אלי מזומנים ואר ליגט מיט
 מלבושים וכל הצריך לפי כבוד החתן אונ' ניט וואר מיינט
 [322b] . . . [שיחליף] משכורתי כמו שעשה, אונ' מיט אים
 לאחר זאת אויף זיין החתונה גיצאגין וויא נו אך . . . . .
 פרוג האט ר' יוסף גיבראכט ח' מאות ר"ט צו טראגן וואלט
 ער ליפרין הגם ער אלף ר"ט . . . . . מלתא בלא טעמא
 האט פון מיר האבין וועלן זאל אך ליפרן האב איך מציע
 דברים גיוועזין ואמרתי . . . . . דש כליא קרנא של
 מזומנים איז דאך איז נאך זא ויל דא דז איך האב מציל
 גיוועזין כאלו הצלתי . . . . . בערך ח' אלפים דש איך
 האב קויגן בחשבון איז אביר אלז כלומר ניט נחשב בעיניו
 גיוועזין אונ' מיר אן גימוט ענינים שלא כדון דיין גיוועזין
 אדר-וויל דש קנס לאשן ווידר אבגין אונ' תיכף בחרו אף
 אויף גשטנדין אונ' זיין ח' מאות ווידר אוועק גיטראגין האב
 איך מיך מיט מוהר"ר דוד הענן' מתייען גיוועזין אונ' מיר
 עצה געבין איך זאל מוסר מודע' זיין אונ' זאל אים דאר
 נאך ממלא רצונו זיין בכל אוות נפשו וכן עשיתי שלא
 לבייש היתום.

לאחר החתונה בין איך ווידר לביתי שם מינדן גיצאגן
 אונ' וואר מיינט ר' יוסף ווארט דעם זוג מזונות געבין שנה
 וחצי גלייך ער מאל פֿר שריבן האט זייגן זיא בתוך י"ד

ימים קומין צו ציאן נאך מינדן בבית ר"ה וי"ב וסוכת גיוועזן
 וויא ער גון וואלין אין זיין בית ציאן האט ער מוזין רשות
 מן הראש האבין האט מיר זיין ווייב ג' ר"ן געבן איך זאל
 גין להראש אונ' איר שתדלנות שרייבן האב איכש בחנם
 ארהלטיין אונ' איר דיא ג' ר"ן ווידר געבן כל המרחא והעבודה
 הגיל האב איך גיהט מלבד וואש איך ואר גראשי שוארי
 משפטים עם ערלים גיהט שהן עצמו מלספר. וויא ער נוא
 בביתו איז גיוועזן אונ' האבט ואר מיינט ער ווערט גיט כפוי
 טובה זיין [החלי]ף את משכורתי אונ' מעיז פנים גיגן מיר
 גיוועזן אונ' דען פשר הנעשה בינינו קודם החתונה גיט
 האלטיין וואלין ומרגן אחרי גיוועזן העט אין כופה ומטעה
 גיוועזן דש האט אזו לנג אן גישטנדן ביז בנו של ר' יוסף
 שטאקרט מהאמל אויש פולין איז קומין ושמו ר' אברם מפוזנא
 ובאותו הפעם ווידור אן גיפנגין וואלט דען אירשטן פשר
 גיט האלטיין אונ' זאלט אים נאך אמאל חשבון וכדברים האלה
 האב מיך ווידור דורך הפצרות ר' דוד מהענו' לאשן מפתה
 זיין אונ' ווידור אין בייא זיין ר' דוד ור' אברהם שטאקרט
 חשבון צדק גיטאן אונ' ווידור מיט אים בכרית חדש גאנגן אונ'
 וואל אלש ווארט בפשרה ופטורים מרצון בינינו. כמשמא[ע]ות
 השטרות שהקם כל זאת באותו פעם וויא דען אך דער
 העתק מפשרה ופטורים וחשבונות אלש ר' יוסף צו גשיקט
 איז ווארדן זולת ר' יוסף זיך וועגן עטליכר פונדן בשווערט
 אונ' וואלן מענות פשיעה טענן האט מיך ר' דוד הענו'
 מפתה גיוועזן ואחר שנעשה הפשר ופטורים בקשו נאך
 איין קנין גשעהין באופן זה וז"ל כרי להפיש דעתו של ר"י
 שטאקרט נתרצו הצדדים זא ר"י שטאקרט ווארט מהיום בתוך
 חצי [323] שנה קומין אונ' מענת פשיעה טענן . . . . צדדים
 קיין גרוש ב"ד זעצין אדר מרבה בהוצאה זיין מלבד מענות
 ותשובות מעלה בכתב . . . . ולשלוח לביד דק' פרנקבורט
 ושם יקוב הדין את ההר, לאחר זאת ר"י שטאקרט גיט . . . .

פשיעה קומין אונ' לאשן פֿר פֿלין זיין איך האב אך נהג
 גיוועזן מיט גנו וויא . . . פשרות אויש וויזין אך ווען
 איך אים חשבון גיטאן ער מיר ווידור פטורים געבין . . .
 אלש בפירוש בייא מיינין כתבים צו פֿינדן: ומאחר איך אלי
 צייט איר לזות שפתים האב הערין מוזין אונ' מיך חושד
 גיוועזן גלייך העט איך בעניני אפטרופסים ניט רעכט גיהאנדלט
 האב איך אלי חשבונות וכתבים ושטרות צו איינר נאך ריכטונג
 ליגן לאשן כדי להיות נקי מה' ומישראל אונ' אלי צייט ווען
 עש דא צו ווער מיך גרעכט האב מאכן קוינן.

ויהי אחר הדברים האלה דש דיא מלחמה בארץ אישכנו
 לבסוף קומין איז אונ' שלום גימאכט ווארדן¹⁾ אונ' דש פירשמן
 דום מינדן דעם ק' מבראנדבורג זאלן אים גרוימט²⁾ ווארדן
 שרייבט אונס ר' יוסף שטאקרט מהאמל על ידי חתנו גנש
 וויא אים בסוד ווערין גשריבין דש דיא עצה מינדן על יום
 הוועד במינשטר אן הילטן לגירוש היהודים אונ' שרייבט בדרך
 עצה מיר זאלין איין כתב אן בער ווארנדארף שרייבן וועלכיר
 זיך שם במינשטר אויף הלט ונכנס ויוצא לפני המשולח של
 הדוכוס יר"ה כדי לעמוד במשמר לטובתינו וכן עשינו אונ' אן
 אין גשריבן לגמול אתנו חסד זא חיו עטווש יהודים לרעה
 גידאכט ווערט לעמוד על ימין צדקינו וכאשר שהגיע הזמן
 דש דער דוכוס יר"ה האט זאלין במדינה האבין מיר נושא
 ונתן גיוועזין בכלל יושבי מינדן להשתדל קיומים מהדוכוס
 יר"ה וויא מיר אך אן גנש ניט אנדרשט גשפירט אלש אונזר
 שותף איז זולת זאת דא עש נון לתכלית ולגמר קומין איז
 דו דער דוכוס יר"ה איז במדינה לעיר בילוועלד³⁾ האט זלמן
 גנש נסוג אחר גיוועזין אונ' אונש בכלל משיב גיוועזין וויל
 קיין קיומים מיט אונש משתדל זיין האב ניט בדיעה אין

1) Der westphälische Friede von Münster am 24.
 Oktober 1648 2) eingeräumt 3) Bielefeld.

מינדן צו בלייבן הגם מיר בינינו התראה גיטאן . . . . .
 גיט משגיח גיוועזין האבין מיר ואר אונש קיומים משתדל
 גיוועזין וע"י כך גורם . . . . ל לנו כמבואר עוד. ובאותו הפעם
 [323b] שבא הדוכס יר"ה לעיר בילועלד הלכתי לשם להשתדל
 הקיומים ומצאתי שם בער וורנדורף האט זיך אלש גוטש
 ארבאטן אונ' קיין תואנה אן . . . . פירט מלכד דא עש
 איז לכסוף קומין דש דיא קיומים האבן זאלין גיחתמנת ווערדין
 האט ער זיך זא לנג אויף גיהאלטיין דו איכש בין מויד¹)
 גיווארדין אונ' ווידור נאך מינדן גאנגין אבר מרדכי בילועלד
 גילאשין בערך ארבעים ר"ט דש ער דיא קיומים מן קנצילייא
 זאל אין לאזין וכך אמרתי לו זא בלד אלש ער דיא ביקומט
 זאל ער זיא שיקן ע"י ציר מיוחד וויא ער אך תיכף ומיד
 דען אנדרין יום זיא מיר גשיקט האט אונ' דאר בייא גשריבן
 בער וואלט מאה ג"ג האבן ואר קאמר גיביר (דש איז דיא
 ערשטי שהחינו גיוועזין) באותו הפעם האט בער איין מרגליות
 פֿון מיר גיהאט האב איך אים אויף גיזעצט גיטאן על שבעים
 טלר זאל ער מיט מיר וחתני ר' ליב שי" מחלק וואש ער
 ביותר ביקומט איש שבעים טלר דער האט אך חלק גיהט אן
 דער מרגליות מיר האבין אבר דיא מרגליות גיט ווידור קוינן
 ביקומין קיין ריוח אדער קרן אח"כ האבן מיר גיוואר גיווארין
 דש ער דיא מרגליות האט דעם דוכס יר"ה אן גשלאגן יותר
 אלש ב' מאות וחמישים ר"ט (הא מלתא תנינא) אח"כ האט
 ער זיך פאטענטיין צו וועגין גיבראכט מהדוכס יר"ה שהוא
 מולך מעצמו על כלל יהדות הדרים במדינות הדוכס יר"ה אונ'
 ויל ענינם זרים שלא נשמע מקדם מחדש גיוועזין חקים אשר
 לא טובים לכלל יהדות וויא ער נון מבילועלד איז קומין
 למינדן האט ער דיא מאה ג"ג פֿון מיר תובע גיוועזין מחמת
 הקיומים האבן זיא אים אך געבין מוויין זולת איך בין דיא

¹) müde.

פשרה בשמחה גיוועזין דש ער זיך דיא ע' טלר האט מחמת
 המרגליות לאשן אב ציאן מיר האבין אבר קוייטונג בגערט
 וועגן דער ק' ז"ב האט אונש אבר קיין דיבור גישטנן האב
 אך וואל מארקין קוינן דש ער זער האט נותן עין אן מיר
 גיוועזין ומקנא בי ועומד עלי לכלותי וויא בער"ה גישעהין איז
 אח"כ האט ער מסית עלי גיוועזין אשתי בלוימכן שתי" איר
 ברודר זון ד(ג) [י]ק בערמן איז לנג אין דער מלחמה מארקטענר
 גיוועזין [323^e] אונ' אים ואר גיזאנט ער האט מיך אן גיפנגין
 מיט דעם זעלכן בערמן . . . . . זיין וגופא דעוכדא הכי
 הוא בער וורנדרף איז נאך פיטרשהאגן¹⁾ האט בפני השד
 גראף . . . . . וויסקן שטיין²⁾ וועלכר שטטהאלטר דא איז
 גיוועזין ממליץ בעדו גיוועזין וויא איך ע . . . . . ממון חייב
 ווער מחמת ירושתו אונ' וואלט אין גיט צאלין אונ' האט
 ארהלטן דש איך . . . . . אין מיין חויו מפרנס זיין מיט ווייב
 אונ' קינד ביז איך אין מסלק ביך וויא ער מיך אך תיבף
 . . . . . מינים בפעל אינש הויש קומין אונ' זיך אן גשמעלט
 אלש ער ווער בעל הבית.

דער ענין מיט דעם דיקן בערמן איז גיוועזין דז ער
 האט לגמרי קיין יורש זיין קוינן מאחר שאב . . . . . זקינז
 לאזי אופל ז"ל האט לאשתי בלוימכן שתי" איין שטר געבן
 דש זיא זאלין אחר מותו מעזבון קודם לכל אלף ריט געמן
 מאחר ער איר קיין נדוני' געבין האט כשאר בנות וכשנסטר
 זיינין דיא אוינקל של דיק בערמן קומן אונ' תובע דיא ירושה
 גיוועזין מחמת דיק בערמן אונ' תובע גיוועזין ואחי . . . . . יזל

1) Petershagen, bis 1667 Sitz der Regierung, s. Isaacsohn a. a. O. 2) Johann Graf Wittgenstein, der erste Statthalter des Fürstenthums Minden seit der Besitznahme durch Brandenburg, s. S. Isaacsohn, Geschichte des preussischen Beamtenthums vom Anfang des 15. Jahrhunderts 2, 88.

זיינין בנים קטנים גיוועזן האבן מיך לאשן מזמין זיין לך
ורנקבורט מאחר דיא אוינקל זיינין בני ר' ליווא רינטס פוס¹⁾
בק' ורנקבורט גיוועזן האב במקומי מוהר"ר דוד מהענו' — לדון
עמהם אונ' אלי חשבונות וזכות הין גשיקט דא זיא גיזעהין
דש דיא יתומים ע"ט . . . קיין זכות העמין לירושה דען דער
עזבון האט בערך ניט מער אלש שבעה מאות ר"ט . . . גיטראפין
האבן זיא פשרה אן גמוט האט מיר מוהר"ה שי' גשריבן ער
זיכט ואר גוט אן דש איך לפנים משורות הדין וואש מרצה
בין משום לזוז שפתים וכן עשיתי האב אידרם מאה ר"ט
לפשרה מרצה גיוועזן דש איז לפני בית דין בכתב בפשר
ואר שריבן וארדין אונ' גאנש ב"י דין אין ורנקבורט האבן דיא
פשרה מקיים גיוועזן האב איך אלש ביצאלט גיהט אונ' פטורים
אויף דיא בצאלונג גיהט. דא ער מיר נון בכח ואלמות איז
בביתי גיוועזן האב איך דען פשר ופטורים מעתיק אין גלחות
גיוועזן אונ' נאך פ"ה²⁾ גנגן לפני השר אונ' אים מראה מקום
גיוועזן דש איך מיט ניקש חייב וויא ער מיר אך תכף שריפטליך
ביפעל האט מיט געבן דש ער מיר ווידור שמונדלך האט אויש
מיינס בית גימזט גיין. אחר זאת איז בער וורנדורף נאך צו
פיטוש האגן גיוועזן אונ' [323d] מיר . . . . .
כתב גשריבן דיא ווילין דער שר העט אויש משתדל קיומים
העט גיוועזן אצל . . . . . יר"ה אונ' מיר העמין אין
נאך דש יועץ ניט ארקענט³⁾ זא העט ער דעם שר ואר דיום
. . . . . שטר עטליך תכשיטים ואר קופט אונ' צו בורג
גיטאן⁴⁾ וואור אונטר איין שנור פארליך . . . ער אים ואר סך
רס"ח טלר העט אב גיקופט זאלטין דיא מינדשי יודין ביצאלין
אלזו ביגרט ער זיין תשלומין פון מיר איך האב אים ווידר
משיב ווען מיר דעם שר ווילין וואש געבין ווארין מיר וואל

1) Rindsfuss 2) Petershagen 3) erkannt = sich dank-
bar erwiesen 4) zu Borg gethan = geliehen.

פינדן האט כחרי אף ווידור אן מיך גשריבן האב אים משיב
 גיוועזן עש ניט כל הקהל אן ער איז קומין צו ציאן נאך
 מינדן אונ' זער אויף מיך גישטנן האט אביר שלא כדין ניקש
 טון קעגן האט זיאר מזנס גיוועזן אונ' ווידר נאך הרבורט¹⁾
 גיצוגין איז זא אן גישטאנדן בין קומין נאך פיטרש האגין צו
 דער שרתה האב מיט איר דא פֿון גירעט דש אונש ניט אפשר
 איז סך כזה אויש צו ליגן מיר וואלין דאך דעם שר טואן
 מה דאפשר אונ' מיט וואש מכבד זיין האט זיא מיך גינומין
 מיט אויף איר חדר אונ' גיוויזן איין שנור פערליך גיזאגט
 כזהיל דיא שנור פערליך גיזאגט כזה הלשון העט בערינט
 אירם הערין געבן העט זיא ניט ביגערין גיוועזן האב מיך
 מתמיה גיוועזן דא איך זיא גיזעהין האב זיין ניט סיה סלר
 וועהרט גיוועזן דאך האט זיא גיזאגט דער שר וואלט זיא
 אירשט זעהין לאשן וואש זיא ווערט וועהרין האט מיר דש
 זעלבי מאל ויל מגלה גיוועזן אונ' גיזאגט בערנט וואלט מיך
 אן געבין אצל הדוכס אויף לייב אונ' גוט דאש איז אזו אן
 גשטנן ביו ח' ימים זיינין גאר בייא גיוועזן האט אונש בער
 גשיקט איין גלחת ציטאט²⁾ יאן דש מיר זיילן קומין נאך הערפֿורט
 ער האב קיז ביפעל ביקומין אונש וואש ואר צו הלפן אין
 נאמין זקן³⁾ מיר האבין ערשטליך הין גשיקט אונזר איידמ ר'
 ליב אונ' ר' יששכר שי' ויא זיין הין קומין האט זיא ניט
 הירן וואלן אונ' תיכף אונש נאך איין ציטאטיאן גשיקט אונ'
 גאר שטרק ואר שריבן לבסוף מיר האבן אונש ניט שויעין
 קויגן אונ' מוזין קורץ אונ' מוזין אהין גיין אין שניא³⁾ אונ'
 קריא וויא מיר הין קומין האט ער אונש גין לאשן אונ' דעם
 ארשטן יום גיט גיזאגט מה בקשתו דען אנדרין יום האבין מיר
 אים זאגין לאשן וואש ער אונש ואר צו טראגן האט זאל
 ער טואן מיר מוזין ווידר אהיים ציאן. האט ער ניט מעיז פנים

1) Herfurt 2) seiner kurfürstlichen Liebden 3) Schnee.

זיין קוינן אונ' [324] זיך גיזעצט. אונ' אונש פֿיאר גיהאלטן
 וויילן דען דוכס יר"ה לעת עתה מעות גניטק האט אונ' . . . . .
 . . . . . שוין געלד געבין. זאלטן מיר להדוכס יר"ה זא ויל
 געלט ליגן¹⁾ אונ' דען ריבית מידי שנה אַס מס . . . . . רעכנן
 שנית ביגערט הדוכס יר"ה צו ווישן אויב מיר אך דער עצה
 מינדן זינט מיר אונטר זיינס שוין גיוועזן עטוויש מסים אדר
 זונסטן געבין האבין זונסטן האב ער ווייטר פֿר דווי מאל ניקש
 פֿאר צו ברינגין. מיר האבין אים משיב גיוועזן וואש אן ליגט
 געלד דעם דוכס יר"ה צו ליאן איז אונזר יכולת ניט דיא לגני
 מלחמה האט אונש מכלה גיוועזן. דער עצה ממידן האבין
 מיר אך ניקש געבין זינט הדוכס יר"ה דיא ממשלה האט גיהט
 דא מיט האט אלש גיט גיוועזן היבט גיסי בערמן אן נון בער
 מיר וואלן ווידר וונדרין ברשותכם איז ער משיב שלום עליכם
 איך לאז אויך היר ביקימן ביז איר מיר דיא רס"ה טלר ביצאלין
 האבין מיר פטור זעלין ווערין האבין רצונו מוזין ממלא זיין
 אונ' אים כ"י געבין אחר פורים צו ביצאלין גנש האט אביר
 ניקש וואלין דער צו געבין האבן אונש משווה גיוועזן מיט
 אים דש וועגן צו טעגן ולשלוח טענות ותשובות לק' פרנקברט
 וכן עשינו האבן איין פסק ביקומין מאב"ד י"ן דש זלמן גנש
 זאל שבע טון אדר ביצאהלן האט אביר ניט שווערין קעגן
 האט מוזן מיט צאלן באותו הפעם האב איך אויך זיגדר תביעה
 על עשרים טלר אויף אין גיהט אונ' מיט ואר שיקט לאב"ד
 י"ן והשיב ער האב חשבון והאב"ד י"ן האט פסק געבין דו
 ער עשרים טלר זאל ביצאלן ולמחר בואו חשבון. אך האט ער
 בפסק ורשפילט דו ער האט מיט אונש משותף מוז זיין אונ'
 בלייבן אבר ער זאר מגזם גיוועזן אויף דען פסק אונ' ניט
 מקיים וואלן זיין עד היו' אונ' זיך אלש בוטח גיוועזן אויף
 דען איש בער וכל המחנוף סופו נפל. ויהי אחר הדברים האלה

1) = leihen.

האט זיך מסתייע מלתא גיוועזן דש חתני האלוף כהר"ר ליב
 ש"י האט איין מציאה ביקומין האט ק"ל שטיק מרגליות בע[ר]ך
 עשרים ר"ט גיקופט זיינן לערך ב' מאות וחצי ר"ט שוח
 גיוועזן זיינן עטליכה יודים גיוועזן שרנגו אחריו ער האט
 אין משיג גבול גיוועזן כדרך היהודים ער האט אינגן משיב
 גיוועזן וויל מיט אינגן ציית דין ישראל זיין על כל זאת האבן
 זיך ניקש דראן משיגה גיוועזן אונ' זיינן גנגן נאך הערפורט
 וואור נאך דען איש בער איז גיוועזן והשתחוו לבעל בער¹⁾
 אונ' קובל גיוועזן אויף חתני ש"י אינגן תיכף ואר מסרת האט
 ער תכף גשריבן לחתני ש"י בזה [324^b] . . . . .
 מודיע דו ער איינס זיין חלק פֿון דיא מרגליות העט אב
 גיהאנדלט ער וואלט אירשטן יום . . . . . שיקן אונ'
 וואלט זיין חתימה דראן ליגן אונ' לטובת שניהם ואר האנדלן
 חתני ש"י האט אים משיב גיוועזן ער האט זיך ניט בדרפין
 זיין מרגליות צו פר חתמן לאשן דער דין ודברים האט דא אן
 מעכט מיט . . . . . לדין זיין דש האט אזו עטליך ימים הין
 גשטנדן ער זעלבש קומין נאך מינדן אונ' גימיינט וויל דיא
 מרגליות זא בידו ביקומין וויא ער גיזעהן דו אים זיין טומאה
 ניט וואלן אן גיאן האט ער זיאר מנזם גיוועזן ועביד אונ'
 תיכף מפרסם דעם שר יר"ה גיוועזן דער שר האט לאזן מוציא
 קול זיין עש ווערין אים מרגליות אוועק קומין אונ' לאזן מכרין
 כב"ה זיין איין מספר וויא ויל זיינר מרגליות זיינר גיוועזן אך
 וויא זיא אין גריאן²⁾ זיינן אונ' קיינר לייא מכוון גיוועזן דער
 שר נאך מיר גשיקט אונ' מיט מיר אן היבן דא פֿון צו רידן
 אונ' מיר זיאר גיטרייאד³⁾ זאלט מיך אלף ר"ט קאסטן (קאסטן)
 קנס איך האב אים משיב גיוועזן כהוגן ערשטליך איך
 האב ניקש מיט צו טון גיט מיך ניט אן, שנית עש איז קיין
 גניבה איז גימנט דער אן שפרוך איז אויך קיין פֿר באמני

1) Anspielung auf 4. Mos. 25, 2 2) angereicht 3) ge-
 drüet = gedroht.

סחורה האב וואל גיזעהן דש יודי איז כאמצע בין אזו ווידר אהיים גנגן דער מסור אבר לא נח ולא שקט. אונ' ווידר גימאכט דש דער שר נאך מיר גשריבן איין ביפעל איך זאל זעהן אונ' שאפֿין דיא מרגליות ארבייא ער וויל זיא זעהן האבן מורא גיחט ואר איין פסלות אונ' התנצלות גיטאן חתני ש' העט זיא למקום רחוק גשיקט וואלט זיא ע"י מבין זעהן לאשן האבן מוזן אן נעמין דיא מרגליות בתוך י"ד ימי' דעם שר צו זעהן לאשן וויא דער זמן קומין איז בין איך אונ' חתני ש' גאנגין נאך פ"ה אונ' דיא מרגליות מיט גינומין אונ' לפני השר גנגין אונ' האט דער שר דיא מרגליות וואל בזעהן אונ' זיא אונש ווידר געבין איך גיזאגט דאש ווערין גיט דיא מרגליות אבר דאך זיאָר גידרייאט מיר זיינין ווידר וועק גנגן זא בלד מיר פום מבצר זיין גיוועזין שיקט דער שר זיין עבד לאשט אונש זאגין מיר זאלין גיט וועק גין זאלין כאן אן עריסט¹⁾ ואר בלייבן איך האב עש איין שעה ב' אן גיזעהן אונ' בין ווידר על המבצר גאנגן אונ' בין פֿר דיא שרתה קומין אונ' מיט איר דברים של מעם גרעט האט מיר משיב גיוועזין זיא וויל מיט דעם שר רידן איך זאל נאך דער מאל צייט זיא ווידר אן שפרעכן בין נאך דער מאל צייט ווידר אהין גנגן וויא איך קום לפני המבצר וויל עבין השר מיט דיא שרתה [325] שפאצירן פֿארין וויא זיך מיך זעהן שטיין שיקן זיא דען יונגין שרים איינן צו מיר אונ' . . . . . מיר זאגן דער שר העט איר משיב גיוועזין דיא זאך גינג אין ניקש אן עש ווערין אליש בערמן . . . הענדיל האב מוזן דא בלייבן ביז דיא ווידר זיינין קומין בין איך ווידר לפני השרתה גנגן אונ' מיין בע . . . ואר גיווענט האט מיר משיב גיוועזין זיא וויל מיט דעם שר רידן נאך דער מאל צייט זאל איך ת[שוכה] ביקומין בין נאך דער מאל צייט ווידר אהין גנגן אונ' לאשן אן זאגין איז זיא צו מיר קומין אונ' האט גיזאגט זיא העט

1) Arrest.

גאר זיאר מבקש גיוועזין וואר מיר אונ' העט מיך פטור גימאכט ווען
 מען אבר מיינר ביגערין זייא¹⁾ זולט מיך ווידר אין שטעלין.
 דש האט אזו אן גשטנין ביו שבועות תי'א איז דער
 דוכס יר"ה פֿון ברלין נאך פ"ה קומין האט ער איין בפֿעל
 צו וועגין גיבראכט אויף מיך אונ' חתני שי' אונ' דען בפֿעל
 הינטר האלטיין ביו דער דוכס יר"ה איז וועק נאך קליב גיצוגין
 האט ער דען בפֿעל דען פֿוש גאל²⁾ אן נליברט דער פֿיש
 גאל האט מיך וחתני שי' ציטרין³⁾ נאך פ"ה וויא מיר זיינן
 אהין צו אים קומין האט ער צו מיר אן גיפאנגין ער העט
 מיר איין בפֿעל וואר צו האלטיין עש זי'א אים לייד מיינט
 וועגין איך זאל אים גיט זא אין וואר דענקן אונ' גילייאט⁴⁾
 דעם נאך מיר אין ארפאאהרונג גיבראכט וויא דער יוד פֿילבש זאן
 אונ' זיין שוויגער זון האבין אייניגי וואר דעכטיגי פערליין אן
 זיך גיקויפט זולן זיא דש פֿירשטן טום מינדן אין א . . .
 ווארן רוימן בקנס אלף ר'ט להדוכס יר"ה וואש אביר ווייטר
 אין בפֿעל איז גשטאנדן האט מע . . . גיט וואר גילייאט
 האט גיזאנט וויא ער אים וואר באטן אונש קיין קופי'א צו
 געבן אך דען הינטרשטן פונטן גיט וואר צו לייאן. האבן
 אבר דאך לבסוף גיוואר ווארדן דו איז פארן גשטנדן זיא
 זולן דען גירוש אין דער תפלה לאשן ביפליצירן⁵⁾ דש דיא
 בורגין אין מינדן זולן דען בתוך זמן זה איר משכנות ווידר
 אין ליון דער פיש גאל מיר אך גזאנט עש זי'א אים אויך
 פֿר באטן דען זעלבין גיט נאם הפטיג צו מאכין דער אים
 דען ביפעל האט אין גיליברט איך האב תיקף זובליצירט⁶⁾ אן
 דעם שר אונ' יועצין אונ' ביגערט העתק דש בפֿעל דש מיך
 מיין התנצלות האב ווינשן טואן האט מיר אבר גיט קוינן
 ווארדן דער קאנצל מיר גיזאנט דש איז בערנט זיין אן שלעג
 . . . . . אויך אונ' דיא אויברין אויז מינדן האבן.

¹⁾ begehren sei = begehre ²⁾ Fiscal ³⁾ = citirt ⁴⁾ =
 gelesen ⁵⁾ publiciren ⁶⁾ supplicirt.

באותו פעם דש בער מיך אזו רודף האט גיוועזן איז
 ר' יוסף שטאקרט מהאמל אך דא גיוועזן אונ' עטליך לנד
 לויפר פֿון האמיל מיט גבראכט פֿון פאלקן מיך וועלן כופה
 זיין זאל מיט אים יורד לדין [325b] זיין . . . . . זלמן
 גנש האב וואל ואר שטנן דו ער אונ' דער מעליל איש בער
 איין קשר בוגדים אויבר מיך . . . . . ט. האבן.

וויא אויך באותו הפעם דער מעליל איינין ושמו ליפמן
 שטט האן האט ג' ימים צו פיטרש האגן גיחט אונ' כופה
 גיוועזן דש ער עדות זאל זאגן וויא איך זוילט גירעט האבן
 בזה הלשון. ער זולט מרדכי בילועלד נישט אין . . . . . רן צו
 . . . קומין ווען ער שון ז' דוכסים העט אויף דעם ראש שטיין.
 דער ליפמן שטט האן איז לאחר זאת זמן רב נאך
 המכורג גיצוגן אונ' נפל שם למשכב ונוטה למות האט ער
 (האט) לאשן צו זיך פֿארדרן איזה אנשים אונ' אינן גיזאגט
 מאחר שהוא לעיע נוטה למות האב ער אינן וואיש מגלה צו
 זיין לפני מותו אונ' אין גיזאגט וויא אין בער וורנדרף האב
 כופה גיוועזן דש ער צו פֿיה האב בערכאות טוון עדות זאגן
 על הר"ר פֿייביש מינדן וואור אויף חרטה האב אונ' וויל עש
 בער וורנדרף נישט מוחל זיין בעה"ז ובעה"ב איז אך זא נפטר
 ווארדן ושבק חט' לכל חי. באותו פעם איז ר' יוסף שטאקרט
 צו מינדן גיוועזן האט ער בפירוש גיזאגט בפני ר' יוסף בנו
 של ר' . . . . בילועלד ואיזה שאר אנשים ווען ער גיפראגט
 האט ווערט וויל ער דש אך עדות על ר' פייביש . . . . זאגין
 וויא ערש אך לבסוף האט גיזאגט אונ' דש גנין עדות איז
 מונח עוד היום בייא פיש גאל אין פיטרש האגן מאכן מחמת
 דער מאנדט האבן ניקש קעגן ריכטן והזמן קצר בין איך דעם
 דוכס יר"ה נאך גיצאגן ביז קליב אונ' זובליצירט אן דוכס
 יר"ה וויא איך קיין מרגליות ניקופט וחתני האב יא מרגליות
 ניקופט אבר זיינין נישט ואר טעכטיג¹) אך גימנט אן שפראך²)

1) verdächtig 2) Anspruch.

האט אן דיא מרגליות אונ' האב דען גירוש ווידר מבטל
 גיוועזין באופן זה דש דער פיש גאל צו פ"ה זאל ואר הערין
 וויא עש מיט דען מרגליות בשאפין איז אונ' בריכט ווידר טון.
 בין כך האט דער מעליל כופה גיוועזין לחתני שיח'
 דו ער דיא מרגליות האט מוזן דעם רב אין ליגן ויהי בימי
 שפוט השפטים ויהי ר"ב בארץ ושמו ר' שמואל מהילדסום
 איז גיוועזין ה' יוסף שטאקרט זיין שוואגר אונ' דער מעליל
 בער האט זיך צו אים משדך גיוועזין וויא נון דער בער איז
 תקיף ווארדן האט ער משתדל גיוועזין דו דער ר' שמואל
 איז קורפירשטליכר רב גיווארדין צו הלברשטט אונ' צו מינדן
 אונ' בילועלד וסביבותיהם דיא מרגליות זיינן גילעגן ביא
 דעם רב האט ער זיא ניט קוינן ווידר ביקומין אונ' דער פיש
 גאל האט אך ניקש פועל גיוועזין דש חתני שי' איז מוכרח
 גיוועזין זעלבשטן נאך קליב צו ציאן אונ' ווידר איין בפעל
 צו וועגין גיבראכט מהדוכס יר"ה אן דעם פיש גאל [326]
 ביא ווארלושט זיינש דינשט דו ער זאל אינקווארירן) וויא
 עש מיט דיא מרגליות . . . . . האט זא האט דער פיש גאל
 פֿארט גימושט אונ' גובה עדות גיוועזין אונ' אלין אום שטנד
 בריכט נאך קליב גשיקט אונ' חתני שי' אזו לנג דא גילעגין
 אונ' ביפעלין ביקומן מהדוכס יר"ה דש מן אים דיא מרגליות
 זאל לאשן לחלוטין. וויא ער מיט זעלבוים ביפעל קומין איז.
 דאך ער דאך דיא מרגליות ניט קאנן אונ' מוזן מיט יהודים
 אך ציית דין זיין וויא אך איין פסק אונ' פשרה דאראן
 ארגנגן דאך דער מעליל ע"י השר מעכב גיוועזין דו חתני
 שי' אונ' גימכט דיא מרגליות האט קענן ביקומין עד היום
 באותו פעם זומן איז דער מעליל צו דווי בורג²⁾ גיוועזין איז
 דער דוכס יר"ה שם גיוועזין האט ער זאר אויף אונש גנגן
 לכלותינו.

1) inquiriren 2) Duisburg.

האב איך לבני לאזי שי' חתונה גימאכט אלול תי"א
 אונ' בני חורגי זלמן גנש אויף דיא חתונה גיברייט¹⁾ כדי לתווך
 שלום וויא ער אך קומין איז אונ' גיט גימיינט כי תואנה הוא
 מבקש האב איך אין מיינס חדר אינר שכטל אלי מייני כתבים
 שטיין גיהט דיא ווייל מן נון דעם חתן האט צו בעט גיבראכט
 כסדר עולם האט זיך זלמן גנש ואר שליכן אין מיינ חדר
 אונ' דיא שאכטל מיט דיא כתבים אויש גילידגט²⁾ ריא שאכטל
 ווידר הין גשטעלט אונ' מיט דיא כתבים אהיים גנגן אונ'
 תקף צו מחר בהשכמה איין שולחנת ביקומין אונ' דיא כתבים
 בכלל זיינס שווער ר' יוסף האמיל צו גשיקט וועלכיר באותו
 פעם איז צו שטט האגן אויף זיינש ברודרש טאכטר משה
 קראמט[ר]ש חתנה גיוועזין.

זא איך נון דש מארגנש קום אין דש חדר האב איך
 תקף קוינן זעהין דש איינר איז ביא דער שאכטל גיוועזן
 דען דער דעקיל איז גיט רעכט ווידר דארויף גיוועזין ויבוקש
 הדבר דש זיא איז אויז גילידקט ווארדן האב תקף גראשי
 בהלה וצער אין גינומין אויף זא איין אבידה אונ' גיט קוינן
 דענקן משל מי הרעה האב איך תקף לאשן ע"י הרב ר'
 שמואל ביא חיב³⁾ לאשן מכריו זיין דער גנו אבר איז נוך
 דען זעלבן מורגן בהשכמה נאך פ"ה גנגן איז דא אהין ציטירט
 גיוועזין מחמת ער זוילן ביא דעם פיש גאל עטליך מעות
 אליגן⁴⁾ אונ' איז דאיש וועגין אין ארעשט דא גינומן ווארדן
 איך האב מיינ אבידה לאשן מכריו זיין בב"ה ביא חיבן איז
 אבר אלש ואר שוויגן גיבליכן. האב גראש חקירה ודרישה
 גיהט האב אבר ניקש קוינן ארפֿאהרין גיארט האב אזו ויל
 חקירה גיהאט וויא דש איין שולחנת זייא קומין יום ה' נאך
 שטט הגן אונ' אינר פאלשטר עטווש כ"י טראגן גיבראכט

1) gepreit = geladen 2) ausgeledigt = ausgeleert

3) = חרם יהושע בן נון 4) erlegen.

אונ' נימנט אלש ר' יוסף האמל זעלברט וועלן זא בלד דש
 ר' יוסף דש מקבל [326b] גיוועזן איז ער מיט . . . . .
 בית אמיט גנגן בשמחה רבה אונ' זיך אין ב' שעות ניט
 זעהן לאשן דא האב איך ווייטר חוקר ודורש גיוועזן אונ'
 גיוואר ווארדן וואש זלמן ואר איין שולחנת האט אוועק גשיקט
 האב דיא זעלבי שולחנת לאשן אבהערין ואר עדים האט זיא
 מודה גיוועזן וויא זיא זלמן גנש העט בהשכמה יום ה' נאך
 מיין זונש חתונה נאך שטטהנגן גשיקט אונ' איר איינר
 פאלשטר פֿר חתמנט . . . מיט געבין אונ' איר ביפֿאהלן
 זאלט זיא נימנט אנדרשט אן געבין אלש ר"י זעלברט אדר
 זיינס זון דער אויש פולן קומין וויא זיא אך זאלכש גיטאן
 העט אונ' זיא דען פאלשטר מיט כתבי' ר"י זעלכשט געבין
 אך האט זיא מודה גיוועזן וויא אה"כ אשת זלמן גנש אונ'
 דש רב ר' שמואל ווייב ווערין בייא איר גיוועזן אונ' העטן
 איר דורט צו גיזאגט ווען אימנט ווער קומין אונ' זיא פֿרעגין
 וואש זיא העט גיטראגין זוילט זיא זאגין זיא העט כלים וועק
 גיבראכט אונ' זוילט ניט מנלה זיין דש זיא כתבים העט וועק
 גיטראגין דא איך נון אזו ויל נאך ריכטונג גיחט האב איך
 ב' עדים כשרים גינומן אונ' בין גינגן נאך פֿ"ה צו זלמן
 גנש אונ' איז ער נאך אין ארעשט גיוועזן. האב אים בפני
 העדים . . . . . גיטאן אך בייא חיבין גיפֿראגט זאל מיר
 דען אמת מנלה זיין גלייך דיא התרא גשריבן . . . יז וויישט
 האט ער משיב גיוועזן ער האב קיין בריב וויש אך פֿון קיין
 כתבים ער איז אך נאך פֿון זיין מחותן ר' דוד מעמדן זונדרליך
 גיפֿראגט אונ' אראינרט ווארדן האט אלש גילויקנט . . . . .
 בין איך ווידר נאך מינדן גנגן אונ' דען רב ר' שמואל אן
 גטראפֿן אונ' אים גיזאגט . . . איך גילה דעת האב וויגן
 מיני כתבים גיטאן האט ער זאל מיר העלפֿן דש איך זיא
 ווידור ביקום. האט ער משיב גיוועזן ער קאן מיר ניט העלפֿן
 אונ' וויש מיר ניט צו העלפֿן דא בין איך דעם אנדרן מארגן

כב"ה בין אשרי ולמנצח גישטנדן אונ' קובל גיוועזן מאחר
 איך גילה דעת הב וועגן מיינר גזילה אונ' דער רב זאגט ער
 קאן מיר ניט העלפֿין אונ' וויש מיר ניט צו העלפֿין וויל איך
 מיך מנקי זיין נגד אלהים ואדם להציל את שלי איז דער
 רב לפנים כב"ה גיוועזן אונ' מיר ניט דיבור אז משיב גיוועזן
 מטוב ועד רע אך קיין בר ישראל מיר קיין דיבור מישוב
 גיוועזן, דא איך נון גיזעהין דו קיין הצלה איז כדי להציל
 את שלי בין איך גנגן צום שר וועלכר דש מאל אין מינדן
 האט הווי גיהלפֿן אונ' קובל בפניו גיוועזן מאחר מיר אזו
 איין הפסד גישעהין זייא אונ' קום נוא אין גווישי ארפאהרונג
 דש מיין שטיף זון זלמן גנש וועלכר איצונדרט צו פ"ה אין
 [327] ארעשט איז האט מיר דיא כתבים גינומן אונ' וועק
 גשיקט דש ער אין מויכט דא צו . . . שפן מיר זיא מויזט
 ווידר שאפֿן האב אים בפירוש גיזאגט איך קלאג אין פֿר קיין
 גנב אן דען ווען ער מיר העט גנבן וואלן האב איך כלים
 של כסף דא בייא שטין גיהט אונ' האט זיא שטין לאזן
 גיארט¹⁾ זיין בוונה איז דיא ווילן איך אפטרופא בין גיוועזן
 מיינט ער אונ' איז מיך חוישד איך העט אים און רעכט גיטאן.
 האט מיך דער שר גיפֿרענט אויב איך אויך גוויש
 ווישט דו ער זיא האט האב איך משיב גיוועזן וויא איך דיא
 שולחנות האב צו עדות אלש בלד האט דער שר גשיקט
 נאך פ"ה אונ' אין לאשן ברענגין אייף דש מבצר ער האט
 זוילן מודה זיין האט אלש גילייקנט דער שר האט דיא
 שולחנת אך לאשן אויב הערין האט דען אמת מודה גיוועזן
 בין כך איז ר' יוסף האמל קומין צו גיאן האט ער וועלין נאך
 מינדן גין איז צווישן ביקן בורג אונ' מינדן צו בעציון אינש
 ווארטש הווי גיזעשיין איז איינר קומין צו גין פֿון מינדן ושמו
 אהרן באק, האט אין ר' יוסף גיפראגט וואש איז גייאש צו

1) sondern.

מינדן האט ער גיזאגט מן זאגט וויא זלמן גנש איז תפוס
 ר' יוסף האט עש אך לכתחילה וואלן לייקנן אבר ואר ווריקט
 דז ער דיזן שטיך גיט העט גיהאלטין אונ' האט עש מודה
 גיוועזין אונ' ג. . . . אבר אלש פֿר לייקנט לענגר אז ח'
 ימים דש ר"י דיא כתבים שון אין מינדן גליברט האט זוא
 ענטליך האבן מוזן משתדל זיין דש איינר איז צו אים קומין
 דער אים האט מגלה גיוועזין דש דיא כתבים שון ווידר אין
 מינדן זיין ער זאל מודה זיין זא האט ער מודה גיוועזין
 תיכף האט ר' יוסף וצירופו גשיקט נאך הערבורט אונ' בער
 ווארנדארף זיין איידום לאשן הולין אונ' . . . לאשן שתדלנות
 שרייבן דז מיר דיא שררה מיין כתבים גיט זאל ווידור אויש
 פאלגן לאשן וויא איך דען כמה פעמים זופליצירט דש וועגין
 אך מונטליך אן גיהאלטין ניקש פועל זיין קעגן כי יד רודי'
 באמצע אך תיכף ומיד רי"ש דש בערמנן פֿון פ"ה בער
 וורנדארף זיין פֿעטיר צו פֿעחרט גשיקט נאך דויז בריג איז
 עבן בער ווארנדארף גיוועזין נאך דעם דוכס יר"ה אונ' אין
 ואר איינן שתדלן גינומין הגם דז איך זעלברט בין נכנס
 בעובי הקורה גיוועזין אונ' אזו ווייט גיבראכט דש עש דער
 שר האט אן דיא יועצים וואר ויזן אונ' אפשר ויל גרינגר
 אלש ב' מאות וואלט גיבראכט האבן:

בין כך וכך ויבוא השטן להתיצב בתוכו איז בער קומין
 צו ציאן אונ' תיכף גימאכט דש עש [327b] . . . . . רויז
 ווידר אויש דר הנט גינומין אונ' ער שתדלן גיוועזין אצל
 השר אונ' ואר . . . . . משתדלט דש גנש האט מוזן ג'
 מאות טוקאטן קנס געבן וועלכי ג' מאות טוקאטן ער אך
 . . . לבסטן להדוכס יר"ה גשיקט הגם דש דאש מעשה
 ביניהם ואר קיין גניבה נחשב איז אונ' קיין [סכנות נפשות
 ווארט איין שיפוליום¹] גינענד בלשונם וויא איך אך זעלברט

1) spoliium.

מיט ר' יוסף גירעט מה טעם עש אזו איין קנס רב קאסט
האט ער משיב גיוועזן בער זאגט ער זיין אין שתדלן דעם
דוכס ר"ה געלט איין צו ברענגן ובאמת האב איך איר כוונה
וואל פֿר ישטנן אבר מוסכם איז גיוועזן מפזר ממון צו זיין
ר' פייבש ממינדן מוז ואל צאלן.

וויא אך ר' יוסף אן מיך גשיקט איך זולט גנש ווידר
פטרן האב אים משיב גיוועזן וויל עש אין בידענקין נעמן
האט מיך אביר ווייטער ניש גשיקט דש הט אזו אן גשטנין ר"ה
י"כ וסובות דאך ויל גיוזמים אונ' דרייאין דש זיא מיר צו לייב
זאלין האבן ואר נעמן מוזין. אך י"ט מיך ניש אין ב"ה ליידין
וואלין אונ' מיר וואשר אונ' ווייד¹⁾ אויף גיזאגט אס שמיני עצרת
ת"ב קומט מיר איין שריפטליכי ציטאטיאן פֿון פ"ה דש איך
מחר זאל זיין אום ח' שלעג צו פ"ה אן גיזעהין²⁾ דש מיר פייאר
טג האבין אונ' זאלין מיין כתבים גיעפנט ווארדן צו ביזעהן וואש
ור כתבים דארונטר זיין דיא דיק בערמן אן גין איז דער שר
עבין אין מינדן גיוועזן האב מיך דאן בשווערט וויילן מיר
יש האבן האט מיר תשובה געבין איך מויזט עש בייא דעם
פיש גאל אן זוכן. האב גלייך וואל אן י"ט הין גשיקט לעשות
התנצלות האט עש ניש וואלן אן נעמן דרויף אחר י"ט האב
איך חתני הר"ר [י] ש"י בכחי הין גשיקט האט אין אבר ניש וואלן
אן נעמן האב איך וואל קויגן משיג זיין כי כלתה הרעה אונ'
האב אויך גיזעהין וויא יום ולילה אנשי מתנגדים אנשים ונשים
גרינג אוים גרינג אום מיין בית גיהאלטין דש איך וואל
הש[ם] כ[י] גות האב קויגן משיג זיין אונ' האב מיך זיאר ואר תפיסה
גיפאורכט גלייך מתנגדי האבן מוציא קול גיוועזן עש וועהר
ק"ו ביפעאל מיך צו תפסן. האב גשיקט פעם אחת חתני הר"ר
ש"י זאל טואן אלש ווען ער וואלט צום שער הנויז גין וויא
ער איז בייא דיא שמירה קומין האבן זיא אים מעכב גיוועזן

1) Wasser und Weide 2) ohngesehen = unerachtet.

אונ' ניט וואלין אנויז לאזין ער זאל ערשט זיין שם פֿון זיך
געבין וויא ער זיילכש גיטאן האבן זיא אים פֿאר(ס)ירן לאשן
האט ער חוקר [328] ודורש גיוועזין האבן זיא גיזאגט עש
ווער ביפאלין פֿילכש זאלטן ניט הנוים צו לאזן האב איך זיא
גווישט כי תואנה ועלילות הם מבקשים בין אך נאך דיא
לילה צו איינס תקן מיר ויל ענינים מגלה גיוועזין וויא זיא גיאן
אויף מיך אויס גיין זומטין צו ברענגן האב איך ואר (ראט) [דאש]
בעשט גיהאלטן דו איך וכלי איחור זיך¹⁾ דש איך נמלט . . . .
תיכף דיא לילה ביקומן איין קרויז²⁾ מיט איינס סוס דער האט
איין זאטל מיט גינמיין אונ' מיך בהחבא אין דעם קרון גליגט
ביז איך חצי מיל בין פֿון דעם מקום גיוועזין דען זאטיל אויף
דש סוס גליגט אונ' דעם פֿורטאן ואר איין שליח מיט גנומין
עד אוזין בריק.³⁾ פֿון דארט בין איך גיצאגן צו וואגן אויף לינגן⁴⁾
אונ' שוואל⁵⁾ דעפנדר⁶⁾ אונ' עמרד ומשם עד קליב צו עמרד
האב איך כתבים ביפונדן דש מיין איידם הרר⁷⁾ שי' אונ' בני
שי' שרייבן זא בלד ב' שעות נאך מינס וועג ציאן איז דער
בי(כ) [ט] על⁸⁾ קומין פֿון דער קאנצליריא אונ' מיך ציטירט האט אשתי
שתי' משיב גיוועזין איך ווער ניט דאהיים אויבר איין ווייל
איז ער ווידור קומין אונ' בייא ב' מאות זב' מיך ציטירט איז
אשתי זעלברט הין גנגן אונ' מיר התנצלות גיטאן דו איך ניט
דא היים ווער האבן זא לנג גיפראגט דו זיא האט גיזאגט איך
ווער צום דוכס יר"ה גיצאגן דער מעליל איז יוצא ונכנס גיוועזין
גיברומט וויא איין בער גראש רשעת גירעט לסוף אשתי שתי'
ווידור היים גנגן האט ניט לנגר גיווערט מען ב' ריקס אין מיין
בית גשיקט לישמירה עוד זה מדבר וזה בא האט מען דען דיק
בער מן מיט ווייב אונ' קינד אויך אויף עקסיקוציאן וובין⁸⁾
גשיקט וועלכר מער רשעת אונ' גיוואלט גיטאן אלש העטן

1) sehe 2) Wagen 3) Osenbrüggen 4) Lemgo 5) Zwolle
6) Deventer 7) Büttel 8) Executionswachen (?? וובין)

נאך 'י ריקס אים בית גילעגן פעם אחת האט זיין מרשעת
 דש ווייב מעליל גיוועזין ווען זיא וואס אכילה מאכט זא
 שפייאין דיא יהודים אין דש עסין אונ' צו דיא יועצים גאנגן
 אונ' איין אן געבן האבן דיא יועצים גשיקט נאך מיינס גזינד
 האבן אונש ואר גיהאלטן האבן זיא זיך עדות ברוֹפֿין אויף
 דיא ריקים וויא אך דיא ריקים האבן קומין אונ' תיל דיא
 מרשעת מכחיש בפני היועצים דש איז ניט חד מן אלף ואש
 זיא ואר חילול השם גמריבן האב איז אך ניט אפשר מעלה
 בכתב צו זיין. וויא איך נוא צו קליב בין קומין האב איך בנו
 של מוהר"ר דוד וויזל הנק' גומפיל ובנו של מוהר"ר גומפיל
 עמריך הנק' אלי¹⁾ דא גיפונדין זיינן אלש בלד מיט מיר גנגן
 צו איינס דאקטור פאפישט²⁾ [328b] . . . . . אתו היכט ער
 אן טרם אתחיל לדבר איצונדרט בין איך קומין פֿון אקוד' זיין
 שרייבן פֿון . . . . לעוי קומן וויא איין יוד פֿון מינדן ווארט
 קומן דער האב אויף דעם קיז גירעט מן זאל אין תופס ליגן
 אין שוואר[ג]ן טארן³⁾ ער קאן דעם קיז ב' אלפים קנס געבין.
 . . . . איך בין דער יוד פֿון מינדן אבר ניט דער זיילכש
 גירעט האט בין קומן לעשות התנצלות אונ' האבן מיט אים
 נושא ונותן גיוועזין ועצתו הטוב איך זאל אלי מייני הכבודות
 ע"י מלומד אין זעצין אונ' זאל עש לפני הדוכס יר"ה ברענגן
 לאשן.

האב תיבף איין מלומד אן גינומין אונ' מיין בשווער
 אונ' אן ליגן אלש מעלה בכתב גיוועזין אונ' אלש דעם
 גיהימן יועצים אויבר ליפרט אונ' בפ"י זויבליצירט אויף דעם
 מעליל וויא אלש שקר זייא וואש ער אן גיכט.

1) Elias Gomperz 2) Dr. jur. utr. Hermann Papst,
 ein Vetter des Bürgermeisters von Cleve, Dr. jur. utr.
 Heinrich von Diest, s. Scholten, die Stadt Cleve p. 583
 3) in den Schwanenthurm des Schlosses von Cleve s. ib.
 598 ff.

בתוך כך מאכט ער דאש דיא יועצים אך מוזין אויבר
 מיך שרייבן איך וואלט אין¹⁾ ניט גיהארשם זיין זיא העטן מיך
 ציטירן לאשן איך ווער ניט ארשינן וויא זולכש כתב קומט
 לפני הדוכס יר"ה האט זולכש מיין גומי זאך עטווש ממשיך
 אונ' אויף גיהאלטן האב אך מוזן דש ככתב ואר ענטוורן....
 זיילכט(ש)[ש] בלד ד' שבועות האט גיווערט האב איך ענטליך איין
 בפעהל ביקומין אן שטט ה. . . . ר וועצים דש מן מיך
 אן אלין זאכין ווידר דין ומשפט ניט בשווערין זאל אונ' אלש
 וואש איך זופליצירט האב אן דוכס יר"ה איז מיט דעם בפעלן
 בחותם של הדוכס יר"ה אין גשלאסין ווארדן אונ' . . . . .
 געבין בין זא ז' שבועות צו קליב בהוצאה מרובה גילעגן
 ומשם ווידר בהוצאה גדולה ובסכנה גדולה מחמת רבוי גשמים
 ומים שאין להם סוף נאך מינדן ת"ל בשלום קומין אבר בביתי
 נאך גיפונדן דיא ריקים דען דיק בערמן מיט זיינר מרשעת
 אונ' קינדן איז סמוך לשבת גיוועזן דש איך מיין כתבים ניט
 האב קוינן אן געבן עד יום א' ויום ב' האב צום שבת מיין
 דאך אן גיטאן איז בלילה בליל שבת דער טמא דיק בערמן
 גשליכן ואר מיין בעט מיר אין וועק גינומן אונ' הגניבה בהלטיין
 יום א' דיא כסף קנעפ ארויז גשניטן דעם רב ר' שמואל זיא
 צו ואר וואהרן גיטאן דיא ענינים נפלאים וויא זיא באותו
 הפעם מיט מיר גוהג גיוועזין הן עצמו מלספר.

יום ב' האב איך דען יועצי' מיין ביפעהל בענין אלן
 כתבים אן געבין אונ' גיבעטין מיר נון דיא עקסיקוציאן ווידר
 אפ צו נעמין הגם מייני מתנגדים גאר ויל דרום גיטאן אונ'
 ואר מינט זיילכש צו הינדערן דיא יועצים אביר מיר ווידר אויז
 בפעהל אב גיטאן דאך האבן מיך יודים כופה גיוועזין דש
 איך נאך כל שבועה דעם דיק בערמן מוזין ה' רביעית ר"ט
 געבין אין גזילה גדולה מזו [329] וויא מיין מתנגדים נון ואר

1) ihnen.

נומן דש אדונינו הדוכס יר"ה אוהב משפט מיך און משפט
 גיוויזן . . . . . איך זאל ציית דין ישראל זיין הגם זיא
 מיך מקדם אלי צייט רודף בערכאות גיוועזן אונ' זיא . . . . .
 היזק ערשט מוזן זיין דאך מיך ארכאמן בפני ב'ד הגדול בק'
 ורנקבורט צו שטיין אך קיין ב'ד . . . . . גיוועזן מיר
 אך באותו פעם בנו של ר' יוסף הנק' ר' שמואל ביגענט על
 רחוב אונ' אים . . . . . יא ת'ל ורנקבורט וויל איך
 ציית דין זיין ותשובתו מן מוז צו ורנקבורט אלי שטויקכר
 ניט גיוואר ווארדן. תיכף האבן מיך מיין מתנגדים אין חרם
 גיטאן אונ' קנס י' ג'ג לדוכס כל יום האב מיך ניט ואר גוואלט
 שויען קוינן אונ' מרצה גיוועזן איין (כאר) [בורר] (פ) [ה]ולין צו
 לאזין בקנס מאה ז'ב בתוך ד' שבועות האב תיכף גשיקט איין
 שליח נאך ר' מאיר מוילר מיר גיזאנט ער ווער איין דיין
 כשר והגון.

בתוך כך דש איך נאך אים גשיקט איין שליח נאך
 ר' מאיר הנ"ל קומט מיר אין ציטאטיאן פֿון פ"ה איך זאל מחר
 אויס ח' שלעג אויף דעם קאנציליא זיין איך גידענק ניט דש
 מיך יהודים ווארדן רודף זיין מאחר נאך איינס בורר גשיקט
 האב אונ' גיא הין וויא איך קום אויף דיא קאציליא זיך איך
 דען מעליל בער אונ' דען עוף טמא בני חורגי גנש גין שפאצירן
 איז מיר תמי' גדולה גיוועזן האט עטוויש לנג גיוואהרט ביז
 מיר זיינין גיפאדרט ווארדן לבסוף זיין מיר ואר דיא יועצים
 גיפאדרט ווארן האט בערנט לעווי איין זובליקציאן דען יועצים
 אויבר געבן. האבן מיר דיא יועצים ואר גיהאלטן דש ווער
 דיא אורזאך דש זיא מיך העטין ציטירן לאשן ער העט בערנט
 לעווי איין זובליקציאן אויבר געבין דש זיא מיך העטין י"ג
 ימים אין חרם גיטאן ווער איך דעם דוכס יר"ה ואר פֿאלן קיל
 זחב בזה"ב. צום אנדרן העטן זיא מיך לאשן ציטירן בקנס ב'
 מאות זב' אונ' וועהר ניט ארשינגן, צום דריטן ווער דא איין שטיף
 זון זלמן גנש דעם ווער איך ו' אלפים חייב וואלט ער דעם

ק"ו דיא חציו געבן דש מן אים זוילט ביחולפיג זיין צו דער
 ביצאלנג. צום פֿירדן העט איך אויף דעם ק"ו עטליכה ביזה
 ריד נאך גירעט דש וועגין ווערין זיא וואל ואר אורזכט מיך
 אן אנדרי אורטיר צו ברענגין אביר זיא העטין נאך איין אונ'
 אנדר בידענקן דא בייא אלזו זאלט איך אן גילוכן בייא
 ד' אלפים ר"ט קנס דש איך גיט פֿון פֿיה ווייכן וואלט ביז
 אויף ווייטר ביישייד דא מיט היישן זיא מיך אב טרעטין אונ'
 נאמן קיין ואר ענטוורונג [329b] אן ביז דען אנדרן יום קרעג
 איך איין מליץ אונ' גינג אויף דיא קאנציליא פונד דיא
 מתנגדים ווידר שפאצירן גין אונ' ווארדן ווידר אינן לפני
 היועצים גירופֿין אונ' וואורד מיר ואר גיהאלטין וואש זיא מיר
 דען אירשטן יום האמן ואר גיהאלטן זונדר גניש האט איין
 . . . . ריך ברדוקט¹) איבר מיך אין געבין וואורד מיר גיט
 קופיא פֿון צו גישטעלט. מיין מליץ וואלט מיין התנצלות
 ואר ברענגין וויזן אונש דיא יועצים מיר זאלטן אין איין אנדר
 חדר גין אונ' זולט דא פראטיקול גיהאלטין ווארדן מיר גינגן
 איין שטונד החי רעה בע"ה אך דא ומצא את מינו זלמן גניש
 אונ' דער (וו)[מ]יך גרעב' (?) גיקלאגט אן וועגין דער ב' מאות ג'ג
 קנס דער ערשטן ציטאטיאן מיין מליץ ואר ענוורט אלש גניץ
 וואל העטן מיר בדין אך ניקש קוינן טון דא מיט גינג דער
 יום אך אהין ואר ווייטר ניקט פֿר ריכט וואהרן גלייך וואל
 ווידר ביישיידן על יום ג' גינג ווידר אויף מיט מינס מליץ אונ'
 קאמן אך לפני היועצים דא נון מיין מתנגדים ואר נאמן דש
 מיר לפני היועצים דין ומשפט וועהר גישעהין קונט אלש וואל
 ענטווארן. אונ' ביגערט בער מיר דש נאך ריכט דו איך אויף
 דעם דוכס ירה העט גירעט זאלט מיר פונס(ר) האלטן גלייך
 איך וועהר ער האט נון מיט עדים נאמנים ביוויין וואלט איך
 מיין עונש מקבל זיין ואם לאו ועשיתם לו כאשר זמם זא גינג
 דער מעליל אונ' מאכט דיא יועצים ואר דעכטיג זיא הילטן

1) Verdict.

עש מיט מיר אונד וועהרין . . . . . טה צד דען זיין דעה
וואר מיך צו תפסן אונ' גיט צו הערין דש דיא יועצים מפני
פחד ומורא של השר יר"ה דש זיא דער מעליל האט אן געבין
זיך מיינר זאכן גיט וואלטן אן נעמין וואלט מיך קיינר מער
הירן אדר זעהין אונ' דרפֿט בייא יום קיינס אינש בית קומן
זונדר ווען איך יא גין וואלט מוזט איך בלילה גין זאגטן מיר
דיא יועצים עש וועהר אויז אירר הנט גשפילט מיין ווייב אונ'
קינדער ווארן זיך מטריח אונ' בראכטן ד' זיין האפטיג¹⁾ בוירגר
אויז מינדן וואלטן ערבים זיין מיך אלי צייט צו ליפֿרן וויא
אלי עריכות גיט דש וואהר אבר קיין דעה דש מן זיא וואלט
אן נעמין זויגדרן זיא זולטן ערבים קבלנים זיין דש זיא ד'
אלפים ריט וואר מיר ביצאהלן וואלטן דא איך דאך נאך גימט
(ציית?) בדין מוזט אלזו קרוב צו ז' שבוע' אין ארעסט גין בין כך
איז מיין בורר ר' מאיר קומין נאך מינדן האבן זיא ער אונ'
ר' משה קן אלש בלד נאך איינס שלש גשריבן בלתי ידיעתי
ר' משה קן העט איך מכמה וכמה טעמים מן הדין פסלן קוינן
דער שלש איך גיט ממוצע גיוועזין איך תיכף מיט מייני מתנגדים
געשיין אונ' גיטרונקן אונ' כמה וכמה טענות גינן אים גיחט
דז ער גיט ממוצע לדין איז גיוועזין, אבר זיא האבן אלש
[330] בלתי ידיעתי וואר דיא הנט גינומין איך מעולם גיט
מרצה גיוועזין וואר זיילכס ביד צו שטיין איך גיט מרצה
גיוועזין אן זיילכס מקום שאינו ממוצע תפוס לדין צו גין האב
דאך אלש על אפי וחמתי מוזן.

ערשטליך איז נוא קומן ר' מאיר מלויר [1. מוילר] נאך פיה
בין איך אלש נאך אין ארעסט גיוועזין אונ' בלד דא גיוועזין האט
גיזאגט ער האב מיט ר' משה קן אב גירעט דז ער וואלט איך
היין קומן אונ' וואלט איין התחלה מאכן ביז דער שלש דא צו
קעם האב איך מיט אים גירעט אונ' מוזו גיוועזין ער זיכט
וויא זיא מיך רודף זיין גין אויף מיר אויף גוף אונ' ממון אין

1) sesshaftige.

גיבעטין ווען ער זען דש שלא כדין צו גינג דאז ער זיך מסלק וואלט זיין האט מיר וואל צו גיזאגט אביר בעוזה ווינג גיהאלטן דען ר' משה קן האט אין אך זיצן לאשן איז ניט קומן האט אין עטווש פו דראסן האט זיך אן גינומין וויל ווידר נאך מיגדן גין וויא ער אויז גיט אויף דעם שדה קומט אים תיכף נאך צו רייטן בערמנן בן אחיו של בער ווארנדורף זאגט אים אן בציווי השר ער זאל זא מרישט¹⁾ ניט זיין דז ער וועק גיט דהיינו מוז דער בורר ובעל דבר אלי בייד מעוקל גיוועזין דש איז קודם שבת אם ערב שבת ביום א' איז דאש וועש שדים²⁾ מיט אנגדר קומן אין איינס ספינה מייני מתנגדים דער רב ר' שמואל דער בורר . . . . כלם כאחד.

אונ' דיא התחלה גימאכט זיין שטר בירוים אדר קומפרמיז מעולם ניט גידיאכט זונדרן דעם מעלי ור"י שטאקרט ב' בפעהל מן השר צו וועגן גיבראכט דש איך דעם ב"ד זאל פארירן האבן אביר דיא ביפעהל גיט זעהין לאשן.

וויא דא נון האבן ערשטליך קובע מקום גיוועזין טענות ותשובות אב צו הערין איז קומין דיק בערמן אונ' איין מורשה מיט גיבראכט ושמו ר' מאיר מן פיטריש האגן מחותן של בער ווארנדארף אונ' וואלן תובע זיין.

וטענתי מאחר שידוע דז איך פון יודים בין מעוקל בערכאות גיוועזין אונ' זיא מיך רודף גיוועזין זוילן זיא ערשט מסלק יד גוי זיין מיט אלין הוצאות והזיקות בין אבר מיט דער טענה מעולם גיט גיהורט גיווארדן אונ' מיך לאשן תובע זיין אונ' בעל כרחי מוזן משיב זיין זונשטן העטן זיא ערשטליך מסלק יד ערכאות גיוועזין כדין ווען איך שאן העט לפני דיינים מתחילה בדיעה גיהט צו טעגן העט איך אבר במקום שאינו ממוצע גיט גישטנן דער מורשה האט אן גיפאנגן אונ' [330b] מגדיל איין ענין גיוועזין אונ' מיך אום כמה מאות מחמת נכסי

1) dreist 2) Anspielung auf בית דין.

עזבון חמי לאזי זיל תובע גיוועזין אך . . . נכסי אביו דיק
בערמן האב אבר וואל זעהין קויגן דו ר' משה קן דיא טענות
גשריבן האט האב איך אירשט ביגעהרט זיא זאלין מיר מיין
זכות וראיה לידי שמעלין קאן זונשמן גיט משיב זיין מיר
אבר אך אין גינאדן פֿום ביד אב גישלאגן האבענליך¹⁾ ביגערט
העתק פֿון מיינן פטורים . . . האבן מיר עש איין מאל
מרצה גיוועזין זאל זיא אפ שרייבן וויא איך בין גשמנדן אונ'
דיא התחלה גימאכט אפ צו שרייבן האט מירש ר' משה קן
ואר דעם פנים וועק גינומין דער מורשה האט אויף דיא פשרה
גטענת ווער כטעות גיוועזין איז אבר מעולם קיין טעות מברר
צו זיין גיוועזין דאך האב איך משיב גיוועזין זא ער יא דיא
ערשטי פשרה ומעשה ביד גיט האלטן וויל ליג ער ווידר
ארויש וואש ער האט מקבל גיוועזין וועגן דער פשרה אונ'
וואש ער אויך בערכאות האט מזיק גיוועזין וויל איך איין דין
מיט אים לידן אויב איך אים צו מאהל וואש הייב בין דען
האב דאש אלש לפנים משורת הדין געבין.

דאש ביד האט היישן אב טרעטין אונ' זיך מתיעץ
גיוועזין ווידור אין גירפֿן אונ' מיר משיב גיוועזין דש זעלבי
ונש איך אים געבין העט ווער אינן מושלש ווען איך זוכה
בדין . . . זיילט איך בייא דעם ביד פֿינדן זיין זיא תיכף
גוגעים גיוועזין.

האב תיכף גיזעהין כי כלתה הרעה אונ' מיר אלי כחות
ואלמות גיטאן אלי פטורים ופשר גיפסלת . . . מעם וריח
האט באמת לגני צייהט גיוואהרט איר זיא איר ו' הדיוטות
האבן קויגן . . . ווארדן רע משה קן האט שכירות הקצוב
גיחט איז אים מ'ו ר"ט דאפֿון צו גיזאגט דער . . . וור
שר האט אך מוזן האבן דש ביד האט וואלן האבן אונ' מיין
בעל דבר האט גיט פרוטה א' גיהאט צו צאלן איז פשוט

¹⁾ habe endlich.

גיוועזין דו האבן מוזן גזילה טון. אונ' דער מעליל איז אלי
 צייט פנימה וחיצון גיוועזין מיין ברור האט גיט ביא מיר
 שארפין זיין אונ' יום ולילה זיין זיא ביא מיין מתנגדים
 גיוועזין לסוף זיא האבין אן גיפאנגן איך זאל פשרה מאכן
 איך האב גזאגט ווייזט מיר דו א' פרומה חייב בין עש מוז
 זיין פשרה זיין קרוב לדין ר' מאיר מוילר צו מיר קומן בסוד
 כלומר מגלה גיוועזין איך מוז פשרה מאכן דען איך העט פעם
 אחת צום שר [גיזאגט] זא ויל גראש אלש איך אים חייב ווער
 זא ויל מלך וואלט איך דעם שר קנס געבין האבן מיך בעו"ה
 ע"י אונס כופה גיוועזין אויש דער הנט צו געבן אונ' גימאכט
 דש איך אים זאל ב' מאות וחצי געבן. אונ' שמונים ר"ט
 האב איך תובע גיוועזין [331] מחמת ער מיך האט רודף
 בערכאות גיוועזין האבן זיא אין ווינט גישלאגן איך האב
 צועק . . . . . ווען ער שון יא דורט ווער אונ' אשתי
 שתי מעולם קיין שטר העט קומט אים גיט ביא וויי . . .
 זא ויל דען דער סך עזבון איז ז' מאות גיוועזין זיין ב' זכרים
 ג' נקיבות אידרי שטח"ז¹⁾ גיחט דהיינו קומט לחלקו ב' מאות
 אונ' זא מאכט אידרן יותר אלש ב' מאות וחצי:

מן האט מיך לאשן צועק זיין אונ' דען פרעון בתוך
 ג' ימים אן גיזאגט אונ' בין אלש תפוס בעיגול גיוועזין.
 ואחר זאת הדברים האלה איז קומין ר' יוסף האמל מיט
 זיינס זון ר' שמואל וחתנו ר' זלמן גנש מיך אך לפני ב"ד
 תובע גיוועזין דו איך נון גיזוקן וויא דש ב"ד ביא מיר
 גיהאנדלט האט ביין דיק בערמן האב איך וואל משיג זיין
 קוינן וויא זיא אירשט ביא דען ווארדן נושא פנים זיין אונ'
 בפרט דער מעליל איז אלי צייט יוצא ונכנס גיוועזין מיט
 מנין כמה פעמים אויף דיא מבצר גאנגן. האב איך מקדים
 גיוועזין יא איך וויל טענן מיט ר' יוסף ודוגמת['] אביר על

1) שטר חצי זכר = 1)

מנת לשלוח מענת ותשובת לב"ד הגדול בק' ורנקבורט האט מיר ר' משה קן משיב גיוועזין עש זייא ביפעזיא¹⁾ מוזן פסקן האב גיזעהין כי כלתה הרעה אוני' ניט קוינן ניצל ווערן אוני' ווען איך דען בעסטן מורשה בעולם העט גיהט העט ניקש גיהאלפן.

האב אך קיין עדים קוינן האבן דא איך העט קענן מוסר (ח)[מ]ודעה זיין ואר זיין כי נמוג כל לב מפני פחד המעליל האב איינין בסוד ביקומין ושמו אברהם וואלך הויט מיר בסוד וועלן חתמן דיא מסירת מודעה העט איך נאך א' דעם סוד מגלה גיוועזין ושמו ר' משה לויבקא האט גימיינט דער זעלביג זאל זיך אך חתמן וויא דער זעלבי דש הערט שוויינט ער שטיל אוני' גיט צו מיינן מתנגדים איז אינן מגלה פראגט זיא כלומר דרך עצה אויב ערש זאל חתמן אלש בלד שיקט דש ב"ד נאך אברהם וולך דש מוז אך דען אמת זאגן וויא איך שון דיא מסירת מודעה גשריבן אוני' אב פאדרן האבן אבר מיינ אונס וואל דראן פינדן קוינן אוני' איר חפיעות דא אין גיפונדן בין איך גשטנדן בפני ב"ד אוני' מיינין מתנגדים אוני' האבן אי' לפנים גיזאגט מאחר איך זיך²⁾ דיא כחת ואלמות דיא זיא מיט מיר נוהג זיין והב"ד ומקום אינן ממוצע וויל איך מענן ולשלוח מענות ותשובות ובאם לאו דז זיא מיך ווארדן כופה זיין בין איך בפניהם מוסר מודעה אלש [331b] וואש . . . . . פסקן אוני' אלש וואש איך מיך מרצה בין בין איך אייטל אונס ויבוא יומו ויש ת"ל [אלהים שופט] אשר בארץ. ביום א' בלילה בין איך גנגן מבית בעל בית שלי נאך דעם פיש גאל האב ענינים מיט אים צו טואן גיהאט האבן דיא מתנגדים מסררים גיהאט אוני' מיר אלי גאסין ביזעצין לאזין מיט רודי וריקים איך האב פון ניקש גיוואשט וויא איך בין ווידר אויש דש פיש גאל זיין הויז גאנגין האב

1) Befehl, sie 2) ich sehe.

איך וואר . . . . דיא שמירה וואר האנדן וואר בין איך עטוויש
 מחוץ לרחוב גנגן אונ' מיך מסבב גיוועזין לבית הקאנצליר
 וויא איך סמוך לפתח הקאנצליר בין קומט איין גנצער הויפֿן
 דער מזיק' אויף מיך צו דרינגן איז סמוך אן דער וועזיר
 גיוועזין האב איך צועק גיוועזין האט דאש קאנצלירש עבד
 דש פתח אויף גימאכט מיך מציל מיד הרשעים גיוועזין העטין
 מיך אפשר אינש מים גיווארפין האב גימיינט זיא ווערין גוא
 אוועק אונ' וויל אהיים גיין קומט אירשט דער רעכטי מזיק
 בער מיט ר"י שטאקרט אונ' איין גרושין שראה' נאך אן ריקים
 ביא אינן גיהט נעמן מיך תיבה תפוס אונ' ווארד מיט ב'
 ריקים אין יוזל זיין בית גיבראכט זיין וואל איין שעה ב'
 ביא מיר גיוועזין איז דיא שמירה ווידר וועק גאנגין זיא
 מיין מתנגדים אביר זיינין דיא לילה אויף דאש מבצר צום
 שר גנגן [ויום] שלאחריו האבן זיא בלבלים גיהט מיט
 דער עצה פ"ה דז זיא מיך אויף אירים גיביט האבן תפסנן
 לוזן וויא זיא דש זעלבי האבן משתיק גיוועזין האב איך ניט
 גיוואר ווארדן. האב ליום אחריו ווידור קומין מוזן לב"ד דיא
 ערשטי טענה של ר"ש ומחמת גנש איז בנו ר' שמואל
 מורשה . . . . מיך תובע גיוועזין איך העט ערשטליך
 זיינין שוואגער גנו וואר מסרת אונ' העט איהן תפסין לאשן
 בכבלי ברזל וועגן מיינר כתבים אך ר"י שטאקרט העט איך
 תפסן לאשין ביגערט פֿון מיר אלי הוצאות והזיקות ותפיסה
 מיין תשובה בקיצור מעולם האב איך גנש אדר שטאקרט
 ניט תפסן לאשן קיין תפיסה מעולם אויף זיא גיוזכט רק
 האב פֿון גנש מיין גניבה ניט קוינן מציל זיין ע"י חרם יב"ן
 גלייך אך מיין הוצאות אויז ווייזן וכל מה שעשיתי נגד גנש
 עשיתי להציל את שלי ר' שטאקרט האב איך מעולם ניט
 פר קלאגט ויל ווינגר תפיסה אודר עיקול אויף אין ביגערט.

1) Schrei.

וויא נון דיא מענות באריכות גנגן זיין אבר דאש איז עיקר
 הטענה איך האב ווידר תובע גיוועזין זיא זאלן מסלק יד
 ערכאות זיין אך קאן איך ניקש משיב זיין אם לא מוז מיין
 גניבה פון זלמן גנש ווידר האבן דא אלי מייני זכות אין
 זיין האב מיט קינר [332] טענה ניקש ארהלטיין קענין אונ'
 זעהין מוזין דש מייני מתנגדים מייני כתבי אלי ב. . . . .
 אך דאש ב"ד אונ' מיר אפילו העתק ניט וועלין געבין ווען
 איך מאות פטורים ופשרות העט העטין דש ב"ד אלש גיפסלת.
 ביום ו' עש"ק איז חתני הר"ה שי' בייא מיר גיוועזין
 אונ' מיר אונש מיט אנדר מתייען גיוועזין מאחר דיא
 (ע)[א]למות וכחת צו זעהין אונ' צו גרייפן איז זאל איך ווייטר
 ניט לפני ב"ד בין זאל זיא מאכן לאשן וויאש זיא וואלן
 וויא זיא איך נאך מיר שיקן איך זאל ואר זיא קומין האב
 ניט קומין וואלן אלש בלד קומט דער שמש משה גריגל
 ווידר אונ' זאגט מיר עש זייא ביפעהל מן השר בייא ה'
 מאות ר"ט איך זאל קומן לפני הכ"ד בין כך האב איך גיזעהין
 דש יהודים מצד האבן משמר גיוועזין דאש בית דא איך
 וחתני שי' זייגן אין גיוועזין ומתיירא הייתי דש זיא ח"ו
 חתני שי' איך מעקל זיין וואלטן וויא זיא פשוט בדיעה גיהט
 בין גנגן חוץ לבית אונ' איין אנדר רחוב מסבב גיוועזין זייגן
 מיר דיא שומרים תיקף נאך גנגין ובין כך נמלט חתני אונ'
 ווידר נאך מינדן גאנגין בין ווידר למקום ראשון גאנגין איז
 אלש בלד דער שמש ווידר גנגין צו מיר ובידו איין ביפעהל
 מן השר בייא ה"מ ר"ט קנס דש איך זאל אין אלין שטויקן
 דעם ב"ד פארירן דא איך דש גיזעהן האב בין איך מוכרח
 גיוועזין אונ' ווידר אהין גנגין האט דש ב"ד דעם בעל בידם
 גיהט ריט קן האט אים ואר גילייאט איז זא גישמעלט גיוועזין
 מי יתן דו כל חכמי אישכנו מויכמן אין לייאן האט אלש
 בלד רי"ש¹⁾ איין מורשה אויף גישמעלט ושמו ר' מאיר פרידבורג

1) = R. Joseph Stuttgart.

מיך ווידר תובע גיוועזין האב אך משיב גיוועזין וויא איינר
 דער אזו שטיין מוז במקום ובב"ד שאינן ממוצע בין כך וכך
 איז קומין דש שר זיין קמיר דינר אונ' דש ב"ד לאשן בפני
 ארויז צו זיך פאדרן וכך אמר ער זייא גשיקט פֿום שר צו
 פֿראגן אויב איך אך דעם ב"ד פֿאריר והדיוט ר' משה קן קפיץ
 בראש פתח ואמר דיא ערשטי ביפעהל איינן פֿון ב' מאות
 אונ' איינן פֿון ג' מאות העט איך ניט פֿארירט אביר דוויזן
 פֿון ה' מאות קנס פֿארירט איך יא האט אפילו ר' מאיר מילר
 אין מוכיח על כך גיוועזין וואש . . . דיא תיכף דער קאמיר
 דינר צו מיר גיזאגט בפקודת השר איך זאל דא אין דעם
 בית אין ארעסט ואר בלייבן ביז אויף ווייטר ביישייד ובער
 וחברותיו ר' [י] שטאקרט מיט אים נגנן על המבצר בין כך האב
 איך דעם מורשה מוזן משיב זיין עוד זה מדבר זיין מיני מתנגדים
 כמעט ב' שעות אויזן גבליבן אונ' ווידר קומן כשזה נכנס
 זה יוצא האב וואל משיב זיין קוינן דש דבור התחדשות
 [333b] . . . . . ין אך נאך דעם אמט מאן גנגן וב'
 שעות קודם שבת איז דיא גנצי עצה . . . . . פֿון דער ניא
 שטט פיטרהאגן אונ' מיך פֿון דעם ב"ד צו זיך ארויש
 פֿאדרין לאשן אונ' צו מיר גיזאגט עש זייא ביפעהל דש איך
 זאל אין גיהארשום ליישטן אונ' איר תפוס זיין אונ' מיט
 איהנן גין האב איך תיכף ומיד מיט איינן גין אונ' זיא מיך
 אויף דש עצה בית גיבראכט אין איין . . . ריפט חדר אביר
 תיכף ומיד בכבלי ברזל כשתי רגלים מיך גישלאסן בערך ל'
 ליטרות ברזל אונ' ב' שומרים בייא מיר גיטאן לישמר איז אין
 שבט ת"ב גיוועזין וחוזק הקור האב דען שומרים יום ולילה
 ב' ק"ש געבין מלבד שכר ועין ושמן האב אלי הוצאה שטיין
 מוזן דיא תפיסה האט גיוואהרט ביז ערב שבת פרשת שמניני:
 יום ב' שלאחריו האט דש ב"ד ווידר גיזעסן אונ' מיך
 מיט דיא ב' שומרים ואר דאש ב"ד גיבראכט צו מעגן זוילכש
 איז כמה וכמה פעמים גישעהין דו איך בין מיט דיא שומרים

זאר דש ב"ד גיגאנגן ובאמת האבן יא דיא שומרים כמה
 פעמים מטיב גיוועזין מיט מיר ואלולי ח"ו העט מיך משום
 חוזק הקור דאש עול ברזל ניט קוינן צו קומין אבר דיא
 האבנש בסוד גדול מוזין טון דען ר"י [שטאקרט בעצמו ובכבודו
 כמה פעמים זעלברט בייא דעם ראש עצה גיוועזין אונ' קובל
 גיוועזין אויף דיא שומרים וויא זיא מיר ברזל קלים אן טעטן
 אפשר גנש לעדיג לישן גין אונ' ער מאיים אויף דען ר"ע¹)
 גיוועזין דש באמת דיא שומרים מפני הפחד ומורא ניט ויל
 הנחה האבן טון קענין הגם איך זיא יוא זעהר מהנא האב
 גיוועזין האב נאך גיהט דש זעלבי מאל מפזר ממון צו זיין;
 בינו ובינו איז צו מיר קומין ר' מאיר פרידבורג מחותן
 של בער אין דיא תפיסה ממש כעצת אחיתופל אונ' מיר
 גיזאגט עש העט וואל וואר נומן ווען איך קענט דען איש
 בער צום אוהב ביקומין זיילט אלש גוט ווערדן איך מוזט אבר
 עטוויש מפזר ממון גיגן אים זיין איך האב גיזעהן דו איך
 בידם תפוס בין אונ' קיין הצלה דא גיוועזין האב איך יא מיט
 אין אין איין דרך אין גילאישין דאש איך אים זאל ג' מאות
 ר"ש געבין דא גיגן וייל ער מיך פטרן מן הקנס אונ' אלי
 מיני כתבים ויודר לידי ליפֿרן אן דש משפט מיט ר"י שטאקרט
 זולמן גנש זאל לקיז ואר שיקט ווארדן אונ' זאל פטור מן
 התפיסה ווארדן וויא ער דען סך עצום [333] האט מקבל גיוועזין
 נסוג אחור אונ' מעליל אן מיך גיוועזין איך העט אימש וועגן
 . . . הוצאה געבין דא איך כל ימי זיילכר גישטאלט מיט אים
 ניקש צו טון גיהט דש איך אים זולט פרוטה אחת מן הדין
 הוצאה חייב זיין גיוועזין.

דש האט אזו אן גישטנדן ובין כך וכך דש ב"ד זאר
 וואל זיך גיהאלטן מיט אכילה ושתיה אונ' . . . אין דער
 גאהר קוינס[כ]?) לאזין וואש דארויף גין אן לפרקים מיך אויש

1) = עצה 2) Garküche.

דער תפיסה לוישן הולין מיט שומרים ואר זיא טענן מוזן פעם
אחת ר"מ קן גיזעשין בב"ד אונ' מיינר מתנגדים איר טענה אלש
בכתב ואר זיך גיהט אונ' גיטענת גלייך עש מורשא זיין האב
אויף מוזין משיב זיין אביר פון אלי מייני משכנות פשרים
וזכיות ניט העתק צו מאל ביקומין קוינן. איך האב אויף ר"י
שטארקט תביעה גיהט וויא ער במזיד האב עדות גיזאגט וויא
איך העט אויף אלש מוזן משיב זיין אביר פון אלין מייני
חשבונות פטורים וזכיות ניט העתק צו מאל ביקומין קוינן:
איך האב אויף ר"ש תביעה גיהט וויא איך וויא ער במזיד
האב עדות איביר מיך גיזאגט וויא איך העט אויף דעם דוכס
יר"ה גירעט דהיינו איז ער איין מסור אונ' איז מחוייב כל החיזק
צו זיין האט דאש ב"ד מיר גיזאגט איך זאל מייין תביעה אויש
דער תפיסה בכתב צו שיקן זאל שטארקט משיב זיין האב
אביר מעולם פון שטארקט קיין תשובה גיהערט אדר גיזעהין זיא
גלייך וואל פסק דארויף אויש גיזאגט וויא איך לבסוף נאך שרייבן
ווארד. זוא איך גוא כל הגזילה גיזעהין אונ' דיא תפיסה האב
איך מבקש גיזועזין דש מיך דער שר יר"ה מוכט זעלבשט איין
מאל ואר זיך לאשין וועלכש איך בהוצאה האב ארהלמין דש
מיר אויטיענין געבין ווארדן איז בין אלש איין תפוס הין אויף
דאש מבצר גיבראכט אונ' דער שר מיך לבד אין איין חזק
לאשין ברענגין אונ' דאצו מיר גיקומין דש ערשטי דש איך
גירעט אדוני איך פֿינט מיך זואר בישווערט אין אלין מיינין
ענינים אונ' דש ב"ד הלט איך ואר פארטייש האב אים
[333b] דברים של טעם גיזאגט איך ביט דאך איר גינאדן
מויכטן צו לאשין דש אלי מייני משפטים נאך ורנקבורט אן
אונזרי האכי רביני מויכט ואר שיקט ווארדן מעולם לא בקשתי
דבר אחר. האט מיר דער שר משיב גיזועזין זיא זאגין דיא
ראביניר האבן אויך שון זוא ביפונדן . . . איר אייער לעבין
שאן פֿאר פֿאלין האכט. האב אים ווידר משיב גיזועזין דאש
זייא ניט בדינינו אין זעלכן זאכין ומבקש גיזועזין דש מויכט

ואר שיקט ווערין האט דער שר גירעט ווען זיכש זולט בפינדן דש זיא ניט רעכט משפטן זיילטן זיא קנס להדוכס יר"ה ב' אלפים געבין השבתי דש מוזן אבר אונפרטיישי יודי' ארקענן האב בעו"ה וואל זעהין קענן וויא אלש בישאפין איז בין ווידור ע"י שומרים במקומי הראשון גיבראכט ווארדן בלתי ידיעתי ובקשתי האט ביום שלאחריו דער שר ב' קומזאריאן גיזענט אונ' מיך ווידר ברענגין לאישן מן התפיסה אויף דאש מבצר ואר דיא קומזאריאן זיין מייני מתנגדים אלי קומין דש ב"ד אונ' זונשטן כמה וכמה איך בין לבד גישטנדן איז דאש ערשט גיוועזין דש דיא קומזאריאן האבן גיפראגט אויב איך נימנשט אין מיינר זייטן העט האבן זיא משיב גיוועזין מיינ משפט העט זיך זוא ב'פונדן דו בער אן מיינר זייטן העט אינן מודה גיוועזין דאש איך אונגירעכט בין איז אויש דיק בערמן זיין ענין גירעט ווארדן אלש האט איך גירעט אונ' צועק גיוועזין מיר גשיכט כח דא איז פשרה ופטורים האבן מייני מתנגדים כלם פה אחד מיך מכחיש גיוועזין אונ' אלי כתבים אינן אין יחדות גיוועזין אונ' מייני מתנגדים האבן זיא בידם גיהט משה קן הדיוט קפיץ בראש כלם אונ' גיזאגט זיא גיפונדין מיך אלזו ווען איך אין פולן ווער העט מן מיר ואר לענגש נאז אונ' מויל אונ' ארין אבגישניטן¹⁾ איך העט אך כתבים בער מעליל מיר דיא יד אויף דעם ראש גליגט זייל וואש איז מענכיר אן גינעגלט זעס עש ניט האלב זא ואר דינט האט דש רשעים) [ות] דש זיא לפני השררה גירעט מעולם לא נשמע דא דיא שררה גיזעהין שכלם פה א' יעידון ויגידון עלי וואש האבין זיא טון זעלין זיין מיר נון דש ב"ד מקדמת דנא אנגינגן גיוועזין מכאן ולהבא זיין זיא נאך מער מיינ שונאים גיוועזין אונ' פון מיר תובע דש דיינת געלט גיוועזין לערך ב' מאות ר"ט האב[ן] וואלן האב אינן ניט זא ויל געבין וואלן לבסוף זיא

1) Vgl. Perles, Geschichte der Juden in Posen p. 97 n. 85.

האבן [334] מיך אך ואר קלאגט בפני השר וויא אך דער
שר יר"ה צו מיר גשיקט זיין זיקטרירס . . . צוקר בעקיר אונ'
מיר לאזיין אן זאגין איך זאל דש ב"ד מסלק זיין אונ' זונסטן
פיל ענינים מש . . . דיא מיר דער שר האט לאשן אן זאגין
האב איך תשובה געבין וויא בערינט לעווי האט . . . .
ביקומין כדי דש זאל דש משפט ואר שיקט ווארדן אונ' וויל
מיך פטרן מן התפיסה אונ' . . . . ער מיר זונשטן האט ואר
שפראכן דיא זעלבי תשובה איז לפני השר יר"ה קומין איז
זא איין יום ב' אן גשטנדן איז ערשטליך ר"מ קן צו מיר קומין
אונ' דער מגזים גיוועזין ומאיים עלי איך זולט זעהין וואש איך
טעט אונ' מיר בער ניט צו שונא מאכן אדר איך קומט גוויש
אין איין תפיסה דש איך ניט ווישט פון טאג אודר נכט אונ'
זולט משנה דבורי זיין זאלט זאגין איך העט אים דיא ג'
מאות וועגין הוצאה געבין אונ' זא איך דש טעט וואלט ער
מיר בכל מאמצי כח העלפין האב ניט גיוואלט לבסוף דש
גנצי ב"ד קומין אונ' בכלל מאיים אויף מיך גיוועזין דברים
שלא ניתן ליכתוב וכופים אותי דש איך אים בכתב מויון
געבין העט אים דיא ג' מאות בשביל הוצאה געבין לאחר זאת
האט אים דש ב"ד בפסק גשריבן געבין דז איך אים ד' מאות
ר"ט וחצי מחוייב בין מחמת הוצאה האב כל ימי מיט אים דש
וועגין ניט טוען גיוועזין אך בין אים כל ימי קיין פשוט חייב
גיוועזין דז ער דין ודברים העט אן מיך האבן קוינן וויא איך
נוא האב וואלן פטור זיין לבסוף האב איך אים נאך מאה ר"ט
ור געבין מוזין אונ' על כל זאת ניט אות אחת פטורים ביקומין.
דאש ב"ד מיך אך נוגש גיוועזין בפקודת ובציווי השר
דש איך אין מוזין קליד ר"ט געבין מלבד הוצאות וואש זיא
פ"ר ציהערט האבן האב איך איין חלק אך מוזן געבין. דא זיא
נון דיא מעות אוועק גיהט האבן זיינין דיא חשובים אלי ג'
צו מיר קומין אין דיא תפיסה והדיוט ר"מ קן קפץ בראש אונ'
דיא פסקים איז גיזאגט אלש בפה ניקש . . . מיר אך ניקש

בכתב געבין אפילו מה שיש לי זכות בין ואר אינן גשטנין
 בכבלי ברזל איין תפוס דא מן משפט איבר הלט ערשטליך
 הט ר"ט קן גיזאגט זיא העטין גיפסקנת דו איך זוילט ביצאלן
 גנש ט"ז מאות ווייל איך העט לפני השר קובל גיוועזין מחמת
 מיינר גניבה של הכתבים זיא העטין עש [צ]ווארואר קיין מסירה
 ארקענט אבר דיא הוצאה מוז איך ביצאלן ומחמת דו איך פֿון
 גנש העט תובע גיוועזין מייני כח [334^b] דר זאלט מיר גנש
 דיא כתבים ווידר מחויב צו געבין אדר זאלט מיר ב' מאות
 ר"ט געבין אונ' איר זאלט זעהין דש (איך) [ר] דיא כתבים מן השר
 ווידר ביקומט . . . . בין זיא גיפסקנת איך זולט גנש ה'
 מאות ר"ט צאלין מחמת החוב של עצה דען דער ראש . . . .
 האט ביקומן. עוד האבן זיא גיפסקנת זאל אים י"א מאות מלר
 צאלין ווער איך אים ע"י חשבון חייב נאך י' לוט' זהב מנגלט
 אין מיינס חשבון' ע"י עטליך כסף קאן ניט אלש ווישן וואש
 זיא בכח גירעט האבין ומחמת דו מיך שטאקרט העט תובע
 גיוועזין איך העט אין ור מסרת וועגין דער כתבים העט אין
 לאשן מעקל זיין זוילט איך מיינ נקיון בשבועה לפני השררה
 טון אדר וואש שטאקרט ווער בשבועה ארהלטין דאז ער הוצאה
 העט גיהט מוזט איך אים צאהלן ומחמת דו איך העט שטאקרט
 תובע גיוועזין וועגן ער האט עדות אויף מיך גיזאגט וויא איך
 זעלט האבן גירעט על אדוננו הדוכס יר"ה אונ' ביגערט אלי
 הוצאה והזיק ווער שטאקרט פטור דען עש ווערין ב' עדים
 גיוועזין מלבד שטאקרט ממילא העט שטאקרט מיט זיין עדות
 ניקש מזיק גיוועזין.

האב איך גיפרעגט ווער זיין דיא ב' עדים דען גיוועזין
 השיב משה קן ליפמן שנוט האן אונ' דיק בערמן ובתוך כדי
 דיבור האט דער משוקין משה קן ווידר חוזר גיוועזין ומתוך
 דבור איז ניט דיק בערמן גיוועזין איז זונשט א' גיוועזין אבר
 מעולם ניט פורט) [ש] בשם גיוועזין . . . ים העט ער גבליבן בייא
 דיק בערמן העט איך תכף (זיג) [גיז] אגט וויל אים קיין מעות

געבין זאל ער ערשט הוצאה צאהלין לכך האט ער משנה
הדיבור גיוועזן ובאמת איז איידל שקר דא שטאקרט יא מיט
שנוט האן גיוועזן.

דא נון דיא פסקים זא האב מפיו ר' משה קן גיהערט
האב איך ביגערט זיא זוילן מיר . . . מהיכן דנתוני השיב ר"מ
קן מיר האבן עש אזו גיפסקנת. האב איך אים ווידר משיב
גיוועזן שאין לי לשלם גלייך זיא אך בייא מייני כתבים
. . . דן דען ערך בכלל וויל אביר געבין מה שיש לי כדי העט
איך כמה אלפים וואלט אלש אוועק געבין כדי אז איך פטור
מן התפיסה קומט אבר וואלט אח"כ דיא כחות ואלמות וישן אין
אכט צו נעמין האט מיר ר"מ קן משיב גיוועזן מען גיב מיר
נישט אויף איין שבועה [335a] דאך גיזאגט ווען איך גנש
קענט חשבון געבין בדארף איך ניקש צו געבין אונ' מוזט מיר
אלי הוצאה ביצאהלין אביר מיר ניקש גשריבן געבין כדי איך
פון אלין ענינים ניקש צו ביווייזן האב. ועוד האבן זיא בער
ווארנדארף בפסק גשריבן געבין וויא איך אין העט ור מסרת
אוניא מחיי . . . אין שלש קהלות אום צו טון שולדג זאל
אך מיך מחייב מלקות גיוועזן זולת זא . . . האב איך מעולם
בפני ב"ד דרויף ניט טוען גיוועזן האב מיך אך ניט תובע
גיוועזן דארויף רק מעצמם עשו את כל אלה ועל בקשת
מתנגדי: אח"כ זיינין דש ב"ד קומן לתפיסה צו מיר אונ' בכתב
מיר דיא מחילה גילייאט דאך גיזאגט בער ביגער דיא מחילה
ניארט אין מינדן אונ' מיך כופה גיוועזן דאש איך האב אלש
מויזן זעלבשט אונטר שרייבן צו האלטן. לאחר זאת זיינין ב'
מן הב"ד ווידר מיט אירר גזילה אוועק גיצאגן והטמא קן ימיש
נישאר מיתר הרפאים. האט מיך ר"י שטאקרט מיך בשיקט אין
דיא תפיסה מיט ג' עדים זיין כלומר ג' עדים משלש ארצות
גיוועזן איינר איז גיוועזן ר' איזק רינטל והשני אברהם וואגורידן
מפאזן ווערדר והחוט המשולש זקן אשטאי ר' גרשון מפוזן
שהוא עובד ומשתחוה לבעל בער. האבין מיר אביר קיין התראה

גשריבן וואלן געבין זולת הטמא כלי קן מיט אינן קומן כדי
דיא . . . . האט קונין לתכלית ואר ריכט וארן והעיקור של
התראה ומשמעותה איך זאל אחיא . . . . מקיים זיין אדר
ער וויל מיך נוגש זיין בכל כפויות שבעולם הגם איך אים
תשובה נוצחת געבן . . . . אך גיזאגט וואש ר"י שטאקרט מוט
מוז ער בהתרת ב"ד הגדול טואן ווען ער התרה . . . . מוז
איכש גישעהן לאשן אונ' האב ביגערט דיא עדים זיילן מיין
תשובה באריכות . . . . זיין התראה זעצין אונ' איר העתק
געבין ויבא השטן ר"מ קן להתיצב בתוכם זיא זיילטן . . . .
תשובה זוא ניט אן נעמין זונדרן ווען איך ר' שטאקרט וואש
וואלט זיילט איך אים ע . . . . האט וואל גיוואושט כי נמוג
כל לב דו איך קיין עדות האבן קוינן האב אך מוזן אונטר
דיא התראה שרייבן וויא דער טמא גיוואלט האט ובאותו פעם
ר"מ קן גירעט וויא איך גיזאגט פֿון התרת ב"ד הגדול זייל מיר
זיינין ב"ד הגדול. אח"כ הנוגשים אצים בכל יום ויום אונ' וואלין
גיזאלט זיין הגם איך מיך ארבאטן צו טון כד"י מיך דאמיט
ניט פטרן וואלן אונ' אלזו תפוס בכבלי ברזל זיצן לאשן ביז
י' ימים קודם פסח ת . . . . [335^b] . . . . צו מיר קומן בתפיסה
דער פוקד אונ' אמט שרייבר צו פיטרש האגן ובידס איין
ביפעהל בחותם של השר אונ' מיאר ואר גיליאויט דש איך
זאל מקיים הפסקים זיין אונ' זאל קנס להדוכס יר"ה ביצאהלן
ובאם לאו זאל מן מיך אחר כלות ח' ימים אן דען קאק¹) שטעלין
אונ' דער תליין²) זול . . . . זא ויל שליך בשבט מוסר געבין
אלש איך גנש מאה טלר העט שקר גיטאן אונ' דיא מדינה
ואר ווייזן נבהלתי ודוממתי על המראה ומבקש גיוועזין מויכטן
מיר דאך העתק דש ביפעהל געבין ותשובתם זיא האבן זיילכש
קיין כח האבין מירש אביר ב' ג' פעמים ואר גיל(א) [יי]אט כדי איך
דיא ראשי פרקים האב גיוואושט. אחר יום או יומים האב איך

1) = Pranger? 2) Henker.

מתבונן על הענין גיוועזין אונ' ווידר זובליצירט אן שר יר"ה
אונ' אלי פונטן אך ואל ואר ענטוורט ובפרט העיקר מחמת
שטאקרט וגנש האב איך וואל (מ) [ס] רבן גיוועזין דש איך אים
מעולם קיין שקר גיטאן אונ' ארביט¹⁾ מיך אים נאך כל שעה בפני
אנשי נאמנים לנד זעסיגן לייט וויל חשבון טון אונ' דעם שר
דיא זובליקציאן אויברשיקט בין כך וכך האט מיר דער שר
ווידר דוירך זיינין לאנד טראשטן גלאדבעק²⁾ לאשן אן זאגן
איך זאל בתוך ח' ימים ר"ל זהו' בדה"ב³⁾ קנס להרוכס יר"ה
ארליגן אדר ער וויל מיך לאזין לתפיסה ברענגן דש איך דין
אדר מאנט⁴⁾ זויל קוינן זעהין איז נון גנש סמוך לפסח גיוועזין
האבן מיין קינדר ש' זיך זא ויל אן גינמן אונ' ר"א [ל] זה'
ב(י) [ד"ה בער⁵⁾ ארליגט וויא זיא ערב פסח קומן נאך פ"ה ואר מיינין
מיך פטור צו ביקומן זובליצירט שטאקרט וגנש דש מען מיך
גיט זול פטור . . . וזה לשונם איך קוינט אויף דעם עצה בית
זא ואל ז' זויסי לחם עסין אלש אנטר וועגין . . . זא מושיין
זיא ר"ל זבי"ה⁶⁾ אויז געבין אונ' פארט פסח תפוס גבליבן ח"ה
של פסח זיין מיין מתנגדים כגון שטאקרט וצירופו ווידר אן
צו ציאן קומן וויא זיא גוא ואר נומן איך מיך . . . גנש
חשבון צו געבן ואר אנשי נאמנים אונ' דער בפעליך דורך
מיין זויבליצירן . . . גיווארן האבין זיא גימאכט דש דער
חשבון זאל גישעהין אויף דער אמט שטובן אונ' תיכף אלי מייני
חשבונות לאשן מעתיק זיין אין גלחות אונ' האבן מצי(צ) [ד] ס
גינטיין אירן אן האנג ר' מאיר פרידבורג איך אלש איין תפוס
האב גימנט גיחט אויך גימנט ביקומין בעין כי נמוג כל לב איז
אינר ממדינת פולן גיוועזין ושמו . . . האב איך
בוחר גיוועזין זאל ביא דעם חשבון זיין זא בלד מיר זיין קומן
אויף דער אמט שטוב האבן מתנגדים דיין זעלבן גיפסלת

בדמים הנוהגים = 3) Landdrost Gladbeck 2) erbierte 1)
זהובים בדמי המדינה = 6) baar 5) ? 4) בינינו

גיזאגט איך העט זובליצירט דש דר חשבון זולט ואר לנד
 זעסיגי לייט גישעהין אונ' דש זייא קיין לנד זעשיג האב
 בעו"ה קיינס גיהט אדר ביקומן קוינן האב זיא ואר גישלאגן ר'
 מאיר פאלק מפ"ה (ב)[ה]אב אין מושיין באונס צום חשבון נעמין
 אונ' [336a] מתנגדים האבן בייא זיך גיהט ר"מ קן רט זעליק
 בער וכל צירופו של שטאקרט . . . גיוועזין לפני השררה ויל
 נימנט אז שטאקרט אלש זייגין בורר דרבייא האבן (הא[מ] דיא
 חיה) רעה פוער פיו גיוועזין ער מוזט דאער בייא זיין) האט דיא
 חיה רעה פוער פיו גיוועזין [ער] (א)[מ]ויזט דאבייא זיין וויללן זיין
 קוד' אינטרעסי דאערבייא גיזוכט ווער האב ווידר גיזעהין כי
 כלתה הרעה. אלש זיא האבן אלי מייני חשבונות וזכות
 בידם גיהט וואש ר"מ פרידבורג עט האם מזיף גיוועזין אונ'
 מיר יתר אלו ז' אלפים בחשבן מיקר גיוועזין אונ' דיא מרתה . . .
 מטנות גיוועזין מיך אזו ויל מיצר גיוועזין מיט איין שקרים
 וזיזופים דש זיא לבסוף דיא זל . . . ה גירעט איך ווילט זעהין
 דש איך מיט אינן לפשרה גינג כדי איך דיא תפיסה אמאל
 [פטור] ווער האב ווידר על אפי מוזין ווילען פשרה צו מאכן האב
 עש מוזן אויש דער הנט געבין דיא פשרנים אלש ר"מ קן
 ודוגמתו מיר ואר גיזאגט זיא וועלין מאכן איכש אין י' שנים
 צאהלן זאל האבין מיך ווידר ואדרן¹⁾ לאשן אן דיא אמטשטוב
 אונ' האב זיא פשרה כלומר ואר חתמנט ג . . . גיבראכט אונ'
 אויף גיבראכט אונ' מתנגדים נאך מינדן גאנגין אונ' תיכף
 אין מיינ בית מיינ ספרים הקדושים זיך לאשן אן שצין וויא
 זיא זעלביש גיוואלט האבן ובתוך . . . איין פרסום אין
 מקום געבין בין איינס בעל מלחמה חייב גיוועזין קן ר"מ
 דער . . . אין בית גנגין אונ' זיך פור זייני קינ ר"מ
 מטלטל[ל]ין למשכונ' גינומין דא מתנגדי שטאקרט וצירופו דש
 גיזעהין הבין זייגין זיא כולם בכלל נאך פ"ה קומן אונ' מיך

1) fordern.

בפני השררה ואר אונגרהשם¹) אן גיקלאגט אונ' ביגערט מן
 זאל מיך אין איין אנדרי תפיסה זעטצין וויא דען אם ערב
 שבת קודש פרשת שמיני תיב' צו מארגן אום ח' שלעג מן
 מיך פום עצ. . . . . תת תפוס אראב גיפירט זיין מיין מתנגדים
 כלם בכלל ואר דעם מבצר אויף דעם פלאץ גישטנדן אונ'
 דיא נקמה אן גיזיהן וויא מען מיך האט גיווארפֿין אין איין
 תפיסה הייסט דער מרוצן בורג וואר מן גזלנים ורצחנים אין
 וורפֿט אונ' מיר כבלים של ברזל א. . . . . דיא אפשר שלשים
 לטרות האבין גיואגין השי' היודע כל הנסתרות וויא מיר
 מיין . . . . . ונפש גיוועזין איז אונ' תיכף ואר באטן דש קיין
 ב"י זאל צו מיר קומין אפי' אשר . . . . . טראפֿין אום מיך
 גין אונ' האבן זיא אך צופה רעסטירן לאשן בייא ה' מאל
 . . . . . אויז (שד') [ש"ב] יוזל שי' זיין בית גיט טראפֿין גין בין אזו
 גילעגין בתפיסה סמוך לי. . . . . דער שוטר מיר וואש צו
 עסין גיבראכט אונ' איין בונד שטרוא אונ' איז איין מ. . . .
 קומין מיר אן גיזאגט וועגין דער אונגיהארשם זולט איך קנס
 געבין אלף ר"ט . . . . . [336^b] . . . . . גיזאגט על הראשונים
 אני מצער האבן גיבראכט איין שפניאשן קראגן²) . . . . . לה
 מאיים גיוועזין האב מיך אביר ניקש מרצה גיוועזין בין אביר
 דיא לילה . . . . . ארבן אין דער תפיסה למחר ביום
 השבת האט מן ווידר אן גיהובן איך זאל מיך . . . . . ריין
 כדי איך אויש דער תפיסה קום האב גיזעהין דז בעו"ה (ד) [ק]יין
 רחמנות והצלה דא איז האב מיך ב' מאות ר"ט מרצה גיוועזין
 האט אביר גיט זיין קוינן אונ' גנש שבת אזו גלעגין אונ'
 יום א' וכמעט שלא פרחח נשמתי האב איך ה' מאות ר"ט
 קנס מוזן מרצה זיין דא האב איך נון גימיינט איך ווארט
 פטור קומין האט (ד) [ט]ען מיך אויז דער תפיסה אויף דאש מכצר
 אין איין חדר גיבראכט דיא ברזלים ווידר אן גיטאן אביר

1) Ungehorsam 2) spanischen Kragen.

מיר צו גילאסן דש מן מיר איין בעט גיבראכט האט דא בין
 איך אזו גילעגין בין פ' דברים האב וואל לפרקים אן שר
 יר"ה זובליצירט אונ' אין גוטן מעמד גיבראכט אביר מתנגדי
 אליש ווידר הינדר גאנגין ביום השבת פ' דברים האט אשתי
 ת"י ע"י שתדלנות משתדל גיוועזין דש זיא צו מיר האט
 מיגן קומין וויא זיא בייא מיר איז קומט דש שר יר"ה זיקטירום
 האט כתבים בידו וויא גנש זובליצירט אונ' שטעלט בתוך
 הזובליקציאן מיין אונגיראטור שטיף פֿאטר וועליך מיר עשרת
 אלפים גיגנבת האט . . . . . ניקש נאך דויוזר תפיסה
 ביגערט מן זיילט מיך הרטויר אן גרייפן אונ' לאש מיר
 . . . . . דאבייא אן זאגן בתוך ח' ימים עש צו ריכטיגקייט
 צו ברענגין אדר מוזט מיך ווידר בתפיסה קשה ברענגין לאשן
 אונ' אין דער זעלבי תפיסה ליגן לאסן וויא מיר אן איין
 שבת האבן גיהט דש ארקען הש"י האב ווידר זובליצירט
 ומבקש גיוועזין דאש האט אזו אן גשמנין עד יום ו' ערב
 שבת קודש סמוך ט' באב האט גנש אונ' שטאקרט ווידר
 גאנצי פאקיס כתבים אונ' פֿר שריפֿטן אן שר גשיקט אונ'
 זו פֿיל צו וועגין גיבראכט דו מן מיך ד' שעות קודם שבת
 האט ווידר אין איין תפיסה קשה גיבראכט מים אין בו אבל
 נחשים ועקרבים יש בו אשתי ת"י זיאס גילאפֿין אונ' דיא
 גאנצי לילה כמעט אויף גיווארט דער שר מיט דער שרתה
 נאך וויטקן שטיין¹⁾ גיצאגן איז אשתי דער שרתה ואר דער
 קוטש קומין אונ' מבקש גיוועזין תשובתה אייער מן קוימט
 אויש דיוזר תפיסה ניט אונ' זיילט ער דרינגן פֿר פֿוילן בין
 ער ביצאלט בין אזו בע(ו)[ו]ה' שבועות גילעגין אין דער
 תפיסה בין כך לכך איז חותני . . ראל שי" מהילדסום צו
 מינדן גיוועזין אונ' אשתי ובתי שתי' מיט אים גיהנדלט דש
 . . . . וואלן ח' מאות ריט קנס דער שרתה אן ווייוזן בייא

1) Wittgenstein.

דער עצה מינדן וועלכי אים . . . איז דיא עצה אך זיך
 מרצה גיוועזן כדי איך האב זיילן פטור ווערין קומן וויא
 מען ואר האפֿט אונ' גימיינט עש זייא רצון האבן דיא
 קומיסריאן תשובה געבין דיא זומי¹⁾ . . . ש . ד אין אלש הייב
 ווער זאלט ניט זארעטורט²⁾ ווערדן זא וואר שטאקרט אונ' דש
 קנס . . . עש ווידר אן שר יר"ה גילאנגין לאשן וואש
 דער דא אין טון ווארט דעם מוזטן [337^a] זיא נאך לעבין.
 וויא נון ווידר תשובה קומן איז מהשר יר"ה ובה . . .
 סמוך ללילה מיר דער לייטן אמט³⁾ על המבצר לפני התפיסה
 בשורה גיזאנט איך וואו . . . בלד פטור ווערין מתפיסה
 הקשה וויא אך בזו הרגע דער שומר התפיסה קומן אונ' מיך
 האט אויש גילאשין אונ' גיבראכט אין דיא קורט גארד וואור
 דיא רק' שמירה האלטין ווידר לברזל אן גיטאן אן ב' רגלים
 בין זא אין גילעגין דען אנדרן מארגן זא בלד עש מתנגדים
 האבין גיוואר גיווארדן דש מיר דיא תפיסה איז ליגדר גיווארן
 איז דער איש בער קומן אונ' בייא דיא קומסריא זער שטארק
 אן גיהלטיין זולטן מיך ווידר לתפיסה קשה ברענגן ותשובתם
 וואש דער שר ביפעהלט דעם מוזן זיא פארירן בין זא אין
 דער תפיסה גילעגין ר"ה וי"ב וסוכות האב ניט גיוואלט מאן
 יבוא עזרי זולת האב גיוואר ווארדן דש מתנגדי האבין
 ויל שקרים ועלילות אין פולן אן הגאון מוהר"ר שעפטל
 מפוזנא⁴⁾ גשריבן איין גנש רשעות סקר אויבר מיך גשריבן
 אונ' אנין גשיקט וויא זיא אך בשקרים וזיפים מוהרר"ש האבן
 מטעה גיוועזן דז ער איין התרה האט ג. . . מיך אין צו
 האלטין אונ' מיין דם מתיר גיוועזן וויא אלש אין מוהרר"ש
 זיינין כתבים אן גיסי האציקש מוהר"ר זלמן כ"ץ ש"י בק' ליסא

1) Summe 2) ? 3) Volksetymologische Entstellung:
 Leutenamt = Lieutenant 1) Ueber R. Sabbatai Scheftel b.
 Jesaja Hurwitz, vgl. Perles a. a. O. 77 und Kaufmann,
 die letzte Vertreibung p. 66 ff.

וועלכר זעלבש פונא גיצאגן אונ' באמת הרר'ש . . . אב"ד
 מפוזין ווידר כמה כתבים אן מתנגדי גשריבן זיא זולן מיך
 פטרן על ד"י ולית דמשגח ביה ותיכף אחר סוכות האבין
 מחותניי והאלופים יושבי עמריך מוהר"ר גומפל ש"י ובנו אלי'
 גומפל וויזל אצל אדוננו הדוכס יר"ה אונ' דש מתנגדי זוילן
 שטין צו קליב ואר דען קומיסריאן דיא אדוננו הדוכס יר"ה
 דא צו ואר אורדנרט האט אונ' מיר אלי' גיגזלת כתבים אונ'
 אלי' שריפטלכי נאטריקש צו שטעלין זוילכן ביפעהל האבן
 זיא כתוב וחתום גשיקט מיט הר"ר מאיר מקליב נאך פיה
 ושמתני על הבשורה טובה עד מאוד וויא נון ר' מאיר דען
 יועצים האט דעם ביפעהל אן גליברט . . . . זיא העטין
 מיר מיין תפיסה ניקש צו שאפין זיא הילטן מיך ניט תפוס
 זיא וואלין מיך אך . . . . געבין בלתי ידיעת השר וועלכר
 נאך ביל ועלד¹⁾ וואורד קומן דא וואלין זיא עש אן ג . . . .
 וויא זיא אך גיטאן אונ' תיכף דען ביפעהל הין גשיקט מיט
 אירם זיקטרום . . . . איז דער דוכס ירום הודו אך אים אויף
 צוג גיוועזין אונ' נאך בילועלד קומן וויא נון מי . . . מתנגדי
 דש גיוואר ווארדן האבן זיא ניט גרואט יום ולילה ביו זיא
 ווידר דען ב"י . . . . [337b] . . . אונ' ב' ביפעהל אן דיא
 יועצין גיבראכט דער אירשטי' משמעו' זא זיא זיך . . . גיש
 גילאשן זוילטין זיא מיך ווידר תפסין דער אנדרי' משמעות
 זיא מיך אזו לנג תפוס זאלין ביו אליש מחמת הקנס אונ'
 שטאקרט ביצאהלט איז אך דעם רעבינר ווידר אן ביפאהלין
 מיך אין חרם צו טואן אונ' איז דר ביי²⁾ דער מיט שייכות
 האבן ווארט זאל כל פעם י . . . קנס געבין וויא בנמש
 גיברטקייט³⁾ איז באותו פעם איז אשתי' שתי' מיט חתני הרר'ל
 ש"י נאך בילועלד גיצאגין אונ' ואר מינגט דעם דוכס יר"ה
 גרעט אונ' איר גיזאגט עש זאל איר גיהאלפין זיין אבר
 מחוץ למחנה איז מתנגדי' איר שתדלן גשטנדן אונ' ווידר

1) Bielefeld 2) = בר ישראל 3) Bannsgebürtigkeit.

זיא גיזאגט זיא זאלט הין גין ער האט זיין רעכטיקייט זיא
 האבן אך באותו הפעם אן גישטעלט אז דיק בערמן מיט זיין
 ווייב דש זיא זאל איר קינד מיט נעמין און נאך בילד פֿעלד
 גין אונ' לפני הדוכס יר"ה איין פֿוס פֿאל מיט דעם טון אונ'
 אך איבר מיך קובל זיין כדי להבאיש ריחינו וויא זיא אך
 גיטאן האט אונ' אהין גיצאגן האט זלמן גנש איר איין כתב
 מיט געבין אן דאש מעליל זיין משרת ושמו ר' זעליק . . .
 דיא מרים חצופה האט זיך טועה גיוועזן גיבט דעם כתב
 הריר זעליקמן בילועלד דער זעלב . . . מ. דעם בריב פֿינט דא
 אין דאש גאנש שרייבט דיא שתדלים זאלטן נון וואל צו
 זעהן דש דיא . . . ר. מיט אירן שתדלנות ניקש פועל זייא
 אונ' זונשטן ויל רשעות וויא נון דיא גוטי לייט צו בילועלד
 דיא מרים אלש אויז פֿרעגין אונ' הערין דעם גרושן חלול
 השם געבין זיא איר איין עצה זיא זולט ניט להדוכס גין
 אונ' זיינין זיא קצת משחד דש זיא ווידר וועקציט¹ אבר זלמן
 גנש זיין כתב האבן זיא אשתי שתי² צו גישטעלט אונ' מיר
 נאך האבין ויא נון אשתי וחתני שתי² גיזעהן כי כלתה
 הרעה אונ' דש זיא דאש זקשט² ואר ריסין קוינין אך דעם
 דוכס יר"ה תיכף משם וועק גיצאגן זיינין זיא בפחי נפש ווידר
 נאך מינדן גאנגין איך האב זובליצירט אן יועצין ותשובתם
 זיא האלטן מיך ניט תפוס איך מוז אודר בפֿעהל פֿון דוכס
 יר"ה ברענגין האבן אן דען שר זובליצירט ותשובתו ער האט
 זיך דער זאכן גאנש אכגיטאן האב גיזעהן דש קיין רחמנות
 והצלה איז גיוועזן אונ' מיך מכין . . . ה. גיוועזן האב עבין
 ברזלים אן גיהט דיא איך האב קוינן פֿון דיא רגלים אפישטרייכן
 . . . . . נקב בלילה בחצי הליל גימאכט אונ' בין אוועק גאנגין
 ובדעתי האב וואלן דעם דוכס . . . נאך ציאן אונ' ערשטליך
 מיינין דרך אויף האמבורג וועלין נעמין כדי איך וואר סיוע
 . . . ין ביקומין בין זא גנגין לבד פֿון פֿיה דש איך בין קיגן

1) *wegzieht* ?

יום פֿון פֿי"ה נאך (דש איך בין קיגן יום) . . . . לויסלבורג
 קומין מיך דא לאשן איבר דיא וועזיר זעצין איז איינר
 גיוועזין דער האט מיך [338a] גיקענט דער זעלבי איז נאך
 פֿי"ה נגנין אונ' גיזאגט וויא איך מיך דא העט לאשן איבר
 דיא . . . . האבן מיר ניט וואלן נאך שיקן זונדר דיא עצה
 האבן מיך ווידר מוזין שאפין אדר דיא הא . . . . ריט קנס
 געבין מיינט וועגין דא האבן זיא מיר אלי דרכים נאך גשיקט
 צו פֿוס אונ' צו פֿערד . . . . גאנגין אויף ניאנבארג דא האב
 איך איינין ביקאנטן ספן פֿון מינדן אן גיטראפֿין. דער האט
 נאך תיכף סמוך ללילה אפגיפֿארין האט מיט מיר מטיב גיוועזין
 אונ' אינש ספינה גינומין איז נאך גיפֿאחרין ביז צו דער
 דראקנבורג וויא ער וויל אן לאנד ליגן קומין דיא רודפֿים אן
 דש מים אונ' געמין מיך זא ווידור תפוס ברענגין מיך אינש
 פֿיארן הויז האבין מיך אביר ניט שליט . . . טראפֿן וויילן
 עש אין איינר אנדרוי מדינה גיוועזן אונ' זיאר גומל חסד מיט
 מיר גיוועזין דיא לילה האט מיך כפֿר' ביוואכט עד ליום מחר
 האבין מייני רודפֿים גימיינט מיך תיכף ומיד מיט צו ביקומן
 האט אביר ניט קוינן האב ערשט (האב אירשט מוזין) נאך
 גיאן בורג צום טראשטיין¹⁾ גין דער דראשט איז ניט דא היים
 אביר דער אמט שרייבר ביפֿאלן זולן מיך הין ברענגין האבין
 מיך ב' פֿיארן פֿויגט²⁾ הין גיבראכט וו' הטח עלי חסד דו איין
 איברשטר לייטן אמט³⁾ אין דער דראקן בורג גיוועזין ושמו
 בעלינג האט מיך וואל גיקענט דער איז הין גריטן אונ'
 גימאכט בייא דעם אמט שרייבר דו ער מיך ניט אין איין
 תפיסה קשה גיבן זונדרן בבית השער אן דעם מבצר זא האט
 מען מיר איין אייזרן פֿאלטן אן גילענט האב איך מיך גאר
 וי . . . גיניט ותר אלש ח' ימים אויף דעם שטרויא מוזן
 ליגן ביז איך לאשתי שתי' מודיע גיוועזין זיא מיר . . .
 מטות גשיקט אך זעלבשטן צו מיר קומן וויא נוא ווידר

1) Drosten 2) Bauernvögte 3) Oberstlieutenant.

דער טראשט אהיים קומן זיינין מייני רודפֿים קומין אונ' וואר מיינט מיך פֿשיטה פֿטור ווידר מיט נאך פֿ'ה צו ביקומין האט אין דער טראשט משיב גיוועזין בלתי רשות וידיעת הדוכס מצעל טארפֿ¹⁾ ער מיך ניט פֿטור געבין האבין דיא עצה פֿ'ה תיכף גשיקט נאך צעל אונ' גרוש שתדלנות גשריבן דאש ביפֿעהל אן טראשטן איז קומן ער זאל מיך ווידר ליברין אין פֿירשטן דום²⁾ מינדן העט איך נוא רעכטי שתדלנים גיהט דיא אום מיך גאנגין ווערין צו (ג) [צ] על העטן זיא מיך ניט פֿטור ביקומין אונ' העטין מייני מתנגדים דא מיך למשפט מוזן שטין האט נייארט . . . שתדלנים גימאנגלט אין החבוש מתיר עצמו ביום שבת קודש ר"ח טבת ת"ג האט דער . . . איין עגלה ביגעבין ב' שומרים מיט כלי זין אונ' מיך מקבל גיוועזין זא בין איך גשלאסן ווארדן אונ' פֿון דא גליברט ווארדן אן דעם אמט ערין בורג דא זיין ווידר ויל שומרים גיוועזין איין . . . ווידר גשלאסן ווארדן אונ' גיפֿירט ווארדן אויף דש מבצר ערין בורג דא בין איך גל' . . . בבית השער האב אביר ת"ל גראש ישלום גיהאט אונ' ערילים גרוש רחמנות אויבר מיר . . . [338b] . . . דא גילעגין גישלאסן האט מיך ווידר דער טראשטאל³⁾ לאשן צו זיך פֿאדרן אונ' מיך אויס גיפראגט וויא מייין ענין איז אונ' ווארום איך תפוס בין האב קצת ענינים מגלה גיוועזין האט ער רחמנות גיהאט אונ' תיכף ביפֿאהלין מאן זאל מיך ווייטר ניט שליסן יום ג' איז דא ווידר איין עגלה גיוועזין מיט איינר שמירה מיך זונדר גישלאסן גיבראכט מיט אן דש אמט ראדן⁴⁾ אונ' פֿירשטן דום מינדן דא איז ווידר איין שטרקי שמירה גיוועזין אונ' איין עגלה דיא האבין מיך גישלאסן גיבראכט נאך ראדן אונ' אין דש משפט גיבראכט בבית השער אונ' דא איין גרושה שמירה גיוועזין אונ' צרות גדולות גניט האב כדוחק שטרוא קענין האבן אונ'

1) Zelldorf 2) Fürstenthum 3) ? 4) Rahden in Westfalen im Reg.-Bez. Minden.

זא תפוס גיוועזין עד יום ו' בהשכמה איז דער דראשט קומן
 מיך אלוו בלד לאזן פֿאָרדן צו זיך אונ' דברים טובים וניחומים
 גרעט אונ' תיכף מיך בעגלה מיט ג' שומרים נאך פֿ"ה גשיקט
 ביז לעת ערבית אהין קומין אוי לאותה חרפה ובושה דיא איך
 אין גינומן בין ווידר דער עצה גליברט ווארדן האבן מיך אין
 איין תפיסה אונטר דער ערד גליגט אונ' גאר הרט גישלאסן
 האב גרוש צער דיא לילה גיהט בין זוא גילעגין עד מחר שבת
 קודש חצי היום האט מן מיך ווידר אויש דער תפיסה גיבראכט
 אויף דער עצה קעליר בייא איין איש ביו לילה דא הט מן
 מיך ווידר גיבראכט אויף דש חדר וואש איך דרויש האב
 פליטה גימאכט אונ' מיך אלי מייני מסות ולבושים וואש איך
 האב דא גילאשן ווידר צו גישטעלט האב אביר עצה אלי
 הוצאה יותר אז חמשים ר"ט ביצאהלן מוזן בין אזו ווידר תפוס
 בככלי ברזל גיוועזין אונ' מתנגדי אן אלי פלשי כתבים נישט¹⁾
 משגיח גיוועזין האב אך בייא דער שררה שם פֿ"ה ניקש
 ארהלטן קויגן בין כך וכך האט חתני הר"ר אל ש"י ומחותני
 הר"ר יששכר ש"י כתבים גשריבן נאך ק"ק פוויז אן הגאון
 מוהרר"ש אונ' קצת דיא נבלה ממתנגדי מגלא²⁾ [ה] גיוועזין בתוך
 הכתבים אונ' זיא אויף דיא פאשט גיטראגן האבן ואל אך ו'
 ר"ט מעות אין גילעגט להוצאות ויבא השטן אונ' גזלת דיא
 כתבים מן הפאשט אויש דער תיבה ובאותו הרגע האב איך
 אך כתבים גשיקט (דיא מיט פוירט²⁾ האבין גיזאלט) . . .
 חתני ש"י וואלן אויף דיא פאשט דיא מיט פוירט האבן גיווילט
 אין כרך מיט אין שליסן ויבוקש הדבר וימצא דו דער מעליל
 בעצמו זיא וועק גינומן ותשובו הראש . . . עיש זיך בפנידן
 זאלן זיא איר עונש אויז שטין אונ' זיא אבר מבטיח גיוועזין
 כח זאל אים . . . גשעהין דער מעליל אפילו דש מעות צו זיך
 נעמן אדר דער ראש האט איגש ווידר געבין דיא כתבים
 זיינין גיליאנט ווארדן דיא זיך ניט אזו בפנידן וויא ער אן

1) nicht 2) fort.

גיגעבין אך דעם גראשן שחד פו גיזאגט אונ' חרא וכי¹⁾ זאלן
עש צאהלן אדר האט ניט קאנן אן קומן [339a] דער ראש
ת"ל אוהב משפט דא ער נון גיזעהן דו ער ניט בנבלותו
שטאט(ם) [ט] האט האבן קאנן. . האט אנדרי עלילות גיזוכט אונד
בייא דעם ב"ד צו פ"ה אויף דיא צוטאטין צו וועגן גיבראכט
כדי ווען זיא ארשיינט העט ער זיא בעלילתו תפסן לאשן זיא
האבן איין בכה הין גשיקט זאל אזו הירן וואל וואש מן פֿון
אינן האבן וויל ותשובתו השר זיא מיין זעלברט קומן דא זיא
נון גיזעהן מן שנוולד לחם האבן זיא בהסכמה א' איין דרך
לאדוננו הדוכס זי"ה נאך ברלין גינומן ואגב זה האב איך בכתב
מיין בישווער אינן אך אלש ארטיקלש ווייש²⁾ מיט געבין וויא
זיא נון נאך ברלין זיינן גיקומן אונ' אן גיהאלטן האבן זיא
דיא תשובה ביקומן דער פלוני זיא גיפֿאדרט ער ווארט זעלברט
אהן קומן זאלן זיא איינר גיגן דען אנדרן גיהורט ווארדן דער
פלוני איז הין גיצוגן אונ' מיט זיך גינומן ר' יודא הויקשר
(ט)[ו] אונט צו גיסא וויא דער זעלביגע נון אהין מיט אים קומט
שיקט ער זוא אלזבלד אן חרל זרי³⁾ אונ' לאשט אן מורא מאבין
זיא זיילטן זעהן וואש זיא טעטן דו קיין חלול השם גשיכט
זילטן ווידר מתקן זיין מה ישעוותרו ער זולט אלש יודשליך
הער גין ובאם לא דש זיא זולכש ניט טעטן זא ווערין איצונדרט
פוזנר יודל דא וואלט ער אינן התראה טון דו זיא קיין די
ביגערטן און פֿון איין גשי. . . נעמן ואר דער מכה האב איך
מורא גיהט אונ' אינן גשריבן זאלן זיך ניט לאשן מטעה זיין
. . . אים האב וואל דענקין קענן דו ער ר"י דארום מיט
גינומן זיא אויש אירם פֿארטל צו טרייבן אבר מי יבא אחר
המלך אשר כבר עשהו האבן זיך לאשן מטעה זיין אונ' אים
אלש מרצה גיוועזן אונ' ר"י הויקשר זיא מבטיח גיוועזן זאל
אלש יודשליך הער גין אונ' וויל ניט ממדינה וועק איך זול

חתני ר' ליב ³⁾ Alles artikelweise ²⁾ חתני ר"א זרי ¹⁾
? זרי יששכר

פסור ווערדן זא זיינין זיא ווידר ביחד וועק גיצאנגן ווש ער גון
איין אונ' אנדרי ביפעהל האט אויש גיבראכט עצמו מלספר
וויא זו גון ווידר נאך מינדן זיא קומין האבן דיא טראקטאטן
אן גיפאנגין האט מן אביר גיט פֿיל פֿון יודשליך הער גין
גיזאושט . . . איך אלש גין מוזן וויא מתנגדי האבן וואלן ר'
יודא העקשר צו מיר בתפיסה קומן אונ' מרדכי בילועלד איך
מיט אים טעם וסברה רידן וואלן וכך אמרתי מאחר האביד
גשריבן אזא איך ערבות שטעל מיך שטאקרט וגנש פטרן
מתפיסה איך בין נוא מוכן ערבות צו שטעלן ולצייט דין בפני
די' צדק ממילא בין איך יא לעת כזאת שטאקרט וחתנו גיט
מער חייב ותשובתם עש זייא א . . . קיין צייט אויש סדר
טהרה צו רידן זייא איידל טומאה דא זיא אין האלטין וויל
איך פסור מתפיסה . . . מוז איך אלש טאן וויא זיא וואלן
כאוות נפשם דא איך גיזעהין דו זונשטן קיין הצלה איז האב
איך ערשט בפני עדים מוסר מודעה גיזעזין איך בפני צייגן
ונטר"א פראמנשטירט¹⁾ . . . [339b] . . . גיצוונגן בין לאשן
אויף שרייבן למשמרת אח"כ האב איך ר"י הויקשר מוזן כח
הרשאה . . . ער רשות הט מיינטוועגין צו האנדלן אונ' ערשטליך
מיט זיך גיבראכט יודשי עדים אח"כ . . . מיט זיך גיבראכט
ונטר"ים האב איך פֿר אין מויזן זאגן דש איך ר"י כח ורשאה
גיב אלש . . . ער שליסט דו איך דש האלטן וויל. קיום
איך ר"י העקשיר גיזאגט איך וויל אליש וועק געבין כרי איך
פסור קום רק דו אדוננו הדוכס ר"ה ביום ה' ק"ב אייר ת"ג
צו מיר ר"י הויקשר קומן לתפיסה מיט זיך גיהאט אונ' בידם
קומפדמיז כתוב ומשמעות דו איך מוהר"ר חיים מייזליש אונ'
מוהר"ר גרשון חזן ומלמד של ר"ב וולמן גנש כמינדן אונ' נאך
איין מלמד פֿון גאשילר לדויינים מקבל בין בשביל רב' שטאקרט
וגנש ואח"כ ר"י ווידר קומן איין נאטוריום עם ב' עדים מיט
גיבראכט ואר איין ר"י כח ורשאה געבין דו ער זאל רשות

1) vor Zeugen und Notaren protestirt

האבן מייני קרישומירן¹⁾ אלש צו זיטירן אונ' דש איך עולמי' וויל ניט ווידר תובע זיין ממתנגדי' אונ' דש ער רשות זאל האבן צו קוויטירן אונ' זיך קוויטירן לאשן אח"כ ר"י ווידר קומין אונ' מיר גיציגט איין ביפעהל דש מיך ניט פטור זאל לאשן ביז איך ביצאהל שטאקרט אונ' גניש כ"ד מאות טלר אונ' ה' מאות קנס להשררה שטאקרט דער שררה צו גיזאגט מיך תפוס צו האלטן דש איך ביצאהלן וואלט והמותרות אן שטאקרט צו ביצאהלן באותו פעם איז איך אן מיך גשיקט ווארדן ר' ליב הארפארט מיט ר' יודא הויקשיר מיך גאר הארט אראנירט²⁾ אונ' ביגעהרין גיוועזין דאז איך מיך זאל פֿר שרדייבן זא איך ווידר למדינה וויל דו איך ווידר למדינה וויל דו איך דעם שר וויל ה' מאות טלר דיא שטאקרט האט ואר שכראבן תפוס צו האלטן ביצאהלן אונ' נאך ב' מאות מחמת בער ה' מאות קנס דיא איך מיך ואר אב[ל] גירט דעם דוכס צאהלן הגם דש קנס של ה' מאות במלואה דא גיוועזין האט מן מיך דאך נוגש גיוועזין מרצה צו זיין אביר שטאקארט האב איך תשובה געבין וויל ער זיין חוב אנדרן גידרין מוז איך גישעהין לאשן על אפי לאחר הצות אום ג' שלויג³⁾ האט זיך דש ב"ד גיזעצט בבית ערל בין איך מיט מיינס שומרים אויז דער תפיסה ואר זא גיבראכט לאחר כל הסכסוכים. בצירוף אב"ד איין סרגל קיטל⁴⁾ ושזפא דוין⁵⁾ ... פֿר ערשטליך מיר דו ב"ד פֿארגיהלטן אן גיפנגן מיך משביע צו זיין חב דיא ס"ת מוזן גילל זיין עד פ' יתרו אונ' מוזין עישרת [הדברות] לייאן מראש ועד סוף אונ' מיר דו ב"ד כמעט איין גנין בוך פאל פאר גלייאט. האב איך וזן נאך זאגן אונ' מיין [האנד] אין דיא ס"ת ליגן. בייא דער שבועה איז שטאקרטש זון מוהר"ר שמואל בכח אביו [340a] גיוועזן אונ' גניש. שלא בפני ב"ד האט ר' שמואל מיר גיזאגט בזה הלשון בייא א..... דו דוא ניט זאלשט שטיל זיצן אונ' ווידר משפטן. זאלט דיר

1) Creditoren? 2) arrogirt 3) um drei Uhr 4) Sargenkittel vgl. Zunz, Gottesd. Vorträge 2 456 n. 5) ?

ניט ווידר פֿארן דער ח . . . . . הב שטיל גשוויגן מטיב
 עד רע ניקש משיב גוועזן. כי בן צוה עלי ר"י הויקשר הוא
 . . . . . בדיבור הקל קוסט איך עולמים ניט פטור אונ' אוימש חיורי¹⁾
 דאצו. דא נון דער צר דיא . . . . . הב איך גיפראגט מהיכי
 תיתי דו איר מיך אזו משביע זייט. האבן זיא משיב גוועזן דו
 ערשטי דיא שבועה זו-גיפסקנת בי' דינא אחר בי דינא לא דייק.
 הגם שיש לי לשאל מאחר שפסקו ש . . על מי ועל מה
 מיך מיין מתנגדים תפוס גיהלמן איז אבר קיין זמן גוועזן
 פיל קושיות צו פֿראגן. איז אין נון אלש גל פרט וואש מכל
 אשר לי נאך דא איז גוועזן. ובתנאי האב איך גשווארן דו
 זאלין לון וויא דר דין אזט. מזון שלשי' וכסות ומלבושים האט
 מירש צוגיזאגט אבר ניקש גיהלמן בין ווידר פֿום ב"ד למקומי
 [ר' יודא?] הראשון גיבראכט. יום' כז' אייר ת"ג בהשכמה קומט
 היורא ה . . . מיר אונ' איין זובליקאצין בידו האט רב לאזן
 אויף זעצן ומשמע' כלומר אלש איך דען שר מח . . . הבש
 אונטר שרייבן מוזין. אח"כ קומט ער ווידר זאגט רב' ביגערט
 צו ווישן וועלכן דרך איך גין וויל מיך וואל לאשן איבר דיא
 וועזיר זעצן אים ספינה. אך ביגערט רב' איך זאל מיך . . .
 לאשן דוין איר איך מתפיסה גין וכדומה זאלכר שיבושים זיא
 ביגערט האבן איז מיר פֿיל פא . . . אח"כ קומט ר"י ברענגט
 בשורה זיא נון אלש רצון ביא דעם שר יר"ה אום ב' שלעג
 זאלט איך אויף דיא אמבט שטוב גיבראכט ווערדן דא זאל
 אלש פֿאר ריכט ווערדן. אחר הצות בין איך ווידר גיברכט
 ווארדן אלש איין תפוס אין דיא אמבט שטוב. איז ערשטלך
 רב' אנן גנגן פשוט אלש ערשטלך גוועזן וויא דיא ראשי
 פרקים איבר אנגדר זיין גנגן. וויא דרנאך הט ער זעלבשט צו
 . . . איך זאל אנן קומן. בין איך מיט ר' הויקשר אנן גנגן.
 דר איז גיזעסן דר פֿישגאל אונ' . . . האבן גיפראגט ווער

¹⁾ Vielleicht eine Anspielung auf Baba m. 58b:
 אויל סומקא ואתי חיורא

איז דא וועגן יודן יושט גאלד שמיד פונל) [j] האמל איז קומן בנו של ר' . . . בער אוישרליצער רב הגאון הגדול מוהר"ר שמואל התופס ישיבה בק"ק הילדסום ע . . . הבן זיא גיפראנט אב ער כח פונל) [j] יושט ג"ש העט. השיב בן. האבן זיא ערשמלך כ . . . כלומר בשם השר ומשמעות וויילן איך עטליך עקסעס¹⁾ העט בינאנן אוי' . . . ווען איך דיא מעות זאל צאלן אן בערנט ו' מאות. גנש ב' מאות. והמות . . . אח"כ האט מיך דער פישנאל ופוקר שטארק משביע גיוועזן דאמיט בין איך נון . . . [340b] . . . זיין אפגנגן. בין איך ווידר לפני השופטין גנגן אוי' מבקש גיוועזן דו איך . . . כ"ד שעות זמן הב. הבן מיר משיב גיוועזן עז זייא אירש הנדלש ניט בחרה להן מ"ן צרה: וונדרן איך מוזט בערנט לוי אן שפרעבן בין איך גנגן . . . ת ש"ב יוזל איז ער בלד קומן ר"י הויקשר עז גין מיך מזוהר גיוועזן באזוהרה אחר אזוהרה איך זאלט קיין המשכה מאבן. בין תיכף גאנגן מיט איינים שליח כמו חצי תחום שבת פונל) [j] פטרש האגן. דען שליח ווידר גין לאזן בין אין איינש פויראן בית גנגן עד לילה אוי' בין ווידר בסוד לפטרש האגן בכית יוזל גנגן. ליל מוצאי שבת בין איך מיט ש"ב יוזל גנגן אין מגדול צווישן פ"ה אוי' מינדן בהשכמה זום א' הב איך לאזן עז מיר קומן מייני גומי פריינט ש"י ות"י אויז מינדן. אן דער פאקין מיל²⁾ אן דער וועזיר הבן מיר אוינש גיזענגט. זוא בין איך גנגן ביו דאן הויז³⁾. איז איין עגלה גיוועזן הב מיך אויף גידינגט אוי' הריר אנשל מעמדן ש"ב זלמן ש"י מיכל מעמדן האב איך גומי חברותא גיהאט ביו עמדין. עכ"ל.

II.

Aus Samuel b. Meir Hekscher's Notizen hinter דוד צמח im Besitze von Rabb. Dr. Sg. Auerbach in Halberstadt.

ויתנכלו אותי להמיתני כורה שוחה בו יפול לולי ה' עזרתה לי כמעט ישכנה דומה נפשי אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבי אהללנו. אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך. הגמל

1) Excess 2) Mühle 3) Tannhausen.

חסדים טובי' לחייב[י]ם שגמלני כל טוב כי חלצת את נפשי ממות
את עיני מן דמעה את רגלי מדחי על הניסים ועל הנפלאות
שעשית לי בזמן הזה ובימים ההם ביום ד' ו' מנחם תמוז לפ"ק
פה המבורג¹⁾ מעשה שהי' כך הי' באותו היום הייתי על הבערש
עד שעה וחצי אחר הצות וקניתי לי בא"י צו אונטר פֿוטֿר
אונטרם ראק. ורציתי להלך לביתי לאכול וכשבאתי על הנואר
שטאב סמוך לאפטיק ראיתי מלפני איש א' הולך לדרכו כאלו
גם הוא רוצה להלך לנייאשטט. וכשבאתי סמוך לו ראיתיהו
שהי' מלוכש בכנדי משי שחור מראהו נאוה יפה עיני' וכשבאתי
אצלו הביט לאחוריו ושאל לי בזה הלשון יוד האכט איר וואש
צו שאכרין. השבתי לו מיין הער איך הב זונדרליכש ניכטש.
האט דער הער וואש צו שאכרין. הישב לי יא איך הב איין
וועניג גאלד אויך איין וועניג זילבר בליכט דען הערן מיט מיר
אין מיין לוימענט צו גיהן. השבתי לו יא, ותיכף חזר לאחוריו.
ואני הלכתי אחריו למלון לביתו ועל הדרך דבר עמדי איך הב
עבין וועלין נאך דער נייא שטט גיהן דא הב איך מיין אייגן
קופף מאן. ואני חשבתי כדבריו בן הוא ולא עלה על לבי שחשב
רעה עלי כאשר תשמע להבא, ועל הדרך אמרתי רבש"ע היה
נא מצליח את דרכי אשר אנכי הולך עליה. והנה הארורה
הזאת לא הוליכה לי דרך הישר והסבני דרך מעוקס כדי להטעות
לי שאחשוב שהוא איש זר אשר לא בקי בדרך הנה. והנה
כאשר בא לפני הבית קפץ קל כארי ודילג וירץ לתוך הבית
חיש קל הקל הזה ואני אחריו. וכאשר באתי לתוך הבית
באמת מזלי חזה איזה רעה אשר שמר לנגדי לולי ה' אשר
עזרני. חרדה גדולה נפלה עלי כי קפץ עלי ביעתותא ופחד
בלבי מאחר שמצאתי הבית רק אין בו כלי בית כנהוג בבית
הסוחרים או בבית אושפיז' הנה ולא ראיתי שום בן אדם כתוכו,

1) Vgl. Diarium Europ. Contin. XVII, 244, Schudt
IV, 1, 207.

כי אם איש א' ה' הולך ושוב בתוך הבית מעומף בסרבלו
 כאלו רצה להלך למקום. וסברתי שהוא סוחר א' ואעפ"כ
 בטחתי בחסד ה' אשר כל ינחני לעושיק. והלכתי עם האיש
 הזה לתוך הדר הפנימי ושם ה' שלחן וכסאות מוכני. והבליעל
 הזה ישב על כסא א' ולי נתן כסא לישב עליו שה' אחורי
 נגד פתח החדר כי כל מחשבותיו רעה עלי. והיצא משק בתי
 השוקים שאכמלין בתוכו שרשרות זהב, גם איזה כסף, ושאל[נ]
 מה אדוני רוצה ליתן לי בעד השרשרות הזה, מיד פתחתי
 הסרבל שלי והנחתי הבאי שה' לי תחת הסרבל על השלחן
 נגדו והשבתי לו מה רוצה אדוני שאתן לו בעד הלוט הישב
 לי ט"ז שוק, ואני אמרתי בלבי מי יתן שאקנה אותו במקח
 הזה אך כדי שלא ירגיש שהוא כיב בזול צוית¹⁾ לו ט"ז
 שוק. בתוך כדי הדיבור בא הצורך הזה אשר הלך בתוך הבית
 לכתחילה לתוך החדר שאנחנו בו גם מעומף בסרבלו והוא ה'
 הבעל אושפיזי עצמו ושאל לי באיזה מקום אני דר ובאיזה
 רחוב השבתי לו כאן בעלבשטראם ויתנכלו אותי להמיתני, כי
 לכתחילה ה' סבור²⁾ שהבאי אשר נשאתי תחת הסרבל שלי
 הוא מעות כדרך החלפני כאן נושא³⁾ כיסם תחת סרבלם, וה'
 הפר עצתם וקלקל מחשבותם, כאשר ראה רק שהוא באי
 ובגדים שלי ה' קרועים ובלועי אז אמר כמה עסקתם. השיב
 האחר שהוא רוצה למכור לי השרשות זהב והוא הניח לי הלוט
 בעד ט"ז שוק ואני לא רוצה ליתן לו רק ט"ז שוק הישיב לו
 הראני נא והראה לו אז אמר אני אתן לאדוני ט"ז שוק וחצי
 (עם ה' ש') יותר מאשר הוא בעצמו בקש בעד הזהב. ושאל
 לו בזה הלשון גיטרוואט מירש דער הער וואל, כדי שלא ארגיש
 נבילותם ורמאתם ואחשוב כאלו הבליעל הזה אשר הביאני
 לתוך ביתו הוא זה, והישיב לו כן, אז הלך מהבית לדרכו
 ואני אמרתי להבליעל האחר לא רוצה אדוני למכור לי הכסף,
 השיב לי לאו, במקום שהזהב נמכר אוכל גם למכור הכסף,

1) Germanismus: = bot.

אעפ"י כן לא חשבתי שים רעה עליהם, רק כל מגמת לבי הי'
 שבעל האושפזי הוא בעל פליטה, לכן שאלתי לשגלו הנצבת
 לימינו אחר הלכו לא יש לאדוניך איזה דבר לעסוק ולמכור,
 השיבה לי בזעם ובפנים זועפות לא. אז הלכתי מביתו ואני
 בדרך הלכתי פגע בי המנוול הבליעל הזה על הרחוב לשוב
 לביתו שאלתיהו ובקשתיהו לחזור ולמכור לי השרשרות זהב ואתן
 לו ריווח עליו השיב לי שהוא רוצה לתן אותו לשגלתו ואשתו
 אז הלכתי לביתי ואמרתי גם זו לטובה. והלכתי לביתי ואבלתי
 ושבעתי וברכתי לה, והנה למחרתו ביו" ה' ז' מנחם הנ"ל
 בהשכמה גדולה באה צעקה גדולה ומרה ברחוב שהאיש א'
 נאבד, ושמו אהרן בן החבר משה חתן יוסף בר חיים דק"ק
 המבורג ובקשהו בכל שווקי ורחובות כל היום ההוא וכל הלילה
 ולא נמצא, אז אמרתי בלבי יפה דברי חכמינו ז"ל שלא לילך
 יחידי בבית גוי' ואמרתי לאבי ש"י גם אתמול נפל פחד ואימה
 גדולה עלי' שהלכתי בבית גוי' יחידי וחלילה אם היו פוגעים
 בי מ"י ה"י תובע דמי מידן, וכן דברתי והלכתי עם אבי' ש"י
 על הכערה כדי לזרו את האנשים לחקור הנה והנה באיזה
 תחבולה האפשרי באולי יגעו וימצאו איזה ידיעה וכאשר באתי
 על הכערה גם דברתי בתוך החמוני הדברים אשר קרוני אתמול
 מעשה שה"י וה"י אנה שישמע הדבר איש א' ושמו ליפמן ברי'
 יעקב שמש ושאל לי באיזה אופן הי' השרשות גם באיזה
 בית הי' והגדתי לו את טבעו ומותו ומקום הבית אז השיב
 לי שזה השרשרות הי' משכון אצלי ובעל האושפזי הוא
 מפורסם שהוא רשע רוצה וגנב אז חרדה גדולה נפלה עלינו
 ותיכף עלתה בלבנו שבוודאי מאחר שהוא גוי חשוד שאפשר
 יש לו חלק באבידות הקדוש הנ"ל, גם בתוך כדי דבור בא
 קול תרועה שהקדוש אברהם מ"ן עה"ש אשר נאבד באסרו
 חג של יש"ת שנת [תמ"ה] גם זה הי' יוצא ונכנס באותו הבית של
 הצורך הנ"ל כשה"י דר בשיפרגזעלשאפט וגם באותו היום שנאבד
 נראה בבית הנ"ל, אז פתחו כולם בפה א' ואמרו אין ספק שזה

הצורך האביד את הכי קדושי הנ"ל ואמרת אל הכיב כמר
 ליפמן הנ"ל מאחר שאתה מכירו לשעבר בא אל בית הצורך
 הנ"ל ונראה אם יתודע לנו איזה הקירה או ידיעה ועשינו
 תחבולה והלכנו שם אל הבית לשאול לו כמר ליפמן הנ"ל
 מאחר שרגיל להתעסק עמו אם לא רוצה למכור לו השרשרות
 הנ"ל שקנה מזר וכאשר באנו לביתו, והנה לא מצאנו חבליעל
 הזה עם שגלו הארוכה בביתו רק שפחה אחת ושאלנו לה אין
 אדונה עם שגלו בבית והשיבה אינה יודעת ושאלנו אם לא
 יודעת מאיש זר אשר כאן באושביזא והשיבה שלא הי' כל
 השבועה שום זר ואז ראינו למרתף ונכנס[נו] עמה בדברים
 באם לחקור ממנה איזה דבר אבל לא יכלנו לחקור ממנה
 כלום, אעפ"י כן אמרנו לילך לעת ערב עוד פעם לישם לראות
 אם בא לביתו וכן עשה כמר ליפמן הנ"ל והלך לעת ערב
 לביתו. אבל עוד לא שמע ולא ראה בעל אושביזא גם שגלו
 וכאשר שמנו הדברים האלה על לבנו נכנס בנו החשיד עליו
 יותר מאחר שאין דרך בעל אושפיזא לצאת מביתו עם שגלו
 כל היום והנה לא נחנו ולא שקטנו ולמחרתו ביו"ו הלך כמר
 ליפמן הנ"ל עם אשתו לבית הצורך הנ"ל וכשמצאהו שאלו
 תיכף בבקשה שימכור לו השרשרות זהב שקנה מאיש זר
 ויתן לו ריווח והשיב לו שלא הי' זר בביתו והשרשרות הזאת
 זה שלו והראו לו השרשרות ואמר שזה שרשרות אשר הושכן
 אצלך. אז שתק כמר ליפמן הנ"ל, אך בקש ממנו באם שיבא
 איזה זר לביתו שיש לו איזה דבר לישא וליתן לשלוח אצלו
 לעסוק עמו. והשיבו כן אך שתוק ולבך לפומי לא גלי,
 ובתוך כדי דבור נשתנה פניו ככרום. וכאשר בא אלי כמר
 ליפמן הנ"ל והגיד לי הדברי' כחוייתן אז חרדה גדולה נפלה
 עלי ואמרת הלא תראה ברור גמור שבו רמאות גדול ובודאי
 וודאי' היא הרג את הקדוש הנ"ל. גם הקדוש כמר אברהם
 מיין, אך אעפ"י כן לא ידעין מה לעשות בעסק זו כי דבר
 קשה הוא להעליל עלילות בלי שום עדים והכל הי' רוצה

לתבוע את דם הקדושים מיד הרוצח הזה. העיר את רוחינו כולם כאחד והשריש לבנו היא וודאי הרוצח. ולמחרתו בין השבת מ' מנחם הנ"ל יצאתי מב"ה מדרעקוואל לביתי מצאתי לפני פתח ביתה אשת כמר ליפמן אושמרוד וספרתי לה דברים הדבריו אשר נעשה כהדבר הנ"ל ומי האיש הכליעל הנ"ל. אז פתחה בפה מלא אין ספק שזה הרוצח כי אני מכירו. והנה בחצי שעה אחר זאת בא הכליעל הזה עם שגלו לימינו, ועבר לפני פתח בית האשה הנ"ל, ואחריו נושא סבל הולך בקרון תיבה קטנה מסוגרת וכאשר ראה האשה הזאת אמרה אולי הרשעים הללו יצאו משער העיר לפרוש בים לפליטה. ובוודאי שהתיבה הזאת שלו. ואפשר שהורג בתוכו. ולבשה רוח, והביטה אחריהם, ויצאה אחריהם עד לאלטונא. ושמה ראתה שחלכו לאוישפיזא סמוך לעלב. אז האשה הזאת עשתה אסיפה גדולה בין היהודי ואמרה שזה וודאי הרוצח וכשישמעו זאת שלחו אחריהם לראות מה יעשו באוישפיזא. וכשראה הכליעל שהיהודי נקבצו יחדיו הלך מאוישפיזא לאוישפיזא אחר וכאשר ראה שגם שמה הלכו יהודי נקבצים, הלך מאוישפיזא ברחוב לילך להמבורג. והי הפיל עליו אימה ופחד ונשא את נפשו לרוץ קפיץ כארי ודילג לבא אל מחוז המבורג, וכאשר שראו היהודי שהוא רוצח לברוח, אז תפשוהו בכנפו ואמרו לא כן אתה, למה רץ ועל מה רץ לך עמנו להשררה והוליכותו לאדון פריזדענטין ש"י וכאשר נתפרסם הדבר תיכף הלכתי לאלטונא בחדוה, גם לבית הפריזדענטין אשר תבע אותי להגיד לו מעשה אשר קרוני בבית הכליעל הנ"ל, וכאשר באתי לבית הפריזדענטין מצאתי הכליעל הנ"ל עם שגלו בכית החיצון הלוך ושוב בקצף ובזעם חירף וגידף ירוק ירוק בפנים של האלוף ר' זעליגמן יצ"ו. אחר הדברים האלה תבע אותי האדון פריזדענטי גם הכליעל הנ"ל ושגלו, וספרתי לו הדברים אשר קרוני וכשנשא ונתן עם הכליעל הנ"ל בשאלת ותשוב ארוכים נתפסו ונלכדו בדבריהם שנראה להאדון ראי' ברורה שזה הרוצח

אך אעפ"י כן הגיד לפ"ו יצ"ו, מי יכול לתפוס אותו על דברים
 מאחר שאין עדים בדבר ואין ממש מאחר שהוא לא הודיע(ה) [ה]
 כלום. וה' אשר רצה לנקים נקמת דם עבדיו השפוך נתן
 בלב אשה אשת אהרן בר משה ישגם היתה מכירתו והלכה
 לבית הכליעל הנ"ל, שם מצאה שלחנו ערוך כי שפחה שלהם
 היתה סוברת שיבאו לביתם אז פתחה בערמה בזעקת מר
 ויללה גדולה בזה"ל א וואט פר איין אונגליק איז אונז דירק
 טוא קאמיין. ואני יודע שאין אישם בו כי בוודאי ישזור שהי'
 בביתו הוא עשה הרציחה. אך יראתי שבאם לא יודה תיכף
 והעסק יבא באריכות יתפס בככלי ברזל. אז השיבה השפחה,
 אמת שאין אישם בו אך הזר עשה. אז פתחה אשה שבאם
 יתוודע לנו ההרוג תיכף יפטר אדוניך. אז השיבה השפחה
 והראה, באותו מקום נרצח ושם נקבר. פתחה האשה בא נא
 תיכף עמדי לאלטונ' והגד נא זו הדברי' שאין אישם באדוניך,
 תיכף יפטר אדוניך מכולם. כן עשתה השפחה והלכה עמה
 לאלטונ', אז כאשר באתה ושמענו כדברים האלה ויפג לבנו
 כי לא האמינו לקול הדברי' האשה, וכאשר בדקנו אותה בחקירו'
 ודרישות מצאנו דברי' וודאי כנים וה[ו] לכנוה להאדון פרזידענט
 כי הוא חקרה בדברי' ומצא דברי' מכוונים, תיכף שלח להשררה
 בכאן להודיע להם הדברי' של השפחה, אעפ"י כן ליתר בטחון
 שלחו השררה יר"ה מהמבורג שני נאמנים לאלטונ' לשמוע
 מפיה ולא מפי כתבי'. ומצאו ג"כ דברי' מכווני'. תיכף חפשו
 באותו מקום שהגידה ומצאו ההורג ב"מ נחפר בקרקע סמוך
 לפתח החצר, וכמו מעקה עשה הרוצח סביבות המקום כדי
 שנפנה מדריסת הרגל. וכאשר מצאנו הרוג בפצעים וחבורות
 ומכת טרי' אשר לא נשמע ולא נראה, אז כאשר הודיע הדבר
 לאלטונ', תפסו את השפחה אצל השוטר שסבורו שבוודאי
 אין בה מעל מאחר שהיא [ע"כ].

237 Z. 6 v. u. l. [גשלאפיין] זונשטין.

243 n. 2 l. Handwerkspersonen.

244 n. 1 l. 235.

246 Z. 2 v. u. l. ובני נתן.

259 Z. 4 l. אחיה של = 260 Z. 17

279 Z. 5 l. עולם.

282 Z. 6 v. u. l. ווערין.

286 Z. 12 l. קיניגש.

292 n. 4 l. 22. Mai.

294 n. 3 Lemle Wimpfen ist wohl der auch Lambert Levi genannte vor dem Neujahrsfeste 5488 (1727) bei seiner Rückreise von Paris ermordete Metzger, von dem das Responsum R. Jakob Reischers **שבות יעקב** III, 114 und R. Ezechiel Katzenellenbogens **כנסת יהוקאל** Nr. 53 handelt.

307 n. 5 l. menschengleich,

312 Z. 1 l. בנו.

313 Z. 1 l. בנו (des Mose Schwob).

314 Z. 1 מ"ש = מהור"ר שמואל.

314 u. 1 Nach dem *Theatrum Europaeum* 1707 p. 148a wird der Herzog von Lothringen von den Juden gebeten, ihnen in Nancy Aufenthalt zu gewähren. Der Bischof von Toul beschwört in einem Briefe den Herzog, die Erlaubniss nicht zu geben, nachdem Lothringen 100 Jahre den christlichen Glauben rein gehalten habe.

314 n. 6 l. Isai.

322 Z. 1 v. u. l. האבין.

Berichtigungen und Ergänzungen.

- 10 n. 3 tasigen = 42 Z. 17, 47 Z. 16, 56. Z. 4 u.
5 v. u., 206 Z. 13.
- 18 n. 1 umgewent = umgekehrt
- 28 n. 3 magnifique
- 34 Z. 2 v. u. Tendlau in Israelit V, 89 spricht
von dieser Stieftochter, die Churga geheissen.
- 36 n. 1 = Bett-Hemden.
- 45 Z. 3 v. u. l. איב[רינ]ע = übrige.
- 60 Z. 8 l. בוך.
- 61 Z. 5 v. u. l. איין חתן.
- 66 Z. 4 l. [אשתו] איזט.
- 72 n. 1 herab = 86 n. 3, 106 n. 1, 180 n. 2, 238
n. 7, 326 Z. 15 u. 18, 327 Z. 8 u. 12, 330, 31.
- 84 n. 2 l. = eingeladen.
- 96 n. 4 l. Gewalt.
- 105 Z. 5 v. u. l. אין דער הערבארג.
- 154 Z. 14 l. איך האב [פארכט] פאך.
- 157 Ueber Moses Helmstädt s. die überraschend reichen
archivalischen Aufschlüsse Karl Adam's in der ersten
Beilage der Stralsundischen Zeitung vom 24. Nov. bis 29.
December 1889.
- 180 n. 6 l. 30. Januar 1677.
- 183 n. 2 l. Freitag 22. Nov. 1709.
- 201 Z. 1 = mögen sie, die Lebenden, lange von den
Totden durch Gottes Liebe geschieden sein!
- 310 u. 2 l. zu Grunde gehen.
- 211 Z. 1 l. איר.
- 213 Z. 7 v. u. l. תי' l. תין.
- 233 Z. 9 l. מוסר.
- 234 Z. 14 l. איין.
- 234 Z. 5 v. u. l. מנכסיו.

- Wirst du mich mehr rufen,
 so giebt es kein[en] Zorn,
 Rufst du mich nicht mehr,
 so hab ich dich geschor'n 205.
 Wenn das Seil am Strengsten
 ist, so bricht es 264.
 Alle Kargheit bereicht nicht
 Und mässige Mildigkeit ver-
 armt nicht 307.
 Statthaggen 60, 152, 355, 356.
 Stettin 157, 158, 160, 161, 162,
 163, 164, 165.
 Stettinsche Drittels 158.
 Sulka Hameln 63, 86.
 Sussmann Gans in Minden 63,
 64, 334, 335, 336, 337, 339,
 340.
 Sussmann Lübbecke 336, 339,
 340, 342.
 Süsse Hannover 184.
Tewele Schiff 262.
 Todros, ein Koch 190.
 Trutzenburg 382.
Ulk [=Ulrike] Mehreich 31, 33.
Wandsbeck 136.
 Wangeroog 152.
 Wesel 181.
 Wien 170, 247, 249, 250, 252,
 269, 321.
 Wilnaer, die 36.
 Wittgenstein 383.
 Wittgenstein Johann, Graf
 346.
 Wittmund 152, 153, 154, 155.
 Wolf Biber in Bamberg 255.
 Wolf, Elia Ries' Schwager 218.
 Wolf, Hirschel Ries' Schwager
 in Prag 219.
 Wolf b. Salman Mirels in Berlin
 218.
 Wolf Pinkerle in Hamburg
 169, 260, 261, 269.
 Würzburg 292.
Zelldorf 387.
 Zippor Hameln 74, 84, 85, 144,
 145, 184, 214.
 Zollenspiker 109.
 Zuckerbäcker, Secretär 376.
 Zwolle 360.

- Salman Emden 395.
- Salman Fürst in Hamburg 33.
- Salman Gans aus Minden in Hannover 64, 65, 66,
- Salman Gans aus Minden in Hildesheim 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 344, 349, 353, 355, 356, 357, 363, 364, 368, 371, 373, 376, 377, 378, 380, 383, 385, 386, 391, 392, 393.
- ר' זעצקי in Minden 337.
- R. Salman Mirels in Hamburg 218.
- Salomo, Kammerdiener in Metz 297.
- Samson Baiersdorf 252, 253, 255, 256, 270, 290.
- Samson Wertheimer in Wien 249, 250, 251, 252, 269, 321.
- Samuel Bonn 170, 224.
- Samuel, der feine 143, 145.
- Samuel, der grobe 143.
- Samuel b. Abraham Hameln 63, 66, 108, 176, 224.
- Samuel b. Isak Hameln 181.
- Samuel b. Josef Hameln, Rabbiner in Hildesheim 66, 354, 355, 356, 362, 363, 366, 368, 370, 393.
- Samuel Lewi in Metz 313, 314, 316, 317.
- Samuel Orgels in Hamburg 257, 258, 262.
- Samuel Oppenheim in Wien 159, 160, 246, 267, 268, 269.
- Samuel Stuttgart 59.
- Sanwel Hameln 191, 212, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 290, 292, 309, 310.
- Sanwel Hekseher in Hamburg 234, 236.
- Sara Boas 62, 63.
- Sara Metz in Altona 234, 235, 244, 245.
- Schalom, Rabbiner in Lemberg 66.
- Schamberg, Graf 29.
- R. Scheftel Hurwitz in Posen 384, 385, 389.
- Schottland bei Danzig 122.
- Schönchen Gans 335.
- Schwanenthurm in Cleve 361.
- Seckele Wiener 256.
- Selig Beer 381, 386.
- Selig b. Feiwesch Cohen in Hannover 258, 263.
- Seligmann Bielefeld 386.
- Seligmann Hamburg 340.
- Simon b. Man aus Hamburg 219, 220, 222.
- Simeon, Rabbiner von Hildesheim 334, 336.
- Solon 172, 194.
- Spinnholz 64.
- Sprüchwörter:
- Eine Thür und Geld lassen sich nicht bergen 162.
- Die ganze Welt ist oll Dein, Ein Jeder findet das Sein 166.

LXVIII

- Mose Helmstädt 134, 157, 160,
 162, 163.
 Mose Hildesheim 30.
 R. Mose Kann 365, 367, 369,
 371, 372, 374, 375, 376, 377,
 378, 379, 380, 381.
 Mose Kramer 152, 355.
 Mose Krumbach-Schwob in
 Metz 182, 215, 275, 289, 301,
 312, 315, 318, 319, 330.
 Mose Lübbecke 369.
 Mose b. Löbin London 267, 270.
 Mose b. Meir Statthagen 247.
 Mose b. Nathan 177, 193.
 Mose Rothschild in Metz 316,
 317.
 Moskau 100.
 Moskaufahrer 100.
 Münster 344.
Nathan Hameln 74, 84, 158,
 159, 160, 162, 164, 184, 203,
 214, 219, 221, 224, 247, 248,
 251, 267, 268, 270, 278, 293,
 311.
 Nathan Mehreich in Detmold
 29, 30.
 Nathan Spanier 29, 30, 59, 60.
 Naumburg 256.
 Nikolsburg 322.
 Norwegen 135.
Oldenburg 154, 155.
 Osenbrüggen 360.
Papst Hermann Dr. in Cleve
 361.
 Paris 295, 298, 301.
 Peinholz 88, 92, 98.
 Perrücke, verpönt 320.
 Pessel Ries in Berlin 170.
 Petersen 103, 105.
 Petershagen 346, 347, 348,
 351, 352, 353, 354, 355, 356,
 357, 359, 363, 364, 366, 370,
 372, 379, 380, 381, 385, 387,
 389, 394.
 Philipps[ohn]= Feiwesch Gans
 352, 360.
 Pinchas Harburg 79.
 Pinneberg 29.
 Polaken 217, 218.
 Polen 62, 64, 66, 75, 90, 98,
 233, 313, 336, 341, 356, 375,
 380, 384.
 Pommern 157.
 Portugiesen 81, 147.
 Posen 61, 385, 389.
 Posthaus in Hamburg 109.
 Prag 146, 169, 219, 323.
Rahden in Westfalen 388, 389
 Rebekka Bonn geb. Pinkerle
 170.
 Rebekka, Gattin des Liepmann
 Osterode in Hamburg 236,
 237, 238, 239, 240, 241, 243,
 398, 399.
 Reize Pinkerle 34.
 Ruben Rothschild in Hamburg
 259, 260, 261.
 Ruben Krumbach-Schwob in
 Metz 328.
Sabbatai Zewi 80, 81.
 Sabbathweiber 187.
 Salman Cohn in Lissa 384.

- Mardochai Mehreich 31, 38.
 Mardochai aus Polen 75, 76,
 77, 78, 121.
 Mardochai Tokels in Lissa 232,
 234.
 Mate, Anselm Hamburgs Gat-
 tin 259, 260, 261.
 Mate, Glückels Grossmutter
 29, 33, 36, 37, 38.
 Mate Hameln 78, 80, 83, 84,
 128, 169.
 Meïr מײַר 145.
 Meïr Aurich 153, 154.
 Meïr, Rabbiner in Friedberg
 145, 371, 373.
 Meïr Hekscher in Hamburg
 236.
 R. Meïr Meiler 363, 365, 368,
 372.
 Meïr Pollak aus Petershagen
 366, 381.
 Meïr Raudnitz, Rabbiner in
 Cleve 147, 385.
 Meïr Statthaghen in Kopen-
 hagen 246, 248.
 Meïr Walch 335, 336, 338.
 Mendel Hamburg 176.
 R. Mendel Rothschild in Fürth
 255, 293.
 Mendele b. Michel Speier 177.
 Mendele Oppenheimer in Wien
 246, 247, 267, 268, 269.
 Metz 184, 210, 211, 213, 275,
 289, 290, 291, 292, 294, 295,
 309, 313, 315, 317, 321, 325.
 Michel Emden 395.
 Michel aus Polen in Hannover
 und Hildesheim 90, 91, 92.
 Minden an der Weser 63, 64,
 334, 338, 339, 340, 343, 344,
 348, 349, 354, 357, 358, 361,
 362, 386, 389, 394.
 Mirjam Gomperz in Cleve 114.
 Mirjam Hameln 184, 248, 273,
 276, 278, 290, 292, 298, 311,
 328.
 Mirjam, Nathan Hamelns Gat-
 tin 270.
 Mirjam, Gattin Dick-Bärmanns
 386.
 Mocatti, ein Portugiese in
 Cleve 147, 148.
 Model Ries in Berlin 170.
 Model b. Hirschel Ries,, 217,
 218, 221.
 Moritz von Nassau in Cleve
 146, 148.
 Mose Brilin in Bamberg 249,
 250, 251, 252, 253, 254, 255,
 256, 293, 310.
 Mose Emmerich=Gomperz in
 Amsterdam 213.
 Mose Goldzieher 30.
 Mose Grigel 371.
 Mose aus Hamm 335, 339, 340.
 Mose aus Hameln 61, 62.
 Mose Hameln 61, 62.
 Mose b. Chajjim Hameln 191,
 248, 251, 252, 253, 254, 256,
 270, 273, 275, 290, 292, 293,
 295.

- Kurfürst, der grosse 121, 170,
 197, 225.
Lang-Nathan in Hamburg 75.
 Langenhagen 102.
 Lasi אופל 346, 367.
 Lasi Gans 355.
 Lathandy 316.
 לב טוב 13.
 Leine 98.
 Leipzig 107, 108, 109, 176,
 177, 192, 215, 219, 220, 250,
 251, 262, 268, 269.
 Lemgo 360.
 Lemle Wimpfen in Metz 294,
 295.
 Leser Metz 292, 294.
 Liebermann Halberstadt aus
 Metz 294.
 Liepmann Cohen = Leffmann
 Behrens in Hannover 66,
 75, 76, 79, 88, 89, 91, 101,
 144, 225.
 Liepmann b. Jakob Osterode
 in Hamburg 236, 237, 238,
 239, 240, 397, 398, 399.
 Liepmann Hildesheim 30.
 Liepmann Schnutthahn 353,
 377.
 Liwa Rindsfuss in Frankfurt
 am Main 348.
 Lissa 231, 232, 233, 384.
 Löb Altona in Hamburg 153.
 Löb b. Anselm Hamburger in
 Amsterdam 144, 145.
 Löb Biber aus Bamberg 255,
 293.
 Löb בישערי 122, 222.
 Löb Eschkeles 321.
 Löb Goslar 176, 177, 222.
 Löb Hameln in Bonn 67, 88,
 170, 171.
 Löb b. Chajjim Hameln 164,
 168, 198, 211, 212, 213, 215,
 216, 217, 218, 219, 220, 221,
 222, 223, 224, 225, 226, 227,
 228, 229, 230, 248, 308.
 Löb Hannover 84, 88, 89, 91.
 Löb Herfurth 234, 392.
 Löb Hildesheim in Altona 29,
 30, 60.
 Löb Minden 345, 348, 350, 385.
 Löb Pinkerle in Hamburg 24,
 25, 26, 28, 29, 32, 34, 36,
 37, 38, 57, 60, 68, 73, 106,
 167, 168.
 Lothringen, Leopold Joseph
 Herzog von 314, 316, 317.
 Lothringen 316, 317.
 Lothringer Geld 316.
 Lüneburg 155.
 Lüneburger Drittels 158.
 Luneville 314, 315, 316.
Man b. Mardochai Cohen in
 Fürth 253.
 Mannheim 321.
 Mardochai Bielefeld 345, 391.
 Mardochai Cohen 122, 123,
 145, 303.
 Mardochai Hameln 124, 142,
 143, 147, 178, 192, 203, 219,
 220, 221, 222, 223, 224, 233,
 234, 246.

- Isak Hameln in Frankfurt 67, 118, 159, 160, 181.
 Isak Kirchhain in Halberstadt 178.
 Isak Pas in Hamburg 189.
 Isak Pollak in Hamburg 231.
 Isak Rintel 378.
 Israel Hildesheim 341.
Jachet=Agathe Schwob in Metz 183, 184, 210, 295, 297, 302, 320.
 Jacob Ebernkirchhain 78.
 Jacob Cleve-Gomperz 340.
 Jacob Cohn aus Statthaggen 339.
 Jacob, der Geschossene 61, 62, 101, 102, 105, 106.
 Jacob b. Liepman Cohen Hannover 184, 224.
 Jacob Krumbach-Schwob in Metz 314, 317, 331.
 Jacob, Lehrer in Metz 330.
 Jacob Lichtenstadt in Prag 169.
 Jacob Marburg in Metz 319.
 Jacob Pollak 178.
 Jacob Ree 33.
 Jente Hameln 63, 66, 86, 101.
 R. Jesaja Hurwitz' Buch = של"ה 199, 264.
 Jesaja Krumbach-Schwob in Metz 297.
 Jochanan Hamburg 176.
 Jokel aus Rzeszow, Vorbeter in Metz 325, 332.
 Josef Bielefeld 353.
 Josef סני"ל, Glückel Hamelns Schwager 168, 169, 197, 198, 209, 210, 211, 216, 217, 223, 249, 251, 257, 258, 290.
 Josef b. Chajjim Hamburg 397.
 Josef Hameln 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 68, 82, 84, 98, 99, 119, 142, 143, 156, 179, 180, 181, 340, 341 (= Josef Stuttgart), 342, 343, 344, 353, 355, 356, 357, 358, 359, 363, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 384, 385, 391, 392.
 Josef b. Chajjim Hameln 185, 186, 231, 232, 233, 246, 247.
 Josel שדבן in Hamburg 215.
 Josel Petershagen 370, 382, 394.
 Juda Berlin d. i. Jost Liebmann 76, 78, 79, 80, 90, 91, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 123, 212, 226, 263.
 Juda Hamburg 38.
 Juda Höckscher aus Giessen 390, 391, 392, 393, 394.
Kalman Aurich 35.
 Kaperschiffe 153.
 Karl Emil von Brandenburg 146.
 Kopenhagen 58, 74, 122, 246, 247.
 Koppel Baiersdorf 292.
 Kossmann Gomperz 144, 184, 213.
 Krösus 172.

LXIV

- Gabriel Levi in Fürth 289, 293.
 R. Gabriel Sinai aus Prag 337.
 Gelnhäuser 65.
 Genendel Lewi 313.
 Gerson Chasan 392.
 Gerson Posen 378.
 Gladbeck, Landdrost 380.
 Gluck [-Glückel] Ree 33.
 Glückchen Cohen 257, 259, 260, 261, 263, 264.
 Glückstadt 134.
 Gumpel Gomperz in Cleve 28.
 Goslar 392.
 Grün-Mose 98, 99, 109, 110, 122.
 Gumpel Emmerich 361, 385.
 Gumpel Wesel 361, 385.
Halberstadt 177, 178, 256, 294, kurfürstliches Rabbinat 354.
 Hamburg 23, 24, 26, 27, 36, 59, 61, 68, 70, 74, 75, 77, 80, 82, 83, 84, 86, 87, 91, 98, 99, 100, 101, 106, 107, 114, 122, 153, 154, 156, 164, 177, 186 (Pferdemarkt), 189, 190 (Wall), 211, 212, 213, 215, 217, 221, 223, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 237, 240, 242, 244 (Schiffergesellschaft), 245, 246, 248, 249, 250, 251, 254, 257, 268, 269, 277, 290, 299, 307.
 Hameln 58, 59, 61, 63, 68, 82, 84, 98, 99, 101, 142, 224, 225, 341, 353.
 Hannover 58, 63, 66, 75, 76, 77, 78, 80, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 98, 101, 144, 155, 156, 179, 181, 185, 224, 225.
 Harburg 106, 165, 181, 239.
 Helmstadt 157.
 Hendele Hameln 191, 215, 226, 227, 228.
 Hendelche Pinkerle aus Hamburg 28, 38, 148.
 Mendele Lewi in Metz 296.
 Herfurth 234, 348, 350, 358.
 Hessen 59.
 Hildesheim 29, 66, 73, 76, 77, 78, 82, 90, 101, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 142, 143, 144, 157, 335, 336, 337, 339.
 Hindele Gans 336.
 Hirschel Ries in Berlin 212, 213, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 229.
 Hirz Hannover 258, 263.
 Hirz Levi in Metz 275, 296.
 Hirz Wallich in Metz 294.
 Hochheim 99.
 Holland 123, 230.
 Holstein 30.
Isachar Minden 348, 359, 360, 389.
 Isachar Cohen 76, 119, 121, 163, 164, 165, 169, 177, 178, 212.
 Isai Wilstadt in Metz 314, 317, 318.
 Isak Gans 335.
 Isak Hamburg 219, 220, 222.

- David Hanau 339, 341, 342, 343, 347.
- David Hanau, Rabbiner in Friesland und Altona 31.
- David Hildesheim 335, 336, 337, 341.
- David Wesel 361.
- Delft 151.
- Delfzyl 149.
- Dessau 177.
- Detmold, Judenvertreibung aus 29.
- Deventer 360.
- Dick-Bärmann 346, 348, 351, 359, 360, 362, 366, 367, 368, 375, 377, 386.
- דישערי 190.
- Dollart 149, 150, 152.
- Duisburg 254, 358.
- Ehrenburg** 388.
- Einpass 102.
- Elia Ballin 30, 158, 160, 184.
- Elia Cohen-Hanau 32, 234.
- Elia Gomperz in Cleve 144, 145, 146, 147, 148, 182, 361, 385.
- Elia Ries in Berlin 123, 212, 223.
- Elia Schwob in Metz 303, 313.
- Elkele Pinkerle 36, 249.
- Elsass 313, 322.
- Emden 151, 152, 395.
- Emmerich 148, 360, 385.
- England 123.
- Esther Schwob geb. Hameln in Metz 67, 86, 158, 182, 199, 210, 213, 275, 295, 296, 298, 302, 212, 328.
- Esther Hildesheim in Altona 30.
- Esther, Gattin des Lehrers Jakob in Metz 330, 331.
- Fabrik** Hamburger Strümpfe 217.
- Feiwelmann Hamburg 32.
- Feiwesch b. Senior Gans in Minden 64, 65, 336, 337, 353, 359.
- Feiwesch Cohen 257, 263.
- Feiwesch Levi in Hamburg 199, 200, 203.
- Fisch 60.
- Frankfurt am Main 65, 109, 118, 155, 176, 249 (Klaus), 250, 292, 293, 294, 324, 339, 340, 341, 343, 347, 349, 363, 369, 374.
- Frankfurt an der Oder 221, 222, 233.
- Freudche Hameln geb. Spanier 59, 60, 61, 64, 68, 98, 99, 143, 156, 176, 182.
- Freudchen Metz 300, 301.
- Freudchen, Tochter Chajjim Hamelns 248, 260, 267, 270.
- Friedrich III. von Brandenburg 146, 148.
- Friedrich III. von Dänemark 27.
- Friesland 31.
- Frumet Lewi in Metz 298.
- Fulda 176.
- Fürth 253, 254, 293.
- R. **Gabriel** Eschkeles 321, 322, 323.

- Bär Warndorf od. Berend Lewi
344, 345, 346, 347, 350, 352,
353, 354, 358, 359, 363, 366,
370, 373, 375, 376, 378, 384.
- Bärmann s. Dick-Bärmann.
- Bärmann, Bärs Neffe 366.
- Bayreuth 255, 256, 270.
- Bella Pinkerle 31, 34, 36, 37,
38, 58, 59, 60, 70, 71, 72,
73, 129, 169, 171, 175, 176,
186, 187, 188, 195, 198.
- Bella Cohen 257, 258, 261,
263, 264.
- Bella Krumbach in Metz 295.
- Belling, Lieutenant 387.
- Benjamin Mirels in Berlin 212.
- Berlin 158, 161, 162, 170, 212,
215, 216, 217, 219, 220, 221,
223, 225, 226, 227, 228, 233,
352, 396.
- Bielefeld 344, 345, 354, 385, 386.
- Blümchen Gans in Minden
334, 336, 337, 346.
- Blümchen, Hirz Lewis erste
Gattin in Metz 300.
- Botenbrod 60, 187.
- Bonn 67, 171.
- בעצין 357.
- Brabant 123.
- Brandenburger Drittels 158.
- Brandspiegel 13.
- Bräunele, die Rabbinerin von
Metz 298.
- Bräunele Wittmund 153, 154.
- Braunschweig 217, 218, 230,
248, 290.
- Breihahn-Weizenbier 102, 104.
- Bremervörde 61, 154.
- Briefträgerin 109, 110.
- Bükeburg 357.
- Buditz, General in Aurich 153.
- C**aspar Gisler 338.
- Chajjim Boas in Posen 62.
- Chajjim Cleve 247.
- Chajjim Fürst in Hamburg
25, 32, 151.
- Chajjim Hameln in Hamburg
67, 68, 73, 75, 77, 79, 84,
85, 86, 91, 92, 98, 99, 106,
107, 108, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 119, 120, 123,
128, 129, 132, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 155, 159, 161,
162, 163, 164, 165, 167, 169,
176, 177, 178, 179, 181, 182,
183, 185, 187, 190, 191, 192,
193, 194, 195, 198, 199, 200,
201, 308.
- Chajjim Meisels 392.
- Chajjim Pollak in Hamburg
178.
- Channa Gans 334.
- Channa Hameln 67, 128, 134,
176, 180, 184.
- Chawa 178.
- Chmielnicky 63.
- Cleve 145, 146, 182, 214, 252,
253, 254, 360, 361, 362.
- D**änemark 27, 29, 134.
- Danzig 75, 79, 80, 122.
- David Emden 356.

Register.

- R. **A**braham Broda 323, 324.
 Abraham Cantor aus Hildesheim in Kopenhagen 73, 101, 122.
 Abraham de Fonseca 197.
 Abraham Hameln in Hannover 62, 63, 84, 88, 89, 176, 341, 343.
 R. Abraham Hurwitz' Testament 264.
 Abraham Krumbach-Schwob in Metz 182, 213, 289, 296, 313.
 Abraham Lichtenstadt in Prag 169.
 Abraham b. Sabbatai Hurwitz 9.
 Dr. Abraham Lopez in Hamburg 196, 197, 198, 199, 200.
 Abraham Metz in Altona 234, 240, 241, 245.
 Abraham אַבְרָהָם in Hamburg 32, 33.
 Abraham Speier in Halberstadt 294.
 Dr. Abraham Stadthagen in Emden 152.
 Abraham Walch 369.
 Abraham Wannefried aus Posen 378.
 Ahron Bak 357.
 Ahron Todelche 145.
- Ahron b. Jochanan Hamburg 177.
 Ahron b. Mose Hamburg 397, 400.
 R. Ahron Worms in Metz 295, 321, 322.
 Alexander von Macedonien 303, 304.
 Altona 24, 26, 27, 29, 32, 77, 83, 91, 107, 145, 228, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 270.
 Amersfort 214.
 Amsterdam 73, 111, 112, 123, 144, 145, 149, 182, 213, 214, 215.
 Ansel Emden 395.
 Ansel Hamburg 38, 144, 259, 260, 261, 262.
 R. Ascher aus Frankfurt am Main 118, 119.
 Aurich 35, 153.
Baiersdorf 252, 253, 254, 290, 293.
 Bamberg 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 290, 292.
 Baruch Berlin=Benedictus Veit 216.
 Bär Cohen in Hamburg 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264.
 R. Bärusch Eschkeles 321.

נפ' ונק' יו' יו' עשיק נ' טבת תקמ"ח ל' פ"ט א"ח
 בדרכי' ובמעשיה כשרה ותמימה והדרובה
 בני' בדרכיה להגות בתורה ולא היה בה רוח
 גאון וגבוהה רק נמוכה ושפלה מנשים באהל
 תברך נאמר עליה כל כבודי פנימה גמלתהו
 טוב ולא רע כל ימיה תפלתה הית' בכוננה
 לאל שוכן מעונה ב"ו תנצב"ה

4471 תקנ"א

האשה חשובה הו"ה מ' הינדכה א' המנ"י כה'
 ל"ב אופנהיים ז"ל בת המנ"י כ' מיכל
 האמל סג"ל נו"נ יו' ב' כ"ג תמוז תקנ"א

38

4491 תקנ"ה

האשה חשובה הצנועה והחסידה הזקנה מ' מערלה
 דארטשטאט בת המנ"י הו"ה פו"מ כהר"ר איצק האמל
 סג"ל ז"ל נפ' יו' ד' לאחר תפלת מנחה ז'
 תמוז ונק' למח' יו' ה' ח' הגיל תקנ"ה ל'

39

4496 תקנ"ז

ה"ה היקר והנעלה כ' זלמן בהמנ"י כהר"ר
 אברהם האמיל סג"ל נפ' אור ליו" ד' ונק' יו' הג"ל
 א' דחה"מ של סבות תקנ"ז ל'

40

3619 תקנ"ה האשה חשובה הזקנה מ' לאה בת
 המנ"י הדיין . . . איצק האמל סג"ל זצ"ל אשת כ' מרדכי
 אופנהיים נפ' ונ' ביו" ד' יו"ד כסליו תקנח"ה

41

4492 תקס"ד

היקר והנעלה הו"ה כ' גומפל בהמנ"י כ"ה אברהם
 האמיל סג"ל ז"ל נפ' משיק ונק' למחר' יו' א' כ"ה
 אייר תקס"ד ל'

42

4355 הצנועה החסידה הקצינה מ' הינדכי א'
 האלוף והקצין ג"צ וממונה הקהלה כ' יסל קולפא
 ב' האלוף והקצין ומנהיג הקהילה כהר"ר יוסף
 האמיל סג"ל נפ' ונק' יו' ב' כ' מנחם . . .

43

- 3620 30 תקב"ט האשה צנועה והגונה מי שונכה
אשת הויה כי לימא הענא סגיל איב איצק ברי"ח
האמיל סגיל זיל נפי ונקי ביו"י בי ט"ו אייר תקב"ט ל'
- 3621 31 תקל"א הוקר והנעלה כהר"ר מרדכי בן
המנוי כהר"ר חיים בהמנוי מהור"ר איצק האמיל
סגיל זיל נפי אור ליו"י ג' ונקי למחר' ביו"י הגיל בי אייר
תקל"א לפ"ק
- 4837 32 תקל"א האלוף והוקר כיה משה בהויה פוימ גו"ה
המנוח כיה איצק האמיל סגיל זיל גו"י וי' ה' כ"ד סיון
תקל"א ל' וכתב לו לעצמו ס'ת בכתיבה תמה זכה וברה . .
- 4730 33 תקל"ב
האלוף והקצין המרומם כהר"ר ליב
בהויה המנוי ר' מיכל האמל סגיל נפי
אור ליו"י ו' עשיק ונקי למחר' ז' ניסן
תקל"ב ל'
- 4838 34 תקל"ו האשה השובה הצנועה והחסידה מי
עדיל א' ה"ה התורני כהר"ר יוקב בהמנוי פוימ כהר"ר
משה בהמנוי פוימ כהר"ר איצק האמיל סגיל זיל נפי
ויו"י א' לאח"ר חצות ונקי וי' הגיל י"ג ניסן תקל"ו ל'.
- 4357 35 ה"ה האלוף והקצין הוקר והנעלה כי איצק
בהמנוי חו"ה פוימ כהר"ר יוסף האמיל סגיל זיל
נפי ונקי וי' ה' כ"ה סיון תקמ"ד
- 4351 36 תקמ"ז
האשה השובה וראת ה' היא תתהלל מי בילא אשת הו"ה
פוימ כיה איצק בון יצו בת המנוי פוימ כיה יוסף האמל
סגיל נפי ונקי וי' ו' עשיק ביו השון תקמ"ז ל' פ"ט א"ח
שהי' בעלת וראת ה' כשרה והגונה ג"ח עש[ת]ה בכל
עת ועונה כפה פרשה ותפלתה עשתה במונה
ערב ובוקר וצהרים לשוכן מעונה ב"ז תנצב"ה
ענשצ'ו בניע א"ס
- 4699 37 תקמ"ח האשה הזקנה צנועה במעשיה
מי בילא א' המנוי הויה ר' איצק האמל סגיל זיל

- 4723 תקב"א 24
האלוף והקצין הישיש והזקן כי מיכל בהמנו הויה המפורסם
פוי"מ כהר"ר משה האמל סג"ל ז"ל נוי"נ יו"י עשיק ט"ז אדר
ראשון תקב"א ל'
- 3672 תקב"ב הצנועה והחסודה הקצינה מרת 25
שארלה א' הקצין כה' ליב האמל נפ' ונק' ביו"י ה'
י"ד אלול תקב"ב ל'
- 4728 תקב"ג 26
ה"ה האלוף והקצין ר' שלמה בהמנו' . . .
האמל סג"ל ז"ל נוי"נ יו"י עשיק א' . . .
הפסח תקב"ג ל' צו ווייסן בערן¹⁾
- תקב"ז 27
האשה חשובה הויה
מרי עליכה אשת
המנוח כי נטע בן
פוי"מ כה' משה האמיל
ז"ל בת המנוח כה' ליב
לימבורג ז"ל נפטרת
אור ליו"י ד' ונקברת ביו"י
הג"ל ג' כסליו תקב"ז
לפ"ק תנצב"ה
- 4858 הבח' כי הירש בהמנו' פוי"מ כהר"ר יוסף האמיל 28
סג"ל ז"ל נפ' אור ליו"י ג' ב' אדר ונק' למח' יו"י הג"ל תקב"ז
- 4858 תקב"ט 29
הויה הוקר והנעלה כהר"ר אברהם בן פוי"מ ה"ה
כהר"ר יוסף האמיל סג"ל ז"ל נפ' במשיק ונק'
למחר' יו"י א' ח' טבת תקב"ט ל' פ"ט אי"א
ויושב בתענית מירי שבוע בשבועה בה"ב²⁾ כמה
שנים השכם והערב תמידין כסדרן בהכ"נ
להתפלל ערב ובוקר צדקה עשה בחיים חייתו
ויותר מכדי יכולתו וגם שארי מידות טובות
ב"ז תנצב"ה

¹⁾ = Weiss Bär s. Schudt III, 197.

²⁾ = שני וחמשי ושני.

- 19 3639 תקי"א היקר והנעלה ה"ה כה' איצק כה"ה כהר"ר
חיים האמיל סג"ל צו גאלדין שוואנזן בליל ג' ונק'
ביו' ד' ה"ה של פסח י"ט ניסן תקי"א ל'
- 20 3468 תקי"ב האשה חשובה הצנועה והחסידה מ' העבלה
אשת ה"ה כהר"ר משה האמל סג"ל
בת הו"ה כ' הורש גונדשהיים
נפ' ביו' ה' אחר חצות ונק' ביו'
ו' עשיק ה' שבט תקי"ב
- 21 762 תקט"ז
היקר כ' שלמה בכ'
מיכל האמיל
ז"ל קמ נפט' ונק'
ביו' ער"ה תמוז
תקט"ז ל' תנצב"ה
עשיצ' בנן עדן א'
- 22 4620 תקי"ח
האשה חשובה הצנועה והחסידה מ' פ"ילה א' פ"ו וגי'ה
המנו' כהר"ר איצק האמיל סג"ל ז"ל בת פ"ו כ"ה
שמואל שב מבננ ז"ל (!) נפ' עשיק ד' ניסן ונק' יו' א'
ח' דפסח תקי"ח ל' פ"ט א"ח והגונה צדקת במעשי'
ותמים בדרכיו י"א נצמד בלבד לא נחתה יומם
ולילה מלהתפלל לאל שוכן מעונה רבות עשתה
מ(ה)ת[ח]שבות הנכרים מתוך מעשיה נמלתהו טוב ולא
רע כל ימי חייה כפה פרישה לעני' ולאביון שלחה
ידי' לרפאות פצעות ומכות טריה ידים רפות
החזיקה באמרי פיה ובמעשי' ידי' שבחיה מי
יוכל לספרה אשה בכל אלה לא ימצא עלי' קננו
המקונני' חבל על דאבדון תנצב"ה
- 23 4832 תקי"ח האשה חשובה הצנועה והחסידה מ'
פריידיכי א' הקצין ה"ה כ' שלמה האמיל בת ה"ה פ"ו
וגובה הקהלה כה' איצק האמל סג"ל ג' יו' א' . . . ערבית
ונק' יו' ב' ה"ח אלול תקי"ח ל'

אהברים? תנא ומתנא הוא ר' יצחק
 דשמעתתא ידיו היו רב לו

. . . . .
 . . . . .

4619 תקי"ו

17

האלוף וקצין המרוסם וגובה הקהלה כה' איצק ביה' הקצין
 כ"ה משה האמל סג"ל צו פאדר וואן¹⁾ נפ' בש"ק וני' יום כ"ה אייר
 תקי"ו ל' בזה הקבר חלף ועבר צורת הגבר בנוברין
 גבר אשר כבר הו' לעולמים איש צדיק תמים במעלות
 זמדות הנעים . . סמים כסאו מטלת בין
 גדולים ורמים אבן יקרה מסוכתו וכחומה נשגבה
 במשכותו ינוח על משכבותיו באבני המקום מראשותיו
 איש צדיק תמים הו' בדורותיו צדיק בכל דרכיו וחסיד
 בכל מעשיו על פי מדותיו אבן הראשה
 ואבן פינה הזאת שמתו מצבה לטי שעסק בצרכו
 צבור קמה וגם נצבה לראש צדיק עובד ה' ביראה
 ובאהבי' וכל כוונתו הו' לשי"ש במעשהו . . .
 תנצב"ה עשצבניע

3622 תקי"א

18

האלוף והקצין התורני ה"ה בהר"ר חיים בן מהר"ר איצק האמיל
 סג"ל ז"ל צו גאלדין שוואנין²⁾

נפ' ביו" ג' עת ערב ונק' בשם
 טוב ביו" ד' יו"ד אייר תקי"א ל'
 פ"ט אי"א צדקה וחסד ימצא בחיים
 ידו פשוטי לכל אדם תרום ונתן
 בעין יפה מן המשי" (א) [מ]דד לא שלט
 בו עין רואה כל ימיו לא זו ת"ח
 מאוכלי שולחנו ערב וצהרו . . . ל
 ולא מנע הנלו' השבים והערים
 לבהיב להתפלל לאל השוכן מעונה
 יפיו . . . . . אלא תורה
 כ' . . . . .

1) = zur vorderen Wanne.

2) Ueber das Haus: Gülden Schwan; s. Schudt a.
 a. O. III, 198.

בת היה הזקן הר"ר
ליב ווייסווילר נ"י
ביו" א' כ"ז ניסן
תיק לפ"ק תנצב"ה

3447 ת"ק

13 האשה החשובה נעלטה אשת היה כהר"ר
חיים האמיל סנ"ל נפטי בשם טוב בש"ק וני'
ביו" א' כ"ז ניסן ת"ק ל'
פ"ט אשה הגונה לכל
דבר מצוה היו מזומנה
שבחה מי ויכל להמנה
ע"ת לבעלה גם תפלת'
היו בכוונה נזהרה בת
הר"ר גומפריכט בון תנצב"ה

722 תק"ב

14 חיים בן היקר כ' מיכל
האמיל קמ נפטי
וני בשם טוב יו" נ'
י"ד אדר שני
תק"ב לפ"ק תנצב"ה

1410 תק"ד

15 האשה החשובה מר' יענדלה
בבי נעם קמ ז"ל א'
כ' מיכל האמיל
נפטר ביו" ש"ק וני'
למחרת כ"ג אדר
דאשון תק"ד ל'
תנצב"ה עשצבניע

3623 תק"ו

16 התורני הו"ה מופלא ומופלג בתורה הדיין
כמהר"ר איצק בהר"ר נתן האמיל
נפי בליל ש"ק וני ביו" א' ט' טבת תק"ו ל'
פה נטמן איש שעלה ממעונו אריו'
מהר"ר נמרים מדוינא מומחא באיש

4182 תפ"ח הנבירה והצנועה מ' לאה א"א ה"פ הר"ר 7
 יוסף האמל סג"ל ממנהיים נפ' אור ליו' ו' עש"ק י"ז
 אדר תפ"ח צור וואני

946 תצ"ה 8

האשה חשובה מ' פרוטט
 אשת כ' זלמן
 האמל נ' בליל
 כ' ונקב' ביום ב'
 ד"ו חשון תצ"ה
 לפ"ק תנצב"ה

4617 תצ"ז

הילדה מ' פאניל א"ר יוספא ב"ב
 פ"ט אשה הגונה מ' פאניל בת הקצין פ"ו
 הר"ר ליב האמיל סג"ל נוי"נ כ"א אדר
 תצ"ז תנצב"ה

3640 תצ"ז הבח' חשוב הר"ר יוסף בן האלוף והקצין 10
 כהר"ר חיים האמיל סג"ל . . . ונסמך בשם החבר ר'
 יוסף הגיל הנפ' ונ' ביו' ו' עש"ק כ"ז אדר תצ"ז ל'

2485 תצ"ט 11

הצנועה והחסידה הוולדת מ' ישלה
 נפ' ביו' א' ונ' ביום ב' כ' אב תצ"ט ל'
 אשת האלוף והקצין כהר"ר
 מרדכי האמיל סג"ל ז"ל
 פה טמונה אשה חשובה
 והגונה שבחה מ' יוכל
 להימנה היקרה מ' ישלה ב'
 האלוף והקצין המרום פ"ו
 כהר"ר איצק שפיאאר ז"ל
 תנצב"ה

212 ת"ק 12

האשה החשובה הו"ה מ' אסתר
 א' הו"ה הדיין כהר"ר
 איצק בר"ן האמיל סג"ל

הענונה ורבהי כפה פרשה
 לעניים בכל [עת] ועונה כל
 מעשיה היתה לאל השוכן מ
 עונהי כשרה ובהנהי אשר
 במותה נשאו קינה על מ(ט) [ע]ש
 יה הטובים מי מנהי מי הנלה
 בת הריר זלמן הו(1) זיל נפי ונקי
 יום שני של פסח ת"פ ל' תנצב"ה

4446 תפ"א

4

היולד(ט)ת הצנועה מי הוה א' היה המנוי
 ב' איצק האמיל סג"ל צור וואניק(2) נפי
 במש"ק כ"ז טבת תפ"א ל' . . .
 בת היה פ"ו הריר זלמן זבלי מעין תנצב"ה.

4828 תפ"ו

5

הצנועה והענונה רבה בשני
 מ' ריוכן א' ב' אברהם האמיל
 סג"ל בת היה כ' בענדיט לוי מק"ק
 המבורג נפי במוצאי יו"ט של ר"ה
 ונקי ד' תשרי תפ"ו ל' נהי וקינה
 ע' אשת נעוריו אשר שכבה
 במטמוני השכמה והערבה
 לבה"כ תפלתה בכיונה
 ותחנוני תנצב"ה עמשצובני"ע

4508 תפ"ז

6

היולד(ט)ת האשה צנועה מי עדיל א' הריר שמשון מארקברייד(3)
 צור וואני בת האלוף הפרנס היה הריר איצק האמיל
 סג"ל נפי בשי"ט יו" ד' הושענה רבא תפ"ז ל' נהי
 . . . והי רבה בשנים

1) Vgl. Kaufmann Revue des études juives 25, 205 n. 4.

2) Das Haus führte den Namen: Wann und Blassbalg s. Schudt a. a. O. III, 196.

3) Vgl. Kaufmann, Urkundliches aus dem Leben Samson Wertheimers p. 119.

Anhang :

Die Epitaphien der Familie Hameln in Frankfurt
am Main.

765 תי"ז.

1

מרת הענדלוי א' מיכל המיל
 פה טמונה אשה
 הגונה מרת הענד
 לוי אשת מיכל
 הנפטרת ונק
 ברת ר"ח שבט
 תי"ז לוי תנצב"ה.

תע"ט

2

היקרה מרת לאה א' הי"ה פ"ו הר"ר נתן האמיל
 נפ' ונק' יום
 א' ז' תשרי תע"ט
 לפ"ק צור הונטר¹⁾ . . .
 ותמת לאה ותקבר פה
 במטמונים אשה ה
 צנועה והיקרה ומנוע
 ישרים ונכונים עשתה
 תפילתה לאל השוכן מ
 עונים מי לאה בת הי"ה
 פ"ו והגובה מו . . .
 צונץ וצ"ל²⁾ . . .
 תנצב"ה.

981 ת"פ

3

הצנועה והיקרה מ'
 חנלה א' ר' איצק המיל סג"ל
 מצבת אשה יקרה והגונה

1) Wohl = zur hinteren Wanne.

2) Vgl. Kaufmann Monatsschrift 1894, 485—93.

בש"ט ליל ד' ונקברו יום ה' יוד חית מרחשון תקל"ז נבי"כ בילה דרום.

יאא"נ ר' ישראל בן ר' זלמן האמיל בעבור שהלך כל (8) ימיו בדרך הישר ותמיד הו' מן המקדוים[י]ם לבי כנישתא בי"ז תנצב"ה עשצשבע"א נפטר בליל ד' ונקבר ביום ה' כ"ז אדר ראשון תקל"ז ל.

יאא"נ האשה הצנועה מ' מאטה אשת ה"ה פ"ו כה' מאיר (9) רגאנים נפטר[י] ט"ז תמוז תקל"ב לפ"ק נבי"כ מאטה האמיל.

יאא"נ האשה חשובה המהוללה מ' שינכא ע"ה בת המנוח (10) ג"ה אהרן פולדא ז"ל היתה אשת המנוח פ"ו כהר"ר דוד האמיל סג"ל ז"ל ובעבור שכל ימיה נגד כל אדם היתה פועלת טוב היא אחת מןפותחי יד ליתן צדקה בכל עת מושלמת במעלות ומדות הנאותים לנשי הכשרות בי"ז תנצב"ה אצל נהצו"צ אשר בה"צ ובניע תנוח במנוחה נכונה במעלה העליונה אמן. נפטרת בש"ט עש"ק ר"ח אב יום מיתת אהרן כהנא ונקברת ביום א' ג' אב תקט"ה לפ"ק נבי"כ שינכא האמיל.

יאא"נ המנוח החבר ר' יחיאל המכונה מיכל בן המנוח (11) פ"ו כ"ה דוד האמיל הלוי נ"ע וזיה האיש ההוא תם וישר מעודו עד עת יציא(ט)ת נשמתו הטהורה השכים והעריב לבית התפלה והתפלל בכוונה רצויה וקבע אחריה עת ללמוד בתורת ד' נאמנה: מאז נהיה לאיש החזיק ידו עני ואביון: והצנע לכת להיות מהנותנים בסתר כטל משכים הוי' לחולים ונדכאים: בהיותו זה שנים רבות נבאי דח"ק הגדולה דב"ח והי"ב. חקר ותקן כל המכשלה אשר היתה בה לפניו ויעזקה ויסקלה(ט) העמיד בה נדרים נדרים ומהם מיוסדים על חומת הח"ק היקרים לעין כל כספירים: גם עם המתים לא עזב חסדו שהו' חד מח"ק דקברנים וגי'ח' ושאר מעלותיו מי ימלל! מיכ"ל מימין ומשמאל מהללי ומכל מכירו ויללי ובחצי ימיו כט"ל משכים והולך לבית עולמו וקבל באהבה היסורים הגדולים שסבל על משכבו ואשתו נתנה צדקה בין מיתה לקבורה בעבור נשמתו בי"ז צדק לפניו יהלך וינוח בטנוחה נכונה על משכבו ועם המתים יחיה אל ברב חסדו לקץ הימים יעמוד לגורלו ועצו"צ בהתצ"נ א"ס. נפטר בש"ט ליל ש"ק ד"י כסלו ונקבר ביום א' ט"ז כסלו תקס"ה לפ"ק נקרא בפי כל ר' מיכל האמיל.

יאא"נ האיש הישר כהר"ר ליב ב' המנ"י פ"ו כהר"ר דוד (12) האמיל סג"ל ז"ל מפה י . . . נפטר ביום וי"ז עש"ק פ"י וישב כ"י כסלו ונקבר ביום א' כ"ב כסלו תקע"ט לפ"ק נקרא בפי כל ר' ליב האמיל.

Mannheim') ein Seelen-Gedächtniss gefunden haben.

1) Im Memorbucho von Mannheim werden aus der Familie Hameln die folgenden Namen erwähnt:

1) יאא"נ פ"ו הקהלה, לו נאה תהלה, ה"ה החבר ר' ישראל יוסף נפתלי בר יעקב המכונה ר' הירץ האמיל ז"ל בעבור שהיה עוסק בצרכי צבור באמונה, וצדקה נתן לכל בטמונה, ובגמילות חסדים היו מתעסק ולמד(ה) [י] תורה היו מחזיק, ויורשיו נדרים בעבורו מתנה לצדקה בשכר זה תנצב"ה עשצשבע"א. נפטר ביום ד' ט' כסליו ונקבר ביום ה' למחרתו בשנת תפ"ג לפרט קטן. Ueber Hirz Hammel s. Löwenstein a. a. Q. 133.

2) יאא"נ האישי הישר כמר שלמה זלמן [m. בר יוסף] ענא"ו בעבור שהיו כל מעשיו באמונה, גם יורשיו נדר [י] לצדקה מתנה הגונה נפטר בשם טוב ונקבר ביום ו' עש"ק י"א סיון תפ"ד Ueber Salmon Hamell s. ib. 132. נקרא בפי כל זלמן המיל

3) יא"נ האשה היקרה מרת רחל בת כמר ישראל דמונטעל אשת זלמן המיל ענא"ו שרר"ו בעבור שכל ימיה עוסקת במצות וגם בנה נדר בעבודה לצדקה בשכר זה תנצב"ה עשצ"ו שבנע"א. Ueber Israel de Montel s. ib. נפטרת בש"ק ונקברת ביום א' ט' אייר תפ"ה לפ"ק.

4) יאא"נ האשה הישרה מרת טייכו בת פ"ו כהר"ר אורי פייבש ז"ל מהיידלבורג שהיתה אשת כמר ליור האמיל * * * וגם בעלה נתן צדקה עבודה והשכיר ללמוד כל השנה שתהיו למנוחת נפשה * * * נפטרת בשם טוב ליל מ"ש ונקברת למחרתו ביום א' יו"ד סיון שנת תצ"ז לפ"ק.

5) יאא"נ ר' אליעזר בר ר' יצחק בעבור שיורשיו נתנו לצדקה בעדו * * * נפטר ביום ד' ונקבר ביוד א' לחדש טבת תקח"ל נקרא בפי כל ליור האמיל.

6) יאא"נ הר"ר יוסף בהמנוח הר"ר משה האמיל סג"ל ענא"ו בעבור שהיה איש ישר וכשר ופ"ה בק"ק פ"פ דמיין והתנהג את עצמו כל ימיו במידת אמת ונשא ונתן באמונה והניח אחריו ברכה דבר טוב לקרן קיימת לחלק הרווחים בכל שנה ושנה ב"ז תנצב"ה עשצ"צ שבנע"א. נפטר ונקבר יום א' י"ז אדר תקי"א לפ"ק.

7) יאא"נ האשה חשובה מרת ביילה בת פ"ו כ"ה ליוב אפנהיים מפ"פ יצ"ו היתה אשת כ"ה ליוב האמיל סג"ל * * * נפטרה ונקבר

בה"מ דפק, עשה תפולתו בכוונה, לאל שוכן מעונה, אשתו מרת הענלי נתנה עבורו ב' זהו לצדקה, בשכר זה תנציב"ה ע"נ אברהם יצחק ויעקב שרריל ושאר צדיק[ים] וצדקניות שבג"ע אמן.
נפטר ונקבר בש"ט יו" ג' עשרה בטבת תקיט"ל.

יא"נ איש משה עניו מאוד בכל מעשיו גדול ליהודים 2)
ורצו לרוב אחיו ה"ה האלוף והיקר הקצין כ"ה משה בן כ"ה יחיאל הלוי עבור שהי' בסתר נתן פז לאביונים, במקום שאין יד שולט(ו)ת ננו מטמונים, ומיא[ו]ם בתענוגי העולם עבר, ומדבר שקר הרחיק מלדבר, ולהלוות לעניים בשעת דחק ממאודו, לא מנע עצמו מעודו, ואחרי שהי' חד מהמנויי' דסיוע(ה)ת[ת] המס פה, ציוה קודם מותו, להפריש מעובונו כמנין שמו ו' צל' שטיק העולה לסך שלשים וארבעה זהו' למזיץ לקרן קיימת עולמית להחברי' דסיועת המס הנ"ל והמבוררים דהחברי' ישניחו שיהי' הקרן קיימת הנ"ל תמיד ביד איש בטוח והרווחים אשר יעלו על הקרן הנ"ל יחלקו החבר' הנ"ל לסיועת המס וגם יורשיו נתנו עבורו ב' זהו' לצדקה בש"ז תנציב"ה ע"נ איזו שרריו וע"ש צו"צ שבג"ע ויוכה לעמוד לתחי' אמן הי' נקרא בפ"כ ר' משה בן ר' מיכל האמיל מפ"פ.

נפטר בפורים ונקבר בש"ט למחרתו תק"מ לפ"ק.

יא"נ שמעון בן כ' שמואל האמל סג"ל, שהי' רך בשנים, 3)
והלך בדרך ישרה נפ' בש"ט יו" ג' ט"ז אדר ונק' ביום ה' ח"י אדר ראשון תקע"ג והי' נקרא בפ"כ שמעון האמל.

יא"נ הישיש והזקן ה"ה כמר שמואל בן כמר ג"ה ר' משה 4)
האמל היה איש תם לבבו שלם עם ה' והשכים והעריב לבית התפלה . . . יו"א ג' אדר שני בשנת תקפ"ו לפ"ק ונקרא בפ"כ כל האמל. Vgl. Löwenstein, Geschichte der Juden in der Kurpfalz 195 n., wo statt Homel zu lesen ist: Hameln.

יא"נ הבח' אברהם אליעזר חיים בן כ' יוסף האמל מפה 5)
עבור שהי' רך בשנים והי' עובד את ה' באמונה, ובענוה, וכבוד אומר כולו וכל מנ[ו]יותיו, הי' לכבד אבותיו והי' להם לסעד(ם), ומחזיקים בעת[ה]ם, וגם כפו פורס לעניים, והוא הי' בן טובים, וכמעט שהי' בן כ"ז שני' ונפל עליו יד ה' ולא עמד מחליו, ומדוכא תמיד ביסורין קשים כמעט חמש עשרה שבועות, ובכל זאת לא עזב את יראתו . . . נפטר בליל ד' הנכנס ליום ה' ד' טבת תקצנ"ל ונקרא בפ"כ כל ליפמן חיים בן לא"א כ' יוסף האמיל.

treff der Mitglieder der Familie Hameln in Frankfurt am Main zeigt ein Ueberblick über die noch erhaltenen Epitaphien der Gemeindemitglieder dieses Namens, welche eine Verbreitung der Familie hier gewonnen und wie sie allgemach durch ihre Verbindungen mit den ältesten Stammhäusern in den Vordergrund des gesellschaftlichen Lebens vorgerückt war¹⁾.

An dem Stammesmerkmal der Leviten und durch die Wiederkehr der bekannten Namen ihrer Stammväter in ihrer Zugehörigkeit zur gleichen Familie kenntlich, begegnen uns, zum Theil von Frankfurt aus sich verbreitend, die Sprossen des alten Geschlechtes in den verschiedensten Gemeinden Deutschlands, aus denen hier nur die Namen eine Stelle finden mögen, die in Worms²⁾, Bingen³⁾ und ganz besonders in

1) Die im Anhang veröffentlichten Grabschriften der Familie Hameln in Frankfurt am Main habe ich aus der mir durch die Güte des Herrn Rabb. Dr. S. Horowitz zur Verfügung gestellten handschriftlichen Copie der Frankfurter Grabschriften gesammelt.

2) Im grünen Buche von Worms f. 247b finden sich die Eintragungen: ער"ה תע"ה נפטר ונקבר הילד יאקב בן דוד האמל ושבק חי לכל ישראל.

יו"ה כ"ג סיוון [תצ"ד] נפטר ונקבר' האשה בילא אשת דוד האמל ושח"ח.

3) Im Memorbuche von Bingen wird der folgenden Mitglieder der Familie Hameln gedacht:

1) א"ג החבר ר' יהודה ב"ה הק' כהר"ר משה האמיל הנפטר רך בשנים ומנעוריו עסק בתורת ה' לכבוד ולתפארת לא לשום פני אחרת. צנוע ומעלי שייף עייל שייף נפיק, על פתח

Hameln, der als Agent der Baumeister d. i. der Bürgermeister von Frankfurt am Main in den Jahren 1728/29 in Wien sich aufhielt¹⁾. Phöbus Hameln erscheint 1719 im Gemeindevorstand bei Gelegenheit der Ausschliessung Salomon Bings aus allen Aemtern²⁾. Meir b. David Hameln sehen wir 1742 unter den 23 Mitgliedern der Commission für die Wahl des Vorstandes³⁾. Itie d. i. Gütchen Hameln war die Gattin des Cassiers der ganzen Judenschaft, wie sein Titel lautete, des Fürsprechers und Baumeisters Mendele Drach. Ihr Testament vom 20. Kislew 5517, d. i. 1756 hat sich noch erhalten⁴⁾. Mehr aber als diese nur gelegentlich auftauchenden Angaben in Be-

1) Von Wien aus berichtet er Montag den 11. Tebeth ט'בשׁת, Mittwoch 26. Schewat 1729 und Sonnabend Nachts 21. Adar 1729 an Leser Oppenheim (Israelitisches Gemeindearchiv von Frankfurt am Main 110 a; s. Anhang Nr. 17.

2) Ib. 110 a.

3) Horovitz a. a. O. 3, 15 n. wo jedoch Hammel in Hameln zu verändern ist.

4) Israel. Gemeindearchiv 111 a. Sie vermacht dem Richter in Fürth, ihrem Schwestersohne David Strauss 600 Reichsthaler, dem Sohne des verstorbenen Kalman Strauss 100 Reichsthlr., Löb b. Bär Wirz-Gans aus Mainz 10 Gulden und dessen Kindern 600 Reichsthlr., den Kindern von Sanwil und Anselm Gans je 50 Gulden und R. Hertz b. Bär Bonn 600 Reichsthaler. Am 24. Januar 1758 erklärt der Bürger und Conversus Simon Friedrich Belgrad, dass er irrthümlich in der deutschen Uebersetzung dieses Testaments Hirtz Bonn statt Hirtz Bär, Sohn des verstorbenen Bär Bonn geschrieben habe.

daraus entsprossenen Kinder in deutschen Landen verbreitet worden, sondern auch noch durch die Söhne eines zweiten Sohnes Josef Hameln, des in Frankfurt am Main angesiedelten und hier an Hindche, die Tochter Löb Oppenheims, verheiratheten Isak Hameln zu Ansehen und weiter Verbreitung gelangt. Vier seiner Söhne, Löb, Nathan, Mose und Chajjim Hameln verblieben in Frankfurt¹⁾, wo ihre Familie in stetigem Wachsthum mit dem Leben der Gemeinde immer enger sich verknüpfte. Isak, der Sohn Nathan Hameln, war bereits 1716 Einer der Vier, bei denen die Scheine der zur später vereitelten Herausgabe des Alfasi beabsichtigten Lotterie abgeholt werden konnten²⁾. Isak wirkte als Besitzer des Rabbinates³⁾ und war an eine Tochter des Frankfurters Löb Weissweiler⁴⁾ verheirathet. Wohl ein Zweiter dieses Namens war der Isak

1) Nach Simon von Geldern's Stammbaum a. a. O. 297—8. 1657 correspondirt bereits der Buchhändler Jakob Hameln von Frankfurt a. M. mit Johann Buxtorf dem Vater s. *Revue des études juives* 8, 76.

2) Schudt, *Jüdische Merkwürdigkeiten* IV, 2, 150.

3) Horowitz, *Frankfurter Rabbinen* 3, 92; s. Anhang Nr. 16.

4) Ein Sohn Löb Weissweilers, der selber 1763 schon verstorben war, starb in diesem Jahre in Wien s. L. A. Frankl, *Inschriften des alten jüdischen Friedhofs in Wien* Nr. 47 und Kaufmann, *Aus Heinrich Heines Ahnensaal* 116. Mittwoch 28. Tischri 1713 bittet Mendel Drach in Wien Nata Hameln, seinen Wechsel von Löb Weissweiler herauszunehmen (*Isr. Gemeindearchiv* 107 a).

eigenen fürstlichen Hause eine Wohnung eingeräumt und zur Uebersiedlung nach Oesterreich bereits einen kaiserlichen Reisepass ausgewirkt hatte (das.).

Durch diese Eheschliessung ist Bayern aber auch noch die Heimath eines zweiten ihrer Söhne geworden. Mose Hameln ward der Schwiegersohn des durch seine Beziehungen zum Markgrafen von Bayreuth bekannten Samson aus Baiersdorf, wo Mose nachmals, so ganz nach dem Herzen der Mutter, auch als Rabbiner wirkte (S. 291).

Glückels Tochter Freudchen war nahe daran, die Gattin eines der hervorragendsten Männer der Dreigemeinden, des Gründers der Hamburger Talmudklausen, Berend Kohens zu werden¹⁾, folgte aber Mardochai, dem Sohne Mose b. Löbs in Altona, um nachmals in London sich niederzulassen.

In Metz, wo Glückel an der Seite ihrer Tochter Esther Schwab ihre Tage beschloss, sollte auch ihr jüngstes Kind Mirjam sich ansiedeln, die Mose, dem Sohne des Isak Willstadt in die Ehe folgte.

Der Name Hameln, den wir die Söhne Chajjim und Glückel Hamelns als Familiennamen führen und beibehalten sehen, ist aber nicht nur durch ihre glänzenden Eheverbindungen und die

---

¹⁾ D. Kaufmann in Monatschrift 40, 220 ff., 262 ff. und 330 f.

folgte dem Sohne¹⁾ der Wiener Exulanten Benedictus und Bona Veit dahin, um nach einem kurzen Eheglück von 17 Wochen ihr junges Leben zu beschliessen (S. 228).

Josef Hameln²⁾, der Namensträger des Grossvaters, war unter den Söhnen der Einzige, der die Braut im eigenen Hause sich ersah. Er heirathete die Tochter eines Vettters seines Vaters, Meir Stadthagens, um an dessen Wohnorte, in Kopenhagen, sich niederzulassen.

Zur Mehrung des Familienansehens trug ganz besonders die Ehe bei, die Samuel Hameln mit der Nichte des Wiener Oberhoffactors und zugleich Landesrabbiners Samson Wertheimer, der Tochter Mose Wertheimers in Bamberg, eingieng (S. 251). Diese Verbindung war nahe daran, auch in das Lebensgeschick Glückel Hamelns selber entscheidend einzugreifen, die bereits entschlossen war, ihren Wohnort Hamburg mit Wien zu vertauschen und der Einladung Samson Wertheimers zu folgen, der ihr in seinem

---

1) Den Namen hat auch Simon von Geldern nicht mehr gekannt s. Kaufmann a. a. O. 299.

2) Eine Tochter Josef Hamelns, Namens Freudchen, wie die Urgrossmutter, die Gattin Josef Hamelns h'ess, war in Schwabach an Elia Beer verheirathet. Dieses Ehepaar preist Abraham Mühlhausen, der Sohn Josef Breslau's und Enkel Abraham Broda's, als die Mäcene von תולדות אברהם (Fürth 1769). Elia Beer war ebenfalls ein Enkel R. Abraham Broda's.

sein soll, vereinigte 400 Personen zur Feier dieser bedeutungsvollen Verbindung zweier so angesehener Familien (S. 215).

Den Gatten in der eigenen Familie fand nur Eine Tochter, Channa, die auf den Wunsch der Grossmutter, der Wittwe Josef Hamelns, Samuel, dem Sohne Abraham Hamelns, ihrem Vetter also, dem Brudersohne ihres Vaters, in die Ehe folgte (S. 176).

Am Wohnsitze der Mutter, in Hamburg, nach dem Tode des Vaters ihr Stab und ihre Stütze, verblieb Mar doch ai Hameln, der die Tochter Mose b. Nathan's als Gattin sich erwählte (S. 193).

Ganz nach dem Sinne der frommen, jüdische Gelehrsamkeit über Alles schätzenden Mutter war die Ehe ihres Sohnes Löb, die ihr, ein Beispiel menschlicher Kurzsicht, am Meisten Schmerz und Enttäuschung bringen sollte. Löb Hameln ward der Gatte einer Enkelin des einstigen Beisitzers des Wiener Rabbinates, des R. Mordechai Model Ries, und seiner von Glückel Hameln einer der Erzmütter gleich verehrten Gattin Pessel Ries, der Schwiegersohn ihres Sohnes Hirschel Ries in Berlin (S. 212).

Berlin sollte auch die Heimath und nur allzu bald auch das Grab eines anderen Kindes Glückels werden. Ihre mit dem Herzen der trefflichen Mutter besonders verwachsene Tochter H e n d e l

Deutschlands, der spätere Wiener Oberhoffactor Samuel Oppenheimer hatte seine Tochter dem Sohne Chajjim und Glückel Hamelns zudedacht. Es war ein blosser Zufall, der die bereits beschlossene Verbindung der beiden Häuser vereitelte (S. 159). Aber auch die Ehe mit Mirjam, der Waise Elia Ballin's, vormals des reichsten Mannes unter den Juden Hamburgs (S. 30), war ehrenvoll und glückverheissend genug.

An der Spitze ihrer Töchter sehen wir Z i p p o r dem Sohne des Elia Gomperz in Cleve, des berühmtesten und bei Hofe angesehensten Juden in preussischen Landen, Kossmann Gomperz, die Hand zum Bunde fürs Leben reichen. Die Hochzeit in Cleve, die der Kurprinz von Brandenburg, der nachmalige König Friedrich I. von Preussen, in Gesellschaft des Fürsten Moritz von Nassau, durch seine Anwesenheit verherrlichte, war mit einem Glanze gefeiert worden, wie kein jüdisches Haus jener Tage ihn bis dahin gesehen hatte (S. 146).

Nicht minder hob die Familie die Verbindung mit dem begüterten und hervorragenden Hause der Krumbach-Schwob oder Schwab in Metz. Agathe Gomperz, die Gattin Abraham Schwabs, durch ihren Bruder Kossmann mit Glückel Hameln verschwägert, ersah bald eine zweite Tochter Glückels, E s t h e r, als Gattin für ihren Sohn Mose. Ein Hochzeitsfest, wie es seit 100 Jahren in Amsterdam nicht gesehen worden

sich sagen, dass sie das Erbe von Ruhm und Namen, das sie angetreten hatte, nicht ungemehrt zurücklassen werde. Wo sie auch den Blick bei ihren Kindern in der Runde in so viel Städten und Ländern ruhen liess, überall sah sie ihre Geschicke mit denen der erbangesehensten Familien verknüpft und ihre Namen mit den besten der neuern jüdischen Geschichte verwachsen. Als hätte man allerorten gewetteifert, die Söhne und Töchter dieser trefflichsten der Mütter wie edle Reiser den besten Stämmen einzupflanzen, sehen wir die ersten jüdischen Familien ihrer Zeit um die Kinder Glückels von Hameln sich bewerben. Nicht wenig hat neben der eigenen Trefflichkeit der Umstand dazu beigetragen, dass Glückel durch Jente, die Schwester ihres Gatten, die Schwägerin des hannöverischen Kammeragenten Liepman Cohen, genannt Leffmann Berens¹⁾, und durch dessen Tochter Genendel die Tante des berühmtesten Rabbiners in deutschen Landen, des nachmaligen Landesrabbiners von Mähren und Böhmen, David Oppenheim, geworden war.

Schon bei der Eheverbindung ihres ersten Sohnes Nathan, nachmals in Kopenhagen, zeigte es sich, welche Aussichten ihren Kindern winkten. Kein Geringerer als der erste Geschäftsmann, der bedeutendste Financier unter den Juden

---

¹⁾ Kaufmann, Samson Wertheimer 86 n. 1 und Aus Heinrich Heines Ahnensaal 52 f. Das. S. 53 Z. 4 ist statt Sussmann zu lesen: Salman.

der Namensträger seines Grossvaters Josef Stathagen, erscheint nach der Approbation der Vierländersynode von Jaroslau 1683 als Mäcen des von Meir Teomim-Fränkels 1684 in Amsterdam herausgegebenen En Jakob¹⁾. Eine Tochter dieses Josef, Namens Edel, war die erste Frau Hirsch Benjamin Fränkels, des Vaters des gefeierten Lehrers Moses Mendelsohns, David Fränkels, nachmals Rabbiners von Berlin²⁾.

Aber mit nicht geringerem Hochgeföhle als auf die alternden Zweige am Baume ihrer Familie konnte Glückel von Hameln beim Abschlusse ihrer Denkwürdigkeiten auf die jungen Sprossen blicken, die sie aus den neuen Verbindungen ihres Hauses hervorgehen sah. Wie viel ihr auch das Leben genommen hatte, sie konnte beruhigt Halberstadt s. Auerbach, Geschichte der isr. Gemeinde H. 100. Sein Sohn Jehuda St., Lehrer in Altona, klagt vor und hinter seinem מנחת יהודא (Altona 1768) über sein unablässiges Unglück.

1) Er heisst hier: האלוף המרומם והקצין. Die beiden anderen Mäcene dieser Ausgäbe sind Fränkels Schwager והקצין הראש ומנהיג והקצין Isak Seckel b. Mose Israel Josef, der Vater Salman Norden's (s. Ch. N. Dembitzer טע b n. I כלילת יוסף), und Elia Ries, der Schwager Glückel Hamelns. Hendle, eine Tochter Josef Stathagens, ist es, von der die Rechtsgutachten des R. Zebi Aschkenasi Nr. 64—5 handeln. Rebekka, eine zweite Tochter Josefs, war an ihren Gliedcousin Samuel b. Löb Bonn verheirathet s. Kaufmann a. a. O. 298.

2) Sie starb nach Landshuths handschriftlicher Sammlung der Berliner Grabschriften ^{32/34} Mittwoch den 26. Nisan 1717.

Aber Josef war nicht der Einzige, der unter seinen Geschwistern zu Namen und Ansehen gelangte. Im Seelengedächtniss der Gemeinde Fulda¹⁾ stehen auch die Namen seines Sonnabend den 1. März 1670 verstorbenen Bruders, des frommen, demüthigen und gelehrten Mose Kramer aus Stadthagen und seiner Gattin, der vor ihm Montag den 29. Juli 1669 heimgegangenen Gütele, Tochter des Rabbiners Meir, verzeichnet, der Begründer der nachmals zu grosser Verbreitung und hohem Ansehen gelangten Familie Stadthagen²⁾. Ihr Sohn Josef,

und Herausgeber der im Hause des Autors erwachsene Josef Fürst sich einführt, zeichnet er: **בן ונכד המפורסם ממשפחת רם המיוחסות אשר שמו בשם רבו מהור"ר יוסף האמיל וצלה"ה**. Ein zweiter Sohn Jeremias Fürst's, Salomo Salman (vgl. Hurwitz עיר רחובות p. 30), war der Schwiegervater des Herausgebers von Ascheri's Commentar zur Mischna-ordnung זרעים, Elischa b. Abraham aus Hrodno, und 1735 schon verstorben. Er heisst vollends nach Glückels Gatten: **אלמל פי שנים** s. **וממיוחסי ר' חיים האמל** der Vorrede. Ein dritter Sohn, der in Berlin am 17. Ab 1748 verstorbene Bendit Fürst, ist 1729 auf R. Mose Lembergers Aufnahmebriefe unterschrieben. s. **Landshuth's אנשי תולדות אנשי השם** p. 25. Ueber Israel Fürst in Hamburg s. das Vorwort zu Abr. Broda's **אשל אברהם**.

יא"ג החסיד העניו החבר ר' משה בר ברוך דניאל שמואל¹⁾ הלוי ז"ל משטטהגין ואשתו החסידה גיטלה בת מוריני הרב ר' מאיר ז"ל בעבור שהתנדב לעניי עירנו ק"ק בולדא חמשים רייכש טאליר תהא נשמתיהם צרורה וכי. הוא נפטר יום שבת קודש ט' אדר ת"ל לפ"ק ונקבר יום א' יו"ד אדר והוא נפטר ליל ב' שלמחרתו יום ב' ר"ח אב תכ"ט ונקברת בו ביום.

²⁾ Benjamin Wolf Stadthagen war Vorsteher in

Statuten sein Name überliefert ist¹⁾. Sein Seelengedächtniss in Hannover, wo er am 30. Januar 1677 verstorben ist, preist seine Gottesfurcht und Wohlthätigkeit in Worten²⁾, die uns die Werthschätzung erklärlich machen, die seine treffliche Schwiegertochter für ihn hatte. Und noch ein später Nachkomme, Josef Fürst, Rabbiner von Hrodno, der Sohn des der Familie Hameln verwandten Rabbinatebeisitzers von Altona und Hamburg, Jeremias Fürst, preist sich glücklich, den Namensträger des berühmten Stammesoberhauptes Josef Hameln sich nennen zu dürfen³⁾.

1) M. Landsberg, Zur Geschichte der Synagogengemeinde Hildesheim (Hannover 1868), 14 und 21.

2) Im Memorbucho von Hannover, wo auch unter Nr. 117 sein Grabstein erhalten ist, lautet sein und seiner Gattin Seelengedächtniss: יא'נ החסיד ועניו זקן ונשוא פנים פרנס הדור האלוף מהר"ר יוסף בר ברוך דניאל שמואל הלוי וצלה"ה ע"נ אי"ו שרר"ו עבוד שעסק בתורת ה' תמימה, מימים ימימה ובעבודה זו תפלה ובגמילות חסדים טובים, הטיב עם רחוקים וקרובים, זן ומפרנס רעבים וכל עוברים ושבים, הוא היה מתחילה ועד סופו אחי מגדיבים, שמו היה נודע בשערי בת רבים, הדרוך בניו לתלמוד תורה ולא זו מביתו לומדים ומלמדי עשירי ואביונים, כמה מאות הפריז מכיסו לנדוני כלות וחתנים, כל שנה ושנה נרב ושלח לארץ הקדושה מתנת הגונים, וגם צוה לבניו אחריו לשלוח לארץ הקדושה זהב ואדרכמונים, מי יוכל למלל ממדות הטובות שהיו בו מנעוריו עד שבא לגבורת שמונים, ביז תנצב"ה עם אבות הקדמונים אכ"ר. וצאה נשמתו בטהרה בש"ק בין מנחה למערב ז"ך שבט ונקבר למחרתו ביו" א' כ"ח בו שנת תל"ז לפ"ק פה הנזכר והיה נקרא בפי כל מהר"ר יוסף האמיל.

יא'נ החסידה והגבורה מרת וריידן בת נתן שפנייר זיל ע"נ שרר"ו.

3) Am Schlusse des Vorwortes zu R. Mordechai Süsskind Rothenburg's Responen, als deren Diaskeuast, Abschreiber

als Musterbilder jüdischer Frömmigkeit, Gelehrsamkeit und Gesittung vorleuchten. Die Verbindung mit der Familie ihres Gatten hat darum nur ihr ganzes Herz ausgefüllt, weil sie ihr nicht nur Ansehen, das sie schon durch ihre eigene Herkunft besass, sondern auch einen Schatz von Ueberlieferungen brachte und zu Personen sie in Beziehung setzte, in denen sie eine unerschöpfliche Quelle der Verehrung und Nacheiferung entdeckte.

Die Wahrheit ihres Urtheils hat die Geschichte bestätigt. Das Andenken der Kinder Samuels Stuckert's, d. i. Stuttgarts aus Witzenhausen im Hessischen hat sich so tief und lebhaft in die Erinnerung ihrer Zeitgenossen eingegraben, dass noch nach anderthalb Jahrhunderten kein Glied in der Kette der Ueberlieferung fehlte, als Heinrich Heine's Grossonkel, Simon von Geldern, daran gieng, den Stammbaum seiner Familie bis auf ihre Zeiten hinaufzuführen¹⁾. Vor Allem war es Josef Hameln, an den die Familientradition als an ihren stolzesten Ruhmestitel anknüpfte. Sein Andenken hat sich in den Gemeinden, in denen er auch nur vorübergehend gewilt hat, unauslöschlich befestigt. Auf ihn geht mit die Gründung der 1668 errichteten frommen Brüderschaft in Hildesheim zurück, in deren ersten

---

¹⁾ D. Kaufmann, Aus Heinrich Heines Ahnensaal p. 297—303.

anderthalb Jahrhunderten die grösste Ausbreitung gefunden hat, Mittwoch den 11. December 1799 sein Exemplar des Gedenkbuches seines Hauses aus einem anderen zerlesenen und zerschlossenen »Original«, das ihm daselbst zugänglich war, sorgfältig und pietätvoll ergänzen.

Völlig wird aber der Bedeutung dieser Denkwürdigkeiten, der geschichtlichen Absicht und tiefen Bescheidenheit ihrer Urheberin nur der gerecht, der die seltene Frau auf dem Hintergrunde ihrer Zeit in ihrer gesellschaftlichen Stellung als Mittelpunkt einer der verzweigtesten und angesehensten unter den jüdischen Familien Deutschlands betrachtet. Für sie hat der Hinweis auf Abstammung und Familienadel nur den Zweck, die Selbstzucht, das Pflichtbewusstsein, das Sittlichkeitsideal der Nachgeborenen zu heben und zu läutern, Tugenden in Ueberlieferungen, Vorzüge des Herzens und des Geistes in Erbeigenthümlichkeiten umzusetzen. Es ist keine Spur in ihr von dem Wahne des Sichbesserdünkens, einer auserlesenen Besonderheit durch die blosser Geburt; ihr gilt der Mensch, was er leistet und selber bedeutet. Noch weniger war sie von der Art derer, denen die Häufung der Glücksgüter im Leben Alles ist, Vermögen zu Kopfe steigt und äusserer Besitz den Massstab des inneren Gehaltes abgiebt. Sie verweilt in der Schilderung selbst ihrer Nächsten bei denen nur mit liebevoller Andacht, die ihr als Beispiel für ihre Kinder,

Mit Recht haben daher auch ihre Kinder die sieben Bücher der Denkwürdigkeiten ihrer frommen und gelehrten Mutter wie einen Schatz gehütet und durch Abschriften den späten Nachkommen überliefert. Ganz besonders liess es sich ihr Sohn Mose Hameln, nachmals Rabbiner in Baiersdorf, der Schwiegersohn des Hoffactors des Markgrafen von Bayreuth, Samson aus Baiersdorf, angelegen sein, die Memoiren Glückels sorgfältig aus ihrer eigenen Handschrift zu »translatiren.« Dies bezeugt sein Sohn, der Namensträger seines Grossvaters, der Sonnabend den 5. April 1788 im Alter von 76 Jahren verstorbene Chajjim Hameln, aus dessen Nachlasse das Buch der Grossmutter wie ein forterbender Familienschatz in den Besitz seines Sohnes, des den Namen des Stammvaters der Hameln führenden Urenkels Josef Hameln, und dessen Neffen Chajjim in Königsberg übergieng. In diese brandenburgische Gemeinde war wohl bereits Chajjim Hameln übersiedelt, da wir ihn 1779 an der Spitze der Vorsteher der frommen Brüderschaft von Königsberg antreffen¹⁾. Und wie mit den Namen der Ahnen der Geist der Treue in dieser Familie fortgeerbt hatte, sehen wir einen andern Chajjim b. Josef Hameln, den Arzt in Frankfurt am Main, wo das Geschlecht der Hameln damals bereits seit nahezu

¹⁾ Ihn erkenne ich in dem התורני הנבאי מהור"ר חיים סניל in den handschriftlichen Statuten der חברה קדישא von Königsberg (ערי"ה שבט תקל"ט) in meinem Besitze.

lungen und Herzensergiessungen mehr als an all dem fertig übernommenen Stoffe lehrhafter angewendeter Ethik gelegen ist, nur beklagen können, weiss sie in der Freude an den erbaulichen Geschichten sich gar nicht zu lassen, ihrer gewohnten Knappheit und kernigen Kürze vergessend, wie vom Reiz des Predigens gebannt und hingerissen.

Dadurch hat sie uns aber auch, wie sie ihr Herz nicht für sich allein behielt, auch zu Mitwissern ihres Wissens gemacht, einen Einblick in die Quellen ihrer Bildung eröffnet, den Durchschnitt gleichsam ihres geistigen Lebens hinterlassen. In »Mutter Glückel von Hameln« lebte eben Etwas von dem Drange nach freier dichterischer Gestaltung des Erlebten, eine Art schriftstellerischer Mittheilsamkeit, der das eigene Geschick gegenständlich und zu fügsamem Stoffe wird. Ihre Aufzeichnungen sind darum nicht gleich jenem »Gedenkbüchlein« ihrer Zeitgenossin in den Bergen der Steiermark, Maria Elisabeth Stampfer¹⁾, Tagebuchblätter, die dem Gang der eigenen und der öffentlichen Ereignisse folgen, sondern freie aus der Entfernung der Jahre und des Schauplatzes nachgeschaffene Memoiren, die bei aller Treue und Wahrhaftigkeit der Darstellung eine unbewusste, aber trotz aller Schlichtheit und Geringfügigkeit der Mittel künstlerische Tendenz, die innere Form durchdringt.

---

¹⁾ S. Adam Wolf, Geschichtliche Bilder aus Oesterreich II, 60–84.

ihr Eigenthum, so lebhaft ihr gegenwärtig, dass sie stets aus dem Vollen schöpft, dem sich herandrängenden Ueberfluss stets zu wehren und zu steuern hat. Neben diesem heimischen Wissensstoffe ist ihr aber auch die Welt der Fabeln und Erzählungen zur Hand, die im Gewande der hebräischen Schrift früh den jüdischen Frauen und Mädchen zugänglich gemacht worden war, jener eiserne Fond von Märchen und Legenden, die auf ihrer Wanderung auch in die Judengasse eingekehrt sind, wärmer und entgegenkommender auch hier begrüsst, als man zu vermuthen geneigt wäre¹⁾. Sie ist auch dieses moralisirenden Erzählerstoffes so voll, dass ihr nur zu leicht der Mund davon übergeht. Wie im Volksstück der Gesprächston jeden Augenblick in das Lied überzuschlagen bereit ist, so hat in ihrer Darstellung der ruhige Fluss der Erzählung die stete Neigung zur Inselbildung gleichsam, zu immer wiederkehrender Unterbrechung durch fremden Gedächtnisstoff, durch eingestreute entlehnte Episoden²⁾, moralisirende Lesefrüchte. Mit einer Lust am Fabuliren, die wir, denen an jedem Worte ihrer eigenen Mitthei-

---

1) Vgl. P. F. Frankl über die Erbauungs- und Unterhaltungslektüre unserer Altvordern in Frankel-Graetz' Monatsschrift 34, 145—65.

2) Die Aufsuehung der Quellen dieser Episoden: S. 39—57, 94—97, 130—33, 137—142, 166, 171—5, 203—9, 264—7, 279—89, 303—7 verdient den Gegenstand einer besonderen Studie zu bilden.

ihr Beispiel bewährt, wie man greisen Eltern begegnen soll. Sie weiss aber auch, dass abgrundtief und unvergleichlich auf Erden Elternliebe allein ist, mit der selbst die treueste Kindesliebe sich nicht messen kann.

Diesen Eigenschaften eines ebenso tiefen als kraftvollen Gemüthes stehen in dieser reich von der Natur ausgestatteten Persönlichkeit auch ungewöhnliche Gaben des Geistes gegenüber. Wohl hat sie als Kind nur die dürftige Schulbildung des Cheder genossen (S. 26), aber ihre Auffassungskraft war so gross, dass ihr die Körner des jüdischen Schriftthums genügten, um daraus Mehl und geistige Nahrung in Fülle zu ziehen. Von Natur lernfreudig und wissensdurstig, verschlang sie das Schriftthum, welches das jüdische Haus der Frau darbot, so dass der Stoff von Weisheit und Moral, der aus der heiligen Schrift und der rabbinischen Litteratur darin aufgenommen war, mit ihr verwuchs, in Fleisch und Blut bei ihr übergieng. Unvergleichlich ist die Leichtigkeit, mit der sie die Kernsprüche und geflügelten Worte des jüdischen Weisheitsschatzes im Wortlaut anwendet, das hebräische Wissen, das sie mühelos und fast unwillkürlich in ihre Sprache mischt. Sie ist in der Geschichte der Rabbinen des Talmuds so zu Hause, dass sie spielend nur darnach zu langen braucht, um ihr die Beispiele zur Beleuchtung ihrer ethischen Lehren zu entnehmen. Was sie gelernt und gelesen, ist so sehr

totden Gemahls, des »lieben, herzigen Freundes« gedenkt, der seinen letzten Athem in den Worten ausgehaucht hat: tröstet mein betrübtes Glückelchen (S. 85)! Es ist wie ein Blick auf den Grund des jüdischen Familienlebens, der sich bei dem schnell dahingehenden Blitze solcher Aeusserungen uns eröffnet. Wir werden inmitten harter Wirklichkeit Zeugen eines Eheglückes, eines Herzensbundes von einer Zartheit und Feinheit der Empfindungen, wie sie sonst nur die Dichtung erfindet. In liebender Verehrung hängt die glückliche Gattin auch an den Eltern ihres Gemahls. Da ihr Josef Hameln in Hannover entgegenkommt, mit rothen Wangen, im schneeweissen bis an den Gürtel reichenden Bart, da ist es ihr, als ob ein Engel, als ob der Prophet Elias ihr erschiene. »Wenn man einen alten schönen Mann sollte abmalen, hätte man ihn nicht schöner können abmalen« (S. 156).

Aber nirgends offenbart sich die Kraft und die Hoheit dieses liebenden Herzens stärker als in dem Verhalten zu der Schaar ihrer Kinder. Wie theilt sie so gleichmässig ihre Sorgfalt und Zärtlichkeit aus! Ganz Pflichtgefühl und Opferfreudigkeit, sorgt und schafft sie Tag und Nacht für ihre Wohlfahrt, ihre Erziehung, ihren Namen und ihre Ehre. Zu Thaten der Tapferkeit durch ihre Mutterliebe angefeuert, ist sie jedoch gegen Fehler nicht blind, Schwächen gegenüber nicht nachgiebig. Sie hat Kindesliebe geübt und durch

grossen Fehler begehe, bekennen muss, dass ich meine Zeit in solchem Elend und Jammer zubringe. Viel besser wäre es, dass ich alle Tage auf meine Kniee fiel und den grossen gnädigen Gott lobete und für die grosse Gnade dankte, die er mir Unwürdigen thut. Ich sitze noch bis dato an meinem Tisch, esse, was mich gelüstet, lege mich zu Abend in mein Bett, habe noch einen Schilling zu zehren, so lange es dem grossen Gott beliebt, ich habe meine lieben Kinder, ob es auch zu Zeiten dem einen oder dem anderen nicht geht, wie es gehen soll, so leben wir doch und erkennen unsern Schöpfer. Wie viel Leute sind in dieser Welt, die besser, frömmer und gerechter und wahrhaftiger sind als ich und haben viel weniger, nicht Speise für Eine Mahlzeit, und zwar solche, die ich selber kenne, dass es ausbündig fromme Leute sind, wie sollte ich da meinem Schöpfer genug loben und danken können für all die Gnaden, die er ohne unsere Verdienste an uns thut!«

Ihren wahren Reichthum, ihre glühendste Innigkeit entfaltet aber diese kernhafte Natur auf dem Boden der Familie. Keusch und zurückhaltend im Ausdruck ihrer Empfindungen, ergreift sie uns durch die mächtigen Accente der Gatten- und Mutterliebe um so tiefer, je ungewollter und ungesuchter sie aus ihrem Munde hervorbrechen. Was sie am Liebsten im Herzen verschlossen hielt, das strömt über die Lippen, wenn sie des

Wesen. Mit der Sicherheit eines Instinctes sehen wir in allen Lagen das Gottvertrauen in ihr seine führende und stützende Kraft bewähren. Auf dem festen Grunde dieser tiefen Religiosität spriessen die zartesten Blüten einer edlen, duftigen Sittlichkeit. Ihr gilt selbst im Gedanken Unrecht thun als Sünde (S. 202). Es ist dem Menschen nicht verliehen, auf den Grund fremder Herzen zu blicken und die Antriebe ihrer Handlungen mit Sicherheit zu beurtheilen. Darum scheut sie es, Beschuldigungen zu erheben, über die nur Gott allein Sicherheit besitzt, und verschweigt die Namen derer, die ihr wehe gethan haben (S. 125). Frei von aller Selbstgerechtigkeit, ihrem Schöpfer gegenüber schuld bewusst und demüthsvoll, weiss sie in der Freude sich zu bescheiden, im Unglück sich zu fassen. Der Gedanke, dass Frömmere leiden, Schuldlosere untergegangen sind, hilft ihr dem Schicksal seinen Stachel entwenden. »Du grosser Gott, du weisst es, so hören wir sie (S. 125) ihr Herz beschwichtigen, wie ich mein' Zeit in grossen Sorgen und Betrübniß meines Herzens zubringe! Ich bin eine Frau gewesen, die in grosser Aestimation bei ihrem frommen Gatten so lange und wie sein Augapfel gewesen ist, aber mit seinem Absterben ist mein Reichthum, meine Ehre, Alles mit hinweggegangen, was ich all meine Tage und Jahre zu bejammern und zu beklagen habe, ob ich auch wohl weiss und meine Schwachheit und, dass ich einen

Denkmäler des Friedhofs, wie es leider in Metz geschehen ist, verfallen, zerstäubt und vergessen sein werden.

Glückel Hameln hat in ihren Denkwürdigkeiten ein Selbstporträt hinterlassen, das um so treuer und sprechender ist, aus je ungesuchteren Zügen es sich zusammensetzt. Man braucht kein Herzenskündiger, kein rückwärts gewandter Seher zu sein, um die Gestalt der ehrwürdigen Matrone an der Hand ihrer Aufzeichnungen aus dem Grabe der Zeiten in lebensvoller Wahrheit heraufsteigen zu sehen. Sie war gewiss, wie sie in der Bescheidenheit ihres Herzens es selber sagt, nur Eine von Vielen, aber ein Typus, der festgehalten zu werden, in seinem vollen Gepräge auf die Nachwelt zu kommen verdient hat. Der Nachgeborene hat bei ihrem Bilde das Gefühl, an der Quelle, an dem heiligen Ursprung zu stehen, aus dem die geschlechtererhaltende Kraft des Stammes, das Leben der Gesammtheit strömt. Von solchen namenlosen Heldinnen, von solchen Müttern schreibt sich der Segen, die Unverwüstlichkeit her, die das Erbe von Generationen bilden, wie auch in dankbarer Erkenntniss die Namen solcher Stammütter häufig zum Ehrenschild, zum Familiennamen ausgebreiteter, vielverzweigter Geschlechter geworden sind. Eine Frömmigkeit, welche die Gesundheit und Heiterkeit der Seele, das Geheimniss der Lebenskraft bedeutet, bildet den Grundzug in ihrem

gepflegter Gelehrsamkeit so wohl und heimisch gefühlt, dass sie es ihre Neigung für die neue Heimath nicht entgelten liess, was das Schicksal ihr darin zu tragen auferlegte. Mit liebevollem Blicke für alle Vorgänge im Schoosse der Gemeinde führte sie denn auch ihre Denkwürdigkeiten, die dadurch zugleich die der Judenschaft von Metz geworden sind, bis zum Jahre 1719 fort. Sie hatte ihr siebzigstes Lebensjahr lange überschritten, als sie das siebente Buch ihrer Aufzeichnungen abschloss. Weiter hatte sie diese auch gar nicht zu führen beabsichtigt. In ihrem Leben war es still geworden, ihr Blick hieng an so viel Gräbern, in denen ihr Theuerstes zum ewigen Schlaf gebettet lag. Fromm und gottergeben, wie sie gelebt, ward sie Dienstag den 19. September 1724, neunundsiebzig Jahre alt, aus dem Kreise hinweggenommen, in dem man mit anbetender Verehrung zu ihr emporzublicken gewohnt war. Als der Vorsteher der frommen Bruderschaft zu Metz in das Todtenregister der Gemeinde einschrieb, dass die Greisin Glück, die Wittwe des Vorstehers Hirz Lévy, in gutem Namen am 2. Tage des Neujahrsfestes 485 gestorben sei¹⁾, mochte er nicht geahnt haben, dass hier ein Leben zu Ende gegangen war, von dem man noch erzählen wird, wenn die

---

¹⁾ Die Eintragung lautet: הוקינה מרת גליק אשת ר' הירץ לוי פ"ו ע"ה נפטרה ונקברת בש"ש יום נ' ב' דר"ה תפ"ה לפ"ק.

den 24. Juli 1712 der Tod von der jahrelangen Trauer an dem Grabe seiner Hoffnungen und Ehren erlöste¹⁾).

Wieder war es der Tod des Gatten, der Glückel Hameln die Feder in die Hand drückte. Wie hatte sich wieder so viel in ihrem Herzen angehäuft, was nach Ausdruck rang und ihren Kindern nicht vorenthalten bleiben sollte! Es war ein genügend grosser Zeitraum dahingegangen, in dem ihre Schmerzen und Erfahrungen sich wie ein fertiger Stoff von ihr ablösen konnten, um als abgeklärtes Ergebniss und Erlebniss für die Nachfahren aufgezeichnet zu werden. Aber sie war niemals trotz aller Prüfungen des Geschickes so ganz in ihren eigenen und persönlichen Angelegenheiten aufgegangen, dass sie nicht auch Sinn und Aufmerksamkeit für die öffentlichen Vorgänge und Interessen ihrer Gemeinschaft sich bewahrt hätte. Besonders war es das Leben in der Gemeinde Metz, wo ihr so unheilbare Wunden geschlagen wurden, dem sie den Balsam des Trostes und der Stärkung entnahm. Die unter dem Rabbinate von Männern wie R. Gabriel Eskeles, Ahron Worms und Abraham Broda erblühenden frommen Institutionen waren ihr eine Augenweide, eine Herzerquickung. Sie hatte sich inmitten so viel treu geübter Vätersitte und eifrig

---

¹⁾ Im Todtenregister der חברה קדישא von Metz heisst es: הזקן כהר"ר הירץ לוי נפטר בליל מש"ק ב' תמוז תע"ב לפ"ק למעלה מראשותיו חמיו ויזילה טרעני.

anzutragen¹⁾, allein die Ruchlosigkeit dieses Beginns, welches die rauchenden Trümmer eines niedergebrannten Hauses entwendete, um sie als Feuerbrand in friedliche Hütten zu schleudern, war viel zu durchsichtig, als dass man auf die Absicht des Schadenstifters eingegangen wäre. Cerf Lévy blieb vor dem Schmerze bewahrt, in sein Unglück auch noch seine unschuldige Gemeinschaft hineingerissen zu haben. Aber er war ein stiller Mann geworden, der von der Hülfe seiner Kinder lebte und die Frau, deren Seelengrösse er jetzt erst voll begreifen und verehren lernte, nicht ohne bittere Selbstanklage und schmerzliche Rührung anblicken durfte. Siech und gebeugt, an Leib und Seele gebrochen, schleppte er seine Tage hin, bis ihn in der Nacht auf Sonntag

---

1) Das giftgeschwollene Aktenstück des de Gipsy genannten Angebers aus dem Jahre 1702 findet sich, wie mir Herr Oberrabbiner Isaac Weil, früher in Metz, jetzt in Strassburg, mitgetheilt hat, dem ich auch die Auszüge aus den Todtenregistern der Gemeinde Metz verdanke, im Archiv der Stadtbibliothek daselbst. Unter Anderem heisst es darin: que si on les avait fait payer (les banquiers) les 50000 Ecus réclamés aux étrangers pour faire la banque beaucoup bons français ne se trouveraient pas abimés par la Banqueroute Cerf Lévy. In der Replik der jüdischen Gemeinde wird erwiedert: La faillite Cerf Lévy n'intéresse pas la Communauté des Juifs. Outre que les fautes sont personnelles, ce particulier a fait voire, que l'avidité des chrétiens auxquels il payait des intérêts exorbitants a la plus de part à sa chute que son désordre et son peu de conduite.

Geschäft ehrlich treibe, mit Juden wie mit Nichtjuden, damit es, Gott verhüte, zu keiner Entheiligung des göttlichen Namens dabei komme. Hat man Geld und Waare von anderen Leuten in Händen, muss man mehr Sorge dafür tragen als für das Eigene selbst, damit man, Gott behüte, Keinem Uebelthat oder Unrecht zufüge. Denn dieses ist die erste Frage, die man im Jenseits stellt, ob man auch in Handel und Wandel rechtschaffen gewesen ist« (S. 19).

Aber Glückel Hameln war auch durch ihre Treue im Unglück das Musterbild einer jüdischen Frau. Ihre Stelle war auch fortan an der Seite Cerf Lévy's. Es war ihr Trost geblieben, dass sie ihn auch weiter achten konnte, da sie wenigstens von seiner Unschuld überzeugt war und den letzten «zinnernen Löffel» (S. 311) ihn hatte hingeben sehen, um die Forderungen seiner Gläubiger zu decken. Seine persönliche Freiheit sollte denn auch Niemand anzugreifen wagen. Man hatte viel zu genau gewusst, wie Viele an dem Manne sich bereichert hatten, als dass man bei dem Zusammenbruche seines Vermögens auch noch den Unglücklichen unter den Trümmern zu begraben hätte wünschen können. Wohl versuchte ein Uebelwollender, wie sie stets zur Hand sind, aus dem Bankerott Cerf Lévy's der ganzen Gemeinde Metz den Strick zu drehen und auf die Behandlung der Juden in der Stadt als Fremde

ihrer Kinder gerathen war, den Schild der kaufmännischen Unbescholtenheit blank und unbeinakelt hervorgehen zu lassen. Fast war es ihr noch ein Trost, ihren Mann brodlos, bettelarm dastehen zu sehen, von dem Unheil, in das Fremde durch ihn gerathen waren, aufs Tiefste selber getroffen. Als hülflose Wittve hatte sie den reinen Namen, den der Vater zurückgelassen, den Kindern erhalten und aus allen Stürmen gerettet, Achtung, Heilighaltung fremden Eigenthums als unverbrüchlichsten aller Grundsätze eingepägt, um jetzt, da sie aller Sorge ledig zu werden gedachte, in den schmutzigen Wirbel hineingerissen zu werden, gegen den jede Fiber ihres Herzens sich sträubte. Darum hatte sie also die Vereinsamung und den ungleichen Kampf mit dem Leben getragen, darum auf die süsseste Hoffnung ihrer Seele, auf den Abschluss ihrer Tage im heiligen Lande verzichtet, um am Abend ihrer Jahre der Noth, die sie nie gekannt, in die hohlen Augen zu sehen und das Bewusstsein eines vor Gott und den Menschen reinen Namens, das bisher sie stark gemacht hatte, so schuldlos dahinopfern zu müssen. Wie mag ihr jedes Wort in die Seele geschnitten haben, das sie als verlassene Frau ihren Kindern nach dem Tode ihres in fleckenlosem Andenken fortlebenden Gatten in ihre Denkwürdigkeiten eingeschrieben hatte! War sie von einer Vorahnung beschlichen worden, als sie die Mahnung aussprach, dass »man vor Allem sein

auf den Rath und das Betreiben ihrer Kinder mit Cerf Lévy in Metz eingieng. Aber es war ein erborgter und trügerischer Glanz, in dem das Haus leuchtete; an der scheinbar so blühenden Pflanzung nagte bereits im Geheimen der Wurm. Die Zinsenlast, die Cerf Lévy auf sich geladen hatte, war immer unerschwinglicher geworden. Man hatte sich dazu gedrängt, ihm Gelder anzuvertrauen, und unbedenklich die Wucherzinsen eingestrichen, die das Haus, so lange es eben gieng, leichten Muthes bewilligte. Als aber durch einen Umschwung der Lage die alten Erträgnisse ausblieben, die Habsucht der Gläubiger die ersten Enttäuschungen erfuhr, da war es mit dem Vertrauen auf einmal vorbei und statt dem Hause durch Geduld und Entgegenkommen Zeit zur Sammlung und zur Ueberwindung der Schwierigkeiten zu lassen, trieb man es durch überstürzte Kündigungen in kopfscheu gewordenem Misstrauen gewaltsam zum Untergang. Das durch Jahrzehnte in Ehren und unbedingtem Ansehen dastehende Haus war 1702 bankerott geworden. Die eigene Gattin Cerf Lévy's war unter den geschädigten Gläubigern. Aber empfindlicher als die Einbusse ihres Vermögens war für Glückel Hameln der Schlag, den ihre Ehre erlitten hatte. In all den Jahren ihrer Wittwenschaft war es ihre unablässige Sorge gewesen, aus aller Ungunst der Verhältnisse, aus allen Schwankungen und Erschütterungen, in die sie durch das Unglück

(S. 313) nur einem Manne zur Frau geben wollen, der Familienansehen und talmudisches Wissen in seiner Person vereinigte, und darum Samuel Lévy, den Sohn des angesehenen, langjährigen Vorstehers der Gemeinde Metz Cerf Lévy zu ihrem Schwiegersohne ersehen, der bald zur Verwaltung eines Rabbinales im Elsas berufen wurde. Cerf Lévy war im Jahre 1700 ein bereits im Alter vorgerückter Mann, der auch schon eine Tochter an den Metzger Kaufmann Isai Willstadt verheirathet hatte (S. 314). Als Banquier genoss er in Stadt und Land das weitgehendste Vertrauen. Juden und Christen bewarben sich förmlich darum, ihm ihre Capitalien leihen zu dürfen. Nie war eine Stockung in der Wiedergabe oder bei der Kündigung der Depositen vorgekommen. Die Handelsbeziehungen des Hauses waren immer ausgedehnter geworden, der Name der Firma hatte den besten Klang. Ein selber begüterter Mann wie Lemle Wimpfen, der nachmals vor dem jüdischen Neujahrstage im Jahre 1727 bei der Rückreise aus Paris ermordete Lambert Levi, stand dem Chef, den häufig seine Finanzunternehmungen nach Paris führten, in seinen ausgebreiteten Geschäften zur Seite¹⁾.

Es war daher eine würdige und nach menschlicher Berechnung aussichtsvolle und glückliche Verbindung, die da Glückel Hameln

---

¹⁾ S. p. LXXII. die Ergänzungen zu S. 294 n. 3.

Metz ihr der theuerste. Dort lebte in Ehren und gesegnetem Ueberfluss als vielbenedete Gattin Mose Krumbach-Schwobs, des angesehensten und besten Mannes der Gemeinde, ihre Tochter Esther. Schon das Elternhaus Mose Schwabs hatte den stolzen Mittelpunkt dieses mächtig emporgeblühten jüdischen Gemeinwesens gebildet. Kein Geringerer als der vom grossen Kurfürsten so begünstigte weithin berühmte Elia Gomperz von Emmerich hatte Abraham Schwob oder Schwab für seine Tochter Agathe zum Manne ausersehen. Wohlthun und Förderung rabbinischen Wissens waren die Aufgaben, in deren Erfüllung die Ehegatten wetteiferten. Um ihren Bestrebungen einen dauernden Erfolg zu sichern, errichteten sie in gemeinsamer Stiftung in der Gemeinde Metz eine reichfundirte Talmudklausen, aus der nachmals das am 1. November 1859 nach Paris verlegte Rabbinerseminar hervorgieng¹⁾. Ein grosses Haus, 18000 Thaler und die Einkünfte einer andern Liegenschaft bildeten das Eigenthum der neuen Schule, die unter dem Rabbinat des nachmals als Landesrabbiner von Mähren wirkenden R. Gabriel Eskeles ihrer Wirksamkeit übergeben wurde und Schüler von nahe und fern nach Metz brachte. Abraham und Agathe Schwab hatten aber auch ihre Tochter Genendel

---

¹⁾ Ab. Cahen in der Revue des études juives VIII, 200.

Erziehung und Versorgung ihrer Kinder gewidmet, hatte sie in der Einsamkeit ihres Herzens wie ein stilles Gelübde es sich vorgesetzt, von den Kämpfen und Leiden ihres Lebens im heiligen Lande auszuruhen, in dem sie nach dem Muster so vieler frommer Frauen ihre Tage zu beschliessen gedachte. Aber ihre eigenen Kinder stellten sich der Ausführung ihres Vorsatzes entgegen. Wie hätten sie auch in den Entschluss willigen sollen, der sie des Segens beraubte, der von der Nähe einer solchen Mutter ausgieng! Mehr als ein Jahrzehnt hatte sie den Anerbietungen, die von den verschiedensten Seiten ihr gemacht wurden, sich entgegengestemmt, die angesehensten Männer, die um ihre Hand anhielten, zurückgewiesen. Als aber ihre Kinder selbst sie bestimmten, ihre trauervolle Einsamkeit aufzugeben und an der Seite eines würdigen und allgemein geschätzten Mannes ein neues Leben zu beginnen, liess die sonst so scharfdenkende und entschlossufeste Mutter sich bereden, zumal noch Pflichten ohne Zahl in dem weitgezogenen Kreise ihrer Familie ihr Verbleiben in der Nähe der Ihren erforderte. Am 9. Juni des Jahres 1700 ward sie in ehrenvollem Geleite nach Metz abgeholt, um als Gattin Cerf Lévy's, wie man ihr verhiess, das so lang entbehrte Glück wiederzufinden.

Unter all den Orten, an denen der vielverehrten Frau Kinder und Enkel blühten, war

auf ihre Abkunft und die edlen Vorbilder ihrer Familie das Ausharren auf dem Wege der Pflicht zu erleichtern. Als wäre es aller Ertrag ihres Lebens gewesen, Gottes Gerechtigkeit und die Kraft der Elternliebe als die Pole dieses Daseins »in der Erscheinungen Flucht« zu erkennen, sendet sie ihrer Lebensgeschichte eine Theodicee und die Betrachtung über den aller Creatur eingepflanzten wunderbaren Instinct der Elternliebe voraus, in dessen Schilderung sie durch Wort und Bild und Beleg sich gar nicht zu lassen weiss. Aber als erröthete die keusche Seele vor sich selber, da sie so sich selbst zum Gegenstande einer Schilderung gemacht sieht, eilt sie die Erklärung hinzuzufügen, dass sie nicht etwa als etwas Besonderes sich »ausschliesse« (S. 20), um einer Lebensbeschreibung werth zu sein, sondern in Seelenangst, da die Trübsal ihrer sich zu bemächtigen drohe, zur Aufzeichnung ihrer Lebensgeschichte sich flüchten wolle.

Sie hat gleich, als sie 1691 die Feder ansetzte, sieben Bücher ihrer Denkwürdigkeiten zu schreiben sich vorgenommen und diese Zahl auch wirklich vollendet. Aber zwischen den ersten und letzten Büchern klafft ein Zeitraum von nahezu einem Menschenalter. Das hatte sie nicht geahnt, als das Unglück sie zur Schriftstellerin zu weihen anfing, dass sie das unter Thränen begonnene Buch an ihrem Lebensabend in einem zweiten Wittthum zu Ende führen werde. Ganz der

fluss sie voll erfahren hatte, nach dem öden Hameln versetzt, wohin sie Chajjim Hameln in die Ehe folgte. Aber früh gewöhnt, in frommen Werken und hingebendem Studium des Gesetzes das Ideal des Mannes zu verehren, fand sie von der trotz alles frommbeschaulichen Lebenswandels sonnigen Heiterkeit im Wesen ihres Schwiegervaters Josef sich so angemuthet und angezogen, dass sie Elternhaus und Vaterstadt verschmerzte und in die neuen Verhältnisse mit jugendlicher Leichtigkeit hineinwuchs. Als sie nach kurzem Aufenthalte Hameln mit Hamburg vertauschte, war aus dem Kinde die wackerste Frau, die Stütze, der Trost und die Lebensfreude des Gatten geworden, der auch in geschäftlichen Dingen auf ihren Rath zu lauschen sich gewöhnt hatte. Von einer wachsenden Kinderschaar umdrängt, von der Sorge um Haus und Erwerb eingenommen, mochte sie damals noch nicht geahnt haben, dass sie die Eindrücke, die ihr dankbares Herz und ihr offener Sinn in sich aufnahmen, dereinst gestaltend und nachschaffend aus sich herauszusetzen in die Lage kommen werde. Sie stand in ihrem 44. Lebensjahr, als der Tod ihr am 16. Januar 1689 den treuesten Gatten und ihren zwölf Kindern den Ernährer entriss. Damals zuerst ist ihr in bangen Nächten, wenn sie mit ihrem Kummer und ihrer Verzweiflung allein war, der Gedanke gekommen, für ihre Kinder das Bild des Vaters festzuhalten und ihnen durch den Hinweis

hung gebracht, dass ihre scharfe Beobachtungsgabe und ihr treues Gedächtniss einen fast chronikartig reichen Stoff zur Niederschrift ihr an die Hand gab.

Glückel Hameln, wie sie nach dem sagenumwobenen ersten Wohnorte ihres Gatten genannt wurde, war aber auch durch ihre Abstammung und Erziehung bereits dazu angeleitet, mit aufgeschlossenem Sinne das Leben zu beobachten und seine Erscheinungen in gesammelter Betrachtung festzuhalten. Ihr Vater, Löb Pinkerle, hatte zuerst wieder die Stättigkeit, die ruhige Niederlassung von Juden in Hamburg bei den Behörden ausgewirkt. Bei aller Frömmigkeit und strengen Vätersitte, die im Hause geübt wurde, hatte doch neben dem über die Kräfte geübten Wohlthun und edler Gastlichkeit (S. 28) die feinere Sitte darin längst eine Heimstätte; eine Halbschwester Glückels war als Kind bereits im Französischen unterrichtet worden (S. 34). Die Stellung, die der Vater in der Gemeinde einnahm, machte das Elternhaus zu einem Mittelpunkte, in dem die öffentlichen Vorgänge mehr als andererorten beachtet und besprochen wurden. In die frühesten Erinnerungen aus der Kindheit mischten sich die Schrecken des Schwedenkrieges und die Bilder der jüdischen Flüchtlinge, die vor dem Schwerte Bogdan Chmielnicky's ruhelos bis in den deutschen Norden sich gejagt fühlten. Halb ein Kind, ward Glückel aus der Grossstadt, deren bildenden Ein-

blick in das Leben von Gemeinden in Deutschland wie in Frankreich, in Dänemark und Holland wie in Oesterreich und Polen. Für die Geschichte der jüdischen Gemeinden Altona, Amsterdam, Baiersdorf, Bamberg, Berlin, Cleve, Danzig, Frankfurt am Main und Frankfurt an der Oder, Fürth, Hamburg, Hameln, Hannover, Hildesheim, Kopenhagen, Lissa, Leipzig, Metz, Stettin, Wien, um nur die hauptsächlichsten zu nennen, werden diese Denkwürdigkeiten fortan nicht zu entbehren sein. Ich habe durch langjährige Erfahrung den Werth dieser Denkwürdigkeiten nicht nur für die jüdische Familiengeschichte, sondern auch für die Erforschung der geschichtlichen Vorgänge in Gemeinden und Ländern in einem so hohen Grade kennen und schätzen gelernt, dass ich nicht länger zögern mochte, diese aufschlussreiche Quelle allgemeiner Benutzung zugänglich zu machen.

Die Urheberin dieser Aufzeichnungen stand durch ihre weitreichenden Familienbeziehungen und durch die Eheverbindungen ihrer Kinder so sehr im Vordergrund des jüdischen gesellschaftlichen Lebens ihrer Zeit, dass ihre Denkwürdigkeiten naturgemäss die Geschicke so vieler Menschen aus den verschiedensten Städten und Ländern umspannen. Wenn auch der Kreis ihres Lebens durch die drei Punkte Hamburg, Hameln und Metz beschrieben erscheint, so hat ihr wechselvolles Geschick sie doch an so viel Orten vorbeigeführt und mit so viel Familien in Bezie-

alles Herkommen durchbrechender Einzigartigkeit hinzuweisen vermag.

Mehr aber noch als durch diese persönlichen Vorzüge werden diese Denkwürdigkeiten durch ihren cultur- und sittengeschichtlichen Inhalt eine Kostbarkeit, ein reicher Besitz der an Quellen für die Erforschung des gesellschaftlichen und inneren Lebens so armen jüdischen Schriftthums. Diese schlichten, auf keinerlei Eindruck berechneten, von aller Selbstbespiegelung freien Herzensergiessungen der trefflichen Frau werden für den prüfenden Blick des Forschers ebensoviele Urkunden, die für die Cultur und Gesittung der jüdischen Familie in der zweiten Hälfte des 17. und im ersten Viertel des 18. Jahrhunderts ein absichtsloses und darum um so werthvolleres Zeugniß ablegen. Ungerufen werden wir hier zu Beobachtern und Mitwissern von Vorgängen, die im Schoosse der Familie sich abspielen und von ihren innersten Regungen und Bestrebungen ungeschminkte Kunde bringen. So wird bei aller ursprünglichen Anspruchslosigkeit das Buch eine Quelle der Culturgeschichte, wie jene Puppenstuben der Museen ein Abbild der Häuser und ihrer Einrichtungen für die Jahrhunderten liefern, aus denen sie stammen.

Aber auch durch das, was an thatsächlichem Inhalt darin auf der Oberfläche liegt, werden diese Aufzeichnungen eine werthvolle Ergänzung unseres geschichtlichen Wissens. Wir erhalten hier Ein

Einführendes.

Es ist kein Grab, was sich in diesem Buche vor uns aufthut, sondern ein Menschenherz. Die Denkwürdigkeiten, die hier zum ersten Male ans Licht treten, hätten schon um der Person ihrer Urheberin willen längst die Herausgabe verdient. In einem Schrifthume wie dem jüdischen, in dem alles Persönliche schein zurücktritt, die Zufälligkeiten des Einzellebens neben dem Bleibenden und Ewigen der Gesamtheit gar nicht zu Worte kommen, sind autobiographische Aufzeichnungen einer Frau vollends ohne Beispiel. Es muss eben eine ausserordentliche, das geistige Niveau ihrer Umgebung weitaus überragende Frau von ungewöhnlicher Kraft des Innenlebens gewesen sein, die nur die Bethätigung des Dranges, ihren Kindern und Nachkommen schriftlich sich mitzuthellen, von jeder Spannung des Gemüthes und aller Trauer der Seele zu befreien vermochte. Mögen diese stillen Blätter, bei denen die gramgebeugte Wittwe, wie sie uns selber erzählt, in kammerschweren Nächten gegen die Melancholie Schutz suchte, ursprünglich nur für das Auge der Familie bestimmt gewesen sein, sie gehören gleichwohl der jüdischen Litteraturgeschichte an, die auf viele Zeugnisse und Denkmäler aus dem Geistesleben jüdischer Frauen, aber auf keines von so hoher Selbstständigkeit und

streuten Erzählungen benutzten Quellen aus der jüdisch-deutschen Litteratur, die Behandlung der hier überreich vorhandenen culturgeschichtlichen Momente und so viele andere Forschungen, zu denen der neugewonnene Stoff Anregung und Veranlassung bietet, hätten ebenso viele besondere Abhandlungen erfordert, die in der ersten Ausgabe eines Buches keine Stelle finden können. Es mag hier genügen, die Quelle gefasst und ihrer Benutzung übergeben zu sehen; ich muss es Anderen überlassen, sie auf Flaschen zu ziehen.

B u d a p e s t, den 19. März 1896.

---

senschaftlichen Benutzung dieser Denkwürdigkeiten deren volle Verdeutschung gewünscht hätte, so schien mir gerade das Gebot strenger Wissenschaftlichkeit einen solchen Versuch, so lange nicht das Original vorgelegt war, auszuschliessen. Mit der blossen Umschrift, die überdies den Reif von den Früchten, die Farbe von den Schmetlingsflügeln wegwischt, war es hier nicht gethan. Die Sprache erscheint von Worten und Wendungen, Entlehnungen und Anspielungen aus dem hebräischen und rabbinischen Schriftthum so durchsetzt, geht oft so unversehens und ungesucht aus der deutschen Rede in das Idiom der Bibel über, dass eine Uebersetzung erforderlich wäre, durch die aber gerade das im Munde einer Frau so merkwürdige Gepräge, das Charakteristische dieses Stiles einfach aufgehoben würde. So weit durch leise Nachhülfe das Verständniss dieses in seiner dialektischen Färbung den Hamburger Ursprung der Schreiberin verrathenden Deutsch erleichtert werden konnte, ist es in den Anmerkungen geschehen.

Eine sorgfältige Benutzung des Index wird an vielen Stellen, wo besonders die Bestimmung der verwandschaftlichen Verhältnisse Schwierigkeiten bereitet, einen Commentar ersetzen und die in den Anmerkungen gegebenen Andeutungen ergänzen.

Die Feststellung des sprachlichen Elementes, die Aufsuchung der besonders in den einge-

hat, in Folge der schlechten Ueberlieferung und des schadhaften Zustandes der vorläufig allein vorhandenen Handschrift lückenhaft und unfertig erscheinen, so werden sie doch, wenn erst archivalisches Material sie ergänzen wird, für die Geschichte der quellenarmen Gegend, aus der sie stammen, ebenso erwünschte als werthvolle Aufschlüsse bieten können. Die von mir aus der Handschrift des Herrn Rabbiners Dr. Siegmund Auerbach in Halberstadt mitgetheilten Zeichnungen über den Mord in Hamburg geben uns ein Mittel an die Hand, die Sorgfalt der Berichte Glückel Hamelns an diesem besonderen Falle wie an einem Beispiel zu prüfen.

Ich habe bei so viel Gelegenheiten, da die Handschrift dieser Memoiren noch die stille Freude meiner geschichtlichen Studien gebildet hat, unter diesem kurzen Namen als Quelle und Unterlage von Behauptungen und Ermittlungen darauf hingewiesen, dass es nunmehr dabei verbleiben muss, wenn ich gern auch eine anspruchlosere Bezeichnung für dieses von seiner Urheberin unbetitelt hinterlassene Gedenkbüchlein hätte wählen mögen.

Bedarf es auch noch der Rechtfertigung dafür, dass ich das Buch nicht in deutscher Umschrift vorlege, sondern getreu in der Gestalt es belassen zu müssen glaubte, in der es aus der Hand der Verfasserin hervorgegangen ist? So sehr ich im Interesse einer allgemeinen wis-

VIII

benutzen können, die einst A. Tendlau zu seinen Mittheilungen über diese Denkwürdigkeiten vorgelegen hat¹⁾ und jetzt im Besitze des Herrn Theodor Hecht in Frankfurt am Main sich befindet. Leider war das fehlende Blatt auch aus dieser Abschrift nicht zu ergänzen, die erst mit Blatt 6 beginnt und von Blatt 10 bis 22 eine Lücke aufweist.

Um diese Denkwürdigkeiten, wo es angieng, in ihren zeitgeschichtlichen Angaben aus anderen zeitgenössischen Quellen zu beleuchten, habe ich dieser Ausgabe auch die Gans-Megilla (S. 334—94) und die Notizen Samuel b. Meir Hekschers (S. 394—400) einverleibt. Mögen auch die Aufzeichnungen des Phöbus Gans aus Minden in cod. Oxford 908⁷, durch deren Abschrift Herr Prof. Dr. Adolf Büchler in Wien mich verpflichtet

---

Buches zu schliessen sich verleiten liesse, würde sich bald enttäuscht sehen. Diese angebliche Pariser Handschrift ist die der Merzbacheriana und ehemals in Goldberg's Besitze gewesen (S. 354). Die Angaben bei Kayserling enthalten hier überhaupt fast ebensoviele Irrthümer als Worte. Der Rabbiner Moses Hameln in Baiersdorf, der Sohn Glückels, der Diaskeuast ihrer Memoiren, wird hier, ein moderner Oedipus, der Gatte seiner Mutter „Glikel Hamel“, nach dessen Tode sie erst ihr Buch geschrieben haben soll. In der „Probe“ wird das Fehlen eines ganzen Blattes nicht bemerkt, das fehlende Ende vor der Lücke willkürlich ergänzt, in der deutschen Umschrift aus dem Worte in genere in jener Zeit gemacht u. s. w.

¹⁾ S. „Der Israelit“ herausg. von Dr. Lehmann V. (1864), 53 f., 89 f., 107 f., 117 f. und VI, (1865).

Vorwort.

Die Ausgabe der Memoiren Glückel Hamelns, die ich hier zum ersten Male vorlege, ruht vor Allem auf der vortrefflichen Handschrift 91 der Merzbacheriana in München¹⁾, deren ich Dank der Güte des Besitzers, des Herrn Dr. Eugen Merzbacher, schon eine Reihe von Jahren hindurch zu geschichtlichen Studien mich bedienen durfte, bevor ich mich entschloss, sie mit seiner Erlaubniss der allgemeinen Benutzung zugänglich zu machen. Mit Ausnahme des fehlenden Blattes 15 und der am unteren rechten Ende beschädigten zwei letzten Blätter ist die sorgfältig, in jüdischer Currentschrift geschriebene Copie in allen ihren 188 Blättern vollständig und unversehrt erhalten.

Durch die bereitwillige und unermüdliche Unterstützung des Herrn Liepman Ph. Prins in Frankfurt am Main habe ich aber auch alle wesentlichen Varianten der einzig bekannten zweiten Handschrift²⁾ zur Verbesserung dieser Ausgabe

1) R. N. Rabinowitz אהל אברהם p. 9.

2) M. Kayserling, die jüdischen Frauen S. 154, der von Tendlau's Mittheilungen Nichts wusste, spricht von diesen Memoiren als von einem „in der Nationalbibliothek zu Paris handschriftlich aufbewahrten Geschichtswerke.“ Wer daraus auf eine dritte Handschrift unseres

1896

ZUM HOCHZEITSFESTE
MEINES BRUDERS

IGNATZ KAUFMANN

(24. MÄRZ)

VOLLENDET.

1892

ZUR FEIER DES 70. GEBURTSTAGES
MEINER ELTERN

LEOPOLD UND ROSA KAUFMANN

UNTERNOMMEN.

111

DIE MEMOIREN
DER
GLÜCKEL VON HAMELN
1645—1719

HERAUSGEGEBEN
VON
PROF. Dr. DAVID KAUFMANN.

FRANKFURT AM MAIN.

J. KAUFFMANN

1896.

B

239.

DIE MEMOIREN
DER
GLÜCKEL VON HAMELN

1645—1719

HERAUSGEGEBEN

VON

PROF. Dr. DAVID KAUFMANN.

FRANKFURT AM MAIN.

J. KAUFFMANN

1896.